

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ İLİŞKİLERİNDE DEMOKRASİ SORUNSAĞI:
KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Burulkan ABDİBAİTOVA PALA

Ankara-2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ İLİŞKİLERİNDE DEMOKRASİ SORUNSAĞI:
KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

Burulkan ABDİBAİTOVA PALA

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Burak TANGÖR

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

Burulcan ABDİBAITOVA PAŞA

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ İLİŞKİLERİNDE DEMOKRASİ SORUNLARI:
KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

: Doç. Dr. Burak TANGÖR

Tez Jüri Üyeleri

Adı Soyadı

Doç. Dr. Burak TANGÖR

Prof. Dr. Çınar ÖZEN

Prof. Dr. Erel TELLAL

Doç. Dr. Hatice YAZGAN

Doç. Dr. İlke GÖÇMEN

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 15 Ocak 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Burulkan ABDİBAİTOVA PALA
İmzası

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DIŞ İLİŞKİLERİNDE DEMOKRASİ SORUNSALI: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	IV
TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ.....	VI
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: DEMOKRATİKLEŞTİRME KAVRAMI VE DEMOKRATİK BARİŞ TEZİ.....	6
1.1. Demokratikleştirme Kavramı.....	6
1.1.1. Bir Süreç Olarak Demokratikleşme.....	6
1.1.1.1. Demokrasilerin Yaşayabilmelerinin ve Gelişebilmelerinin Şartları.....	12
1.1.2. Demokratikleşmenin Uluslararası Boyutu Demokratikleştirme.....	14
1.1.2.1. Demokratikleştirmenin Tarihçesi.....	14
1.1.2.2. Demokratikleştirmenin Tanımlanması.....	23
1.1.2.3. Demokratikleştirme Yöntemleri.....	27
1.1.2.3.1. Müdahale.....	30
1.2. Demokratik Barış Tezi	36
1.2.1. Yapısal-Kurumsal Açıklama	42
1.2.2. Normatif-Kültürel Açıklama.....	44
1.2.3. Sosyal İnşacı Açıklama.....	45
1.3. Demokratik Barış Tezinin Eleştirisi.....	46
1.4. Demokratik Barış Tezi Kapsamında Demokratikleştirme.....	53
1.4.1. Rasyonalist Perspektifler: Bir Araç Olarak Demokratikleştirme.....	56
1.4.2. Yansıtıcı Perspektifler: Bir Norm Olarak Demokratikleştirme.....	61
2. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DIŞ İLİŞKİLERİNDE DEMOKRATİKLEŞTİRME POLİTİKASI.....	67
2.1. Avrupa Birliği’nin Dış İlişkilerinin Kapsamı	67
2.2. Avrupa Birliği’nin Dış İlişkilerinde Politika Oluşumu ve Gelişimi.....	72
2.2.1. Avrupa Birliği’nin Maastricht Öncesinde Dış İlişkilerinde İşbirliğinin Oluşumu.....	74

2.2.2. Avrupa Birliği'nin Maastricht Sonrasında Dış Politikasının Oluşumu ve Gelişimi.....	77
2.2.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği/Politikası.....	82
2.2.4. Saint Malo Zirvesi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler.....	85
2.3. Avrupa Birliği'nin Dış İlişkilerinde Demokratikleştirme Politikası.....	89
2.3.1. Avrupa Birliği'nde Demokrasi İlkesinin Hukuki Dayanağı.....	97
2.3.2. Avrupalılaştırma Kavramı.....	100
2.3.4. Avrupa Birliği'nin Genişlemesinde Demokratikleştirme.....	108
2.3.5. Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikasında Demokratikleştirme.....	117
2.3.6. Avrupa Birliği'nin Kalkınma Politikasında Demokratikleştirme.....	120
2.3.7. Avrupa Birliği'nin Mali ve Teknik Yardımlarında Demokratikleştirme....	125
2.3.8. Avrupa Birliği'nin İnsani Yardımlarında Demokratikleştirme.....	134
2.3.9. Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasında Demokratikleştirme.....	140
2.4. Avrupa Birliği'nin Dış İlişkilerinin Kapsamı ve Gelişimi Açısından Demokratikleştirmenin Değerlendirilmesi.....	149
3. BÖLÜM: KIRGIZISTAN'DA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ VE BU SÜREÇTE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DEMOKRATİKLEŞTİRME POLİTİKASI.....	159
3.1. Sovyet Sonrası Kırgızistan'da Demokratikleşme Süreci.....	159
3.1.1. Kırgızistan'da Liberalleşme ve Demokrasi Deneyiminin Gelişimi.....	160
3.1.1.1. Akayev Dönemi (1990-2005).....	169
3.1.1.2. Bakiyev Dönemi (2005-2010).....	174
3.1.1.3. Otunbayeva Dönemi (2010-2011).....	176
3.1.1.4. Atambayev Dönemi (2011-2017).....	178
3.1.2. Kırgızistan'da Demokrasi Kurumları.....	182
3.1.2.1. Anayasa.....	182
3.1.2.2. Siyasi Partiler.....	187
3.1.2.3. Sivil Toplum Örgütleri.....	191
3.1.3. Kırgızistan'da Yeni Bir Demokrasi Anlayışı.....	194
3.2. Avrupa Birliği'nin Orta Asya Ülkeleri ve Kırgızistan Politikası.....	196
3.2.1. Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi.....	202
3.2.2. 2001 Öncesi Dönem: Avrupa Birliği'nin Kırgızistan'ın Ekonomik ve Siyasi Açıldan Güçlendirilmesine Yönelik Politikası.....	206
3.2.3. 2002-2006 Dönemi AB Stratejisi.....	212

3.2.4. 2007-2013 Dönemi AB-Orta Asya: Yeni Ortaklık Stratejisi.....	216
3.2.5. Avrupa Birliği'nin Kırgızistan'ın Demokratikleşmesine Yönelik Politikası.....	219
3.2.5.1. Avrupa Birliği'nin Kırgızistan'ın Demokratikleşmesine Yönelik Kalkınma Yardımı ve Araçları.....	219
3.2.5.1.1. Tematik Programlar Çerçevesinde AB'nin Kırgızistan'ın Demokratikleşmesine Yönelik Gerçekleştirdiği Önemli Projeler.....	228
3.2.5.1.1.1. Hukukun Üstünlüğü ve Hapishane Reformu Yönetimi.....	228
3.2.5.1.1.2. İnsan Hakları, Demokrasi ve Devlet Dışı Aktörler.....	233
3.2.5.1.1.3. Eğitim ve Sosyal Koruma.....	237
3.2.5.1.1.4. Üretken Sektörler ve Kırsal Kalkınma.....	238
3.2.5.1.2. Bölgesel Projeler: Orta Asya'da Güvenlik ve Sınır Yönetimi BOMCA ve CADAP.....	241
3.2.5.1.3. Enerji ve Ulaştırma Alanında Projeler.....	244
3.2.5.1.4. Çevre: Nükleer Güvenlik.....	246
3.2.5.1.5. Eğitim: TACIS TEMPUS'un devamı olan TEMPUS / ERASMUS +.....	247
3.2.5.1.6. Orta Asya için Yatırım Fonu ve Yatırım Programı	248
3.2.6. Kırgızistan'ın AB'nin 2007-2013 Dönemi AB-Orta Asya: Yeni Ortaklık Stratejisine Bakışı.....	249
3.2.7. Avrupa Birliği'nin Orta Asya Ülkeleri Politikasının Kırgızistan'ın Demokratikleşmesi Üzerindeki Rolü.....	254
3.2.8. Avrupa Birliği'nin Dış İlişkilerinde Kırgızistan'ın Demokratikleşmesine Yönelik Politikasında Karşılaşılan Zorluklar.....	259
SONUÇ	264
KAYNAKÇA	275
ÖZET	324
ABSTRACT	325

KISALTMALAR

ABA	: Avrupa Birliği Antlaşması
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADP	: Avrupa Dış Politikası
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGS	: Avrupa Güvenlik Stratejisi
AGSK	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP	: Avrupa Komşuluk Politikası
AP	: Avrupa Parlamentosu
ASİ	: Avrupa Siyasi İşbirliği
AST	: Avrupa Savunma Topluluğu
AT	: Avrupa Toplulukları
ATAD	: Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
TAS	: Tek Avrupa Senedi
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BOMCA	: Border Management Programme in Central Asia
CADAP	: Central Asia Drug Action Programme
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECHO	: European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations
EEAS	: European External Action Service
EIDHR	: European Instrument for Democracy and Human Rights

GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HRDF	: Human Resources Development Fund
IBPP	: Institution Building and Partnership Programme
INOGATE	: Interstate Oil and Gas Transport to Europe
ISAF	: International Security and Assistance Force
IcSP	: Instrument contributing to Stability and Peace
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
LIEN	: Financing Non-Governmental Organization Working in the Social Sector to Support Impoverished Strata of the Population
MCC	: Millenium Challenge Corporation
ODAÜ	: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MEPI	: Middle East Partnership Initiative
MERCURY	: International Standards and Obligations
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NED	: National Endowment For Democracy
NSA&LA	: Non-State Actors and Local Authorities in Development
NSCI	: Nuclear Safety Co-operation Instrument
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ODGP	: Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası
OGSP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
OİA	: Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması
OTI	: Office of Transition Initiatives
PHARE	: Poland and Hungary Aid for the Reconstruction of the Economy
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TACIS	: Technical Aid to the Commonwealth of Independent States
TEMPUS	: Trans-European Mobility Scheme for University Studies
TRACECA	: Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia

USAID : U.S. Agency for International Development

WARMAP : Water Resources Management and Agricultural Production

TABLO VE ŞEKİL LİSTESİ

TABLolar

1. Demokrasinin Üç Dalgası.....10
2. 2007-2013 döneminde sektörlere göre tahsisler.....225
3. 2003-2016 AB Strateji Belgelerinin Karşılaştırılması.....147

ŞEKİLLER

1. Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri.....69
2. Coğrafi (Bölgesel) ve Tematik Araçlar.....222
3. 2007-2013 yıllarında Kırgızistan'a AB tahsisatı.....225
4. Demokratikleşmenin Uluslararası Görünümü.....27

GİRİŞ

Demokratik barış tezinin liberal uluslararası bir yaklaşım olması, demokrasilerin birbirleriyle savaşmadığı ve barışçıl olduğu fikrini savunması çalışmamız açısından önem kazanmaktadır. Demokratik barışı savunan farklı düşünürlerin ortak noktası çoğunluğun söz sahibi olmasına yaptıkları vurgudur. Bu mantıktan yola çıkarak, çoğunluğun söz sahibi olduğu bir yönetim biçiminin, diğer bir deyişle demokrasinin küresel boyutta benimsenmesinin sürdürülebilir bir barış sağlamak için gerekli olduğu iddia edilmektedir. Dünyada demokratik devletlerin artmasıyla demokratik barış alanı genişler ve bütün devletlerin demokratik olmasıyla dünyada barış ortamı tesis edilir. Bu açıdan, Avrupa bütünleşmesi başlangıçta ekonomik bütünleşme üzerine dayanmış bir süreç olmakla birlikte, esas amaç Batı Avrupa’da savaşı imkânsız kılmak, savaşları kontrol ederek barış içinde değişim yaratmaktır; yani temel proje barış içinde değişim yaratma projesiydi. Avrupa Birliği barışı kurmanın ve korumanın yolları olarak ekonomik bütünleşme kadar, son yıllarda, demokratik barış tezinden ilham alarak demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları üzerine kurulu rejimlerin yaygınlaştırılmasını da işlevsel bulmaktadır. Bu amaçla Avrupa Birliği dış ilişkilerinde gerek üyelik yolundaki aday ülkelerle, gerekse üyelik perspektifi olmayan üçüncü ülkelerle ilişkilerinde demokratik değerleri ön plana çıkarmaktadır. AB’nin özellikle genişleme, komşu ve üçüncü ülkelere yönelik politikasında demokratik barış tezinin etkisi görülmektedir. Liberal demokratik rejimlerle bir tür Avrupa güvenliğini sağlama politikası, AB dış politika ve güvenlik arayışlarına etkisini hissettirmiştir.

Demokratikleştirme kavramı, 1950’li yıllardan itibaren giderek popüler hale gelmiştir. Demokratikleştirme üzerine araştırma, Uluslararası İlişkiler’de katlanarak artan bir çalışma alanı olmasına rağmen, demokratikleştirmenin kökenlerini ve dürtülerini açıklayan kuramsal olarak kapsamlı çalışmaların yetersizliği ve demokratikleştirmenin uluslararası boyutu ve özellikle de dış demokratikleştirmenin karşılaştırmalı siyaset ve uluslararası ilişkiler bilim adamları tarafından ihmal edildiği konusunda ortak görüş vardı. Akademik araştırma, açıkça demokratik rejimlerin korunmasını ve uluslararası teşvikini amaçlayan dış ve kalkınma politikaların büyümesiyle bu açığı kapatmaya başlamıştır. Bu çalışmada, “demokratikleştirmeyi” demokratik devletlerin dış politikalarında bir araç olarak kuramsal yönden kavramayı amaçlamaktadır. Tezde demokratikleştirme politikasının kuramsallaştırma konusunda

literatüre katkıda bulunma amaçlanmaktadır. Bunun için, rakip yaklaşımların sınıflandırmasını geliştirerek, demokratik dış politikanın bir parçası olan demokratikleştirmeyi kavramsallaştırmaya yönelik girişimde bulunmaktadır. Amaç, farklı uluslararası ilişkiler teorileri ile dış demokratikleştirmenin yeri ve rolünü tespit etmektir. Bu doğrultuda AB'nin demokratikleştirme politikası irdelenmektedir.

Diğer yandan, bu konuda Kırgızistan'da az sayıda yapılmış çalışmanın bulunması dolayısıyla, ve özellikle Kırgız dilinde bu konuda literatürdeki eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Bu tez, Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinde demokratikleştirme politikasının Kırgızistan'ın demokratikleşmesine etkisini konu edinmektedir. Çalışmada Avrupa Birliği'nin demokratikleştirme politikasının gelişimi, kuramsal kökenleri, amaçları, nedenleri ve Kırgızistan örneğinde dış ilişkilerinde uygulanması analiz edinmektedir. Batılı ülkelerce "Orta Asya'nın Demokrasi Adası" olarak nitelenen ve 15 Ekim 2017 tarihinde gerçekleşen son cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra artık "demokrasinin merkezi" ünvanına uluslararası toplum tarafından layık görülen Kırgızistan, Orta Asya ülkeleri arasında demokrasi uğruna iki kez devrim gerçekleştirmiştir. Bunların sonucunda Nisan 2010 seçimlerinden sonra tarihinde ilk kez parlamenter sisteme geçmiştir. Siyasi ortamın 'iyi yönetim' için en uygun olduğu Kırgızistan'da demokratikleştirme başarılı olamıyorsa daha kötü demokratik ortamların hakim sürdüğü diğer Orta Asya ülkelerinde demokratikleşmenin dolayısıyla da iyi yönetişimin gerçekleşemeyeceği düşüncesi tezin önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kırgızistan örnek çalışma olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda tez çalışmasının araştırma sorusu AB'nin dış ilişkilerinde demokratikleştirme boyutunun nasıl geliştiği ve örnek olarak da Kırgızistan'a olan demokratikleştirme politikasının zayıf ve güçlü tarafları nedir olarak belirlenmiştir.

Demokratikleştirme (*democracy promotion*) 2500 yıl önce Atina demokrasisinin doğuşuyla bir dış politika olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası demokratikleştirme, bir demokratik ülkenin hedef ülkedeki demokratikleşmeyi başlatan, demokratikleşmeyi destekleyen, demokrasiyi güçlendirmeyi amaçlayan bir dış politikadır. Diğer yandan demokratikleştirme kavramı hedef ülkenin demokratikleşmesi için tek bir devlet, uluslararası/uluslararası örgüt tarafından yürütülen tüm strateji ve araçları kapsamaktadır. Ayrıca demokratikleştirme, ülke içindeki aktörleri destekleyerek otoriter rejimi kasıtlı olarak yenmeye çalışan dış aktörlerin eylem kümesi olarak tanımlanabilir. Demokratikleştirme, kimliksel (özdeşsel), araçsal ve normatif bağlam içinde yer alan stratejik eylem olarak anlaşılır. Temel argüman, demokratikleştirmenin uluslararası bir

norm olarak demokrasiden güçlendiği, güvenlik tehditlere kısıtlı olduğu, bir demokratik kimlikten oluştuğu, demokratik barışa inanç ile hareketlendiğidir. Demokratikleştirme politikasının ucu açık bir süreç olduğunu ve içsel ve dışsal faktörlerin etkileşimini içerdiğini unutmamak gerekir. “Sert Güç” olarak bilinen geleneksel dış politika araçları olan ekonomik ve askeri güç yerine bugün artık “yumuşak güç” olarak bilinen politik ve sosyal araçlar yoluyla etkinlik kurmanın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında insan hakları politikaları ve demokratikleştirme artık birer dış politika aracıdır.

AB ve demokratikleşme konusu özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde önem kazanmıştır. 1989’da Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Doğu ve Batı Bloku ülkeleri arasındaki güvenlik temelli çekişmeler geri plana düşmüş; uluslararası topluluk liberal demokrasi anlayışının eski komünist rejimler de dahil olmak üzere dünya çapında nasıl yaygınlaştırılabileceği sorusuna yönelmiştir. Bu bağlamda gerek Amerika Birleşik Devletleri gibi Batılı devletler gerekse çeşitli uluslararası örgütler (örneğin, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Konseyi vb.) demokratikleşme konusunda baskı uygulayan dış aktörler olarak ortaya çıkmıştır. O dönemde AB post-komünist dönüşüm sürecinden geçen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik olarak sürdürdüğü genişleme politikasının da etkisiyle demokratikleşme konusuna en fazla önem veren uluslararası örgüt olarak ön plana çıkmıştır.

İnsan hakları, barış ve demokrasi ilkeleri kuruluşundan bu yana Avrupa bütünleşme deneyine derinden gömülmüştür. Bütünleşme süreci kristalleştikçe insan haklarına saygının yanı sıra demokrasi ve barışın geliştirilmesi Avrupa Birliği’nin dış politika eylemlerini ve araçlarını yönlendiren somut hedefler haline gelmiştir. Daha yakın bir tarihte, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, liberal demokrasinin belirgin bir düşünce biçimine dönüşüyle Avrupa bütünleşmesinden bu yana, bu eğilim Avrupa Birliği’nin bölgeselden küresel dış politika gündemine geçişi ve küresel bir barış inşası ve norm belirleyici olarak kendini göstermeye çalışmasıyla pekiştirilmiştir. Barış arayışı, demokrasinin pekiştirilmesi ve insan haklarına saygı, diğer istenen değerler arasında “Avrupa normatif gücü” perspektifi doğrultusunda AB’nin “iyilik için bir güç” olarak tasvirini (portresini) meşrulaştırmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, AB’nin kuruluş değeri olan demokrasi, AB antlaşmalarında ve beyanlarında basamaklı referanslar bulmaya başlamıştır. Nitekim, AB dünyanın diğer ülkeleriyle karşılıklı dayanışma, sürdürülebilir kalkınma, iyi yönetim, hukuk devleti, insan hakları,

demokrasi ve barış ilkeleri gibi normatif değerlere dayalı ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.

Nitekim Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın oluşturulması ile uluslararası hukuk, hukuk devleti, barış, demokrasi ve insan hakları ilkelerinin desteklenmesi AB'nin önemli amaçlarından olmuştur. AB'nin varlık kazanmasına ve ilerlemesine ilham kaynağı olan bu ilkeler ışığında dış politikasındaki faaliyetlerine devam edeceğinin önemini belirtmiştir. AB kendini bu değerlerin savunucu olarak görmektedir. Zira, bu ilkelerin desteklenmesi ve uygulanması AB'nin kuruluş gayesine uygunluğu ile örtüşmesi nedeniyle bütün üye devletlerin hemfikir oldukları bir durumdur.

Bu tezde Kırgızistan'ın demokratikleşme sürecinde Avrupa Birliği'nin rolü irdelenmektedir. Özellikle, 2007'de AB'nin Orta Asya devletleri için yayınladığı Bölgesel Stratejisi Belgesi çerçevesinde demokratikleştirmeye yönelik araçları ele alınmıştır. Avrupa Birliği'nin Orta Asya'da demokratikleştirme uygulamalarını, Kırgızistan örneği ile incelemiştir. Kuruluşundan bu yana üyelik perspektifi bulunmayan üçüncü ülkelerle dış ilişkilerinde ön plana çıkardığı demokratik değerlerine verdiği önem gerçekte (uygulamada) ne kadar başarılı olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yukarıdaki arka plana dayanarak çalışma üç bölüm olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın içeriği şu şekilde oluşturulmuştur: Birinci bölümde demokratikleştirme politikasının kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Bunun için demokratikleştirme kavramı genel anlamıyla irdelenmiş, daha sonra demokratik barış tezi içindeki yeri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm'ün ilk kısmında AB'nin dış ilişkilerinde demokratikleştirme politikası ele alınmıştır. Bu doğrultuda ilk önce AB'nin dış ilişkilerinin kapsamı ve gelişimi, Maastricht öncesi ve sonrası dış ilişkilerinde politika oluşumu ve gelişimi irdelenmiştir. İkinci kısmında ise AB'nin demokratikleştirme politikasının gelişimi ve hukuki dayanağı incelenmiştir. Ayrıca bu kısım, AB'nin demokratikleştirme politikasının daha iyi anlaşılabilmesi için Avrupalılaşıma kavramlarıyla desteklenmiştir. Ardından AB'nin demokratikleştirme politikasına yönelik çeşitli politika araçları ele alınmıştır. Son olarak da Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinin kapsamı ve gelişimi açısından demokratikleştirmenin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde AB'nin Kırgızistan'daki demokratikleştirme politikası ele alınmıştır. Bu doğrultuda, ilk önce Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırgızistan'daki demokratikleşme sürecinin nasıl geliştiği, Akayev, Bakiyev, Otunbayeva, Atambayev dönemlerinde liberalleşme ve demokrasi deneyiminin nasıl geliştiği incelenmiştir. Bu gelişmeler ışığında Avrupa Birliği Kırgızistan ilişkilerinin tarihsel gelişimi anlatılmış, AB'nin 2001 öncesi dönem, 2002-2006 dönemi AB Stratejisi ve 2007-2013 dönemi AB-Orta Asya: Yeni Ortaklık Stratejisi çerçevesinde uyguladığı programlar ve projeler ele alınmıştır. Bununla beraber AB'nin demokratikleştirme politikasının Kırgızistan'ın demokratikleşmesine nasıl katkıları olduğu, özellikle 2007 Orta Asya'ya yönelik Stratejisi öncesi ve sonrası bu politikanın nasıl işlerlik kazandığı ve nasıl etkiye bulunduğu incelenmiştir. Bu doğrultuda Avrupa Birliği'nin Orta Asya ülkeleri politikasının Kırgızistan'ın demokratikleşmesi üzerindeki etkisi, Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinde Kırgızistan için demokratikleştirme yaklaşımının değerlendirilmesi, AB'nin Kırgızistan'ın demokratikleştirmesine yönelik politikasında karşılaşılan zorluklar incelenmiş ve bunlar üzerinden AB'nin Kırgız demokrasisine karşı demokratikleştirme politikasının açmazları ve katkıları ortaya konularak değerlendirilmiştir. Son olarak da AB'nin dış ilişkilerinde Kırgızistan için demokratikleştirme yaklaşımının değerlendirilmesi yapılmıştır.

1.BÖLÜM: DEMOKRATİKLEŞTİRME KAVRAMI VE DEMOKRATİK BARIŞ TEZİ

1.1. Demokratikleştirme Kavramı

1.1.1. Bir Süreç Olarak Demokratikleşme

1980’li yılların ortalarından itibaren siyaset biliminde, öncelikle bölgesel ve daha sonra küresel bazı süreçlerin etkisi altında siyasi araştırmaların yeni bir yönü “transitology” yani “demokrasiye geçiş bilimi” şekil almaya başlamıştır. “Demokrasiye geçiş bilimi” terimi uygulamada daha sınırlı bir anlam taşımaktadır, zira bu alan çalışmasının amacı otokratik yönetim biçiminden demokrasiye geçiş sürecidir. Diğer bir deyişle, siyaset bilimi çerçevesi içinde görece bağımsız bir disiplin olarak “demokrasiye geçiş bilimi”nin konusu demokratikleşme sorunudur.¹

Demokratikleşme iki boyutlu bir kavramdır. Bu kavram bir yanıla demokratik olmayan bir siyasal sistemden demokratik bir siyasal sisteme geçmeyi, öbür yanıla da ana çerçevesi itibariyle demokratik olan bir sistem içindeki demokrasi ilkesiyle bağdaşmayan unsurları demokratik kurum ve mekanizmalarla değiştirmeyi veya “demokrasiye ikinci geçiş”i tamamlamayı ifade etmektedir. Bu anlamda demokratikleşmeye “demokrasinin pekişmesi/yerleşmesi” denmektedir.²

Demokrasi veya demokratikleşme kavramları uluslararası sistemde en çok tartışılan kavramlardır. Söz konusu kavramlar İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni sistemde bilhassa Batı’nın dünya üzerinde yaymaya çalıştığı önemli olgulardan birisidir. Demokratikleştirme ile özeldeki amaç dünyanın özellikle de post kolonyal düzenin sömürülen aktörlerinin liberalizme geçişini ve kendi sistemlerini kolayca kurmalarını sağlamaktır.³ Demokratikleşme dünyanın farklı alanlarında farklı şekillerde yapılan karışık, siyasal, sosyal ve aynı zamanda kültürel bir işlem ya da gelişmedir. “Demokratikleşme” kavramı siyasal bir süreci tanımlar. Aynı şekilde demokrasi bir kez

¹ Nikolay A. Baranov, “Demokratiçeskiy Tranzit”, Baranov, N. A., (der.), *Transformatsii Sovremennoy Demokratii*, (Sankt-Petersberg: Učebnoe Posobie, Baltık Teknik Üniversitesi, 2006). http://read.virmk.ru/b/BARANOV_DEMOKRATIA/08.htm e.t, 20.02.2009.

² Mustafa Erdoğan, “Türkiye İçin Bir Demokratikleşme Ve Sivilleşme Perspektifi”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/turkiye-icin-bir-demokratiklesme-ve-sivillesme-perspektifi-mustafa-erdogan,348.php>, (1.03.2015).

³ Hasan Toğa, “Demokratik Konsolidasyon ve Orta Doğu”, *Global Politikalar Araştırma Merkezi*, Rapor No 5 (Ekim, 2011), s. 3.

ulaşınca sabit kalmayıp gelişmeye devam eden süreçtir. Demokratik toplumların evrimi hiçbir zaman tek yönlü yol değildir.⁴

Demokratikleşme süreçleri şöyle sıralanabilir:

- Geçiş (Transition),
- Yenilenme (Instauration),
- Pekiştirme (Consolidation),
- Kriz (Crisis),
- Kalitenin artması (growing of quality) olarak sıralanmaktadır.⁵

Geçişle demek istenilen, otoriter rejimin temel faktörlerinden bazılarını yitirdiği, lakin demokratik rejimin gerektirdiği tüm özelliklere sahip olmadığı, bu özellikleri edinmeye çalıştığı orta dönemdir. Geçiş özellikle temel medeni ve siyasal haklar tanındığı zaman başlar ve demokrasinin kurulduğu açıkça görünür olduğu zaman biter. Kurulduğunun ilk belirtileri özgür, rekabetçi ve adil seçimler olur.⁶

Demokratik yenilenme süreci ise gerçek anlamda medeni ve siyasal hakların tanınması ve yaygınlaşmasını; parti sisteminin, birden fazla siyasi partinin, farklı çıkar grup ve örgütlerinin ortaya çıkışını; temel demokratik kuruluşların, yürütme ve yasama arasındaki ilişkinin oluşturulmasını veya seçim yasası gibi prosedürlerin kabul edilmesini kapsar.⁷

Demokratik pekiştirmenin demokratik yenilenmenin sonuçlarından biri olduğunu belirtmekte fayda var. Demokratik pekiştirme, yeni ilgili kurum ve normların oluşturulması ve işlevleştirilmesiyle ortaya çıkar. Mesela yenilenme süreci; Anayasa'nın onayıyla ve/veya seçim sonrası parti sisteminin oluşmasıyla sona erebilir ve hemen sonrasında pekiştirme süreci başlayabilir. Demokratik pekiştirme demokratik

⁴ Bkz. Meinardus, Ronald, Democracy, Democratization and the Challenges of Sustaining and Promoting Democratic Governance, (Taipei, Taiwan, Democratic Pacific Assembly (DPA) Basılmamış Konferans Tebliği, 12-25 Ağustos 2004), Kaynak, <http://www.fnf.org.ph/liberallibrary/democracy-democratization.htm>, e.t. 12.03.2012.

⁵ Geoffrey Pridham, *Designing Democracy, EU Enlargement and Regime Change in Post-Communist Europe*, (New York: Palgrave Macmillan, 2005), s. 12-13. Yıldırım Turan, *Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi*, a.g.e. s.23.

⁶ A.g.e.

⁷ A.g.e.

rejimin farklı yapı ve normlarını benimseme, tanımlama ve tespit etme süreci olarak tanımlanabilir.⁸

Siyasi ve medeni hakların ifadesine sınır getirilmesi demokratik krize sebep olur. Minimum standartların üzerinde bir demokrasi olduğunda ve ideal demokrasinin temel amaçlarından olan özgürlük ve eşitliği bünyesinde açık ve net olarak barındırdığında demokratik kalite de artar ve büyüme gösterir. Kaliteli veya iyi bir demokrasi, yurttaşlar arasında özgürlük ve eşitliği doğru şekilde çalışan mekanizma ve kurumlarla sağlayan sabitleşmiş kurumsal bir değerdir.⁹

Demokratikleşme bir toplum içinde baskılara tepki olarak ilerlediği ölçüde sürdürülebilir. Diğer yandan, demokratikleşme, genellikle demokrasi yönünde ortaya çıkan değişimleri anlatmak amacıyla kullanılan bir kavramdır. Bu değişim hem başka bir yönetim şekline demokrasiye geçişi adlandırmak hem de demokratik bir sistem içerisindeki değişimi ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁰

Demokratikleşmenin kökenleri Amerikan ve Fransız devrimlerine dayanmakla birlikte modern anlamda demokrasilerin kurulması için 19. yüzyılı, kurulan demokrasilerin olgunlaşması, diğer ülkelere örnek rejimler haline dönüşmesi ve yaygınlaşması için 20. yüzyılın ikinci çeyreğini beklemek gerekecektir.

Demokratikleşme sürecinin tarihsel deneyimini analiz ederken, otokrasiden demokratik bir rejime geçişin farklı yollarını vurgulamak teorik ilgiyi çekmektedir. Bu bağlamda, Amerikan siyaset bilimci Lakoff bir demokratik sistemin kurulmasının aşağıdaki tarihsel modellerini tanımlar.¹¹

1. *Devrim yoluyla.* Bu modelin klasik bir örneği XVIII yüzyılda İngiliz Burjuva Devrimi, Büyük Fransız Devrimi ve ABD’de Kurtuluş Savaşı’dır. XX yüzyılın gerçekleriyle ilgili olarak bu modele Rusya’da 1917 Şubat Devrimi ve Portekiz’de 1974 Nisan devrimini getirmek mümkün. Buraya Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki 1989 devrimci olayları da dahildir.

⁸ Pridham, *Designing Democracy, EU Enlargement and Regime Change in Post- Communist Europe*, a.g.e., s. 12-13.

⁹ A.g.e.

¹⁰ Bu düşünce sistematliğini doğru bulmayan siyaset bilimciler de bulunmaktadır. Örneğin, Pridham, G., (The Dynamics of Democratization: A Comparative Approach, New York, Londra: Continuum, 2000, s. 16-17) demokratikleşmeyi otoriter veya totaliter rejimlerden demokrasiye geçiş olarak ele almakta, rejim içerisindeki değişikliğin bu kapsamda değerlendirilmesini uygun bulmamaktadır.

¹¹ Sanford Lakoff, A. *Democracy: History, Theory, Practice*, (Boulder, 1996), s. 244-246. Graçev ve Madatov, *Demokratiya, Metodologiya İssledovaniya, Analiz Perspektiv: Monografiya*, (Moskova: Alkigamma, 2004), s.57.

2. *Evrimsel yolla.* Bu model, yani XVII yüzyılın ilk yarısından XX yüzyıla kadar süren uzun dönemde uzun siyasi evrimi geçiren, modern anlamda mutlak monarşi veya oligarşik yönetiminden demokratik düzene geçiş evrimi geçiren tüm Avrupa ülkelerine özgüdür. Evrimsel yol hem Latin Amerika hem de Asya ülkelerine özgüdür.

3. *Dış etkinin yada dışarıdan dayatanın bir sonucu olarak.* Burada, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya, İtalya ve Japonya'da demokratik bir siyasal sistemin oluşumundan bahsedilebilir. Bu ülkelerde Nazi ve militarist rejimlerin yenilgisi ve topraklarında işgalci müttefik askerlerin varlığı demokratik siyasi rejimlerin oluşumuna ve güçlendirilmesine imkân vermiştir.

4. *Yukarıdan gerçekleştirilen demokratik dönüşüm.* Bu seçenek demokrasinin evrimsel bir şekilde gelişimi ile yakından ilişkilidir. Bu model iktidardaki siyasi elitin toplum kriz tehdidinin farkına vararak ve bunu önleyerek, demokratik muhalefetle müzakerelere başlayan ve siyasi sistem reformlarını gerçekleştirmeye girişen, ve sonuçta demokratik bir rejimin kurulmasına çalışan ülkelere özgüdür. Bu model, örneğin, 70'lerin sonunda ve 80'lerin başında Franco sonrası İspanya ve Brezilya için özgüdür.

5. *Karma model.* Bu model bir önceki varyantların hemen hemen tümünü içerir.

Samuel Huntington, “Üçüncü Dalga” adlı kitabında XX.Yüzyılın sonunda bazı üçüncü ülkelerin demokratik olmayan sistemden demokratik sisteme geçişini analiz ederken şöyle yazmıştı: Demokratikleşme dalgalarıyla ters dalgalar, bir anlamda, “iki adım ileri, bir adım geri” örüntüsünü çağırıştır.¹² Nitekim Huntington, modern dünyada üç demokratikleşme dalgasının yaşandığını söylemiştir. Dalgalardan her biri, oranla az sayıda ülkeyi etkilemiştir. Her dalga esnasında demokratik olmayan yönde birtakım geçişler olmuştur. Üstelik, demokrasiye geçişler, demokrasi dalgaları sırasında gerçekleşmiştir. Huntington’a göre dünyada günümüze kadar yaşanan demokratikleşme dalgaları:

- Birinci uzun demokratikleşme dalgası 1828-1926
- Birinci ters dalga 1922-1942
- İkinci kısa demokratikleşme dalgası 1943-1962

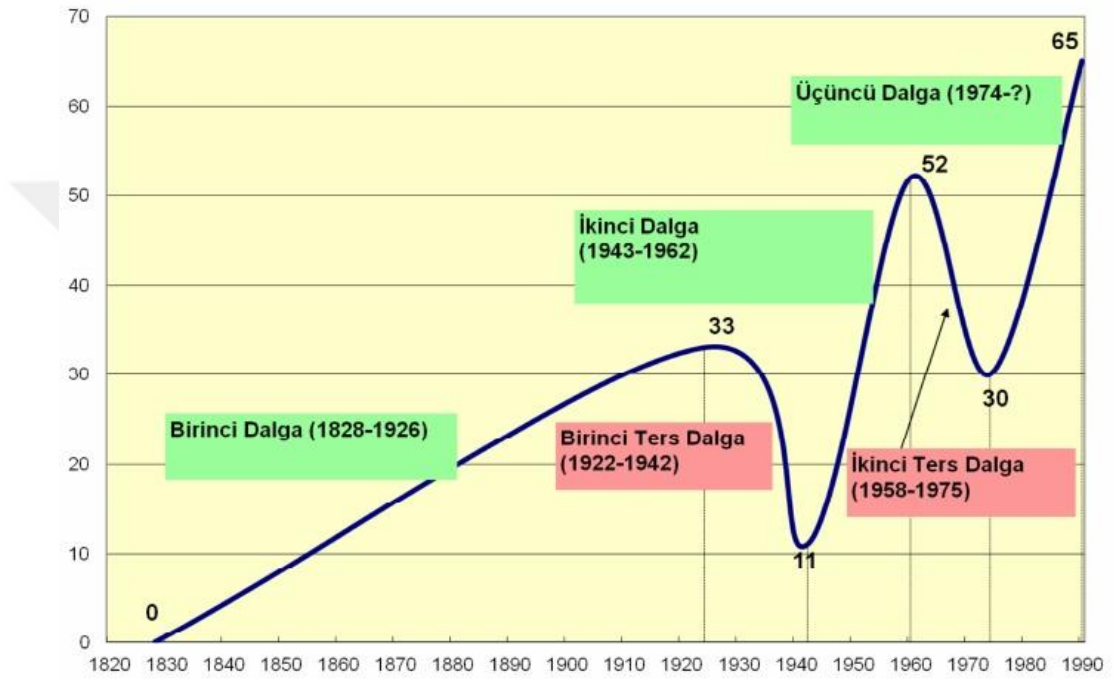
¹² Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga Geç 20.Yüzyılda Demokratikleşme*, Ergun Özbudun (çev.), Gözden Geçirilmiş 3.Baskı, (Ankara: Kilit Yayınları, 2010), s. 37.

- İkinci ters dalga 1958-1975
- Üçüncü demokratikleşme dalgası.¹³

Bu milatlar şöyle bir tabloda özetlenebilir.

Tablo 1:

Demokrasinin Üç Dalgası

Kaynak: Onay Özçayan, Demokrasinin Üçüncü Dalgası ve AB Akdeniz Genişlemesi, (Beykent Üniversitesi, basılmamış yüksek lisans tezi, 2013).

Birinci “uzun” demokratikleşme dalgası, 1820’lerde Amerika Birleşik Devletleri erkek nüfusunun %50’sinin oy hakkına sahip olmasıyla başlamış ve 1926’ya kadar yaklaşık bir yüzyıl devam ederek 30’dan fazla ülke demokratik kurumları kurmuştur. Buna karşılık 1922’de İtalya’da Mussolini’nin iktidara gelişi, 1942’ye gelindiğinde dünyadaki demokratik devletlerin sayısını 12’ye indirmiş bulunan birinci “ters dalga”nın başlangıç noktasını oluşturmuştu. Müttefiklerin İkinci Dünya savaşındaki zaferi, 1962’de 36 ülkenin demokratik şekilde yönetmesiyle doruk noktasına ulaşan

¹³ Huntington, *Üçüncü Dalga Geç 20.Yüzyılda Demokratikleşme*, a.g.e. s. 26-27.

ikinci bir demokratikleşme dalgasını başlatmış, ancak bunu demokrasilerin sayısını gene 30'a indiren bir ikinci ters dalga izlemiştir.¹⁴

Önce Avrupa içerisinde, ardından Asya ve Latin Amerika'da otuzun üstünde ülkede otoriter rejimlerin çökmesine, birçok ülkede de otoriter rejimlerin liberal adımlar atmasına neden olan üçüncü demokratikleşme dalgasında çeşitli faktörler etkili olmuştur. Buna başlıca beş faktör önemli ölçüde katkıda bulunmuştur:

- 1) Demokratik değerlerin büyük ölçüde kabul gördüğü bir dünyada otoriter rejimlerin ağırlaşan meşruluk sorunları, buna bağlı olarak bu rejimlerin başarılı performansa ihtiyaç duymaları ve ekonomik (bazen de askeri) başarısızlıklar nedeniyle “performans meşruluğu”nu da sürdürememeleri.
- 2) 1960'lı yılların birçok ülkede hayat standartlarını yükseltmiş, eğitimi arttırmış ve şehirli orta sınıfı büyük ölçüde genişletmiş bulunan, emsalsiz küresel ekonomik büyümesi.
- 3) 1963-65 Vatikan Konseyinde ve birçok ulusal Katolik kilisesinin statükonun savunuculuğundan otoritarizmin muhalifliğine dönüşmesinde görüldüğü üzere, Katolik Kilisesinin doktrin ve faaliyetlerinde keskin bir dönüş.
- 4) Özellikle Avrupa Topluluğu, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği olmak üzere, dış aktörlerin politikalarındaki değişiklikler.
- 5) Üçüncü dalgada daha önce meydana gelmiş geçişlerin sonraki demokratikleşme çabalarını özendirmek ve bunlara model sağlamak yolunda gösterdiği “çığlaşma” yada gösteri etkisi.¹⁵

Huntington, üçüncü dalgaın sonuçlanmasını 1974'de Portekiz'de diktatörlüğün sona ermesi ile başlayan süreç ile Sovyet sisteminin çözülüşüyle Doğu Avrupa ve eski Sovyet coğrafyasında demokratik rejimlerin tesisine bağlamaktadır. Bu bağlamda, birçok uzman Avrasya coğrafyasındaki 2000'lerin başlarında yaşanan “renkli devrimleri” ve 2010'da Tunus'taki olaylarla tetiklenen “Arap Baharı”nı “dördüncü dalga” olarak yorumlamaktadır. Huntington'un da belirttiği gibi bu sürecin düz bir çizgi takip etmediği, inişli çıkışlı sancılı bir süreç olduğu açıktır. Gelişmekte olan ülkelerde geniş kitlelerdeki yaygın demokrasi taleplerine ve birçok ülkede post-otoriteryan bir döneme girilmiş olmasına rağmen demokratikleşme bakımından kurumsal ve kültürel dinamikleri pekişmemiş bu tür ülkelerde demokrasi yönündeki gidişin her an geriye

¹⁴ Huntington, *Üçüncü Dalga Geç 20.Yüzyılda Demokratikleşme*, a.g.e.

¹⁵ Jean Grugel, *Democratization: A Critical Introduction*, (New York: Palgrave Macmillan, 2002), s. 34. Huntington, *Üçüncü Dalga Geç 20.Yüzyılda Demokratikleşme*, a.g.e.

dönme riski vardır. 2000’li yıllarda ortaya çıkan yeni dalganın gerçekleştiği ülkelerde tam anlamıyla pekişememiş olması hariç, birçok ülkede mevcut rejimlerin bu dalgayı kendilerine tehdit olarak görerek daha da otoriterleşmesine yol açtı. Dolayısıyla ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin yanı sıra birçok uluslararası örgüt demokrasinin küresel düzlemde daha da kökleşebilmesi amacıyla “demokrasiyi teşvik” politikaları izlemektedir.¹⁶

1.1.1.1. Demokrasilerin Yaşayabilmelerinin ve Gelişebilmelerinin Şartları

Demokratikleşmenin, kelime anlamıyla, otoriter rejimler yerine demokratik rejimlerin kurulmasına giden süreci ifade etmesine karşılık; demokratikleşme teorisi, sürecin sonrasına da vurgu yapmaktadır. Tarihte birçok ülkede otoriter rejimler yerine demokratik rejimler kurulmuştur. Ancak birçok örnekte, yeni demokrasilerin yaşam süreleri uzun olamamıştır. Bu durum demokratikleşme teorisi başlığı altında yeni kurulan demokrasilerin hayatta kalabilmeleri ve istikrarlı bir şekilde gelişebilmeleri için gerekli olan şartların neler olduğu sorunun incelenmesine neden olmuştur.¹⁷

Demokrasi, her toplumsal sistemde değil, ancak işlevsel olabileceği bir toplumsal sistemde geçerli olabilecek bir “siyasal sistem”dir. Yani, demokrasi, “geleneksel toplumsal sistemlerde” değil, “modern toplumsal sistem” içinde işlevsel, bu nedenle gerekli ve yine aynı nedenden ötürü varolabilecek bir “siyasal yöntem”dir. Dolayısıyla, demokrasinin yaşayabilmesi için belirli iktisadi ve kültürel koşulların varlığı gerekmektedir. Toplumsal sistemlerin zaman içindeki değişimleri, gelişigüzel veya rastlantısal ya da her somut topluma özgü bir biçimde değil, ortaya çıkarılması sosyal bilimlerin görevleri arasında olan belli “evrensel kurallara (veya yasalara) göre gerçekleşmektedir. Bu değişim kurallarının belirlenmesi, aynı zamanda siyasal bir yöntem olarak demokrasinin geçerli evrensel kurallarını belirlemek anlamına da gelmektedir.¹⁸

Demokrasinin bir ülkede yerleşebilmesi ve sabit hale gelmesi için farklı tezler vardır. Bunlardan ilki, demokrasi ve ekonomik kalkınma arasında ilişki kuran tezdır. Buna göre, bir ülkede demokrasinin yerleşebilmesi ve yaşayabilmesi çoğunlukla belirli refah seviyesine ulaşılmasına bağlıdır. Lipset, demokrasinin belli bir ekonomik

¹⁶ Turgut Demirtepe, “Tartışmaların Odağında Seçim Gözlem Misyonları”, *Analist* (Eylül 2012), <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=81> e.t. 12.02.2013.

¹⁷ Fatih Furtun, *Demokratikleşme Teorisinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde Uygulanabilirliği Sorunu*, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi, 2006), s. 27.

¹⁸ Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, (İletişim Yayınları, 2000), s. 30-32.

gelişmeden sonra gerçekleşeceğini izah etmiştir. Çünkü ekonomik büyüme, toplumda eğitim düzeyini artırırken, bireyleri daha hoşgörülü kılmakta ve uç fikir ve ideolojileri benimsemekten uzaklaştırmaktadır.¹⁹ Bu nedenle, demokrasi ekonomik gelişmeye/kalkınmaya bağımlı bir durumdur. Kalkınma süreci ise, genel modernleşme süreci ile özdeşdir. Ancak modernleşme, doğal bir tarihsel sürecin eşliğinde gerçekleşebilecek bir durum olmaktan ziyade, *Batı modelini* izlenmek suretiyle başarılabilecek bir ödevi niteler.²⁰

Demokrasinin bir ülkede yerleşmesi ve sabit hale gelmesi noktasında önemli bir açıklama sunan diğer bir tez ise, demokratikleşme sürecini bir toplumun sahip olduğu kültür ve bunun bir yansıması olarak siyasal kültür ile açıklayan kültürel çalışmalardır. Siyasal kültür, toplumsal kültürün diğer öğelerinden ve uluslararası kültür hareketlerinden ayrı tutulamaz; onları etkiler ve onlardan etkilenir. Siyasal kültürü, siyasal sistemi yönlendiren kadroların düşünceleri ve eylemleri de biçimlendirmektedir. Ayrıca somut tecrübeler de siyasal kültürü etkilemektedir. Siyasal kültür; bir toplumun maddi koşulları, toplumsal kültürün diğer boyutları, siyasal sistemi yönetenlerin tercihleri ve toplumsal olaylar ve tecrübeler tarafından etkilenmektedir.²¹

Bir diğer yaklaşım da, devletlerin bağlantı içinde oldukları ülkelerin yapısına vurgu yapmaktadır. Buna göre demokrasi karşıtı olan bir ülkeye bağımlılık, bir demokrasinin varlığını sürdürebilmesi ve istikrarlı devam edip gelişebilmesi için dikkatli olmayı gerektiren bir durum yaratmaktadır. Buna karşılık demokrasi yanlısı bir ülkeye bağımlılık, demokrasi karşıtı iktidara ve çevrelere karşı özerklik, demokrasinin varlığına ve istikrarlığına katkı sağlamaktadır.²²

Demokrasinin başarısını çevresel veya yarı çevresel gibi etkenler etkileyebilmektedir.²³ Çevresel veya yarı çevresel etkenlere, İngiliz sömürgelerinde demokratikleşme oranı yüksekken, Fransız sömürgelerinde oranın düşmesi veya

¹⁹ Seymour M. Lipset, *Siyasal İnsan*, (Çev.) Mete Tunçay, (Ankara: Teori Yayınları, 1986), s. 43. Modern Demokrasi okulunda demokrasinin varlığını koruyabilmesine ilişkin ilk kapsamlı çalışma demokrasinin işleyişinin sosyal-ekonomik kuramını geliştiren Seymour Martin Lipset tarafından yapılmıştır. Lipset'in sosyal-ekonomik kuramı, temel olarak "bir ulus ne kadar zenginse demokrasinin sürdürme şansının o kadar yüksek olduğu" tezini ileri sürmüştür. Bunun yanında Lipset, *Political Man (Siyasal İnsan)* adlı kitabının üçüncü bölümünde demokrasinin istikrarı için ekonomi dışında sistemin etkinliği (effectiveness) ve meşruluğu (legitimacy)'nu da etkenler olarak ele almıştır.

²⁰ Fahrettin Altun, *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2002), s. 185.

²¹ Huntington, *Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme*, a.g.e., s. 4, ve 318.

²² Robert A. Dahl, *Polyarchy: participation and opposition*, (New Haven: Yale University Press, 1971), s. 189-201, Huntington, *Üçüncü Dalga Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme*, a.g.e.

²³ Bollen A. Kenneth, "World System Position, Dependency and Democracy: The Cross-National Evidence", *American Sociological Review*, No 48 (Ağustos 1983), s. 468-479. Furtun, *Demokratikleşme Teorisinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde Uygulanabilirliği Sorunu*, a.g.e., s. 31.

komşusundan askeri veya ideolojik tehdit alan devletlerde demokratikleşmenin oldukça sınırlı kalması örnek olarak gösterilmektedir. Bunun haricinde demokrasinin işleyebilmesi için demokrasinin yaşı, sosyal sınıfların durumu, din ya da etnisite bakımından çatışmaların yaşanıp yaşanmadığı, merkezi otoritenin kurulup kurulamaması gibi faktörler de önemli etkenler olarak sıralanmaktadır.²⁴

Sonuç olarak, yeni demokrasilerin yaşayıp yaşamayacaklarını belirleyen birincil derecede, bunların karşılaştıkları sorunların ağırlığı ya da bu sorunları çözme yetenekleri değildir, siyasal liderlerin, ülkelerinin karşısındaki sorunları çözmekteki başarısızlıklarına nasıl tepki gösterdikleridir.²⁵ Ekonomik gelişme demokrasiyi mümkün kılar, siyasal liderlik ise, onu gerçek kılar. Demokrasilerin doğuşu için gelecekteki siyasal elitlerin, en azından demokrasinin kendileri ve toplumları için en az kötü yönetim şekli olduğuna inanmaları gerekir. Bu elitlerin aynı zamanda, onların çabalarını boşa çıkarmaya çalışacak olan radikal muhaliflere ve otoriter sertlik yanlılarına karşı, demokrasiye geçişi gerçekleştirecek becerilere de sahip olmaları gerekir. Demokrasi, dünyada ve tek tek ülkelerde iktidarı ellerinde bulunduranların, onun yayılmasını istedikleri ölçüde dünyada yaygınlaşacaktır.²⁶

1.1.2. Demokratikleşmenin Uluslarüstü Boyutu Demokratikleştirme

1.1.2.1. Demokratikleştirmenin Tarihçesi

Demokratikleştirme demokrasinin kendisiyle birlikte ortaya çıkmıştır, yani, 2500 yıl önce Atina demokrasisinin doğuşuyla, demokratikleştirme bir dış politika olarak ortaya çıkmıştır. Atina demokrasisi tarihte örneği olmayan ve hiçbir zaman taklit edilmeyen tek sistemdir.²⁷ Gerçekten de, Antik Atinalılar yönetimin farklı biçimleri kavramının, kendi sisteminin tekliğinin ve aralarından seçme veya değiştirme imkanının farkındalardı ki, bu muhtemelen demokratikleştirme yoluyla olmuştur.²⁸ Bu sistem,

²⁴ Dix H. Robert, "History and Democracy Revisited", *Comparative Politics*, (27 Ekim 1994), s. 91-105, Donald L. Horowitz, "Democracy in Divided Societies", *Journal of Democracy*, Cilt 4, No4 (Ekim 1993), s. 18-38. Furtun, *Demokratikleşme Teorisinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde Uygulanabilirliği Sorunu*, a.g.e., s. 31-32.

²⁵ Huntington, *Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme*, a.g.e., s. 280.

²⁶ A.g.e. s. 337.

²⁷ Democracy's Impact on Society and Community, <http://www.worldhistory.biz/ancient-history/71801-7-democracy-s-impact-on-society-and-community.html>, e.t. 10.01.2016.

²⁸ Jochen Bleicken, (1979). 'Zur Entstehung der Verfassungstypologie im 5. Jahrhundert v. Chr.' [The Genesis of the Typology of Constitutions in the Fifth Century BC], *Historia*, vol. 28, no. 2, pp. 148-172. (Akt. Daniela Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, (Palgrave Macmillan, 2015)). Meier'in işaret ettiği gibi Atinalıları özendirecek hiç kimse yoktu, bu nedenle onlar, bu yönetim sistemini kendileri yaratmadan önce

değerler ve ilişkilerin biçimini değiştirmiş, kentlinin yeni türünü oluşturmuş ve dış dünyaya kent politikalarını ve ilişkilerini şekillendirmiştir.²⁹ Demokratikleştirmenin ilk örnekleri zaten demokrasiye geçiş dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Kendi şehrinde eşit hakları talep etmiş - Atina düşük sınıfı ve Atina deniz gücünün belkemiği - Teta'lar (Thetes³⁰) tarafından demokratik fikirler Ege genelinde ortaya çıkmış ve yayılmıştır.³¹ Bu demokratik fikirlerin dağılımı son derece etkili olmuştur. Siyasi iktidarın yoksul insan sınıfının eline geçtiği Atinalıların radikal demokrasiye dönüşümü ve yönetimin bu biçiminin diğer kent devletlerine sevk edilebileceğine artan farkındalık, Sparta tarafından öncülük edilen Yunanistan'daki geleneksel düzene büyük bir sorun teşkil etmiştir. Peloponez (Peleponnesian) Savaşları sadece Atinalı gücün artmasından değil, Thucydides'in³² ifade ettiği, ancak, Lacedaemonialılara korku getiren ve onları savaşa zorlayan Atina demokrasisinin gelişmesiyle olmuştur. Helen (Yunan) dünyasında rastlanan en iyi anayasa formu üzerine bir tartışma tam da Peloponez Savaşları sırasında olmuştur.³³

Yine bu Peloponez Savaşları sırasında Atina demokratikleştirmesi gelişmiş ve sistematik hale gelmiştir. O dönemlerde Atinalılar şehre, ya yerel demokratların tek başına iktidarı ele geçireceği ya da Atinalıların doğrudan müdahale edeceği bir donanma ile gelebiliyordu. Müdahale sonucunda, Atina meclisi demokrasinin hangi türünü kurması gerektiğini açıklamış ve Atina yetkilileri uygulamayı denetlemiştir. Ayrıca, Atinalılar sistematik olarak kitlesel toplumsal değişimleri demokratikleşen şehirlere benimsetmiştir.³⁴ Zengin oligarklar sadece siyasi olarak değil, ekonomik

demokratik yönetim olanağından habersizdi. Bkz. Christian Meier, *The Greek Discovery of Politics*, (çev.), David McLintock (Harvard University Press, 1990), s. 29.

²⁹ Democracy's Impact on Society and Community, <http://www.worldhistory.biz/ancient-history/71801-7-democracy-s-impact-on-society-and-community.html>, e.t. 10.01.2016.

³⁰ fakir köylüler, toprağa bağlı köleler ve işçiler

³¹ Jochen, (1979). 'Zur Entstehung der Verfassungstypologie im 5. Jahrhundert v. Chr.' [The Genesis of the Typology of Constitutions in the Fifth Century BC], *Historia*, vol. 28, no. 2, pp. 148-172. (Akt. Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, a.g.e., s. 168).

³² Thucydides, realist okulun ilk mensubudur. Bir Atina generali olarak görev yapmıştır. Onun, Peloponez savaşının 21 yılını güç mücadelesi çerçevesinde anlattığı bir çalışması vardır. Thucydides'a göre, Sparta ve müttefiklerinin güçlenen ve güç dengesini bozan Atina'dan duydukları kuşku, savaşın asıl sebebidir. Atina'nın daha da gelişmesini engellemek için başlatılan savaş bu açıdan meşrurdur. Yani Thucydides Sparta'nın savaşa zorlandığını belirtir. Bkz. Thucydides, *Peleponnesos Savaşları*, Furkan Akdemir (çev.), 2.Baskı, (İstanbul: Belge Yayınları, 2000).

³³ Bu Herodot's Histories içinde anayasa tartışmasında (Herodotus 2003, M.Ö. 450-420 arasında yazılmış), Pseudo-Xenophon'un antlaşmaları (Pseudo-Xenophon 2008, M.Ö. 446 ve 441 arasında yazılmış), Thucydides'in Peloponez Savaşı (Thucydides 1972, M.Ö. 431'den sonra yazılmış) yanı sıra Euripides' oyunu *The Suppliants* (Euripides 2004, M.Ö. yaklaşık 424'de yazılmış) yansıtılmıştır.

³⁴ Erythrae (M.Ö. yaklaşık 453) nispeten iyi belgelenmiş durumda, örneğin, Atinalılar donanmayla gelip, İran'a yakınlık duyan zalimleri kovmuştur, Atinalılara modellenen, kura ile seçilmiş 120 konsey

olarak da güçsüzleştirilmiştir. Onların eşyalarına el konulmuş, sürgün edilmiştir. Bununla beraber, Atinalılar tarafından iktidara getirilen demokratlar genellikle zayıflar ve dolayısıyla müttefik kent devletlerine yerleştirilen askeri garnizon tarafından korunmaya mecburdular.³⁵ Atinalılar demokrasiyi yaymada ve müttefiklerinin sadakatini sağlamada etkili olmuştur: Daha çok demokratik müttefik daha istikrarlı birlik.³⁶ Demokratikleştirme, bu nedenle, Atina imparatorluğuna sadakati sağlamak için bir araç olmuştur. Aslında Atinalılar bir çok şehirde demokratik anayasayı tanıtmıştır. Böylece, demokratik müttefik şehirler daha şeffaf durumdaydı ve böylece onları izlemek daha kolay olmuştur. Atinalılar episkopi³⁷ ve meclis tartışmalarını takip eden diğer yetkilileri müttefik demokratik şehirlere göndermişler ve böylece siyasi müttefiklerinin hangi yöne gittiklerinin her zaman farkında olmuşlardır.

Ancak, II. Peloponez Savaşı sırasında, Atina demokratikleştirmesi giderek artmıştır. İkinci Peloponez Savaşı'na kadar demokrasi meşruiyetini sanat, bilim ve zenginlikte Atina başarıyla arttırmıştır, dolayısıyla, demokrasi Yunanistan genelinde yayılmıştır. İkinci Peloponez Savaşı sırasında demokrasi, Atina'nın agresif davranışlarından dolayı çete şiddet kuralı ile ilişkilendirilmiştir. Bu sadece demokratikleştirme yoluyla durağanlığa neden olmamış aynı zamanda, demokrasinin yetkisiz kılınmasına neden olan kitlesel zulümlere yol açmıştır.³⁸

Uzun bir süre demokrasi için olumsuz bir çağırışım vardı. Demokrasiyi sadece Plato³⁹ eleştirmemiş (*The Republic* içinde M.Ö. yaklaşık 380 yılında yazılmış, [Plato,

üyeleriyle demokrasiyi benimsetti ve Atina garnizonunu şehire kurmuştur. Kaynak: Schuller, (1981), s. 286.)

³⁵ Wolfgang Schuller, (1979). 'Zur Entstehung der griechischen Demokratie aulerhalb Athens' [The Emergence of Greek Democracy Outside Athens], s. 433-447 in Horst Sund & Manfred Timmermann, eds, Auf den Weg gebracht: Idee und Wirklichkeit der Gruindung der Universitdt Konstanz. Festschriftfur Kurt Georg Kiesinger Konstanz. Universitatsverlag Konstanz. [Reprint in Konrad H. Kinzel, ed., 1995. Demokratia. Der Weg zur Demokratie bei den Griechen. (Wege der Forschung, vol. 657). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, s. 302-323.] s. 83. (Akt. Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, a.g.e.).

³⁶ M.Ö. 478'de Hellen şehir devletleri tarafından, Atina'nın önderliğinde, perslilere karşı koymak için kurulmuş Birlik. Adını Birliğin toplantılarını yaptığı Delos adasından almıştır. Birlik içinde Atina'nın gücünün giderek artması ve Birliği kendi çıkarları için kullanmasının sonucunda Polopenez savaşı sonrasında, M.Ö. 404'te Birlik dağılmıştır. Bkz. Meiggs, Russell, *The Athenian Empire*, (Oxford: Clarendon, 1972).

³⁷ Episkopos (ἐπίσκοπος) – Atina'lı memurlar anlamını taşıyor.

³⁸ Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, a.g.e., s. 18.

³⁹ Platon, demokrasiyi şu cümlelerle eleştirmiştir: “Bana kalırsa demokrasi, yoksulların zenginleri alt edip onları öldürmeleri, sürgüne yollamaları ve cumhuriyet ve yargıçlık görevlerinikalanlar arasında paylaşmalarıyla doğmaktadır”. Bkz., Parkinson, Northcote, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, (çev.), Mehmet Harmancı, (Ankara: Remzi Kitabevi, 1976).

1980]), aynı zamanda Aristoteles⁴⁰ demokrasiyi en iyi hükümet rejim türünün saptırması olarak görmüş ve Politics isimli eserinde karışık anayasa için savunmuştur (Aristoteles, 1977, M.Ö. yaklaşık 350 yılında yazılmış). Özellikle dönemin filozoflarının gönüllerinde yatan rejimin aristokrasi olduğu bilinmektedir. Ancak toplumun genelinin demokrasiyi benimsediği ve demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak kabul ettikleri görülmektedir. Atina deneyimlerini yansıtan Thomas Aquinas, Niccolo Machiavelli ve James Madison gibi filozoflar hem demokrasi konusunda hassas hem de onun bazı eksiklikleri hakkında temkinli olmuşlardır.⁴¹ Demokrasi kavramı,⁴² temsili demokrasi fikrinin ortaya çıktığı 17. yüzyılda tekrar zemin kazanmaya başlamıştır. James Mill bunu ‘modern zamanların büyük keşfi’ olarak adlandırmış ve 18. yüzyılın sonlarında ‘demokrasinin temsili olması gerektiği apaçık ve tartışmasız olduğunu dile getirmiştir.’⁴³

Temsil, sadece doğrudan demokrasilerin istikrarsızlığına karşı bir siper olarak görülmemiş aynı zamanda uluslararası barış ile de ilişkili olmuştur. 1975 yılında Immanuel Kant “Ebedi Barış” adlı makalesinde tüm vatandaşların alacağı tüm kararlarından kendileri sorumlu olacağından ve savaş sonuçlarına katlanacağından cumhuriyetlerin (temsilci hükümetlerle devletler ve güçler ayrılığı) daha barışçıl olduğunu savunmuştur.⁴⁴ Demokrasi olumsuz çağrışımını kaybetmişti. Kısacası, Atina imparatorluğu tüm müttefik şehir devletlerinde büyük ölçekte demokrasiyi teşvik etmiştir.

Demokrasi Kuzey Amerika, Fransa ve İngiltere’de yayılmıştır. Bu dönemin ‘radikal demokratik dalgalanmasının yüksek noktasını’ temsil eden 1776 Amerikan Bağımsız Bildirgesi ve Amerikan Devrimi olmuştur.⁴⁵ ABD, o zaman yurtdışında

⁴⁰ Aristoteles de aynı yönde, demokrasinin yoksulların hüküm sürdüğü yerde var olan bir rejim olduğunu ifade etmiştir. Kaynak, Parkinson, N., *Siyasal Düşüncenin Evrim*, a.g.e.

⁴¹ Bkz. Jennifer T. Roberts, *Athens on Trial: The Antidemocratic Tradition in Western Thought*, (Princeton: Princeton University Press, 1994).

⁴² Demokrasi kavramı ile ilgili bkz., Robert A. Dahl, *Demokrasi Üstüne*, (Çev. Betül Kadioğlu) (Phoenix Yayınevi, 2001). Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics*, (Yale University Press, 1989). Robert A. Dahl, *Polyarchy: participation and opposition*, (New Haven: Yale University Press, 1971). Robert A. Dahl, “A Democratic Dilemma: Sytem Effectiveness versus Citizen Participation”, *Political Science Quarterly*, Cilt 109, No 1 (1994), Larry Diamond, Marc Plattner (der.), *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, I. B. (Yetkin Yayınları, 1995). Nesrin Demir, “Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları”, *Ege Akademik Bakış/Ege Academic Review*, Cilt 10, No 2 (2010), s. 597-611.

⁴³ Dahl, *Democracy and Its Critics*, (Yale University Press, 1989), s. 28-29.

⁴⁴ Immanuel Kant, *Perpetual Peace A Philosophical Essay*, (Translated with Introduction and Notes by M. Campbell Smith), (Thoemmes Press, 1992). Ernest Hirş, “Kant’ın Ebedi Barış Üzerindeki Felsefi Denemesi”, *AÜHFD*, Cilt 3, No 1 (1946), s. 9. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/239/2096.pdf>, e.t. 12.11.2014.

⁴⁵ Kenneth M. Dolbeare, *American Political Thought*, (Chatham House Studies in Political Thinking, 1989), s. 558. s., 25.

demokrasiyi aktif olarak teşvik etmeye çalışmamıştır. Buna rağmen, demokratik fikirler Avrupaya, her şeyden önce Britanya İmparatorluğuna karşı denge kurmak amacıyla Amerikan devrimcilerini destekleyen Fransa'ya yaymıştır. Dolayısıyla Fransa'da Amerikan edebiyatının tanınmasını sağlamıştır. Amerikan Devrimi hakkında Fransız okuyucularını en çok etkileyen 'anayasa yapım faaliyeti, anayasal güç olarak halkın prensibi yoluyla hükümetin kurulması veya yeniden kurulması' olmuştur.⁴⁶ Böylece, Amerikan Devrimi Fransız Devrimi'ni doğrudan sürüklememekle beraber Fransa'da değişim olasılığına olan inancı cesaretlendirmiştir. Fransız Devrimi aynı etkiyi Avrupa'da da göstermiştir. Avrupa soyluları ve hükümdarları bunu hemen onların gücüne düşünsel bir tehdit olarak algılamışlardır. Hollanda, Cenevre ve Polonya gibi ülkelerde isyanlar çıkmaya başladığında, yabancı hükümdarlar kendi ülkelerinde yabancı gerici seçkin konusunda Fransa'daki korkuları tahrik ederek onları bastırmak için hemen müdahale etmişlerdir.⁴⁷

İlk devrimci savaşlar, başlangıçta Almanya, Avusturya gibi düşman monarşiler ve Fransa arasında tampon bölgeleri yaratmayı amaçlayan, dolayısıyla 'önleyici savaşlar' olarak görülebilir.⁴⁸ Bu bölgelerde Fransız devrimci ordular sistematik olarak, köleliğin kaldırılması, şehirlerdeki din adamlarının ve loncaların gücü, yarı-feodalizmin yanı sıra kanun önünde eşitliğin kurulması da dahil radikal kurumsal değişikliklerin olması gerektiğini anlatmışlardır.⁴⁹ Bu reformların bir çoğu daha sonra Napoleon tarafından özellikle de *Kod Napoleon (Code Napoleon)*⁵⁰ aracılığıyla devam

⁴⁶ Robert R. Palmer, *Age of the Democratic Revolution: A Political History of Europe and America, 1760-1800*, Cilt 1 (Princeton: Princeton University Press, 1969), s. 266. Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, a.g.e.

⁴⁷ A.g.e., s. 266.

⁴⁸ Timothy C. W. Blanning, *The Origins Of The French Revolutionary Wars*, (New York, Londra: Routledge, 2014). Ayrıca bkz. Timothy C. W. Blanning, *The French Revolutionary Wars: 1787-1802 (Modern Wars)*, (Londra: Hodder Education Publishers, 1996). Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, a.g.e.

⁴⁹ Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, a.g.e., s. 20., Ayrıca bkz., D. Acemoğlu, D. Cantoni, S. Johnson ve J. A. Robinson, *The Consequences of Radical Reform: The French Revolution*, (NBER Working Paper, Nisan, 2009), s. 11.

http://scholar.harvard.edu/files/jrobinson/files/jr_consequences_frenchrev.pdf?m=1360039173, ve Grab, Alexander, *Napoleon and the Transformation of Europe*, (New York; Palgrave Macmillan, 2003).

⁵⁰ Kod Napolyon adıyla bilinen Napolyon Kanunları; Napolyon Bonaparte'nin hazırlattığı medeni kanun metnidir. Napolyon'un isteğiyle Fransa da hazırlanmış ve 1804 yılında yürürlüğe girmiştir. Napolyon 1799'da Fransa'nın yararlandığı mevcut kanunları incelediğinde bunların yetersiz olduğu sonucuna varmış ve bir anlamda da kendi statüsünü sağlamlaştırmak amacıyla sözde herkese hitap edecek yeni bir anayasa hazırlatmaya karar vermiştir. *There be one law for everyone* sloganıyla herkesi kapsayacak bir yasanın gerekliliğini vurgulayan Napolyon Kanunları'nın temeli Roma Hukuku'na dayanmaktadır. Alanında yetkin hukukçulardan oluşan bir kurula hazırlatılan kanunlar başlıca; ceza hukuku, ticaret hukuku ve aile hukuku olmak üzere kapsayıcı üç bölümden oluşur. (ek bölümleri de vardır). Temelde Roma Hukuku'ndan esinlenerek ve onun üzerine eklemeler yapılarak hazırlanan kanunlar 21 Mart 1804'te Kod Napolyon ya da Napolyon Kanunları adıyla yayınlanmıştır. Bkz., Michael D. Sibal, *Napoleonic*

ettirilmiştir.⁵¹ Fransızlar gibi İngilizler de kendilerini 19. yüzyılda siyasi, ekonomik ve teknolojik devrimler sayesinde üstün olarak algılamışlardır. Hindistan'da ise sınırlı temsili kurumlar 19. yüzyılın sonuna doğru tanıtılmıştır.⁵²

Özet olarak, Fransa, İngiltere ve ABD'deki demokratik fikirlerin yeniden doğuşuyla, demokratikleştirme bir geri dönüş yaşamıştır. Fransız devrimciler Avrupa çapında demokrasi gündemlerini devam ettirmiştir. Britanya İmparatorluğu da bazı kolonilerine demokratik kurumları ihraç etmiştir. Oysa ki, demokratikleştirme o dönemde sistematik bir dış politikayı temsil etmiyordu. Bu model sadece demokrasiyi destekleyen üç kuşağın (ABD, Avrupa ve Batılı olmayan ortaya çıkan demokratik güçler) tanık olduğu 20. yüzyılda yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır.⁵³

Demokratikleştirme 20. yüzyılda, ABD'nin kendinin yalnızcılık (*isolation*) politikasını terk ederek ve dünya siyaseti ortamına girdiği zaman sistematik bir şekilde geri gelmiştir. ABD gerçekte, onun politikaları ve deneyimleri kendinden sonraki nesillerin demokratikleştirme politikalarının teşvik edicilerini doğrudan ve dolaylı etkilemiştir. Bu şekillendiriciliğinden dolayı birinci nesil demokratikleştirici olarak görülebilir. Bu gelişmeler Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un yönetimi altında gerçekleşmiştir. Tomas Jefferson ABD demokrasisini Avrupa'dan gelen yolsuzluklara karşı - ABD'yi Avrupa'nın emperyal sınıfına katılmasını engelleyen - yalnızlaştırma politikası ile korumaya çalıştığı sırada, Woodrow Wilson 'dünyayı demokrasi adına güvenli hale getirmek' parolasından hareketle Amerikan demokrasisini ilerletmeye çalışmıştır.⁵⁴ Wilson tarafından Filipinler'de (1899) başlatılan demokratikleştirme Meksika (1914), Haiti (1915) ve Dominik Cumhuriyeti'nde (1916) devam ettirilmiştir. Bunları Çekoslovakya, Polonya ve Yugoslavya gibi yeni kurulan devletler takip etmiştir.

Code. http://www.glbqtarchive.com/ssh/napoleonic_code_S.pdf,
<https://www.britannica.com/topic/Napoleonic-Code>.

⁵¹ Stuart Woolf, *Napoleon's Intergation of Europe*, (Londra: Routledge, 1991). Alexander Grab, *Napoleon and the Transformation of Europe*, (New York: Palgrave Macmillan, 2003).

⁵² Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, a.g.e., s. 20.

⁵³ Daniela Huber, "Democratic Realism or Democratic Mission?", Explaining Variance in the Application of Democracy Promotion as a Foreign Policy". <http://social.huji.ac.il/content/newsletter/may07/daniella.pdf>, E.T. 02.03.2015. Ayrıca bkz., Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, a.g.e.

⁵⁴ Robert W. Tucker, "The Truimph of Wilsonianism?", *World Policy Journal* Cilt 10, No 4 (1993), s. 83-100.

Milletler Cemiyeti'ne üyeliğe hak kazanması için devletlerin demokratik olması gerekiyordu. Wilson, barış için kararlı bir ittifakın, demokratik ülkelerin ortaklığı dışında asla sürdürülemez olduğuna inanıyordu. Bu onur cemiyetinde görüş ortaklığı olmalıdır. Sadece bağımsız halklar kendi amaç ve onurlarını ortak bir sona kadar tutabilir, insanlığın çıkarlarını kendisinin herhangi bir dar çıkarına tercih edebilir.⁵⁵ Ancak, belki de Wilson'un yaklaşımı idealist (hayalperest) idi, belki de dünya 'demokrasiyi korumak için' henüz güvenli değildi. Her durumda, demokrasi Avrupa'da kendini kuramamış, ve Milletler Cemiyeti başarısız olmuştur. Büyük Buhran (Great Depression) ile demokratikleştirmeye bu ilk aktivist yaklaşım sona ermiştir.⁵⁶

Yüzyılın başında ABD kendi komşularını düzensiz bir şekilde demokratikleştirmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD kendi müfettiş devletleri olan Almanya ve Japonya'da demokrasiyi kurmak için büyük kararlılıkla kendi gücünü genişletmiştir. Başka hiçbir tarihsel örnekte demokratikleştirme böylesine büyük bir finans ve sistematik çaba ile takip edilmemiştir. Soğuk Savaş sırasında demokratikleştirme yavaşlamış ve ABD kendini otoriter rejimleri aktif olarak destekleyici konumunda bulmuştur.⁵⁷ ABD demokratikleştirmesinde gelinebilecek en düşük noktaya gelmiştir. ABD Wilson liberalizminden Franklin D. Roosevelt liberal realizmine, İran'da (1953'te seçilen Başbakan Mohammad Mossadegh), Guatemala'da Dwight D. Eisenhower başkanlığında (1954'de seçilen Cumhurbaşkanı Jacobo Arbenz Guzman) demokratik olarak seçilmiş rejimleri aktif olarak yıkmak için harekete geçmiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD SSCB'nin komünizmi yayma (yayılmacı) politikasına karşı komünizmi durdurma/çevreleme politikasına (demokratikleştirmeden çok) öncelik vermiştir⁵⁸ ve Soğuk Savaş uzlaşması ortaya çıkmıştır. John F. Kennedy, başkanlığı döneminde, otokrasilerle güçlü ittifaklar sürdürerek ve komşu ülkelerde sosyo-ekonomik yapıları değiştirmek için İlerleme İttifakı'na (*Alliance of Progress*)

⁵⁵ George Sørensen, *A Liberal World Order in Crisis: Choosing Between Imposition and Restraint*, (Ithaca, Londra: Cornell University Press, 2011), s. 59. (Wilson, President Woodrow Wilson's War Message, 65th Congress, 1st Session Senate Document No. 5 (1917), (<http://www.lib.byu.edu/rdh/wwi/1917/wilswarm.html> e.t. 29.06. 2006),(Akt. Tony Smith, *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, (Princeton: Princeton University Press, 1994), s. 84-109).

⁵⁶ Paul W. Drake, "From Good Men to Good Neighbors: 1912-1932", a.g.e.,

⁵⁷ Smith, *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, a.g.e., s. 139.

⁵⁸ Margot Light, "The export of democracy", Karen E. Smith ve Margot Light, (der.), *Ethics and Foreign Policy*. LSE monographs in international studies, (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), s. 75-92.

milyarlarca dolar yatırım yaparak demokratikleştirme ve komünizmi bastırma (containing communism) ikileminden kurtulmaya çalışmıştır. Kennedy'den sonraki yönetimler genellikle, herhangi demokratik soruna göz yumarak realist politika izlemişlerdir.

Ancak, daha sonra, demokrasi ve insan hakları sadece ABD'de değil, aynı zamanda dünya arenasında zamanın çağrısı haline gelmiştir. Amerikan demokrasisi ve dünya düzeni normatif yapısındaki derin değişimlerin ardından, Realpolitik üzerindeki fikir birliği dağılmış ve dış politikanın yeni kavramlarına/görüşlerine yol açmıştır. Soğuk Savaş'ın son döneminde, demokratikleştirme için bürokrasi ve diyalog gelişmiştir. 1977 yılından itibaren demokratikleştirme Carter'in İnsan Hakları Kampanyası ve Reagan'ın Yapıcı Vaadi ile ABD dış politikasında kendi yolunu bulmaya başlamıştır. Reagan yönetimi Demokrasi için Ulusal Bağış Örgütü'nü (NED) kurmuştur. Clinton yönetimi demokratikleştirmeyi dış politikasının ana direğinden biri yapmıştır. ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın (USAID) Demokrasi ve Yönetişim Programını, onun bünyesinde Geçiş Girişimleri Ofisi (OTI), Dışişleri Bakanlığı'nın İnsan Hakları ve Demokrasi Fonu'nu (HRDF) kurmuştur.⁵⁹ ABD demokratikleştirme faaliyetlerinin artması, ancak, ilk kez Bush yönetimi ile birlikte gelmiştir. 11 Eylül'den sonra oldukça belirsiz dünya ile karşı karşıya kalarak, 'cinayet ideolojileri' için üreme alanı olarak Arap dünyasındaki demokrasi eksikliğini görmeye başlamıştır.⁶⁰ Bush Orta Doğu'ya odaklanarak, demokratikleştirmeyi 'her ulus ve kültür'e doğru bir ABD misyonu⁶¹ yaparak kendi Özgürlük Gündemi'ni geliştirmiştir.⁶² Tüm Batılı demokrasi

⁵⁹ Daniela Huber, "Democracy Assistance in the Middle East and North Africa: A Comparison of US and EU Policies", *Mediterranean Politics*, Cilt 13, No 1, (Şubat 2008), s. 48. Ayrıca, bkz., S. E. Finkel, Linan A. Perez ve M. A. Seligson, Effects of US Foreign Assistance on Democracy Building: Results of a Cross-National Quantitative Study, (USAID Final Raporu, 16 Ocak 2006), çevrimiçi: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnade694.pdf, e.t. 2.02.2016.

⁶⁰ George W. Bush, "Remarks by President George W. Bush at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy." National Endowment for Democracy (6 November 2003). <https://www.ned.org/remarks-by-president-george-w-bush-at-the-20th-anniversary/>, Bush, George W. (2003b) "President Bush Presses for Peace in the Middle East" 9th May; Remarks by the President in Commencement Address at the University of South Carolina; Columbia, South Carolina, Çevrimiçi: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/05/20030509-11.html>

⁶¹ 11 Eylül sonrası dönemde, demokratikleştirme misyonu daha önemli hale gelmiştir. Bu misyonu askeri güç kullanma yoluyla yerine getirmeye çalışmışlardır. George W. Bush bu misyona özel önem vermemiştir. Yönetim içindeki muhafazakarlara etkisiyle, 11 Eylül olayları sonrası demokrasiyi yaymak için büyük çaba harcamıştır. Bush, Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesi yoluyla terörizm kaynağını kurutabileceğini düşünmüştür. Bu amaçla Bush yönetimi Irak'ta askeri müdahale yoluyla Saddam Hüseyin rejimini devirmiş, İran ve Suriye gibi devletler üzerinde büyük bir baskı uygulamaya başlamıştır. Ayrıca, Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki halk ayaklanmaları sonucu gerçekleşen rejim değişikliklerine dolaylı destek vermiştir.

⁶² George W. Bush, "Second Inaugural Address." (20 Ocak 2005). <https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=4460172>, e.t. 12.03.2015. Carnegie Endowment for International Peace. "Fact-Sheet: U.S. Actors Promoting Democracy in the Middle East." (15 Mart

gündemini hasara uğratan demokrasi retoriği ile Irak Savaşı'nın gerekçesi yanında,⁶³ Bush yönetimi, ABD-Orta Doğu Ortaklık Girişimi'ni (MEPI), Orta Doğu için Demokrasi destek programını ve Millenium Challenge Corporation (MCC) oluşturmuştur. Bu demokrasi coşkusu, ancak, kısa süre içinde, yani, 2005-2006 döneminde Irak, Mısır ve Libya'daki serbest seçimlere nispeten siyasi İslam'ın seçim kazanımlarının yapıldığı zaman tadını kaçırmıştır.

Barak Obama'nın cumhurbaşkanlığa yükselişi bölgedeki halkı 'yeni bir başlangıç için' umutlarla doldurmuştur (Obama 2009). Obama yönetimi başlangıçta diğer toplumlara evrensel değerleri empoze etmeyeceğini ileri sürse de,⁶⁴ çok geçmeden dünyadaki demokratik devrimler aracılığıyla (özellikle Arap ayaklanmaları) bu konuda geri adım atmıştır.

1970'in sonlarında, ABD dış politikasında demokratikleştirmenin yeniden ortaya çıkmasına paralel olarak, Avrupa'da yeni ikinci nesil demokratikleştiriciler ortaya çıkmıştır. İskandinav ülkeleri dış politikalarına insan hakları ve demokrasi ilkelerini dahil etmeye başlamıştır. Diğer Avrupa ülkeleri de aynısını yapmışlardır. Demokratikleştirme için en önemli mekanizma, ancak, Avrupa Topluluğu (AT) Avrupa Birliği (AB) olmuştur. 1970'lerin sonlarında Birlik, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'daki geçişleri ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Doğu ülkelerinin geçişlerini teşvik etmiştir.⁶⁵ AB demokrasiyi teşvik etmede, bir ulus devlete göre daha az yeteneğe sahip olsa bile, ABD gibi ulus devletlerin sahip olmadığı, katılım süreci ile tartışmasız en etkili demokratikleştirme aracına sahiptir.⁶⁶ AB demokratikleştirme kataloguna insan haklarına saygının dahil edilmesi ve üçüncü ülkelerle sözleşmeye dayalı ilişkilerinde demokratik prensipler veya demokrasiyi teşvik etmek için çok taraflı forumların/toplantıların kullanımı gibi diğer özel araçları dahil etmiştir. Bu özel yöntemlerin yanı sıra, AB ABD'nikine benzer yollar aracılığıyla özellikle,

2006). <http://carnegieendowment.org/2006/03/15/fact-sheet-u.s.-actors-promoting-democracy-in-middle-east/xv>, e.t. 12.03.2015.

⁶³ Thomas Carothers, "Democracy Assistance: Political vs. Developmental", *Journal of Democracy*, Cilt 20, No 1 (Ocak 2009), s. 5-9. Laurence Whitehead, "Losing 'the Force'? The Dark Side of democratization after Iraq", *Democratization*, Cilt 16, No 2 (2009), s. 215-242.

⁶⁴ Thomas Carothers, Democracy Policy under Obama: Revitalization or Retreat?, 12 Ocak 2012. <http://carnegieendowment.org/2012/01/12/democracy-promotion-under-obama-revitalization-or-retreat>, e.t. 10.09.2015.

⁶⁵ Geoffrey Pridham, Transitions to Democracy: Comparative Perspectives from Southern Europe, Latin America and Eastern Europe (Sudbury, MA: Dartmouth, 1995). Huber, Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies, a.g.e., s. 25.

⁶⁶ Frank Schimmelfennig ve Hanno Scholtz, "EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Political Conditionality, Economic Development and Transnational Exchange", *European Union Politics*, Cilt 9, No 2 (Haziran 2008), s. 190.

DİHAA⁶⁷ demokrasi desteği ve diğer finansal araçları kullanmaktadır. 2010 yılında, önde gelen 16 Avrupa donör devleti artı AB kurumları dünya çapında demokratikleştirme için neredeyse 3 milyar Avro harcamıştır (Avrupa Komisyonu, 2012a). ABD gibi AB, DİHAA'dan sorumlu Avrupa Yardımı Genel Müdürlüğü ve Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakereleri Genel Müdürlüğü aracılığıyla demokratikleştirmeyi kurumsallaştırmış oldu. Şimdi, Avrupa Dış Eylem Servisi'ni yöneten AB Yüksek Temsilcisi de diplomatik yollarla demokratikleştirme ile ilgilenmektedir. Aynı zamanda, Avustralya ve Kanada da kendi komşuları Pasifik Asya ve sırasıyla Güney ve Kuzey Amerika'da etkin demokratikleştirme programlarını oluşturmuştur. Japonya, Hindistan ve Brezilya gibi Batılı olmayan demokrasi destekçilerinin üçüncü kuşağı, ABD'nin dünyadaki demokrasi arayışınının normatif baskısı sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁸

1.1.2.2. Demokratikleştirmenin Tanımlanması

Demokratikleştirme politikası, dünya çapında bir siyasi sistem olarak demokrasi inşa etme, demokrasinin yaygınlaştırılması, demokrasi teşviki veya demokrasi özendirme olarak anılmaktadır. Dış politikaların önemli bir aracı olarak günümüzde, uluslararası kuruluşlar, bütünleşme yolundaki birlikler ve hükümetler tarafından kullanılmaktadır.⁶⁹

Demokratikleştirme kavramı üçüncü bir ülkedeki demokratikleşme sürecine katkı yapmak amacıyla, tek bir devlet, uluslararası/uluslararası örgüt, veya özel bir aktör⁷⁰ tarafından yürütülen tüm strateji ve araçları kapsamaktadır.⁷¹ Diğer yandan,

⁶⁷ Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı, EIDHR hakkında bilgi için, https://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/eidhr_en.htm_en, ayrıca, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/publication-compendium-promoting-human-rights-worldwide-2000-2006_en_0.pdf e.t. 9.12.2014.

⁶⁸ Huber, Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies, a.g.e.

⁶⁹ Turan, Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi, a.g.e., s. 22.

⁷⁰ "Demokratikleştirme" konusunda araştırmaların çoğunda, iç ve dış aktörlerin etkileşimi hangi şartlar altında ülkedeki rejimin daha "liberal", "özgür", veya daha sabit olmasını zorladığı soru incelenmektedir. Burada farkında olmadan, dış aktörün başka bir ülkede siyasi rejimin kalitesini etkilemeye çalıştığı varsayılmıştır. Dış aktör, demokrasinin bir "ilerleme ajanı" (Lawson 1999; Ethier 2003; Burnell 2004), "apostol (havari, peygamber)" (Borzell ve Risse 2009) veya "hayırsever" (Freise 2004; Junemann ve Knodt 2007; Gravingholt, Leininger, Schlumberger 2009) olarak bakılmaktadır. Bkz., Timm Beichelt, "The Research Field of Democracy Promotion", *Living Reviews in Democracy*, Cilt 3 (Temmuz 2012), s. 1-12.

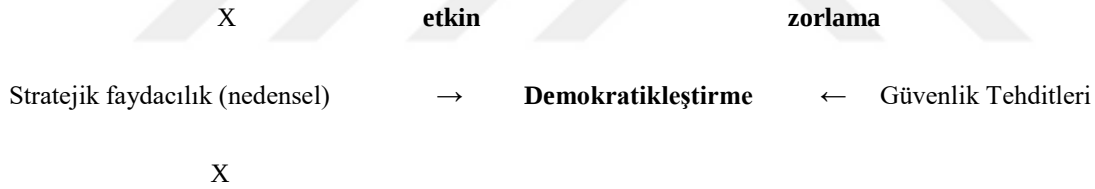
⁷¹ Michèle Knodt ve Annette Junemann, "EU External Democracy Promotion Approaching Governments and Civil Societies", Beate Kohler-Koch, Dirk De Bièvre, William A. Maloney (der.), *Opening EU-Governance to Civil Society, Gains and Challenges*, (Connex Report Series, No 5, Mannheim, Şubat 2008), s. 259-295.

demokratikleştirme, ülke içindeki aktörleri destekleyerek otoriter rejimi kasıtlı olarak yenmeye çalışan dışarıdan aktörlerin eylem kümesi olarak tanımlanabilir.⁷²

Olayların hangi sınıfları demokratikleştirmeye aittir? ABD'nin Irak'taki müdahalesinin etkisiyle demokratikleştirme genellikle zorlayıcı dış politika olarak kabul edilir. Ancak, bu araç sadece, demokrasiler için kullanılabilir araçların havuzu dışındadır. Aynı zamanda faydacı araçlar mevcuttur, örneğin, demokrasi desteği ve negatif/pozitif koşulluluk, ve kimliksel araçlar, örneğin, klasik diplomasi veya diyalog platformları aracılığıyla iletişim (yada naming and shaming⁷³).⁷⁴

Demokratikleştirme, kimliksel (özdeşsel), araçsal ve normatif bağlam içinde yer alan stratejik eylem olarak anlaşılır. Temel argüman, demokratikleştirmenin uluslararası bir norm olarak demokrasiden güçlendiği, güvenlik tehditlere kısıtlı olduğu, bir demokratik kimlikten oluştuğu, demokratik barışa inanç ile hareket ettiğidir. Demokratikleştirme, düşüncel ve maddi faktörlerin ara yüzünde durmaktadır.⁷⁵

Demokratik Kimlik (meydana getiren)

Demokrasinin Uluslararası Normu (büyüten)

Kaynak: Huber, Daniela, “Democratic Realism or Democratic Mission? The EU’s Democracy Promotion In Its Mediterranean Neighbourhood”, Paper prepared for the 2011 Annual Convention of the Italian Political Science Association in Palermo. <http://www.sisp.it/files/papers/2011/daniela-huber-1051.pdf> e.t. 11.12.2015.

http://www.mzes.unimannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/BookSeries/Volume_Five/Chapter11_Knott_Juenemann.pdf, e.t. 12.12.2013.

⁷² Timm Beichelt, “The Research Field of Democracy Promotion”, *Living Reviews in Democracy*, Cilt 3 (Temmuz 2012), s. 2.

⁷³ Bir devlet taraf olduğu bir sözleşmenin gereğini yapmadığı durumda uluslararası ortamda bir nevi afişe olduğu, en azından itibar kaybediyor olduğu durum.

⁷⁴ Demokratikleştirmenin üç türünün isimlendirilmesi Etzioni'nin bütünleşme gücünün üç türünden ödünç alınmıştır. Amitai Etzioni, *Political Unification Revisited: On Building Supranational Communities*, (Lanham: Lexington Books, 2001).

⁷⁵ Huber, Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies, a.g.e.

Kimliksel Gerekçe: Seçmen desteğini bulmak için demokratik politikacılar toplumun ortak değerlerini yansıtan bir dış politika yürütmek zorundadır. Bu tür temel değerler ilk etapta politikacıların zihniyetini şekillendirir, çünkü onlar (bu değerlere) sosyalleşmiştir. Böylece, demokratikleştirme demokratik kimlikten oluşmaktadır: toplum ne kadar çok kendi demokratik kimliğini geliştirirse, daha çok yurt dışında demokrasiyi teşvik etme eğiliminde olacaktır.

Araçsal Gerekçe: Aktörler, kendilerinin siyasi normlarına uyması için başkalarını dönüştürerek kendilerinin ontolojik güvenlik duygusunu artırabilir. Demokratik Barış Tezi demokrasilerin birbirine güvendiğini ve diğer demokrasinin şeffaflık yoluyla bu güveni yeniden teyit edebileceğini iddia ediyor. Demokrasi ve barış arasında nedensel bir bağlantı olduğuna inanan aktörler, çevrelerini korumak için bir araç olarak demokratikleştirmeyi kullanabilir. Ne kadar çok demokratikleştirmenin barış nedenini ilerletebildiğini varsayarak demokrasiye inanılırsa, daha çok yurt dışında demokratikleştirme eğiliminde olacaktır.

Normatif Gerekçe: Yönetişimin uygun bir biçimi olarak demokrasinin büyüyen bir uluslararası normu, uluslararası müdahaleleri haklı çıkarabildiği gibi demokratikleştirme kapsamında etkili olabilir. Ne kadar çok demokrasi, yönetişimin uygun bir uluslararası normu olarak gelişirse, demokrasi daha büyük olasılıkla teşvik edilecektir.

Kısıtlayıcı Faktör: Demokrasi destekleyicileri bir ikilemle karşı karşıyadır. Uzun süreli demokratikleştirme, stratejik olarak akıllı politikadır, ancak, kısa vadede demokratikleştirilen devletler şeffaf ve savaşa eğilimlidirler. Çoğu zaman, onlar dış güçlere karşı bir muhalif kültür görüntülerler. Böyle iç tehditler, demokratik gücü riskten kaçıdıran ve çatışmaların oluşturduğu dış tehditlere eşlik edebilir.⁷⁶

⁷⁶ Huber, Democracy Promotion and Foreign Policy,”Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies, a.g.e.

	Yüksek Dış Tehditler	Düşük Dış Tehditler
Yüksek İç Tehditler	Demokratikleştirme Yok	Demokratikleştirmenin Düşük Seviyesi (maliyet-fayda değerlendirmesine bağlıdır)
Düşük İç Tehditler	Demokratikleştirmenin Daha Yüksek Seviyesi (maliyet-fayda değerlendirmesine bağlıdır)	Demokratikleştirmenin Yüksek Seviyesi

Kaynak: Daniela Huber, “Democratic Realism or Democratic Mission? The EU’s Democracy Promotion In Its Mediterranean Neighbourhood”, Paper prepared for the 2011 Annual Convention of the Italian Political Science Association in Palermo. <http://www.sisp.it/files/papers/2011/daniela-huber-1051.pdf> e.t. 11.12.2015.

Uluslararası demokratikleştirme, demokratikleşmeyi başlatan, demokratikleşmeyi destekleyen veya yabancı devletler ve onların toplumlarında demokrasiyi güçlendirmeyi amaçlayan bir dış politikadır. Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte, demokratikleştirme giderek, BM ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların, aynı zamanda ABD veya Almanya Federal Cumhuriyeti gibi bireysel Batılı devletlerin kalkınma stratejileri içine dahil olmuştur. AB bir istisna değildir.⁷⁷

Üçüncü dünya ülkelerine yönelik iyi yönetim ve demokratikleştirmenin AB’nin dış politikasının merkezi ögesi olduğunu belirtmek de önemlidir. Kotziana, Knodt ve Urdze göre, AB kendi anlayışına göre, dünyada liberal demokrasiyi teşvik etmek için evrensel güdü ile motive edilmektedir. Demokratikleştirme; vatandaş katılımı, eşitlik, hukukun üstünlüğü, siyasi açık fikirlilik, hesap verebilirlik, şeffaflık, düzenli, özgür ve adil seçimler, ekonomik özgürlük, gücün kötüye kullanılmasının kontrolü, haklar beyannamesi, insan hakları, çok partili yönetim sistemi, devlet kurumlarının tarafsızlığı ve seçim sonuçlarını kabullenme kültürü gibi demokrasi ideolojisinin uygulamalarını arttırmaya ve güçlendirmeye yönelik programlara, faaliyetlere ve yapılara dayalı olabilir.⁷⁸ Bu nedenle, herhangi bir parti yada aktör tarafından yukarıdaki ilkelerin herhangi birinin teşvik edilmesi ve güçlendirilmesi

⁷⁷ Tanja A. Börzel, Thomas Risse, “One Size Fits All! EU Policies for the Promotion of Human Rights, Democracy and the Rule of Law”, *Prepared for the Workshop on Democracy Promotion, Oct. 4-5, 2004, Center for Development, Democracy, and the Rule of Law, Stanford University*, (Ekim 2004), s. 1-32.

⁷⁸ Peter Kotzian, Michéle Knodt, Sigita Urdze, “Instruments of the EU’s External Democracy Promotion”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 49, No 5 (2011), s. 995-1018.

amacıyla yürütülen herhangi bir faaliyet biçimi/türü demokratikleştirme ve demokratik güçlendirilme faaliyeti olarak kabul edilebilir.

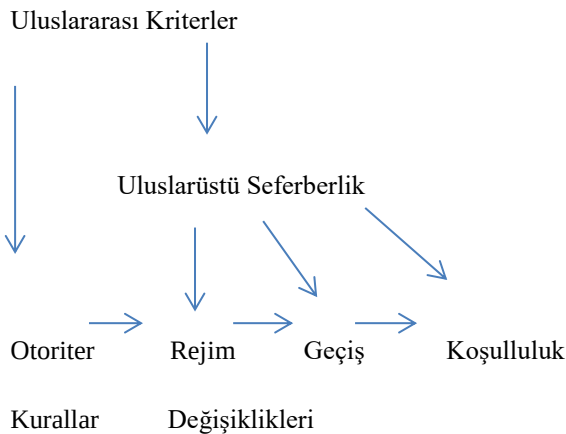
1.1.2.3. Demokratikleştirme Yöntemleri

Uluslararası süreçlerin demokratikleştirme kapsamındaki yerel ve uluslararası etkilerinde - özellikle yerel anlamda kullanılan yöntemlerin uluslararası platformda - farklılık gözetmesi dolayısıyla günümüzde konu ile ilgilenen bilim insanlarını daha çok ilgilendirmektedir. Buna misal olarak, zorlayıcı stratejiler ile işbirlikçi-barışçı stratejiler gösterilebilir. Gerçekten, doktrinde demokratikleştirme öyküsüne sağlam bir eleştiri yönelten demokratik yönetim kavramı buradan gelmektedir.⁷⁹

Demokratikleştirme literatürünün önemli düşünürlerinden O'Donnel ve Schmitter, geleneksel modernleşme görüşüne meydan okumuşlardır. Onlar, küresel değişimin dinamiklerinden hareket ederek aktör temelli demokratik yönetim adlı anlayış geliştirmişlerdir. Bu yaklaşımda aktörler ekonomik konumlarının yanı sıra sistematik dayatmalara tabi olmaksızın başka topluluklar veya kendi topluluklarındaki bireylerle etkileşimde bulunarak yada kendi menfaatlerine doğru özerk biçimde ilerlemektedir.⁸⁰

Sekil 1:

Demokratikleşmenin Uluslararası Görünümü

⁷⁹ Seçkin Berber, Orta Doğu'nun Demokratikleşmesi Bağlamında Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi, 2009), s. 21.

⁸⁰ A.g.e., s. 21-22.

Kaynak: Schmitz, Hans, Peter, “*Domestic and Transnational Perspectives on Democratization*”, *International Studies Review*, Cilt 6, No 3 (2004), s. 408.

Bununla beraber demokratikleştirilen ülkeden bazı uluslararası kriterlere uyulması ve koşulları yerine getirilmesi istenmektedir. Bu durum köklü rejim değişikliklerinin doğmasına neden olabilir. Değişim ülke içinde beklenmeyen tepkilere, kutuplaşmalara ve bazen de çatışmalara sebep olabilir. Bu aşamada önemli olan eşitsizliklerin giderilerek geçişin sağlanabilmesidir.⁸¹ Yapısal olarak bu aşamada kurum ve toplumların birbiriyle bağlantısını devlet kurumları, siyasal seçkinler ve sivil toplum kuruluşları kurarlar. Bunlar, demokratikleştirilen ülkede demokratik kurumların altyapısını oluştururlar. Canlı sivil toplum eylemlerinin desteğiyle demokrasiye kavuşmak kolaylaşacaktır. Zira sivil toplum örgütlerinin bu aşamadaki maksadı toplumlarda demokrasi bilincini oluşturmak ve rejim aşırılıklarına karşı gelme imkanı sağlayan toplumsal duyarlılığı yaratmaktır.⁸²

Demokratikleşmenin uluslarüstü boyutu etrafında gelişen önemli bir literatür, dış aktörlerin siyasi değişimin iç süreçleri üzerinde nasıl etkileyebildiği konusunda çeşitli açıklamalar sağlar. Whithead, bu açıklayıcı mekanizmaları; bulaşma, kontrol ve onay olarak üç geniş kategoriye ayırır. Bulaşma yoluyla demokratikleşme kavramı, bir ülkede (veya ülkeler grubu) dönüşüm süreçleri ve demokratik normların kurulması yayılır ve diğer devletlere bulaştığını varsayar. Dolayısıyla bu işlemler ve normlar yerli aktörler için ilham kaynağı olarak hizmet ettiği ölçüde nötr aktarımlı mekanizmalar ile sınırlara yayılır. Bu anlamda, demokrasilere (yada demokratikleşen devletlere) coğrafi yakınlık genellikle belirleyici faktör olduğu kadar bu demokratik ‘enfeksiyon’ olasılığını da arttırır.⁸³ Whitehead’in ileri sürdüğü bulaşma etkisi, komşu ülkelerdeki demokratik rejimlerin bir nevi bulaşma etkisi gösterdiği gerçeği tarihî olarak görülmektedir. Uruguay, Bolivya, Brezilya, Arjantin, Ekvador, Peru zinciri; ya da Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Polonya sözü edilen

⁸¹ Charles Tilly, “Processes and Mechanisms of Democratization”, *Sociological Theory*, Cilt 18, No 1 (Mart 2000), s. 2-4.

⁸² Nilüfer Karacasulu, Zuhale Ünalp Çepel, “European Neighbourhood Policy and Democracy Promotion”, European Consortium for Political Research Conference, 2006, ss., 4-5. (<http://www.jhubc.it/ecpr-istanbul/virtualpaperroom/062.pdf>), e.t. 12.03.2013.

⁸³ Jeffrey S. Kopstein, David A. Reilly, “Geographic Diffusion and the Transformation of the Postcommunist World”, *World Politics*, Cilt 53, No 1 (2000), s. 1-37. Vera Axyonova, *The European Union’s Democratization Policy For Central Asia, Failed In Success Or Succeeded In Failure?* (Stuttgart: İbidem Press, 2014).

demokrasinin bulaşabileceğini kanıtlamaktadır.⁸⁴ Bunların yanında Mısır'da meydana gelen menfi gelişmelere karşın, “Arap Baharı” olarak anlatılan Kuzey Afrika, Orta Doğu'da gelişmeleri de bu kapsama belirli düzeyde dahil etmek mümkündür. Ukrayna, Kırgızistan zincirlerini (“renkli devrimler”) de kimi araştırmacılar bu biçimde değerlendirmektedir.⁸⁵ Ancak, Vera Axyonova demokratikleşme için önemli faktör olarak demokratik devletlere coğrafi yakınlığını varsayarak, bulaşma etkisinin, açıkça demokratik kurumları ve pratikleri eksik olan otoriter ve melez devletler – Rusya, Çin, İran, Afganistan arasında yer alan Orta Asya bölgesi durumuna pek az uygulanabileceğini düşünmektedir.⁸⁶ Kanımca, bulaşma etkisi coğrafi yakınlıktan ziyade demokratikleşmenin ülkenin bulunduğu çevre ortamına bakılmaksızın kendiliğinden ortaya çıkabilir. Ancak, kurulan demokrasinin başarılı olması ve varlığını sürdürmesi için devletin ekonomik olarak gelişmesinin yanında sistemin etkinliği ve meşruluğu önemlidir. Bunun yanı sıra devletlerin ilişkide oldukları ülkelerin yapısına bağlıdır. Buna göre demokratik olmayan ya da demokrasi düşmanı olan bir ülkeye bağımlılık, bir demokrasinin varlığını sürdürebilmesi ve istikrarlı devam edip gelişebilmesi için sakıncalı bir durum yaratmaktadır. Buna karşılık demokratik ve demokrasi dostu bir ülkeye bağımlılık, demokrasi düşmanı iktidara ve çevrelere karşı özerklik, demokrasinin varlığına ve istikrarlığına katkı sağlamaktadır.

Whitehead'in belirlemiş olduğu ikinci kategori olan kontrol yoluyla demokratikleştirme, ilgili devleti daha demokratik hale getirmek amacıyla dış aktörlerin, kasıtlı eylemler yoluyla, doğrudan hedeflenen devletin siyasi kurumlarını kontrol altına alan dış etkinin iç politik süreçler üzerine çok bariz bir açıklama sağlar. Bu yaklaşım, savaşa müdahaleden, demokratik olmayan devletin demokratik sisteme geçirmeye ya da birleştirmeden kaynaklanan dış demokratikleştiricinin geçiş döneminde olan ülkedeki fiziksel varlığını ima eder.⁸⁷ Ayrıca, kontrol yoluyla demokratikleşme, demokrasinin Batılı diktelere bağlı bir ülke olarak empoze edildiği durumları ifade eder. Demokrasi, devrim veya küresel normlara meydan okuma tehdidine karşı ülkeleri “aşılamanın” bir yolu olarak görülmektedir.⁸⁸

⁸⁴ Laurence Whitehead, “Three International Dimensions of Democratization”, L. Whitehead (der.), *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), s. 3-25; Barbara Wejnert, “Diffusion, Development, and Democracy, 1800–1999”, *American Sociological Review*, Cilt 70, No1 (2005), s. 53-81.

⁸⁵ Paul Kubicek, “The European Union and Democratization in Ukraine”, *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt 38, No 2 (2005), s. 271.

⁸⁶ Vera Axyonova, *The European Union's Democratization Policy For Central Asia, Failed in Success Or Succeeded In Failure?* A.g.e., s. 36.

⁸⁷ A.g.e., s. 36-37.

⁸⁸ Grugel, *Democratization: A Critical Introduction*, a.g.e., s. 122.

Onay yoluyla demokratikleşme yukarıda sözü geçen modellerin herhangi birinden daha karmaşıktır. Bu ise geçiş döneminde olan devletin içindeki gruplar ve aktörler ile ilk önce dışarıdan, demokratik normların dahil edilmesini önermektedir. Onay yoluyla demokratikleşme geçiş dönemindeki toplumlar içinde kademeli bir öğrenme sürecini ima eder.⁸⁹ Burada, dönüşüm süreci sonucunda demokrasinin önemli bir anlayışı hakimdir. Sürecin kilit rolü, çok çeşitli yerli ve siyasi aktörlerin katılımına bağlıdır. Dış faktörler sadece ikincil bir rol oynamaktadır. Oysa, Whitehead AB'nin dış demokratikleştirme politikası analizi ile ilgili olarak ortaya çıkan yeni demokrasilerde, onay üretimine uluslararası katkıların çeşitli yönlerini tanımlar. İlk olarak, genellikle 'önemli dış bileşen' oluşturan yükselen muhalefet güçlerinin kişisel desteği, örneğin, diasporadan gelen muhalefet üyeleri, uluslararası donör yardımı alan sivil toplum örgütlerinin temsilcileri (STK'lar dahil) veya uluslararası örgütler tarafından istihdam edilen yerel personellerdir. İkincisi, "halkın tercihleri ve beklentilerinin temel dağılımını etkileyen" uluslararası gösteri etkileridir. Bu anlamda, onay "liberal kapitalist demokrasiler" ile ilişkili yaşam biçiminin çekiciliğinden ve buna "özenmeyi adeta evrensel niyetinden" kaynaklanır. Üçüncü olarak, demokratik devletlerin bölgesel derneklerinin rolü. Bu teklifler, gelişen demokrasilerdeki yerel aktörlerin tamamen ulusal gündemleri takip etmekten eylemlerinin olası dış etkilerini dikkate almaya kadar güçlü faktördür. Eğer ilk iki unsur (yükselen muhalefet ve uluslararası gösteri etkileri için kişisel destek) Orta Asya gibi bölgelerde AB'nin demokratikleştirmesi bağlamında bazı açıklayıcı güce sahipse, bölgesel blokların etkisi burada sadece destek sağlama açısından uygulanabilir. Ancak açıkça yakınsama ya da birleşme ile ilgili değildir.⁹⁰

1.1.2.3.1. Müdahale

Son zamanlarda Batılı ülkeler ağırlıklı olarak müdahaleci politikaları kabullenmiş durumdadırlar. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra aslında Batı'yı doğrudan tehdit eden hiçbir güç kalmamıştır. Bunun yanında, ekonomik ve politik çıkarları doğrultusunda uluslararası sistemi yeniden şekillendirme gayretinde olan Batı her türlü müdahalelerde bulunmaktadır. Bu müdahale türlerinden birisi de demokratikleştirme politikasıdır. Otoriter yönetim sistemler kendiliğinden gayrimeşru gösterilmektedir. Bu şekilde Batı müdahaleciliği için yasal dayanak oluşturulmaktadır.⁹¹

⁸⁹ Grugel, *Democratization: A Critical Introduction*, a.g.e., s. 122.

⁹⁰ Axyonova, *The European Union's Democratization Policy For Central Asia, Failed In Success Or Succeeded In Failure?*, a.g.e., s. 37.

⁹¹ Büyükbaş ve Atıcı, "Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme", a.g.e., s. 10.

ABD'nin Irak'taki müdahalesinin etkisiyle demokratikleştirme genellikle zorlayıcı dış politika olarak kabul edilir. Ancak, demokratikleştirmeyi zor kullanma yöntemiyle uygulamaya çalışmanın iyi sonuç vereceği söylenemez. Dış müdahale ile demokratik kurumlar oluşturulabilir, ancak demokrasiyi kurumsallaştırmak farklı bir süreçtir. Çünkü, demokratikleştirme adına zor kullanmak aynı neticeyi vermez. Misal olarak, ABD'nin II. Dünya Savaşı zamanındaki demokratik dünyayı kurtarma misyonuyla Latin Amerika'daki izlemiş olduğu politikalarını karşılaştırmak mümkün değildir. ABD, Latin Amerika ülkelerinin demokratikleşmeye yönelik attığı ilk adımlarını destekleseydi, bu bölgede de demokratik kurumlar hızlı bir şekilde gelişebilecekti. Diğer yandan, demokratikleştirmeye girişenler müdahale edecekleri ülkelerin kendilerine özgü sosyo-politik ya da sosyo-ekonomik yapılarına dikkat etmelidirler. Çünkü, çatışmanın olduğu alt kültüre sahip bir ülkede demokratik kurumların yaşayabilmesi oldukça zordur.⁹² Bu açıklamalardan hareketle, demokratikleşme sürecinde yapılacak müdahalenin nedenleri sorulabilir. Bazı kolonyal güçlerin kendi çıkarları için böyle müdahaleler yapmasındaki amaç, ilgili ülkeyi hakimiyet altına almak mı, yoksa gerçek anlamda demokratikleştirmek mi merak konusudur.

Hermann ve Kegley demokrasilerin müdahaleyi bir amaç için kullanmasına yönelik meşrulaştırmayı George Kennan ve Morgenthau gibi realist düşünürlere atıf yaparak, demokratik bir devletin başka bir devlete müdahalesinin nedenlerini şu şekilde saymıştır:

- Menfaatlerin uzlaştırılması,
- Statükoyu korumak için başka bir hükümeti desteklemek,
- Başka bir hükümetin amaç ve hedeflerine engel olmak,
- Terörist gruplara karşı kendisini korumak.⁹³

Herman ve Kegley'e göre, demokratik devletlerin müdahaleyi bir araç olarak görmelerinin temel nedeni liberal değerlerin yok olmasından çok, söz konusu değerlerin

⁹² Berber, *Orta Doğu'nun Demokratikleşmesi Bağlamında Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası*, a.g.e., Bkz. Robert A. Dahl, *Demokrasi Üstüne*, (Çev. Betül Kadioğlu) (Phoenix Yayınevi, 2001), s. 149-152.

⁹³ Charles W. Kegley Jr., Margaret G. Hermann, "Democracies and Intervention: Is There a Danger Zone in the Democratic Peace?", *Journal of Peace Research*, Cilt 38, No 2 (2001), s. 242. Turan, *Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi*, a.g.e., s. 28.

korunması ve yerleştirilmesidir. Aynı zamanda demokratik devletler kendi çıkarlarına başka bir devletten tehdit geldiği zaman askeri müdahaleyi öncelikli olarak savunmacı amaçlarla ve demokratik kampta yer almak için yapmaktadırlar.⁹⁴

Yirmi birinci yüzyıl, ABD ve AB'nin başı çektiği uluslararası müdahalelerin yöntem değiştirdiği bir hegemonya düzeni içerisinde evrilmektedir. Demokrasiyi temin etmek gerekçesiyle yapılan müdahalelerin amacı, ağ stratejisi ile ulus-devletleri kontrol altına almaktır. Bu ağ küresel ekonominin getirdiği teknolojik ağların yanı sıra ulus-devletlerin egemenliğine karşı oluşturulan ittifakların ağı ile alakalıdır. Bu ağ ise hakim güçlerin ulus-devletin egemenliğinin etkilenmesi amacıyla kendi çıkarlarına hizmet edecek örgüt, kurum ve etki ajanları içeren bir yapılanmadır. Söz konusu ağın meşruiyet gerekçesi (1983'lerden beri) hedef ülkelere demokrasiyi getirmek (*democracy promotion*) olmuştur.⁹⁵

Müdahale kavramının farklı şekillerde tanımı mevcuttur. Bizzat demokrasi ile bağlantı kurulduğunda tanımla ilgili görüşler kendi içinde tutarsız olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela müdahale düşük yoğunluklu askeri müdahaleden, ekonomik yaptırıma, düşmanca bir dış politika uygulayarak uluslararası alanda yalnızlaştırma politikasına kadar çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir.⁹⁶ Çağdaş uluslararası hukuk müdahaleyi bir devletin diğer bir devlete karşı zorla müdahalesi olarak değerlendirmektedir.⁹⁷ 19. yüzyılın önemli düşünürlerinden John Stuart Mill, müdahaleciliği normatif bir perspektife sığdıran yaklaşımlara ilham kaynağı olmuştur. J. S. Mill, ulus-devletlere yapılan müdahalelerin iki amacının olduğunu, bunlardan birinin otoriter yönetimleri yıkmak, diğerinin ise, uluslararası demokrasiyi öğretmek olduğunu belirtmiştir.⁹⁸ Her ikisinde de amaç Batı'nın müdahaleciliğine normatif bir zemin hazırlanma endişesidir.⁹⁹

⁹⁴ Turan, Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi, a.g.e., s. 242.

⁹⁵ Sait Yılmaz, "Uluslararası Müdahale ve Meşruiyet, Libya Örneği", *21. Yüzyıl Dergisi*, No 34 (Ekim 2011), s. 1.

⁹⁶ Richard Falk, "Recycling Interventionism", *Journal of Peace Research*, Cilt 29, No 2 (1992), s. 129. Turan, *Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi*, a.g.e., s. 27.

⁹⁷ Kegley ve Hermann, "Democracies and Intervention: Is There a Danger Zone in the Democratic Peace?", a.g.e., s. 238.

⁹⁸ Prager Carol, "Intervention and Empire: John Stuart Mill and International Relations", *Political Studies*, Cilt 53, No 3 (2005), s. 623-625. Berber, *Orta Doğu'nun Demokratikleşmesi Bağlamında Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası*, a.g.e.

⁹⁹ Berber, *Orta Doğu'nun Demokratikleşmesi Bağlamında Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası*, a.g.e., s. 25.

Uluslararası politika alanında yapılan müdahalenin önemli bir özelliği, uluslararası bir aktörün bir diğerini etkileme sürecinde, hedefin siyasal otorite yapısını değiştirmeyi veya korumayı hedeflemesidir. Müdahalelerin dört türü vardır; (1) Önleyici müdahale (önleyici diplomasi vb.). (2) İnsani müdahale. (3) Klasik askeri müdahale veya doğrudan müdahale (askeri güç kullanımı, yasak bölgeler oluşturma vb.) (4) Reaktif veya güç kullanmaksızın müdahale (yumuşak güç kapsamında ekonomik, diplomatik veya psikolojik yöntemler). Müdahalenin gerekçesinin uygun olması (*The Jus ad Pacem*) için ise şu ölçütler aranır;¹⁰⁰ 1) ihlallere müdahalenin uluslararası kuruluşlar tarafından onaylanması ve insani amaç güderek yapılıyor olması, 2) ciddi ve kitlesel insan hakları ihlalleri, 3) savaş tehlikesi veya terörist faaliyetler.

Müdahalenin meşru olabilmesi adına uluslararası anlaşma ve sözleşmelere uygun olarak gerçekleştirilmesi gerekir. Bu nedenle daha az şüphe ve daha fazla destek için çok uluslu müdahaleler tercih edilmektedir. Müdahale gerektiren durumlar daha çok siyasi ve acil krizler olduğu için öncelikli olarak askeri olmayan yöntemler kullanılır. Müdahalelere karar verirken şu kriterleri kullanmaktadırlar;¹⁰¹

- Bağımsız ulus-devletin iç güvenliği ile ilgili kuvvet kullanma hakkı vardır ama halkına karşı savaşırsa egemenliğini tehlikeye atar.

- Müdahalecinin, kendi menfaatlerinin yanı sıra evrensel adalet adına da savaşıması gerekir.

- Kullanılan araçların orantılı olması ve aşırıya kaçmaması gerekir.

- Kuvvet kullanma son seçenek olmalıdır.

2003 yılından beri Ortadoğu'daki Batı müdahalelerinin beklentisi demokrasi yerine Batıya müvekkil bir yönetim şeklinin oluşturulması olmuştur. Zira, müdahale sonucu kurulan demokrasilerde Batı yanlısı bir yönetimin seçimle işbaşına gelemeyeceği tecrübe edilmiştir. Gerçekten de 2011'de Tunus, Mısır, Libya gibi ülkelerde yapılan Batı müdahalelerinin gerekçeleri “demokrasi” yerine, “insan hakları”, “özgürlükler” gibi normatif kavramlar olmuştur. Bu müdahaleler sırasında önce kurulan ağ tetiklenmiş, sonra da çıkarılan iç savaşın ayaklanmacı tarafına önce örtülü daha sonra

¹⁰⁰ Yılmaz, “Uluslararası Müdahale ve Meşruiyet, Libya Örneği”, a.g.e., s. 2. Bkz. NDC Research Branch: “NATO and Interventionism: Some Possible Criteria for the Future”, *NATO Defense College Publications*, (Roma, 5 Mayıs 2004), s. 7-8.

¹⁰¹ A.g.e., s. 7-8.

BM onaylı doğrudan destek verilmiş, hedef ülkede oluşacak yönetime ve iç kaynaklarının paylaşımına öncü ülkelerin liderliğinde karar verilmiş olması nedeniyle uluslararası kamuoyunda demokrasi ve insan hakları gibi kavramlara ve BM'nin adil olup olmadığına yönelik şüpheler ortaya çıkarmıştır.¹⁰²

Modern devletin başlıca ilkeleri: egemenlik, eşitlik ve toprak bütünlüğüdür. BM Şartnamesi'nin 2/4. maddesi uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmayı açık bir şekilde yasaklamaktadır. Fakat, bir ülkenin içinde ayaklanma ve iç savaş ortaya çıkarsa kuvvet kullanılabilir. Devletlerin kendi güvenliklerini koruma hakları, her zaman uluslararası hukukun en temel ilkelerinden birisi olagelmıştır. Meşru müdafaa hakkı ise bu güvenliğin kuvvet kullanma yoluyla garanti altına alınmasıdır. Realist yaklaşıma göre, demokrasinin egemen ulus-devletlerin iç meselesi olması nedeniyle bu süreçte yapılacak dış müdahaleler, klasik uluslararası hukuk tarafından uygun bulunmaz.¹⁰³

Müdahalenin tanımlanması ve belirli bir format üzerinde konsensüs sağlanması müdahaleyle demokrasinin teşvik edilmesi arasındaki ilişkiyi incelerken önem kazanmaktadır. Çünkü söz konusu alanda yapılan çalışmalarda genelde ampirik metotlar kullanılmakta ve belirli dönemler arasındaki demokrasinin yerleştirilmesi amacıyla yapılan müdahalelerin olumlu ya da olumsuz sonuçları analiz edilmektedir. Çalışmalarda üzerinde durulan diğer bir konu da demokrasinin yerleştirilmesinde sonuçlar analiz edilirken hangi değişkenlerin kullanılacağı sorunudur. Örneğin demokrasinin yerleştirilmesinde, toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi, adaletin adil olarak dağıtılması, halk egemenliğinin hakim kılınması, bireysel hakların yaygınlaştırılması, siyasi katılımın artırılması gibi değişkenlerden hangisinin kullanılacağı da önemlidir.¹⁰⁴

Demokratik barış tezine göre, kendilerini ideal yönetim sistemleri olarak gören demokratik ülkeler, son derece kıymetsiz olarak idrak ettikleri demokratik olmayan ülkeleri doğal düşmanları olarak görebilmektedirler. Demokrasinin güçlendirilmesi için müdahale konusuna değinen Czempiel, dünya barışının sağlanmasında en büyük sorun olarak gördüğü demokrasiden uzaklaşma eğiliminin en iyi yönetim sistemlerinin demokratikleşmesiyle engellenebileceğini belirtiyor. Czempiel, bunun için demokratik olmayan, halkın baskı altında bulunduğu ülkelere müdahale edilmesini gerekli

¹⁰² Yılmaz, "Uluslararası Müdahale ve Meşruiyet, Libya Örneği", a.g.e., s. 1.

¹⁰³ A.g.e., s. 2.

¹⁰⁴ Turan, *Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi*, a.g.e., s. 28.

görmektedir. Demokrasinin esası halkı tarafından özgür biçimde seçilen yöneticilerin halkı yararına hem iç hem de dış politika kararlarını vermesi olduğuna göre, böyle bir fırsatı halklarına vermeyen yönetimlere sahip ülkelerin uluslararası toplumun müdahalesi yoluyla demokratik bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Ancak bu müdahale kesinlikle şiddete başvurulmadan gerçekleştirilmelidir.¹⁰⁵

Hermann ve Kegley demokratikleştirme uğruna yapılmış müdahalelerin başarılı olup olmadığı konusunda yaptıkları çalışmalar sonucunda, demokratikleşme için müdahalenin bir araç olarak kullanılmasının olumlu sonuç doğurduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁶ Ancak yapılan müdahalelerin olumlu sonuç vermesi için bazı koşulların yerine getirilmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Bu koşulları da müdahalenin, bir yıl içerisinde sonuçlandırılması, müdahale edilen ülkedeki çıkar ve sorumlulukların askeri olarak destek içermesi, ilgili ülkenin güveninin kazanılması ve ABD dış politika seçkinleri tarafından müdahale üzerinde bir uzlaşının sağlanarak iç politikada gücün kullanılmasıyla ilgili bir güvenin oluşturulmasının sağlanması olarak saymışlardır.¹⁰⁷ Bazı araştırmalarda müdahalenin demokratik değer ve kurumları güçlendirdiğine ve böylece uluslararası sistemin daha güvenli hale geldiğine işaret eden bulgular öne sürülürken,¹⁰⁸ bazıları ise bunun tam aksini iddia etmektedir.¹⁰⁹

Yıldırım Turan'ın da belirttiği gibi, demokratik ülkelerin birbirleriyle savaşmadığı ve daha barışçı dış politika izlediği tezinden hareketle dünyanın liberal demokratik değerlerle buluşmasının, dünyayı daha barışçı bir hale getireceği varsayımı demokrasinin teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması ile ilgili çabaları beraberinde getirmiştir. Bu çabalar büyük devletler ve örgütler tarafından genellikle bir dış politika amacı olarak ifade edilmiştir. Demokrasinin yerleştirilmesi için söz konusu olan ülkeye ekonomik yardımlar yapılmış ve bu yardımı alan ülke yardımı yapan ülkeye dolaylı

¹⁰⁵ Kemal İnat, Ali Balcı, "Dış Politika: Teorik Perspektifler", Zeynep Dağı, (der.), *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-devletten Küreselleşmeye*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2007), s. 263. Turan, *Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi*, a.g.e., s. 28.

¹⁰⁶ Kegley ve Hermann, "A Glass Half Full? The Impact of U.S. Interventionism on the Enlargement of Democracy", a.g.e., s. 65-83. Charles W. Kegley Jr., Margaret G. Hermann, "A Peace Dividend? Democracies' Military Interventions and Their External Political Consequences", *Cooperation and Conflict*, Cilt 32, No 4 (1997), s. 339-368.

¹⁰⁷ Kegley ve Hermann, "Democracies and Intervention: Is There a Danger Zone in the Democratic Peace?", a.g.e., s. 243.

¹⁰⁸ Charles W. Kegley Jr., Margaret G. Hermann, "How Democracies Use Intervention: A Neglected Dimension in Studies of the Democratic Peace", *Journal of Peace Research*, Cilt 33, No 3 (1996), s. 318-319. Turan, *Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi*, a.g.e., s. 28.

¹⁰⁹ James Meernik, "United States Military Intervention and the Promotion of Democracy", *Journal of Peace Research*, Cilt 33, No 4 (Kasım 1996), s. 400. Turan, *Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi*, a.g.e., s. 28.

olarak bağımlı konuma gelmiştir. Ekonomik yardımlarla yeterli sonucu alamadığını düşünen hegemon güçler (genelde ABD ve Avrupa) müdahaleyi bir araç olarak kullanmışlardır.

1.2. Demokratik Barış Tezi

Uluslararası İlişkiler literatürü genel olarak uluslararası ilişkilerin doğasını araştırmayı amaç edinse de, pratikte hâkim olan paradigmlar büyük devletlerin nasıl davrandığı veya nasıl davranması gerektiği konusunda yoğunlaşmıştır.¹¹⁰ Uluslararası ilişkiler alanında ciddi anlamda çalışmalar yapılması daha çok ABD'nin bir dünya gücü olarak uluslararası ilişkilere entegre olmasıyla birlikte söz konusu olmuştur.¹¹¹ Uluslararası ilişkiler literatürü, Amerikan dış politikasıyla iç içe geçmiş ve Amerikan dış politikasındaki gelişmelere paralel gelişim göstermiştir.¹¹²

Soğuk Savaş sona erdikten sonra gerek ABD'nin sistemdeki konumunun değişmesi gerekse ABD'nin politikalarını yeniden tanımlaması gereğinin ortaya çıkması, neorealizm yaklaşımının güçten ve gözden düşmesine neden olmuştur. Barışçıl değişimin mümkün olduğunu görecektir ve bu değişimi açıklayabilecek bir teori olmayan yeni-gerçekçilik, bu yeni sistemde talep edilecek bir teori olamazdı.¹¹³ Soğuk Savaş yıllarında realizme göre daha sınırlı uygulama alanı bulan liberal uluslararası yaklaşım, ABD'nin dış politikasında demokratikleştirmenin önem kazanmasıyla meşruiyet aracı olarak geçerliliğini kaybeden realizmin yerini doldurmaya başlamıştır.¹¹⁴

Aslında demokratikleştirme politikası veya demokrasi teşviki politikasının (*democracy promotion policy*) teorik temelini oluşturacak liberal uluslararası çalışmalar, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra gelişmiştir. Fakat Soğuk Savaş şartlarında liberal uluslararası yaklaşım sadece Batı bloğundaki devletlere yönelik ABD dış politikasına yansiyabilmişti.¹¹⁵ II. Dünya Savaşı'ndan sonra Uluslararası ilişkiler disiplinindeki liberal yaklaşım, uluslararası ticaret ve işbirliği, karşılıklı

¹¹⁰ Anar Somuncuoğlu, *ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi, 2008), s. 21.

¹¹¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 3. B. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004), s. 17.

¹¹² Somuncuoğlu, *ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği*, a.g.e. s. 21.

¹¹³ Nejat Doğan, *Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Gelişimi ve ABD'nin Uluslararası Sistemdeki Yeri*, (Bildiri) Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, (ODTÜ, 2005), s. 10.

¹¹⁴ Somuncuoğlu, *ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği*, a.g.e. s. 21.

¹¹⁵ John G. Ikenberry, "America's Liberal Grand Strategy: Democracy and National Security in the Post-War Era", Michael Cox, G. John Ikenberry, Takashi Inoguchi (der.), *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies and Impacts*, (New York, Oxford University Press, 2000), s. 109-124.

bağımlılık, uluslararası rejimler, uluslararası ilişkiler ve bütünleşme gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştı. O dönemki liberal uluslararasıılık, serbest ticaretin ve uluslararası ilişkilerin işbirliği ortamını yaratıcı etkisi konusundaki liberal düşünceden ilham almıştı. 1970'lerin sonunda uluslararası ticaretin gelişmesine paralel olarak ABD ve İngiltere'de Yeni Sağ'ın yükselişiyle birlikte ekonomide neoliberal veya neoklasik ekonomik yaklaşımlar uygulanmaya başlanmıştı.¹¹⁶ Uluslararası işbirliğinin en önemli tezahürü olan uluslararası ticaret ve uluslararası ekonomideki bu gelişmelerin, uluslararası ilişkiler disiplinini etkilememesi mümkün değildi. Böylece dünya ekonomisindeki eğilimler, Uluslararası ilişkiler literatüründe de işbirliğine dayalı teorilerin gelişimine hız kazandırdı. Karşılıklı bağımlılık ve bütünleşme çalışmaları, demokratik ülkelerdeki şahsi özgürlükler ve çoğulculuğun, işbirliği ortamının oluşturulması üzerindeki etkilere vurgu yapıyordu. Söz konusu çalışmalar devletlerarasındaki işbirliği ve uluslararası ilişkilerden hareketle barış ortamının ortaya çıktığını kaydetse de, bu çalışmalar ya Avrupa'daki bütünleşme örneğine yoğunlaşmış ya da genel olarak bütün dünya devletleri üzerindeki etkilerini incelemişti. Genel olarak II. Dünya Savaşı sonrasında işbirliği üzerine odaklanan uluslararası ilişkiler yaklaşımları, güç politikalarının ve güvenlik ikileminin mevcut olduğunu kabul ediyor, fakat değişik mekanizmalar sayesinde devletler arasında daha barışçıl bir ortamın kurulabileceğini savunuyordu. Bizzat demokrasinin barıştıcı etkisine ve buna bağlantılı olarak demokratik Batı ülkeleri arasındaki istikrarlı barış ortamına vurgu yapan çalışmalar ise 1970'lerde azdı. 1980'li yıllarda bu yönde çalışmaların çıkmaya başlamasının ABD'nin ekonomik ve siyasi reformlar yoluyla bazı ülkeleri aktif olarak dönüştürme çabalarına denk gelmesi tesadüf değildi. Batı tarzı liberal demokrasinin ideolojik zaferinin kutlandığı Soğuk Savaş sonrası dönemde demokrasinin hızla tüm dünyaya yayılacağı düşüncesi hâkimdi.¹¹⁷

Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında artık en önemli konu, hem Orta Doğu ve Doğu Avrupa'da hem de dünyanın diğer bölgelerinde Amerikan (Batı) politik rejiminin nasıl yayılacağıydı. Yeni-gerçekçilik yaklaşımının benimsediği "devletlerin iç politik rejimlerinin önemsiz olduğu" varsayımı kısa sürede birçok teorisyen tarafından terk edilmiş, uluslararası barış için demokratik rejimin yaygınlaştırılması gerektiği görüşü önemli ölçüde taraftar bulmuştu. İşte bu aşamada, aslında demokrasilerin (veya cumhuriyetçi rejimlerin) birbirleriyle savaşmadığı ve savaşmayacağı temel fikrine

¹¹⁶ Scott Burchill, "Liberal Internationalism", Scott Burchill, Andrew Linklater ve diğerleri (der.), *Theories of International Relations*, (New York, St. Martin's Press, 1996), s. 54.

¹¹⁷ Somuncuoğlu, *ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği*, a.g.e., s. 23.

dayanan demokratik barış tezinin (DBT) ortaya çıktığını görüyoruz.¹¹⁸ Uluslararası ilişkiler literatüründe siyasal rejimlerin uluslararası siyasete etkisini akademisyenler demokratik barış tezi çerçevesinde tartışmaktadır. DBT yalnızca bir tez olmayıp, bununla birlikte devletlerin kullandıkları bir tür dış politika stratejisi özelliği de kazanmıştır.¹¹⁹

Aslında Batı’da devlet adamları ve bilim insanlarının çoğu, demokratik barış tezine eğilim göstermektedirler. Ancak, bu eğilimlerinin sebebini açıklamak adına henüz bir bütüncül bir yaklaşım ortaya koyamamışlardır. Batı devletleri kendi rejimlerinin demokratikliğini ve barışçıl dış politikayı benimsediklerini dile getirmektedir. Savaş sorunlarının, liberal demokrasiyi istememiş ve kabullenmemiş devletlerden kaynaklandığı açıkça bildirmektedir. Dış politikada liberal demokrasiyi teşvik etmeyi resmi araç olarak görmektedirler.¹²⁰ Bu yüzden Batı bilim insanları ile Batı ülkeleri birlikte hareket etmektedir. Bu tez aslında, uluslararası ilişkiler’in savaş - barış gerçeklerini sosyal bilimler bakımından açıklamak amacıyla gündeme gelmiştir.¹²¹ Uluslararası İlişkiler de bir bilim dalı olarak aslında benzer endişenin, Batı menfaatlerine elverişli barışı oluşturma, savaşı önleme isteğinin bir eseri olarak meydana gelmiştir.¹²²

Demokratik barış önermesi bugün, uluslararası ilişkiler teorisyenleri arasında belki en yaygın kabul gören tezdır. Demokratik barış tezi bir uluslararası ilişkiler tezi olarak 1980’lerde ortaya çıkmıştır. Tezin temellerini Immanuel Kant’ın 1795’te yayınladığı ‘Ebedi Barış’ başlıklı denemesine kadar götürmek mümkündür. Bu tez demokrasilerin birbirleriyle savaşmadığı ve barışçıl olduğu fikrini savunur. Nitekim Kant, barışın ön koşulu olarak devletlerin harp halinden çıkıp barış haline, ya da bir diğer ifadeyle hukuk düzenine geçmeleri gerekliliğini vurgularken, tüm ülkelerde halkın egemenliğine dayanan yönetim biçimi olan cumhuriyet (demokrasi) rejiminin

¹¹⁸ Nejat Doğan, *Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Gelişimi ve ABD’nin Uluslararası Sistemdeki Yeri*, a.g.e., s. 11.

¹¹⁹ Ali Resul Usul, *Demokrasi, Otoriterlik, Uluslararası Politika: Entegre Bir Yaklaşım Arayışı*, *SAM Papers* (Aralık 2014), s. 2.

¹²⁰ William I. Robinson, “Globalization, The World System and “Democracy Promotion”, *Theory and Society*, Cilt 25, No 5 (1996), s. 615-665. Katerina Dalacoura, “US Democracy Promotion in The Arab Middle East Since 11 September 2001: A Critique”, *International Affairs*, Cilt 81, No 5 (2005), s. 963-979. (Akt: H. Büyükbaş, N. Atıcı).

¹²¹ Faruk Yalvaç, “Savaş ve Barış”, Atila Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, (İstanbul: İletişim Yayınları), s. 251-285.

¹²² Hakkı Büyükbaş, Nilgün Atıcı, “Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No 40, (Haziran-Aralık 2012), s. 1-19.

benimsenmesinin dünyada barışı tesis edeceğini savunuyordu.¹²³ Bu teze göre, liberal demokrasiler yerleşik orduların ortadan kalkması gerekmeksizin yalnızca demokrasiyi var eden nedenlerden ötürü birbirleriyle savaşmaktan geri duracaklardır.¹²⁴

Kant'ın fikirleri ileriki zamanlarda geliştirildi. 1963 yılında Dean Babst söz konusu savlar yönünde ilk ampirik çalışmasını yapmıştır.¹²⁵ Babst Kant'ın çalışmasıyla yola çıkmış ve serbest seçimlerle işbaşına gelen hükümet ve yöneticilerin barışçıl dış politika izleyeceklerini, birbirleriyle savaşmayacakları tezini öne sürmüştür. Ayrıca Babst deneysel çalışmasının temelini oluşturan verilerini Quincy Wright tarafından 1942 yılında yayımlanan “Bir Savaş İncelemesi” adlı çalışmadan toplamıştır. Söz konusu çalışmada bilhassa I. ve II. Dünya savaşlarına katılmış ülkelerin siyasal sistemlerini ve egemenlik biçimlerini sınıflandırarak incelemeye almıştır. Ancak, çalışmaya yıllarca uluslararası ilişkiler araştırmacıları tarafından gereken ilgi gösterilmemiştir.¹²⁶

Kant'ın ortaya koyduğu fikirlerden yola çıkarak 1980'lerde ‘demokratik barış’ kavramını yeniden canlandıran Michael Doyle’a¹²⁷ göre, demokratik ülkeler birbirleri ile ilişkilerini barışçıl temeller üzerinden yürütmektedir. Zira, demokrasilerde yöneticilerin savaş için halka hesap vermesi gerekir ve savaşlardan en çok zarar gören kitle olan halklar da prensip olarak savaş istemezler.¹²⁸ Yani, otoriter rejimlerde hesap verme ve denetim mekanizmalarının yokluğu, bu tür rejimlerin uluslararası ilişkilerinde daha değişken ve saldırgan olmalarına neden olmaktadır.¹²⁹ Kant, cumhuriyet rejimi ile yönetilen ülkelerde halkın rızasının önemli olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla, halkın çoğunluğunun sadece ülkelerini savunmak amacıyla savaşmak isteyebilecekleri, bunun haricinde savaşma kararının alınmasının zorlaşacağını belirtmiştir. Cumhuriyet rejimi ile yönetilmeyen ülkelerde ise yöneticiler halkın görüşünü dikkate almadan küçük

¹²³ Mustafa Aydın, “Demokratikleşme Evreni Barış ve Refaha Ulaştırır mı?” *Panorama Khas*, No 3 (Yaz 2011), s. 2-3.

¹²⁴ Gültekin Sümer, “Bölgesel Alt Sistemler Karşısında Demokratik Barış”, *Alternatif Politika*, Cilt 3, No 2 (Eylül 2011), s. 200.

¹²⁵ Dean V. Babst, “Elective Governments - A Force for Peace”, *The Wisconsin Sociologist*, Cilt 3, No 1 (1964), s. 9-14.

¹²⁶ Büyükbaş ve Atıcı, *Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme*, a.g.e, s. 4.

¹²⁷ Bazı ciddi yorum hatalarıyla birlikte Immanuel Kant'ın politik denemelerine dayandırılan demokratik barış teorisi son dönemde Michael Doyle'un çalışmalarıyla tekrar gündeme gelse de, teorinin yaygınlaşması daha çok Bruce Russett ve John M. Owen gibi akademisyenlerin eserleriyle mümkün olmuştur.

¹²⁸ Michael Doyle, “Liberalism and World Politics”, *American Political Science Review*, Cilt 80, No 4 (1986), s. 1151-1169.

¹²⁹ Aydın, “Demokratikleşme Evreni Barış ve Refaha Ulaştırır mı?”, s. 3

sorunlar için kolaylıkla savaş kararını verebilmektedirler.¹³⁰ Demokratik ülkelerde vatandaşların yönetim kararları üzerinde etkili olması, demokratik devletlerin demokratik olmayan devletlere göre daha sorumlu olmalarına yol açmaktadır. Böylece savaşın maliyetlerini çekecek olan sade vatandaşların siyasi karar alma süreci üzerindeki etkinlikleri, yönetimleri maceracı davranışlardan alıkoymaktadır. Demokrasilerde dış politika üzerinde hem kamuoyu hem de “yönetim sistemini oluşturan çeşitli kurumlar, yani yargı, siyasi bürokrasi ve kilit menfaat grupları” etkin oldukları için çok az sebepten dolayı savaş kararı alınabilir. Halbuki demokratik olmayan ülkelerde yönetimin savaş kararını alabilmesi için sadece dar bir çıkar grubunun desteği yetmektedir. Buna göre söz konusu çıkar grubu muhtemelen kuvvet kullanımından fayda sağlayacağı (ve kuvvet kullanımının doğurabileceği maliyetleri çekmeyeceği) için demokratik olmayan devletlerde savaş kararının alınması çok daha kolaydır.¹³¹

Demokratik barışı savunan farklı düşünürlerin ortak noktası çoğunluğun söz sahibi olmasına yaptıkları vurgudur. Bu mantıktan yola çıkarak, çoğunluğun söz sahibi olduğu bir yönetim biçiminin, diğer bir deyişle demokrasinin küresel boyutta benimsenmesinin sürdürülebilir bir barış sağlamak için gerekli olduğu iddia edilmektedir.¹³² Demokratik barış tezinin önde gelen savunucularından olan Bruce Russett’in ifadesine göre dünyada barışçıl bir düzenin ancak demokratikleşme yoluyla kurulabileceğidir.¹³³ Kant ise uluslararası nihai barışın ne çabuk ne de kolay gerçekleşeceğini belirtmiştir. Ona göre, nihai barışa zorlu bir süreç sonrası ulaşılabilecektir.¹³⁴ Bu süreçte birtakım anlaşmazlıkların ve savaşların çıkması ve bunlardan bazı dersler alınması kaçınılmazdır.

Russett’in gözlemlediğine göre demokratik barış tezi “iki demokratik devlet ile ilgili bir açıklamadır”, yani onun iddiası demokratik ülkeler arasındaki etkileşime ilişkindir. Bu sistem, asıl rolü demokratik ülke vatandaşlarının aralarındaki farklılıkları güce/kuvvete başvurmadan uzlaşmasını gerektiren toplumsal kurallara yüklemektedir. Tezin temeli demokrasilerin birbirlerine güven duymasındır. Zira demokratik ülke,

¹³⁰ Faruk Ekmekçi, “Demokratik Barış Teorisi: Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 7, No 26 (2011), s. 109.

¹³¹ Zeev Maoz, Bruce Russett, “Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986”, *The American Political Science Review*, Cilt 87, No 3 (1993), s. 626.

¹³² Aydın, “Demokratikleşme Evreni Barış ve Refaha Ulaştırır mı?”, a.g.e. s. 3.

¹³³ Bruce Russett, *Grasping The Democratic Peace, Principles for a Post-Cold War World*, (Princeton, Princeton University Press, 1993), s. 31

¹³⁴ Doyle, “Liberalism and World Politics”, a.g.e., s. 1163.

karşısındaki ülkenin de demokrasi olduğuna inanırsa, söz konusu karşı tarafın güce kuvvete başvurmayacağına inanacaktır.¹³⁵ Russett'in demokratik barış anlayışında da, demokrasilerin birbirlerine karşı savaş açmayacakları yatmaktadır. Nitekim, ülkelerin iç düzeninde çoğulculuğa ve farklılıklara saygı duyma varsa, dış dünya ile olan ilişkilerinde de kuvvet kullanmanın yerine diyalog ve uzlaşma var olacaktır.

Bununla birlikte Doyle, demokratik devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerinde barışçıl olmalarına rağmen diğer demokratik olmayan devletlerle ilişkilerinde barışçıl olmadıklarını da vurgulamaktadır.¹³⁶ Kant'a göre güç kullanma kararı eğer krallar tarafından değil de toplum tarafından alınırsa şiddet kullanma sıklığı dolayısıyla savaşlar büyük ölçüde azalacaktır. Bu açıklama şöyle bir tezi de doğrudan içerisinde barındırmaktadır; liberal devletlerin liberal olmayan devletlerle de çatışmaması gerekir ki, tarihi kanıtlar bunun aksi örneklerle doludur. Bu durumda demokratik barış tezine alternatif bir açıklama getirilmektedir: Liberal devletler zenginliğe meyillidirler ve çatışmada otoriter devletlerden daha çok kaybederler ve daha az kazançlı çıkarlar.¹³⁷

Liberal görüşe göre, tüm demokrasiler belirli bazı normları (değerleri) paylaşmaktadırlar. Russett, anlaşmazlıkların demokratik siyasi süreçlerle zorlanmadan çözülebilmesi ve bazı dengelerde hem çoğunluk kuralının hem de azınlık haklarının sağlanmasını demokrasilerin temel normu olarak vermektedir.¹³⁸ Ayrıca, tüm vatandaşların hukuksal eşitliği, şiddete başvurmanın gayri meşruluğu, örgütlü muhalefet hakkı ve politik sisteme sadakat da liberal görüşün öne sürdüğü başka önemli değerlerdir. Demokratik devletler, söz konusu değerleri önemsemeyeceğine inandıkları demokratik olmayan devletlerin sistemdeki politikalarına karşı direneceklerdir. Bilhassa kendilerine yöneltilmiş bir tehdit sezinlediklerinde bu devletlere karşı savaşa gidebileceklerdir. Özetle, Russett'in açıkladığı gibi demokratik bir ülke diğer bir demokratik ülkeyle savaşmayacaktır. Ancak, otoriter devletlere karşı savaş çoğu kez hem beklenen hem de meşru bir olaydır.¹³⁹

¹³⁵ Russett, *Grasping The Democratic Peace, Principles for a Post-Cold War World*, a.g.e., s. 40.

¹³⁶ Michael W. Doyle, "Peace, Liberty and Democracy: Realists and Liberals Contest a Legacy", Michael Cox, G.John Ikenberry, Takashi Inoguchi (der.), *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts*, (New York: Oxford University Press, 2000), s. 30-31.

¹³⁷ Tim Dunne, "Liberalism", Jhon Baylis ve Steve Smith (der.), *The Globalisation of World Politics an Introduction to International Relations*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), s. 171-172.

¹³⁸ Russett, *Grasping The Democratic Peace, Principles for a Post-Cold War World*, a.g.e., s. 31

¹³⁹ A.g.e., s. 32

Demokrasilerin neden birbirleriyle barışçıl oldukları, ancak demokratik olmayan ülkeye karşı saldırılabildikleri iddiasını birçok araştırmacı paylaşmaktadır.¹⁴⁰ Bu durumun sebeplerini demokratik barış tezi çerçevesinde üç farklı açıklama yorumlamaktadır: a) yapısal-kurumsal açıklama, b) kültüre dayalı normatif açıklama, c) sosyal inşacılık açıklama.¹⁴¹ Normatif ve kurumsal açıklamaların arkasında güçlü ispatların bulunduğunu belirten Maoz ve Russett, bu iki modelin birbirini dışlamadıklarını belirtse de, normatif modelin geçerli olduğu durumların daha fazla olduğunu vurgulamaktadırlar. Mesela, yeni demokrasiler açısından demokratik barış tezinin her zaman geçerli olmamasını kurumsal model açıklayamazken, normatif modele göre bu durum demokratik normların yerleşmemiş olmasıyla açıklanabilmektedir.¹⁴² Bu iki temel açıklamanın yine kendi içinde monadik ve diyadik varyantı mevcuttur.¹⁴³

Monadik varyantında, demokratik bir ülkenin siyasi rejimin herhangi bir türüne göre genel olarak daha barışçıl olduğudur. Diyadik varyantında ise demokratik barışın sadece dost demokrasiler arasındaki ilişkilere sınırlı olduğudur. Yani, karşı tarafın demokratik olup olmaması önemlidir. Karşı tarafın demokratik olmaması durumunda, demokratik ülke de saldırgan olabilmektedir.¹⁴⁴

1.2.1. Yapısal-Kurumsal Açıklama

Demokratik barış tezine göre, belirli demokratik kurumların varlığı demokratik barışa katkıda bulunmaktadır. Demokratik barış tezinde demokratik barışın sebebi olarak en çok zikredilen demokratik kurumlar (düzenli, sık aralıklarla ve adil bir şekilde yapılan) seçimler, kuvvetler ayırımı, ifade özgürlüğü, özel mülkiyet gibi kurumlardır. Demokratik barışa götürecek olan anayasal cumhuriyetçi yönetimleri, yürütme kuvvetinin yasama kuvvetinden ayrı olduğu bir yönetim biçimi olarak tanımlayan Kant,

¹⁴⁰ Anna Geis, "Diagnose: Doppelbefund - Ursache ungeklärt? Die Kont-roverse um den 'demokratischen Frieden', Politische Vierteljahresschrift, Cilt 42, No 2 (2001), s. 282-298. (Akt. Büyükbaşı ve Atıcı, "Liberal Demokratik Barış Yaklaşımı: Eleştirel bir Değerlendirme", s. 1-19).

¹⁴¹ Joachim Krause, "Vom ewigen Frieden zum demokratischen Frieden? Die Aussagekraft von Theorien des demokratischen Friedens", Zeitschrift für Politikwissenschaft, Cilt 13, No 2 (2003), s. 693-716. (Akt. Büyükbaş, ve Atıcı, "Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme", a.g.e.).

¹⁴² Maoz ve Russett, Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986, a.g.e., s. 626

¹⁴³ Rudolph J. Rummel, "Libertarianism and International Violence", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 27, No 1 (Mart 1983), s. 27-71.

¹⁴⁴ Constanze Scheel, "Die liberale Theorie des Demokratischen Friedens –Frieden durch weltweite Demokratisierung?", Sicherheit und Frieden, Cilt 25, No 4 (2007), s. 208-213. (Akt. Büyükbaş, ve Atıcı, "Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme", a.g.e.).

temsil prensibini kuvvet ayırımına bağlamıştı.¹⁴⁵ Herşeyden önce, yasama-yürütme-yargı arasındaki işbölümü ve güç paylaşımı iç politikada bir “denge ve denetleme” sistemi oluşturarak siyaset yapımcılarının yetkilerini sınırlamaktadır. Ayrıca, demokratik rejimde iletişim ve örgütlenme özgürlüğü kamuoyunun güçlü bir kurum olmasını sağlamaktadır. Özellikle savaş tehlikesine karşı duyarlı olan kamuoyu, sonuçta olası bir savaşta faturanın bireyler tarafından ödeneceğine dair bir hassasiyet geliştirerek savaşlara ve kuvvet kullanılmasına karşı çıkmaktadır. Kriz dönemlerinde diğer demokratik liderlerin de benzer kurumlar tarafından sınırlandırıldığını anlayan demokratik bir devletin lideri, sürpriz bir saldırıdan korkmayarak barışçıl çözüm çabalarına şans vermek için gerekli zamanı bulacaktır.¹⁴⁶

Bu açıklamaya göre, demokratik ülkeler arasında yapılan antlaşmalar veya uluslararası kurumlar savaş önleyen unsurlar olabilmektedir. Bu unsurlar, demokrasilerin kendi aralarında çıkabilecek kavgaların savaşa dönüşmesine engel olmakta ve sorunların çözümüne demokratik kurumlar aracılığıyla kavuşabilmektedir.¹⁴⁷ Zira demokratik kurumlardaki herşey saydam olması dolayısıyla alınan yanlış kararın farkına varılabilmekte ve düzeltilmektedir. Halk karar verme sürecine katılabilmektedirler.¹⁴⁸ Burada önemli olan, bireylerin savaştan çıkarı olmayacağı için savaş kararına karşı çıkabilmeleridir. Buna örnek olarak NATO üyelerinden oluşan Transatlantik ülkeler topluluğu verilebilir. Söz konusu kurumsal yapının BM Örgütü kapsamında da var olmasına rağmen, örgüt üyelerinin birbirleriyle savaşmalarının nedeni açıklanamıyor.¹⁴⁹ Aynı şekilde herhangi bir demokratik ülke vatandaşının, herhangi bir demokratik devletle savaşmayı onaylamaması, demokratik olmayan devlete karşı savaşmayı onayladığı sebebine kurumsal yaklaşım yanıt bulamamaktadır. Bunun nedeninin, vatandaşların aynı kültürel değerleri paylaşmalarından kaynaklandığı ve bu sebepten dolayı savaşı istemeyecekleri açıklamasına götürmektedir.

¹⁴⁵ Nicholas G. Onuf, Thomas J. Johnson, “Peace in the Liberal World: Does Democracy Matter?”, Charles W. Kegley Jr. (der.), *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, (New York: St.Martin’s Press, 1995), s. 189.

¹⁴⁶ Nejat Doğan, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, Ksenya M. Khovanovai Nejat Doğan, Maxym Kovalev, (der.), *Expanded EU From Autonomy to Alliance*, (New York: Rodopi, 2008), s. 15.

¹⁴⁷ Andreas Hasenclever, “Liberale Ansätze zum ,demokratischen Frieden”, Siegfried Schieder ve Manuela Spindler (der.), *Theorien der Internationalen Beziehungen*, (Opladen: Verlag Barbara Budrich UTB 2003), s. 199-225; s. 199. (Akt. Büyükbaş, ve Atıcı, “Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *a.g.e.*, s. 10).

¹⁴⁸ Büyükbaş ve Atıcı, “Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁴⁹ Christopher Daase, “Demokratischer Frieden - Demokratischer Krieg. Drei Gründe für die Unfriedlichkeit von Demokratien”, Björn Aust ve Peter Schlotter (der.), *Demokratien im Krieg*, Christine Schweitzer, (Baden-Baden: Nomos Verl.-Ges, 2004), s. 53-71. (Akt. Büyükbaş ve Atıcı, “Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *a.g.e.*)

1.2.2. Normatif-Kültürel Açıklama

Demokratik normları esas alan demokratik barış çalışmalarda, demokratik ülkelerin paylaştıkları ortak demokratik normların bu ülkelerin birbirlerine karşı barışçıl davranmalarına neden olduğu ileri sürülmektedir. Ülke içindeki “yaşa ve yaşat” ilkesinin söz konusu ülkelerin dış politika normlarına da yansıtıldığı iddia edilmektedir. Hukukun üstünlüğü, insan hakları, ifade özgürlüğü gibi değerlere olan inancın ve bu inancı savunma alışkanlığının, anlaşma ve rekabet kültürünün, diğer insanlara ve kültürlere hoşgörünün ve şiddetten kaçınmanın demokratik normların parçası olduğu varsayılmaktadır. Söz konusu ortak demokratik normların aynı zamanda maddi çıkar ve değerler için yapılan rekabette de sorunların karşılıklı anlayışla çözülmesine yol açtığı da savunulmaktadır.¹⁵⁰ Demokratik Barış düşüncesine göre, bu normlar iç politikada siyaset yapımclarını sınırlayarak toplumsal düzeni korumakla kalmamakta, aynı zamanda birey haklarını da korumakta ve geliştirmektedir. Bu sayede bireyler, kendi kendilerini yöneten otonom varlıklar olduğunun bilincine vararak diğer demokrasilerde yaşayan bireylerin hakları konusuna da duyarlı olmaktadırlar. Demokratik devletlerde yaşayan bireylerin bu barışçıl yöntemleri de, bu devletlerin birbirlerine karşı savaş açmada liderleri sınırlayan önemli bir unsur haline gelmektedir. Herhangi bir krizde birbirlerinin hareket tarzından emin olan demokratik liderler, güce başvurmamakta ve krizi barışçıl yollarla çözmektedirler. Kısaca, demokrasiler politik rejimin normlarını dışsallaştırmaktadırlar.¹⁵¹

Barışçıl davranışları ortaya çıkaran demokratik normların bir demokratik ülkenin demokratik olmayan ülkelere karşı davranışlarına yansımamasının sebebi olarak ise uluslararası ilişkilerde demokratik olmayan ülkelerin davranış kalıplarının hakim olması gösteriliyor. Buna göre demokratik olmayan rejimlerde siyasi sorunlar sıfır toplamı oyun şeklinde cereyan eder, sorunlar şiddet ve zorlama yoluyla çözülür. Bu durum yönetimin içinde ve dışında güvensizlik ve korku yaratır. Demokratik olmayan ülkelere söz konusu davranış kalıplarının hâkim olması, güvensizliğin dışarıya da yansımaya yol açar. Sonuç olarak demokratik normların sömürülmesinden korkan

¹⁵⁰ William J. Dixon, “Democracy and the Peaceful Settlement of International Conflict”, *The American Political Science Review*, Cilt 88, No 1(Mart 1994), s. 14-32.

¹⁵¹ Doğan, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, a.g.e., s. 11.

demokratik ülkeler, demokratik olmayan ülkelerle ilişkilerinde uluslararası anarşi kurallarını kabul ederek hareket ederler.¹⁵²

Demokratik olmayan bir ülkenin demokratik bir ülkeyi tehdit edip saldırdığı durumlarda, demokratik ülke demokratik olmayana karşı kendini savunacaktır. Demokratik ülke ilk saldırmayacaktır. Liberal demokratik görüş, demokratik olmayan ülke örgütlenmesinin hem şiddet ve zorbalığı bünyesinde barındırdığını hem de dış politikasında barışçıl olmayacaklarını ileri sürmektedir. Dolayısıyla demokratik ülkeler de sömürülmemek amacıyla demokratik olmayan ülkelerin oyunlarının kurallarına göre oynayacaklardır.¹⁵³

1.2.3. Sosyal İnşacı Açıklama

Sosyal İnşacı yaklaşım, diğer iki yaklaşımın açıklayamadığı durumlara sosyolojik ve kültürel değerleri karıştırarak bir açıklama getirmeye çalışmıştır.¹⁵⁴ Bu yaklaşıma göre ortak kimliğin paylaşılması önemli olmakla birlikte genel olarak karşılıklı algının davranışları şekillendirdiğine dikkat çekmektedir. Karşı tarafın demokratik olması barışçıl olacağı algısını oluşturacaktır. Bu karşılıklı algının barışa ilham verdiği öne sürülmektedir. Bu nedenle oluşan kimlik birliği, savaşı durdurmaktadır.¹⁵⁵ Başka bir deyişle, bir ülkenin demokratikliğinin derecesinden ziyade, diğer devletin demokratikliğini algılaması savaşıma kararını çıkartmayacaktır. Aksi durumda iki demokratik devletin birbirlerine karşı savaş açabileceği ileri sürülmektedir.¹⁵⁶ İki demokratik devletin birbirlerini tanımaları durumunda iki tarafın da birtakım grupları karşılıklı olarak düzenli ilişki kurabilir ve birbirlerine karşı duygudaşlık, saygı gibi algı geliştirebilirler.¹⁵⁷ Bu karşılıklı algı, mütekabiliyet çerçevesinde gelişir ve giderek özdeşleşir. Böylelikle sosyalleşirler ve ben ve öteki çelişkisi yok olur. Bu durumda uyuşmazlıkları çözmek amacıyla farklı yollar aranacak ve savaşıma olanak tanıyacak durumu ortadan kaldıracaktır. Bu açıklamalar bilhassa Batı Avrupa’da, demokratik ülkeler arasında barışın sağlanacağını izah etmeyi

¹⁵² Maoz ve Russett, Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986, a.g.e., s. 625. Somuncuoğlu, ABD’nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği, a.g.e., s. 37.

¹⁵³ Büyükbaş ve Atıcı, “Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme”, a.g.e., s.12.

¹⁵⁴ Thomas Risse-Kappen, “Democratic Peace- Warlike Democracies? A Social Constructivist Interpretation of the Liberal Argument”, *European Journal of International Relations*, Cilt 1, No 4 (1995), s. 491-517.

¹⁵⁵ Colin Kahl, “Constructing a Separate Peace: Constructivism, Collective Liberal Identity and Democratic Peace”, *Security Studies*, Cilt 8, No 2 (1998-99), s. 94.

¹⁵⁶ İdo Oren, “The Subjectivity of the ‘Democratic’ Peace. Changing U.S. Perceptions of Imperial Germany”, *International Security*, Cilt 20, No 2 (1995), s. 147-184.

¹⁵⁷ Thomas Risse-Kappen, “Democratic Peace- Warlike Democracies? A Social Constructivist Interpretation of the Liberal Argument”, a.g.e.

amaçlamaktadır. Burada, Batı Avrupa örneğinin dünyaya aktararak demokrasinin küresel boyutta benimseneceği ve sürdürülebilir barışın sağlanacağı sonucuna varılmaktadır.¹⁵⁸

Bunların dışında demokrasilerin birbirleriyle savaşmadıklarının sebepleri arasında karşılıklı bağımlılık ve uluslararası hukukun yerinin önemi büyük olduğu açıklamaları da mevcuttur. Bu açıklamalara göre, eğer iki demokratik ülkenin ekonomik ilişkileri iyi duruma geldiyse, savaş durumunda her iki taraf da ekonomik kayba uğramak istemedikleri için savaşmayacaklardır. Söz konusu ülkeler için uluslararası hukuki değerler önemlidir, dolayısıyla da onlar için bu değerler bağlayıcıdır. Bu nedenle de savaş açmaktan kaçınacaklardır.¹⁵⁹

Demokratik barış tezinin bu düşüncelerine her ne kadar gerçekçi yaklaşım tarafından ciddi itirazlar gelse de (örneğin Layne, 1994¹⁶⁰), Soğuk Savaş sonrasında ABD dış politikasının meşrulaştırılmasında bu tez kullanılmıştır. Özellikle uluslararası hukuk alanında paralel teorik gelişmelerle, güç kullanımının sonuçta demokrasileri ve özgürlükleri geliştireceği varsayımı yaygın kabul görmüştür.

1.3. Demokratik Barış Tezinin Eleştirisi

Liberallere göre, aynı fikire sahip ülkelerin barışçıl ilişkiler kurmasının nedeni demokratik değerler ve kurumlardır. Liberaller, Immanuel Kant'ın nihai barış görüşünden yola çıkarak bu sonuca vardıklarını ileri sürmektedirler. Kant, nihai barışın kolay ve hızlı gerçekleşmediğini, ancak zorluklarla dolu bir yolculuktan sonra ulaşılabileceğini öne sürmektedir. Bu yolculukta kimi savaşlar çıkabilmekte ve bunlardan deneyim kazanılmaktadır.¹⁶¹

Kant'a göre, cumhuriyet yönetimine sahip devletler kendi aralarında bir güvenlik topluluğu oluşturacaklardır. Bu topluluğu korumak adına bazen güce başvurmak zorunda kalacaklardır. Kant, topluluğun kurulması ve nihai barışa

¹⁵⁸ Büyükbaş ve Atıcı, "Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme", a.g.e. s. 13.

¹⁵⁹ Cornelia Navari, "The English School and the Emerging Democracy Norm in International Society", WISC Third International Conference, 17-20 August 2011, Porto, Portugal: World International Studies Committee, s. 1-12, Çevrimiçi: http://www.wiscnetwork.org/report_on_porto.php, e.t. 5.03.2013.

¹⁶⁰ Christopher Layne, "Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace", *International Security*, Cilt 19, No 2 (Sonbahar, 1994), s. 5-49.

¹⁶¹ Doğan, "The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations", a.g.e., s. 15-16. Doyle, "Liberalism and World Politics", a.g.e., s. 1163. Nejat Doğan, "Demokrasi ve Orta Doğu'nun Geleceği", *38th International Congress of Asian and North African Studies (ICANAS)*, *International Relations*, Cilt II (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2011), s. 605.

ulaşmasında liderliğin ve doğanın önemine dikkat çekmiştir. İnsanların yetersiz ve güvenilmez oluşu nedeniyle liderliği gündeme getirmiştir. Kant, “Eğer kendi türü arasında yaşarsa, insan bir efendiye (master) ihtiyaç duyan bir hayvandır” demektedir. Bu efendi de ancak yine insan türü içinde bulunabilecektir.¹⁶² Barış bölgesi veya dünyada barışı yaratma yolunda liderlere doğa yardım edecektir. Kant’a göre doğa, nihai barışı garanti etmektedir. “Eğer bireyler sosyal kanunların zorlamasını kabullenmeye kendi içlerinden kaynaklanan bir tepki tarafından boyun eğdirilemezse, aynı etkiyi dışarıdan savaş yaratacaktır. İnsanların bugüne kadar yapmayı ihmal ettikleri şey, birçok sıkıntıyla birlikte olsa da, sonuçta kendiliğinden gerçekleşecektir”.¹⁶³

Kant’ın nihari barış görüşünden hareketle, günümüz (radikal) liberalleri büyük yanılğı içerisinde dirler. Çünkü, onlar küresel politikada çok büyük değişimlerin çok kısa zaman içerisinde yapılmasını istedikleri için bu amaç doğrultusunda güç kullanarak müdahalede bulunmaktadır. ABD “Genişletilmiş Orta Doğu” projesini bölgede demokrasiyi yerleştirme ve geliştirme gibi iyi düşüncelerle ortaya atmıştır. Ancak, Irak ve Afganistan’da bu amaçlar doğrultusunda kullanılan yöntemlere bakıldığında, Kant’ın savunduğu görüşlere zıt düşmektedir.¹⁶⁴

Liberallerin “demokratik devletler birbirleriyle savaşmadı” fikri de aslında gerçekte bağdaşmamaktadır. Siyasi tarihe daha detaylı olarak baktığımız zaman, demokrasilerin kendi aralarında hem savaştıkları hem de güç kullanmakla tehdit ettikleri vakalarına rastlanabilmektedir. Layne göre, “demokratik barış tezi, eğer geçerli ise, demokratik devletler arasındaki ciddi krizlerin savaştakinden ziyade kıl payı ile sonuçlandığını güçlü bir şekilde açıklamalıdır”. I. Dünya Savaşı sırasında Finlandiya ile müttefiklerin çatışması, 1812 ile 1895/1896’da İngiltere-ABD çekişmesi, 1898 Fashoda krizi ve 1923 Ruhr krizi bu iddiayı destekleyen örneklerdir.¹⁶⁵ Layne, realizmin, demokratik barış tezine göre savaşı önlemek için “daha zorlayıcı bir açıklama” sağladığını savunuyor. O, her krizde, “savaş, demokratik barış tezinin uyuşmazlıkların barışçı çözümü ruhu ‘yaşa ve yaşat’ nedeniyle, ama böyle “hayati stratejik” ve “itibar

¹⁶² Immanuel Kant, “Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose”, Hans Reiss (der.), Kant, I., *Political Writings*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 46. Doğan, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, a.g.e., s. 16.

¹⁶³ Immanuel Kant, “Perpetual Peace: A Philosophical Sketch”, Hans Reiss (der.), Kant., *Political Writings*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 108. Doğan, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, a.g.e., s. 16. Doğan, “Demokrasi ve Orta Doğu’nun Geleceği”, a.g.e., s. 605.

¹⁶⁴ Doğan, “Demokrasi ve Orta Doğu’nun Geleceği”, a.g.e., s. 605-606.

¹⁶⁵ Layne, “Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace”, a.g.e.

çıklarlar” gibi gerçekçi faktörler yüzünden, önlenilmediğini iddia etmektedir”. Demokratik barış tezini savunanların genellikle demokrasiler arasında savaş olmaması konusunda iddialarını kanıtlamak için istatistiksel verileri nasıl kullandıkları göz önüne tutulursa, bazı önemli demokratik barış tezi eleştirileri istatistiksel verilere yoğunlaşmaktadırlar. Söz konusu mesele, Christopher Layne, 1815 ve 1945 yılları arasında dünyada çok az demokrasiler olduğunu ve dolayısıyla demokrasileri kapsayan savaş olasılıkları göz ardı edilebilir olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, savaşın nispeten nadir bir olay olduğunu ve demokrasilerin nadiren birbirleriyle savaşmasının tesadüf ürünü olabileceğini ekliyor.¹⁶⁶

John Owen, bu paradigmaların demokratik barış tezinin ana varsayımlarıyla uyumlu olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Ancak bu girişiminde başarılı olamamıştır. Çünkü Owen, savaş ve çatışmaların ortaya çıkmasını ve çıkmamasını ‘algılama’ değişkeniyle açıklamaktadır. Owen, çoğu zaman devletler birbirlerini demokratik olarak düşünmediklerini öne sürmektedir. Bu yüzden savaşta beklenen normatif kontrol gerçekleşmemektedir. “Liberal bir demokrasi yalnızca liberal olduğuna inandığı bir devletle savaşmaktan kaçınacaktır”.¹⁶⁷ Örneğin, 1812 yılında ABD ile İngiltere arasında savaşın çıkmasının nedeni, ABD’nin o tarihte İngiltere’yi liberal bir demokrasi olarak algılamamasıdır. Ancak, 1895’te iki ülke arasında savaş çıkmadı, çünkü 19. Yüzyılın sonuna gelindiğinde artık ABD İngiltere’nin liberal bir demokrasi olduğuna inanmıştı. Fakat bu yeterli açıklama değildir. Çünkü tüm politika tercihlerini “algılama” değişkenine indirgemektedir. Mesela, Owen’ın görüşüne göre, müttefikler Hitler’e karşı savaşa gittiler, çünkü Almanya’yı demokratik bir devlet olarak görmediler. Arap devletleri ve İsrail yarım yüzyılı aşkın bir süredir birbirleriyle savaşmaktadır, çünkü bir taraf diğeri liberal bir demokrasi olarak görmemektedir. Liberaller ideolojilerin yanı sıra güvenlik ve ekonomik kaygıların uluslararası çatışmalarda oynadığı rolü tartışmaktan kaçınmaktadırlar.¹⁶⁸ Çünkü, Almanya’nın ideolojisi İkinci Dünya Savaşı’nın başlıca nedenlerinden biriydi ve güvenlik endişeleri 1945’ten beri Orta Doğu’daki şiddetin tırmanmasına katkıda bulundu. Başka bir deyişle, savaşın ortaya

¹⁶⁶ Layne, “Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace”, a.g.e., s. 5-49.

¹⁶⁷ John M. Owen, “How Liberalism Produces Democratic Peace”, *International Security*, Cilt 19, No 2 (1994), s. 91, ve 102. Doğan, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, a.g.e., s. 17.

¹⁶⁸ Doğan, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, a.g.e., s. 16.

çıkmasını ve savaşın olmamasını “algılama” gibi tek bir değişkenle açıklamak mantıklı görünmemektedir.¹⁶⁹

Demokratik barış konusundaki zayıf temelli iddialar ile güçlü bir şekilde desteklenmiş iddiaları birbirinden burada ayırt etmek önem arz etmektedir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından demokrasilerin birbiri ile bir daha neredeyse hiç savaşmayacağı konusunda ufak bir şüphe vardır. Bu nedenledir ki hala demokrasilerin otokrasilerden daha az askeri çatışma ve savaş içerisinde yer alacağı iddiası tartışılmaktadır.¹⁷⁰ Hepsinin ötesinde Weede, demokrasilerin kendileri arasında barışseverliğe meyilli oldukları gibi demokratik barışseverlik konusundaki genel varsayımdan daha da zayıf bir iddiaya yönelmiştir. Demokratik barışseverlik konusundaki en güçlü şüpheler Waltz¹⁷¹ tarafından son zamanlarda yeniden gündeme getirilmiştir. Waltz bu konuda çok kaygı verici şu yorumda bulunmaktadır: “Demokratik ülkeler güçlü devletlere karşı savaşa gitmedikçe, zayıf devletlerin güçlü devletleri tehdit edebilmeleri çok zordur. Aynı zamanda demokratik ülkeler onlara karşı savaş açar. Eğer bu doğru ise bize, demokratik ülkelerin tavırları konusunda korkutucu bir şey söylemektedir; şöyle ki, onlar gereksiz savaşlara girme ve kazanmada ustadırlar”. Bu nedenle demokrasilerin barışsever eğilimleri hakkındaki şüphecililiğinin nedenlerinin birisi; içlerinde demokratik devletlerin de yer aldığı büyük güçler ile otokrazi ile yönetilen küçük devletler arasındaki savaşların oluş sıklığı ile ilintilidir. ABD ve İngiltere’nin Saddam Hüseyin’in Irak’ına karşı yürüttükleri son savaşta benzer göstergeler sunmaktadır. İkinci şüphe uyandıran neden ise, demokratik ülkeler de dahil büyük güçlerin ara sıra önleyici ve engelleyici savaşlara başvurmaları ile ilgilidir. Burada sadece son Irak savaşı tek örnek değildir. Nükleer silahlar geliştirme konusunda 1960’lı yıllarda Çin’in gösterdiği ilerleme sebebiyle de Kennedy ve Johnson dönemlerinde önleyici ve engelleyici savaş düşüncesi Amerika’da gündeme getirilmiştir. Son şüphe uyandıran sebep de demokrasi ve barış konularıyla ilgili çoğu

¹⁶⁹ Doğan, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, a.g.e., s. 17.

¹⁷⁰ Kenneth Benoit, “Democracies Really Are More Pacific (in General): Reexamining Regime Type and War Involvement”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 40, No 4 (Aralık 1996), s. 636-657. Bremer, Stuart, A., “Dangerous Dyads: Conditions Affecting the Likelihood of Interstate War, 1816-1965”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 36, No 2 (Haziran 1992), s. 309-341. Chan, Steve, “Mirror, Mirror on the Wall... Are Freer Countries More Pacific?”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 28, No 4 (Aralık 1984), s. 617-648. Rummel, Rudolph, J., “Democracies are Less Warlike Than Other Regimes”, *European Journal of International Relations*, Cilt 1, No 4 (Aralık 1995), s. 457-479. Erich Weede, “Democracy and War Involvement”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 28, No 4 (Aralık 1984), s. 649-664.

¹⁷¹ Kenneth N. Waltz, “Correspondence: Fair Fights or Pointless Wars?”, *International Security*, Cilt 28, No 3 (Kış 2003/04), s. 181-181.

niceliksel araştırmada sömürgeci savaşların analizine yer verilmeyişi ile ilintilidir. Bunun ifte demokratik barış önermesine bir etkisi olmamasına rağmen – nk sömürgelere ait sınırlar, sömürge dönemi öncesinde ve zamanında demokratik bir şekilde ynetilmemiştir – demokrasilerin barışsever özellikleri hakkındaki bazı ciddi soruları arttırmaktadır.¹⁷²

Demokratik barış ile ilgili birçok verilere rağmen, birçok realistler demokratik barışın bir fantezi olduğunu ilan etmiştir. Karşılıklı tanınan liberal demokrasiler arasındaki kalıcı barışın mümkün olmadığını iddia etmiştir. Onlara göre, liberal devletler, tüm diğerleri gibi, dış politikayı g politikası zorunlulukları üzerine inşa etmelidir. Bazı realistler, demokratik barışı açıklayabilen, hiçbir teorik yönden zorlayıcı nedensel mekanizmanın olmadığını savundular. Eğer, ne demokratik yapılar ne de tek başına normlar demokratik barışı aıklayamıyorlarsa, o zaman demokratik barış hiç yoktur.¹⁷³ Eğer demokratik barış var olsaydı, o zaman liberal devletler birbirlerine karşı tehdit savurmazdı. Christopher Layne, rneğin, Birlik ve Konfederasyon durumundaki gibi, demokratik barış tezinin kalbindeki özelliklerin şüpheli kaldığını savunur. Gerçekten de, ABD'nin 1861 yılında olduğu gibi, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan sıkıca örülmüş bir demokrasi, iki savaşcı halefi devletlere blnebileceğinden, demokrasinin uluslararası politikalarda büyük g çatışmalarını nleyeceğine dair çok az güvenimiz olmalıdır.¹⁷⁴

Realistler, devletlerin rasyonel aktörler olduğunu ve onların ulusal çıkarlarını maksimize etmeye çalıştıklarını savunuyorlar. Bu nedenle, rejim türü gibi i faktörler alakasızdır ve devletlerin dış politika kararlarını etkilemez. Sonuç olarak, demokratik ülkeler arasındaki ilişkiler demokratik olmayan devletler arasındaki ilişkilerden farklı olmayacaktır. Bütün lkeler demokratikleşseler bile, uluslararası ilişkilerde anarşi devam edecek, devletlerin iç yapıları uluslararası ilişkilerin doğasını değiştiremeyecektir.¹⁷⁵ Başka bir ortak eleştiri, realistler demokrasi tanımının net olmadığını ve stratejik düşünceler uğruna devlet liderleri tarafından farklı tanımlar kullanılmakta olduğunu ileri sürmektedir. Realistler, g politikası demokrasi ile savaşı gerektirdiğinde, liberaller devleti bir despotizm olarak yeniden tanımlayacaklarını; g politikası demokrasi olmayan ile barışı gerektirdiğinde, onlar devleti demokrasi olarak

¹⁷² Erich Weede, *G Dengesi, Küreselleşme ve Kapitalist Barış*, ev. Murat Saraçlı, (Ankara: Liman Kitapları, 2012), s. 50.

¹⁷³ Layne, "Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace", a.g.e., s. 11.

¹⁷⁴ A.g.e. s. 41.

¹⁷⁵ Kenneth N. Waltz "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, Cilt 25, No 1 (Yaz 2000), s. 10.

yeniden tanımlayacaklarını iddia etmektedir. Yani, ideolojik etiketler ayrıca, acı politikaları yutmasını kolaylaştırmak için ballandırma/şeker kaplamadır.¹⁷⁶

Liberaller aslında güç, kapasite ve anarşinin önemli veriler olduğu konusundaki realist düşünceyi kabul etmektedirler. Owen, “güç politikalarının (power politics) liberal demokrasilerin dış politikalarına uygunluğuna itiraz etmediğini” iddia etmektedir.¹⁷⁷ Aynı şekilde Russett da, güç ve stratejik çıkarların demokrasiler dâhil olmak üzere tüm devletlerin hesaplamalarını büyük ölçüde etkilemekten “mutluluk duyduğunu” ifade etmektedir.¹⁷⁸ Ancak, ne Owen ne de Russett güç politikasının kendi analizleriyle ne kadar ilgili olduğunu açıklamamaktadır. Bu sebeple, demokratik barış tezinin ikna edici olabilmesi için, liberaller, güç hesaplamaları, güç değişimleri ve uluslararası sistemin yapısının demokrasilerin dış politika davranışlarını nasıl etkilediğini açıklamalıdır. Aynı zamanda, demokrasilerin kurumsal ve kültürel faktörlerinin güç politikasının demokrasiler arasındaki barışçıl ilişkileri bozmasını nasıl önleyebileceğini de açıklamalıdır.¹⁷⁹ Dahası, liberaller genellikle kullandıkları kavramların muğlak olması ve sosyal olguları dar (bir açıdan) tanımladıkları için de eleştirilmektedirler. Uluslararası ilişkilerde demokrasi ve savaşın tanımı araştırmacıdan araştırmacıya göre değişmektedir. Liberaller bu kavramları varsayımlarına meydan okuyan bazı tarihsel vakaları tartışma dışı bırakacak şekilde, dar bir biçimde tanımlamayı seçmişlerdir. Örneğin Russett’in çalışmalarında, savaşları egemen devletler arasında gerçekleşen savaş alanında en az bin ölü bırakan örgütlü şiddet şeklinde tanımlamaktadır. Bu şekilde, iç savaşlar, bağımsızlık savaşları, sömürgeci savaşlar ve can kaybının bin kişiyi bulmadığı savaşlar Russett’in araştırmasına dahil edilmemiştir. Bununla birlikte, kendini liberal veya idealist olarak tanımlayanların, idealist görüşlerine böyle bir niceliksel analiz getirmeleri ne derece mantıklı bir yaklaşım olabileceği tartışılmalıdır.¹⁸⁰

Russett ayrıca demokrasi için “istikrar” veya “süreçlilik” kriteri getirmektedir. Bu kriter gere, demokratik kurumların ve süreçlerin bir toplumda yerleşebilmesi için belirli bir süre geçmesi gerekmektedir. Böylece hem demokratik devletin hem de karşı devletlerin vatandaşları devleti demokratik ilkelerle yönetilen bir ülke olarak

¹⁷⁶ Owen, “How Liberalism Produces Democratic Peace”, a.g.e., s. 120.

¹⁷⁷ A.g.e., s. 121.

¹⁷⁸ Russett, *Grasping The Democratic Peace, Principles for a Post-Cold War World*, a.g.e., s. 16.

¹⁷⁹ Randall L. Schweller, “Domestic Structure and Preventive War: Are Democracies More Pacific?”, *World Politics*, Cilt 44, No 2 (1992), s.235-269.

¹⁸⁰ Doğan, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, a.g.e., s. 17.

görebilirler.¹⁸¹ Devletlerin kültürel farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda, demokrasinin kurumsallaşması için gerekli dönemi nasıl ölçebiliriz? “Demokrasiye geçiş” kavramı ne anlama gelmektedir? Liberaller bu sorulara rasyonel açıklamalar getirememektedir. Aslında, belirli bir devletin demokrasiye dönüşümünde zamanın ilgili bir faktör olup olmadığını bilebilmek zordur. David Spiro’nun dediği gibi, “sosyal normların mutlaka yerleşmiş politik süreçlerin ürünü olduğu iddia edilemez.”¹⁸²

Demokrasiler barışçıl olsa bile, bu barışçıl bir ortam vaat etmemektedir. Çünkü, demokrasiler demokratik normları dışsallaştırmakta başarısız olabilir. Russett herhangi bir demokrasinin demokratik normları dışsallaştırdığı ve dışsallaştıracağı konusunda oldukça emin görünmektedir. Bununla birlikte, onun bütün açıklamaları “algılama” değişkenine dayanmaktadır. Russett, “eğer demokratik bir ülkede yaşayanlar kendilerini özerk, ‘yaşa ve yaşat’ normlarını paylaşan, kendi-kendini yöneten insanlar olarak görürlerse ve eğer diğeri de aynı şekilde algılanırsa, başkalarının kendi-kendini yönetme hakkına saygı duyacaklardır” demektedir.¹⁸³

Ne var ki, elitler insanları kolaylıkla kontrol edebildikleri için, demokrasilerde ve otokrasilerde duyarlı ve ideolojik güdümlü liderler devlet yönetiminin başına geçebilir. Ayrıca bireyin başkalarıyla ilgili algıları ve fikirleri kolaylıkla değişebilmektedir. Böylelikle, insanların algılamalarının doğru olmayabileceği yahut politika yapıcıları üzerinde barışçıl bir baskı oluşturmadan önce bizzat kamuoyunun yönlendirilebileceğini beklememek için herhangi bir rasyonel neden bulunmamaktadır. “Barış bölgesi” ve “güvenlik topluluğu” gibi projeler bu nedenle kolaylıkla gerçekleştirilemez.¹⁸⁴

Liberal demokratik barış tezinin önerdiği savların düşünüldüğünün tersine geçersizdir. Çünkü, Irak ve Mali örnekleri Batı ülkelerinin müdahaleciliğini yaygınlaştırmıştır. Bunun dışında Batı Avrupa’da savaş çıkmaz gibi tanılar yanlıştır. Çünkü, Batı Avrupa’nın korunmasını ve güvenliğini ABD garanti altına almıştır. Dolayısıyla, II. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa’da mevcudiyetini sürdüren barış ortamı ABD faktörü olmaksızın yalnızca demokratik kurum ve değerlerin kazanması ve

¹⁸¹ Russett, *Grasping The Democratic Peace, Principles for a Post-Cold War World*, a.g.e., s. 16.

¹⁸² Doğan, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, a.g.e., s. 16-17. Bkz. Spiro, David E., “The Insignificance of the Liberal Peace”, *International Security*, Cilt 19, No 2 (1994), s. 56.

¹⁸³ Russett, *Grasping The Democratic Peace, Principles for a Post-Cold War World*, a.g.e., s. 31.

¹⁸⁴ Doğan, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, a.g.e., s. 18.

istikrara kavuşmasıyla açıklanamaz.¹⁸⁵ Sağlam bir uluslararası ilişkiler teorisi, hem demokratik ülkeler arası ilişkileri hem de dünya siyasetini bir bütün olarak açıklayabilmelidir. Dolayısıyla demokratik barış tezini, bir uluslararası ilişkiler teorisinden ziyade demokrasi araştırmalarının bir parçası gibi görmek uygun olabilir. Demokrasi dışı herşeyi (otokratik ve totaliter devlet ve siyasal sistemi) incelemeyi için söz konusu tez ayırmacıdır, dışlamacıdır ve Batı merkezcidir. Bilimsel bir teori aksine, dışlamamalı ve çok şeyi kapsamalıdır.¹⁸⁶

1.4. Demokratik Barış Tezi Kapsamında Demokratikleştirme

Bir kaç yıl öncesine kadar, demokratikleştirmenin uluslararası boyutu ve özellikle de dış demokratikleştirmenin karşılaştırmalı siyaset ve uluslararası ilişkiler ile ilgilenen bilim adamları tarafından ihmal edildiği konusunda ortak görüş vardı.¹⁸⁷ Artık, bu değişmiştir. Akademik araştırma, açıkça demokratik rejimlerin korunmasını ve uluslararası teşvikini amaçlayan dış ve kalkınma politikalarının büyümesiyle bu açığı kapatmaya başlamıştır.¹⁸⁸ Burada “demokratikleştirmeyi” demokratik devletlerin dış politikalarında bir araç olarak kuramsal yönden kavrama amaçlanmaktadır. Demokratikleştirmeyi kuramsallaştırma girişimleri oldukça fazladır, ancak, bunlar büyük ölçüde demokratikleştirme politikalarını yürüten, karar veren ve uygulayan aktörler dışındaki boyutlara odaklanırlar. Demokratikleştirme ile ilgili ele alınmış çalışmalar diğer demokratikleşmenin uluslararası boyutları¹⁸⁹ arasında neredeyse doğal olarak ‘alıcı’ ülkelere, yani, demokratikleştirme politikalarının etkilerine odaklanırlar. Teorik anlamda, onlar dış güçlerin rejim değişikliğini iç siyasetini etkileyen farklı nedensel mekanizmaları kavramsallaştırmak amacıyla demokratik geçiş ve konsolidasyon teorileri üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Demokratikleştirmeyi sistematik olarak analiz etmeye başlayan diğer uluslararası ilişkiler bilim adamları da nedensel

¹⁸⁵ Büyükbaş ve Atıcı, “Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme”, a.g.e., s. 15.

¹⁸⁶ A.g.e.

¹⁸⁷ Bkz. Thomas Carothers, *Critical Mission. Essays on Democracy Promotion*, (Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2004). Schraeder, Peter, J., “The State of the Art in International Democracy Promotion: Results of a Joint European-North American Research Network”, *Democratization*, Cilt 10, No 2 (2003), s. 21-44.

¹⁸⁸ Jonas Wolff, Iris Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, *Security Dialogue*, Cilt 42, No 1 (2011), s. 77.

¹⁸⁹ Bkz. Erdmann, Gero ve Kneuer, Marianne (der.), *Externe Faktoren der Demokratisierung*, (Baden-Baden: Nomos, 2009). Erdmann, Gero ve Kneuer, Marianne, “Externe Faktoren der Demokratisierung - Forschungsperspektiven und Entwicklungspotenzial”, Erdmann ve Kneuer (der.), *Externe Faktoren der Demokratisierung*, (Baden-Baden: Nomos, 2009), s. 319-338. Geoffrey Pridham, (der.), *Encouraging Democracy. The International Context of Regime Transition in Southern Europe*, (London: Leicester University Press, 1991). Laurence Whitehead, (der.), *The International Dimensions of Democratization*, (Europe and the Americas, Oxford: Oxford University Press, 1996). (Akt. Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 78).

mekanizmalara ve etkiye odaklanmışlardır. Böylece, uluslararası ilişkiler disiplini içinde, demokratikleştirme çoğunlukla ‘uyum’ ve ‘uluslararası sosyalleşme’ paradigmaları içinde analiz edilir.¹⁹⁰ Burada, yine, teorik ilgiyi çeken farklı demokratikleştirme politikaları iç siyasi değişimi etkileyen mekanizmalardır. Bu anlamda, ABD ve Avrupa demokratikleştirme stratejilerini karşılaştıran 2009 tarihli yayımlanan kitapta¹⁹¹ tamamen bu tür mekanizmalara (‘mantık’, ‘hedefler’ ve etkileme ‘yolları’ (pathways)) odaklanan, uzun zaman zarfında ABD ve Avrupa stratejilerindeki ortak özellikleri ve farklılıkları anlamaya yardım edebilen/açıklayabilen/tahmin edebilen teorik hesaba odaklanmayan ‘analitik çerçeveyi’ çizmektedir.¹⁹²

Genel olarak, nedensel analitik ve teorik dikkati çeken şey dış demokrasinin teşvik mekanizması ve özellikle etkisidir. Dış demokratikleştirme politikaları uygulayıcıları üzerinde yapılan çalışma çoğunlukla açıklayıcı niteliktedir ve nedensel iddialar ortaya koyarken de çoğunlukla açık bir kuramsal çerçeve olmaksızın bunu yapar.¹⁹³ Önemli istisnalar Peceny’nin “*Democracy at the Point of Bayonets*”¹⁹⁴ adlı eserindedir. Kitap ABD askeri müdahalesi sırasında demokratikleştirmeyi sınırlar ve

¹⁹⁰ Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 78. Bkz. Maria Green Cowles, James Caporaso, Thomas Risse, (der.), *Transforming Europe. Europeanization and Domestic Change*, (Ithaca, New York, Londra: Cornell University Press, 2001). Frank Schimmelfennig, Stefan Engert, Heiko Knobel, *International Socialization in Europe. European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change*, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006). Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier, (der.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, (Ithaca, New York, Londra: Cornell University Press, 2005).

¹⁹¹ Bkz. Amichai Magen, Michael A. McFaul, “Introduction: American and European Strategies to Promote Democracy - Shared Values, Common Challenges, Divergent Tools?”, Magen ve diğ. (der.), *Promoting Democracy and The Rule of Law: American and European Strategies*, (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2009), 1-33. Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 78.

¹⁹² Magen ve McFaul, “Introduction: American and European Strategies to Promote Democracy - Shared Values, Common Challenges, Divergent Tools?”, a.g.e., s. 11-16.

¹⁹³ Bkz. Thomas Carothers, *Aiding Democracy Abroad. The Learning Curve*, (Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1999). Magen ve diğerleri, (2009), a.g.e. Peter J. Schraeder, “The State of the Art in International Democracy Promotion: Results of a Joint European-North American Research Network”, *Democratization*, Cilt 20, No 2 (2003), s. 21-44. Tony Smith, *America’s Mission. The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, (Princeton: Princeton University Press, 1994). Richard Youngs, (der.), *Survey of European Democracy Promotion Policies 2000-2006*, (Madrid: Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (FRIDE), 2006). Richard Youngs, *International Democracy and the West. The Role of Governments, Civil Society, and Multinational Business*, (Oxford: Oxford University Press, 2004). Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 78.

¹⁹⁴ Bkz. Mark Peceny, *Democracy at the Point of Bayonets*, (University Park, PE: The Pennsylvania State University Press, 1999).

Robinson'un "*Promoting Polyarchy*"¹⁹⁵ adlı eseri büyük olasılıkla uluslararası demokratikleştirmeyi kuramsallaştırmak için en kapsamlı girişimdir.¹⁹⁶

Bu alt bölümde dış demokratikleştirme politikasını kuramsallaştırma konusunda demokratik devletlerin dış politikalarında bir araç olarak kuramsal yönden kavrama amaçlanmaktadır. Bunun için, rakip yaklaşımların sınıflandırmasını geliştirerek, demokratik dış politikanın bir parçası olan demokratikleştirmeyi kavramsallaştırmaya yönelik girişimde bulunmaktadır. Amaç, farklı uluslararası ilişkiler teorileri ile dış demokratikleştirmenin yeri ve rolünü tespit etmektir. Araştırma ilk olarak, demokratikleştirmenin arkasındaki potansiyel dürtüleri tespit etmektedir: Neden demokratik devletler diğer ülkelerin rejim türüne yatırım yapmak ve bakmak zorundadır? Burada, demokratik barış üzerine araştırmalar - özellikle demokratik dış politika ile ilgili büyük araştırma programı - tartışılmıştır. Aslında, demokratik barışın rakip açıklamaları demokratikleştirmeye karşı ve lehine karmaşık bir dizi görüş kazandırır. Bu temelde, ikinci olarak, mevcut uluslararası ilişkiler teorilerini değiştirmek mümkün, böylece, onlar dış demokratikleştirmeyi kavrayabilirler. Bu tür değişiklikler, demokratik devletlerin dış politikası içinde dış demokratikleştirmeyi bulmak için rakip girişimlere yol açar. Sonuç olarak, araştırma, dış demokratikleştirmenin kapsamlı teorisini test etmek ve geliştirmek için umut verici başlangıç noktalarını öneren teorik yaklaşımları ortaya koyar.

"Demokratik Barış"a atıflar siyasal söylemin yanı sıra demokratikleştirme üzerine akademik çalışmalarda da oldukça boldur.¹⁹⁷ Demokratik barış sadece ve özellikle demokratik dış politika ile ilgili olan en popüler akademik yaklaşım değildir, aynı zamanda demokratikleştirme için en önemli gerekçelerden biri olarak hizmet etmektedir. Bu durum, demokratik barışın tam olarak monadik ya da diyardik varyantının kabul olup olmadığına bakılmaksızın geçerlidir: Eski demokrasilerin siyasi rejimin herhangi bir türüne göre genel olarak daha barışçıl olduğunu, demokratik barışın tamamen dost demokrasiler arasındaki ilişkilerle sınırlı olduğunu kabul etmek. İlk bakışta, her iki bakış açısı demokrasi teşvikinin demokratik devletlerin hem değerlerini hem de çıkarlarını tatmin etmesi gerektiği iddiasını desteklemektedir.

¹⁹⁵ Bkz. William I. Robinson, *Promoting Polyarchy. Globalization, United States Intervention and Hegemony*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

¹⁹⁶ Wolff, ve Wurm, "Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification", *Security Dialogue*, a.g.e., s. 78

¹⁹⁷ Hans-Joachim Spanger, Jonas Wolff, Complementary Objectives, Conflicting Actions? Democracy Promotion as Risk Management, (Hawaii: Honolulu, ISA Annual Convention, Basılmamış Konferans Tebliği, 1-3 Mart 2005).

Demokratik barış tezine göre, kurulan demokrasilerin sadece normatif iddiası olmamalı, aynı zamanda, kolektif çıkarlarda (uluslararası barış, karşılıklı yararlanma işbirliği) ve alıcı toplumların iyi-anlaşılır çıkarlarında onların kendi menfaatlerini (güvenlik, ticaret ve yatırım) teşvik etmek amacıyla dünyaya demokrasiyi yayarak büyük bir stratejik çıkarı olmalıdır.¹⁹⁸ Genel düzeyde demokratik barış tezi demokratik devletlerin kendi dış (ve kalkınma) politikalarında neden demokrasiyi teşvik etmeyi amaçladıklarını açıklıyor. Bu şekilde beyan edildikten sonra, her ne kadar araştırma (ve ortak bilgi) bunun aksini söylüyor ise de,¹⁹⁹ demokrasilerin genel olarak ve her zaman demokrasiyi teşvik ettiğini beklememiz gerekir. Oysa, demokratik barışı ve onların dış demokratikleştirme üzerindeki etkilerini/anlamını açıklamak için ortaya atılan çeşitli açıklamalara daha da yakından bakmak, resmin çok daha az belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Demokratik barış'ın "çelişkiler" (antinomies) kavramıyla ilgili olarak,²⁰⁰ demokratik barış arkasında önerilen nedensel mekanizmalar demokratikleştirmeye karşı ve lehine iyi nedenler sunuyor. Bu şekilde, demokratik barış araştırması demokratikleştirme arkasındaki potansiyel dürtüleri çeşitlendirmek için kullanılabilir.

1.4.1. Rasyonalist Perspektifler: Bir Araç olarak Demokratikleştirme

Demokratik barışın faydacı açıklaması Immanuel Kant'ın 'Ebedi Barış' makalesini kullanır ve bireysel vatandaşa demokrasilerin barışa yatkinliğinin nedenlerini açıklamaktadır. Rasyonel vatandaş genel olarak barışla ilgilenir çünkü savaş onun hayatı ve refahı için tehlikelidir. Yani, demokrasiler bu düşünceye göre barışa

¹⁹⁸ Ernst-Otto Czempiel, "Theorie und Strategie. Überlegungen nach Hajo Schmidts Kommentar", *Zeitschrift für Internationale Beziehungen*, Cilt 3, No 1 (1996), s. 117-122. Peter J. Schraeder, The State of the Art in International Democracy Promotion: Results of a Joint European-North American Research Network, *Democratization*, Cilt 20, No 2 (2003), s. 21-44. (Akt. Wolff ve Wurm, "Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification", a.g.e., s. 79).

¹⁹⁹ Peter J. Schraeder, "Promoting an International Community of Democracies", Peter J. Schraeder, (der.), *Exporting Democracy. Rhetoric vs. Reality*, (Boulder, CO: Lynne Rienner, 2002), s. 1-11. Tony Smith, *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, (Princeton: Princeton University Press, 1994). Hans-Joachim Spanger, Jonas Wolff, "Universales Ziel – partikulare Wege? Externe Demokratieförderung zwischen einheitlicher Rhetorik und vielfältiger Praxis", Anna Geis, Harald Müller, Wolfgang Wagner, (der.), *Schattenseiten des Demokratischen Friedens. Zur Kritik einer Theorie liberaler Außen- und Sicherheitspolitik*, (Frankfurt/New York: Campus 2007), s. 261-284. (Akt. Wolff ve Wurm, "Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification", a.g.e., s. 79).

²⁰⁰ Harald Müller, "The Antinomy of Democratic Peace", *International Politics*, Cilt 41, No 4 (2004), s. 494-520. Anna Geis, Lothar Brock, Harald Müller, (der.), *Democratic Wars. Looking at the Dark Side of Democratic Peace*, (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2006). Wolff ve Wurm, "Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification", a.g.e., s. 79. Bkz. Akt. Jonas Wolff ve Hans –Joachim Spanger, "Democracy Promoters' Conflicting Objectives: the research agenda", (der.), Jonas Wolff, Hans Joachim Spanger, Hans Jürgen Puhle, *The Comparative International Politics of Democracy Promotion*, (Routledge, 2014), s. 34-35.

yatkın olurlar, çünkü, onlar dünyevi malları ve hayatları için endişe duyan kendi vatandaşlarının isteklerini gerçekleştirirler. Eğer siyasal sistem bu tercihin dış politikaya dönüştürülmesine izin verirse ilgili devlet herhangi güç saldırısı²⁰¹ kullanmaktan kaçınacaktır ya da en azından diğer siyasal rejimlere göre savaşa daha az eğilimli olacaktır.²⁰² Sonuç olarak, demokratik olmayan devletlerin varlığı, davranışı ve tehdidi savaşın asıl nedenlerini oluşturmaktadır. Bu nedenle, demokratik rejim türünün küreselleştirilme çabaları, uluslararası barış ve güvenliği arttırmak için etkili ve sürdürülebilir stratejiyi temsil eder.²⁰³ Silahlanma ve savaş için harcanan yoğun mali kaynaklar göz önüne alındığında, demokratikleştirme için ‘yatırımlar’ önemli net faydalar vaat etmektedir. Ayrıca, demokratik barış araştırmaları çerçevesinde yapılan ampirik gözlemler²⁰⁴ uluslararası siyasi ve ekonomik işbirliğini genişletmek için istisnai bir demokratik eğilime işaret eder. Ayrıca kişinin kendi ortamının²⁰⁵ bir demokratikleşme ile vaat edilen çıkarını doğrudan güçlendirir.

Bununla birlikte, demokratik hükümetlerden beklenebileceği fayda-maliyet analizlerine daha yakından bakıldığında, demokratikleştirmeye katılmaktan kaçınmanın önemli nedenleri olduğunu ortaya çıkarmaktadır.²⁰⁶ Temel sorun, demokratikleşmenin riskleri ve önlenemez olmayanları tarafından, siyasi dönüşümün uzatılmış ve çatışma yüklü bir süreç olarak kabul edilmesidir. İlk olarak, demokratikleşme doğası gereği, faydaları nispeten uzak bir gelecekte elde edilebilen, ancak masrafların derhal yapıldığı uzun vadeli bir projedir. Rasyonalist çerçevede, yalnız demokratik bir hükümet yeniden

²⁰¹ Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 79. Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e. s. 34-35.

²⁰² Rudolph J. Rummel, “Libertarianism and international violence”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 27, No 1 (1983), s. 28. Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 79.

²⁰³ Aynı şekilde ayrı demokratik barışın rasyonel seçmeli açıklaması için de geçerlidir: Eğer askeri başarıyı beklemedikleri durumda sadece görüşmeyi tercih eden demokratik liderler varsa, çünkü, yeniden seçilmede kendi çıkarı göz önüne alındığında onlar yenilgiyi göze alamazlar, bu, herhangi bir zamanda erken ve akılcı olmayan savaşa acele edebilen çeşitli demokratik olmayan rejimleri demokratikleştirmek için dünyanın demokrasilerinin yararına olacaktır.

²⁰⁴ Edward D. Mansfield, Helen V. Milner, Peter B. Rosendorff, “Why democracies cooperate more: Electoral control and international trade agreements”, *International Organization*, Cilt 56, No 3 (2002), s. 477-513. Bruce Russett, John R. Oneal, *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. (New York, Londra: W. W. Norton, 2001). Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 80.

²⁰⁵ Gilford J. Ikenberry, “Why export democracy? The ‘hidden grand strategy’ of American foreign policy”, *The Wilson Quarterly*, Cilt 23, No 2 (1999), s. 56-65. Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e. s. 80.

²⁰⁶ Bruce Bueno De Mesquita, George W. Downs, “Intervention and democracy”, *International Organization* Cilt 60, No 3 (2006), s. 631-632. Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e., s. 35.

seçilmeyi amaçlar²⁰⁷ ve onun seçim kararında faydacıl vatandaş somut maliyetleri ve faydaları tartar. Demokratikleştirme projesinin uzun vadeli yatırımı daha az rasyonel olur, ikincisi, ödüller sadece gecikmekle kalmayıp son derece güvensiz hale gelir. Demokratikleştirmenin başarısı hiçbir şekilde garantili değildir; demokratikleşme sadece bir iç süreç değildir. Demokratikleşme üzerine araştırma bize demokratikleşme süreçlerinin farklı sonuçlarının olabileceğini ve nadiren sağlam liberal demokrasilere doğrudan neden olabileceğini söyler.²⁰⁸ Üçüncüsü, başarılı demokratikleşmeden gelen potansiyel ödülleri, demokratikleşme doğasındaki risklerden doğan potansiyel maliyetlere karşı tartmak zorundadır. Hatta, eğer demokrasi gerçekten yukarıda bahsedilen faydaları elde etmeliyse ve güvenilir şekilde barış ve güvenlik, işbirliği ve refaha katkıda bulunursa, demokrasinin bu araçsal değeri rejim değişiklik sürecini geçiren ya da demokratik ve otokratik yönetim arasındaki gri bölgede ‘sıkışıp’ kalan ülkeler için şiddetle gereklidir.²⁰⁹ Devletler arası ve eyaletler arası barış konusunda, araştırmalar demokratikleşmenin olası bir çatışma-arttırıcı (conflict-enhancing) etkisine işaret etmiştir. Kısacası, demokratikleşme doğal riskleri – özellikle ilgili maliyetlere neden olabilen çatışmanın tipik riskini oluşturmaktadır.²¹⁰

Dördüncüsü, demokratikleştirme, dış aktörün uygun çabalarla somut sonuçlar elde edebildiği zaman ancak faydacı açıdan rasyoneldir. Somut sonuçlardan kasıt, ilgili demokratikleştirilen ülkede iç kitle tarafından kabul görmesidir. Yine, siyasal değişimin büyük ölçüde içten tahrik süreci olarak belirtilen demokratikleşmenin karakteri göz önüne alındığında, “dış demokratikleştirmenin demokratikleşme üzerinde net etkisinin

²⁰⁷ James L. Ray, “A Lakatosian view of the democratic peace research program”, Elman C ve Elman MF (der.), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*. (Cambridge, MA ve Londra: MIT Press, 2003), s. 204–243. De Mesquita B., Morrow, J. D., Siverson, R. M., ve Smith, A., (1999) “An institutional explanation of the democratic peace”, *American Political Science Review*, Cilt 93, No 4 (1999), s. 793. Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 80.

²⁰⁸ Thomas Carothers, “The end of the transition paradigm”. *Journal of Democracy*, Cilt 13, No 1 (2002), s. 5–21. Schmitter, P. C., “Transitology: The science or the art of democratization?” Tulchin J (der.), *The Consolidation of Democracy in Latin America*, (Boulder, CO ve Londra: Lynne Rienner, 1995), s. 11–41. Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 80. Bkz. Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e., s. 35.

²⁰⁹ Arthur A. Goldsmith, “Making the world safe for partial democracy? Questioning the premises of democracy promotion”. *International Security*, Cilt 33, No 2 (2008), s. 120–147. Hans-Joachim Spanger, Jonas Wolff, “Why promote democratisation? Reflections on the instrumental value of democracy”, Van, Doorn, M., ve Von Meijenfeldt, R., (der.), *Democracy: Europe’s Core Value? On the European Profile in World-Wide Democracy Assistance*. (Delft: Eburon, 2007), s. 33–49. Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e. s. 80. Bkz. Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e., s. 35.

²¹⁰ Jack Snyder, *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict*. (New York ve Londra: W. W. Norton, 2000). Mansfield, E. D., ve Snyder, J., *Electing To Fight: Why Emerging Democracies Go To War*. (Cambridge, MA ve Londra: MIT Press, 2005). Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 80.

marjinal olması muhtemeldir. Bu nedenle ölçmek ve tahmin etmek tek başına zordur.²¹¹ Beşincisi, somut sonuçlar elde etme gerekliliği göreceli gücün önemine işaret eder.²¹² Uygun çabaları ile dışarıdan siyasi değişim üzerinde önemli bir etkiye sahip olunması, ‘verici’ ve ‘alıcı’ ülkeler arasında göreceli güç yetenekleri bakımından köklü asimetrilere bağlıdır. Altıncı, demokratikleştirmede her ulusun yerleşik kararlarıyla uğraşmak hazır konma/hazırcılık sorunuyla karşılaşır: Belirli bir ülkenin başarılı demokratikleşmesi herhangi bir ülkenin yararlanabilir küresel bir kamu malıdır (siyasi ve ekonomik işbirliği yaparak ve tehdit etmeden). Keza, demokratikleştirme seçici teşvikleri veya büyük ölçüde hazırcılığı önleyen yakın uluslararası koordinasyonu gerektirir.²¹³

Prensip olarak, demokratik barış üzerine araştırma, demokrasilerin, siyasal sistemlerinin de demokratik olduğu uluslararası ortakları tercih etmesi gerektiğini söyler. Yine de, aktif olarak demokrasiyi teşvik etme çabaları sadece çok belirli koşullar altında rasyoneldir: Başarı olasılıkları sınırlı iken, ve alıcı ve verici arasındaki güç farklılıkları demokrasi teşvikinin dört potansiyel belirleyicilerine dikkat çekmektedir:

1. *Göreceli Güç*: Alıcı ve verici arasındaki maddi güç asimetrisi rasyonel bir bakış açıdan genellikle demokratikleştirme için bir ön koşul²¹⁴ olarak kabul edilmektedir. Daha spesifik olarak, demokratikleştiricinin lehine bir yüksek güç asimetrisi, alıcıların güç projesine verici yeteneği ile kontrol edilebilmesine karşın, alıcının demokratikleştirme risklerini göze almaya istekliliği artırır. Nispeten dengeli hatta negatif bir güç ilişkisi, diğer taraftan, verici tarafından kısıtlamayı teşvik eder. Vericilerin demokratikleştirmeye girdiği durumlarda ancak, çatışan hedefler vericilerin hızlıca gerçek politikaya dönmesine neden olmalıdır.

2. *Güvenlik Çıkarları*: Demokratik barışın ampirik önermesi devlet tahvilleri de dahil olduğu sürece, demokratik hükümetler demokratikleştirmeyi

²¹¹ Philippe C. Schmitter, Imco Brouwer, *Conceptualizing, Researching and Evaluating Democracy Promotion and Protection*. EUI Working Paper no 99/9. (San Domenico: European Institute Florence, 1999) çevrimiçi: http://cadmus.iue.it/dspace/retrieve/995/sps99_9.pdf (e.t. 1 Eylül 2010), s. 11. Goldsmith, A. A., “Making the world safe for partial democracy? Questioning the premises of democracy promotion”, *International Security*, Cilt 33, No 2 (2008), s. 120–147. s. 136-144. Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e. s. 80.

²¹² Jonathan Monten, “The roots of the Bush doctrine: Power, nationalism, and democracy promotion in U.S. strategy”, *International Security*, Cilt 29, No 4 (2005), s. 118.

²¹³ Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e.

²¹⁴ Monten, “The roots of the Bush doctrine: Power, nationalism, and democracy promotion in U.S. strategy”, a.g.e., s. 118.

ulusal güvenliğe katkı olarak görmektedirler. Demokratikleştirme, ancak onların uzun vadeli etkilerini ve araçsal karakterini dikkate alarak, sadece bir ‘yumuşak’ hedefi temsil eder. ‘Sert’, doğrudan etkili, güvenlik hedefleri ile çatışmaya girdiği zaman, bu geri plana indirilecektir. Böyle bir değişik realist perspektiften bakıldığında, demokratikleştirme tamamen fırsatçı yollarla uygulanan bir araçtır.²¹⁵ Demokratikleştirme dolayısıyla, belirli bir alıcı ülkeye demokrasinin güvenlik politikası için önemli olarak addedildiği sürece gerçekleşir. Dışsal hedef çatışmaları vericinin güvenlik çıkarlarını olumsuz etkilediği sürece sonlandırılır.

3. *Ekonomik Çıkarlar:* Ekonomik liberalizme göre, demokrasi, ticaret ve yatırımda ekonomik işbirliği için elverişli koşulları vaat eder: Siyasi istikrar, öngörülebilirlik ve hukukun üstünlüğüne dayalı iyi yönetim ve özellikle özel mülkiyet haklarının korunması. Bu anlamda, demokratikleştirme ekonomik çıkarlara hizmet eder.²¹⁶ Ancak, sadece uzun vadeli ve açıkça araçsal bakış açıdan, demokratik barış araştırması tarafından önerilen bağımlılık ve ekonomik işbirliği üzerindeki olumlu etkisi göz önüne alındığında, demokratikleştirme ekonomik çıkarlarını uygulamak için²¹⁷ bir stratejinin parçası olarak kabul edilebilir. Güvenlik çıkarlarında olduğu gibi, demokratikleştirmede vericinin çıkarı iki faktör tarafından şekilleniyor: alıcı ülkede demokrasinin, ekonomik işbirliği için yararlı olarak kabul edildiği ölçüde; ve dışsal hedef çatışmalarının verici ülkenin ekonomik çıkarlarına etkisi olduğu halinde.

4. *Yurt içi Özel Çıkarlar:* Demokratik barış araştırmasının doğrudan yol açtığı cumhuriyetçi liberalizm²¹⁸ açısından, demokratik devletlerin dış politikası toplum içindeki çıkarların ve değerlerin toplu taşıyıcıları arasında

²¹⁵ Randall L. Schweller, US democracy promotion: Realist reflections. In: Cox MG, Ikenberry J and Inoguchi T (eds) *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts.*, (Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 41–62.

²¹⁶ Andrew Moravcsik, “Taking preferences seriously: A liberal theory of international politics”, *International Organization*, Cilt 51, No 4 (1997), s. 528-530. Doyle, M.W., “Liberalism and foreign policy”, Smith, S., Hadfield, A., ve Dunne, T., (der.), *Foreign Policy: Theories – Actors – Cases*, (Oxford: Oxford University Press, 2008), s. 60-61. Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e., s. 36.

²¹⁷ John G. Ikenberry, “Why export democracy? The ‘hidden grand strategy’ of American foreign policy”, a.g.e., s. 56–65. Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e. s. 37.

²¹⁸ Moravcsik, “Taking preferences seriously: A liberal theory of international politics”, a.g.e., s. 528-529. Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e., s. 37.

çoğulcu etkileşimden doğar.²¹⁹ Hükümetlerin kesin politikaları hangi yerli grupların temsil edildiğine bağlı olduğu için hangi tercihlerin hüküm sürdüğü belirsizliğini koruyor.²²⁰ Demokratikleştirme, birçoğu arasında bir dış politika hedefidir ve bunun önemi, örgütlü savunucuların (çıkar grupları, sivil toplum örgütleri, devlet kurumları) siyasi kararlara neredeyse imtiyazlı erişimi olan genel halktan az ya da çok destek verdiği ölçüde etkindir. İkili donör politikalarının analizi için, yerel çıkar ve savunma gruplarının bireysel alıcı ülkeye ne derece (ve hangi yönde) dikkat ettikleri bu nedenle belirleyicidir.

Sonunda, demokratik barış araştırması tarafından önerilen demokrasinin araçsal değeri, demokratik bir devletin herhangi bir uluslararası “ortak” için, diğerleri eşit, demokratik ya da yarı-demokratik olmayan bir rejim tercih ettiklerini ima etmektedir. Ancak bu, vatandaşlar ve demokratik hükümetler tarafından faydacı fayda-maliyet analizi, dış demokratikleştirme için kesin ve değişmez bir tercih yolu anlamına gelmez. Aksine, demokratikleştirme sadece çok özel koşullar altında rasyoneldir: başarının iyi ve nispeten kısa vadeli beklentileri, düşük riskler, göreceli güç bakımından yüksek asimetrliler ve seçici teşvikler veya yakın uluslararası koordinasyon. Bu koşullar yerine getirilirse, demokratikleştiriciler net kâr vaat eden dış yardımdan askeri müdahaleye kadar herhangi uygun bir araç seçecektir.

1.4.2. Yansıtıcı Perspektifler: Bir Norm Olarak Demokratikleştirme

Demokratik barış yaklaşımının normatif veya kültürel açıklaması, demokratik olarak sosyalleşmiş vatandaşlar ve liderlerin kendi çatışmalarını barışçıl ve uzlaşma-odaklı yollardan çözmeye alışkın olduklarını savunur.²²¹ Demokratik toplumlarda arabuluculuk, müzakere ve uzlaşmayı vurgulayan ‘sınırlı rekabetin bir demokratik normu’²²² hakimdir. Demokratik devletler bu ‘zor kullanmayan liberal normları ve

²¹⁹ Harald Müller, Thomas Risse-Kappen, “From the Outside In and from the Inside Out: International Relations, Domestic Politics, and Foreign Policy”, Skidmore, David ve Hudson, Valerie M., (der.), *The Limits of State Autonomy. Societal Groups and Foreign Policy Formulation*, (Boulder/San Francisco/Oxford: Westview Press, 1993), s. 25-48. (K I 710/a,b). Wolff and Spanger, *Democracy Promoters’ Conflicting Objectives*, a.g.e. s. 37.

²²⁰ Moravcsik, “Taking preferences seriously: A liberal theory of international politics”, a.g.e., s. 530.

²²¹ Maoz ve Russett, “Normative and structural causes of democratic peace, 1946–1986”, *American Political Science Review*, Cilt 87, No 3 (1993), s. 624–638. Russett, B. ve Oneal, J. R., *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*, (New York ve Londra: W. W. Norton, 2001), s. 53-56.

²²² William J. Dixon, Paul D. Senese, “Democracy, disputes, and negotiated settlements”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 46, No 4 (2002), s. 548. Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, s. 81.

çatışmanın uzlaşma-odaklı çözümlülüğünü dışa vururlar.²²³ Başarılı olmak için, liberal-demokratik normların dışsallaştırılması ortak davranışa ve çatışmanın barışçıl çözümüne eşit eğilimli olan muadillere (counterpart) bağlıdır. Böylece, daha demokratik (potansiyel) ortaklar etkileşimi, daha iyi demokrasiler kendi demokratik ‘doğasını’ yaşayabilir, işbirliği ve güven ile nitelenen ilişkiler kurabilirler. Buna ek olarak, tüm dünyada demokratikleşmeyi teşvik ederek, demokrasiler evrensel olarak gördükleri norm ve değerlerinin yayılmasını desteklerler.²²⁴ Sonuç olarak, demokratikleştirme, liberal ya da demokratik kültürle yoğurulmuş ahlaki zorunluluğa dayalı ‘misyon’un bir parçası olarak görülebilir.²²⁵ Buna ek olarak, bu, demokratik hükümetler ve toplumların diğer ülkelerdeki demokratik (muhalafet) güçlere ve hareketlere bir ‘doğal’ normatif yakınlığı olduğunu ima eder. Baskıcı hükümetlere karşı onlara ahlaki bir ivmeyi desteklemeyi önerir.

Demokratikleştirme için kesin normatif tercihin bu fikrine iki görüş karşı çıkmaktadır. Bu görüşler aynı zamanda liberal-demokratik normlara dayanır, ancak siyasi dönüşüm süreçlerine dış müdahaleyi reddeder. Birincisi, demokratikleştirme tanımı gereği diğer devletlerin iç işlerinde müdahaleyi temsil eder ve dolayısıyla demokratik düşüncenin temel prensibi - toplu self-determinasyon (özgür irade) normu ile buluşurlar. Burada temel sorun, demokratikleştirmek, eğer kuvvet kullanmaktan kaçınırsa bile, tanımına göre başka devletin siyasi rejimine açık bir müdahaledir.²²⁶ Böyle bir müdahale kesin nötr olduğundan, demokratikleştiriciler, bağımsız bir siyasi kalkınma hakkı uyarınca kısıtlama çağrısı yapar, liberal-demokratik normları ihlal eder.²²⁷ ABD’nin “dışlayıcılık” geleneği böyle bir kısıtlama tutumuna benzer.²²⁸

²²³ Thomas Risse-Kappen, “Democratic peace – warlike democracies: A social constructivist interpretation of the democratic peace”, *European Journal of International Relations*, Cilt 1, No 4 (1995), s. 501.

²²⁴ Risse, a.g.e., s. 503-506. Doyle, M. W., “Kant, liberal legacies, and foreign affairs”, *Philosophy and Public Affairs*, Cilt 12, No 3 (1983), s. 230.

²²⁵ George Sørensen, “Liberalism of restraint and liberalism of imposition: Liberal values and world order in the new millennium”, *International Relations*, Cilt 20, No 3 (2006), s. 259. Ayrıca bkz. Tony Smith, *America’s Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*. (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994). Harald Müller, “The antinomy of democratic peace”, *International Politics* Cilt 41, No 4 (2004), s. 494-520., Jahn, B., “Kant, Mill, and illiberal legacies in international affairs”, *International Organization*, Cilt 59, No 1 (2005), s. 177-207. Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e., s. 38.

²²⁶ Emin olmak için, demokratikleştirmede farklı araçlar zorlayıcı (örneğin, Schraeder (Schraeder, P. J., “The state of the art in international democracy promotion: Results of a joint European-North American research network”, *Democratization*, Cilt 20, No 2 (2003), s. 26) en azından en zorlayıcısına kadar müdahaleci araçları sıralamıştır; klasik diplomasi, dış yardım, siyasi koşulluluklar, ekonomik yaptırımlar, gizli müdahale, paramiliter müdahale ve askeri müdahale) derecelerine göre çarpıcı biçimde farklıdır. Hatta temiz demokrasi yardımı yani, demokratikleştirme odaklı dış yardım, kasıtlı olarak başka bir ülkenin iç siyasi gelişimini şekillendirmeye çalışan bir nötr olmayan önlem/tedbir oluşturmaktadır.

²²⁷ Michael W. Doyle, “A Few Words on Mill, Walzer, and Nonintervention”, *Ethics & International Affairs*, Cilt 23, No 4 (2009), s. 352-354. George Sørensen, “Liberalism of restraint and liberalism of

İkincisi, demokratikleştirme ve demokrasilere rehberlik ettiği varsayılan uluslararası işbirliği tercihi arasında gerginlikler vardır. Sadece demokrasilerden ibaret olmayan bir dünyada, uluslararası barışın sağlanması, olmayan demokrasilerle de aynı zamanda güvenilir bir işbirliğini gerektirir.²²⁹ Bununla birlikte, kurulan demokrasiler demokratik olmayan ortaklarının gücünü azaltmaya çalışır, demokrasi hareketlerini destekler ve siyasi koşullara bağlı uluslararası işbirliği kurarlarsa, karşılıklı güvensizlik ve çatışmalara neden olacaktır. Bu yaklaşımı takip ederek, demokrasiler iç grup – dış grup dinamiklerini kısıktır ve böylece barış ve kolektif refaha katkıda bulunmak yerine savaş riskini artırır.²³⁰

Sonuçta, liberal-demokratik devletlerin kültürü, kimliği ya da normları küresel demokratikleşmenin amacını ileri sürse de, demokratikleştirmenin eylemci bir politikası yalnızca iki durumda uygun gibi görünüyor. İlki, bir ‘ortak hükümet (daha fazla veya daha az demokratik olarak seçilmiş olan) demokrasiyi ‘derinleştirme’ veya ‘konsolide’ etme amacını paylaştığı zaman, belirtilen normatif çelişkiler tamamen çözülür. İkincisi, belli bir demokratik ülkede hakim olan liberal normların egemen yorumu, liberalizmin eylemci okumasını izlerken, normatif ikilemler açıkça demokratikleştirmeyi destekleyecek şekilde ele alınır. Tersine, eğer bir demokrasinin dış politikası kısıtlama, müdahale etmeme, ve/veya dışlayıcılığın güçlü normları tarafından şekillendirilmiş ise ülke aktif olarak demokrasiyi teşvik etmekten kaçınacaktır.²³¹ Demokratikleştirme için kullanılan araçlara gelince, demokrasinin yayılması meşru liberal misyon olarak ne kadar çok müdahaleci ve zorlayıcı araç olur – ve tam tersi.²³²

imposition: Liberal values and world order in the new millennium”, *International Relations* Cilt 20, No 3 (2006), s. 258-259. Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e., s. 399.

²²⁸ Monten, “The roots of the Bush doctrine: Power, nationalism, and democracy promotion in U.S. strategy”, a.g.e., s. 113. Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, a.g.e., s. 81.

²²⁹ Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e. s. 38.

²³⁰ M.G. Hermann, C.W. Kegley, “Rethinking democracy and international peace: Perspectives from political psychology”, *International Studies Quarterly*, Cilt 39, No 4 (1995), s. 511–533. Kahl, C. H., “Constructing a separate peace: Constructivism, collective liberal identity, and democratic peace”, *Security Studies*, Cilt 8, No 2/3 (1999), s. 94–144. Sonuç, Beate Jahn (Jahn, Beate, “Kant, Mill, and Illiberal Legacies in International Affairs”, *International Organization*, Cilt 59, No 1 (2005), s. 177-207) ‘özellikle liberal güvenlik ikilemini’ adlandırmıştır: Bir taraftan, liberal demokratik devletler kendi dış çevresini ‘liberal olmayan ve agresif devletler ile doldurulmuş gibi görürler’ diğer yandan, demokratik olmayan devletlerin liberal müdahale korkusu vardır, çünkü onlar meşru (egemen) devlet olarak sayılmazlar.

²³¹ Son zamanlarda, bir dizi bilim adamları, liberal normların esasen kararsız olduğunu, ya oldukça ihtiyatlı/pasif yada aktivist/müdahaleci dış politikaya yol açabileceğini iddia ettiler. Böylece Müller (2004) ‘militan’ ve ‘pasifist’ demokrasiler arasında ayırım yapmıştır. Sørensen (2006) ise ‘kısıtlama liberalizmi’ ve ‘dayatma liberalizmi’ tanımlamıştır. Monten (2005) ise ABD ‘exemplarism’ ile ‘vindicationism’ geleneklerini tartışmıştır.

²³² Bkz. Peter J. Schraeder, “The State of the Art in International Democracy Promotion: Results of a Joint European-North American Research Network”, *Democratization*, Cilt 20, No 2 (2003), s. 26-27.

Normatif perspektif, demokrasilerin dost demokrasilerden oluşan uluslararası ortamı tercih etmesinin beklenilebilir olduğu faydacıl düşüncüyü güçlendirmektedir. Yine, demokratikleştirmenin normatif uygunluğu belirli koşullara bağlıdır. Verici tarafta soru, liberal normların saldırgan bir şekilde yorumlanıp güçleştirilmediği, sınırlama, müdahale edilmeme ve/veya örnek ilkeler olup olmadığıdır. İlk durumda, söz konusu normatif gerilimler aktif olarak demokrasiyi teşvik eden politika lehine karar verir. İkincisi, hükümet müdahale girişimlerini durdurur. Alıcı hükümet demokratik yönden meşrulaşır ve kendi demokrasisini derinleştirme veya konsolide etme hedefini paylaşırsa, bu normatif çelişkiler aniden yok olur. Verici ve alıcı demokrasinin (teşviki) ortak normları üzerinde uzlaştığı ve bunları karma uluslararası örgütler çerçevesinde kurumsallaştırdığı zaman aynı durum geçerlidir. Bu demokrasi teşviki bundan başka iki potansiyel belirleyiciyi daha ortaya çıkarır:

5. *Siyasi Kültür*: Demokrasilerin kendi dış ilişkilerinde normlarını dışa vurduğu iddiası, uluslararası ilişkilerde aktör-merkezli yapısalcılığa karşılık gelir. Bu teorik perspektif, genel olarak devletlerin dış politikası için siyasi kültürlerin ya da rollerin ve kimliklerin, milli benlik imajlarının önemini vurgulamaktadır.²³³ Buna göre, belirli bir devletin hangi biçimi ve ne ölçüde demokrasiyi teşvik edeceğini belirleyen özel ulusal siyasi kültürdür. Belirleyici ‘siyasal kültür’ herkesin bildiği gibi geniş ve belirsizdir. Bu nedenle eldeki konu için özel olarak önem arzeden, demokratikleştirme kavramıyla kendimizi sınırlayacağız. Bireysel vericiler için bu kavramlar, evrensel değerler, demokratikleşmenin anlaşılması ve demokrasi teşvikinde uygunluk kurallarına ilişkin belirli varsayımlarını kapsamaktadır.

6. *Uluslararası Normlar*: Aktör merkezli yapısalcılık devletler içindeki sosyo-kültürel bağlamları vurgulasa da, uluslararası ilişkilerde sosyolojik kurumsalcılık uluslararası kültürel ortamların dış politika üzerindeki etkisine odaklanmaktadır.²³⁴ Konumuz için, demokratikleştirmeyi şekillendirmesi gereken uluslararası demokrasiyle ilgili normlardır. Devletlerin (demokratik) uluslararası toplumlarında demokrasiye bağlılık bir norm olarak kurulduğu ölçüde, demokratik devletler benzer bir ‘uygunluk mantığını’ izlemeyi, demokratik olarak ‘uygun’ davranış sınırları içinde kendi ulusal

Wolff ve Wurm, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, s. 82.

²³³ Wolff ve Spanger, “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives”, a.g.e., s. 39.

²³⁴ A.g.e., Ayrıca, bkz. Peter J. Katzenstein, (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. (New York: Columbia University Press, 1996).

çıkarlarının peşinde koşmayı bekleyebilirler. Genel düzeyde, demokrasi ile ilgili normlar evrensel olarak özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve İnsan Hakları Sözleşmelerinde, Birleşmiş Milletler çerçevesinde sağlama alınmıştır (*anchored*). Demokrasi adına diğer devletlerin içişlerine müdahale meşruiyeti olduğu gibi, evrensel demokrasi normuna, hatta bir demokrasi hakkına bağlılık hala çok tartışmalı bir konudur.²³⁵ Bölgesel düzeyde, demokrasi normlarının tanımlaması ve kurumsallaşması kısmen, en önemlisi, Avrupa ve Amerika kıtasında çok daha gelişmiştir.²³⁶ Böylece, demokrasi teşviki için esas olan, ortak uluslararası normlar tarafından şekillendirilen verici-alıcı ilişkileri, her iki tarafın demokrasiyi ve demokratikleştirmeyi meşrulaştırmayı taahhüt ettiği ölçüde gerçekleşir (böylesi güçlü normların daha çok devletlerin aktif olarak demokrasiyi teşvik etmesini ve hatta hedeflerin çeliştiği durumlarda bile bu hedefe sarılmasını bekleyebiliriz).²³⁷

Sonuç olarak, demokratik dış politikanın bir parçası olarak demokratikleştirme nasıl kuramsallaştırılabilir? Burada, öncelikle, demokratikleştirme arkasında demokratik barış araştırma programını kullanarak potansiyel dürtüler tespit edilmiştir. Sonuç, dış demokratikleştirmenin kapsamlı bir teorisini test etmek ve geliştirmek için dört tür yaklaşımla başlangıç noktası olarak hizmet verilebilir.

Görüldüğü gibi, demokratik barış araştırmasından demokratik devletlerin dış politikaları için sonuç çıkarmaya çalışmak demokratikleştirmeye karşı ve lehine bir dizi karmaşık görüş ortaya çıkarmaktadır. Demokratikleştirme için bu potansiyel dürtülerle birlikte, dış demokratikleştirmeyi kavrayabilmeleri için şimdi mevcut uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde değerlendirmek mümkün olabilir. Faydacı demokratik barış görüşleri, güvenlik/güç çıkarları (değişken realizm) ya da ekonomik faydaları (ticari liberalizm) desteklemede demokratikleştirme anlayışını bir araç olarak kabul ederek rasyonalist perspektife dahil edilebilir. Demokratik barışın normatif açıklamaları, diğer yandan, yerel kültürel ortamın (aktör-merkezli yapısalcılık) ya da uluslararası normatif düzenin (sosyolojik kurumsalcılık) önemini vurgulayarak yansıtıcı perspektif

²³⁵ Bkz., Gregory H. Fox, Brad R. Roth, (der.), *Democratic Governance and International Law*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000). Thomas Carothers, "The Continuing Backlash against Democracy Promotion", Peter Burnell, Richard Youngs (der.), *New Challenges to Democratization*, (Londra: Routledge, 2010).

²³⁶ Bkz., Darren Hawkins, "Protecting democracy in Europe and the Americas", *International Organization*, Cilt 62, No 3 (2008), s. 392-394.

²³⁷ Wolff ve Spanger, "Democracy Promoters' Conflicting Objectives", a.g.e., s. 40-41.

içine dahil edilebilir. Bu bağlamda AB'nin dış ilışkilerinde demokratikleştirme politikasını incelemek yerinde olacaktır.

2. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DIŞ İLİŞKİLERİNDE DEMOKRATİKLEŞTİRME POLİTİKASI

2.1. Avrupa Birliği’nin Dış İlişkilerinin Kapsamı

AB’nin dış ilişkileri dış ekonomik ilişkiler ve dış siyasi ilişkiler olarak incelenebilir. Ticaret ve ekonomik işbirliği boyutunda Ortak Ticaret Politikası kapsamındaki faaliyetler ve çalışmalar, ekonomik işbirliği anlaşmaları ve ortaklık ilişkileri dış ekonomik ilişkiler kapsamında yer almaktadır. Ayrıca bu kapsamda, kalkınma alanında işbirliği de yapılmaktadır. Dış siyasi ilişkiler ise ABA ile ODGP kapsamındaki faaliyetleri kapsamaktadır.²³⁸

Avrupa dış politikası, analizin hem öznesi hem de nesnesi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla White, Avrupa dış politikası kavramını araştırmanın zor olduğunu ifade etmiştir.²³⁹ Burada, Avrupa dış politika sisteminin geleneksel devlet-merkezci teorilerle açıklanamayacağı kastedilmektedir. Roy Ginsberg’in tanımıyla²⁴⁰ uyuşacak şekilde, White, Avrupa dış politikasının en az iki farklı dış politika alanda çalıştığını dile getirmiştir: içerik ve aktivite. White’a göre, AB belirgin bir kimliğe sahip sıra dışı uluslararası bir aktördür. Avrupa dış politikasının en az üç farklı faaliyet alanı²⁴¹ olduğunu savunmaktadır. İlk faaliyet alanı Avrupa dış politikasının siyasi boyutuyla doğrudan bağlantılı olan Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını belirtmiştir. Ayrıca, White Avrupa dış politikasına ilişkin iki zıt tez saptamıştır. İlk tezde AB herhangi bir aktör olarak algılanmakta, ikinci tezde ise AB’nin tekil rolü önemle belirtilmektedir.²⁴² White bu iki tezi de onaylamayarak “AB’nin dünya siyasetinde tekil ve birleşik olmayan bir aktör olarak yer aldığını”²⁴³ ileri sürmektedir. White’a göre, “Avrupa Dış Politikası (ADP) AB üyelerinin dış politikalarının toplamından bahsederken kullanacağımız bir kısaltma değildir. Ya da yalnızca AT veya AB dış politikası anlamına gelmemektedir. ADP tüm bunları kapsayan ama herhangi biri

²³⁸ Derya Büyüktanır, “Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği’nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, No 27 (Güz 2010), s. 96.

²³⁹ A.g.e. s. 21. Bkz. Brian White, “Foreign Policy Analysis and European Foreign Policy”, *FORNET Working Group: Theories and Approaches to the CFSP*, (London School of Economics, 2003).

²⁴⁰ Roy Ginsberg’in tanımlamasına göre, Avrupa dış politikası AT’nin (ve AB’nin) uluslararası politikadaki göze çarpan ilişkilerini, sivil faaliyetlerini, politikalarını, tutumlarını, bağlılıklarını ve seçimlerini kapsayan evrendir. Bkz., Roy Ginsberg, *The European Union in World Politics*, (Boulder: Rowman ve Littlefield, 2001). (Akt. Paul Luif, Sabiha S. Gündoğar, Ceren Z. Ak, “Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası: Türkiye Nereye Ait?”, *Dış Politika analiz Serisi-9*, Tesev Yayınları, (Eylül 2009), s. 21).

²⁴¹ White, “Foreign Policy Analysis and European Foreign Policy”, a.g.e.

²⁴² A.g.e.

²⁴³ A.g.e.

üzerinde özellikle odaklanmanın ötesine geçen bir kavramdır”.²⁴⁴ Öte taraftan, Jordi Vaquer i Fanés’in belirttiği üzere, Avrupa dış politikası “[...] bir uluslararası ilişkiler sistemi, ulusal aktörlerin kısmen ortak kısmen ise ayrı uluslararası faaliyetlerde bulundukları toplu bir kurumdur”.²⁴⁵ White’a göre, Avrupa dış politikası paralel yapılardan oluşmaktadır: “Ulusal Dış Politikalar, ASİ/ODGP ve AB’nin dış ilişkileri”.²⁴⁶ Bu nedenle, Avrupa dış politikasını incelerken tek üye devletlerin dış politikalarını hesaba katmak ya da ortak dış politika kavramını sadece bütün üyeleri bağlayan kurallar ve normlar bütünü olarak kabul etmek yetersizdir.²⁴⁷

Lizbon Antlaşması öncesinde de dış ilişkiler bağlamında Topluluk, üçüncü ülkelerle anlaşma yapabilmekte, belirli bir alanda bulunan yetkisine istinaden uluslararası örgütlerle uluslararası anlaşma yapabilmekte ve üye olabilmekteydi.²⁴⁸ AT’nin dış ilişkiler kapsamındaki sahip olduğu dış yetki Kurucu Antlaşma ile açık bir şekilde tanınmıştır. Dış yetkiye çevre, ortak ticaret politikası, teknik, malî ve ekonomik işbirliği gibi kısıtlı birtakım alanlar dahildir. Açıkça tanınmadığı alanlarda ise, dış yetki, Kurucu Antlaşma hükümlerinden ya da ikincil düzenlemelerden zımnen de anlaşılabilir.²⁴⁹ Bu durumdaki yetki “zımnî dış yetki” olarak adlandırılmaktadır.²⁵⁰

²⁴⁴ White, “Foreign Policy Analysis and European Foreign Policy”, a.g.e.

²⁴⁵ Luif, ve diğerleri, “Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası: Türkiye Nereye Ait?”, a.g.e. s. 22. Bkz., Vaquer i Fanés, Jordi, “Europeanisation and Foreign Policy”, *Observatori de Política Exterior Europea*. (European Studies University, Institute of the Autonomous University of Barcelona, 2009), s. 1.

²⁴⁶ Fanés, “Europeanisation and Foreign Policy”, a.g.e., s. 1.

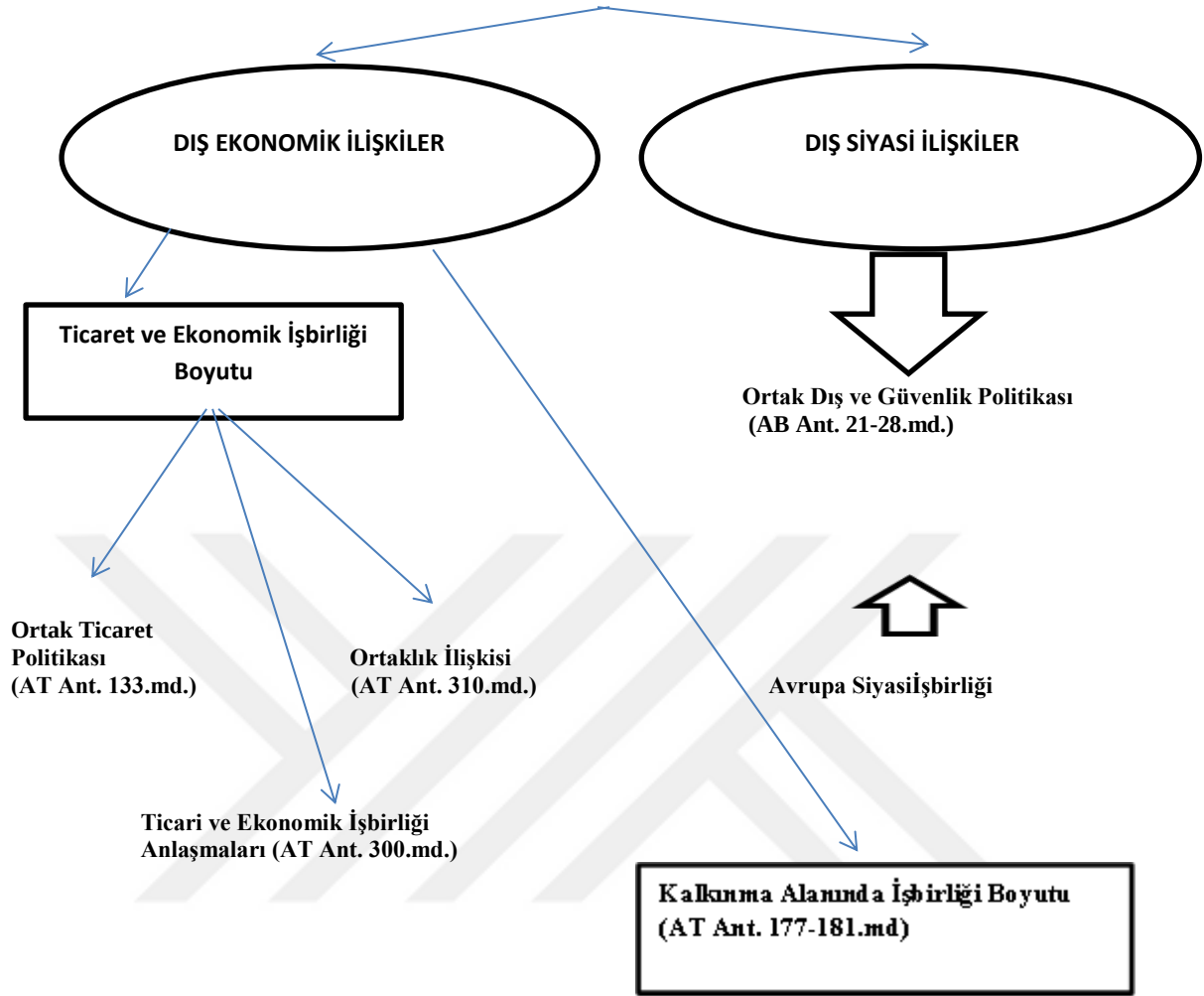
²⁴⁷ Luif, ve diğerleri, “Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası: Türkiye Nereye Ait?”, a.g.e., s. 22, Fanés, “Europeanisation and Foreign Policy”, a.g.e., s. 1.

²⁴⁸ Topluluk hukukunda dış yetki için bkz. T.C. Hartley, *The Foundations of European Community Law*, 6. B. (Oxford: Oxford University Press, 2007), s. 159, Gül Okutan, “Yetki Açısından Topluluğun Üye devletler Karşısındaki Durumu”, Gülören Tekinalp ve Ünal Tekinalp (der.), *Avrupa Birliği Hukuku*, (İstanbul, Beta Yayınları, 2000), s. 82-89. Büyüktanır, “Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği’nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması”, a.g.e., s. 96.

²⁴⁹ Gülüm Bayraktaroğlu-Özçelik, “Avrupa Topluluğunun La Haye Milletlerarası Özel Hukuk Konferansına Üyeliği”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 57, No 3 (2008), s. 141. Büyüktanır, “Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği’nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması”, a.g.e., s. 96.

²⁵⁰ Gülüm Bayraktaroğlu-Özçelik, “Avrupa Topluluğunun Milletlerarası Özel Hukuk Alanında Uluslararası Anlaşma Akdetme Yetkisi ve C-01/03 Sayılı ve 7 Şubat 2006 Tarihli Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Görüşü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 57, No 2 (2008), s. 19. Büyüktanır, “Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği’nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması”, a.g.e., s. 96.

Sekil 1: Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri²⁵¹

Ahenk, Birliğin uluslararası ilişkilerde küresel bir güç olarak rol oynayabilmesi adına yerine getirilmesi zorunlu olan bir koşuldur. “AB dış politikası” çeşitli politika oluşturma sistemlerinin karma bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan üye devletlerin ulusal karar oluşturma sistemleri, diğer yandan ekonomi politikaları söz konusu olduğunda uluslararası Topluluk sistemi ve hükümetler-arası işbirliği sistemi - ODGP sistemi karşımıza çıkmaktadır. Dış ilişkilerde AB ve üye devletleri arasında bir çekişme söz konusudur. Dış ilişkiler bağlamında AB bazı alanlarda münhasır yetkiye sahipken, bazı alanlarda üye devletlerle yetkileri paylaşmaktadır. Bazı alanlarda ise üye

²⁵¹ Mustafa Aydın, “Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri”, Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası içinden, basılmamış ders notları; T.E. Ders Notu, Dönem:32, Dosya No:10. Tarih: 5.12.2005. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi. S. 5. Ayrıca, bkz. Burak Tangör, “Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri”, Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (der.), *Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2008), s. 365-397.

devletlerin AB'ye yetki devri bulunmamaktadır. Bu sonuncusu ise açık bir şekilde dış politika, güvenlik ve savunma politikası, adalet politikası ve içişleridir.²⁵²

AB Antlaşmasının 3. maddesi Birliğin dış ilişkiler, güvenlik, ekonomi ve kalkınma politikaları bağlamında bir bütün olarak dış faaliyetlerin uyumunu sağladığını belirtmektedir. Bu uyumun sağlanması için Konsey ve Komisyonun işbirliği içinde bulunması öngörülmüştür. AB'nin dış ilişkilerde uyumun sağlanamamış olması bir sorun olarak sürmektedir. Bunun birçok nedeni vardır: AB dış ilişkilerinde çıkarların ve faaliyetlerinin yaygınlığı ve dağınıklığı, AB dış ilişkilerinde politika süreçlerine dahil olan aktörlerin ve mekanizmaların farklılığı, farklı politika alanlarında farklı yetkilerin varlığı (karma yetki alanlarında olduğu gibi), birçok politika konusunda üye devletlerin yönelimlerinin ve tercihlerinin birbirleriyle çatışması, AB politikalarının gelişim düzeylerindeki farklılıklar (örneğin ticaret politikası ile savunma politikası arasındaki bütünleşme farkı).²⁵³ AB dış politikasında Birliğin hukuki ve kurumsal yapısının karmaşıklığı, üye devletlerin menfaatleri ve kolektif kimlik algılayışları çok önem ifade etmektedir.²⁵⁴

Lizbon öncesi de AB'nin birinci sütunu, yani Topluluk sütunu çerçevesinde yürüttüğü dış ilişkiler üye devletlerin dış ilişkilerini doğrudan etkilemekteydi. Bu alanlarda AB'nin dış ilişkileri ulusüstü nitelikler çerçevesinde yürütüldüğünden üye devletler arasında da uyum sağlamaktaydı. AB, ekonomik bütünleşmedeki gelişimi için ortak dış ekonomi politikalarını geliştirmiştir. Tek pazarın tutarlılığını korumak için böyle bir paralel gelişme zorunlu olmuştur.²⁵⁵ AT Antlaşması'nın md.133. ve 300 çerçevesinde AB'nin dış ekonomik ilişkileri oluşmuştur. Komisyon söz konusu alanlarda yapılacak antlaşmaları yürütür.²⁵⁶ AT dış ekonomik ilişkilerinde Arjantin²⁵⁷ (1991), Paraguay²⁵⁸ (1992), Uruguay²⁵⁹ (1994), Brezilya²⁶⁰ (1995) ile ikili anlaşmalar ve Meksika (1997)²⁶¹ ile işbirliği anlaşması yapmıştır. Şili ile 2002 yılında AT Antlaşması

²⁵² Tangör, “Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri”, a.g.e., s. 387.

²⁵³ A.g.e., s. 387.

²⁵⁴ Sieglinde Gstöhl, ‘Partchwork Power’ Europe? The EU's Representation in International Organisations, (Bruges Regional Integration and Global Governance Papers, 2008), s. 7. http://aei.pitt.edu/33529/1/BRIGG_2-2008_Gst%C3%B6hl.pdf, e.t. 1.02.2016.

²⁵⁵ Tangör, “Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri”, a.g.e., s. 367.

²⁵⁶ Josephine Steiner, Lorna Woods, *EU Law*, (Oxford: Oxford University Press, 2006).

²⁵⁷ 30 Ekim 1995 tarihli Konsey Kararı, 95/445/EC .

²⁵⁸ 19 Ekim 1992 tarihli Konsey Kararı, 92/509/EEC.

²⁵⁹ 16 Mart 1992 tarihli Konsey Kararı, 92/205/EEC.

²⁶⁰ 8 Kasım 1990 tarihli Konsey Kararı, 90/530/EEC .

²⁶¹ Steve Marsh, Hans Maskenstein, *The International Relations of the European Union*, (Pearson Yayınları, Longman, 2005), s. 241.

md.310'e dayanarak karma yöntemle Ortaklık Anlaşması²⁶² imzalamıştır. AET - Andean Topluluğu İşbirliği Anlaşması ise 1993 yılında imzalanmıştır.²⁶³ AT ile ABD arasındaki dış politika alanlarındaki ilişkileri yeni Transatlantik Gündem kapsamında genişlemiştir. ASEAN Girişimi (Association of South Asian Nations Declaration) Asya ile işbirliği kapsamında güçlendirilmiştir. MDA ile Avrupa Anlaşmaları²⁶⁴ kapsamında AB'nin ekonomik ve siyasi ilişkileri AT'nin yetkisi dâhilinde artmıştır.²⁶⁵

Lizbon Antlaşması öncesinde AT AB'nin bir parçasıydı. Fakat, AB uluslararası organizasyonun bir üyesi değildi. Uluslararası alanda tüzel kişiliği bulunmadığından DTÖ ile AB değil AT müzakere etmekteydi. AT Antlaşması ile Konsey'e, dış ekonomik ilişkilerde anlaşmaların imzalanması ve akdedilmesi yetkisi verilmiştir.²⁶⁶ Anlaşmaları Konsey imzalamaktadır. Komisyon uluslararası anlaşmaları müzakere eder ve uluslararası örgütlerde toplulukları temsilini sağlar ve çalışmalarına katılır.²⁶⁷ 1950'lerde Topluluğun dış siyasi ilişkilerdeki rolü sınırlı kalmıştır. 1970'lerde ise bilhassa dış ekonomik ilişkilerde gelişme olmuş, devam eden süreçte siyasi alanda canlanma olmuştur. BM'de 1975'ten beri AB gözlemci statüsündedir. Birçok ülkenin başkentinde diplomatik temsilcilikleri mevcuttur. Yeni Zelanda, Kanada, Japonya ve ABD gibi ülkelerle 1973'ten beri sistematik diyalog içindedir. 1980'lerden itibaren AT'nin savunma, güvenlik ve insan hakları konularında daha aktif hale geldiği söylenebilir.²⁶⁸

Maastricht Antlaşması ile ODGP altında AGSP oluşturulmuştur. Böylece AB, kriz yönetimi, barışı koruma ve sağlama operasyonlarına katılabilmektedir. AB'nin ODGP kapsamında yaptığı yardımlar AT tarafından sağlanmaktadır. Ancak, birçok üye

²⁶² 18 Kasım 2002 tarihli Konsey Kararı, 2002/979/EC .

²⁶³ Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Cartagena Anlaşması arasındaki üye devletler, yani Bolivya Cumhuriyeti, Kolombiya Cumhuriyeti, Ekvator Cumhuriyeti, Peru Cumhuriyeti ve Venezuela Cumhuriyeti arasındaki üye devletler arasındaki Çerçeve İşbirliği Anlaşması, http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/latin_america/r14008_en.htm (Erişim Tarihi 21 Ağustos 2016).

²⁶⁴ Avrupa Anlaşmaları'nın temel hedefleri, MDAÜ'ni tam üyeliğe hazırlamak için üye devletlerin pazarlarına giriş imkanı ve finansal katkı sağlayarak bu ülkelerin Pazar ekonomisine geçişlerini desteklemektir. Avrupa Anlaşmaları'nda, tarım ürünlerinin pazara girişini kolaylaştırmasını, sanayi ürünlerindeki tüm vergiler ve tarife dışı engellerin kaldırılmasını öngörmektedir. Böylece, AB ve MDAÜ ilişkileri çerçevesi çizilmektedir.

²⁶⁵ Rafael Leal-Arcas, "EU Legal Personality in Foreign Policy?", *Boston University International Law Journal*, Cilt 24, No 165 (2006), s. 23. Büyüktanır, "Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği'nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması", a.g.e., s. 98.

²⁶⁶ AT Antlaşması 228.md

²⁶⁷ Ercüment Tezcan, *Avrupa Birliği Komisyonu*, (Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2007), s. 516-518.

²⁶⁸ Büyüktanır, "Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği'nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması", a.g.e., s. 99.

devlet ODGP için bütçe ayırmaya istekli davranmamaktadır. ODGP'nin dolaylı yoldan topluluklaştırılması anlamına gelmesi, Avrupa Parlamentosunun zorunlu olmayan harcamalara karar vermesi ve Komisyonun bütçeyi sunmasından dolayıdır.²⁶⁹ AB Bakanlar Konseyi, ODGP konusunda temel karar organıdır. AB Bakanlar Konseyi hükümetlerarası çerçevede çalışmakta, Komisyon, Parlamento, Başkanlık tarafından sadece bilgilendirilmektedir.²⁷⁰ ATAD'ın ise ODGP alanında hiçbir rolü yoktur. Kararlar oybirliğiyle alınmaktadır. Lizbon Antlaşmasıyla Birliğin sütun yapısı kaldırılmasına rağmen, ODGP alanındaki kararlar oybirliğiyle alınmaya devam etmektedir.²⁷¹ ODGP alanında, istisnai durumlar dışında, AB Adalet Divanı (ABAD)²⁷² yetkili değildir. Lizbon Antlaşmasıyla sütun yapısını kaldırmasına rağmen, Topluluk yetkisi içine giren hükümetlerarası nitelikli ODGP ile dış ekonomik ilişkiler fiilen ayrı alanlar olarak kalmaya devam etmektedir. Dış ilişkiler kapsamında AB Lizbon Antlaşmasıyla tüzel kişiliğe sahip olmuştur. Bu anlamda AT'nin yerini aldığı görülmektedir. Diplomatik ilişkiler ile uluslararası hukukun tarafları artık AB tarafından devam ettirilecek olsa da AB'nin karmaşık kurumsal yapısı hala devam etmektedir.²⁷³

Avrupa Birliği bağlamında “dış ilişkiler” terimi ticaret ve kalkınma dışındaki AB'nin dış işlerinin tüm yönlerini kapsadığından ve konumuz itibarıyla bu çalışmada AB'nin dış siyasi ilişkiler alanını ele alınması yerinde olacaktır.

2.2. Avrupa Birliği'nin Dış İlişkilerinde Politika Oluşumu ve Gelişimi

Siyasi birliğe dönüşme sürecinde AB'nin dış politikası, Birliğin içerisinde olduğu kadar, ortak dış politika, güvenlik ve savunma gibi daha dış odaklı konulara ağırlık vermeye başlamasıyla gelişmiştir. Bu süreçte, demokratik açılımlarla, diğer aktörlerin izlediği yolu izleyerek ve dış pazarlara açılarak AB'nin kıta dışına yönelmesiyle hedefinin uluslararası dış tehditlerin azaltılması olduğunu açıkça göstermiştir.²⁷⁴

²⁶⁹ Tezcan, *Avrupa Birliği Komisyonu*, s. 24

²⁷⁰ AB Antlaşması 21. Md (md. J11).

²⁷¹ Lizbon Antlaşmasıyla Avrupa Birliği Antlaşması (AB Antlaşması) ve AT Antlaşması tadil edilmiştir. Ayrıca, AT Antlaşmasının ismini Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşması (ABİ Hakkında Antlaşması) olarak değiştirilmiştir. Her iki Antlaşma arasında herhangi bir hiyerarşik üstünlük yoktur. Bu uygulamaların yada tadilatların amacı AB'nin demokratik, etkin ve şeffaf bir yapıya kavuşturulması ve kurumsal işleyişe ilişkin güçlüklerin giderilmesidir.

²⁷² ATAD artık ABAD olarak adlandırılacaktır.

²⁷³ Büyüktanır, “Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği'nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması”, a.g.e., s. 87-110.

²⁷⁴ Sare E. Yılmaz, Yücel Uğurlu, “Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 12, No 2 (2013), s. 83.

Avrupa Birliği dış politikası, aslında tarihsel bir srectir. Başından itibaren Avrupa bütünleşmesi dış politika olmuştur. AB ve Avrupa bütünleşmesi daha genel olarak, Batı Almanya'yı bir uluslarüstü Avrupa erevesine almak için başlatılan 1950'lerde Amerikan ve Fransız dış politikasının başarılı ürünüdür. Avrupa Kömür ve elik Topluluğu, daha sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu ile tamamlanmıştır. Amaç, ulusal egemenliği sınırlamak ve on milyonlarca yaralıya ve iki dünya savaşına yol açan Avrupa lkeleri arasındaki düşmanlığı (ilk kömür ve çelikte) temelden çözmek, barış ortamını sağlamak amacıyla önemli politika alanları üzerinde güç transferi olmuştur.²⁷⁵

Kurulduğu ilk günlerden bu yana, Avrupa bütünleşmesi yalnızca i politikalara odaklanmamıştır, ama aynı zamanda onun önemli bir dış ilişkiler boyutu vardır. Dış ticaret politikası, kalkınma işbirliği ve dünyanın diğer bölgeleriyle ve üçüncü ülkelerle uluslararası anlaşmalar kurulması AB'nin Roma Antlaşması'ndan beri (1957) temel taşlarından olmuştur. Ancak, 'dış politika' kavramı sadece 1990'ların başında Maastricht Antlaşması'nda AB'nin faaliyetleri alanına, yani AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası başladığı zaman açıkça dahil edilmiştir. ODP ye devletlerin kontrolü altında kalmış ve sonraki yıllarda geliştirilmiştir. 1990'lı yılların sonunda İngiliz-Fransız girişimi sonrasında, AB kendi Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nı başlatarak bir adım daha ileri gitmiştir. 2009 yılında Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi, en azından kağıt üzerinde AB'nin dış politikasının tutarlılık, etkinlik derecesini ve görünürlüğünü arttırmak için, ayrıca Avrupa Dış Eylem Servisi (veya AB Dış İlişkiler Servisi, İng. European External Action Service -EEAS veya EAS) oluşturulması da dahil olmak üzere yeni değişiklikleri dahil etti.²⁷⁶

Altı Avrupa lkesi AKÇT'nin kurulması ile uluslarüstü bütünleşmeyi başlattıktan altmış yıl sonra AB, 28 ye devletleri ile politika alanlarında geniş bir yelpaze üzerinde yetkilere sahip bir siyasi sistem haline gelmiştir. 2000'lerin ortalarında Orta ve Doğu Avrupa'dan eski komünist ülkelerin AB'ye katılmasında olduğu gibi, bugün Avrupa bütünleşmesi, hala dış politikadır. Avrupa bütünleşmesinin bir dış politika olduğu, 2013 yılı ortalarında Hırvatistan'ın AB'ye katılımı ile sonuçlandığı, Batı Balkanlardaki savaşlardan ortaya çıkan ülkelerin dönüşümüne yönelik AB'nin mevcut desteğinde belirlemektedir. Ancak, AB artık sadece dış politikanın ürünü değildir;

²⁷⁵ Stephan Keukeleire, Tom Delreux, *The Foreign Policy of the European Union*, [The European Union Series](#) 2. B. (New York: Palgrave Macmillan, 23 Ocak 2014), s. 2.

²⁷⁶ A.g.e.

aynı zamanda onun çeşitli kanallar ve araçlar üzerinden yapılan bir dış politikası vardır. Aynı zamanda pek çok açıdan önemli bir uluslararası oyuncu olarak diğer aktörler tarafından kabul edilmektedir.²⁷⁷

2.2.1. Avrupa Birliği'nin Maastricht Öncesinde Dış İlişkilerinde İşbirliğinin Oluşumu

Avrupa Toplulukları, dış politika, güvenlik veya savunma alanında işbirliği gibi konuları içine almasa da, “AT’nin kurucu beyinleri daha gelişmiş bir birlik” (Roma Antlaşması, giriş) oluşturulması ve Avrupa’nın dünya sorunları karşısında tek bir vücut olarak hareket etmesi için çalıştılar. Kurucu babaların bakış açısına göre, II. Dünya Savaşı öncesinde büyük Batı Avrupa ülkelerinin sahip olduğu nüfuzu yeniden geri kazanmak, ancak birleşmiş bir Avrupa’nın kurulması sayesinde mümkün olabilirdi.

Bu düşünce hayata geçirilirken, başta 1950-1954 dönemindeki Avrupa Savunma Topluluğu (AST) ve onunla bağlantılı Avrupa Siyasi Topluluğu’nun uğradığı başarısızlıklar ile 1961-1962’deki sonuçsuz kalan Fouchet Planı da aralarında olmak üzere, birkaç yanlış başlangıç yapılmıştır. Ancak, 1969 Aralık’ındaki Lahey zirvesinde, devlet ve hükümet başkanları diğer meselelerin yanı sıra, dışişleri bakanlarının “Siyasi Birleşmede İlerleme Kaydetmek için En İyi Yollar” başlıklı bir rapor hazırlamaları ve “dünyaya karşı sorumluluklarını üstlenecek birleşmiş bir Avrupa”nın kurulması kararını almışlardır.²⁷⁸ 1970’de dış politika mevzularında işbirliğinin nasıl sağlanacağını belirlemek amacıyla çalışmalar başlamıştır. Çalışmaların sonucunda 27 Ekim 1970 tarihinde AT ülkeleri dışişleri bakanları Lahey Zirvesi’ndeki bu görevlendirme çerçevesinde, Belçikalı Büyükelçi ve Siyasi Direktör Vincomte Etienne Davignon başkanlığında Lüksemburg (Davignon) Raporu’nu kabul etmişlerdir. Söz konusu raporda, ortak dış politikanın oluşturulması için siyasi işbirliğinin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Raporda bulunan “*Paris ve Roma Antlaşmalarının önsözlerindeki ruha uygun olarak, belirtilmesi gereken ilk gerçek şudur ki; siyasi birlik iradesi Avrupa Toplulukları’nın ilerlemesinde her zaman itici güç olmuştur*” ifadesiyle siyasi birliğin amacı vurgulanmıştır.²⁷⁹ Raporda, Topluluk üyelerinin dış politikada

²⁷⁷ Keukeleire ve Delreux, *The Foreign Policy of the European Union*, a.g.e., s. 2-3.

²⁷⁸ Trevor C. Salmon, “Avrupa Siyasi İşbirliği”, Dinan, Desmond (der.), *Avrupa Birliği Ansiklopedisi Birinci Cilt A-H*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), s. 182-185.

²⁷⁹ Davignon Raporu için bkz., https://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf, e.t. 13.09.2016. Efe, Haydar, “Soğuk Savaş Döneminde Avrupa’da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 9, No 1 (2010), s. 46. Beril Dedeoğlu, “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci II: Avrupa Birliği’nin Yakın Geçmişi”, Dedeoğlu, Beril (der.), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, (İstanbul: Boyut Yayınları, 2003), s. 55

işbirliğini önemsedikleri ve tek sesle konuşma istekleri belirtilmekteydi. Siyasi birliğe doğru giden yolda gelişme gösterebilmek için dış politikada üye devletlerin uyum içinde işbirliği yapması gerektiği vurgulanmaktaydı.²⁸⁰ Rapora göre, Bakanlar ve Avrupa Parlamentosu Siyasi İşler Komitesi dış politika alanında işbirliği kapsamında danışma konularında sorunları tartışmak amacıyla altı ayda bir toplanacaktır.²⁸¹

Dış politika konusunda ilişkiler yalnızca hükümetler arası danışma şeklinde sürmüştür. Hukuki metinlerde ise bu konu yer bulamamıştır. Bütünleşme hareketinin başlangıcından yaklaşık 40 yıl sonra, ortak dış politika konusunda ilişkiler ilk kez resmleştirilerek 1987 tarihinde yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi ile hukuki bir çerçeve altına alınan Avrupa Siyasi İşbirliği²⁸² mekanizması²⁸³ doğmuştur. Bu mekanizma ile Topluluk üyelerinin, Avrupa'nın dış politikasının formüle edilmesi ve uygulanmasında ortaklaşa hareket etmesi teşvik edilecektir. (Madde 30/1).²⁸⁴ ASİ, oybirliğiyle karar alan üye devlet dışişleri bakanlarının bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Böylece, Avrupa'da dış politika konusunda işbirliğinin temelini oluşturmuştur.

1970-1980'lerde ASİ ile Topluluğun dış politika sorunları üzerinde ortak hareket etmeyi amaçlanmışsa da, Fransa ve Almanya dışındaki üye devletler kendi ulusal çıkarlarını Birliğin çıkarlarına göre ön planda koydukları için ortak dış politikada yeterli performans sergilenememiştir. AT/ASİ özellikle aynı yıllara denk düşen Detente döneminin de etkisiyle sivil güç olarak uluslararası varlığını ve nüfuzunu geliştirmiştir. Duchene tarafından ilk kez 1973 yılında AB gündemine yerleştirilen bu terim AB tarafından benimsenmiş ve AB söylemlerinin belirgin unsurlarından biri olmuştur. Sivil güç kavramına yaklaşımında Duchene, Avrupa bütünleşmesinin Avrupa devletlerarası ve toplumsal ilişkilerini dönüştürücü (uzlaştırıcı ve sivilleştirici) etkisi üzerinde önemle durmuştur. AB, üye devletler arasında güvenlik rekabetine son vererek, (Batı) Avrupa düzeninde, Hobbesvari gelenek yerine Kantvari yaklaşımı kurumsallaştırmıştır. Güvenlik topluluğu olarak gelişen ve her genişleme süreciyle bu özelliğini komşularına yayan Birlik, dış dünyaya karşı tamamlayıcı sivil güç öz-kimliğini öne çıkarmıştır. Sivil

²⁸⁰ Salmon, "Avrupa Siyasi İşbirliği", a.g.e.

²⁸¹ Davignon Raporu için bkz., https://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf, e.t. 13.09.2016.

²⁸² Sinem Akgül-Açıkmeşe, "Avrupa Birliği'nin Geleceği Konvansiyonu'nda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın Yeri", *ATAUM Bülteni*, (Güz, 2002), s. 1., Halil Bilecen, "Maastricht Antlaşması'ndan Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 1, No 1 (2005), s. 144.

²⁸³ "dış ve güvenliğin siyasi-ekonomik boyutlarında üye devletlerin birbirlerini bilgilendirdiği, birbirlerine danıştığı ve sonucunda ortak tutum benimsediği ve ortak eylem uyguladığı hükümetlerarası mekanizma".

²⁸⁴ Bilecen, "Maastricht Antlaşması'ndan Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası", a.g.e., s. 144.

güç kavramı askeri araçlara sahip olmaksızın diğer materyal araçlara (ekonomik, ticari ve mali kaynaklar) dayanarak ve çoğunlukla dayatmacı olmayan yöntem ve tekniklerle (akdi ilişkiler, işbirliği, çok taraflılık, ikna, teşvik ve ödüllendirme gibi) dış dünyayı ve aktörleri etkileme ve değiştirme gücüne sahip uluslararası aktör anlamına gelmektedir.²⁸⁵ Bu bağlamda, Ian Manners, doksanlı yıllarda geliştirilmiş olan Birliğin normatif güç olma kapasitesinden bahsetmiştir. Yazar, 80’li yılların uluslararası sorunlardan ötürü, AB ve ulus devletlerin askeri ve sivil bakımdan güçlenmesi gerektiğini belirtmiştir. 90’lardan itibaren dünyadaki gelişmelerin AB’nin askeri güç olmasının yanında bölgede barış tesis etmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun da ortak değerleri paylaşarak ve bunları diğer ülkelere transfer ederek sürdürülebilir bir barışı yerleştirilebileceğini belirtmiştir. Manners’e göre, bu misyonu yerine getirdiği takdirde Birlik bir normatif güç olarak uluslararası arenada etkili olabilir. Bu görüş doğrultusunda geliştirilen dış politika, askeri güç olarak değil, barışı sağlamaya yönelik ortak karar vermek amacıyla geliştirdikleri bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır. Birlik içerisinde geliştirilmeye çalışılan Tek Avrupa Senedi (TAS) de oluşumunun referansını buradan almaktadır.²⁸⁶

TAS yürürlüğe girene kadar ASİ mekanizması kapsamında yapılan ve ODGP’nin özünü oluşturan gelişmeler, TAS ile ilk defa hukuksal bir dayanağa kavuşmuştur. TAS, dış politika alanında Avrupa işbirliği hakkında hükümler içermiştir. Resmi olarak tanınan ASİ ile üye devletler, birlikte bir Avrupa dış politikası belirlemeyi ve bunu uygulamaya gayret göstereceklerini taahhüt etmişlerdir.²⁸⁷ Üye devletler dış politika konularını Topluluğun normal karar alma sürecine dahil etmek istemedikleri için Başlık III, TAS’da yer almasına rağmen, AET Antlaşması kapsamı dışında kalmıştır. Böylece ASİ, Topluluk kapsamı dışında gönüllü katılım esasına dayanan bir çerçevede bir süre daha devam etmiştir. ASİ çerçevesinde yasama faaliyetinde bulunulamamakta, kararlar uzlaşma ile alınmakta, hiçbir devlet herhangi bir eyleme

²⁸⁵ Sevilay Kahraman, “Avrupa Dış Politikası ve Avrupa Birliği’nin Uluslararası Aktörlüğü Üzerine Bir Değerlendirme”, Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (der.), *Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2008), s. 405.

²⁸⁶ Ian Manners, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, No 2 (2002), s. 236 ve 238-239. Yılmaz ve Uğurlu, “Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika”, a.g.e., s. 89.

²⁸⁷ Üye devletler Birliğin genel çıkarlarını ilgilendiren her dış politika sorunu üzerinde danışmada bulunmayı ve görüş alışverişi yapmayı, ulusal tutumlarını belirlemeden önce diğer üye devletlerin ve Birliğin çıkarlarını dikkate almayı, ortak ilkeler ve hedefler tespit ederek, ortak eylem planları geliştirmeyi, uluslararası ilişkilerde ve uluslararası kurumlarda Birliğe bağlılık gücünü zarara uğratacak her türlü eylemden sakınmak için çaba harcamayı ve tutumlarını koordine etmeyi, güvenlikleri için gerekli sanayi ve teknoloji koşullarını korumaya kararlı bir şekilde, ulusal alanda olduğu kadar yetkili kurum ve organlar içinde de çalışacaklarını taahhüt etmişlerdir.

katılmaya zorlanmamaktaydı. TAS yürürlüğe girdikten sonra da, öncesinde olduğu gibi ASİ çerçevesinde Avrupa Komisyonu'na ve Avrupa Parlamentosu'na herhangi bir etkin bir rol verilmemiştir. ASİ, daha çok üye devletler arasında işleyen bir rejime bağlı iken, TAS ile birlikte Avrupa Komisyonu'nun dış ekonomik ilişkilerdeki rolü artmıştır. GATT müzakerelerinin yürütülmesi ve ticaret alanına giren konular Komisyon'un yetkisinde olduğundan dolayı olarak ASİ çerçevesinde dış politika alanında Komisyon etkili olmaya başlamıştır.²⁸⁸

2.2.2. Avrupa Birliği'nin Maastricht Sonrasında Dış Politikasının Oluşumu ve Gelişimi

1990 yılına gelindiğinde AT'nin uluslararası ilişkilerdeki konumu dış politika konularını daha önemli bir hale getirmişti. AT, “ekonomik bir dev” fakat “siyasi bir cüce” idi. ASİ çerçevesinde AT üye devletleri, Avrupa görüşünü ortaya koyan etkili herhangi bir ortak tutum benimsemiş değillerdi. ASİ, uluslararası gelişmeler karşısında AT ve üye devletlerinin aktif değil; daha reaksiyoner bir tavır ortaya koymalarına sebep olmuştur. AT'nin ortak bir dış politika sahip olmaması ve uluslararası gelişmeler karşısında üye devletlerin birlikte hareket etmeyişi, bir dış politika kimliği sorununu da gündeme getirmiştir. Bu olumsuzlukların üstesinden gelmek üzere 1990-1991 Hükümetlerarası Konferans'ta üye devletlerin siyasi olarak birbirleriyle uyumlu ve tutarlı politikalar izlemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Üye devletler, bazı faktörlerin etkisiyle AT'nin artık genel ve sıklıkla kağıt üzerinde kalan bildirilerin veya ağır olmayan ekonomik yaptırımların ötesine geçmesi gerektiğine inanmışlardır.²⁸⁹

1990'da Doğu Almanya ile Federal Almanya'nın birleşmesi, AT içerisindeki dengeyi tehlikeye sokmuştur. Yeni durumda Birleşik Almanya'nın AT içerisinde her alanda ağırlığı ve nüfuzu artmıştır. Ayrıca Almanya'nın yeni bağımsızlığını kazanan Doğu Avrupa ülkeleri ile yakın siyasi ekonomik ilişki içine girmesi endişe yaratmıştır. AT içinde Almanya'yı kontrol altında tutabilmenin yolunun derinleşmeden geçtiği genel kabul görmüştür. Temmuz 1990'da Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi ve ardından başlayan Körfez Savaşı'nda, AT ülkelerinin tutumları kendi içinde bütünlük taşımamıştır.²⁹⁰ Ülger, AT ülkelerinin genel çerçevede operasyon içinde yer aldıklarını

²⁸⁸ Burak Tangör, “Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2012), s. 583.

²⁸⁹ A.g.e., s. 584.

²⁹⁰ Taylan Özgür Kaya, “Constituting the Common Foreign and Security Policy: The European Union's Pursuit of Being a Coherent and Effective Foreign and Security Policy Actor in Global Politics”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, Cilt 5, No 9 (2005), s. 129.

ancak bu katılımın AT şemsiyesi altında olmadığını, ulusal kimliklerin öne çıktığını vurgulamıştır.²⁹¹ Böylece savaş bir kez daha AT dış politikasındaki dağınıklığı ve revizyon ihtiyacını ortaya koymuştur. Diğer yandan, SSCB'nin çözülmesi ile birlikte ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek arasında başlayan çatışmalar, Avrupa güvenliğini tehdit ederken AT tüm bu gelişmelere hazırlıksız yakalanmış, diplomasi ve ekonomik yaptırımların ötesinde bir önlem alamamıştır. Soğuk Savaş sonrası AT'nin dış politika ve güvenlik alanlarındaki zayıflığı açıkça ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş süresince, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek saldırılardan ABD'nin desteği ile korunan Avrupalılar NATO'nun Avrupa güvenliğini sağladığı bir ortamda, kaynaklarını asker harcama yerine ekonomik kalkınmalarına ayırmışlardır. Soğuk Savaş'tan tek süper güç olarak çıkan ABD'nin, Batı Avrupa üzerindeki Sovyet tehdidinin gitmesi sonucu askeri olanaklarını Avrupa'dan yavaş yavaş dünyanın diğer riskli bölgelerine kaydırmasıyla Avrupa'da güvenlik boşluğu ortaya çıkmıştır.²⁹²

Böylece, Soğuk savaş sonrası uluslararası konjoktürde ortaya çıkan gelişmeler, Avrupalı ülkelerin kendi güvenlik ve savunmalarını kendilerinin sağlayacakları bir yapılanmaya yönelik girişimlerini arttırmasını ve dış politika çabalarının daha ileri düzeye ulaştırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, Maastricht Antlaşması ile gelişen Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP), AT'nin yeni koşullara kendini uyarlama çabasıdır.

1990 sonrası uluslararası sistemin yapısındaki değişim-dönüşümler (Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve bağımsızlıklarını kazanan yeni devletler, Yugoslavya'nın parçalanması vs.) AB'nin doğu ve güneydoğu sınırlarını riskli bir hale getirmiştir. AB'nin refah, güvenlik ve zenginlik alanının devamlılığı için bu yöne doğru politikalar üretmesi kaçınılmaz olmuştur. Söz konusu sınırlardaki ekonomik ve politik istikrarsızlıkların meydana getirdiği sonuçlar AB'yi tek sesli olmaya zorlayan nedenlerdir.²⁹³ 1995 Bosna Savaşında ve 1998 Kosova'daki olaylarda ABD'nin NATO çerçevesinde müdahale etmesine kadar AB üye devletleri ortak hareket edememişlerdir. 2003 Irak Savaşı'nda üye devletler arasında çıkan görüş ayrılıkları, 2008 Rusya-

²⁹¹ İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliği'nin ABC'si*, 2. B. (Ankara: Sinemis Yayınları, 2003), s. 85.

²⁹² Muharrem Gürkaynak, *Avrupa'da Savunma ve Güvenlik*, (Ankara: Asil Yayın, 2004), s. 216

²⁹³ Kenan Dağcı, "Avrupa Birliği'nin Dış Politikası: Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Bir Dış Politika Yapımı Mümkün Mü?", Bayram Kodaman, Süleyman Seydi, Hayri Çapraz, Turgut Erumcu ve Murat Kılıç (der.), *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu*, 22-24 Ekim 2008, (Isparta: Isparta, 1.Basım, Aralık, 2008), s. 469.

Gürcistan Savaşı'nda Rusya'ya yapılacak yaptırımlar konusunda ortak karar alınamaması ve ortak karar alma konusunda ortaya çıkan bu zayıflık AB'nin ortak dış politika yapımının yeniden biçimlenmesine neden olmuştur. Her ne kadar AB'nin dış politikası sorgulandığında daha çok krizler referans alınarak değerlendirilmişse de aslında dış politika krizlerin ötesinde geniş bir perspektife sahiptir.²⁹⁴

Tüm bu yukarıda verilen gelişmeler karşısında TAS ile oluşturulan ve hükümetler-arası bir temelde yürütülen dış politika ve güvenlik alanında işbirliği artmıştır.²⁹⁵ Bu işbirliği, ASİ'nin arkasından Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Antlaşması'nda (ABA) bir ODGP oluşturulmasına kaynaklık etmiştir. ODGP, AB'nin ikinci sütunu olarak yerini almış ve siyasi işbirliğine yeni bir boyut kazandırmıştır. Günümüzde birinci sütunda yer alan kurumlar ASİ üzerinde olduklarından daha büyük bir rol oynamaktadırlar.²⁹⁶

Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, AB üye devletlerinin uluslararası politikada ortak beyan, tutum ve eylemler oluşturmaları ve uygulamaları amacıyla, üye devletleri içine alan, komisyonun sınırlı bir düzeyde katıldığı, gelişmekte olan bir hükümetlerarası çerçevedir. ODGP'ye ilaveten, Batı Avrupa Birliği (BAB) AB'nin savunma ordusu haline gelmesini, bir Avrupa güvenlik ve savunma kimliği (AGSK) yaratılmasını ve bir ortak savunma politikasının geliştirilmesini şart koşar.²⁹⁷

ODGP, 1970'te (AT Antlaşması çerçevesi dışında) ortak beyanlar, dış politika tartışmaları, istişareler ve gerektiğinde ortak eylemler için bir hükümetlerarası forum sağlamak için oluşturulan ASİ'nin mirası üzerine kurulmuştur. ASİ tamamıyla AT'nin kurumsal düzeninin dışında bırakılırken, ABA, ODGP'yi tamamen AT yapısı içine almıştır (Bakanlar Konseyi sekreteryası) ve daha fazla sayıda ve sürekli personel ile ilk bütçesini temin etmiştir. Buna rağmen ODGP, AT Antlaşması çerçevesi (birinci sütun) dışında bırakıldığından, hem Avrupa Topluluğu Adalet Divanı'nın (ATAD), hem de Avrupa Parlamentosu'nun (AP) ODGP içindeki rolleri sınırlıdır.²⁹⁸

²⁹⁴ Dağcı, "Avrupa Birliği'nin Dış Politikası: Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Bir Dış Politika Yapımı Mümkün Mü?" a.g.e., s. 469.

²⁹⁵ Tangör, "Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları", a.g.e., s. 585.

²⁹⁶ Dağcı, "Avrupa Birliği'nin Dış Politikası: Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Bir Dış Politika Yapımı Mümkün Mü?", a.g.e., s. 470.

²⁹⁷ Roy H. Ginsberg, "Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası", Dinan, Desmond (der.), *Avrupa Birliği Ansiklopedisi İkinci Cilt H-Z*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), s. 216.

²⁹⁸ Roy H. Ginsberg, "Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası", a.g.e. s. 217.

ODGP, Topluluk metodundan farklı bir usule tabi olduğundan, AB üye devletlerine ortak dış politika tutumları oluşturmalarına yardımcı olmak işlevini yerine getirme konusunda ulaşılan başarı düşük seviyede kalmıştır.²⁹⁹ Uluslararası alanda Birliğin kendi kimliğinin öne çıkması hedeflenirken, genel olarak ortak tutumlarda ‘oybirliği ile karar alınır’ ilkesi, üye devletlerin birlikte hareket etmelerinin önüne bir engel olarak çıkmıştır. Üye devletlerin ulusalcı kimliklerini terk etme konusunda hazır olmamaları, uluslarüstü bir olayda AB’yi tek seslilik konusunda zorlamıştır. Bu da, daha etkin bir dış politika rolü konusunda AB’yi güç durumda bırakmıştır. Yugoslavya Krizi sırasında görüldüğü gibi AB, ODGP konusunda reformsal değişikliklere ihtiyaç duymuştur. O dönemdeki başarısızlık AB’nin itibarını tartışılır hale getirmiştir.³⁰⁰

2 Ekim 1997’de imzalanıp 1 Mayıs 1999 tarihinde³⁰¹ yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile Maastricht Antlaşmasının hükümleri yeniden numaralandırılmıştır. Maastricht Antlaşması’nın V. başlığını oluşturan ODGP’nı düzenleyen J-J.11 arasındaki düzenlemeler, Amsterdam ile V. Başlık 11 ve 28. maddeler arasında yer almıştır. Maastricht ile belirlenen çerçeve büyük ölçüde korunmakla birlikte, ODGP boyutunda kimi alanlarda yenilikler getirilmiştir fakat hükümetlerarası yapı korunmuştur.

Antlaşma ile ODGP alanında getirilen değişiklikleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Siyasal Planlama ve Erken Uyarı Biriminin oluşturulmuş³⁰²,
- ODGP Yüksek Temsilcisi atanmış³⁰³,
- AB-BAB bütünleşmesi öngörülmüş³⁰⁴,
- BAB Bakanlar Konseyi’nin 1992’de kabul ettiği Petersberg görevleri olarak bilinen; barışı koruma operasyonları ve barışı kurma faaliyetleri, insani görevler, arama ve kurtarma faaliyetleri, kriz yönetimi, ODGP kapsamına alınmıştır³⁰⁵.

²⁹⁹ Tangör, “Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları”, a.g.e., s. 586.

³⁰⁰ Bilecen, “Maastricht Antlaşması’ndan Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, a.g.e., s. 154.

³⁰¹ DTM & TOBB, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, 5. B. (Ankara: Doğuşum Matbaacılık, Kasım 2002), s. 48

³⁰² A.g.e., s. 49

³⁰³ A.g.e.

³⁰⁴ Ülger, *Avrupa Birliği’nin ABC’si*, 2. B. (Ankara: Sinemis Yayınları, 2003), s. 12

³⁰⁵ Ülger, *Avrupa Birliği’nin ABC’si*, a.g.e., s. 113

- Karar alma sürecinde oybirliği genel kural olarak varlığını korumuş ancak uygulamada bu kuralı esnek hale getiren “yapıcı çekimserlik” ilkesi getirilmiştir. Buna göre, bir kararı alınmasında çekimser kalan üyenin bu tutumu, kararın alınmasını engellememektedir. Çekimser oy kararın ortaya çıkmasına mani değildir; fakat, karar alma sürecinde çekimser kalan devlet ilgili konudaki uygulamadan muaf tutulmaktadır. Ancak çekimser kalan üye devletlerin oy ağırlığı 1/3’den fazla olursa alınmış olan karar geçerli olmayacaktır. Amsterdam Antlaşması ile gelen bir diğer yenilik nitelikli çoğunluk oyu ile karar alınmasının genişlemesi olmuştur.

- Maastricht Antlaşması ODGP araçları olarak, “ortak tutumlar” ve “ortak eylemler” ve “ortak deklarasyonlar”a yer vermiştir. Amsterdam Antlaşması bunlara ek olarak, “ortak stratejiler” ve uluslararası anlaşma yapma yetkisini de ODGP araçları olarak kabul etmiştir. Ancak savunma ve güvenlik alanlarında nitelikli çoğunluk oyu ile değil, oybirliği ile karar alınmaktadır.³⁰⁶

Nice Antlaşması karar alma sürecine güçlendirilmiş işbirliği kavramını getirmiştir. Ancak ODGP alanında bu ilke, askeri ve savunma alanına girmeyen diğer konularla sınırlandırılmıştır. Güçlendirilmiş işbirliği, üye devletlerin hiçbirinin itiraz etmemesi ya da oybirliği istememesi şartıyla konseyde nitelikli oyçokluğuyla kabul edilir. Ancak, bu yöntem sadece ortak eylemlerin ve ortak tutumların uygulanmasına ilişkin kararlarda kullanılabilir ve kararda üye devletlerin yarıdan bir fazlasının oyu aranır. Bir diğer değişiklik ise, Politika ve Güvenlik Komitesi’nin Avrupa Konseyi’nin doğrudan yönetimi altına alınmasıdır. Yapılan değişikliklerle bu Komiteye Avrupa Konseyi’nin yönetimi altında kriz yönetimi operasyonlarında politik kontrol ve stratejik yönlendirmeleri gerçekleştirmek için uygun kararları alma görevi verilmiştir. Bu yetki Komiteye ODGP konusunda daha etkin bir rol kazandırmıştır. Ayrıca, Nice ile BAB AB’ye entegre edilmiş ve kriz yönetimi işlemleri AB’ye devredilmiştir. Nice Antlaşması’nın ODGP’na temel katkısı, özellikle yeni yükümlülükleri daha detaylı olarak sınıflandırması ve öngördüğü güçlendirilmiş işbirliği ilkesi ile mevcut düzenlemeleri kolaylaştırmasıdır.³⁰⁷

Lizbon Antlaşması, dış politikada tutarlılığı sağlamak adına iki farklı makam olan ODGP Yüksek Temsilcisi ile Dış İlişkiler Komiserinin yerine Birlik Dışışleri ve

³⁰⁶ Hazel Smith, *European Union Foreign Policy: What It Is and What It Does*, (Londra: Pluto Press, 2002), s. 102.

³⁰⁷ Ülger, *Avrupa Birliği’nin ABC’si*, a.g.e., s. 134.

Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi adlı tek bir makam oluşturmuştur. Çok önemli bir yenilik ise, üye devletlerin birisi eğer silahlı saldırıya uğrarsa, diğer üye devletlerin, BM Antlaşması'nın 51. maddesine uygun olarak, bu devlete kendi imkanları dahilinde olan araçlar ile yardım ve destekle yükümlü tutulmasıdır.³⁰⁸

Yukarıdaki değinilen çeşitli gelişmeler sonucu ODGP, 1970'li yıllardan itibaren siyasal ve örgütsel olarak büyük gelişmeler göstermiştir. Yine de tutarlı ve uyumlu bir AB dış politikasından bahsedilmemektedir.³⁰⁹ Siyasal alanda bütünleşme çabaları çok erken zamanlarda başlamış olmasına karşılık, AB'nin bu alanda kayda değer bir mesafe sağlayamadığı, ekonomik dev siyasi cüce imajını koruduğu yönünde eleştiriler vardır. Ekonomik bütünleşme boyutunda geldiği aşama ile karşılaştırıldığında, AB dış politika ve güvenlik alanında aynı derecede başarı sergileyememiştir. Bunun temel nedeni ODGP'nin hükümetlerarası yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. AB üyesi ülkelerin dış politika ve savunma alanında yetkilerini bir üst otoriteye devretmekte çekingen davranması, ODGP'nin etkinliğini sınırlamaktadır. AB dış politikasının çıkarları ve önceliklerinin tanımlanması ve üye devletlerce bunların görüş birliğine dayanarak benimsenmesi gerekmektedir. Ancak üye devletlerin birbirlerinden farklılaşan dış politika stratejileri ve çıkar algılamaları, AB'nin istikrarlı bir dış politika stratejisini benimsemesini ve bunu izlemesini engellemektedir.³¹⁰

2.2.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği/Politikası

Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) temeli 1948'de Brüksel Antlaşması ile atılmıştır. Ancak, Soğuk Savaş boyunca Avrupa savunma ve güvenlik kurumu olarak pek faaliyette bulunamamıştır. BAB'ın görevlerini o dönemde NATO üstlenmiştir. Soğuk Savaş'tan sonra bile NATO, Avrupa güvenliğini sağlamaya devam etmiş ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği/Politikasının gelişiminde müzakere platformu olmayı sürdürmüştür.³¹¹

Soğuk Savaş süresince Avrupalı ülkeler, savunma ve güvenliklerini ABD'ye havale ederek, NATO'nun Avrupa güvenliğini sağladığı koşullarda ek bir yapılanmaya ihtiyaç duymamışlardır. Kaynaklarını askeri harcamalar yerine ekonomik kalkınmalarına ayırmışlardır. Soğuk savaştan sonra, ABD ve Batı Avrupa üzerinde

³⁰⁸ Lizbon Antlaşması ile değişik ABA md.42(7).

³⁰⁹ Tangör, "Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları", a.g.e., s. 588.

³¹⁰ A.g.e., s. 588.

³¹¹ Burak Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2010), s. 125.

Sovyet tehdidi ortadan kalkınca, ABD'nin askeri olanakları yavaş yavaş dünyanın diğer riskli bölgelerine, Orta Doğu ve Kafkaslara kaydırmaya başlamış ve Avrupa'da güvenlik boşluğu oluşmuştur. 1990'larda Balkanlarda meydana gelen çatışmalarla birlikte Avrupalı ülkeler, kendi savunma ve güvenliklerini kendilerinin sağlayacakları bir yapılanmaya yönelik girişimilerdir. Soğuk Savaş sonrası küresel sistemin yarattığı belirsizlikle birlikte, AB'nin bağımsız bir aktör olarak uluslararası sistemde yer alması, kendi savunma ve güvenliğinin kendisi tarafından sağlamak adına, Batı Avrupa ülkeleri ABD'ye NATO içinde daha fazla özerkliğe sahip olmak için yoğun baskılar yapmaya başlamışlardır. Ancak, Avrupa ülkeleri arasında savunma ve güvenlik konusunda tam bir uzlaşmaya varılamamıştır. Almanya ve Fransa, AB'de ortak dış politika ve ortak savunma politikası alanlarındaki bütünleşmenin NATO'dan bağımsız olması gerektiğini düşünürken, İngiltere, Hollanda ve Portekiz'in oluşturduğu Atlantikçi ülkeler, NATO'nun Avrupa savunmasının temel direği olduğunu düşünmektedirler.³¹²

Soğuk Savaşın sona ermesiyle beraber Avrupa ulusları, Almanya ve Fransa'nın çağrılarına cevap vererek, Batı Avrupa Birliğinin oluştuğundan beri dondurulmuş olarak bekleyen AGSK'yı geliştirmek adına ilk adımları atmaya başlamışlardır. Bu alanda ilk önemli gelişme, 7-8 Kasım 1991'de yapılan NATO Roma Zirvesi'nde, yeni güvenlik ortamının etkileri ifade edilerek, NATO içinde bir "*Avrupa güvenlik kimliğinin ve savunma rolünün*" olması gerektiği vurgulanmıştır. 1991 Stratejik Konseptinde ise İttifak, AGSK'nin NATO içinde geliştirilmesinin "*Avrupa Devletlerinin çıkarına*" olacağı ve "*İttifakın tümünün bütünleşmesi ve etkinliğini güçlendireceği*" belirtilmiştir.³¹³

10 Aralık 1991 tarihinde Maastricht'teki "AB üyesi ülkelerin BAB'ın rolü ve AB ile ve Atlantik İttifakı ile olan ilişkileri hakkındaki deklarasyonu" ile de resmen kabul edilmiş ve Maastricht Antlaşması'nda da yer almıştır.³¹⁴ Deklarasyonda BAB-NATO ilişkisi net olarak ortaya konmuştur. BAB, NATO'nun Avrupa ayağını güçlendiren bir araç olacaktır. NATO'ya alternatif bir örgüt olmayacaktır. BAB'ın AB'nin bütünleyici bir unsuru haline dönüştürüleceği, BAB üyesi ülkelerinin NATO'daki katkılarının ve sorumluluklarının genişlemesine neden olacağı ve Atlantik

³¹² Anand Menon, "From Crisis to Catharsis: ESDP After Iraq", *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, The Transatlantic Relationship, Cilt 80, No 4 (Temmuz 2004), s. 635-636.

³¹³ Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, a.g.e., s. 125.

³¹⁴ Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, a.g.e., s. 181.

dayanışmasına katkısının arttırılacağı belirtilirken, AGSK'nin aşama aşama geliştirileceği vurgulanmıştır.³¹⁵

NATO içerisinde bir AGSK geliştirilmesi İttifak'ın siyasi ve askeri adaptasyonunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu, aynı zamanda AGSP gelişiminin de önemli bir unsurudur. Siyasi açıdan AGSK'nın geliştirilmesi, İttifak'ın BAB aracılığıyla Avrupa ayağını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Avrupalı müttefiklerin kendi ortak güvenlik ve savunmaları konusunda daha fazla sorumluluk üstlenmeleri ve Avrupa'nın güvenliğine daha fazla katkıda bulunabilmeleri amacıyla tasarlanmıştır. Askeri açıdan ise, AGSK'nın geliştirilmesi, İttifak'ın doğrudan katılmadığı ve Avrupalı müttefiklerce gerçekleştirilecek operasyonlarda NATO imkan ve yeteneklerinin BAB'ın emrine tahsis edilmesine olanak sağlamaktadır.³¹⁶

Kuzey Atlantik Konseyi ile BAB Konseyi arasında, Mayıs 1992 yılında NATO Karargahında ilk toplantı yapılmış ve bu toplantılar daha sonra düzenli halde yapılmaya devam etmiştir. NATO Genel Sekreterinin BAB Konsey toplantılarına katılması ve iki örgüt arasında imzalanan güvenlik anlaşması, NATO'nun Avrupalı savunma örgütlerine bazı sorumlulukları devretmektedir.³¹⁷

ABD, kendisinin ya da NATO'nun müdahale etmek istemeyeceği durumlarda, BAB'ı kriz yönetiminde “boşluk doldurucu” örgüt olarak görmüştür. ABD, AGSK'yı daha çok teknik ve askeri bir düzenleme olarak görürken, NATO imkan ve yeteneklerine BAB'ın erişimini sağlayarak, İttifak içinde Avrupa ayağını güçlendirmeyi, başka bir deyişle, güvenlik alanında Avrupalıların daha fazla yük paylaşımlarını amaçlamıştır. Avrupalılar açısından ise, BAB altında NATO varlıklarının kullanımı - AB bünyesinde gerekli ilerleme sağlanana dek - Birliği gerekli müdahale araçlarına kavuşturacaktı.³¹⁸

AGSK'nin NATO içinde geliştirilmesine ilişkin karar, Berlin'de gerçekleşen NATO Bakanlar Konseyi'nde 3 Haziran 1996 tarihinde verilmiştir.³¹⁹ Ancak, Eski Yugoslavya'da yaşanan olaylara karşı AB ortak politika belirleyememiştir. Üye

³¹⁵ A.g.e., s. 182.

³¹⁶ Sevilay Kahraman, “Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası”, (der.), Çağrı Erhan ve Deniz Senemoğlu, *Avrupa Birliği Politikaları*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2011), s. 139.

³¹⁷ Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, a.g.e., s. 129.

³¹⁸ A.g.e., s. 140.

³¹⁹ Hasret Çomak, “Türkiye, NATO ve AGSK ve AGSP”, "Türkiye, NATO, AGSK ve AGSP", <http://www.stradigma.com/>, (Şubat 2003 sayısı), e.t. 5.10.2009. http://72.14.203.104/search?q=cache:krS3ot2_m5AJ:www.stradigma.com/turkce/subat2003/makale6.html+HASRET+%C3%87OMAK+AGSK&hl=tr

devletler geleneksel dış politikalarını sürdürmüşlerdir. Dış politikanın yanında Birliğin savunma politikası konusundaki etkisizliği ve sorunları çözmek adına NATO, BM gibi uluslararası örgütlere ihtiyaç duyması, Maastricht Antlaşmaları çerçevesinde getirilen düzenlemelerin yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Böylece, Birliğin ODGP faaliyet ve yeteneklerini gözden geçirme ihtiyacı doğmuştur.

2.2.4. Saint Malo Zirvesi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

AGSP'nin siyasi ve hukuki temelleri 1990 başlarında atılmıştır. Ancak bu oluşum bağlamında Avrupalıların nasıl ve ne derece ilerleyebilecekleri konusunda yaşanan görüş farklılıkları, oluşumu kısa sürede açmaza sürüklemiştir. 1998 yılı sonunda gerçekleşen Fransa-İngiltere uzlaşması AGSP'yi hareketlendirmiştir. Kimilerine göre, Blair hükümetinin Avrupa savunma bütünleşmesi yönünde değiştirdiği tavrı, farklı Avrupa güvenlik anlayışına sahip iki ülkenin AGSP konusunda uzlaşmasını etkilemiştir.³²⁰

NATO ile karşılaştırıldığında, BAB'ın askeri olanaklarının yetersizliği, krizlerle etkin olarak baş etme becerisini gölgelemiştir. Dolayısıyla, AB, BAB ile bütünleşmesi doğrultusunda, kriz yönetimi yeteneklerini geliştirirken, BAB ise operasyonel kapasitesini, NATO imkan ve olanaklarından yararlanarak güçlendirmeyi sürdürecekti. 1999 yılına gelindiğinde, NATO içinde Avrupa ülkelerinin operasyonlarına olanak tanıyan AGSK projesi, NATO'nun Barış için Ortaklık girişimi ve 1997 Madrid Zirvesi'nde kararlaştırılan genişleme süreci nedeniyle geri planda kalmıştır. NATO içerisinde tıkanan Avrupa savunma işbirliği, Kosova'daki krizlerle başa çıkmada sivil aktörlüğünün yetersizliği ve askeri yeteneklerinin eksikliği gibi nedenler AB ülkelerini Avrupa istikrar ve güvenliğini sağlama konusunda bir kez daha ABD'nin gölgesinde bırakmıştır. Dolayısıyla, AB ülkelerinin özerk bir savunma kapasitesi oluşturmaktan başka seçeneği kalmamıştır. Blair hükümeti, güvenlik ve savunma kapasitesine sahip Birliğin Atlantik İttifakını da güçlendireceğine inandığı için bu seçeneği olanaklı kılmıştır.³²¹

Maastricht Antlaşması'ndan başlayarak, AB devletleri, ortak savunmayı, ODGP'nin tamamlayıcı bir parçası olarak görmüşlerdir. Amsterdam reform sürecine kadar, Avrupa güvenlik ve savunma bütünleşmesi NATO'nun Avrupa boyutu şeklinde ve NATO'nun dönüşüm sürecinin bir alt parçası olarak gelişmiştir. St. Malo

³²⁰ Kahraman, "Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası", a.g.e.

³²¹ Kahraman, "Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası", a.g.e., s. 146.

Deklarasyonu'na kadar, AGSP'nin NATO içindeki AGSK sürecinin gölgesinde kaldığı söylenebilir. AGSK, ilk kez NATO'nun 1991 yeni Stratejik Konsepti ile gündeme gelmişse de, bu doktrinin- BAB'a NATO imkan ve yetenekleri çerçevesinde özerk savunma rolü verilerek - operasyonelleşmesi Bosna krizi sonrasında, 1996 Berlin anlaşması ile gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, AB cephesinde, özellikle İngiltere'nin BAB'ın Birlik içerisine alınmasına karşı çıkması nedeniyle ODGP'nin ortak savunma boyutu, kağıt üzerinde bir hedef olarak kalmıştır. St. Malo, AGSP'nin çerçeve belgesi olmakla birlikte, Amsterdam reformları altında, BAB'ın Petersberg görevlerinin, AB'ye devredilmesi ve BAB'ın kurucu antlaşması olan Brüksel Antlaşması'nın 1998 yılı sonunda sona erecek olması, BAB'dan AB'ye doğru yönelimi hızlandıracaktı.³²²

Fransa ve İngiltere arasında 4 Aralık 1998'de St. Malo'da yapılan zirvede, AGSP'nin temelleri atılmıştır. Bu Zirvede İngiltere, önceden savunduğu görüşlerini terketmiş ve Fransa'nın AB içerisinde savunma ve güvenlik alanında faaliyet göstermesi yeni birim oluşturulması fikrini kabul etmiştir.³²³ AB'nin uluslararası alanda daha güçlü bir konuma gelebilmesi için, Saint Malo Bildirisi'nin başlıca amacı, uluslararası krizlere yanıt verebilmek için, Birliğin itibarlı askeri güçlerle, bu güçleri kullanmayı kararlaştıracak araçlar ve tüm bunları gerçekleştirecek kararlılık ile desteklenen özerk eylem kapasitesine kavuşturulmasıydı. Fransa ve İngiltere'nin amacı, Birliğin ortak sınırlarının ötesinde ve Avrupa bölgesi dışında belirecek çatışma ve dolaylı tehditlere karşılık, AB'li ortaklarının silahlı kuvvetlerini yeniden yapılandırmaya yönlendirmektir.³²⁴

St. Malo bildirisinin yayınlanmasının hemen ardından yaşanan Kosova krizi esnasında AB'nin sergilemiş olduğu performans, AGSK tartışmalarını mühim kılmıştır. Avrupa'ya yakın bir bölgede meydana gelen bu sorun karşısında önemli bir varlık gösterememiştir. Askeri bakımdan ileri teknoloji kullanımında ABD'nin oldukça gerisinde kaldığı anlaşılan AB bünyesinde, St. Malo sürecinin siyasal destek kazanması zor olmamıştır.³²⁵

Haziran 1999'da gerçekleştirilen Köln Zirvesi, kriz yönetim görevlerini, AGSP'yi güçlendirme sürecinin merkezine yerleştirmiştir. Saint Malo Zirvesi'nde alınan kararların desteklendiği açıklanmıştır. Ayrıca, Petersberg görevlerinin 2000

³²² A.g.e., s. 122.

³²³ İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu*, (Ankara: Gündoğan Yayınları, Mayıs 2002), s. 102.

³²⁴ Kahraman, "Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası", a.g.e., s. 147.

³²⁵ Esra B. Çayhan, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 2, No 3 (Mayıs 2002), s. 49.

yılından itibaren BAB bünyesinden alınarak AB bünyesine dahil edilmesine karar verilmiştir. Temel gerekçe ise BAB'ın AB siyasi ve stratejik denetimi dışında kaldığı sürece, Birliği askeri açıdan bağımlı, kurumsal olarak etkisiz ve siyasi olarak zayıf konumda bırakacak olmasıydı. Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde, askeri yetenekler açısından temel hedef belirlenmiştir. Helsinki zirvesinde belirtilmesi gereken önemli bir faktör, Birliğe, NATO'nun bütüncül şekilde dahil olmadığı durumlarda, kriz yönetimi operasyonlarını yürütme izni vermesidir.³²⁶ Bu bağlamda, AB üyeleri NATO'dan bağımsız 60 000 kişiye sahip Acil Müdahale Gücü'nü oluşturmayı kararlaştırmışlardır. Söz konusu Güç'ün faaliyetleri BAB'ın 1992 yılında kabul ettiği Petersberg görevleriyle sınırlandırılmış ve daima silah altında tutulmak yerine ihtiyaç duyulduğunda toplanması öngörülmüştür.³²⁷ Fakat, 2003'te işlevsel duruma geleceği beklenen Avrupa Müdahale Gücü gerçekleşmemiştir. Haziran 2000 tarihinde gerçekleştirilen Feira zirvesi bildirisinde, aday ülkelerle NATO'nun AB üyesi olmayan Avrupalı müttefikleri, Avrupa yetenek ve olanaklarını iyi hale getirmek ve AB askeri kriz yönetimine katkı sağlamak için davet edilmiştir. Gerçekten, “AGSP, AB içinde ama NATO ve ABD'ye karşı gelişmeyecek, hatta NATO'yu kurtaracak bir proje” olmuştur.³²⁸

BAB ile AB bütünleşmesi 7-9 Aralık 2000 Nice Zirvesi'nde sağlanmış, Amsterdam Antlaşması'na uygun olarak BAB'ın operasyonel faaliyetleri AB içine alınmıştır. Bununla birlikte AGSP, ODGP'nin devamı olduğu resmi olarak bildirilmiştir. Bundan başka, AGSP karar alma ve hareketleri için “Politik ve Stratejik Komite”, “Askeri Komite”, “AB Genel Kurmayı” ismiyle 3 yeni birim oluşturulmuştur. AB'de savunma yönü olan kararlar oy birliğiyle alınmaktadır.³²⁹ Aralık 2001 tarihinde gerçekleştirilen Laeken Zirvesi'nde, AB'nin krizleri yönetebilecek duruma geldiği bildirilmiştir.³³⁰ 2002 Brüksel Zirvesi'nde, AB üyesi olmayan NATO müttefiklerinin AB Acil Müdahale Gücü'ne katılımlarıyla ilgili belirsizlikler yok edilmiştir. Zirve kararlarına göre, AGSP hangi koşul veya krizde olursa olsun hiçbir NATO üyesine karşı

³²⁶ Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, a.g.e., s. 134.

³²⁷ A.g.e., s. 134. Ülger, *Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu*, a.g.e., s. 103. Bindi Federiga, “European Union Foreign Policy: A Historical Overview”, Bindi Federiga, (der.), *The Foreign Policy of the European Union, Assessing Europe's Role in the World*, (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2010), s. 37. Kahraman, “Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası”, a.g.e., s. 160.

³²⁸ Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, a.g.e., Kahraman, “Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası”, a.g.e.,

³²⁹ Ülger, *Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu*, a.g.e., s. 104.

³³⁰ Hasret, “Türkiye, NATO ve AGSK ve AGSP”, “Türkiye, NATO, AGSK ve AGSP”, a.g.e.

kullanmayacak, aynı şekilde NATO'nun askeri kriz yönetimi Birlik ve üye devletlerine karşı harekete geçemeyecektir.³³¹

Aralık 2003 Brüksel AB Zirvesi'nde ulusal liderler, ODGP Yüksek Temsilcisi'nin yönetiminde hazırlanan “*Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa*” başlıklı Avrupa güvenlik stratejisini benimsemişlerdi. Stratejide, çatışmanın önlenmesi ve kriz yönetimine odaklanılmış ve “etkili çok-taraflılık” vurgusu dikkat çekmiştir. Bu meyanda BM ve bölgesel örgütler aracılığıyla hareket edilmesi, NATO ile yakın ilişkilerin sürdürülmesi gerektiği belirtilmiştir.³³²

Aralık 2008 Brüksel AB Zirvesi'nde, AGSP'nin Geliştirilmesi Bildirgesi yayımlanmıştır. Ulusal liderler, aşama aşama sivil ve askeri yetenekleri geliştirerek Avrupa'daki mevcut kaynak açığını kapatmak taahhüdünde bulunmuştur. ODGP Yüksek Temsilcisi Javier Solana tarafından sunulan “*Değişen Dünyada Güvenliği Sağlamak*” başlıklı rapor ile Avrupa Güvenlik Stratejisinin uygulanmasına ilişkin bir değerlendirme yapılmış ve bu stratejinin daha etkin uygulanabilmesi için neler yapılabileceği ortaya konulmuştur. Söz konusu raporun, Avrupa Güvenlik Stratejisinin yerini almak değil, onu geliştirmek amacıyla hazırlandığı belirtilmiştir.³³³

Lizbon Antlaşması'nda güvenlik ve savunma politikasının geliştirilmesine katkıda bulunacak kimi hükümler dikkat çekmektedir. Antlaşmada karşılıklı savunma ile ilgili bir madde bulunmaktadır. Buna göre üye devletlerin birisi silahlı saldırıya uğrarsa diğer üye devletler bu devlete yardım ve destekte bulunmakla yükümlüdür. Ayrıca, 1999 Helsinki AB Zirvesi'nden beri kullanılan AGSP sembolik bir biçimde bir kez daha isimlendirilerek Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) olmuş ve OGSP'nin, ODGP'nin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmıştır.³³⁴

Lizbon Antlaşması'nda Petersberg görevleri çok geniş bir biçimde yorumlanmaktadır. Ortak silahsızlandırma operasyonları, insani görevler, çatışmaları önleme ve barışı koruma görevleri, savaş sonrası barışı sağlamak için önlemler, istikrar sağlama operasyonları kriz yönetiminde muharebe kuvvetlerinin görevlerini içermektedir.³³⁵ OGSP, Petersberg görevleri ile sınırlıdır; NATO gibi ya da ulus

³³¹ Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, a.g.e., Kahraman, “Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası”, a.g.e.,

³³² Tangör, “Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları”, a.g.e., s. 592.

³³³ A.g.e., s. 592. Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, a.g.e., s. 118-119.

³³⁴ Tangör, “Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları”, a.g.e. s. 592. Bkz. ABİHA md.42.

³³⁵ ABİHA md.43.

devletler gibi geleneksel savunma görevlerini yerinde getirmez. Zaten, bunun için AB bir orduya sahip değildir. Her ne kadar otonom AB eylemiyle harekete geçen emir-komuta zincirine sahip olan ve askeri kaynakları kullanan muharebe grupları varsa da; bu gruplar sürekli ordu olma niteliğini taşımamaktadır. Her bir üye devlet, birliklerin sayısı ve konuşlanması üzerindeki denetimini elinde tutmaktadır. Ayrıca, bu muharebe gruplarının bir üniforması da yoktur. Ayrıca, OGSP hükümetlerarası bir temelde yürütülmektedir. AB tarafından yürütülen sivil misyonlara ve askeri operasyonlara katılım zorunlu olmayıp, üye devletler kendileri karar vermektedir. Katılmaya karar veren bir üye ülke ne kadar ve ne şekilde katkıda bulunacağına kendisi karar vermektedir. Muharebe gruplarının kullanımı yada konuşlandırılması kararı üye devletlerin oybirliği ile alınmaktadır. Dış ve güvenlik konusunda farklı bakış açıları ve öncelikleri bulunan bu devletler arasında oy birliğini sağlamak oldukça zordur.³³⁶

NATO ittifakının varlığı OGSP'nin otonom bir politika alanı olmasına engeldir, çünkü üye devletlerin çoğu NATO ittifakı içinde yer almaktadır. OGSP, aslında NATO ve transatlantik ittifak içinde yer almaktadır. Çünkü AB, NATO'nun eyleme geçmemeyi tercih etmesi durumunda otonom bir şekilde hareket edecektir. Bunun temel nedeni, AB'nin operasyonel görevlerdeki yetenek ve kapasite yetersizliğidir.³³⁷

2.3. Avrupa Birliğinin Dış İlişkilerinde Demokratikleştirme Politikası

Komünist Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Doğu-Batı bloğu çatışmasının sona ermesiyle birlikte, demokratikleştirme BM, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların, bireysel Batılı devletlerin ve aynı zamanda Avrupa Birliği'nin kalkınma ve dış politika stratejilerinin temeli olmuştur. “Evrensel bir değer” olarak demokrasinin ilkeleri, birçok uluslararası metinlerde, sözleşmelerde ve tarihi bildirimlerde kutsal olarak kabul edilmiştir. Hatta, bağlayıcı antlaşma taahhütleri demokrasinin teşviki üzerinde fikir ve resmi söylemi somutlaştırmaktadır. Demokratikleştirme büyük ölçüde, dış ve kalkınma politikalarının yol gösterici hedefi ve aracı olarak aşağıdaki başlıca iki paradigmayı ilan etti: Birincisi, “Demokratik Barış” liberal düşüncesi, demokrasinin en iyi yerli ve uluslararası barışı destekleyen yönetim sistemi olduğunu savunmaktadır, ikincisi, “Modernleşme Teorisi” ekonomik ve sosyal girişim için en iyi ön koşul olduğunu iddia etmektedir. Ampirik kanıt nedensel ilişkilerin her iki yöne de yol açtığını gösterse de, en azından demokrasi ve refah

³³⁶ Tangör, “Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları”, a.g.e., s. 593.

³³⁷ A.g.e., s. 594.

birbirlerini güçlendirirler.³³⁸ Bu nedenle, demokrasinin teşviki ve korunması, onların sadece içsel değerleri ve normları nedeniyle değil, aynı zamanda çıkarları ve hedeflerinin geniş bir yelpazede ilerlemesinde araçsal rolü nedeniyle haklı çıkmaktadır.³³⁹

Soğuk Savaş boyunca AB, o dönemdeki diğer Batılı topluluk ve devletlerin de yapmış olduğu gibi, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi gibi meseleler üzerinde durmamıştır. Demokratikleştirme sorunsalına yeterince eğilmeyen Birlik, üçüncü ülkeleri kalkındırmaya yönelik politikalara odaklanmış; bu politikaları da siyasi/demokratik değil; ekonomik temellere dayandırmıştır. Dolayısıyla bu dönemde AB açısından demokrasinin yaygınlaştırılmasından çok ekonomik işbirliği ağır basmıştır.³⁴⁰

Soğuk Savaş sonrası, ortaya çıkabilecek yeni istikrarsızlık unsurlardan kendi güvenliğinin korunması adına AB kendi çevresinde, bir “dostlar zinciri” oluşturmaktadır. “Demokratik barış yaklaşımına” göre hareket ederek demokratikleşme süreçlerini desteklemektedir.³⁴¹ Birliğin mantığına göre, kendi çevresinde hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, demokrasi, serbest pazar ekonomisi gibi çağdaş evrensel kavramları benimseyen ülkeler olursa, kendini güvende hissedecektir.³⁴² Avrupa Birliği söz konusu kavramların (demokrasi kriterinin) üçüncü ülkeler tarafından benimsenmesi için birtakım yöntemler izlemiştir. AB (ve üye devletleri) demokrasinin teşvikinin onların dış ve güvenlik politikalarının bir merkezi olması gerektiğini kabul

³³⁸ Wolfgang Merkel, “Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung”, s. 2., überarb. u. erw. Aufl. (der.), VS Verlag für Sozialwissenschaften (2009). s. 444. (Akt. Irene Hahn, “Democratising Power Europe? EU Democracy Promotion Policies in Post-Socialist Europe”, Paper prepared for the 6th ECPR General Conference, held at the University of Iceland, August, 24-27, 2011 Panel: EU Foreign Policy: Normative Power Europe and EU Neighborhood Policy, s. 2).

³³⁹ Hans-Joachim Spranger, Jonas Wolff, “Universale Ziele - partikulare Wege? Externe Demokratieförderung zwischen einheitlicher Rhetorik und vielfältiger Praxis”, Anna Geis, Harald Müller ve Wolfgang Wagner, (der.), *Schattenseiten des Demokratischen Friedens. Zur Kritik einer Theorie liberaler Außen- und Sicherheitspolitik*, (Frankfurt, New York: Campus, 2007), s. 261-84 . (Akt. Hahn, “Democratising Power Europe? EU Democracy Promotion Policies in Post-Socialist Europe”, a.g.e., s. 2).

³⁴⁰ Beken Saatçioğlu, “Avrupa Birliği ve Demokratikleşme”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2012), s. 658.

³⁴¹ Ertan Efegil, Neziha Musaoğlu, “Demokratikleştirme Bağlamında AB’nin Orta Doğu Politikası”, *Akademik*, Orta Doğu, Cilt 3, No 1 (2008), s. 168. Michael Meyer-Resende, “Exporting Legitimacy: The Record of EU Election Observation in the Context of EU Democracy Support”, *Centre for European Policy Studies, CEPS Working Document*, No 241, (2006). Ayrıca daha detaylı bilgi için Avrupa Birliği Komisyonu’nun hazırladığı ve “EURO-Mediterranean Partnership: Regional Indicative Programme 2005 – 2006” isimli dökümana bakınız.

³⁴² A.g.e., s. 168. Ayrıca, bkz. Richard Youngs, “Europe’s Flawed Approach to Arab democracy”, *Centre for European Reform*, (Ekim 2006), s. 1-6; Martin Beck, “From Divergent Views to a Common Policy: U.S. and EU Approaches to Promoting Democratization in the Middle East”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 4, No 2 (2005), s. 123-135.

etmektedir. Bu anlamda, AB demokrasinin uluslararası güvenlik ve gelişimi için iyi olduğuna göre bir dünya kültür komutunu izlemektedir.³⁴³

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Avrupa Birliği'ni olağanüstü durumla karşı karşıya getirmiş ve böylece Avrupa'da beklenmedik durum oluşmuştur: Batı Avrupa devletleri sadece üç 1989'dan 1991/92 yıl içinde, yeni bağımsızlığını elde etmiş Merkezi, Güney ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini yeniden tanımlamak zorunda kalmıştır. AB aniden Avrupa'nın geri kalanına nasıl yaklaşması konusunda pragmatik bir soru ile karşı karşıya kalmıştır ve bu "birleştirici Avrupa" fikri ile yönlendirilen bu tarihi duruma nasıl cevap verebilecekti. Post-komünist sistemlerin geniş siyasi ve ekonomik dönüşümleri AB'yi, "Volksdemokratien" (Halk Demokrasisi) fikirlerinden daha üstün görünen parlamenter demokrasiyi teşvik ederek geçişe yardım sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Bununla birlikte, geçiş aşamaları istikrarsızlık dönemleri ile bağlantılı olarak bilinmektedir. Dolayısıyla, bu süreçlerin başarısı en az teşvikler yoluyla çatışmaların dışsallaştırılmasını önlemek için dış aktörlerin desteğine bağlı değildir.³⁴⁴ Bu nedenle, AB en azından kendi güvenliği ve ekonomik çıkarları dışına çıkmayan, istikrar vaat eden kavramlar geliştirmek zorunda kalmıştır. Böylece, uluslararası ilişkileri inşa ederek, AB demokrasi teşvikinin, siyasi işbirliği ve teknik yardım yoluyla norm ve değerlerin transferinin önemli bir rol oynadığı anlamına geldiği dış politika araçlarını geliştirmiştir. Post-komünist Avrupa ilişkileri konusunda, AB dört farklı yaklaşımları yaratmıştır: 1. Bütünleşme (Orta ve Doğu Avrupa'ya Genişleme), 2. İstikrar (Güney Doğu Avrupa İstikrar Paketi), 3. Ortaklık (Doğu Avrupa'ya doğru Avrupa Komşuluk Politikası), 4. Ortaklık inşa etmek (Rusya).³⁴⁵

Bu aksiyomatik³⁴⁶ varsayımlar ve pragmatik zorluklara uygun olarak AB her zaman demokrasi ve insan haklarının teşvikinin onun uluslararası kimliğinin temeli olduğunu ileri sürmektedir.³⁴⁷ Siyasi söylemine paralel olarak, AB'nin dış politikasını ayırt etmek için bilimsel tezinde çeşitli teorik kavramlar görünür: "Venüs"³⁴⁸, "Avrupa

³⁴³ Tanja A. Börzel, Thomas Risse, "Venus Approaching Mars? The European Union's Approaches to Democracy Promotion in Comparative Perspective", Amichai Magen vd. (der.), *Promoting Democracy and the Rule of Law: American and European Strategies*, (New York: Palgrave Macmillan, 2009).

³⁴⁴ Hahn, *Democratising Power Europe? EU Democracy Promotion Policies in Post-Socialist Europe*, a.g.e., s. 2.

³⁴⁵ Hahn, *Democratising Power Europe? EU Democracy Promotion Policies in Post-Socialist Europe*, a.g.e., s. 2-3.

³⁴⁶ Doğru olduğu herkes tarafından kabul edilen önerme.

³⁴⁷ Richard Youngs, "Is European democracy promotion on the wane?" *CEPS Working Document*, No 292 (Mayıs 2008), s. 9.

³⁴⁸ Robert Kagan, *Paradise and Power. America and Europe in the New World Order*, (Londra: Atlantic Books, 2002).

normatif gücü”³⁴⁹, “post-modern devlet”³⁵⁰, “sivil güç”³⁵¹, “Avrupa dönüştürücü gücü”³⁵² ya da “yumuşak güç”³⁵³. Bu kavramlar - kendilerinin tanımlayıcı-analitik veya normatif yaklaşımındaki farklılıklarına rağmen - bir önemli yönü paylaşırlar: ve hepsi demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün teşvikinin genel olarak AB’nin dış politikasının yol gösterici özelliği olmasını göz önünde bulundururlar.³⁵⁴

AB, bütün Batı ülkeleri veya Uluslararası Örgütler içinden, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü üzerine hükümleri, sadece kendi bünyesindeki tüm sözleşmelerde değil, aynı zamanda dış ortakları ile tüm anlaşmalarda ilk olarak kurumsallaştırmıştır. Bu aynı zamanda, esasen Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun siyasi Avrupa Birliği’ne evrimi ile doğrudan ilgilidir.³⁵⁵ Demokrasinin dış teşviki gerçekte kalkınma politikanın siyasi alanından çıktı. Oysa, demokrasi teşviki dış politikanın tüm alanlarını etkileyen kesişen konudur, bunlar: dış ticaret, genişleme, kalkınmaya yönelik ve dış kültürel politikadan güvenlik ve savunma politikasına kadar gelen alanlardır.³⁵⁶ Ayrıca, demokrasinin dış teşviki bir “iç” yönünü kapsayan ikinci bir boyut içerir. Topluluğa üyelik için demokratik oluşumun biçimsel koşulları Avrupa’nın siyasi bütünleşmesi ile elele gelişti. Bununla, gelecekteki üyelerin demokratikleşmesi dış ve iç politika düzeylerinin birleşmesi ile sonuçlanmaktadır. AB’nin demokratikleştirmesi bu nedenle klasik veya bağımsız politika alanı değildir. Birincisi, genel beyanlarla gündem

³⁴⁹ Ian Manners, “Normative Power Europe: A contradiction in terms?”. *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, No 2 (2002), s. 235-58.

³⁵⁰ Robert Cooper, *The Postmodern State and the World Order*, (Londra: DEMOS 2000).

³⁵¹ Francois Duchêne, “Europe's Role in World Peace”, Richard Mayne (der.), *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, (Londra: Fontana, 1972), s. 32-47.

³⁵² Heather Grabbe, *The EU's Transformative Power. Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*, (New York: Palgrave Macmillan 2006).

³⁵³ Joseph S. Nye, “Soft Power”, *Foreign Policy*, Twentieth Anniversary No 80, (Ağustos, 1990), s. 153-171. Joseph S. Nye, 2004: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.

³⁵⁴ Annette Jünemann, Michèle Knodt, (der.), *Externe Demokratieförderung durch die Europäische Union (European External Democracy Promotion)*, (Baden-Baden: Nomos, 2007). Ayrıca, Annette Jünemann, Michèle Knodt, (2008). *EU External Democracy Promotion Approaching Governments and Civil Societies*, Kohler-Koch, Beate; De Bièvre, Dirk; Maloney William (der.), *Opening EU-Governance to Civil Society: Gains and Challenges*, (Connex Report Series Vol. 5, Mannheim). Thomas Risse, Tanja A. Börzel, “Venus approaching Mars? The European Union as an Emerging Civilian World Power”, *Berliner Arbeitspapier zur Europäischen Integration*, 40. Berlin: Freie Universität Berlin, Arbeitsstelle Europäische Integration. (Akt. Hahn, “Democratising Power Europe? EU Democracy Promotion Policies in Post-Socialist Europe”, a.g.e.).

³⁵⁵ European Commission (1995). *Topluluk ve Üçüncü Ülkeler Arasındaki Anlaşmalarda Demokratik İlke ve İnsan Haklarına Saygının Dahil Edilmesine İlişkin Komisyon Bildirisi*, COM (95): 216. Avrupa Komisyonu (1995). *Avrupa Birliği Komisyonu Bildirisi ve İnsan Hakları Politikasının Dışsal Boyutu: Roma'dan Maastricht ve Ötesi'ye*, COM (95) 567.

³⁵⁶ Michèle Knodt, Annette Jünemann, “EU External Democracy Promotion Approaching Governments and Civil Societies”, Kohler-Koch Beate, De Bièvre Dirk, Maloney William (der.), *Opening EU-Governance to Civil Society: Gains and Challenges*, (Connex Report Series Vol. 5, Mannheim 2008), s. 260.

belirleme, sözleşmeler, spesifik kararlar yoluyla politika hedeflerinin hukuki temelini belirlenmesi ve işlevselleştirilmiş ve uygulamalı politikaya (bu durumda belirli bölgesel ve ülke programları) aktarılması arasındaki mesafe oldukça geniştir. İkincisi, AB'nin çok düzeyli yönetim sistemi, karar alma prosedürlerinin bir mozaigini içermektedir.³⁵⁷ Böylece, demokratikleştirme, yani politika oluşturma, hem topluluksal (uluslar üstü) hem de hükümetlerarası kurallara bölünmüştür. Konsey bir ülkeye yönelik genel stratejileri belirler. Bununla birlikte, bölgesel ve ülke programlarının oluşturulması ve uygulanması bağlamında, demokratikleştirme en az dört farklı müdürlük üzerinde Komisyon'u kapsar: Genişleme (ELARG), Kalkınma ve İşbirliği – Avrupa Yardımı (DEVCO), İnsani Yardım ve Sivil Koruma (ECHO) ve Ticaret (TRADE). Lizbon Antlaşması'ndan bu yana yeni eklenen Avrupa Dış Eylem Servisi (EEAS) olup, Komisyon müdürlüklerine olan ilişkilerinde belirli rol ve yetenekleri pratik yaşamda henüz tanımlanmaktadır.³⁵⁸

Geniş anlamda AB'nin “demokratikleştirme politikası” olarak da adlandırabileceğimiz bu politika tarihsel olarak çeşitli araçlar kanalıyla uygulanmıştır. Bu bağlamda AB'yi öncelikle demokratikleşme baskısı uygulayan, ABD gibi diğer uluslararası güçlerden ayırt etmek gerekir. Zira AB bu hususta kuşkusuz “sivil” bir güç olarak öne çıkmaktadır. Yani AB, ülkeler üzerindeki demokratikleştirici etkisini askeri güç kullanmak yerine bütünleşme süreci içinde geliştirmiş olduğu ekonomik ve kurumsal teşvikler aracılığıyla icra etmektedir.³⁵⁹ Bu politikaların hayata geçirilmesi için Avrupa Birliği, üç temel strateji kabul etmiştir.³⁶⁰ İlk stratejide siyasi ve diplomatik alan söz konusudur. Bu stratejinin amacı, ilgili bölgede temel evrensel ilkelere sahip istikrar ve barış ortamı yaratmaktır. Bu bağlamda, ülkeler, hukuki, idari ve siyasi reformları uygularken, kendi aralarında normal ilişkiler kurabileceklerdir. İkinci stratejide ekonomik reformlar söz konusudur. Bu strateji, idari, ekonomik ve sosyal reformların bölgede sürdürülebilir ve dengeli ekonomik ve sosyal kalkınma sağlanmasını amaçlamaktadır. Akabinde, AB ve bölge devletleri arasında serbest

³⁵⁷ Ingeborg Tömmel, “Governance und Policy-Making im Mehrebenensystem der EU”. Ingeborg Tömmel (der.), *Die Europäische Union. Governance und Policy-Making*, (VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2008). (Akt. Hahn, “Democratising Power Europe? EU Democracy Promotion Policies in Post-Socialist Europe”, a.g.e., s. 5.)

³⁵⁸ Hahn, “Democratising Power Europe? EU Democracy Promotion Policies in Post-Socialist Europe”, a.g.e., s. 5.

³⁵⁹ Börzel ve Risse, “Venus Approaching Mars? The European Union's Approaches to Democracy Promotion in Comparative Perspective”, a.g.e., s. 34-60. Saatçioğlu, “Avrupa Birliği ve Demokratikleşme”, a.g.e., s. 653-673.

³⁶⁰ Tassinari Fabrizio, “Whole, Free and Integrated? A Transatlantic Perspective on the European Neighbourhood”, *Centre for European Policy Studies, CEPS Working Paper*, No 271 (Haziran 2007). Efeğil ve Musaoğlu, “Demokratikleştirme Bağlamında AB'nin Orta Doğu Politikası”, a.g.e., s. 169-170.

ticaret sahası oluşacaktır. Bu da bölgenin demokratikleşmesini, iyi yönetim, açıklık ve hukukun üstünlüğünü güçlendirecektir. Son stratejiye göre, farklı kültür ve medeniyetler arasında karşılıklı hoşgörü oluşacaktır. Böylece, AB tarafların halkları arasındaki karşılıklı kültürel ve sosyal değerlerin anlaşılmasını özendirilecektir. Birliğe göre, insanlar birbirleriyle anlaşılırsa, birbirlerine karşı hoşgörülü olacaklardır. Böylece, Birlik, “nefreti, kızgınlığı ve hoşgörüsüzlüğü” ortadan kaldırmak istemektedir.³⁶¹

Diğer faktörlerin yanı sıra, AB gibi çok taraflı kuruluşların etkisi, siyasi demokratikleşme yolunda ilerlemenin özendirilmesinde önemlidir.³⁶² AB, diğer uluslararası aktörler ile karşılaştırıldığında nispeten geç demokrasiyi teşvik etme amacını benimsemiş olmasına rağmen, ülkelerin o zamandan beri demokratikleşmesine yardımcı en etkili uluslararası aktör olmuştur. Avrupa bütünleşme süreci olarak genişlemeye ve derinleşmeye devam ederken, demokrasiyi inşa etmek için AB’nin kapasitesi çok daha etkili hale gelmiştir.³⁶³ Ayrıca, Avrupa’daki diğer bölgesel veya küresel kuruluşlar ile karşılaştırıldığında AB yönetim ve kurumların daha geniş alanlarını etkileyen kapasiteye sahiptir.³⁶⁴

Üçüncü ülkelerde demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi için AB’nin elindeki var olan araçlarını değerlendirirken, temelde dört ana kategoriye ayrılabilirdiğini bulmak mümkündür: Genişleme Politikası, Avrupa Komşuluk Politikası, AB Kalkınma İşbirliği Politikası ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası. AB, söz konusu araçları kullanırken, iki ilkeyi önceliklendirmektedir: Bunlar koşulluluk ve sosyalleşmedir.³⁶⁵

*Koşulluluk*³⁶⁶ ilkesi çerçevesinde, AB, siyasi, idari, ekonomik ve sosyal reformlarını başarılı bir şekilde uygulayan devletlere daha çok mali ve teknik yardım

³⁶¹ Efegil ve Musaoğlu, “Demokratikleştirme Bağlamında AB’nin Orta Doğu Politikası”, a.g.e., s. 169.

³⁶² Geoffrey Pridham, Tatu Vanhanen, “Conclusion,” Pridham, Geoffrey ve Tatu Vanhanen (der.), *Democratization in Europe, Domestic and International Perspectives*, (London: Routledge, 1994), s. 259.

³⁶³ Geoffrey Pridham, *Designing Democracy, EU Enlargement and Regime Change in Post- Communist Europe*, (New York: Palgrave Macmillan, 2005), s. 5.

³⁶⁴ Antoaneta Dimitrova, Geoffrey Pridham, “International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe: The Integration Model and its Limits,” *Democratization*, Cilt 11, No 5 (2004), s. 94.

³⁶⁵ Efegil ve Musaoğlu, “Demokratikleştirme Bağlamında AB’nin Orta Doğu Politikası”, a.g.e., s. 169-170.

³⁶⁶ Koşulluluk (conditionality), ilk olarak uluslararası kredi ve yardım kuruluşları tarafından kullanılan bir kavram olarak ortaya çıktı. Koşulluluk kavramı, en başta Dünya Bankası (World Bank) ve Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) gibi Bretton Woods kurumlarının, Washington konsensüsünü tüm dünyaya dayatma çabaları ile ilişkilendirilse de kavram, daha sonra kredi vermeye ilişkin olarak ortaya çıkan gerekliliklerin tümünü ifade etmek için kullanılmaya başlandı. Bkz. (Koeberle, Stefan, Bedoya, Harold, Silarszky, Peter, Verheyen, Gero, ‘Overview’, S. Koeberle, H. Bedoya, P. Silarszky, G. Verheyen (der.), *Conditionality Revisited: Concepts, Experience and Lessons*, (Washington D.C.: World Bank, 2005), s. 3-17). AB kapsamında ise aday ülkelerin, üye olmadan önce yerine

yapacağının taahhüdünü vermektedir. Böylece, reform ve yardımlar arasında doğrudan bir pozitif koşulluluk oluşturmaktadır.³⁶⁷ Koşulluluk uygularken, bir sosyal aktör başka bir aktör davranışını değiştirmek için teşvik mekanizması kullanır. Teşvik, sosyal yanlısı davranışları ödüllendiren ve anti-sosyal davranışları cezalandıran sosyal kontrolün bir biçimidir. Burada teşvik edilen aktörlerin ödüllendirilmelerinin devam ettirilmesi için sosyal yanlısı davranışları seçecekleri ve cezalandırılmaktan kaçınacakları farzedilmektedir. AB'nin demokratik koşulluluğu genellikle ödül ile takviyeyi kullanır.³⁶⁸ Diğer bir deyişle AB pozitif koşulluluğu kullanır, yani “AB teklif eder ve havuçları alıkoyar fakat büyük bir sopa taşımaz”.³⁶⁹

Pozitif koşulluluk, AB üyelik koşullarının aşamalı olarak yerine getirilmesi karşılığında tam üyelikle sonuçlanan bir “ödül” yelpazesinin üye adaylarına yine kademeli biçimde verilmesi esasına dayanır. Üyelik isteyen ülkeler demokratikleşmede ilerleme kaydettikçe AB tarafından ekonomik bütünleşmeden AB'ye tam katılım öncesi sağlanması gereken birtakım kurumsal bağlara varıncaya kadar ödüllendirilmektedir. Ekonomik ve ticari işbirliği ve bütünleşme, AB ile kurumsal bağlar (ör: resmi AB üye adaylığı statüsü, AB ile üyelik müzakerelerin başlatılması, müzakerelerin sonuçlandırılması, AB'ye katılım anlaşmasının onaylanması) ve nihai olarak AB tam üyeliğinden oluşan bu ödül yelpazesi üçüncü ülkelerin Birlik'in siyasi/demokratik koşullarına uymalarına sıkı sıkıya bağlanmıştır. AB'ye uyum ve ödüller arasında kurulan bu şartlı bağlantı pozitif koşulluluğun özünü teşkil etmektedir. Yani AB, şartlı ödül mekanizması yoluyla demokratikleşmeyi özendirmekte ve teşvik etmektedir.³⁷⁰

getirmeleri beklenen koşullar olarak bilinen koşulluluk ilkesi, AB'nin genişleme politikası kapsamında aday ülkelerin istenilen reformları sağlam ve sürdürülebilir biçimde uygulaması bakımından önemli bir etki mekanizması olarak ön plana çıkıyor. İlk olarak 1962 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan Birkelbach Raporu'nda (Birkelbach Report) yer alan koşulluluk ilkesi, daha sonra Roma Antlaşması'nda üyelik başvurusu koşullarının yeniden düzenlenmesiyle daha da önem kazandı. Bkz. McLaren, Lauren M., *Constructing Democracy in Southern Europe – A comparative analysis of Italy, Spain and Turkey*, (Abingdon, Oxon: Routledge, 2008), s. 237.

³⁶⁷ Michael Emerson ve diğerleri, “The Reluctant Debutante: The European Union as Promoter of Democracy in its Neighbourhood”, *Centre for European Policy Studies, CEPS Working Document*, No 223, (Temmuz 2005), s. 5.

³⁶⁸ Frank Schimmelfennig, Stefan Engert ve Heiko Knobel, “Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey”, *JCMS*, Cilt 41, No 3 (2003), s. 496.

³⁶⁹ Frank Schimmelfennig, Hanno Scholtz, “EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Political Conditionality, Economic Development, and Transnational Exchange”, *European Union Politics*, Cilt 9, No 2 (2008), s. 190. https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/european-politics-dam/documents/People/Publications/Democracy_Promotion/Conditionality_Scholtz.pdf (E.t. 10.10.2015).

³⁷⁰ AB'nin koşulluluk politikası ile ilgili detaylı bilgi için bkz., Frank Schimmelfennig, Stefan Engert, Heiko Knobel, *International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change*, (Bakingstoke: Palgrave Macmillan, 2006).

Burada altının çizilmesi gereken bir sonuç, AB'nin demokratikleşme koşulunu üçüncü ülkelere yansıtırken “negatif koşulluluk” uygulamadığıdır. Yani AB siyasi/demokratik koşullarına uyulmadığı takdirde ülkelere ekstra yaptırım uygulayarak cezalandırma yoluna gitmemektedir. Koşullu “havuç (ödül) – sopa (ceza) politikası” bünyesinde AB'nin uyguladığı tek cezalandırma yöntemi vaat ettiği ödülleri vermeme hakkını saklı tutmasından ibarettir. Yeterli demokratikleşme sağlanmadığı takdirde AB potansiyel üyelik hakkını da geri çekmektedir.³⁷¹

AB'nin koşulluluk ilkesini üyelik için kullanabileceği gibi, diğer dış politika araçları bakımından da uygulayabildiğini görmek mümkündür. Bu çerçevede, ticaret ve işbirliği anlaşmalarının akdedilmesi veya ortaklık ilişkisinin kurulması ya da sürdürülmesi ile çeşitli yardımlar yapabilmesi hukukun üstünlüğü, demokrasi, azınlıkların korunması ve insan hakları gibi koşullara bağlanabilmektedir. Örneğin, bir Afrika ülkesi olan Zimbabwe'de yaşanan demokrasi ihlalleri neticesinde Avrupa Birliği Cotonou Anlaşması'nın 96. Maddesi uyarınca bu anlaşma kapsamında yapılan yardımların kısmen durdurulması kararını almıştır. Bir başka deyişle, AB Zimbabwe'ye karşı negatif koşulluluk uygulamıştır.³⁷² Aynı şekilde, bir Orta Asya ülkesi olan Özbekistan'da AB, Mayıs 2005 Andican katliamının uluslararası düzeyde soruşturulmasını reddetmesi üzerine Ekim 2005'te Özbekistan'a yaptırım kararı almıştır. Bu doğrultuda, ülkede kullanılmasını önlemek için tüm silah ve donanımların Özbekistan'a ihracatı yasaklanmış ve Özbekistan ile AB arasında OİA uyarınca gerçekleştirilmesi planlanan toplantıları askıya almıştır.³⁷³

Sosyalleşme koşulu kapsamında Birliğin amacı, hedef ülkelerdeki elitlerin ve halkın AB üyesi ülkelerdeki yaşamı görerek Birliği bir model olarak benimsemeleridir. Birliği çekim merkezi olarak gören hedef ülkelerin halkları, istedikleri yaşam tarzına ulaşabilmek için elitlerine reform yaptıracaktır.³⁷⁴

Avrupa Birliği, komşu ülkelerde demokratikleşmeyi desteklemek amacıyla koşulluluk ve sosyalleştirme unsurlarını kullanmıştır. Böylece, kendine has değer ve normlarını diğer ülkelere uygulamıştır. Böylelikle, demokratikleştirmenin yanında

³⁷¹ Saatçioğlu, “Avrupa Birliği ve Demokratikleşme”, a.g.e., s. 653-673.

³⁷² Sinem Akgül-Açıkmeşe, “Avrupa Birliği'nde “Koşullu” Genişleme”, Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (der.), *Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008), s. 422.

³⁷³ Esra Hatipoğlu, “Avrupa Birliği-Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (mu)?”, *OAKA*, Cilt 3, No 5 (2008), s. 13-16.

³⁷⁴ Emerson ve diğerleri, “The Reluctant Debutante: The European Union as Promoter of Democracy in its Neighbourhood”, a.g.e.

Avrupalılaşma olgusu da ortaya çıkmıştır. Bütünleşme sonucu oluşan bu içsel değişimin asıl konusu olarak Avrupalılaşma demokrasinin teşvik edilmesinde itici güç olmuştur. Avrupalılaşma ile devletlerin içsel sorunları, siyasi yapıları ve toplumsal politikalarını uluslararası standartlara yakınlaştırmaktadır.³⁷⁵

Aşağıdaki bölümlerde yukarıda sözü geçen demokratikleştirme araçlarına geçmeden evvel AB’de demokrasi ilkesinin hukuki dayanağına, Avrupalılaşma kavramına değinmek yerinde olacaktır.

2.3.1. Avrupa Birliği’nde Demokrasi İlkesinin Hukuki Dayanağı

AB’nin neden üçüncü ölkelerin demokratikleşmesinde en etkili dış aktör olduğunu anlamak için, birkaç anlaşmada somutlaşan yasal karakterine atıfta bulunarak³⁷⁶ ilk önce Birliğin demokrasi ilkesinin altında yatan önemine değinmek daha iyi olacaktır.

1957 yılında Avrupa Topluluklarını kuran Roma Antlaşması’ndan bu yana, Avrupa bütünleşmesi evrensel ilkeler olan; hukukun üstünlüğü, demokrasi ve özgürlük, insan hakları ve temel özgürlükler üzerine kurulmuştur ve ilkelere saygı ile tanımlanır. İnsan haklarına yönelik Topluluğun yükümlölüğü ilk kez 1989’daki Lome Sözlüşmesi’nin 4. ve 5.maddelerinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu ise AB’nin üçüncü ölkelerle ilişkilerinde insan hakların teşvikine yönelik güçlü sorumluluğu savunur³⁷⁷ ve 1995’den itibaren söz konusu maddeler AB’nin tüm işbirliği anlaşmalarına eklenmiştir.³⁷⁸ Bunun yanı sıra, Kasım 1991’de, Kalkınma Konseyi, İnsan Hakları, Demokrasi ve Kalkınma ile ilgili kendi kararında demokrasi, insan hakları ve kalkınmayı açıkça sıralamış ve bu prensiplerin teşvikini kalkınma yardımının hem koşulu hem de amacı yapmıştır.³⁷⁹ Avrupa Birliği Antlaşması, diğer adıyla “Maastricht Antlaşması”³⁸⁰, bu yaklaşımı kalkınma işbirliğini bağımsız politika alanı

³⁷⁵ Maarten Vink, “What is Europeanization? And Other Questions on a New Research Agenda”, *European Political Science*, Cilt 3, No 1 (Ocak 2005), s. 64

³⁷⁶ Tüm AB antlaşmaları ve belirtilen ilgili makaleler için bkz. <http://eurlex.europa.eu/en/treaties/index.htm>

³⁷⁷ European Commission (1996), *The European Union and human rights in the world*. Bulletin of the European Union Supplement 3/95, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

³⁷⁸ Mayıs 1995’te Komisyon “Topluluk ile üçüncü ölkeler arasındaki anlaşmalarda insan hakları ve demokratik prensiplere saygıyı dahil etme” bildirisini kabul etmiştir. Ayrıca kaynak: European Commission (1995). *The External Dimension of the EU’s Human Rights Policy: From Rome to Maastricht and Beyond*. Brussels, COM (95) 567, (22 Kasım 1995), s. 2.

³⁷⁹ Alexander Warkotsch, “The European Union and Democracy Promotion in Bad Neighbourhoods: The Case of Central Asia” *European Foreign Affairs Review*, Cilt 11, No 4 (2006), s. 512.

³⁸⁰ Maastricht Antlaşması 7 Şubat 1992’de imzalanmış ve Kasım 1993’te yürürlüğe girmiştir.

olarak belirli amaçlarla³⁸¹ (Başlık XVIII, md.130. Maastricht Antlaşması) sistemleştirerek ve demokrasinin gelişmesini ve pekişmesini AB'nin ODGP'nin genelde³⁸² önemli ilkesi olduğunu beyan ederek genişletmiştir. ABA'nın 6.Maddesi temel haklar söz konusu olunca bir anahtar hükümdür. Bu böyle açıklanmaktadır:

1. Birlik, demokrasi, özgürlük, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı prensibi üzerine kurulmuştur. Bu prensipler tüm üye devletler için ortaktır.
2. Birlik, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumak için Avrupa Konvansiyonu tarafından güvence altına alınan ve Topluluk hukukunun temel prensipleri olarak ve Üye Devletlere ortak anayasal geleneklerden kaynaklanan temel haklara saygı duyacaktır.
3. Birlik, kendi Üye Devletlerinin milli kimliklerine saygı duyacaktır.
4. Birliğin kendisi hedeflerine ulaşmak ve politikalarını yürütmek için gerekli araçları sağlayacaktır.

Amsterdam Antlaşması³⁸³ bu Maddeye açıklık getirmiş, yani, 49. Maddeyi vurgulayarak bu temel prensiplere AB üyeliği için başvuran tüm ülkelerin de saygı duyması gerektiğini yinelemiştir. AB'ye katılım ve üyeliğin devamı böylece açıkça bir demokratik sistem hükümetine katılma ve destekleme koşuluna bağlı ve böylece 1993 Kopenhag kriterleri kurumsallaşmış oldu.³⁸⁴

Antlaşma aynı zamanda AB üye devletler tarafından insan haklarının devamlı ihlali ve ciddi yaptırımı için ilk kez mekanizma getirmiştir. Bu mekanizma Nice Antlaşması³⁸⁵ ile bir kez daha güçlendirilmiştir. Bu bilhassa, insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı teşvik etme amacı, kalkınma işbirliğinden üçüncü ülkelerle³⁸⁶ her

³⁸¹ ABA'nın 177 (2) Maddesi'ne göre, Topluluk politikası kalkınma işbirliği alanında demokrasinin pekişmesi ve gelişmesinin temel amaçlarına katkıda bulunmalıdır.

³⁸² 11.Madde'ye (1) göre, aslında, demokrasinin gelişmesi ve pekişmesi Birliğin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın hedefleri arasındadır.

³⁸³ Amsterdam Antlaşması 2 Ekim 1997'da imzalanmış ve 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmiştir.

³⁸⁴ Carlos Santiso, "Sisyphus in the Castle: Improving European Union Strategies for Democracy Promotion and Governance Conditionality", *The European Journal of Development Research*, Cilt 15, No 1 (2003), s. 1-28.

³⁸⁵ Nice Antlaşması 1 Şubat 2003'te yürürlüğe girmiştir.

³⁸⁶ Bu ABA'nın 181 a (1). Maddesi'nde belirtildiği gibi ekonomik, mali ve teknik işbirliklerini kapsamaktadır: "Topluluk politikası bu alanlarda [üçüncü ülkelerle ekonomik, mali ve teknik işbirliği] demokrasi ve hukukun üstünlüğünü geliştirme ve pekiştirme genel amaçlarına ve insan hakları ve temel özgürlüklere saygı amaçlarına katkıda bulunacaktır".

tür işbirliğinde genişletilmiştir.³⁸⁷ Bu nedenle AB'nin tüm dış faaliyetlerinin hedefi, insan hakları ve demokrasinin yükselmesinin peşinde olmaktır.³⁸⁸

Bu konuda kilometre taşlarından biri, AB tarihinde ilk kez tek metinde AB vatandaşlarının ve AB'de ikamet eden tüm kişilerin tüm sivil, ekonomik, siyasal ve sosyal haklarını koruyan Avrupa Birliği'nin Temel Haklar Şartı'dır.³⁸⁹ Bu ise Birliğin demokrasi ilkesine dayandığını³⁹⁰ ve bu ilkelere itaat etme Komisyon'un dış ilişkiler alanında da gerekli olduğunu ve Üye devletlerin de AB hukukunu uygulamaları gerektiğini hatırlatır (Avrupa Birliği'nin Temel Haklar Şartı).

Daha yeni gelişmelere gelince, özellikle de başarısız olan Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı³⁹¹ çok önemli referanslar içermiştir. Mesela, 2. Madde ve hem Antlaşma Taslağı demokrasiyi Birliğin değerleri³⁹² arasında göstermiştir, ve dış eylemle ilgili olan 193. Madde, demokrasi ilkesinin uluslararası sahnede Birliğin eylemine ilham vermesi gerektiğini ve daha geniş dünyada ortak politika ve eylem aracılığıyla demokrasiyi desteklemek ve birleştirmek için ilerlemesi gerektiğini açıklamıştır.³⁹³ Taslak Antlaşma'nın başarısız kabulünden sonra bu referanslar Lizbon Antlaşması'na dahil edilmiştir.

Bu nedenle, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları, AB Temel Haklar Şartı ve Lizbon Antlaşması ve 1999 yılındaki Kalkınma ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi

³⁸⁷ ABA, Md.181

³⁸⁸ Michael McFaul, "Democracy Promotion as a World Value" *Washington Quarterly*, Cilt 28, No 1 (Kış 2004-2005), s. 157.

³⁸⁹ Aralık 2000'de Nice'te ilan edilmiştir.

³⁹⁰ "Manevi ve ahlaki bilincinde olan Birlik, insan onuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışma, bölünmez ve evrensel değerler üzerine kurulmuştur; Birlik, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur".

³⁹¹ 13 Haziran ve 10 Temmuz 2003 tarihinde Avrupa Konvansyonu tarafından oybirliğiyle benimsenmiş, ancak daha sonra Fransa ve Hollanda'daki referandumda oy alamaması sonucu başarısız olmuş ve yürürlüğe girmemiştir.

³⁹² "Birlik, demokrasi, insan onuruna saygı, hukukun üstünlüğü, özgürlük, eşitlik ve insan haklarına saygı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler tüm Üye Devletler için plüralizm, anlayış, adalet, dayanışma ve eşit muamele yapma toplumunda ortaktır". Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı, 1. Bölüm, 1. Başlık: Birliğin tanımı ve amaçları, Madde 2: Birliğin değerleri.

³⁹³ "1. Birliğin uluslararası sahnedeki eylemi daha geniş dünyada ilerlemesi için kendi oluşumuna, gelişimine ve genişlemesine ilham verecek ilkelerin: demokrasi, hukukun üstünlüğü, evrensellik, insan haklarının bölünmezliği, temel özgürlükler, insan onuruna saygı, eşitlik ve dayanışma ve BM Şartına uygun olarak uluslararası hukuka saygı ilkelerinin yöneltilmesi ve belirlenmesi gereklidir. Birlik, üçüncü ülkeler, uluslararası, bölgesel yada küresel örgütlerle söz konusu değerleri paylaşarak ortaklık ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri geliştirmek istemektedir.

2. Birlik: (a) ortak değerleri, temel çıkarları, güvenliği, bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak; (b) demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan hakları ve uluslararası hukuku desteklemek ve pekiştirmek için", ortak politika ve eylemleri tanımlamalı ve izlemeli, ve uluslararası ilişkilerin her alanında işbirliğinin yüksek derecesinde çalışmalıdır. Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı, Bölüm III: Birliğin Politikaları ve İşleyişi, Başlık V: Birliğin Dış Eylemi, Bölüm I: Genel uygulama olan hükümler, Madde III-193.

ve 2003'teki Avrupa Komşuluk Politikası gibi diğer girişimler ile ilgili son gelişmeleri dikkate alarak, AB'nin insan hakları ve demokratikleşmenin dış desteği ile ilgili tutarlı stratejilerin geliştirilmesi için bir dizi yol gösterici ilkeleri sağlamak için hevesli olduğunu söyleyebiliriz.³⁹⁴

Özetle, AB demokratikleştirme faaliyeti güçlü bir hukuki temele sahiptir. Bu yasal yapı temelinde, Birliğin temel bir değeri olarak demokrasi ilkesine sadece kendi sınırları içinde değil, aynı zamanda, aday ve üçüncü ülkeler ile ilişkileri de kapsayarak Birliğin dış ilişkileri bağlamında saygı duyulmalıdır. AB üyelik koşulları tüm adaylar için eşit ve objektif olduğu konusunda ısrar ediyor olmasına rağmen, AB aktörlerinin tüm adaylar için eşit hevesli olmadığı açıktır. Böylece, demokratikleştirme için bu güçlü bir yasal dayanak çoğu zaman göz ardı edilir ve AB'nin güvenilirliğindeki düşüş/azalması yurtdışında demokrasiyi teşvik etmek için AB'nin sınırlı yeteneğine yansır.

Bu bilgilere dayanarak şöyle bir çıkarımda bulunmamız mümkündür: Birliğin ortak değeri olarak demokrasi prensibi sadece sınırlar içerisinde değil, ayrıca Birliğin dış işleri bağlamında, bilhassa ODGP, kalkınma ve işbirliği politikasında ve üçüncü ülkelerle ekonomik, finansal ve teknik anlamda işbirliğinde de ayrıcalık gözetmektedir.

2.3.2. Avrupalılaşma Kavramı

AB'nin demokratikleştirme rolünün özü, bir yandan güçlü bir demokratik içeriğe sahip Avrupalılaşma (Europeanization) paradigması ile bağlantılıdır, diğer taraftan AB kurumlarının güçlendirilmesi ile ilgilidir. Avrupalılaşma daha geniş bir kavram olsa bile Demokratikleşme ve Avrupalılaşma örtüşen kategorilerdir.³⁹⁵ Demokratikleşme ve Avrupalılaşma Avrupa bütünleşme sürecine iç uyum süreci olarak da anlaşılabilir.³⁹⁶ Açıklayıcı bir çerçeve ile başlamak için Avrupalılaşma'nın özünü ve kavramını tanımlamak gereklidir.

Avrupalılaşma kavramı, “AB etkisi ile meydana gelen değişim”i ifade etmektedir. Bu kavram, AB'nin derinleşme ve genişleme bağlamında evriminin sonucudur. Avrupalılaşma kavramı, doksanlı yılların ortalarından itibaren üye

³⁹⁴ Said Haddadi, “Two Cheer for whom? The European Union and Democratization in Morocco” *Democratization*, Cilt 9, No 1 (2002), s. 149-169.

³⁹⁵ Emerson vd., “The Reluctant Debutant. The European Union as Promoter of Democracy in its Neighbourhood”, a.g.e., s. 4.

³⁹⁶ Paolo Graziano, Maarten Vink, *Europeanization New Research Agendas*, (Palgrave Macmillan, 2008), s. 7.

devletlerde AB etkisi ile yapı, kurumlar ve politikalarda ortaya çıkan değişim anlamında kullanılmaya başlamıştır. Nitekim, 2000’li yılların başından beri, bilhassa “Doğu Genişlemesi” olarak adlandırılan genişleme dalgası ile aday ülkelerin Avrupalılaşması, Avrupalılaşma çalışmalarında önemli bir yer tutmaya başlamıştır.³⁹⁷

Avrupalılaşma birçok tanımları ile tartışmalı bir kavramdır. Bir yandan Avrupalılaşma “yerli yönetimler, siyaset ve politikalar konusunda Avrupa düzeyinde politika çıktıları ve kurumların etkisi” ile ilgili bir süreç olarak anlaşılabılır.³⁹⁸ Öte yandan Avrupalılaşma üç dinamiğin etkileşimi yoluyla Avrupa norm ve değerlerine yakınlaşma süreci olarak anlaşılabılır: öncelikle demokrasi ve insan hakları için AB’nin yasal olarak bağlayıcı normları; ikincisi, objektif çıkarların ve bireylerin dönüşümü; üçüncüsü, toplumsal düzeyde değer ve kimliklerin dönüşümü.³⁹⁹

Avrupalılaşma kavramı, Avrupa bütünleşmesine dahil olan ve özellikle demokratik olmayan rejimlerden çıktıktan sonra AB’ye katılan devletlerin siyasi-ekonomik-toplumsal dönüşümü olarak tanımlanabilir. Birbirini sinerjik olarak etkileyen bazı mekanizmalar yoluyla çalışan Avrupalılaşma; AB’ye üyelik yolunda ekonomi alanında yerine getirilmesi gereken düzenlemeler veya sağlanması zorunlu olan temel hak ve özgürlükler gibi hukuki zorunluluklar; Avrupa bütünleşmesi sonucunda ülkelerin ekonomik yapılarında ve bireylerin beklentilerinde ortaya çıkan değişim gibi objektif gelişmeler; bireylerin inançlarında, çalışma hayatı, siyaset ve sivil toplum gibi alanlarda Avrupa normlarının adaptasyonuna katkı sağlayacak sübjektif değişimler olarak sıralanabilir.⁴⁰⁰

Avrupalılaşma’nın üç aşama ve boyutunu ayırt etmek mümkündür:

- Üyelik Avrupalılaşması - Mevcut AB üyesi devletlere AB’nin etkisi
- Genişleme Avrupalılaşması – aday ülkeler ve katılım üzerine etkisi

³⁹⁷ Hatice Yazgan, “Bir Kavramsal Çerçeve Olarak “Avrupalılaşma”: Kapsam, Gerekliklik ve Sınırlar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, No 4 (2012), s. 123.

³⁹⁸ Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier, *The Europeanization of central and Eastern Europe*, (Cornell University Press, 2005), s. 5.

³⁹⁹ Emerson ve diğerler, “The reluctant debutant The European Union as Promoter of Democracy in its Neighbourhood”, a.g.e., s. 4.

⁴⁰⁰ Michael Emerson, Gergana Noutcheva, “Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation”, *Center for European Policy Studies (CEPS) Working Document No 214* (Kasım 2004), s. 4.

• Komşuluk Avrupalılaşması – açıkça üyelik perspektifi olmayan AB’nin komşu ülkeleri üzerindeki etkisi.⁴⁰¹ Bu üç boyut aslında birbiriyle bağlantılıdır. Bu üç boyutun bağımlı değişkenleri özellikle demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konusunda yerli kurumsal değişimdir. Bu boyutlara Börzel ve Risse yeni bir boyut eklemiştir.

Börzel ve Risse, Avrupalılaşma çalışmasına⁴⁰² yeni bir bakış açısı getirmiş ve sadece üye devletlerin iç yapılarına AB’nin yukarıdan aşağıya etkisi üzerine odaklanmayıp, aynı zamanda yeni üye devletler, aday ülkeler, komşu ülkelerdeki ve dünyanın diğer bölgelerinde kurumlar ve politikalar üzerinde AB’nin etkisini araştırmak amacıyla Avrupalılaşmaya yatay “boyut” eklemiştir. Bu nedenle yazarlar, Avrupalılaşmayı geniş bir bağlamda ulusötesi yayılma üzerinde ele almış ve ‘AB politika ve kurumlarının farklı bağlamlar karşısında ne ölçüde yayıldığını’ analiz etmiştir. Yeni boyut, yukarıda sözü geçen boyutların tersine, bağımlı değişken olarak bölgesel kurumsal değişim üzerine yani ne derecede bölgesel bütünleşme ve bütünleşme çabalarının AB modelini takip ettiğine odaklanır.⁴⁰³

Schimmelfennig ve Sedelmeier, Avrupalılaşmayı devletlerin AB kurallarını kabul etme süreci olarak tanımlarlar.⁴⁰⁴ Onlar, üye olmayan devletlerin hangi şartlar altında AB kurallarını kabul ettiklerini belirterek,⁴⁰⁵ Avrupalılaşma’nın üç ana açıklayıcı modelini geliştirdiler: dış teşvik, sosyal öğrenme ve ders çıkarma modeli.

Dış teşvik modeline göre aday ülke hükümetleri, sadece AB kurallarını benimsemenin maliyeti getirdiği kardan düşükse bu kuralları benimser.⁴⁰⁶ Bu modele göre AB koşulluğun güvenilirliği, AB’nin vaat ettiği ödüllerin boyutları ve bu ödüllerin verilmesinin ne kadar uzun bir zaman dilimine yayıldığı, yerel politikada mevcut olan

⁴⁰¹ Andrea Gawrich, Inna Melnykovska, Schweickert, Rainer (2009). “Neighbourhood Europeanization Through ENP: The Case of Ukraine, *KFG Working Paper Series*, No 3, August, Kolleg-Forscherguppe (KFG) “The Transformative Power of Europe”, Free University Berlin. s. 5.

⁴⁰² Tanja A. Börzel, Thomas Risse, “From Europeanisation to Diffusion”, *West European Politics Series*, 1. B. (Routledge, 15 Ocak, 2014), s. 220.

⁴⁰³ A.g.e., s. 220.

⁴⁰⁴ Schimmelfennig ve Sedelmeier, *The Europeanization of central and Eastern Europe*, a.g.e., s. 7.

⁴⁰⁵ Yazarlar, aday ülkelerde AB koşulsallığını iki temel başlıkta incelemiştir: demokrasi koşulsallığı ve müktesebat koşulsallığı. Demokrasi koşulsallığı, Kopenhag siyasi kriterleri olarak bilinen azınlıkların korunması, demokratik yönetimi garantileyen kurumların istikrarı, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının korunmasını içermektedir. Müktesebat koşulsallığı ise, aday ülkelere benimsenmesi gereken AB müktesebatından oluşur.

⁴⁰⁶ Schimmelfennig ve Sedelmeier, *The Europeanization of central and Eastern Europe*, a.g.e., s. 12.

veto noktalarının sayısı, kuralları benimsemenin aday ülke hükümeti için ne kadar maliyetli olduğu, AB kurallarının benimsenmesi ihtimalini etkileyen değişkenlerdir.⁴⁰⁷

Sosyal öğrenme modeli uygunluk mantığına dayanır. Bu açıdan bakıldığında, AB özel kolektif kimlik ve ortak norm ve değerler seti ile tanımlanır. Bu model, bir ülkenin AB'nin değerler ve normları ile kendini tanımlamasına bağlı olarak AB kurallarını kabulü anlamına gelir. Yazarlar, AB'nin ikna gücünü etkileyen çeşitli faktörleri belirlerler: meşruiyet, kimlik ve rezonans. Meşruiyet, hedef hükümetlere aktarılan ve onlar üzerinden oluşan süreci, kuralların kalitesini ifade eder. Kimlik ise AB'nin kolektif kimliği, norm ve değerleri ile hedef hükümetin tanımlanması derecesidir: ne kadar çok tanımlanma o kadar yüksek kural benimsenmesi olasılığıdır. Rezonans iknayı kolaylaştıracak yerli faktörleri ifade eder. Sosyal öğrenme modeline göre AB kuralları, aday ülke hükümetleri tarafından yalnızca uygun bulunursa benimsenir.⁴⁰⁸ Bu modele göre AB kurallarının benimsenmesi ihtimali, AB kurallarının aday ülkedeki aktörlerce ne kadar meşru görüldüğüne, aktörlerin kendilerini ne kadar 'AB'li' gördüklerine, AB kurallarının yerel kurallarla ortak paydaya sahip olup olmamasına göre değişir. AB aktörlerinin aday ülke aktörlerini ikna yoluyla da AB kuralları benimsenebilir.⁴⁰⁹

Dış teşvik modeli de, öğrenme modeli de, AB tarafından belirlenen kuralların aday ülkelere benimsenmesini esas alır. Ders çıkarmada ise, aday ülkelerdeki aktörlerin kendiliğinden, gönüllü olarak AB kurallarından 'ders çıkarması' ve politika yapım süreçlerinde uygulaması söz konusudur.⁴¹⁰ Ders çıkarma modelinde AB tarafından sunulan herhangi bir teşvik yada uygulanan yaptırım bulunmamaktadır. Dolayısıyla yazarların belirttikleri gibi ders çıkarma modeli, yerel düzeyde algılanan başarısız bir politika yada mevcut durumdan memnuniyetsizlik olması, AB kuralları üzerinde uzmanlaşmış bilimsel topluluklar (epistemic community) olması ve AB kurallarının transfer etmeye uygun olması durumunda kuvvetle muhtemeldir.⁴¹¹

Özetle, Schimmelfennig ve Sedelmeier'in bu açıklayıcı modelleri AB'nin kendi norm ve değerlerinin ihracı için yeteneğinin tanımlanması ve analiz edilmesinde somut bir yöntem sağlar. Kural benimsenmesi, topluluğun kendi normlarını teşvik etme ve yayma aracı olarak görülür. Nitekim, Schimmelfennig ve Sedelmeier tarafından

⁴⁰⁷ A.g.e., s. 12-17.

⁴⁰⁸ A.g.e. s. 18.

⁴⁰⁹ A.g.e., s. 19.

⁴¹⁰ Schimmelfennig ve Sedelmeier, *The Europeanization of central and Eastern Europe*, a.g.e., s. 21.

⁴¹¹ A.g.e.

belirtilen kural kabulünün bazı faktörleri bu tür meşruiyet ve kimlik olarak normatif karaktere sahiptir.

Schimmelfennig ve Sedelmeier yukarıda adı geçen modelleri iki önemli boyutlara ayırır. Birincisi, onlar Avrupalılaşıma'nın AB güdümlü ya da yurtiçi-li (domestically-driven) güdümlü süreci arasında ayırım yaparlar. İkincisi, kural benimsemenin iki mantığını ayırır ederler: “Sonuç mantığı” (logic of consequences) – aktörler kendi güç ve refahını ve uygunluk mantığını maksimize etmeye çalışan stratejiktirler ve araçsal olarak rasyonel olduklarını varsayar ki, buna göre aktörler içselleştirilmiş kimlikler, değerler ve normlar tarafından motive olmuşlardır. İkincisi ise “uygunluk mantığı”, buna göre aktörler koşulları ve ödülleri düşünme yerine, en uygun ve meşru seçeneği seçerler.⁴¹² Bu iki mantık Uluslararası İlişkiler teorilerinde rasyonalizm ve konstrüktivizm arasındaki tartışma ile uyumludur.

Kural kabulü sürecinde başlıca aktör	Kural kabulü mantığı	
	Sonuçların mantığı	Uygunluk mantığı
AB güdümlü	Dış teşvikler modeli	Sosyal öğrenme modeli
MDAÜ güdümlü	Ders çıkarma modeli	Ders çıkarma modeli

Kaynak: Schimmelfennig, Frank ve Sedelmeier, Ulrich, The Europeanization of central and Eastern Europe, (Cornell University Press, 2005), s. 8.

Tablodan da görüldüğü gibi, “dış teşvik modeli” sonuçların mantığını takip eder ve siyasi koşulluluk dinamikleri vardır, “sosyal öğrenme modeli” uygunluk mantığını takip eder ve AB ile ülkelerin kimliğini ve AB tarafından ülkelerin ikna kabiliyetini vurgular. “Ders çıkarma modeli” her iki mantığı takip eder ve söz konusu model – ülkelerin kendileri tarafından AB kurallarını benimsenmesidir.

Koşulluluk ilkesine bağlı olarak beklenen gelişmeler kısa ve orta vadede gerçekleşebilirken, kimlik ve ilgilerin değişimi gibi derin konuların gerçekleşmesi ise daha uzun vadede oluşur ve siyasi söylemde çıkar beklentilerine bağlı olarak değişimin gerçekleşmesi kurumsal anlamda beklenen değişimden daha önce olabilir. Bunda

⁴¹² A.g.e., s. 10.

çıkarların ve beklentilerinin değişmesinin önemli rolü vardır. AB bağlamında ise Avrupalılaşma Avrupa bütünleşme sürecinden etkilenen üye devletlerin aynı zamanda bu süreci başlatan ve şekillendiren oyuncuların “interaktif” sürecidir.⁴¹³ Claudio Radaelli, Avrupalılaşma’nın “İlk olarak AB kararlarının oluşumunda tanımlanan ve pekiştirilen ve daha sonra ulusal söylemin, kimliklerin, politik yapıların ve kamu politikalarının mantığına dâhil edilen resmi ve gayri resmi kuralların, prosedürlerin, politik paradigmaların, üslupların, işleri halletme yöntemlerinin ve paylaşılan inanç ve normların (a) inşası, (b) yaygınlaşması ve (c) kurumsallaşması” olduğunu tanımlamıştır.⁴¹⁴ Heather Grabbe, AB’ye üye olmayan ülkelere de, bu tanımın uygulanabilmesi açısından önemini dile getirmiştir.⁴¹⁵ Ancak, karşılıklı etkileşim süreci açısından, Avrupa dışında kalan devletlerin kendilerini etkileyecek olan AB kararlarında kurumsal açıdan etkili olabilmelerine olanak sağlayacak bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla, bu durum beraberinde Avrupalılaşmanın AB’ye ait bir dış politika aracına dönüşmesini getirir.⁴¹⁶ Avrupalılaşma ayrıca farklı siyasi organizasyonları ve yönetimleri ve Avrupa’ya ait çözüm yöntemlerinin AB sınırlarının dışında da teşvik edilmesini kapsamaktadır. Bu Avrupa projesinin mobilize olması ve yeni siyasi-coğrafyalara da yayılması anlamına gelmektedir.

Olsen, Avrupalılaşma süreçlerinin birçok yüzü olabileceğini savunuyor, bunlar:⁴¹⁷

1. AB dış sınırlarının değişimi (genişleme). Avrupalılaşmanın bu yüzü yönetim sisteminin toprak olarak sınırlarını ve bir kıta olarak Avrupa’nın ne dereceye kadar tek bir siyasal alan haline geldiğini göstermektedir.
2. AB düzeyinde yönetim kurumlarının gelişmesi. Bu görüşe göre Avrupalılaşma kısaca Avrupa düzleminde ortak hareket edebilme kapasitesine sahip bir “merkez inşası” (centre-building) anlamına gelmektedir.
3. Yönetimin ulusal ve ulus-altı sistemlerinin merkezi nüfuzu. Avrupalılaşmanın bu yüzü literatürde en çok tartışılan ve yaygın olarak kullanılan yüzüdür. Bu yaklaşımda Avrupa düzleminde yaşanan gelişmeler

⁴¹³ Emerson ve Noutcheva, “Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation”, a.g.e., s. 5.

⁴¹⁴ Claudio M. Radaelli, “Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change” European Integration online Papers (EIoP), Cilt 4, No 8 (2000), s. 4.

⁴¹⁵ Heather Grabbe, “Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process”, Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanization*, (Oxford: Oxford University Press, 2003), s. 309.

⁴¹⁶ Emerson ve Noutcheva, “Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation”, a.g.e., s. 4-5.

⁴¹⁷ Johan P. Olsen, “The Many Faces of Europeanization”, *Journal of Common Market Studies (JCMS)*, Cilt 40, No 5 (2002), s. 923-924.

“açıklayıcı faktör”, üye/aday ülke yönetim sisteminde yaşanan değişimler ise “bağımlı değişken” olarak görülmektedir.

4. Avrupa siyasi örgütlenmesinin ve yönetişimin Avrupa topraklarının dışına aktarılması. Avrupalı olmayan uluslararası aktörler ve kurumlar ile Avrupa arasındaki ilişkileri ve Avrupa’nın daha geniş bir dünya düzeninde edinmek istediği pozisyonu ilgilendirmektedir. Buna göre Avrupalılaşıma Avrupa değerlerinin diğer ülkelere ihracı ve uluslararası arenada Avrupa’ya ait çözümlerin daha etkili olması ile ilgilidir.

5. Siyasi açıdan daha güçlü bir AB’yi amaçlayan bir siyasi bütünleşme projesi. Bu yönüyle Avrupalılaşıma, Avrupa’yı çok daha farklı, bütünleşik ve güçlü bir siyasi kimlik haline getiren gelişmelere odaklanmaktadır.

Böylece, ‘Avrupalılaşıma’ terimi, AB kurallarının, usul ve paradigmalarının sadece AB üyesi ülkelere değil, aynı zamanda üyelik için başvuran üçüncü ülkelere veya AB çevresi konumunda olan üçüncü ülkelere transferi ile ilgilidir. Demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü değerleri etrafında inşa edilerek AB dış ilişkilerinde bu değerleri vurgulamaktadır.

AB, komşu ülkelerde demokratikleşmeyi desteklemek amacıyla koşulluluk ve sosyalleştirme unsurlarını kullanmıştır. Böylece, kendine has değer ve normlarını diğer ülkelere aktarmış ve uygulamıştır. Böylelikle, demokratikleştirmenin yanında Avrupalılaşıma olgusu da ortaya çıkmıştır. Bütünleşme sonucunda ortaya çıkan Avrupalılaşıma demokrasinin teşvik edilmesinde itici güç olmuştur. Avrupalılaşıma ile devletlerin siyasi yapıları ve toplumsal politikaları uluslararası standartlara yakınlaştırılmaktadır.⁴¹⁸ Siyasi olarak güçlenmesi hedeflenen Avrupa, kendi etki alanını genişleterek AB dışındaki yönetimleri de kendine çekmiştir. Böylelikle, demokratikleştirme unsuru, ulusal ekonomik gelişim, uluslararası barış ve ulusal güvenlik olgularıyla kurulan yakın temas ile gündemde tutulmuştur.

Ancak, kimi araştırmacılara göre, Avrupayı Avrupa kılan değerler bütün değildir. Çok farklı çeşitliliklere sahiptir. Tüm bu çeşitliliklere karşın Avrupa’nın paylaştığı tarihi mirasın siyasal, kültürel ve sosyal değerleri mevcut olduğu iddia edilmektedir. Sosyal değerler, hukukun üstünlüğü, siyasal mücadeleler sonucunda oluşan demokrasi, Aydınlanmanın rasyonel mirası, dinsel miras gibi faktörlerin bir

⁴¹⁸ Maarten Vink, “What is Europeanization? And Other Questions on a New Research Agenda”, *European Political Science*, Cilt 3, No 1 (Ocak 2005), s. 64

bütün olarak tarihsel mirası şekillendirdiği söylenebilir. AB'yi Avrupalılığın en aktif temsilcisi olarak görebilmek için, AB'nin temelinde yatan felsefede özel bir yeri olan 'sürekli barış' (Kant) fikrinin, piyasa ekonomisi, demokrasi gibi değerlerinin baskın olmaya devam etmesi, hatta komşu bölgeler dahil dünyanın diğer kısımlarına da yayması gerekmektedir.⁴¹⁹ Dolayısıyla da AB Avrupalılaştırmanın etkisini güvenlik alanında göstermesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu açıdan Avrupalılaştırma Avrupa sınırları içinde veya çevresinde gerçekleşen ya da gerçekleşmesi olası uzlaşmazlıkların çözümünde etkin bir politika aracı olarak kullanılabilir. Bu hedefe üyelik perspektifinin yanı sıra AB'nin dış politika aracı olarak kullandığı programlarla da ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu sayede ortak çıkarlar kapsamında ülkelerin birlikte hareket etmeleri umulmaktadır. Gerçekten de, AB'nin AB'ye aday ülkelerin iç politikalarını etkileme ve şekillendirme konusunda önemli bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle müzakere döneminde AB siyasi kurumlarına ait değerleri, AB müktesabatını ve tavsiyelerini bu ülkelere taşımaktadır.⁴²⁰

Avrupalılaştırma süreci çatışma çözümü süreci için önemli olan aktörlerin önceliklerini ve inançlarını değiştirerek çatışma çözüm süreci üzerinde etkili olabilir. Çatışma süreci konusunda Avrupalılaştırma etkisinin anlaşılması bir süreç ve diğeri arasındaki nedensel bağlantıları vurgulamakla başlanmalıdır. Avrupalılaştırma belirli koşulların sağlanması durumunda çatışma çözümüne katkıda bulunabilir, bunlar: Avrupalılaştırmanın faydaları çatışma durumundaki faydalardan yüksek olması; Avrupalılaştırmanın her iki çatışan taraflara cazip gelmesi; Avrupalılaştırmanın ayrılıkçı birimin devlet koruyucusuna cazip gelmesi; Avrupalılaştırmanın faydaları gözle görülür bir süre içinde güvenilir ve ulaşılabilir olması; Avrupalılaştırma uyumsuzluk çözümü lehine olan aktörleri güçlendirmesidir.⁴²¹

Avrupalılaştırma Avrupa sınırları içinde oluşabilecek uyumsuzlıklara çözüm üretmek açısından da önemlidir. Demokrasi, insan hakları ve çatışmayı önleme arasında

⁴¹⁹ Cengiz Dinç, "Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler", *Akademik Bakış*, Cilt 5, No 9 (2011), s. 35.

⁴²⁰ Maria A. Dobre, "Europeanisation and domestic territorial change: the Spanish and Romanian cases of territorial adaptation in the context of EU enlargement", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Cilt 7, No 3 (Aralık 2005), s. 353. Turan, *Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi*, a.g.e., s. 43.

⁴²¹ Nicu Popescu, "Europeanization and conflict resolution: a view from Moldova", *European Centre for Minority Issues, Germany*, (2004), s. 14. <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Comment02.pdf> e.t. 10.09.2016.

erdemli bir bağlantı vardır. Barış ve refahın yayılması demokratikleşmeyi⁴²² (demokratikleşme ve avrupalılaşma örtüşen kategoriler⁴²³ oldukları için) dolayısıyla Avrupalılaşmayı gerektirir.

Güneydoğu Avrupa'daki mevcut çatışmaların çözümünde Avrupalılaşma başta AB olmak üzere Avrupa kurumlarının, çatışmanın sonuçlarını ve çatışma içerisindeki tarafları Avrupa yapılarına bağlayan bir süreç niteliği kazanmıştır.⁴²⁴ Öte yandan, AB uluslarüstü kuruluşların katılımı ve sunduğu yeni ortaklık ve yönetim modelleri ile bölgesel siyasi aktörlerin, kuruluşların yasallaşmasına olanak sağlayarak çatışmaları çözüme kavuşturmayı hedeflemektedir.⁴²⁵

2.3.4. Avrupa Birliği'nin Genişlemesi ve Demokratikleştirme

AB'nin amaçları, araçları, hukuku ve politikalarında gözlenen dinamizm, Birliğin üye sayısı bakımından da geçerli kabul edilen bir özelliktir. 1950'lerde altı devlet ile başlayan Avrupa bütünleşmesi hareketinin ekonomik başarısı ve Avrupa'da siyasi istikrar alanı yaratma işlevi, bu oluşum dışında kalan ülkelerin yönelimlerini Avrupa Toplulukları/AB üyeliğine çevirmelerine neden olmuştur. Böylece, 1973-2013 yılları arasında yedi dalgada gerçekleşen genişleme hareketi sonucunda Birlik yirmi sekiz üyeyi kapsar hale gelmiştir.⁴²⁶ Mevcut durumda Türkiye dışında AB üyeliğine aday olan 4 ülke bulunmaktadır: Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Arnavutluk. AB, Türkiye, Karadağ ve Sırbistan ile katılım müzakerelerini sürdürmektedir. İzlanda, 12 Mart 2015 tarihinde AB'ye adaylık başvurusunu geri çekmiştir. Bosna Hersek ve Kosova ise potansiyel aday ülkelerdir.

AB'nin genişleme süreci coğrafi olarak Merkez'den Orta-Güneydoğu Avrupa'ya taşındığı ve Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) daha yakın olduğu için, AB tarafından demokratik barış tezinin versiyonu olarak yorumlanabilecek hususlara daha fazla önem verilmektedir. AB'nin demokratik barış tezinin versiyonu, bir hukuk devletinin oluşturulması için gerekli olan iç koşulların oluşturulması, iç düzeni koruyarak yürütme gücündeki anayasal denetimler yoluyla bireysel hakların korunması

⁴²² Karen E. Smith, "Democracy and Good Governance", Karen, E. Smith (içinden), *EU Foreign Policy in a Changing World*, (Cambridge: Polity Press, 2003), s. 127.

⁴²³ Emerson ve diğerleri, "The Reluctant Debutant. The European Union as Promoter of Democracy in its Neighbourhood", a.g.e., s. 4.

⁴²⁴ Emerson ve Noutcheva, "Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation", a.g.e., s. 5.

⁴²⁵ Dobre, "Europeanisation and domestic territorial change: the Spanish and Romanian cases of territorial adaptation in the context of EU enlargement", a.g.e., s. 354.

⁴²⁶ Sinem Akgül-Açıkmeşe, "Avrupa Birliği'nde Genişleme", Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2012), s. 613.

için Hobbesçu ve Lockçu gerekliliğine odaklanan uluslararası ilişkilere klasik liberal yaklaşım olarak tanımlanana daha fazla uymaktadır. Demokratik barış tezine klasik yaklaşım, “öncelikli olarak uluslararası sistemde” barışçıl bir tarzda davranabilen bir hukuk devleti oluşturmak için üstlenilmesi gereken iç süreçlerin ele alınmasına odaklanmaktadır. Demokratik barış tezine göre, liberal demokrasiler diğer liberal demokrasilerle savaşa girme eğiliminde değildir, çünkü demokratik devletlerde iktidarın siyasi paylaşımları, paylaşılan değerler ve kontrol ve denge sistemleri gibi kurumsal veya yapısal faktörlerle bunu yapmaktan alıkoymaktadır.⁴²⁷

AB demokratikleştirmesinin farklı bağlamları ve seviyeleri vardır; en yoğununu genişleme politikası olarak kabul edilmiştir. Tarihsel perspektif ışığında, demokratikleşmenin uluslararası boyutuyla ilgili tartışmayı açmış olan Merkezi Doğu Avrupa demokratikleşmelerinden önce, Güney Avrupa demokratikleşmeleri bu ülkelerdeki değişiklikler için ekonomik ve sosyal teşviklerin ayrıntılı yapısını sunarak Avrupa Topluluğu’nun belirgin katkıları için çalışmıştır.⁴²⁸ AB’nin genişleme politikası yoluyla demokratikleştirme öncelikle, Birliğin üyesi olmak için kendi demokratik konsolidasyon aşamasında olan Orta ve Doğu Avrupa’daki eski komünist ülkelerini hazırlama amaçlanmıştır. Bu son on beş yıldaki demokratikleşmenin en önemli ve başarılı AB stratejisi olmuştur.

Avrupa Toplulukları AB üyeliği için başvuran ülkelerin demokratik bir sisteme sahip olmalarını üyelik bileti olarak görmüştür. Bu doğrultuda AT’nin, İspanya, Portekiz ve Yunanistan genişlemeleri, demokratikleştirme yöntemine güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ülkelere Brüksel ekonomik teşvikler sağlamanın yanı sıra demokratik reformları başlatmak için siyasi baskı uygulamıştır. Özellikle, Yunanistan’ın üyelik başvurusu, 1967 yılında gerçekleşen Albaylar Cuntası’ndan dolayı dondurulmuş, söz konusu ülke demokratik sisteme dönmeden de tekrar üyelik işlemine alınmamıştır.⁴²⁹

⁴²⁷ Bkz. Robert Weiner, “The United Nations and war in the Twentieth and Twenty-First Centuries,” *The New England Journal of Public Policy*, Cilt 19, No 1 (2003), s. 77. Ayrıca bkz. Robert Weiner, “The European Union and Democratization in Moldova”, Henry F. Carey (der.), *European Institutions, Democratization, and Human Rights Protection in the European Periphery*, (Lexington Books, 2014), s. 132-133.

⁴²⁸ Laurence Whitehead, “Democracy by Convergence: Southern Europe”, L. Whitehead (der.), *The International Dimension of Democratization; Europe and the Americas*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), s. 261-284.

⁴²⁹ Gerhard Kümmel, “Democratization in Eastern Europe. “The Interaction of Internal and External Factors: An Attempt at Systematization”, *East European Quarterly*, Cilt 32, No 2 (Haziran 1998), s. 244.

Avrupa’da, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasındaki demokratikleşme ve rejim değişiklikleri, 1974’te Yunanistan ve Portekiz’le başlamış ve bağımsız bir devlet olarak Ukrayna’da ilk çok partili seçimlerin yapıldığı 1994 yılında sona ermiştir. Sonia Alonso ve Jose Maria Maravall söz konusu demokratikleşme hareketlerini iki döneme ve Güney Avrupa ile Merkezi Doğu Avrupa olmak üzere iki coğrafik bölgeye ayırmakta ve söz konusu iki süreç arasında bağlantılar bulunduğuna değinmektedirler. Özellikle, Avrupa’nın Güneyinin ve Merkezi Doğu Avrupa’nın demokratikleştirilmesi konusunda yol gösterici olarak kullanılacak ilk belge, 1962 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından ilan edilen Birkelbach Raporudur. Söz konusu rapora göre; “kendi topraklarında gerçekten demokratik uygulamaları garanti altına alan ve temel hak ve özgürlüklere saygı duyan ülkeler Topluluğa üye olabilir denmektedir”.⁴³⁰

Bu siyasi talepler Güney Avrupa’daki diktatörlükler göz önüne alınarak, rapora dahil edilmiş ve söz konusu ülkelerdeki siyasi gelişmeler üzerinde son derece önemli bir etkide bulunmuştur. Ödül ve cezalar iç politikadaki gelişmelere dayalı olarak ve üyeliğin ekonomik ödülleri, demokratik reformlara bağlı olarak işleyiş sisteminin içine yerleştirilmiştir. Amaç, fakir olan ve otoriter rejimler tarafından yönetilen çevre ülkelerin demokratikleştirilmesi ve ardından da söz konusu ülkelerin demokratik ve gelişmiş bir Avrupa’nın parçası haline getirilmeleri olmuştur.⁴³¹

AT’nin kurucu antlaşmalarının her birinde, yeni üye devletlerin katılmasına ilişkin birer madde bulunmaktadır. Bu hükümler, AKÇT’yi kuran Antlaşma’nın (AKÇTA) 98., AET’yi kuran Antlaşma’nın (AETA) 237. ve AAET’yi kuran Antlaşma’nın (AAETA) 205. maddelerinde yer almaktadır. Her üç madde çerçevesinde, Avrupa Toplulukları’na üye olabilmek için tek bir koşul öngörülmektedir: “Avrupa devleti olmak”.⁴³² Söz konusu maddeler (yada koşul) kapsamında bakılacak olursa genişlemenin sınırları ve üye olmak için uyulması gereken kriterler belirlenmemiştir. İngiltere üyelik için başvurduğu zaman, Topluluk içerisinde varolan şüphelerden dolayı bu başvuru kabul edilmemiştir. İngiltere’nin başvurusu, tarım ürünleri ve Transatlantik bağları yüzünden temkinli karşılanmıştı. Ancak Topluluk, başvurunun geri çevrilmesiyle ilgili tatmin edici argümanları ileri süremeyince önemli bir eksikliğin farkına varılmıştı. Bu olumsuz durum, üyelik kriterlerinin belirsizliğinden

⁴³⁰ Bkz. Sonia Alonso, Maria Jose Maravall, “Democratizations in the European Periphery”, Jack Hayward ve Anand Menon (der.), *Governing Europe*, (Oxford: Oxford University Press, 2003), s. 264. Ve Ali Resul Usul, “Avrupa Birliği’nin Demokrasi/Siyasi Şartlılığında Çekme-İtme Dengesi ve Bu Dengenin Bozulması”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, No 17 (Bahar 2008), s. 107.

⁴³¹ Alonso ve Maravall, “Democratizations in the European Periphery”, a.g.e. s. 264.

⁴³² Akgül-Açıkmeşe, “Avrupa Birliği’nde Genişleme”, a.g.e., s. 618.

kaynaklanmaktaydı. Birkelbach Raporu, bu noktada bir nebze de olsa gerekli kriterler konusunda yol gösterici olmuştur. Söz konusu rapora göre; ülkeler üyeliği talep edebilirler ancak, Topluluğun da aday ülkenin veya başvuran ülkenin ekonomik, siyasi ve kurumsal gereklilikleri yerine getirmesini talep etme hakkı vardır. Geniş anlamıyla başvuran ülkenin aday olabilmesi ve ardından da üyeliğe kabul edilebilmesi için demokrasinin gereklerine uygun bir statüde ve yapıda olması gerekmektedir. Söz konusu raporla Topluluk, demokrasi ve istikrar alanını genişletebilmek için önemli bir fırsat yakalamıştır, çünkü rapor demokrasiyi üyelik için bir ön koşul olarak nitelendirmiştir. Bu noktada, 1960'larda genişleme adına aday ülkelere yapılacak çeşitli açılımlar önem kazanmıştır. Tam üyeliği hedefleyen ortaklık anlaşmalarının, 1960'larda devreye konulmasıyla AET, kendini çevre ülkelerin iç politikalarını etkileyebilecek bir pozisyona sokmuştur. Güney Avrupa bağlamında Yunanistan-AET ilişkileri söz konusu alanda oldukça büyük bir örneği teşkil etmektedir. AET ile Ortaklık Anlaşması yapan ilk devlet Yunanistan'dır. Fakat, Yunanistan'ın askeri cunta ile yönetildiği 1967-74 yıllarda AET, Ortaklık Anlaşması'nı askıya almış ve çeşitli yaptırımlar uygulamıştır. Bazı yazarlar, AB'nin bu baskısının cunta rejiminin sona ermesini desteklediğini ileri sürmektedir. Sonuç itibarıyla askeri rejim 1974'te sona ermiştir.⁴³³

AET, Güney Avrupa ile ilişkilerini zaman içerisinde ilerlettikçe üyelikle ilgili dört önemli kural geliştirmiştir.

- Sadece demokrasiler üyelik hakkı kazanabilirler,
- Ortaklık anlaşmaları üyelik hedefine ulaşıldığı zaman son bulmaktadır,
- AET sadece demokrasilerle ortaklık anlaşması yapmaktadır,
- Demokratik kriterleri yerine getirmeyen ortaklara yaptırım uygulanmaktadır.

Söz konusu kurallar vasıtasıyla Güney Avrupa ülkeleri (Yunanistan, İspanya ve Portekiz) demokratikleştirilmişler ve Topluluğa üye olarak kabul edilmişlerdir. Yunanistan'daki darbe ve Güney Avrupa'nın demokratikleştirilmesi AT'nin, adaylarla ilişkilerini yürütebilmesi için çeşitli kurallara ve standartlara ihtiyaç duyduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.⁴³⁴ Konsolidasyon teşvikinin uluslararası boyutuyla ilgili sayısız

⁴³³ Usul, "Avrupa Birliği'nin Demokrasi/Siyasi Şartlılığında Çekme-İtme Dengesi ve Bu Dengenin Bozulması", a.g.e., s. 105-125.

⁴³⁴ Jose Ignacio Torreblanca, (2003), "The Enlargement acquis and external strategy: a prelude to deliberative foreign policy?" CPA Estudios / Working Papers 4/2003. s. 9-12. (Akt. Arıkbuka, *Avrupa*

araştırmalar göstermiştir ki, aslında uluslararası batı-demokrasinin hakim olduğu kurumlara planlı üyelik ile öngörülen katılımcı devletlerdeki demokratik konsolidasyon arasında gerçekten pozitif ilişki vardır. Bu nedenle, IMF gibi diğer kuruluşlara ya da Amerika Birleşik Devletleri gibi devlet aktörlere nazaran, AB, demokratik normlara uygunluk karşılığında çok şey (*to offer most*) sunabilen aktör olarak uluslararası alanda öne çıkmaktadır ve potansiyel yeni üye devletler ile ilgili olarak böylece önemli yaptırım kapasiteleri bulunmaktadır.⁴³⁵

Güneydeki çevre ülkeler için kabul edilen söz konusu yaklaşım tarzının benzeri doğudaki çevre ülkeler için de 1993 yılında Kopenhag'ta kabul etmiştir. Kopenhag Kriterleri'nde ise demokrasinin ve hukukun üstünlüğü, azınlık haklarına saygının ve serbest piyasa ekonomisine sahip olmanın üyelik için şart olduğu vurgulanmaktaydı. Amaç ise, yine demokratikleşmenin sağlanması, istikrar ve etki alanı oluşturulması ve ardından da söz konusu ülkelerin üyeliğe kabul edilmesi olmuştur.⁴³⁶ Kopenhag'da oluşturulan kriterler de yine bir gerekliliğin sonucuydu. AB, yeni üye kabulü konusunda, 1960'larda yaşadığı belirsizlik ve kararsızlığı 1989-1993 yılları arasında, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra üyelik talebinde bulunan MDAÜ'ler konusunda da yaşamıştır. Üye kabulü konusundaki eski kriterlerin, oluşan yeni duruma uyarlanması gerekliliği bulunmaktaydı. AB, en sonunda Haziran 1993'te, Kopenhag'da önce adaylık sonra üyelik için, karşılanması gereken yeni kriterleri belirleyebilmiş ve demokratikleşmeyi garanti eden Avrupa ülkelerine, ortaklık anlaşmalarıyla üyelik perspektifi vermiştir. Kopenhag'da oluşturulan kriterler, 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile demokrasinin daha geniş anlamda tanımlanması sonucunda, daha etkili bir hal almıştır. Gerek Kopenhag Kriterleri, gerekse demokrasinin Amsterdam'da daha geniş anlamda tanımlanması, değişen duruma ayak uydurulması yönünde yapılan dış politik eylemlerdi. Bu sayede AB, aday ülkelerin iç politikalarına kolayca müdahale edebilecek ve demokrasiyi destekleyebilecek bir pozisyona gelmiştir. Oluşan durum, son derece meşrudur, çünkü adaylar üyelik için kendileri başvurmuşlardır, bundan dolayı da kriterlere uymak zorundadırlar. Bu zorunluluk ise,

Birliği'nin Son Genişlemesinin Birlik Dış Politikasına Etkileri, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi 2006), s. 57-58.

⁴³⁵ Anja M. Brunner, "Exporting Democracy, Strategies and Approaches of the United States and the European Union in Transformation Countries: The Case of Ukraine", (Fransa: Nice, Institut Européen des Hautes Études Internationales Diplôme des Hautes Études Européennes et Internationales Année 2007/2008).

⁴³⁶ Alonso ve Maravall, "Democratizations in the European Periphery", a.g.e., s. 265. (Akt. Arıkbuka, *Avrupa Birliği'nin Son Genişlemesinin Birlik Dış Politikasına Etkileri*, a.g.e., s. 58).

ister istemez demokratikleşmeyi beraberinde getirmektedir.⁴³⁷ Bu noktada vurgulanması gereken, genişleme ile amaçlanan demokrasi alanının çevre ülkelere genişletilmesi girişiminin son derece başarılı bir şekilde, gerek Güney Avrupa gerekse MDAÜ genişlemesinde uygulandığı ve her ikisi arasında da benzerlikler ve bağlar bulunduğudur. Kopenhag Kriterleri'nin sahip olduğu yaklaşım tarzının ilk tohumları, 1962 yılında hazırlanan Birkelbach Raporu ile atılmıştır.

Helene Sjursen'e göre; AB genişlemesi aslında AB dış politikasının bir şeklidir. Bu hareket, AB'ye başvuran ülkelerin gerek iç gerekse dış politikalarını şekillendiren bir pozisyona sokmaktadır. Aynı zamanda genişleme, dış aktörleri sisteme dahil etmeyi amaçlamaktadır. Bu da önceleri dış ilişkiler kapsamında yürütülen politikaların içselleştirileceği daha uzun bir sürecin sadece geçiş aşamasıdır. Ortam bu gelişme için son derece uygundu, bunun sebebiyse MDAÜ bölgesinde komünizmin çöküşünden sonra ortaya çıkan yeni hükümetlerin "Batıya dönüşü" dış politik bir amaç olarak benimsemeleriydi.⁴³⁸ Brigid Laffan, içselleştirmek kelimesini kullanmadan, kavramı genişleterek demokratik yapı ve AB'ye kabul edilecek ülkeler için de kullanmaktadır. Laffan'a göre; AB birçok üye devletin ve yeni üye olan devletin modernleştiği bir yapıdır. Ayrıca AB, yeni demokratikleşmiş ülkelere kapılarını açarak, onlara demokrasiyi koruyup devam ettirebilecekleri bir ortam da sağlamaktadır.⁴³⁹ Kısacası, dışarıda demokratikleştirilen ülkeler, daha sonra üye olarak kabul edilmek suretiyle içselleştirilmektedirler.

Soğuk Savaş sonrası, 90'ların ikinci yarısında, MDAÜ'ler arasında AB üyeliği neredeyse gündemin en başındaydı. 'Batı'ya dönüş' bu kapsamda değerlendirilmelidir. MDAÜ'lerin vatandaşları, Batı'yla bütünleşmeyi, siyasi ve ekonomik geçmişlerinden sonsuza kadar kurtulmak olarak görüyorlardı. Bu noktada genişleme, MDAÜ'ler açısından gerçekçi güdüler kadar, simgesel bir anlam da taşımıştır. Slovenya gibi sorunlu bölgelere yakın olan ülkeler içinse AB üyeliği, bir güvenlik garantisi olmuştur. Özellikle Slovenya, üyelik sayesinde son derece tehlikeli bir bölge olan Balkanlar'la bağlarını koparmayı ve istikrarlaşmayı amaçlamıştır. AB üyeliği, MDAÜ'ler için

⁴³⁷ Torreblanca, "The Enlargement acquis and external strategy: a prelude to deliberative foreign policy?" a.g.e., s. 13-18.

⁴³⁸ Helene Sjursen, "Enlargement and the Common Foreign and Security Policy: Transforming the EU's External Policy?", Arena Working Papers, No 18, 1998, University of OSLO, s. 4. http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994-2000/1998/wp98_18.htm

⁴³⁹ Brigid Laffan, "The European Union: A Distinctive Model of Internationalization", *Journal of European Public Policy*, Cilt 5, No2 (Haziran 1998), s. 240. Arıkbuka, *Avrupa Birliği'nin Son Genişlemesinin Birlik Dış Politikasına Etkileri*, a.g.e., s. 60.

sebepleri farklı olsa da, aynı siyasi ve sembolik anlama gelmiştir.⁴⁴⁰ Söz konusu yaklaşımlar sürerken, bölge ülkelerinde de çeşitli sorunların yaşanması beklenmiştir, ancak bu sorunlar iç dinamikler ve AB'nin politikaları sayesinde atlatılabilmektedir.

Demokratikleşme anlamında MDAÜ'lerde Soğuk Savaş'ın ardından uygulanmaya çalışılan demokrasi, kavram olarak bile eski komünist sistemle uyumlanmamıştır. Bundan dolayı ortaya çıkan sorunların, dış faktörlerin yardımıyla çözülmesi gerekliliği kaçınılmaz bir hal almıştır. Tam bu noktada genişleme bir çözüm niteliği taşımıştır. Komünizm sonrasını yaşayan ülkeler önce demokratik kurumsal yapının oluşturulmasına ve sonra da demokratik siyasi kültürün geliştirilmesine son derece güzel bir örnektir. Bu yaklaşımın başarıya ulaşabilmesi ve gelişmesi için, AB ve NATO gibi dış faktörlerin de etkisi gerekmiştir.⁴⁴¹

Demokratikleşme konusunda, MDAÜ'ler arasında ülkeler ve toplumdaki güçler bazında da demokrasiyi kabullenmede çeşitli farklılıklar yaşanmıştır. Komünizm sonrası, demokratik sisteme geçişte ve demokratik kuralların uygulanmasında, ülkelerin eğilimlerini belirleyen en önemli etken ekonomik yapıdır. Ekonomik olarak daha çok gelişmiş olan ülkeler demokratikleşmeyi, az gelişmiş olanlara oranla daha fazla desteklemişlerdir.⁴⁴² AB'nin beşinci genişlemesinin gerçekleştiği, MDAÜ'lerde demokratikleşme (planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş) sürecinde ortaya çıkan gelişmelerin olumsuz etkileri, genişleme mekanizmasına dahil edilen Kopenhag Kriterleri'yle ortadan kaldırılmıştır. Söz konusu kriterler içerisinde yer alan, demokratik bir yapıya ve serbest piyasa ekonomisine sahip olmanın gerekliliğiyle ilgili maddeler, AB'nin üyelik perspektifi sayesinde sağladığı yaptırım gücüyle birleştiği zaman, MDAÜ'ler dönüşümü kolaylıkla gerçekleştirmişlerdir.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Irena Brinar, Marjan Swetlicic, "Enlargement of the European Union: The Case of Slovenia", *Journal of European Public Policy*, Cilt 6, No 5 (Aralık 1999), s. 805. Demokratikleştirme politikalarında coğrafya, ortak tarih, paylaşılan stratejik varlıklar, ortak endişeler ve zorluklar rol oynamaktadır. Orta ve Doğu Avrupa, birincil güvenlik kaygısı birbirine yeterince yakından bağlanan, ulusal güvenliklerinin gerçekçi olarak birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği bir grup devlettir. Karacasulu, Nilüfer ve Cepel, Unalp, Zuhail, "European Neighbourhood Policy and Democracy Promotion", European Consortium for Political Research Conference, 2006, s. 4-5. erişim; <http://www.jhubc.it/ecpr-istanbul/virtualpaperroom/062.pdf>, e.t. 12.03.2013. Ayrıca bkz. Maior, G. Cristian, ve Matei, Mihaela, "The Black Sea Region in an Enlarged Europe: Changing Patterns, Changing Politics", *Mediterranean Quarterly*, Cilt 16, No 1 (Kış 2005), s. 34.

⁴⁴¹ Natalia Letki, "Socialization for Participation? Trust, Membership and Democratization in East-Central Europe", *Political Research Quarterly*, Cilt 57, No 4 (Aralık 2004), s. 666-668.

⁴⁴² Shale Horowitz, "Sources of Post-Communist Democratization: Economic Structure, Political Culture, War and Political Institutions", *Nationalities Papers*, Cilt 31, No 2 (Haziran 2003), s. 121.

⁴⁴³ Arıkbuka, *Avrupa Birliği'nin Son Genişlemesinin Birlik Dış Politikasına Etkileri*, a.g.e., s. 64.

AB'ye üyelik başvurularının yapıldığı dönemde söz konusu ülkelerde, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya hariç, iktidarda Neo-Komünist partilerin bulunmalarıdır. Buna rağmen, MDAÜ'lerdeki mevcut iç sorunlar ve fikir ayrılıkları devam ederken bile, Batı kurumlarına katılım bir devlet politikası haline gelmiştir. 1989'dan sonra, Batı kurumlarına katılım istenci, aynı zamanda liberalizasyon ve serbest piyasa ekonomisine giden yolda, Batıya verilen desteğin iç boyutunu oluşturmuştur. Batı kurumlarına (AB ve NATO) verilen bu desteğin iki nedeni bulunuyordu. Birincisi NATO'ya verilen destekti ve tamamen MDAÜ'lerin güvenlik kaygılarına dayanıyordu. İkincisi ise AB'ye verilen destekti ve ekonomik ve siyasi umutlardan kaynaklanıyordu. Bu istençle yakalanan dinamizm doğrultusunda, uluslararası sistemin normlarına uyum için demokratikleşme yönündeki adımlar, ekonomik reformlarla paralel olarak atılmıştır.⁴⁴⁴ Bu başarı genişlemenin motive edici yapısı ve Avrupa Birliği'nin çekim gücü sayesinde elde edilmiştir. Bir dış politika aracı olarak genişlemenin başarısı ve çekim gücü, aslında bütün olumlu faktörlerin yanında sahip olduğu sembolik güce dayanıyordu. Öte yandan, Christopher Hill'e göre; genişlemenin dış politika açısından bölgenin istikrara kavuşturulması dışında, hiçbir stratejik getirisi olmayacaktır.⁴⁴⁵ Bu nokta aslında üzerinde ısrarla durulan bir yaklaşımdır. Genişlemenin, dış politik işbirliğini daha da zorlaştıracığı iddiası her zaman için mevcuttur. Bu yaklaşımı benimseyen araştırmacılar da sürekli olarak ODGP'nin hükümetlerarası yapısına vurgu yapmaktadırlar. Ancak ortak olumlu görüş, bölgenin istikrara kavuşturulacak olmasıdır. AB genişlemeye karar verdikten ve MDAÜ'lere katılımı garanti ettikten sonra, söz konusu ülkeler AB yasalarını, pazarlarını AB mallarına ve hizmetlerine açmayı, iç ve dış sorunlarını barışçı yollardan çözmeyi kabul etmişlerdi. Robert Cooper bu gelişmeyi, işbirliğinin ve gönüllülüğün esas olduğu, yeni bir imparatorluğun inşa edilmesi olarak tanımlamaktadır.⁴⁴⁶ AB'nin çekim gücü, istikrar alanının çevreye doğru genişlemesine neden olmuştur. Bu son derece önemli bir etkidir ve geriye dönüşü kısa dönemde sağlanmaktadır. Pridham'a göre; AB üyeliğinin demokrasi üzerindeki etkisi sadece uzun dönemli değildir, katılım müzakerelerinin başlayabilmesi için çeşitli reformların

⁴⁴⁴ Erhan Büyükakıncı, "The Neo-Communist Parties and Power in Central and Eastern Europe: Change in Political Discourses and Foreign Policy Positions", *East European Quarterly*, Cilt 39, No 3 (Eylül 2005), s. 370-394.

⁴⁴⁵ Christopher Hill, "CFSP: Conventions, Constitutions and Consequentiality", *The International Spectator*, Cilt 37, No 4 (2002), s. 79.

⁴⁴⁶ Robert Cooper, *The Postmodern State and the World Order*, (Londra: DEMOS 2000).

Zielonka, Jan, "Challenges of EU Enlargement", *Journal of Democracy*, Cilt 15, No 1 (Ocak 2004), s. 23.

gerçekleştirilmesi gerekliliği, kısa dönemde de demokrasi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.⁴⁴⁷

Komünizm sonrası siyasal ve ekonomik liberalleşme sürecine giren MDAÜ'nün AB'nin yardımıyla demokratik konsolidasyon sağlamış olmaları Batı Balkanlar için de önemli bir model oluşturmuştur. 1990'lı yılların başından beri AB her ne kadar bu bölgede askeri çatışmaları önleyememiş olsa da; jeopolitik çıkarları açısından büyük önem taşıyan Batı Balkanlar'ı istikrarlılaştırma ve yeniden inşa etme çabası içine girmiştir. 1998'de Kosova savaşı patlak verdikten sonra Birlik, bölgeyle olan ilişkilerini ekonomik kalkınma ve işbirliği politikasının ötesine geçirerek üyelik şartlılığı aracılığıyla “dönüştürme” politikası üzerine oturtmuştur.⁴⁴⁸

Bu bağlamda Hırvatistan, Makedonya, Arnavutluk, Eski Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Sırbistan, Karadağ ve Kosova) ve Bosna Hersek ile 1999'da “İstikrar Paketi” imzalanarak “İstikrar ve Katılım Süreci” başlatılmıştır. Böylelikle bu ülkelere Kopenhag kriterlerine gösterdikleri uyuma endeksli olarak resmi AB adaylığı statüsü sözü verilmiştir. Anlaşma, ülkelerle demokratikleşme ve insan hakları, ekonomik yapılandırma ve kalkınma ve güvenlik, adalet ve içişleri konusunda siyasi diyalog başlatmıştır. Komisyon yayınladığı düzenli raporlarda demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları başlıklarındaki ilerlemeleri göz önüne alarak aynı zamanda bu ülkelerle ekonomik ve ticari işbirliğini de derinleştirmiştir.⁴⁴⁹

Ancak, AB'nin tüm teşvikleri ve koşullu olarak sunulan üyelik perspektifine rağmen Batı Balkan ülkeleri AB kriterlerine uyum ve demokratik dönüşüm konularında MDAÜ'nün gösterdiği başarıyı gösterememişlerdir. Ekonomik açıdan göreceli olarak geri kalmış olmaları, devlet kurumlarının zayıflığı, etnik temelli çatışmalar ve aşırı siyasal eğilimlerin varlığı, bu ülkelerin reform sürecini zorlaştırmıştır.⁴⁵⁰ Hırvatistan, üyelik müzakerelerini tamamlayarak Temmuz 2013'te AB'ye üye olan ilk Batı Balkan ülkesi olmuştur. Hâlihazırda, AB genişleme politikası kapsamında Türkiye dışında Batı Balkan ülkelerinden altı ülke yer almaktadır: Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Arnavutluk aday ülke konumunda bulunmaktadır. Bosna-Hersek ve Kosova ise potansiyel aday ülke statüsüne sahiptir.

⁴⁴⁷ Geoffrey Pridham, “EU Enlargement and Consolidating Democracy in Post-Communist States-Formality and Reality”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, No 3 (2002), s. 954.

⁴⁴⁸ Saatçioğlu, “Avrupa Birliği ve Demokratikleşme”, a.g.e., s. 664.

⁴⁴⁹ A.g.e., s. 664.

⁴⁵⁰ Saatçioğlu, “Avrupa Birliği ve Demokratikleşme”, a.g.e., s. 664.

Avrupa Birliği'nin son genişlemeler ile attığı önemli adımlar sayesinde, Avrupa kıtasında önemli bir istikrar alanı oluşmuştur. Genişleme ODGP'nin en önemli aracıdır. Bu araç sayesinde üyelik perspektifi verilen ülkeler, üyeliğin şartlarını yerine getirebilmek adına, gerekli reformları süratle ve zamanında gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Aday ülkelerin bu reaksiyonları doğal olarak istikrar sağlanması ve demokrasi anlamında son derece yararlı olmaktadır. Üyelik gerçekleştikten sonra da yeni üye devletler, Batılı anlamda işleyen bir demokrasiye ve sürdürülebilir kalkınmaya sahip ülkeler olarak AB içerisinde varlıklarını sürdürmektedirler. Diğer bir deyişle genişleme ve üyelik perspektifi aday ülkelere güçlü bir motivasyon sağlamaktadır. Güney Akdeniz ülkeleri, MDAÜ'ler ve Batı Balkanlar'dan Hırvatistan AB'nin genişlemesi aşamasında, belirlenen kriterlere uydukları için kolayca demokratikleştirilmişlerdir.

2.3.5. Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası ve Demokratikleştirme

2004-2007-2013⁴⁵¹ genişlemeleri AB'nin coğrafi sınırlarını potansiyel AB üye adayı statüsünde bulunmayan, Türkiye dışındaki ülkelere doğru genişletmiştir. Söz konusu genişlemeler AB'nin sınırlarını ve komşularını değiştirmiş ve bununla beraber yeni fırsatların yanı sıra yeni zorlukları da ortaya çıkarmıştır. Avrupa Komşuluk Politikası (AKP)⁴⁵² kapsamındaki Güney ve Doğu ülkeleri, uyuşturucu, fuhuş amaçlı kadın-çocuk ticareti ve yasadışı göçün transit veya çıkış ülkeleri olarak AB için tehdit oluşturmaktadır. Bu ülkeler enerji kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle enerjide dışa bağımlılığı bariz hale gelen AB için jeostratejik önemdedir. AKP bu sorunların çözümüyle politik ve ekonomik amaçlara ulaşmayı hedefleyen bir proje olup⁴⁵³ AGS'nin de desteklenmesini öngörmüştür. Bu doğrultuda, Mart 2003'te Komisyon "Daha Geniş Avrupa-Komşuluk: Güney ve Doğu Komşularıyla İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve" dokümanı⁴⁵⁴ hazırlayarak "Daha Geniş Avrupa Görev Gücü" oluşturmuştur. Komşuluk politikasının esas belgesi olan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi"⁴⁵⁵ 12 Mayıs 2004'te ise yayınlanmıştır. Belge'de AB'nin komşularıyla

⁴⁵¹ https://ec.europa.eu/info/policies/eu-enlargement_en E.t. 1.09.2015

⁴⁵² AB tarafından AKP politikasına dahil edilmiş olan ülkeler şunlardır: Cezayir, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, Filistin, Suriye, Tunus, Ukrayna.

⁴⁵³ Hakan Samur, "Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, No 27 (Kış 2009), s. 22.

⁴⁵⁴ European Commission, "Wider Europe-Neighbourhood Policy: A New Framework For Relations With Our Eastern And Southern Neighbours", COM(2003)104, 11.03.2003. http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf, e.t. 12.12.2016.

⁴⁵⁵ European Commission, "European Neighbourhood Policy-Strategy Paper", 12.05.2004, COM(2004)

arasındaki ilişkilerin ortak değerlerin (politik: demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, azınlık hakları ve sivil toplumun güçlendirilmesi, ekonomik: pazar ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma, temel işgücü standartları) benimsenmesi ve geliştirilmesine dayanacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, güvenlik, istikrar ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarının komşularıyla yakın ilişki kurmasından ayrı düşünülemeyeceği belirtilmiştir. Buradaki amaç, AKP'ye taraf ülkelerin söz konusu politik ve ekonomik değerlere göre kendi iç yapılarını reforma tabi tutmaları ve bununla birlikte AB açısından sorun teşkil eden alanlarda işbirliğine gitmeleridir. Bu reform ve işbirliğinin karşılığı olarak da AB'nin çeşitli biçimlerde desteği öngörülmektedir.⁴⁵⁶

Demokrasinin teşviki, insan hakları ve hukukun üstünlüğü, aynı zamanda AB'nin “yakın çevre” bölgesinin siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasında AB'nin çabalarının temelini oluşturur.⁴⁵⁷ Bu bölgelerin güvenlik, istikrar ve refahın hakim olduğu bir bölge haline gelmesi için AB'nin yapacağı katkılar demokratikleşme ve ekonomik liberalizasyon koşullarına bağlanmıştır. Ancak, burada AB'nin MDAÜ ve Batı Balkanlar'a izlediği koşullu destek stratejisinden farkı, komşu ülkelere yapacakları siyasi ve ekonomik reformlara karşılık olarak AB tarafından AB üyeliği sözünün hiçbir zaman verilmemiş olmasıdır.⁴⁵⁸

Bu bağlamda AB, komşu ülkelerle ilişkilerini güçlendirilmiş işbirliği hedefi çerçevesinde geliştirmiştir. Bu ülkelerle 1990'lı yılların ortalarından itibaren yakın ticari ilişkiler ve AB üyeliğine varmayacak siyasi işbirliği sağlamak amaçlarıyla anlaşmalar yapılmıştır. Eski Sovyet ülkeleriyle Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları, AB'nin Akdeniz'deki komşularıyla da Avro-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları (Euro-Mediterranean Cooperation Agreements) imzalanmıştır. Bu anlaşmalarda hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları temel unsurlar olarak belirlenmiş, bu ilkeler ihlal edildiği takdirde anlaşmaların içeriğinin değiştirilebileceği, hatta işbirliğinin askıya alınabileceği eklenmiştir. Bunun yanı sıra bu ülkelere yönelik başka AB mali yardım programlarından⁴⁵⁹ yapılacak desteğin durdurulması hakkı da AB tarafından saklı

373 final, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf, e.t. 12.12.2016.

⁴⁵⁶ Samur, “Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları”, a.g.e., s. 22.

⁴⁵⁷ Börzel ve Risse, “Venus Approaching Mars? The European Union's Approaches to Democracy Promotion in Comparative Perspective”, a.g.e., s. 34-60.

⁴⁵⁸ Börzel, Risse, a.g.e., s. 43. Saatçioğlu, “Avrupa Birliği ve Demokratikleşme”, a.g.e., s. 665.

⁴⁵⁹ Bu programlar arasında en önemlisi TACİS ve MEDA programlarıdır. TACİS (Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States – Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım) eski Sovyet Cumhuriyetlerine, MEDA (Mediterranean Development Assistance – Akdeniz Yardım Programı) da Akdeniz ülkelerine yönelik olarak geliştirilmiştir.

tutulmuştur.⁴⁶⁰ Ancak pratikte AB, bu tarz negatif şartlılık uygulamaktan genelde kaçınmıştır. Bunun yerine anlaşmalara taraf ülkelerde demokrasi ve insan haklarına uyum sorunlarını çözmek amacıyla siyasi diyalog mekanizması kullanmıştır.⁴⁶¹

AKP belgelerinde komşu ülkelerde Birliğin ortak değerlerinin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. AB'nin ekonomik ve özellikle politik değerlerinin ihracı, AKP'nin öncelikli amacıymış gibi görünmektedir. Oysa ki, çevre ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal yapılarını değişime zorlamasının asıl nedeni, AB'nin yukarıda dile getirdiğimiz sorunlarını çözmeyi amaçlamasıdır. Bu değerleri amaç değil de araç olarak gören bu anlayış, liberal-demokratik sistemlere sahip devletlerin barışçıl oldukları ve kendi aralarındaki sorunlarını hukuk çerçevesinde çözecekleri konusunda Kantçı görüşe dayanırlar.⁴⁶² Mesela AB komşu ülkelerle enerji açığını kapatmak amacıyla bu alanda anlaşmalar yapabilir. Fakat ekonomik ve politik değişkenler dikkate alınmadan yapılacak bu anlaşmalar enerji güvenliğini çok fazla sağlamayabilir.⁴⁶³ Bu sebeple, AKP demokratik değerleri ön plana koyuyorsa da Birliğin faydacı ve pragmatik politika anlayışının bir sonucudur.⁴⁶⁴

Komşuluk Politikası'nın 2003'te resmi olarak geliştirilmesinin ardından AB, komşularıyla siyasi ilişkilerini ve ekonomik bütünleşme hedefini daha da derinleştirmiş ve bu ülkelerin kısa ve orta vadede gerçekleştirmesi gereken siyasal ve ekonomik reformları düzenli olarak yayınlanan "AKP Eylem Planları"nda belirlenmiştir. Bu bağlamda komşu ülkelerin AB'nin normlarına uyumunun aynı AB genişleme sürecine dahil olan ülkelerle olduğu gibi Komisyon tarafından düzenli olarak izlenmesi sağlanmıştır.⁴⁶⁵

Ancak, AB'nin komşu ülkelerini yakın takibi ve AKP bünyesindeki işbirliği teşviklerine rağmen demokratikleşme bu ülkelerde beklenen sonuçları yaratmamıştır. Bunun en önemli sebebi bu ülkelere demokratikleşme karşılığı AB tarafından sunulan ödüllerin yetersizliği olarak görülebilir. MDAÜ ve Batı Balkanlar'da olduğu gibi AB

⁴⁶⁰ Börzel ve Risse, "Venus Approaching Mars? The European Union's Approaches to Democracy Promotion in Comparative Perspective", a.g.e., s. 43.

⁴⁶¹ Saatçioğlu, "Avrupa Birliği ve Demokratikleşme", a.g.e., s. 665.

⁴⁶² Thomas Risse-Kappen, "Collective Identity in A Democratic Community-the Case of NATO," Peter J. Katzenstein, (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in the World Politics*, (New York: Columbia University Press, 1996), s. 357-400.

⁴⁶³ John Gault, "EU Energy Security and the Periphery," Roland Dannreuther, (der.), *European Union Foreign and Security Policy: Towards A Neighbourhood Strategy*, (Londra: Routledge, 2004), s. 170.

⁴⁶⁴ Samur, "Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları", a.g.e., s. 24-25.

⁴⁶⁵ Saatçioğlu, "Avrupa Birliği ve Demokratikleşme", a.g.e., s. 665.

üyelik perspektifi komşulara da sunulmuş olsaydı demokratik dönüşümde daha fazla ilerleme sağlanmış olabileceği yüksek bir olasılıktır.

AB ortak değerlerini komşu ülkelere ihraç ederek onların modernleşmesine ve gelişmesine yardım etmeyi amaçlasa da, kendi sorunlarını çözüme kavuşturmayı ve stratejilerini gerçekleştirmeyi hedefleyen bir projedir. AKP'nin oluşumuna yukarıda dile getirdiğimiz enerjide dışa bağımlılık ile uyuşturucu trafiği ve yasadışı göç sorunlarını çözüme kavuşmasında komşu ülkelerin jeostratejik konumları neden olmuştur. Ayrıca, AKP'nin amacı AB'nin manevra ve etki alanını genişletmek ve küresel aktör olmaktır.⁴⁶⁶

2.3.6. Avrupa Birliği'nin Kalkınma Politikası ve Demokratikleştirme

Kalkınma politikası, Avrupa Birliği'nin dış politikalarının merkezinde yer alır. Kurulduğu günden beri AB partner bölgelerde kalkınmayı desteklemektedir. AB tüm küresel resmi kalkınma yardımının (Official Development Aid – ODA) %50 üzerinde sağlayan dünyanın en büyük kalkınma donörüdür. AB'nin kalkınma politikasının temel amacı 'yoksulluğun uzun vadede azaltılması ve ortadan kaldırılması'dır. Ek hedefler olarak; demokratikleştirme, iyi yönetişimin güçlendirilmesi ve hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, barış, toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi ve son zamanlarda çevre ve iklim sorunlarıyla mücadele sayılabilir.⁴⁶⁷

Soğuk Savaş boyunca AB, o dönemdeki diğer Batılı topluluk ve devletlerin de yapmış olduğu gibi, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi gibi meseleler üzerinde durmamıştır. Demokratikleşme sorunsalına yeterince eğilmeyen Birlik, üçüncü ülkeleri kalkındırmaya yönelik politikalara odaklanmış; bu politikaları da siyasi/demokratik değil; ekonomik temellere dayandırmıştır. Dolayısıyla bu dönemde AB açısından demokrasinin yaygınlaştırılmasından çok ekonomik işbirliği ağır basmıştır.⁴⁶⁸

Avrupa Birliği kalkınma politikasının hukuki dayanağı⁴⁶⁹ aşağıdaki gibidir:

⁴⁶⁶ Samur, "Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları", a.g.e., s. 32.

⁴⁶⁷ Ramet, Valerie, A General Survey Of Development Policy, (2016), http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.3.1.pdf, e.t. 10.10.2016. Brunner, Anja Maren. Exporting Democracy: Strategies and Approaches of the United States and the European Union in Transformation Countries, *The Case of Ukraine*. Institut Européen des Hautes Études Internationales Diplôme des Hautes Études Européennes et Internationales Année 2007/2008.

⁴⁶⁸ Saatçioğlu, "Avrupa Birliği ve Demokratikleşme", a.g.e., s. 658.

⁴⁶⁹ Ramet, A General Survey Of Development Policy, a.g.e.

- Madde 21 (1) Avrupa Birliği Antlaşması (TEU): genel görev ve AB kalkınma işbirliği alanında temel ilkeler;

- Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma (TFEU) 211'e Madde 4 (4) ve 208 (AB Antlaşması);

- Maddeler 312'den 316'ya kadar TFEU: bütçe konular;

- Cotonou Anlaşması (Karayip Afrika ve Pasifik (ACP) grubuna ait devletler) ve (Madde 217 TFEU kapsamında) çeşitli ikili ortaklık anlaşmaları: özel işbirliği anlaşmaları.

20 Aralık 2005 tarihinde, Komisyon, Konsey ve Parlamento ortaklaşa 'Kalkınmaya İlişkin Avrupa Ortak Karar'ı (Consensus) benimsemişlerdir. Bu politika beyanı AB kurumları ve Üye Devletler tarafından kalkınma işbirliği için ilke ve değerlerin yeknesak takımını (uniform set of principles) belirlemiştir. Söz konusu beyan, 2000 Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri⁴⁷⁰ (BKH) doğrultusunda yoksulluğun azaltılması ve dünya genelinde Avrupa'nın demokratik değerlerinin teşviki gibi Avrupa kalkınma politikası için temel hedefleri (insan hakları, temel özgürlükler, barış, demokrasi, iyi yönetim ve cinsiyet eşitliği)⁴⁷¹ tanımlamıştır. Bu bağlamda, iyi yönetim, insan hakları ve demokrasi arasındaki karşılıklı bağımlılık AB tarafından vurgulanmıştır. Ortak Karar da gelişmekte olan ülkelere kendi kalkınması için net sorumluluklar vermektedir.

AB coğrafi bölünmeye dayalı yardım ve işbirliği programlarını uygulamaktadır. Bu bölgesel programların ayrı bir hukuki, mali ve idari çerçevesi mevcuttur: Yeni Bağımsız Devletler (BDT), Afrika Pasifik ve Karayip (APK) ülkeleri, Asya ve Latin Amerika Ülkeleri (ALAÜ) ülkeleri, Akdeniz ve Ortadoğu (AO) ülkeleri ve Orta ve Doğu Avrupa (ODAÜ) ülkeleri. 1980'lerin sonuna kadar, AB'nin kalkınma politikaları

⁴⁷⁰ Dış yardımlar hem ABD hem de Avrupa tarihinde önemli bir role sahip olmuştur. Bu alanda uluslararası işbirliği İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla artmış ve tüm dünyada kalkınmanın desteklenmesi amacıyla ekonomik, çevresel ve refahla ilgili hedefleri belirleyen Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin (BKH'ler) kabulüyle sonuçlanmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1970 yılında kabul ettiği kararla Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) hedefi, ülkelerin Gayri Safi Milli Gelirlerinin (GSMG) %0,7'si olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen ülkeler arasında Avrupa ve İskandinav ülkeleri diğer bölgelerdeki ülkelere kıyasla oransal olarak daha fazla kalkınma yardımı vermiştir.

⁴⁷¹ Karin Kortmann, Keynote presentation: democracy promotion – key to peace, stability and development in a globalised world. Worldwide promotion of democracy: challenges, role and strategy of the European Union, (Brussels 5-6 June 2007), Konrad-Adenauer-Stiftung Avrupa Ofisi'nde Kalkınma Politikası Diyalogu projesi çerçevesinde yayınlanmıştır. S. 17. Ayrıca bkz. http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.3.1.pdf

ağırlıklı olarak tercihli ticaret anlaşmaları çerçevesinde üye devletlerin eski kolonileriyle ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve mali yardım sağlanması esasları üzerine inşa edilmiştir. Bu ise AB ve Afrika, Pasifik ve Karayip Grubu (APK ülkeleri) arasında 1975 yılında imzalanan, ilk olan Lomé Anlaşması'na⁴⁷² dayanmaktadır. Bu Anlaşma, Güney'de yer alan APK ülkelerinin kendi kendilerine kalkınmalarını desteklemeye yönelik bir uluslararası yardım ve ticaret anlaşması olarak öne çıkmıştır. Taraflar sonraki yıllarda Lomé II, III ve IV'ü imzaladılar.⁴⁷³ 15 Aralık 1989'da imzalanan ve Lomé serisi anlaşmaların sonuncusu olan Lomé IV Konvansiyonu, 1990-2000 yıllarını kapsıyordu. Lomé anlaşmaları bağlamında APK ülkelere sağlanan desteğin kıtadaki ülkelerin kalkınmaları için yeterli olmaması üzerine Afrika yeni arayışlara yönelmiştir.⁴⁷⁴

Siyasi düşünceler, insan onuru (insan değeri ve cinsiyetler arasındaki eşitlik dahil) ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklar AB ve APK ülkelerinin kararlılığını açıkladığı III. Lomé Anlaşması'nda (1985-1990)⁴⁷⁵ ilk kez açık hale gelmiştir. Ama Anlaşma bu normların ihlali durumunda herhangi bir yaptırımda bulunmamıştır.⁴⁷⁶ Soğuk Savaş sonrası dönemde demokratikleşme konusunda AB'nin attığı ikinci önemli adım Aralık 1989'da yine APK ülkeleriyle imzalanan Lomé IV anlaşmasıdır. Revize edilen IV. Lomé Anlaşması'nda (1995-2000) bu kriterlere/normlara uymayan APK ülkeleri tahsis edilen fonların alımını riske eder anlamına gelmektedir.⁴⁷⁷

AB yavaş yavaş APK grubuna kendi özgün odağını genişletmiş ve şimdi dünya çapında yaklaşık 160 ülkede çalışmalarını sürdürmektedir. Avrupa Komisyonu, 1997'de Avrupa ile Afrika, Pasifik ve Karayip ülkeleri arasındaki ilişkilere dair Yeşil Belge'yi (Green Paper on relations between the European Union and the APC countries)⁴⁷⁸

⁴⁷² Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Afrika, Karayipler ve Pasifik Devletleri Arasındaki Lomé Sözleşmesi, (Şubat 1975), Brussels, E.t. 10.12.2014, <http://www.acp.int/sites/acpsec.waw.be/files/story-pdf/en/Lome-Convention-I-en.pdf>. (1975'te imzalanan Lomé I Antlaşması ile Afrika, Pasifik ve Karayip ülkelere daha iyi ticari şartlar sağlanmış; Avrupa, sömürge döneminin hatalarını unutturmaya yönelik hümanist bir yaklaşımla, Afrika'yı yeniden keşfetmeye çalışmıştır. Kaynak: Sare E. Yılmaz, Yücel Uğurlu, "Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 12, No 2 (2013), s. 95.)

⁴⁷³ Lomé Anlaşmaları ile ilgili detaylı bilgi için bkz: <http://www.acp.int/search/node/lom%C3%A9%20agreements>

⁴⁷⁴ İbrahim Arslan, "21. Yüzyılda Afrika-Avrupa Birliği İlişkileri: İki Birlik, Tek Vizyon", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23, No 1 (2015), s. 111.

⁴⁷⁵ Lomé Anlaşması, (önsöz, Md. 4 ve ek I), s. 153. <http://www.acp.int/sites/acpsec.waw.be/files/story-pdf/en/Lome-III-en.pdf>, e.t. 2.10.2016

⁴⁷⁶ Börzel ve Risse, "Venus Approaching Mars? The European Union's Approaches to Democracy Promotion in Comparative Perspective", a.g.e., s.37-38.

⁴⁷⁷ Lomé Anlaşması, <http://www.acp.int/content/lome-convention>. E.t. 1.09.2016.

⁴⁷⁸ Green Paper on relations between the European Union and the ACP countries, (20.11.1996), E.t. 26.09.2016, http://aei.pitt.edu/1206/1/ACP_21st_gp_COM_96_570.pdf.

yayınlanmıştır. Yeşil Belge’de APK ülkeleri ile ilişkilerde yeni bir dönemin başlaması gerektiğini tartışan Komisyon, yeni küresel ortamın varlığından bahsederek “sömürge ve sömürge sonrası dönemin geride kaldığını, günümüzdeki politik olarak daha açık uluslararası ortamın, her partnerin sorumluluklarını yerine getirmesine yeterli fırsatı sunduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁹

Avrupa Topluluğu, Yeşil Belge’nin yayınlanmasından üç yıl sonra 23 Haziran 2000’de Cotonou, Benin’de Afrika, Pasifik ve Karayip ülkeleriyle kalkınma ve işbirliğine yoğunlaşan Cotonou anlaşması’nı⁴⁸⁰ imzalamıştır. 2000 Cotonou anlaşması Afrika, Pasifik ve Karayiplerdeki 48 ülkeyi kapsamakta ve demokratik prensiplere saygı, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetişimi temel ilke olarak benimseyerek anlaşmaya imza atmış ülkeleri AB ile siyasal bir diyalog içinde olmaya davet etmektedir. APK-AT anlaşması Mart 2000’den Şubat 2020’ye kadar yirmi yıllık bir dönem için yapılmıştır. Avrupa Kalkınma Fonu Cotonou Anlaşmasına dahil olan ülkelere kalkınma yardımı sağlarken ilgili ülkelerin AB ile diyalog içinde demokratikleşmeleri sürecini dikkate almaktadır.⁴⁸¹ Barış ve güvenlik ortamının tesisinin öneminin vurgulandığı anlaşmada, bu ortamın demokrasi, insan haklarına saygı ve devlet düzeninin istikrara kavuşturulmasıyla sağlanabileceği belirtmektedir.⁴⁸² Bahar da benzer biçimde, istikrar ve güvenlik arasında ilişki kurarak çok zengin doğal kaynaklara sahip olan Afrika’nın güvenli bir kıta olmasının, kıtadaki devletlerde siyasal istikrarın oluşmasına bağlı olduğunu ifade ederek siyasal istikrarın, Avrupa ile diğer kıtalara yapılan göç dalgalarının önünü keseceğini ve bölgenin silah tüccarlarının alanı olmaktan çıkacağını⁴⁸³ öngörmektedir. Temel stratejilerinden biri “fakirliği azaltmak” olarak tespit edilen Cotonou Anlaşması ile Afrika dâhil gelişmekte olan ülkelerin, ticari anlamda dünya pazarlarına entegre olmaları ve Dünya Ticaret Örgütü’yle uyumlu hale gelmeleri amaçlanmaktadır. Cotonou anlaşmasına göre AB’den kalkınma yardımı almanın bir şartı, rüşvete/bozulmaya karşı mücadeleye öncelik verilmesi, ülkeler, bölgeler ve alt bölgelerle iyi yönetim ve politik diyalogun geliştirilmesidir. Bu,

⁴⁷⁹ Arslan, “21. Yüzyılda Afrika-Avrupa Birliği İlişkileri: İki Birlik, Tek Vizyon”, a.g.e., s. 115. Bkz. Brown, W., “The EU and Africa beyond 2000”, The European Union and Africa: The Restructuring of North-South Relations, (I.B.Tauris, New York, 2002), s. 190-91.

⁴⁸⁰ ACP-EC Partnership Agreement (Cotonou Agreement), e.t. 21.08.2016. https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/cotonou-agreement_en.pdf.

⁴⁸¹ Zülküf Aydın, “Demokrasi Mühendisliği ve Azgelişmiş Ülkeler”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, No 1 (Nisan 2008), s. 61.

⁴⁸² Carlos Santiso, “Promoting Democracy by Conditioning Aid? Towards a More Effective EU Development Assistance”, *International Politics and Society*, No 3 (2002), s. 107-133.

⁴⁸³ Arslan, “21. Yüzyılda Afrika-Avrupa Birliği İlişkileri: İki Birlik, Tek Vizyon”, a.g.e., s. 116. Bkz. Bahar, H. İ., “Avrupa Birliği (AB)-Afrika İlişkileri”, *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, (2008), e.t. 2.12.2014.

rüşvetin/bozulmanın ileri seviyelerde olduğu gelişmekte olan ülkelerle işbirliğinin askıya alınabileceği anlamına gelmektedir. Cotonou anlaşması aynı zamanda APK ülkelerinin, AB bölgesine giren uyruklarındaki yasadışı göçmenlerin ilave bürokratik işlemler olmaksızın geri kabulü esasına dayanmaktadır.⁴⁸⁴

Tüm bu yukarıda bahsedilen gelişmelere rağmen AB'nin demokratikleştirme adına kalkınma alanındaki girişimlerinin başarılı olduğu söylenemez. Örneğin, tüm azgelişmiş ülkelerde ve özellikle de Afrika ülkelerinden sadece Gana'da oy verme süreçlerinin, insan haklarına saygı gibi ölçütler açısından demokrasinin birçok unsurunu koruyabilmiştir.⁴⁸⁵ Afrika demokrasilerinin giderek yerlerini antidemokratik süreçlere terketmesinin temelinde bu demokrasilerin toplumsal iç dinamikler sonucu değil de dış zorlamalar aracılığıyla ortaya çıkmış olması yatmaktadır. AB'nin kendisinin bu demokratikleştirme girişimini ciddiye almaması ve demokrasi istemlerinin büyük ölçüde retorikten ibaret kalmasıdır. Uluslararası yardım örgütlerinde çalışan görevliler de alışageldikleri yöntemlerin dışına çıkmak istemediklerinden demokratikleşmenin uygulanması veya uygulanmaması onları pek tedirgin etmemektedir. Çoğu kez de Gana örneğinde olduğu gibi demokratikleşme adı altında yürütülen kalkınma projelerinde bahsedilen demokratikleşme kavramının demokrasi ile ilişkisi pek yoktur.⁴⁸⁶ Crawford'un⁴⁸⁷ belirlemelerine göre demokratikleşmeyi geliştirip pekiştireceği iddia edilen AB tarafından finanse edilen kimi kalkınma projeleri bu amacı gerçekleştirmekten uzaktır. Örneğin Kırsal Kalkınma ve Doğal Kaynakları Geliştirme adı altında 1997 ile 2003 arasında uygulanan projede 3.8 milyon Avro yerel yönetimleri güçlendirip demokratik yönetimi gerçekleştirmek için İnsan Kaynakları Kalkınma Programına, 1.5 milyon Avro da 'Yerel Yönetim için İşbirliği' programının bir parçası olan 'yerel sivil toplum örgütlerinin kapasitelerini geliştirmek' amacına ayrılmış fakat dikkatli bir inceleme 'Yerel Yönetim için İşbirliği'nin yerel yönetimleri güçlü kılan bir yönetimle bir ilgisinin olmadığını ortaya koymuştur.⁴⁸⁸ Bu projelerde yönlenilen etkinlikler yerel bazda gelir getirici etkinlikler aracılığıyla halıcılık, marangozluk, biçki-dikiş, hayvancılık ve ormancılık alanlarında becerileri geliştirme gibi şeylerden ibarettir.

⁴⁸⁴ Rye G. Olsen, "Challenges to Traditional Policy Options, Opportunities for New Choices: The Africa Policy of the EU", *The Round Table, The Commonwealth Journal of International Affairs*, Cilt 93, No 375 (2004), s. 430.

⁴⁸⁵ Thomas Carothers, "The End of the Transition Paradigm", *Journal of Democracy*, Cilt 13, No 1 (2002), s. 5-21.

⁴⁸⁶ Gordon Crawford, "The European Union and Democracy Promotion in Africa: The Case of Ghana", *The European Journal of Development Research*, Cilt 17, No 4 (2005), s. 571 – 600.

⁴⁸⁷ A.g.e.

⁴⁸⁸ Gordon Crawford, "The European Union and Democracy Promotion in Africa: The Case of Ghana", a.g.e., s. 578.

Yani retorikte söylenen demokratik yerel yönetimleri gerçekleştirmek iddiasıyla bir ilgisi yoktur. Aynı şekilde finanse edilen mikro projelerin de öyle iddia edildiği gibi yoksulları güçlendirip kendi kaderlerini belirlemede etken olan karar mekanizmalarının ve yerel yönetimlere katılmaları dolayısıyla da yerel demokratik yönetişimin bir parçası olmaları söz konusu değildir.⁴⁸⁹ Buradan giderek de varılan sonuç AB'nin kalkınma işbirliği programının demokrasi ve yönetim konularına çok sınırlı bir şekilde odaklandığı yolundadır.

2.3.7. Avrupa Birliği'nin Mali ve Teknik Yardımları ve Demokratikleştirme

Kalkınma işbirliği çerçevesinde demokrasinin teşviki için AB stratejileri çeşitli eylemler üstlenmektedir. Özellikle de teknik yardım bakımından yardım, hedef ülkelerde sivil toplumla diyalogun kurulması ve proje finansmanı şeklinde sağlanan mali desteklerdir. Hedef ülkelerin çoğu için üyelik umudu hariç tutulmakta ve AB böylece kaldıraç yeteneklerinin önemli bir bölümünü kaybetmektedir. Birlik, sivil topluma ve halka yakın hareketlere odaklanarak “aşağıdan” değişimi teşvik etmeyi amaçlayan demokrasi teşvikine daha ince bir yaklaşım benimsemiştir.

Demokratların lehine hedef ülkelerde kurumsal dengeyi bozmak amacıyla Avrupa Birliği ve üye devletleri seçim komisyonları, parlamentolar, mahkemeler, insan hakları gözlemcileri, siyasi partiler, sendikalar ve iş birliklerine doğrudan maddi destek ve teknik destek sağlamaktadır. ABD'nin partizan yaklaşımına çok benzer şekilde Avrupa Birliği demokratik normları üstlenen STK'lara ve halka yakın hareketlere yardım sağlayarak, demokratik uygulamaların kabulünün ve farkındalığının, sonunda, geride demokrasi ile kabuk değiştirecek olan diktayı geride bırakarak kurumsal çerçevenin her tarafına yayılacağını ummaktadır.⁴⁹⁰

Demokrasinin geliştirilmesine yönelik kullanılan araçlar dış yardımlar⁴⁹¹ (ekonomik yardımlar) yoluyla yapılan müdahalelerdir. Bunun için dış yardımlarla söz

⁴⁸⁹ A.g.e.

⁴⁹⁰ Maren Anja Brunner, Exporting Democracy: Strategies and Approaches of the United States and the European Union in Transformation Countries ,The Case of Ukraine. (Institut Européen des Hautes Études Internationales Diplôme des Hautes Études Européennes et Internationales Année 2007/2008).

⁴⁹¹ Dış yardımlar genel olarak bir ülke veya uluslararası bir kuruluş tarafından, başka bir ülkeye veya uluslararası kuruluşa, iktisadi ve sosyal kalkınmayı teşvik, demokrasi ve insan haklarında iyileştirme, sosyal eşitlik, acil durumlarda temel ihtiyaçları karşılama vb. Amaçlarla verilen bağışlar, krediler ve borçlar olarak tanımlanır. Bu etkileşim esnasında genellikle gelişmiş ülkeler, yardımı veren ülke konumunda iken gelişmekte olan ülkeler ise yardımı alan ülke konumunda bulunurlar. Dış yardımlar, yaklaşık 70 yıldır artarak varlığını sürdürmekle beraber günümüzde milyarlarca dolarlık bir hacim kazanmıştır. Dış yardım günümüzde küresel bir sorun haline gelmiştir. Her ne kadar dış yardım iyi

konusu hedef ülkede belirli bir ortamın oluşturulması için öncelikle belirli gruplara dış yardım yapılır ve taraflar kazanılır. Ardından önce iç muhalefet desteklenerek bir rejim değişikliğine gidilir. Ya da söz konusu ülkenin kendi iç dinamikleriyle dönüşüm gerçekleştirilemezse doğrudan bir müdahalenin yolları aranır. Tarihsel süreç içinde özellikle ABD'nin bu yönde uygulamış olduğu politikaların amacı hep sorgulanmış ve aslında demokrasiyi dış politikasında bir araç olarak kullandığı yönünde eleştirilerin hedefi olmuştur.⁴⁹² Gelişmiş ülkeler dış yardımlarını bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. Hedef ülkeyi demokratikleştirmek adına kaynak aktarmaktadır. Buradaki amaç, yardım alan ülke yönetimine demokratik kimlik kazandırmaktır. Böylece, ülke kendi kaynaklarını verimli kullanarak daha iyi politikalar üretebilecek ve ülkenin kalkınmasını sağlayacaktır.⁴⁹³ Ancak günümüze kadar demokratikleşme adına iyi niyetle yapılan dış yardımların ülkeleri demokratik seviyeye yükseltmediği ve ekonomik anlamda iyileşme göstermediklerini ortaya çıkarmıştır.⁴⁹⁴ Yardımların gerçekten demokrasinin yerleşmesi için olumlu bir katkı yapıp yapmadığı ya da farklı ülkelerde farklı sonuçlar verdiği üzerinde literatürde epeyce bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar ampirik verilerle genellikle Freedom House'un raporları üzerinden ya da demokrasinin teşviki ile ilgili oluşturulan ampirik metotlar üzerinden yapılmaktadır.⁴⁹⁵

Demokrasi adına yapılan dışarıdan müdahalenin başarısız olması ancak yerli grupların buna gereken ilgiyi göstermemesi nedeniyle olasıdır. Ayrıca, dış yardım yurt içindeki sosyal baskılardan meydana gelen demokratikleşmenin ortaya çıktığı durumlarda sadece destekleyici rol oynayacaktır.⁴⁹⁶ Dış yardımların başarısız olmalarının nedeni ise yardım yapacakları ülkeleri seçerken ihtiyaçtan ziyade stratejik çıkarlarını ön plana koymalarıdır. Kuziemko ve Werker'in yaptığı araştırmaya göre, konseye iki yıl için seçildikleri dönemde, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyelerinin ABD'den aldıkları yardım %59, BM'den aldıkları yardım ise %8 artmıştır.

niyetlerle yapılıyor olsa da, yardım etmekten çok zarar vermekte, yani, alıcılardan çok verenlerin yararına olmaktadır. Dış yardım sorunun çözümünden çok nedeni gibi görülmektedir.

Kaynak: Davit Sogge, *Kaşık ve kepçe: Dış yardım hakkında bilmek istediğiniz her şey*, (çev.), M. Sağlam, (İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003). Bkz. Arslan, E., Kiper, K., "Dış yardım nedir? Niçin Yapılır?", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, No 34 (Ocak-Haziran 2015), s. 9-26.

⁴⁹² Gordon Crawford, "Foreign Aid and Political Conditionality: Issues of effectiveness and consistency", *Democratization*, Cilt 4, No 3 (1997), s. 69. Turan, *Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi*, a.g.e., s. 24.

⁴⁹³ Craig Burnside, David Dollar, "Aid, Policies, and Growth", *American Economic Review*, Cilt 90, No 4 (Eylül 2000), s. 847-868.

⁴⁹⁴ William Easterly, "Can Foreign Aid Buy Growth?", *Journal of Economic Perspectives*, Cilt 17, No 3 (Yaz 2003), s. 23-48. Stephan, Knack, "Does Foreign Aid Promote Democracy?", *International Studies Quarterly*, Cilt 48, No 1 (Mart 2004), s. 251-266.

⁴⁹⁵ Stephan Knack, "Does Foreign Aid Promote Democracy?", *International Studies Quarterly*, Cilt 48, No 1 (Mart 2004), s. 253-254.

⁴⁹⁶ Grugel, *Democratization: A Critical Introduction*, a.g.e., s. 138.

Yardım yapılan ülkeler incelendiğinde, Güvenlik Konseyi seçimleri yapıldığı yıl, yardımlar artmaya başlamış, Konsey üyeliği süresince (2 yıl) yardımların yoğunlaştığı, üyelik bittiğinde ise yardımların tamamen azaldığı gözlenmektedir. Ayrıca, doğal kaynaklara zengin, bilhassa Orta Doğu ülkelerine yardım yapıldığı gözlenmektedir. Mesela, 1975'ten bu yana ABD Mısır'a toplamda 28 milyar ABD doları yardım yapmıştır. 2001'den itibaren Ürdün, yıllık ortalama 650 milyon ABD doları civarında askeri ve ekonomik destek almaktadır. Bu yardımlar hedef ülkelerin demokratikleşmesi için yapılsa da aslında ilgili ülkenin demokratikleşmesinin yardım yapan ülkenin birincil beklentisi olmadığı görülmektedir.⁴⁹⁷

AB diğer donörlerden daha sonra demokrasi yardımı vermeye başladı. Ana programlar arasında PHARE⁴⁹⁸ (Polonya ve Macaristan için Ekonomilerinin Yeniden İnşası İçin Yardım), Eski Sovyetler Birliği'nin halefi devletleri için TACIS (Bağımsız Devletler Topluluğu için Teknik Yardım), MEDA (Akdeniz Kalkınma Yardımı) ve asıl biri olan EIDHR (Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı) vardır.

Aralık 1989'da geliştirilen PHARE programı Sovyetler rejiminin sona ermesinin ardından eski Doğu bloku ülkelerinin liberal temelde yeniden inşa edilmesi amacıyla mali ve teknik destek öngörmektedir. Başlangıçta sadece Polonya ve Macaristan için geçerli kılınmış, daha sonra ise diğer MDAÜ'leri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Yani PHARE, post-komünist rejimlerin liberal ekonomik düzene geçişlerini kolaylaştırmaya yönelik bir AB yardım programı olarak ortaya çıkmıştır. 1992 ile 1997 yılları arasında PHARE'nin teknik/ekonomik kapsamı genişletilmiş ve MDAÜ'lerde aynı zamanda demokrasiyi de ilerletmeye yönelik bir destek programı PHARE'ye entegre edilmiştir. 1997'de AB'nin üye adayları ülkelere yönelik olarak geliştirdiği Birlik'e "katılım öncesi stratejisi" (pre-accession strategy) revize edilmiş; bu bağlamda PHARE bu ülkelerin AB'ye katılımı için yapmaları gereken (siyasi, ekonomik, teknik) hazırlıkları finanse etmek amaçlı bir program olarak yeniden düzenlenmiştir.⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ Hasan Öztürk, "Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu'da Demokrasinin Yayılması", *Bilge Strateji*, Cilt 4, No 7 (Güz 2012), s. 94-106. Ayrıca bkz., Ilyana Kuziemko, Eric Werker, "How Much Is a Seat on the Security Council Worth?, Foreign Aid and Bribery at the United Nations", *Journal of Political Economy*, Cilt 114, No 5 (Haziran 2006), s. 1-28. Larry Diamond, "Why are there no Arab democracies", *Journal of Democracy*, Cilt 21, No 1 (Ocak 2010), s. 93-104. Denis J. Sullivan, "American Aid To Egypt, 1975-96: Peace Without Development", *Middle East Policy*, No 4 (1996), s. 36-49.

⁴⁹⁸ PHARE Programı, gelişmiş ve istikrarlı Avrupa'da büyüyen demokratik uluslar ailesinin gelişimini destekleyen bir AB girişimidir. Bu programın amacı, MDAÜ ülkelerinin demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş döneminde gereken desteği sağlamaktır.

⁴⁹⁹ Saatçioğlu, "Avrupa Birliği ve Demokratikleşme", a.g.e., s. 659.

TACIS Programı (Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ve Moğolistan için Teknik Yardım) Temmuz 1991 yılında Bakanlar Konseyi'nin çıkarttığı (2157/91 no'lu)⁵⁰⁰ tüzükle yasal olarak kabul edilmiştir.⁵⁰¹ Programın temeli 1990'da Roma Zirvesinde atılmıştır.⁵⁰² Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla AB, 1992'de programda birtakım değişiklikler yapmıştır. Baltık ülkeleri (Letonya, Litvanya, Estonya) dışında, on iki eski SSCB ülkesiyle (Özbekistan, Ukrayna, Türkmenistan, Tacikistan, Rusya, Moldova, Kırgızistan, Kazakistan, Gürcistan, Belarus, Azerbaycan ve Ermenistan) AB, ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmak, geliştirmek amacıyla Şubat 1992'de "Anlaşma Protokolü" imzalamıştır. 1993'te Moğolistan TACIS kapsamına girmiştir.⁵⁰³

TACIS Programının amaçları şöyledir:⁵⁰⁴

- Demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçişlerini desteklemek; Ekonomik refah ve siyasal özgürlük üzerine kurulu toplumu oluşturmaya katkıda bulunmak;
- AB ile programa dahil ülkeler arasında ekonomik, siyasi ve kültürel diyalogu geliştirmek, uyumlu, kapsamlı ve uzun süreli işbirliği yaratmak;
- Yeni Bağımsız Devletlerin dünya siyasal ve ekonomik düzenine ayak uydurmasını hızlandırmak.

TACIS Programının faaliyetleri fonların nasıl kullanılacağını belirlemek için ortak ülkelerle yakın bir işbirliği içinde yürütülmektedir. Program, bir yandan bölgesel farklılıkları ve her bir ülkenin somut ve esas ihtiyaçlarını yansıtmalı, diğer yandan tüm ilgili tarafların ortak ilgi alanlarına hitap etmelidir. Bu sayede TACIS fonlarının her ülkenin kendine özgü reform politikalarına ve önceliklerine uygun olması sağlanır.⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ AB, Dublin ve Roma toplantılarında, 19 Temmuz 1991 tarihli 2157 No'lu tüzükle tahsis edilen TACIS Programının amacının, Sovyetler Birliği yönetiminin, ekonominin canlandırılması doğrultusunda tasarlanan reformlarının uygulanmasını desteklemek olduğunu bildirmiştir. Bu amaç doğrultusunda, mümkün olan kısa zaman zarfında kamu ve özel sektör yönetici kadrolarının hazırlanması, mali hizmetleri ve enerji sektörüne teknik yardım yapılmasını karara bağlamıştır." Bkz. COM(93) 362 final Brussels, (28 Temmuz 1993). E.t. 2.07.2016.

⁵⁰¹ DPT, *Avrupa Birliği Kronolojisi 1946-2002*, (DPT Yayını, Mayıs 2002), s. 102.

⁵⁰² COM(93) 362 final Brussels, (28 Temmuz 1993). E.t. 2.07.2016.

⁵⁰³ Burulkan Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", *OAKA*, Cilt 4, No 8 (2009), s. 95-119.

⁵⁰⁴ [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-92-54_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm), e.t. 12.12.2016.

⁵⁰⁵ [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-92-54_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm), e.t. 12.12.2016.

Daha geniş kapsamlı uluslararası çabanın bir parçası olan TACIS diğer yardım kuruluşları ve uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği içinde çalışmaktadır. TACIS çok sayıda kamu kuruluşu ve özel kuruluştan elde edilen bilgileri sunarak pazar ekonomilerinin ve demokrasilerin deneyimlerinin know-how programları aracılığıyla yerel bilgi ve niteliklerle birleştirilmesini sağlar. Bu bilgi ve deneyim, politikalarda danışmanlık hizmetleri, danışman ekipleri, araştırma ve eğitim faaliyetleri aracılığıyla ve hukuki ve düzenleyici çerçevelerin, kurum ve kuruluşların geliştirilmesi ve yeniden yapılandırılması, ortaklıkların, iletişim ağlarının ve pilot projelerin oluşturulması yoluyla sağlanır. TACIS, bunların yanı sıra bir katalizör işlevi de görmekte, yatırım öncesi ve fizibilite etütlerini gerçekleştirerek belli başlı kredi kuruluşlarından fon sağlanmasına yardımcı olmaktadır.⁵⁰⁶

TACIS'in ilgili ülkelere faaliyetleri başlıca olarak demokrasi ve hukuk devletinin kurulması, kamu sektöründe kurumsal reformların gerçekleştirilmesi, ekonominin, özel sektörün canlandırılması, geçiş aşamasındaki sosyo-ekonomik sıkıntıların giderilmesi, eğitim, enerji, tarım, ulaştırma, telekomünikasyon sektörünün geliştirilmesi, çevre ve altyapı şartlarının düzeltilmesi vs. gibi alanları kapsamaktadır. TACIS'in bu ülkelere yönelik çalışmalarında yerel kadroların yetiştirilmesi için konferans, seminer, kurs, traning gibi faaliyetler de önemli yer tutmaktadır. Diğer taraftan, iki ve daha çok devletin iştirak edebildiği Devletler Arası Programlar (DAP) aracılığıyla da know-how, danışmanlık, eğitim hizmeti şeklinde teknik yardımlar yapılmaktadır.

Bunun yanında TACIS Programı bölgesel işbirliği olasılığı örneğin, nükleer güvenlik, sınır ötesi işbirliği ve diğer bölgesel güvenlik konularının yanı sıra TRACECA ve INOGATE gibi ulaşım ve enerji konularını desteklemektedir. TRACECA ve INOGATE, TACIS çerçevesinde gerçekleştirilen önde gelen en etkin ve verimli programlardır. AB'den başlayarak aday ülkeler topraklarına, oradan Kafkasya'ya ve Hazar'ı geçip Orta Asya bölgesine ulaşan bir doğu-batı koridorun kurulmasını hedeflemektedir.⁵⁰⁷

Diğer yandan, AB, Rusya ve Doğu Avrupa'nın BDT ülkeleri, Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkeleri ile: Tacikistan, Kazakistan, Ermenistan, Gürcistan, Moldovya, Özbekistan, Kırgızistan, Ukrayna ve Azerbaycan ile Ortaklık ve İşbirliği

⁵⁰⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm, e.t. 12.12.2016.

⁵⁰⁷ http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-92-54_en.htm, e.t. 12.12.2016.

Anlaşmalarını (OİA) imzalamıştır. Genel olarak mal ticareti, siyasi işbirliği ve çeşitli ticari hükümleri içermektedir. OİA on yıllık bir başlangıç dönemi için yapılmıştır. Ancak taraflardan biri itiraz etmediği sürece otomatik olarak yıllık bazda yenilenmektedir.⁵⁰⁸

OİA'nın oluşumundan beri, TACIS programlaması bu anlaşmaların uygulanmasında giderek teknik desteğe odaklanmıştır. OİA, demokratik ilkeler ve insan haklarına saygıya dayalı bir yasal çerçevedir. AB ve ortak ülkeler arasındaki siyasi, ekonomik ve ticari ilişkileri ortaya koymaktadır. Bu anlamda, AB, demokratik ve ekonomik geçişin desteklenmesi, ticaret ve yatırımın desteklenmesi ve yasama, mali, ekonomik, bilimsel, teknolojik, sosyal ve kültürel işbirliği çerçevesinin oluşturulmasının taahhüdünü vermektedir. Ancak, ilginçtir ki, OİA siyasi ve diğer hedefler üzerinde daha az önem pahasına ekonomik değişimini kolaylaştırdıkları iddia edilmektedir.⁵⁰⁹ Şüphesiz hedeflerin kombinasyonu da bu anlaşmalara yansımıştır; AB bir yandan, siyasi diyalog ve ortak devletlerde demokratik ve liberal değerlerin genişlemesi ve aynı zamanda ekonomik çıkarlar peşinde koşmaktadır.

Böyle bölgesel programlar genellikle, bir yandan, siyasi liberalleşme için iç basıncı güçlendirmeyi, ancak, diğer yandan işleyiş üzerinde AB'nin bu ülkelerle mali ve ekonomik işbirliğini meşrulaştırmak için ekonomik kalkınmayı desteklemektedir. Kalkınma yardımı kapsamında, faaliyet alanlarına göre harcama kalıpları genellikle hukukun üstünlüğü, iyi yönetişimin güçlendirilmesi, insan hakları eğitimi ile sivil toplumun güçlendirilmesi, savunmasız gruplar, bağımsız medya, yerel dernekler ve çatışmaların önlenmesi için destek olarak kategorize edilmiştir.

Birlik, AB-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları kapsamında Akdeniz bölgesi ülkeleriyle ikili ve çok taraflı anlaşmalar imzalamıştır. MEDA (Mediterranean Economic Development Area) Programı Avrupa Akdeniz İşbirliği uygulamasının temel mali yardım mekanizmasıdır. MEDA, işbirliği faaliyetlerinin tek mali aracı olup ekonomik geçiş süreci, ekonomik ve sosyal kalkınma, bölgesel ve sınır işbirliği olmak üzere üç alanda destekleri içermektedir. MEDA programı doğrultusunda AB, Tunus,

⁵⁰⁸ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Ar17002>, Son güncelleme 29.09.2010. e.t. 1.09.2016.

⁵⁰⁹ Neil S. MacFarlane, "The Caucasus and Central Asia: Towards a Non-strategy", Roland Dannreuther (der.), *European Union Foreign and Security Policy: Towards a Neighbourhood Strategy*, (Londra; New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2004), s. 129.

Ürdün, İsrail, Filistin ve Fas ile anlaşmalar imzalamıştır.⁵¹⁰ Anlaşmalarda enerji (Pan-Avrupa Enerji Örgütü), güvenlik (kitle imha silahlarının yayılması, sınır aşan suçlar, çatışma önleme ve kriz yönetimi gibi konular dâhil), taşımacılık (Pan – Avrupa Taşımacılık Şebekesi), ekonomik yardım,⁵¹¹ terörizm, çevre, iletişim, ayrımcılıkla mücadele gibi alanlarda çok taraflı işbirliği kararlaştırılmıştır.⁵¹²

DİHAA (Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı), DİHAG (Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi)’nin yerini almış, 2007 yılında başlatılmış programdır. Söz konusu program, 1994 Avrupa Parlamentosu girişimi olup 2006’da önemi artmıştır. Böylece, AB’nin mali aracı olmuştur. DİHAA çerçevesinde AB üyesi olmayan ülkelerde demokratikleşme sürecinin güçlendirilmesi ve insan haklarının geliştirilmesi için sivil toplumun yaptığı faaliyetlere mali yardım yapmaktadır. DİHAA’nın bütçesi 1994’de 59.1 milyon ECU’dan 1999’da 98 milyon ECU’ya sürekli artmıştır. 1999-2009 yılları arasında %44 artmıştır.⁵¹³ 2007-2013 yılları için bütçesi 1.104.000 Avro’dur (seçim gözlem dahil olmak üzere yılda yaklaşık 157.000.000 Avro). Ağırlıklı olarak teklif çağrı yoluyla (heyetler veya Genel Müdürlük) uygulanır. Bugün itibariyle DİHAA 100’ün üzerinde ülkede 1200’den fazla proje finanse ediyor.⁵¹⁴

DİHAA çeşitli alanlarda yapılan faaliyetlere finansal katkıda bulunmaktadır:

- İnsan hakları ve temel özgürlüklerin en çok tehlikede olduğu ülke ve bölgelerde, bu değerlere yönelik saygının artırılması;
- Siyasi temsil ve katılımın güçlendirilmesi faaliyetlerinde, insan hakları ve demokratik reformun desteklenmesinde sivil toplumun desteklenmesi ve grup menfaatlerinin barışçıl yöntemlerle uzlaştırılması çabalarında;

⁵¹⁰ Richard Youngs, “Europe’s Flawed Approach to Arab Democracy”, *Centre for European Reform*, (Ekim 2006), s. 1-6; Martin Beck, “From Divergent Views to a Common Policy: U.S. and EU Approaches to Promoting Democratization in the Middle East”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 4, No 2 (Eylül 2005), s. 123-135.

⁵¹¹ AB, MEDA çerçevesinde, 1995 – 1999 yıllarında, 3,424; 2000 – 2006 yıllarında 5,350 milyar Avro finansal katkı sağlamıştır (Michael Emerson ve Gergana Noutcheva, “From Barcelona Process to Neighbourhood Policy: Assessments and Open Issues”, *Centre for European Policy Studies, CEPS Working Document*, Sayı 220, Mart 2005).

⁵¹² Emerson ve Noutcheva, “From Barcelona Process to Neighbourhood Policy: Assessments and Open Issues”, a.g.e.; Michael Emerson, “European Neighbourhood Policy: Strategy or Placebo?”, *Centre for European Policy Studies, CEPS Working Document*, No 215 (Kasım 2004).

⁵¹³ Sonia Herrero, “A Decade of Democracy Promotion through the European Initiative for Democracy and Human Rights”, *The EDP (European Partnership for Democracy) Working Paper Series on Democracy Support*, No 1 (2009), s. 12.

⁵¹⁴ <http://www.eidhr.eu/whatis-eidhr>

- AB İnsan Hakları Yol Gösterici İlkeleri (*EU Guidelines on Human Rights*) çerçevesindeki alanlarda yürütülen faaliyetlerin desteklenmesi: Çocuklar ile kadına yönelik şiddet konularında diyalog, silahlı çatışma, işkence, ölüm cezası, insan hakları savunucuları ve insan hakları;

- Demokrasi ve hukukun üstünlüğü, adalet ve insan haklarının korunması konularında bölgesel ve uluslararası çerçevenin desteklenmesi,

- Seçim süreçlerinin izlenmesi yoluyla, demokratik seçim süreçlerinin şeffaflığını ve güvenilirliğini artırılması.⁵¹⁵

Burada devlet mekanizmalarıyla proje uygulanmaktadır. Dolayısıyla, bu proje doğrudan tabana yönelik özelliğe sahiptir.

Yıllar boyunca, sivil toplum ve STK'ların önemi daha da tanınmıştır ve Cotonou Anlaşması resmen bu aktörlere demokratikleşme çabalarında gelişmiş bir rol vermektedir. AT ve hedef ülkelerdeki sivil toplum arasında kurumsallaşmış diyaloglar, Komisyonun politika yapımı ile ilgili daha iyi şeffaflık sağlamak için ve Komisyonun her iki taraf için de yararlı bilgiler sağlamak için koordinasyon rolünü kullanacağı yerel düzeyde yuvarlak masa ya da uzman oturumları şeklini alabilir. 1998 Konsey tavsiyesi ardından, AB de belirli insan hakları konularında çeşitli biçimlerde kurumsallaşmıştır.⁵¹⁶

AB'nin ayrıntılı olarak demokrasiye odaklı yürütülen hiçbir siyasi diyalogu yoktur; bununla beraber, Konsey'e uygun olarak, AB'nin tüm siyasi diyalogları demokrasi ve insan hakları ile ilgili konuları kapsamalıdır. Karen Smith'in dediği gibi, "anlaşmalarda insan hakları fıkrası ile kurumsallaşmış ilişkilere demokrasi sorununu dahil ederek AB sorunu masaya koyar".⁵¹⁷

Siyasi diyaloglar avantaj olarak algılandığı gibi zorlayıcıdan daha çok ikna edicidir. Komisyon tarafından ifade edildiği üzere, "değişime ulaşmanın en etkili yolu bu nedenle hükümetler ile diyalog, destek ve cesaretlendirmeye dayalı olumlu ve yapıcı

⁵¹⁵ <http://www.eidhr.eu/whatis-eidhr>

⁵¹⁶ Maren Anja Brunner, *Exporting Democracy: Strategies and Approaches of the United States and the European Union in Transformation Countries ,The Case of Ukraine*. (Institut Européen des Hautes Études Internationales Diplôme des Hautes Études Européennes et Internationales Année 2007/2008).

⁵¹⁷ Karen Smith, *European Union Foreign Policy in a Changing World*, (Cambridge: Polity Press, 2006), s. 140.

ortaklıktır”.⁵¹⁸ Bu diyalogun, diğer tarafın işbirliği yapmaya istekli ve hazır olduğu ve değişim peşinde kararlı olduğu koşulu altında çalıştığı, unutulmamalıdır. Aksi takdirde ikna etkili olmayacaktır.

Çok taraflı ve ikili düzeyde siyasi diyaloglar düzenli olarak yürütülmektedir:

- Balkan İstikrar Paketi’nin bir parçası olarak Balkan ülkeleri ve anlaşmalara ikili katılım,
- Euro-Med-Ortaklık çerçevesinde Akdeniz ülkeleri,
- İkili bazda Sovyetler Birliği’nin halefi devletleri, Yeni Bağımsız Devletler,
- Cotonou Anlaşması çerçevesinde ACP ülkeleri,
- AB-MERCOSUR ve AB-And (Andean) Topluluğu diyalogunun parçası olarak, Meksika (1997) ve Şili (2002) ile ikili ortaklık anlaşmaları kapsamında Latin Amerika ülkeleri,
- Asya-Avrupa Toplantıları çerçevesinde Asya (ASEM) ve ASEAN.⁵¹⁹

Seçim gözlemciliği, yabancı gözlemcilerin (devletler, sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşlar) “özgür ve adil” seçimlerin yürütülmesinde az deneyime sahip ülkelerde seçim kampanyalarını ve oylamayı izlemek anlamına gelir. Seçimlerin gözlemlenmesi demokratik kurumların güçlendirilmesine ve seçim sürecine kamu güvenini oluşturmaya katkıda bulunacağına güçlü bir inanç taşıyan AB, nispeten erken seçim gözlemciliği faaliyetlerine katılmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından vurgulandığı gibi, “seçim gözlemciliği demokrasi, insan hakları ve dünya çapında hukukun üstünlüğünü teşvik etmeyi amaçlayan önemli bir AB faaliyetidir.”⁵²⁰ Seçim gözlemciliğinin yanı sıra AB, örneğin, yerel gözlemcileri eğiterek veya oy ekipmanı sağlayarak üçüncü ülkelere teknik yardım sağlamaktadır.

Seçim gözlemciliğine böyle önem verilmesine rağmen, AB’nin tutarlı bir karar verme süreci sağlaması mümkün olmamış ve sürekli koordinasyon sorunlarıyla karşı karşıya olmuştur. Seçim gözlemiyle ilgili olarak karar verme süreçleri her iki sütun

⁵¹⁸ European Commission, COM (2001), 252, s. 8.

⁵¹⁹ Tanja A. Börzel, Thomas Risse, “One Size Fits All! EU Policies for the Promotion of Human Rights, Democracy and the Rule of Law”, *Prepared for the Workshop on Democracy Promotion, Oct. 4-5, 2004, Center for Development, Democracy, and the Rule of Law, Stanford University*, (Ekim 2004), s. 19.

⁵²⁰ European Commission External Action, *Election Observation*, http://eeas.europa.eu/eueom/index_en.htm

altında yer alır. AB aktörlerinin çeşitli temsilcileri mevcuttur: Komisyon heyeti, Konsey başkanlığı, sürekli çeşitli meselelerde anlaşmazlıkları olan AB seçim gözlemcileri. Bu nedenle, AB'nin geniş bir alan işlemleri uygulamak için yönetim kapasitesinin eksikliği vardır ve dolayısıyla genellikle sorumluluğu üstünden atmıştır ya da diğer uluslararası aktörlerle, başta AGİT ve BM şemsiyesi altında çalışmıştır. Böylece, 2001 yılında Konsey, Komisyonun diğer uluslararası ortaklarıyla birlikte çalışması ve onlarla ortaklaşa seçimleri gözlemlemesi gerektiğini açıkladı.⁵²¹ Bu, AB seçim gözlemciliğinin görünürlüğünü sağlamak için bir sorun oluşturur: “AB bir stratejik (politika) aktör olma yerine, başkalarının politikalarını finanse etme bankası olması, özellikle AB'nin prosedürleri sorunu ve uzmanlığı (bilirkişiliği) ele alınmadığı sürece gerçek bir risk mevcudiyetini korur”.⁵²²

Genelde, AB sistematik olarak demokratikleştirmeyi dış politika hedeflerinin en üst seviyesine koyar, ancak, AB'nin kurumsal güç mücadelelerinin karmaşıklığı ve bürokratik kısıtlamalar demokratikleştirme araçlarının etkililiği konusunda engel gibi görünmektedir.

2.3.8. Avrupa Birliği'nin İnsani Yardımları ve Demokratikleştirme

Soğuk Savaş döneminde daha ziyade doğal felaketlerin kurbanlarına yapılan acil yardım niteliğini taşıyan insani yardım, 1990'larda yeni bir boyut kazanarak dünyanın pek çok bölgesinde patlak veren çatışmaların mağdur durumda bıraktığı insanlara yapılan yardım halini almıştır. Gerek doğal felaketler gerekse insan kaynaklı (beşeri) felaketlerin kurbanları için yardım elini uzatanların başında, 1990'lardan beri 140'tan fazla ülkeye 14 milyar Avro'dan fazla yardım yapan⁵²³ Avrupa Birliği gelmektedir.

İnsani yardım, doğal afet ve beşeri felaket şeklinde ortaya çıkan acil durumlarda, insanların hayatlarını koruma ve acılarını dindirme amacıyla yapılan yardımdır⁵²⁴. Doğal afetler, deprem, heyelan, çığ, tsunami ve sel gibi ya büyük oranda ya da tamamen insanların kontrolünün dışında gerçekleşen, mal ve can kaybına neden olabilen, tehlikeli ve büyük çaplı olaylardır. 1960'lardan bu yana giderek daha fazla sayıda karşılaşılan

⁵²¹ Development council, “Conclusions”, 31 Mayıs 2001.

⁵²² European Commission, COM (2000) 191 (final), s. 9.

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0191:FIN:EN:PDF>, e.t. 3.03.2016.

⁵²³ Fact Sheets on the European Union, 2015.

⁵²⁴ Anne M. Haglund, “The European Union and Humanitarian Assistance: Definition, Context and Developments”, C. Cosgrove-Sacks (der.), *Europe, Diplomacy and Development: New Issues in EU Relations with Developing Countries*, (New York: Palgrave, 2001), s. 156.

doğal afetler çok sayıda insanın yaşamını etkilemektedir.⁵²⁵ Beşeri (insan kaynaklı) felaketler ise, maden kazaları, biyolojik, kimyasal ve nükleer kazalar, endüstriyel kazalar gibi doğanın kendi gücünden kaynaklanmayan, insanoğlunun doğayla etkileşimi aşırı hale geldiğinde ortaya çıkan ya da etnik, dini ve sivil çatışmalar gibi doğrudan insan eliyle gerçekleşen felaketlerdir. Doğal afetlerde olduğu gibi, dünyanın pek çok yerinde yaşanan beşeri felaketler sonucunda da insanlar hayatlarını kaybetmekte, yerlerinden edilmekte, kısacası derinden etkilenmektedirler.⁵²⁶

Tarihsel olarak AB'nin insani yardımı, kalkınma işbirliği alanındaki faaliyetleriyle yakından ilişkili olmuştur. Başlangıçta, AB'nin üçüncü ülkelere insani yardım sağlama konusunda genel bir plana sahip değildi. Böyle bir yardım yasal dayanakların bir parçası olarak oluşmuştur.⁵²⁷ Aslında Avrupa Topluluğu'nun, kuruluş yıllarında, insani yardımı geri plana itilebilecek bir faaliyet olarak gördüğü söylenebilir. Hatta 1957'de imzalanan Roma Antlaşması'nda insani yardımın ne amaçları ne de etkin biçimde yapılmasını sağlayacak araçlar tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle, AT'nin Kurucu Antlaşması'nda insani yardım konusuna herhangi bir referansta bulunulmamıştır. İnsani yardımdan ilk kez söz edilen Topluluk belgesi, Afrika, Karayip ve Pasifik (AKP) ülkeleriyle 1969'da imzalanan Yaoundé II Sözleşmesi'dir. Bu Sözleşme'de yer alan insani yardım, kuraklık, sel veya deprem vb. doğal afetlerin yol açtığı istisnai iktisadi zorluk durumlarında yapılan "istisnai yardım"dır.⁵²⁸ Yaoundé II Sözleşmesi'nden on yıl sonra imzalanan Lomé II Sözleşmesi'nde ise insani yardımın kapsamı genişletilmiş, "istisnai yardım"ın yerini alan "acil yardım" doğal afetleri olduğu kadar iç savaş ve etnik çatışmaları kapsayan beşeri felaketlerin mağdurlarını da içermiştir.⁵²⁹ Bunun yanı sıra, "istisnai yardım" hükümetlere verilirken, "acil yardım" doğrudan felaket mağdurlarına verilecekti. AT, yardımı Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) ve Birleşmiş Milletler kuruluşları aracılığıyla dağıtacak. Acil yardım ilk

⁵²⁵ A.g.e.

⁵²⁶ Aslı N. Şirin Öner, "Avrupa Birliği'nin İnsani Yardımlar: Suriye Örneği", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23, No 1 (2015), s. 139.

⁵²⁷ Morten Broberg, "EU Humanitarian Aid after the Lisbon Treaty", *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Cilt 22, No 3 (Eylül 2014), s. 166-173.

⁵²⁸ Haglund, "The European Union and Humanitarian Assistance: Definition, Context and Developments", a.g.e., s. 160.

⁵²⁹ Roland Klages, "The European Union's Aid Policy", C. Cosgrove-Sacks (der.), *Europe, Diplomacy and Development: New Issues in EU Relations with Developing Countries*, (Palgrave Macmillan, 2001), s. 180-190.

başlarda yalnızca AKP ülkeleriyle sınırlıyken, 1980’lerden itibaren diğer ülkeleri de kapsamıştır.⁵³⁰

1990’lar, AT/AB’nin insani yardım sisteminin gelişimi açısından dönüm noktası niteliğindedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik çatışmaların yol açtığı insani krizlerin sayısının artması AT’nin insani müdahale alanındaki rolünü sorgulamasına neden olmuştur, çünkü insani yardım özel hayır işi veya küresel dayanışma konusu değil, uluslararası ilişkilerin önemli bir bileşeni konumundaydı. AT, bu gerçeğin farkına varmış ve AB’nin kurucu antlaşması olan Maastricht Antlaşması’na yansıtmıştır. AB Antlaşması’nın “Kalkınma İşbirliği” (Başlık 17) başlığı, Birliğin yardım politikasının hukuki temelini oluşturmaktadır.⁵³¹

İnsani yardım AB ve Üye Devletler arasında paralel yetkilerin alanıdır.⁵³² Komisyon, ‘Birliğin ve ulusal insani yardım önlemlerinin etkinliğini ve tamamlayıcılığını artırmak amacıyla’ bu çoklu faaliyetleri koordine etmekte görevlidir.⁵³³ Dolayısıyla da bu alanda AB politikalarının oluşturulmasında başlıca rolü üstlenmektedir. 1990’ların ilk yıllarında Komisyon içerisinde belirli Genel Müdürlükler insani yardım operasyonlarını ve fonları idare etme sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Bunlar Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (DG I), Kalkınma İşbirliği Genel Müdürlüğü (DGVII) ve acil gıda yardımı Genel Müdürlüğü (DG VI) idi.⁵³⁴ Görevin üç farklı Genel Müdürlüğe (GM) verilmesi, pek çok sorunu beraberinde getirmişti. GM’ler arasındaki koordinasyon eksikliği, kaynakların yanlış kullanımı ve GM’lerin örtüşen yetkilerinin yardım eylemlerinin etkinliğini azaltması bunların en önemlileriydi.⁵³⁵

Birliğin insani yardım sisteminde yaşadığı sorunlar, sadece insani yardımdan sorumlu bir idari yapının oluşturulmasını gerekli kılmış, buna yönelik atılan adımlar

⁵³⁰ Acil yardım, verilmeye başlandığı ilk yıllarda, AT’nin kalkınma işbirliği politikasını tamamlayıcı niteliktedir. Topluluk, acil yardıma ilaveten, Ortak Tarım Politikası’nın bir parçası olan acil gıda yardımı da yapmıştır (Haglund, 2001).

⁵³¹ Kalkınma işbirliğinin genel amacını ve uyulması gereken temel kuralı–ki o kural BM’nin çerçevesini çizdiği dünya barışını desteklemektir–içeren AB Antlaşması’nın 130u Maddesi, insani yardım alanında Topluluğun yetki almasına yönelik ilk adımdır (Dalia, 2001, s. 169). Dalia, Daniela, “The European Union’s Humanitarian Aid and Cooperation with Partners: The Framework Partnership Agreements,” Carol Cosgrove-Sacks (der.), *Europe, Diplomacy and Development*, (Palgrave Macmillan, 2001), s. 166-179.

⁵³² Geert De Baere, “EU external action”, C. Barnard ve S. Peers (der.), *European Union Law* (Oxford: Oxford University Press, 2014), ss. 704 – 750. S. 722. Charlotte Dany, “Politicization of Humanitarian Aid in the European Union”, *European Foreign Affairs Review*, Cilt 20, No 3 (Ekim 2015), s. 419-438.

⁵³³ Art. 143 TFEU.

⁵³⁴ Daniela Dalia, “The European Union’s Humanitarian Aid and Cooperation with Partners: The Framework Partnership Agreements,” a.g.e., s. 170.

⁵³⁵ Öner, “Avrupa Birliği’nin İnsani Yardımlar: Suriye Örneği”, a.g.e., s. 141.

sonucunda 1992 yılında ECHO olarak adlandırılan Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Departmanı, Avrupa Topluluğu İnsani Yardım Ofisi kurulmuş ve 1993 yılında faaliyete geçmiştir. ECHO'nun kuruluş amaçlarına bakıldığında, bir yandan AB'nin yardım politikasının etkinliği ve tutarlılığını arttırmak, diğer yandan Birliğin Avrupa ve dünyada görünürlüğünü pekiştirmek olduğu söylenebilir.⁵³⁶

1996 yılında ECHO'nun çalışmaları, Maastricht Antlaşması'nın 130w maddesine dayanan Konsey'in İnsani yardımlar hakkında 1257/1996 sayılı Tüzüğü ile hukuki bir temele oturtulmuştur.⁵³⁷ AB'nin yapacağı insani yardım öncelikle hiçbir şekilde siyasi olmamalıdır. Bunun yanı sıra, insanilik (insanların hayatlarını kurtarmaya yönelik), tarafsızlık (yardım eylemlerinin sadece ihtiyaca dayalı ve felaketten etkilenen gruplar arasında ayırım gözetmeden), bağımsızlık (bir anlaşmazlıkta hiçbir grubun tarafını tutmadan) ve bağımsızlık (insani amaçların siyasi, iktisadi ve askeri amaçlardan bağımsız olması) ilkelerine göre yardım yapılmalıdır.⁵³⁸ 1257/1996 sayılı Tüzük uyarınca ECHO'nun görevleri:⁵³⁹

- Doğal ve insan kaynaklı felaketlerde insanların hayatlarını kurtarmak ve felaket sonrasında onları zararlardan korumak,
- İç savaş gibi uzun süren krizlerden etkilenen insanlara gerekli yardımı sağlamak,
- Yardımın ulaşmasını mali açıdan sağlamak ve yardım yapılması planlanan kişilerin yardımdan faydalanmalarını garantilemek,
- Mülteci ve yerinden edilmiş kişilere bulundukları ülke veya bölgede yardım etmeye gelmek ve evlerine geri döndüklerinden yerleşmelerine yardımcı olmak,

⁵³⁶ Dalia, "The European Union's Humanitarian Aid and Cooperation with Partners: The Framework Partnership Agreements", a.g.e.

⁵³⁷ 1999'a gelindiğinde, insani yardım ve kalkınma yardımına ait portföyler, tek bir Komiser'in sorumluluğunda olacak şekilde bir araya getirilmiş; 2004 yılında ise, ECHO tek başına bir Genel Müdürlük olmuştur (Versluys, 2008). 2010'dan beri ECHO'nun görev alanına sivil koruma da dâhil edilmiştir. Dolayısıyla, ECHO'nun şu anki resmi adı İnsani Yardım ve Sivil Koruma Genel Müdürlüğü'dür. Ayrıca, bkz., Charlotte Dany, "Politicization of Humanitarian Aid in the European Union", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 20, No 3 (Ekim 2015), s. 419-438.

⁵³⁸ Helen Versluys, "European Union Humanitarian Aid: Lifesaver or Political Tool?" J. Orbie (der.), *Europe's Global Role: External Policies of the European Union*, (İngiltere ve ABD: Ashgate, 2008), s. 99.

⁵³⁹ <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f9cfbf71-f3a8-434f-b310-4d2e8b15bf65/language-en>, e.t. 10.02.2016.

- Felaket mağdurlarına, uzun-dönem kalkınma amaçlarını olabildiğince göz önünde bulundurarak, asgari ölçüde kendi kendilerine yetecek kadar iyileşmeleri için kısa-dönemli rehabilitasyon ve yeniden yapılanma faaliyetlerinde bulunmak ve

- Erken uyarı sistemleri kurmak ve yüksek riskli bölgelerde çeşitli kriz önleyici tedbirlere mali destek vermek suretiyle insanları felaketlere hazırlamaktır.⁵⁴⁰

ECHO bu görevleri çeşitli finansal kaynaklar aracılığıyla yerine getirmekte ve insani yardımları paydaşları aracılığıyla dağıtmaktadır. Finansal kaynakları olarak üye devletlerin katkıları ile oluşturulan AB genel bütçesi, Avrupa Kalkınma Fonu ve ECHO'nun bütçesi hazırlanırken öngörülemeyen acil durumlarda hızlı biçimde karşılık vermek için devreye sokulan Acil Yardım Rezervi sayılabilir.⁵⁴¹

2000'ler, Avrupa Birliği'nin insani yardım alanında dünyanın en büyük bağışçılarından biri konumuna geldiği dönemdir. ECHO, üçüncü ülkelere, 2010 yılında 1.115 milyon Avro (Commission, 2010), 2011'de 1.154 milyon Avro (Commission, 2012), 2012 yılında 1,317 milyon Avro (Commission, 2013), 2013 yılında ise 1.353 milyon Avro yardım yapmıştır (Commission, 2014). Yardımın çerçevesi, 2007'de Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Konseyi ve Avrupa Parlamentosu Başkanları tarafından imzalanan “Avrupa İnsani Yardım Mutabakatı” ile çizilmiştir. Mutabakat, bağımsızlık (*neutrality*), insancılık (*humanity*), bağımsızlık (*independence*) ve tarafsızlık (*impartiality*) insani yardımın temel ilkeleri olarak teyit etmekte ve belirli taahhütleri içermektedir. Söz konusu taahhütler şunlardır: a) insani yardımın temel ilkeleri ile uluslararası hukuka uyulması, b) bağışçıların yardım sağlama uygulamalarının iyileştirilmesi, c) acil durumlara müdahalede diğer aktörler ile daha iyi diyalog kurulması, d) yardım bağlantılarının güçlendirilmesi ve e) muhtaç insanlara daha iyi yardım etmek amacıyla uluslararası insani yardım sistemine AB desteğinin artırılmasıdır.⁵⁴²

2009 Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden bu yana, insani yardım AB'nin yasal olarak bağlayıcı politika statüsüne sahiptir. AB'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 214. maddesi uyarınca, AB'nin insani yardım alanındaki operasyonları “doğal veya insan kaynaklı afetlerin kurbanı olan üçüncü ülke halkı için, bu farklı

⁵⁴⁰ Klages, “The European Union's Aid Policy”, a.g.e., s. 181.

⁵⁴¹ Versluys, “European Union Humanitarian Aid: Lifesaver or Political Tool?”, a.g.e., s. 93.

⁵⁴² Avrupa Komisyonu, ECHO bilgi dosyası, Avrupa Mutabakatı, 2014. E.t. 10.03.2016. http://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/thematic/consensus_tr.pdf

durumlardan kaynaklanan insani ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, ad hoc yardım ve kurtarma ve koruma sağlamayı amaçlar”.⁵⁴³

İnsani yardım AB’nin özel alanı değildir, daha doğrusu, AB ve Üye Devletler birbirleri ile sinerji içinde hareket eder ve yetkilerini paylaşırlar. AB’nin insani yardım faaliyetlerinin uygulanacağı çerçeveyi belirleyen tedbirleri almakla yükümlü kurumlar, Avrupa Parlamentosu ile Konsey’dir. Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği ve Üye Devletlerin tarafından alınan önlemler arasında koordinasyonu teşvik etmek için her türlü inisiyatifi alabilir. İnsani yardım ulaştırılmasında AB uluslararası hukuk ve tarafsızlık, bağsızlık, bağımsızlık insancılık ilkelerine uymak zorundadır.⁵⁴⁴

Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım Genel Müdürlüğü (*ECHO*), Avrupa Birliğinin yürütme erki olan Avrupa Komisyonu’nun bir parçasıdır. ECHO finansmanı yoluyla ve 200 ortak kuruluş (uluslararası STK’lar, Kızılhaç ve Kızılay, BM uzman kuruluşları) vasıtasıyla, 70’i aşkın ÷lkede her yıl milyonlarca insana yardım edilmektedir.⁵⁴⁵ Bu yardımlara örnekler vermek gerekirse, Orta Asya ÷lkeleri ve Haiti’ye yapılanlardan söz edilebilir. ECHO, Orta Asya’da yirmi yılı aşkın bir süredir varlık göstermektedir. Tacikistan’da 1992’de yaşanan iç savaş sırasında insani yardımlara başlayan ECHO, bölgede patlak veren şiddet olayları karşısında yardımlarını sürdürmüştür. Son yıllardaki yardımlarına örnek olarak ise, Kırgızistan’da 2010 yılındaki etnik çatışmalardan etkilenenlere yaptığı yardım verilebilir. Birliğin 1995’ten beri Latin Amerika ve Karayipler’e yaptığı insani yardımdan en büyük payı alan Haiti, Ocak 2010’da 200.000 üzerinde kişinin hayatını kaybettiği, 1.5 milyonun yerinden edilmiş konumuna düştüğü 7 büyüklüğündeki deprem sonucunda yine büyük miktarda yardıma ihtiyaç duymuştur. Bunun üzerine, 55 bağışçı Mart 2010’da 2010-12 dönemi için yaklaşık 5.5 milyar dolar, 2013 ve sonrası için ise 3 milyar dolar yardım yapacaklarını taahhüt etmiştir. AB, bu bağışçılardan biri olarak 1.23 milyar yardımda bulunmuştur.⁵⁴⁶

⁵⁴³ Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). Art. 214 (1). S. 97. Official Journal of the European Union, 26.10.2012. E.t. 12.03.2016. http://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_2&format=PDF

⁵⁴⁴ Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). A.g.e., Art. 214 (2), s. 97.

⁵⁴⁵ Avrupa Komisyonu, ECHO bilgi dosyası, Avrupa Mutabakatı, 2014. E.t. 10.03.2016. http://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/thematic/consensus_tr.pdf

⁵⁴⁶ Öner, “Avrupa Birliği’nin İnsani Yardımlar: Suriye Örneği”, a.g.e., s. 144. Ayrıca bkz. (UK Parliament, 2014)

İnsan ırkının geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve daha iyi koşullarda yaşatılması için alınması gereken tedbirlerde, insani yardım kuruluşlarının dikkat etmesi gereken en can alıcı husus, uygulanması gereken insani yardım tedbirlerinin devletlerin ideolojik ve çıkar odaklı reflekslerine kurban edilmemesidir. Yani bağışçı, faydalanıcı ve aracı kuruluşlar doğrudan siyasetle iç içedirler. Bu nedenle, doğası gereği siyasetle iç içe olan⁵⁴⁷ insani yardım faaliyetlerinin siyasileşmemesi gerekmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında insani yardımlar, bir ülkenin içişlerine yönelik stratejik (demokratikleştirme ve insan haklarını destekleme gibi) hamleler olarak kullanılmaya başlamıştır. Burada öncelik, güvenlik temelli küresel serbest piyasa ekonomisine geçiştir.⁵⁴⁸ Yani, insani yardımlar, sırf insani kaygıların ötesinde bir ülkede güvenliğin ve düzenin sağlanması ve liberal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için işlevsel bir araçtır. Bu stratejinin birkaç örneğin dışında başarılı olduğu söylenemez. Buna örnek, Afrika’ya yapılan yardımların demokratikleştirmeye çok katkısı olmamıştır.⁵⁴⁹ Bunun nedeni, amaca yönelik büyük bütçelerin ayrılmış olmalarına rağmen, yardımların faydalanıcıların ihtiyaçlarına göre yapılmadığı, siyasi beklentilerle ve adaletli değerlendirmedikleri içindir.⁵⁵⁰ İnsani yardımları siyaset aracı olarak kullananlar arasında AB’nin yaklaşımı diğerlerine nazaran olumlu olmaktadır. AB’nin bağımsız politikalar izleyebilen organlarınca yapılan yardım çalışmaları diğer aktörlerin uygulamalarına göre başarılıdır.

2.3.9. Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Demokratikleştirme

AB’nin ODGP alanındaki yetkisi, ortak bir savunmanın yanında Birliğin güvenliğiyle ilgili bütün konuları ve dış politikanın tüm alanlarını kapsamaktadır. ODGP, diğer AB politikalarından farklı bir biçimde özel kural ve usullere tabidir. ODGP’ye ilişkin konular, genel olarak AB Zirvesi ve Konsey tarafından oybirliği

⁵⁴⁷ Murat İnan, *İnsani Yardım ve Avrupa Birliği Boyutu*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Avrupa Birliği Programı basılmamış yüksek lisans tezi, 2012), s. 100.

⁵⁴⁸ Bkz. Neo-liberal siyaset anlayışı. Ayrıca bkz. Noam Chomsky, “Market Democracy in a Neoliberal Order: Doctrines and Reality”, *Z Magazine*, (Kasım 1997), <https://chomsky.info/199711/>. E.t. 9.03.2016.

⁵⁴⁹ İnan, *İnsani Yardım ve Avrupa Birliği Boyutu*, a.g.e., s. 101. Ayrıca bkz. Sheila Carapico, “Foreign Aid for Promoting Democracy in the Arab World”, *Middle East Journal*, Cilt 56, No 3 (Yaz 2002), s. 379-395.

⁵⁵⁰ Öner, “Avrupa Birliği’nin İnsani Yardımlar: Suriye Örneği”, a.g.e., s. 101.

yoluyla belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Üye devletlerle Birlik Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi bu alandaki politikaları yürütürler.⁵⁵¹

ODGP'nin ayrılmaz bir parçası olan Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP), AB için askeri ve sivil imkan ve olanaklara dayanan operasyonel kapasite sağlar. AB, bu imkanları BM Antlaşması'nda yer alan ilkelere göre uluslararası güvenliği güçlendirme, çatışmaları önleme ve barışı sağlama gibi amaçlar için AB sınırları dışındaki görevlerde kullanabilir. Bu görevler üye devletlerin yetenekleriyle yerine getirilir.⁵⁵²

AB'nin dış faaliyeti, Birleşmiş Milletler Şartı'nın ve uluslararası hukukun ilkelerine dayanışma ve saygıyı gerektiren, AB'nin yaratılmasına ilham veren değerlerle yönlendirilir.⁵⁵³ AB, söz konusu ilkeleri benimseyen üçüncü ülkeler ve uluslararası örgütlerle ortaklıklar kurmaya çalışmakta ve kurulan ilişkileri geliştirmektedir. Birlik, özellikle BM çerçevesinde, ortak sorunlara çok taraflı çözümlerin getirilmesini desteklemektedir.⁵⁵⁴ Bu şekilde tanımlanan amaçlar, liberal uluslararasılık yaklaşımına örtüşmektedir.⁵⁵⁵ AB, aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmek amacıyla ortak eylem ve politikalar tanımakta ve izlemektedir:

- a. Birliğin değerleri, temel çıkarları, güvenliği, bağımsızlığı ve bütünlüğünün korunması,
- b. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve uluslararası hukuk ilkelerinin güçlendirilmesi ve desteklenmesi,
- c. BM Antlaşması'nın amaç ve ilkelerine, Paris Şartı'nın amaçlarına ve Helsinki Nihai Senedi ilkelerine uygun olarak, barışın korunması, çatışmaların önlenmesi ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi,
- d. Gelişmekte olan ülkelerin çevresel, sosyal ve sürdürülebilir ekonomisini kaldırmak amacıyla öncelikli olarak yoksulluğun ortadan kaldırılması,
- e. Tüm ülkelerin dünya ekonomisiyle bütünleşmesinin özendirilmesi ve uluslararası ticaret üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması,
- f. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için çevrenin ve doğal kaynakların devamlılığının korunması ve daha iyi hale getirilebilmesi amacıyla uluslararası önlemlerin alınmasına katkı sağlanması,

⁵⁵¹ Lizbon Antlaşması ile değişik ABA md.24(1).

⁵⁵² Lizbon Antlaşması ile değişik ABA md.42(1).

⁵⁵³ Lizbon Antlaşması ile değişik ABA md.21(1).

⁵⁵⁴ Lizbon Antlaşması ile değişik ABA md.21(1).

⁵⁵⁵ Tangör, "Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları", a.g.e., s. 594.

- g. İnsan kaynaklı ve doğal afetlere maruz kalan halkların, ülkelerin ve bölgelerin ihtiyaçlarının giderilmesi,
- h. İyi yönetişime ve çok taraflı işbirliğine dayanan bir uluslararası sistemin desteklenmesi.⁵⁵⁶

Konsey ve Komisyon, Birliğin dış eyleminin değişik alanları arasında ve bunlarla diğer politikaları arasında tutarlılığı, Birlik Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi'nin yardımıyla sağlar ve bu yönde işbirliği yapar.⁵⁵⁷

ABA'da açıkça belirtilmemiş olsa da AB'nin dış politikasının önceliğinde komşu devletlerle istikrarlı ilişkiler tesis etmek ve işbirliğini artırmak suretiyle kendi demokratik değerlerini ve pratiklerini bu devletlere ihraç etmektir.⁵⁵⁸ Bu meyanda genişleme, AB'nin en etkili olduğu dış politika aracıdır. AB'ye üye olmak isteyen bir devlet, AB'nin dayattığı siyasi koşulları karşılamak zorundadır. Aynı şekilde AB, 2003'te başlattığı "üyelik perspektifi olmayan" komşu ülkelere Komşuluk Politikası çerçevesinde yukarıda belirtilen amaçları hayata geçirmeye çalışmaktadır.⁵⁵⁹

Ülke Strateji Belgelerinde özetlenen siyasi ve güvenlik durumunun analizine dayanarak, Birlik, ekonomik ve sosyal hakların yanı sıra sivil ve siyasi hakların uygulanmasına ve potansiyel çatışmalara ve istikrarsızlığa ve siyasi süreci doğrudan etkileyen sosyal ve kültürel faktörleri hesaba katarak insan hakları rejimini güçlendirmeye odaklanmaktadır. Komisyona göre, bunlar demokratik katılım (evrensel oy kullanma hakkı dahil özgür seçimler, çok partili yapı, siyasi faaliyete katılımcı eşitliği, katılımcı kararı); insan hakları (uluslararası insan hakları Antlaşmalar ve Sözleşmeler kapsamında taahhütlere bağlılık ve uygulanması dahil, konuşma ve toplanma özgürlüğü, insan haklarının izlenmesinin etkin çalışması da dahil olmak üzere sivil özgürlüklerin korunması); ve hukukun üstünlüğü (bağımsız ve etkili bir yargı, şeffaf yasal çerçeve, yasa önünde tüm vatandaşların eşitliği, yasaya tabi polis ve kamu yönetimi, sözleşmeden doğan yükümlülüklerin uygulanması da dahil olmak üzere) sorularını içerebilir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ Lizbon Antlaşması ile değişik ABA md.21(2).

⁵⁵⁷ Lizbon Atnlaşması ile değişik ABA md.21(3).

⁵⁵⁸ Burak Tangör, "Avrupa Entegrasyonu ve Karadeniz", Öztürk, Osman Metin ve Sarıkaya, Yalçın (der.), *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, (Ankara: Platin, 2005), s. 57.

⁵⁵⁹ Tangör, "Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları", a.g.e., s. 595.

⁵⁶⁰ Anja M. Brunner, *Exporting Democracy, Strategies and Approaches of the United States and the European Union in Transformation Countries: The Case of Ukraine*, a.g.e., s. 55.

ODGP'nin başlıca politika araçları ortak stratejiler, ortak eylemler ve ortak tutumlardır. Lizbon Antlaşması ile değişik ABA 25. Maddeye göre Birlik, ODGP'yi şu şekilde yönlendirmektedir: Genel yönlendirici ilkeleri belirler; Birlik tarafından yürütülecek eylem ve benimsenecek tutumları ve bu eylem ve tutumların uygulanmasına ilişkin düzenlemeleri kabul eder; Üye devletler arasında politikaların yürütülmesinde sistematik işbirliğini güçlendirir.⁵⁶¹

AB, ortak eylemler ve ortak tutumlar benimseyebilmektedir. Bundan başka, siyasi baskı kurmak için diplomatik kanalları kullanabilmekte, dış politika konularına ilişkin açıklama veya bildirme yayınlamaktadır. AB, özellikle ortaklık ya da işbirliği anlaşması olan devletlerle ilişkilerinde ticari, ekonomik, finansal, teknik, kültürel, bilimsel ve diğer işbirliği biçimlerini kullanabilmektedir. AB'nin ekonomik gücünü kullanan bu tür politika araçları da dolaylı olarak ODGP kapsamındadır.⁵⁶²

AB, dış eylemine ilişkin belirlenen amaçlar kapsamında üye devletler arasında siyasi dayanışmayı geliştirmeye, genel menfaat konularını belirlemeye dayalı ortak bir dış ve güvenlik politikasına yönlendirir, belirler ve uygular.⁵⁶³ Lizbon Antlaşması, AB'nin önemli bir dış politika aktörü olması adına, üye devletlere olabildiğince ortak hareket etmeye çabalamaları yükümlülüğü getirmektedir. Üye devletler, Birliğin dış ve güvenlik politikasına bağlıdır, Birliği aktif ve şartsız bir biçimde destekler ve dayanışma içinde hareket ederler. Bu ilkelere uyulmasını Konsey ve Yüksek Temsilci sağlarlar.⁵⁶⁴

Lizbon Antlaşması'nda yer alan bu güçlü ve kararlı ifadelere rağmen, üye devletlerin ortak bir dış ve güvenlik politikasını izlemelerini sağlamada bazı engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu engeller arasında şunlar yer almaktadır:

- AB, modern bir ulus-devletin taşıdığı özelliklere sahip değildir. Bu yüzden istikrarlı ve uzun dönemli bir dış politika stratejisine sahip olmadığı gibi, koruması gereken bir “vatan”ı ve “ulusal çıkarlar”ı da yoktur.⁵⁶⁵

- Üye devletlerin çoğu, “ulusal egemenlik” ve “kimlik” gibi hassasiyetlerin taşındığı dış politika alanında yetkilerini kaybetmek veya paylaşmak istememektedir.

⁵⁶¹ Tangör, “Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları”, a.g.e., s. 596.

⁵⁶² A.g.e.,

⁵⁶³ Lizbon Antlaşması ile değişik ABA md.24(2).

⁵⁶⁴ Lizbon Antlaşması ile değişik ABA md.24(3).

⁵⁶⁵ AB'nin kendisine ait bir ülkesi yoktur; ulusal sınırlarla belirlenmiş ülkeler, her koşulda üye devletlere aittir. AB'nin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel çıkarları hiçbir şekilde açıkça tanımlanmış değildir. Kaynak: Tangör, “Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları”, a.g.e.

- Bazı üye devletler, dünyanın belli bölge veya ülkeleri ile kurdukları özel ilişkileri devam ettirmek istemektedir.⁵⁶⁶

- AB üyesi devletler arasında zaman zaman dış politika sorunları üzerinde görüş ayrılıkları yaşanmaktadır.⁵⁶⁷

- Savunma politikası konusunda farklı ulusal görüşler söz konusudur.⁵⁶⁸

- Savunma harcamalarına ilişkin kararlar AB çerçevesinin dışında tamamen ulusal yetki içinde yer almaktadır.

ODGP, temelde, hükümetler-arası karar alma yöntemine dayanmaktadır. Dolayısıyla karar verilen politikalar ve eylemler gönüllülüğe dayanan bir işbirliği temelinde hayata geçmektedir. Bazı politika uygulama kararları dışında her ODGP kararı üye devletlerin oybirliğiyle alınmaktadır. Üye devletler, kendi dış politika ve güvenlik ve savunma politikasını yürütmek hususundaki bağımsızlıklarını korumaya devam etmektedirler. ODGP ve ilgili kurumları olan Yüksek Temsilci ve Dış İlişkiler Eylem Servisi'nin varlığı, üye devletlerin kendi dış politikalarını oluşturmalarını ve yürütmelerini hiçbir şekilde engellememektedir. AB üye devletleri, üçüncü ülkeler ve uluslararası örgütler nezdindeki temsilciliklerini korumaktalar ve bunlar aracılığıyla kendi diplomatik faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir. Bunlardan başka OGSP, üye devletlerin güvenlik ve savunma politikalarına özel niteliğine zarar vermez.⁵⁶⁹ Herhangi bir üye devlet BM Güvenlik Konseyi'ne üye olabilir.⁵⁷⁰ ODGP alanında Avrupa Komisyonu'nun yasa önerisi hazırlama yetkisi yoktur. Yine Avrupa Parlamentosu da ODGP alanında etkin bir rol oynamamaktadır.⁵⁷¹

Uluslararası sistemin giderek çok kutuplu özelliklere sahip olmaya başladığı günümüzde AB “güç” olabilmek adına kurumsal yapısını güçlendirmek ve üye devletlerin tek sesli olmasını hedeflemektedir. Fakat üye devletlerin farklı dış politika stratejileri ve çıkar algılamaları, AB'nin istikrarlı bir dış politika stratejisini

⁵⁶⁶ İngiltere ile ABD arasında, Almanya ile Rusya arasında kurulan özel ilişkiler vb., üye devletler bu özel ilişkilerini Birlik çerçevesi dışında tutmayı tercih etmektedirler.

⁵⁶⁷ AB üyeleri arasında yaşanan görüş ayrılıklarının temelinde dış politika stratejilerindeki farklılıklar yatmaktadır. 1990'lı yıllarda baş gösteren Yugoslavya'daki krizler, 2003 Irak Savaşı, transatlantik ilişkilerin düzeyi, 2011 yılında Libya'ya askeri müdahalede bulunulması konularında üye devletlerin tutumlarındaki ayrışmalar görüş ayrılıklarına birer örnek olarak gösterilebilir.

⁵⁶⁸ AB üye devletleri arasında bir Avrupa savunma politikasının gerekli olup olmadığı konusunda tartışmalar sürmektedir. Ayrıca, Avrupa savunma politikasının gerekliliğini ileri sürenler arasında bu politikanın kapsamına ilişkin görüş ayrılıkları vardır. Bunlardan başka her bir devletin savunma kaynaklarının birbiriyle eşleşebilir ve karşılıklı olarak uyulması gerekip gerekmediği gibi başka birçok soruyu beraberinde getirmektedir. Avrupa düzeyinde tekrarlamalarda, donanımın uyumlu çalışabilmesinde, pahalı ve incelikli ileri teknoloji donanımda büyük sorunlar vardır. Bkz. Burak Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış ve Güvenlik Politikaları: OGSP*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2010).

⁵⁶⁹ Lizbon Antlaşması ile değişik ABA md.42(7).

⁵⁷⁰ Declaration concerning the common foreign and security policy, Declaration 14 of the Treaty on European Union, akt. Tangör, “Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları”, a.g.e., s. 583.

⁵⁷¹ Tangör, “Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları”, a.g.e., s. 583.

benimsemesini ve bunu uygulamasını engellemeye devam etmektedir. ODGP oluşturulduktan sonra AB'nin temel çıkarları ve bağımsızlığını güvence altına alma, insan haklarına saygıyı sağlamlaştırma ve hukukun üstünlüğü, demokrasi, barışı koruma, uluslararası güvenliği güçlendirme ve uluslararası işbirliğini ilerletme konuları ile ilgili işbirliği üye devletler arasında yeniden yapılmıştır.⁵⁷² Böylelikle AB küresel aktör olabilmek adına strateji geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda AB dış politikada sivil ve normatif güç araçlarını kullanarak uluslararası politikada kendini göstermeye başlamıştır. Ancak, bu araçların ve politikaların bazen etkisiz dış politika araçlarına dönüşebildikleri görülmektedir. Gelişmekte olan birçok ülke tarafından AB normatif değerleri bakımından eleştirilmektedir. Buna örnek olarak, AB'nin Irak ve Libya gibi üçüncü ülkelerde zorlayıcı yöntemle demokrasiyi teşvik ederken, buna karşı ekonomik çıkarları olduğu Arap ve bazı Orta Asya ülkelerindeki rejimlerle ilişkilerini iyi bir şekilde devam ettirmesi ve insan hakları ihlallerini görmezden gelmesi eleştirisi söylenebilir. Buna rağmen, AB'nin uluslararası sistemdeki aktörlüğüne diğer araçlara nazaran normatif araçların büyük katkısı olduğu söylenebilir.⁵⁷³

12 Aralık 2003 tarihinde Brüksel'de düzenlenen Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde AB'nin ilk Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana liderliğinde hazırlanmış olan AB'nin “Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa” başlıklı ilk güvenlik stratejisi (AGS) kabul edilmiştir. Böyle bir belgeyi gerekli kılan nedenler arasında AB'nin yeni bir güvenlik aktörü olarak tanımlanması ihtiyacı önde gelmektedir. İkincisi, AB'nin Bosna ve Kosova Krizlerindeki etkisizliği, karar alma zafiyeti, Birliğin kurumsallaşma çabalarına rağmen ortak hedeflere yönelmesindeki sorunların ortaya çıkmış olmasıdır. Üçüncüsü, ABD'nin AB'yi yetkin bir güvenlik aktörü olarak algılamamasının hem transatlantik ilişkiyi hem de NATO'nun geleceğini tartışır bir hale getirmesidir. Dördüncüsü, ABD ile karşılaştırıldığında, askeri kabiliyetlerindeki göreceli yetersizliği giderme düşüncesidir. Yakın bir neden olarak da AB üye devletlerinin 2003 yılı Irak Savaşına karşı takındıkları farklı tutumlardır.⁵⁷⁴

⁵⁷² Barış Özdal, *Avrupa Birliği, Siyasi Bir Cüce Askeri Bir Solucan mı?*, (Bursa: Dora, 2013), s. 297-298.

⁵⁷³ Metin Aksoy, Ömer Uğur, “Avrupa Birliği'nin Dış Politikadaki Aktörlüğüne Etki Eden Güç Unsurları: Sivil Güç, Askeri Güç ve Normatif Güç”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Yıl 12, No 1 (Bahar 2016), s. 213-228.

⁵⁷⁴ ABD liderliğindeki koalisyonunda İngiltere, İspanya, İtalya, Hollanda ve ikinci rollerde de olsa Danimarka ve Polonya bulunurken; Almanya, Fransa, Belçika, Yunanistan ve Lüksemburg gibi ülkeler ABD karşıtı tutum takınmışlar ve savaşa muhalif kalmışlardır. 2003 Irak Savaşı, böylece siyasi bir birlik olma iddiasındaki AB içerisinde güvenlik algılamalarının ne denli farklı olduğunu ortaya koymuştur. Bkz., Burak Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2010), s. 115-116.

AGS, AB'ye yönelik başlıca tehditleri, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, bu çatışmaların uluslararası etkileri, başarısız ülkeler ve örgütlü suçlar olarak gruplandırılmaktadır. Bu tehditlerin bulunduğu ortamda ise AB'nin çıkarlarını, ideallerini ve değerlerini savunma adına yerine getireceği eylemler de şu şekilde ifade edilmektedir: (i) Sivil ve askeri kabiliyetleri koordinasyon içerisinde kullanarak bölgesel krizlerin engellenmesi suretiyle tehditlere karşı gelmek, (ii) Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlarda aktif politikalar uygulayarak Avrupa sınırlarında güvenliği tesis etmek, (iii) BM Antlaşması ile uyumlu olarak uluslararası hukukun gelişmesini ve korunmasını sağlamak ve (iv) bunları yaparken normatif bir yaklaşım içerisinde etkili çok-taraflılık ilkesi ile hareket etmek.⁵⁷⁵

Ancak, 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi, hızlı bir şekilde değişmekte olan güvenlik ortamına ve tehdit algılarına tam olarak karşılık veremediğinden ve stratejik amaçlarının belirsizliğinden dolayı geçerliliğini yitirmiştir.⁵⁷⁶ AGS'nin uygulanması 2008 yılında gözden geçirilse de, AB'deki Avro Alanı borç krizi, Birliğin güneyindeki halk hareketlerinin belirsizliği, terör örgütü Suriye ve Irak'a IŞİD'in yayılması, Rusya'ya Kırım'ın bağlanması ve Ukrayna'daki çatışmalar gibi güvensizlik ortamı daha radikal bir gözden geçirmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Tüm bu gelişmelere ayak uydurabilmesi için AB'nin güvenlik açısından etkin bir aktör olma gereksinimi doğurmaktadır.⁵⁷⁷

2014 Aralık Zirvesi'nde, küresel ortamdaki gelişmelerin AB açısından olumlu ve olumsuz yanlarını değerlendirmek, bir rapor hazırlamak ve Haziran 2015 AB Konseyi'nde sunmak amacıyla Birliğin Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini görevlendirilmiştir. Mogherini, bir yıl süren bu çalışmasını "Değişen Küresel Ortamda Avrupa Birliği" adlı çalışma raporu ile sonlandırmıştır. Bu rapor AGS'nin stratejik bakımdan denetlenmesiyle oluşmasını sağlayacak Küresel Dış Politika ve Güvenlik Stratejisi'ne (ABKGS) kaynak niteliğindedir.⁵⁷⁸

ABKGS geniş kapsamlı bir belgedir, çünkü AB tüm stratejik önceliklerini, ortak menfaatlerini ve prensiplerini bu belgede ortaya koymuştur. Bu anlamda, Mogherini'nin

⁵⁷⁵ Tangör, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, a.g.e.

⁵⁷⁶ Sibel Karabel, "Avrupa Birliği'nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi", Bilgesam Analiz/Avrupa, No 1308 (31 Mart 2016), s. 2.

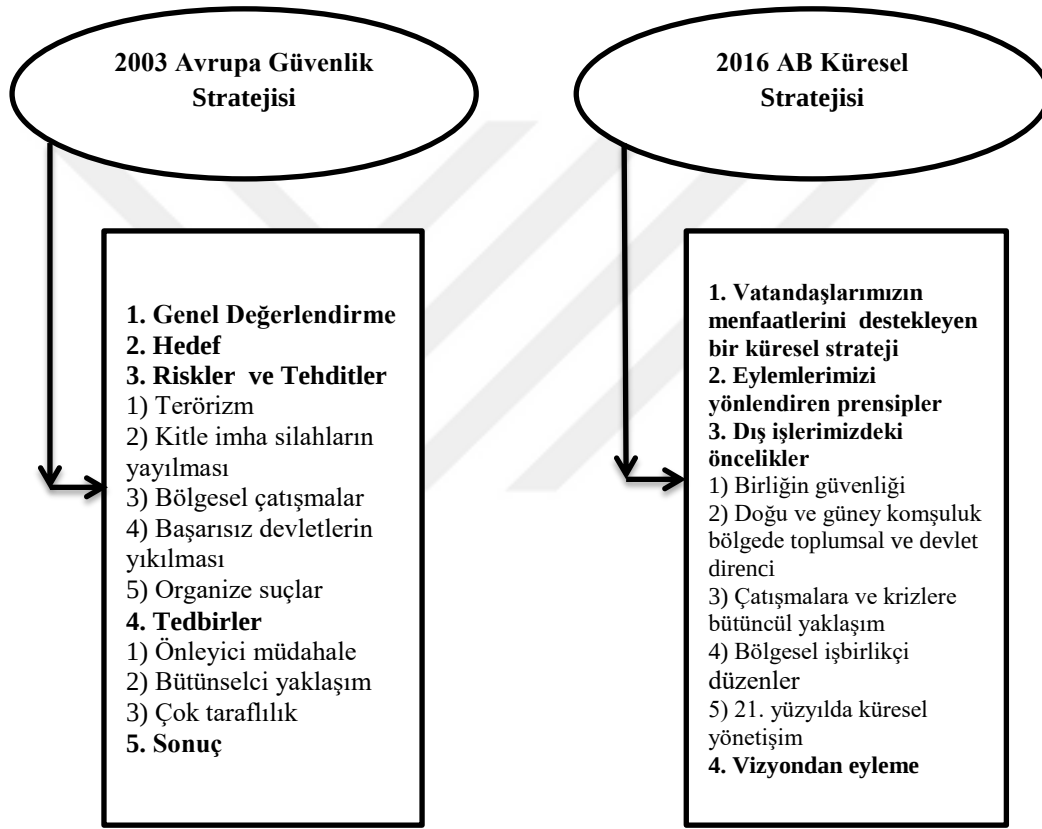
⁵⁷⁷ Şahin, "AB, Dış ve Güvenlik Politikasında Küresel Strateji için Düğmeye Bastı", a.g.e., s. 1-2.

⁵⁷⁸ A.g.e., s. 2.

bir önceki Yüksek Temsilci Catherine Ashton'dan farkı dış politika alanında bölgeselden çok küresel odaklı bir yaklaşım tercih etmesidir. Şüphesiz ki, belgenin doküman sıfatından çıkarak uygulanabilir hale dönüşmesindeki kilit nokta; gelecek süreçte üye devletlerin siyasi iradelerinin belgenin hedefleri doğrultusunda hareket etmesi olacaktır.⁵⁷⁹

Tablo 2:

2003-2016 AB Strateji Belgelerinin Karşılaştırılması

Kaynak: Karabel, Sibel, “Avrupa Birliği’nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi”, Bilgesam Analiz/Avrupa, No 1308 (31 Mart 2016).

Tablo 2’de görüldüğü üzere, 2016 belgesinde ‘AB vatandaşlarının menfaatlerini destekleyen bir küresel strateji’ başlığının ilk sırada yer alması ve metinde ‘vatandaşlık’ teriminin sık sık kullanıldığı fark edilmektedir. 1990’lı yılların sonunda AB dış politika alanında güvenlik ve savunma politikasını geliştirirken dış krizlere müdahale etmiştir.

⁵⁷⁹ Karabel, “Avrupa Birliği’nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi”, a.g.e.

Ancak, 2000'den itibaren vatandaşlığa eğilim göstermiş ve AB vatandaşlarını koruma görevini üstlenmiştir.⁵⁸⁰ Şüphesiz ki, temelini ekonomik bütünleşmeyle başlayan sistemin siyasi birliğe evrilmesi, ulus-devlet tanımlanmasından 'vatandaşlık' gibi bazı birleştirici unsurların ödünç alınmasıyla güçlendirilebilir. Bu noktadan baktığımızda, 2016 belgesinde dikkat çeken AB vatandaşlığı üzerinden Birlik seviyesinde daha fazla bütünleşme çağrısı anlamlı gözükmemektedir.⁵⁸¹

Yukarıda 2003 AGS belgesini gerekli kılan nedenler belirtilmiştir. 'Avrupa hiç bugünkü kadar müreffeh, güvenli ve özgür olmamıştı' açılış cümlesiyle görece istikrarlı bir uluslararası ortamda Avrupa'nın normatif gücünün avantajlarını gösteren 2003 strateji belgesi idealist bir yaklaşımla süslenmişti.⁵⁸² Ancak, AB 2003 AGS'den bu yana ekonomik kriz, mülteci krizi, genişleme ve İngiltere'nin ayrılma referandumu gibi Birlik içi gelişmeler ile yüz yüze gelmiştir. Birlik dışı gelişmeler olarak, Ukrayna krizi, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki çatışmalar ve insani krizler, Suriye ve Irak'taki IŞİD'in ortaya koyduğu terörizm tehdidi AB'yi etkilemiş/etkilemektedir. Tüm bu gelişmeler yeni strateji belgesinin hazırlanma sürecinde incelenmiş ve metne yansımıştır.⁵⁸³ Söz konusu küresel ve içsel dinamiklerden yola çıkarak, yeni belgede 'Güçlü bir Avrupa'ya ihtiyacımız var' cümlesiyle başlamaktadır. Oysa 2003 belgesinde Avrupa, normatif gücüne cesurca göndermeler yapmıştı. Nitekim yeni belgede 'daha bağlantılı, daha karmaşık ve daha tartışmalı' bir dünyada AB'nin stratejik menfaatleriyle değerlerinin çatışmadığı bir tablo çizmek hedeflenmiştir. Böylece, 2016 belgesinin Avrupalı kimliğini ve değerlerini, 'daha' reel-politik yaklaşımla harmanlayan bir çizgiye doğru kaydırıldığı söylenebilir.⁵⁸⁴ Ayrıca, metne dayanıklılığın desteklenmesi ve ilkeli faydacılık (*principled pragmatism*) gibi kavramlar dahil edilmiştir. 'Dayanıklılık' kavramı, ülkelerin reform yapabilme, krizlerden toparlanabilme kabiliyetine işaret etmekte ve içerik yönüyle oldukça geniş bırakılmıştır. Coğrafi anlamda dünyadaki tüm ülkeler kastedilirken, kavram, siber güvenlikten transatlantik ilişkilerinde, göç politikaları ile komşuluk ilişkilerinde adeta anahtar kelime olarak geçmektedir. 2016 belgesinde, ülkelerin reform yapabilme kapasitesine atıf ve AB'nin gelecek dış ilişkilerinde rehber olacağı düşünülen 'İlkeli faydacılık' prensibiyle AB'nin 'demokratikleştirme' iddiasının bir nevi azaltıldığı ifade edilebilir. Metinde de belirtildiği gibi, ilkesiz faydacılık ve ilkeli idealizm anlayışları arasında AB'nin durmak

⁵⁸⁰ Karabel, "Avrupa Birliği'nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi", a.g.e., s. 3.

⁵⁸¹ A.g.e., s. 3.

⁵⁸² A.g.e., s. 4.

⁵⁸³ A.g.e.

⁵⁸⁴ A.g.e.

istediği yön işaret edilmektedir. Bu bağlamda, Birliğin yeni güvenlik ortamına uygun şekilde daha gerçekçi bir yaklaşım sergilendiği söylenebilir.⁵⁸⁵

Mogherini'ye göre AB'nin dünyadaki varlığının her alanında, “eklemlenmiş bir yaklaşıma” (joined-up approach) ihtiyacı vardır. Mogherini, krizlerin yayıldığı ve yükseldiği durumlarda, AB'nin reaktif politikadan çok proaktif politikaları izlemesi, erken uyarı, kriz önleme, kriz yönetimi ve barışı kurma politikalarını ahenkli olarak uygulaması gerektiğini belirtmektedir. Bu ise AB'nin dış ilişkilerinde faaliyette bulunan çeşitli aktörlerin ve politika araçlarının birlikte hareket etmesini gerektirir.⁵⁸⁶ Hem dış ilişkilerin farklı politika alanları arasında yakın bağların oluşturulması kaçınılmaz olmaktadır. Bunların doğrultusunda AB ortak, kapsamlı ve tutarlı bir küresel stratejiye ihtiyaç duymaktadır.⁵⁸⁷ Mogherini'nin hazırlamış olduğu raporda dile getirilen yeni küresel strateji görünümünün AB'nin içerisinde bulunduğu devrin gerekliliklerine etkili bir aktör olarak hareket etmesini sağlayıp sağlayamayacağı azalan etki gücünün ve kapasite açığının ele alınmasına bağlı olacaktır.⁵⁸⁸

2.4. Avrupa Birliği'nin Dış İlişkilerinin Kapsamı ve Gelişimi Açısından Demokratikleştirmenin Değerlendirilmesi

Soğuk Savaş sürecinde, ekonomik açıdan hızla yaralarını saran bir topluluk görünümü veren AT, Avrupa'nın askeri güvenliği açısından yetersizdi. Bu yüzden, güvenlik konusunda AT üyelerinin NATO çerçevesinde destek vermesiyle Batı Avrupa'nın güvenliği, esas olarak NATO/ABD tarafından karşılanmıştır. Avrupa'daki Amerikan askerlerinin sayısı 350 bine kadar çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Avrupa küresel önemini kaybeden bir bölge konumuna gelmişti,⁵⁸⁹ dolayısıyla, uluslararası arenada kendine yeni bir görünüm vermesi (imaj çizmesi) gerekiyordu.

Diğer yandan Soğuk Savaşın sona ermesi, Avrupa'nın güvenlik çerçevesini tamamen değiştirmiştir. Çünkü yeni ve ‘daha yumuşak’ güvenlik konuları, eski askeri tehditler yerine Topluluğun dış ve güvenlik politikası gündeminin en üstüne taşınmıştır. Michael Smith'e göre, yeni güvenlik durumu Batı Avrupa'daki geleneksel dış politika düşüncesini kökünden değiştirdi. Ekonomik, siyasi ve güvenlik konularının birbirine

⁵⁸⁵ Karabel, “Avrupa Birliği'nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi”, a.g.e., s. 5.

⁵⁸⁶ Yeliz Şahin, “AB, Dış ve Güvenlik Politikasında Küresel Strateji için Düğmeye Bastı”, a.g.e., s. 7.

⁵⁸⁷ A.g.e., s. 7.

⁵⁸⁸ A.g.e.

⁵⁸⁹ Derya Büyüktanır, “Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği'nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 27 (Güz 2010), s. 87-110.

bağlanması “gerçek” dış politikaya “yaklaştırılmış” şekilde Topluluk için yeni roller ve sorumluluklar bulmak için baskı oluşturan emir haline gelmişti.⁵⁹⁰

Yeni güvenlik durumu, sivil yollarla Avrupa’daki soğuk savaş sonrası durumu karakterize eden askeri olmayan tehditleri ve zorlukları dikkate alabilecek bir ‘yeni’ Avrupa güvenlik politikasına duyulan ihtiyacın altını çizmiştir. Bu ise Topluluğun eski sivil gündemi arasında ‘iç içe geçmiş’ ve barışın ve güvenliğin yeni “yüksek politikası” 1990’lı yıllarda Avrupa’da özellikle açık bir şekilde söylenmiştir.

Dönüştürülen uluslararası durum uluslararası gündeme yeni konular getirmiştir. 1990’ların başındaki en önemli konulardan biri, batı değerlerinin yükselişte olduğuna dair genel bir inançla birleştirilmiş demokrasi ve insan hakları değeri olmuştur. Dolayısıyla, on yılın başında, özellikle Avrupa ve Amerika politikacıları tarafından demokrasinin önceliği üzerine sayısız deklarasyon ve kamuya açıklama yapılmıştır. Zamanın hakim olduğu söylemi göz önüne alındığında, amacın Avrupa’ya yeni ve özel bir uluslararası profil sunmak olduğu takdirde demokrasi, seçmek için bariz bir konu olmuştur. Bu nedenle, Maastricht Antlaşması’nda bahsedilen ODGP hedeflerinden bazılarının “demokrasinin, hukukun üstünlüğünün ve insan haklarına saygının geliştirilmesi ve pekiştirilmesi” şaşırtıcı değildir.

Avrupa için, dış politika meselesi olarak demokrasiyi teşvik etme fikrine bağlı birtakım avantajlar vardı. Birincisi, ‘demokrasi’ ve ekonomik yardım muhtemelen AT/AB’nin küresel istikrarı teşvik etmek ve böylece Avrupa güvenliğini arttırmak için elinde bulundurduğu en etkili sivil araçlardı. Stefan Schirm açıkladığı gibi: AB’nin uluslararası ‘gücü’ ekonomik nitelik taşıdığından ve AB üyeleri ortak bir askeri güvenlik politikası üzerinde anlaşmaya varmadığı için, ODGP’ye sosyo-ekonomik bir yaklaşım daha uygun seçenektir. Avrupa, önleyici bir güvenlik politikası olarak ‘istikrarın aktarılmasını’ teşvik etmek için sivil bir güç olarak kendi özel gücüne odaklanabilir.⁵⁹¹ İkincisi, Batı Avrupa’da demokrasiye yönelik olumlu tutumlar, böyle bir değer teşvik edilmesi ODGP’nin göze çarpan ve bütünleşmiş unsuru olduğu

⁵⁹⁰ Michael Smith, “The EU as an International Actor”, in J. Richardson (der.), *European Union. Power and Policy-Making* (Londra ve New York: Routledge, 1996), s. 250-251, Eliassen (der.), *Foreign and Security Policy in the European Union* (Londra: Sage Publications, 1998), s. 5. Gorm Rye Olsen, “Promotion of democracy as a foreign policy instrument of ‘Europe’: Limits to international idealism”, *Democratization*, Cilt 7, No 2 (2000), s. 142-167.

⁵⁹¹ Stefan A. Schirm, “Europe’s Common Foreign and Security Policy: The Politics of Necessity, Viability, and Adequacy”, Rhodes, (der.), *The European Union in the World Community* (Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998), s. 76. Olsen, “Promotion of democracy as a foreign policy instrument of ‘Europe’: Limits to international idealism”, a.g.e., s. 142-167.

takdirde, Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına sahip olma ‘iddialı’ hedefine halkın desteğini yaratmaya ve güçlendirmeye katkıda bulunabilir. Bu nedenle, AB’nin dış politikasında belirgin bir tema olarak demokrasinin teşvik edilmesi, bir ‘Avrupalı’ kimliğin oluşturulmasına ve dolayısıyla Avrupa bütünleşme sürecinin ilerlemesine katkıda bulunabilir.⁵⁹²

Demokrasi, AT’nin başından itibaren kurulmuş bir değer değildi. Thomas’ın⁵⁹³ ifade ettiği gibi, siyasi bir süreçle bu hale gelmiştir. AT, demokrasiyi paylaşılan değer olarak, Avrupa Topluluğuna üyeliğin yalnızca demokrasilere açık olduğunu ilan eden 1970 Lüksemburg Raporu ve dokuz dışişleri bakanının hukukun üstünlüğü, temsili demokrasi, insan haklarına saygı ve sosyal adalet ilkelerinin, “Avrupa Kimliğinin temel unsurları” olduğunu açıkladığı AT’nin Avrupa Kimliği üzerine belgesiyle⁵⁹⁴ demokrasiyi bilinçli bir şekilde temsil etmiştir. AB’nin kuruluş değeri olan demokrasi, Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra AB antlaşmalarında ve beyanlarında basamaklı referanslar bulmaya başlamıştır. AB dış ilişkilerini karşılıklı dayanışma, sürdürülebilir kalkınma, iyi yönetim, hukuk devleti, insan hakları, demokrasi, özgürlük ve barış ilkelerine isnat eden normatif değerlere dayalı yürütmek istediğini, Maastricht, Amsterdam ve Lizbon Antlaşması hükümlerinde açıkça görmek mümkündür.⁵⁹⁵ Sonuç olarak, ODGP oluşturulmuş ve AB, söz konusu normatif değerleri desteklemeyi ve güçlendirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca, AB’nin bu ilkeler ışığı altında dünya politikasındaki faaliyetlerine yol göstereceği vurgulanmıştır.⁵⁹⁶ Bu ilke ve değerlerin desteklenmesi hem AB’nin dış politikası ile ilgilidir hem de AB’nin kuruluş gayesine uygunluğu ile örtüşmesi nedeniyle bütün üye devletlerin üzerinde hemfikir oldukları bir durumdur.⁵⁹⁷

Bu temel değerler, AB’nin dış politika gündemini genel olarak bilgilendirmektedir. AB, eski Yüksek Temsilci Javier Solana’nın sözleriyle, demokrasi

⁵⁹² A.g.e., s. 70, ve 78.

⁵⁹³ Daniel C. Thomas, “Constitutionalization through enlargement: the contested origins of the EU’s democratic identity”. *Journal of European Public Policy*, Cilt 13, No 8 (Aralık 2006), s. 1190.

⁵⁹⁴ European Council, (14 Aralık 1973). Document on European Identity. E.t. 10.05.2016. http://aei.pitt.edu/4545/1/epc_identity_doc.pdf.

⁵⁹⁵ Manners, “The normative power of the European Union in a globalized world”, a.g.e., s. 23. Manners, Ian, “The Symbolic Manifestation of the EU’s Normative Role in the World Politics”, Elgström, Ole, ve Smith Michael (der.), *The European Union’s Roles in the International Politics: Concepts and Analysis*, (Oxon: Routledge, 2006), s. 68-69.

⁵⁹⁶ Keukeleire ve Delreux, *The Foreign Policy of the European Union*, a.g.e., s. 135.

⁵⁹⁷ Nigel G. Foster, *Blackstone’s EC Legislation 2004-2005*, (Oxford: University Press, 2005), s. 92.

ve insan hakları gibi değerleri “dış ilişkilerimize rehberlik eden bir pusula”⁵⁹⁸ ve uluslararası sahnede “kendinizi nasıl tanımladığınızın ve yurtdışında tanıtmak istediğiniz değerlerin yani kimliğinizin bir işlevi” olarak görmektedir.⁵⁹⁹ Bu nedenle AB’nin demokratik kimliği, onun başta demokrasiyi teşvik etmesini sağlamaktadır.

1990’ların başında ve 2000’li yıllarda Avrupa demokratik kimliği göze çarpıyordu ki bu da demokratikleştirme çabalarıyla bağlantılıydı. Bununla birlikte, 1990’lı yılların başında, demokratikleştirmenin bir Avrupa demokratik kimliğini artırabileceğine ilişkin herhangi bir referans bulunamamıştır.⁶⁰⁰ Ancak 2000’li yılların başında böyle fikirler ortaya çıkmıştır. 2001’de Konsey,⁶⁰¹ “demokratik ve küresel açıdan iç içe geçen Avrupa’nın imajının vatandaşların isteklerine uyum sağladığı”nın takdire şayan olduğunu ileri sürmüştür. Aynı yıl Birlik içindeki demokratik yönetişimin iyileştirilmesi amacıyla yayınlanan Beyaz Rapor, Birlik içerisinde sürdürülen barış, büyüme, istihdam ve sosyal adalet hedeflerinin hem Avrupa’da hem de küresel düzeyde etkili bir şekilde sağlanabilmesi için Birliğin dışında da teşvik edilmesini önermiştir. Bu, vatandaşların dünya sahnesindeki güçlü Birlik için beklentilerine cevap vermektedir. Başarılı uluslararası eylem, Avrupa kimliğini ve Birlik içindeki paylaşılan değerlerin önemini güçlendirir.⁶⁰²

2000’li yılların başından itibaren, demokratikleştirmenin demokratik bir Avrupa kimliğini güçlendirmek için bir dış politika olarak algılandığı kanıtları vardır. Bu bulguların buradaki yorumu, 1990’lı yılların başında demokrasinin teşvik edilmesine itilen bir başka faktör olduğudur. 2000’li yıllarda, demokratikleştirme, aynı zamanda bir Avrupa demokratik kimliğine kilitlenmeye yardımcı olan bir iç politika olarak görülüyordu. Dolayısıyla, Avrupa bütünleşme projesi için önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, tehdit algılamaları artsa bile, demokratikleştirme gündeminden saptırma oldukça maliyetlidir.⁶⁰³

⁵⁹⁸ Javier Solana, Solana’s Statement at the 58th UN Human Rights Commission, (2002). <http://europa.eu/eu-presidency-statement-h-r-javier-solanas-at-the-58th-un-human-rights-commission/>. E.t. 2.09.2016.

⁵⁹⁹ Javier Solana, Identity and Foreign Policy, ESDP Newsletter, No 3 (Ocak 2007), s. 9. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/ESDP_3_final.pdf. E.t. 2.09.2016.

⁶⁰⁰ Huber, “Democratic Realism or Democratic Mission? The EU’s Democracy Promotion In Its Mediterranean Neighbourhood”, a.g.e., s. 17.

⁶⁰¹ European Council, (2001). Laeken Presidency Conclusions, http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf, s. 20. E.t. 2.11.2014.

⁶⁰² European Commission, (2001). European Governance. A White Paper, s. 27. http://ec.europa.eu/governance/white_paper/en.pdf, e.t. 12.02.2015.

⁶⁰³ Huber, “Democratic Realism or Democratic Mission? The EU’s Democracy Promotion In Its Mediterranean Neighbourhood”, a.g.e.

1990'lı yıllar demokrasinin üçüncü dalgasının yaşandığı yıllardır. Dolayısıyla 1990'ların başında, demokratikleştirmeyi AB dış politikasına entegre etme çabasının demokrasilerin büyümesiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Demokrasi terfi bir misyon olarak algılanıyordu. Ancak, 2007'de ilk kez, demokrasinin evrensel bir değer olmadığı argümanı var. Bu, özellikle otokratik rejimlerin çoğunluğunun liberalleşmeye karşı dirençli olduğu Avrupa Akdeniz bölgesinde durgun üçüncü dalga karşısında yorgunluk hissini yansıtmaktadır. Buna bağlı olarak tehdit algılamaları demokrasi ikileminden ötürü demokrasinin teşvik edilmesini engellemektedir. Avrupalılar demokratik seçimler yoluyla Siyasal İslamcıların iktidara gelmesinden korkmaktadırlar. Aslında, otoriter rejimler, bu korkuyu, liberal olmayan politikaları haklı kılmak için kullandılar. Tarihsel olarak konuşmak gerekirse, Siyasal İslam (ve Türkiye'nin AB'ye katılımına ilişkin tartışmalara göre hala) bir çok Avrupalı için "öteki"dir. AB için bir sorun, Siyasal İslamcıların muhtemelen farklı bir demokrasi kavramına sahip olmalarıdır. Genellikle AB'nin liberal değerlerini paylaşmazlar ve bu nedenle AB, daha demokratik (ve daha az liberal) görünen partiden daha liberal (ama daha az demokratik) görünen partiyle uğraşmayı tercih eder gibi görünmektedir.⁶⁰⁴ Bu algıların bir sonucu olarak Pace, demokrasiyi "kendi içinde tartışılmaz bir iyilik" olarak değerlendirirken, AB'nin söyleminin aslında Orta Doğu'ya karşı gömülü bir korku, güvensizlik ve tehdit duygusuna sahip olduğunu buluyor.⁶⁰⁵

Bu arka planda demokrasiyi teşvik etmenin ikilemi, gözlemlenen dönemde sürekli olarak mevcut iken, 2005/06 döneminde özellikle dikkat çekici olmuştur. 2005 yılından itibaren İslami hareketler tarafından seçim kazançları dalgası yaşandı: 2005 parlamento seçimlerinden sonra Hizbullah Lübnan hükümetine girdi (128 sandalyeden yalnızca 14 oy kazansa da); Aynı yıl Mısır'da Müslüman Kardeşler, alt meclis için parlamento seçimlerinde 85 sandalye kazandı; 2006 Filistin parlamento seçimlerinde Hamas ezici siyasi zafer kazandı.⁶⁰⁶

Tehdit algılarına özellikle dönmek için, Avrupa güvenlik stratejisi,⁶⁰⁷ AB'ye yönelik kilit tehditler olarak şunları söylemektedir: terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışma, devlet başarısızlığı ve organize suç, uyuşturucu kaçakçılığı

⁶⁰⁴ A.g.e., s. 22.

⁶⁰⁵ Michelle Pace, "Interrogating the European Union's Democracy Promotion Agenda: Discursive Configurations of 'Democracy' from the Middle East." *European Foreign Affairs Review*, No 15 (2010), s. 614.

⁶⁰⁶ Huber, "Democratic Realism or Democratic Mission? The EU's Democracy Promotion In Its Mediterranean Neighbourhood", a.g.e., s. 22.

⁶⁰⁷ European Council, A Secure Europe in a Better World - The European Security Strategy, (2003), s. 11. E.t. 2.12.2015. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

ve yasadışı göç. Körfez, Rusya ve Kuzey Afrika'ya enerji bağımlılığını, küresel ısınma, güvensiz nükleer santraller gibi ekolojik felaketlerin yanı sıra kuş gribi gibi sağlık güvenliğini tehdit eden AB'ye yönelik endişeleri dile getirmiştir.

Avrupa'daki tehdit algılamaları, özellikle 9 Eylül sonrasında ve 2004'te Madrid'de ve 2005'te Londra'da bombalama ile ve Ortadoğu'da istikrarsızlığın ikinci İntifada'nın (ayaklanma/direnış) başlangıcı, ABD'nin terörle savaşı ve İsrail-Lübnan (2006) ve İsrail-Gazze savaşı (2008/09) ile göze çarpmaktadır. Avrupa Konseyi, 2001'de şu sonuca varıyor: Terörizm dünyaya ve Avrupa'ya karşı gerçek bir meydan okumadır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra kısa bir süre sanki insan haklarına dayanan, çatışma çıkarmayan istikrarlı bir dünya düzeninde yaşıyor gibi görünüyordu. Ancak birkaç yıl sonra, böyle bir kesinlik olmadı. 11 Eylül kaba bir uyanış getirdi. Muhalif güçler gitmedi: dini fanatizm, etnik milliyetçilik, ırkçılık ve terörizm artıyor ve bölgesel çatışmalar, yoksulluk ve az gelişmişlik hala onlara sürekli bir tohum yatağı sağlıyor.⁶⁰⁸

Ayrıca, Yüksek Temsilci Solana, Avrupa Güvenlik Stratejisi (AGS) konusundaki raporunda, AGS'nin AB güvenliğine potansiyel olarak en büyük tehdit olarak gördüğü devletlerin ve teröristlerin çoğalmasının “son beş yılda arttığını” belirtmiş⁶⁰⁹ ve “terörizmin geçim kaynakları için büyük bir tehdit oluşturmaya devam ettiğini” söylemiştir.⁶¹⁰ Ayrıca “enerji bağımlılığı konusundaki gelişmelerin son beş yılda arttığını” da eklemiştir. Avrupa'da üretimin gerilemesi 2030 yılına kadar petrol ve gazın %75'ine kadar ithal edilmesi gerektiği anlamına geldiğini” dile getirmiştir.⁶¹¹ Dolayısıyla, 2001'den bu yana, tehdit algılamaları net bir ivme kazanmaktadır. Bu nedenle, 2001 yılından sonra demokrasi teşvikinde bir düşüş beklenmelidir. Ancak durum böyle olmamıştır. Aksine, 2001-2006 yılları arasında, demokrasinin teşvik edilmesinde bir ivmelenme söz konusu olmuştur. Bu şaşırtıcı bir bulgudur. Yukarıdaki bulgu kısmen açıklanabilir; demokrasi teşvikinden sapma, Avrupa demokratik kimliğini sağlamlaştırma konusundaki önemi karşısında çok pahalıdır. Ancak bu, AB'nin neden

⁶⁰⁸ European Council, Laeken Presidency Conclusions, (2001).

http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf s. 21. E.t. 2.11.2014.

⁶⁰⁹ European Council, Report on the Implementation of the European Security Strategy, (2008), s. 3. E.t. 12.11.2014. https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf

⁶¹⁰ A.g.e., s. 4.

⁶¹¹ A.g.e., s. 5.

hızlanan tehdit algılamaları karşısında demokrasinin teşvikinden yana durmadığını açıklığa kavuşturmuştur.⁶¹²

Görüldüğü gibi, demokrasi 1973 yılına kadar AB'nin iç değeri hale gelmiştir ve dış politika gündeminde ancak Soğuk Savaşın sonlarına doğru yer almıştır. 1991 insan hakları, demokrasi ve kalkınma bildirgesinde, demokrasi kalkınma politikasının açık bir bileşenini oluşturmuştur. Maastricht Antlaşması'nda AB, Risse ve Börzel'in belirttiği gibi kendisinin “üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde demokrasinin, insan haklarının ve hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi ve pekiştirilmesine katkıda bulunmakla” yükümlüdür.⁶¹³ Maastricht'ten bu yana, demokratikleştirme AB'nin kurulmuş bir dış politika ilkesidir ve AB'nin dış politika kimliğinin merkezinde yer almaktadır.⁶¹⁴ Demokrasiyi merkezi bir dış politika değeri yaparak, AB demokratik kendi imajını yurtdışına yansıtmayı amaçlayan özel bir dış politika kimliğini inşa etmektedir. AB'nin dış kimlik yapısı, akademik toplumda genellikle Avrupalı politikacılar⁶¹⁵ tarafından kolayca benimsenen bir kavram olan “Avrupa normatif gücü”⁶¹⁶ kavramı ile tanımlanmıştır. Aggestam,⁶¹⁷ 1990'ların sonunda Fransa, İngiltere ve Almanya arasında AB'nin “etik” bir güç olması gerektiği konusunda konsensüsün nasıl ortaya çıktığını ve Avrupa Komisyonu eski Başkanı Komisyon Üyesi Romano Prodi gibi Avrupalı

⁶¹² Huber, “Democratic Realism or Democratic Mission? The EU's Democracy Promotion In Its Mediterranean Neighbourhood”, a.g.e., s. 25.

⁶¹³ Börzel ve, Risse, “Venus Approaching Mars? The European Union's Approaches to Democracy Promotion in Comparative Perspective”, a.g.e., s. 46. Ayrıca, 1997 Amsterdam Antlaşması, 2000 Nice Antlaşması ve 2007 Lizbon Anlaşması, demokrasiyi kurucu bir ilke olarak, Avrupa Birliği'nin kendisinin işleyişi için bir ilke olarak ve dış politikanın genel bir amacı olarak ele almıştır. Lizbon Antlaşması "Birliğin uluslararası sahnedeki eyleminin, Birliğin kendi yaratılışı, gelişimi ve genişlemesine ilham kaynağı olmuş ve daha geniş dünyada ilerlemeye çalıştığı ilkelerle rehberlik edeceğini belirtmiştir: demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrenselliği ve bölünmezliği, insan onuruna saygı, eşitlik ve dayanışma, uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler Şartı'nın ilkelerine saygı".

⁶¹⁴ Smith, “AB'nin uluslararası kimliğini uluslararası düzeyde teşvik ettiği hedef ve değerlerin doğal olarak Birliğin kendi dinamikleri ile bağlantılı olduğunu” iddia etmektedir. Bkz. Smith, *EU Foreign Policy in a Changing World*, a.g.e., s. 17.

⁶¹⁵ Pace ve Diez, kavramın "nesnel bir analitik kavram olmaktan ziyade, bütünleşme projesini yeni bir güçle birleştiren ve Başkalarına karşı bir AB kimliğini kuran söylemsel bir benlik yapısı olarak daha iyi görüldüğü" görüşündeler. Bkz. Pace, Michelle ve Thomas Diez, Normative Power Europe and Conflict Transformation. Paper presented at the Tenth European Union Studies Association (EUSA), (17-19 Mayıs 2007), s. 1. <http://aei.pitt.edu/7798/1/diez-t-01a.pdf>, e.t. 12.02.2016.

⁶¹⁶ Manners, “tarihsel gelişimi, melez politikası ve anayasal konfigürasyonundan ötürü AB'nin dünya ile olan ilişkileri için normatif olarak farklı bir temel taşıdığını” savunmuştur. ... AB yalnızca normatif bir temel üzerine inşa edilmedi, ancak, önemli ... bu, onun dünya siyasetinde normatif bir biçimde hareket etmesine neden olmaktadır”. Bkz. Manners, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, a.g.e., s. 252.

⁶¹⁷ Lisbeth A. Aggestam, *European Foreign Policy? Role Conceptions and the Politics of Identity in Britain, France and Germany*, Cilt 106, (Akademityck, Stockholm University, Department of Political Science, 2004).

politikacıların AB'ye "küresel sivil güç"⁶¹⁸ yada "yeni bir güç biçimi - dünyanın dört bir yanında iyi bir güç"⁶¹⁹ olarak atıfta bulunduğunu göstermektedir.

Bu dış politika kimliği, katılım ülkelerinin başarılı demokratikleşmelerini çevreleyen genişleme coşkusu ile önemli bir artış elde etmiştir.⁶²⁰ Waever, Avrupa bütünleşme sürecinin "kimliği şekillendiren güçlü bir etkileşim biçimi" olduğu görüşündeydi.⁶²¹ Benzer şekilde, Sedelmeier, "AB'nin genişleme politikası uygulamanın, öncelikle Avrupa dış politikasına belirli bir yol bağımlılığı yaratarak bu rol (bir demokrasi teşvikçisi olarak) düşüncesine katkıda bulunduğunu ileri sürmüştür. AB üyelik koşulluluğunu ve ilgili antlaşma değişikliklerini destekleyen söylemde, üye devletler ve AB kurumları açıkça ve toplu olarak AB'ye belli bir rol" getirmiştir.⁶²² Aslında bu rol AB üyeliği sonrasında AB'nin bu yolu takip etmesini beklediği yeni üye devletler tarafından da algılanıyordu.⁶²³

Buna bağlı olarak, genişleme coşkusu da algılanan tehditlere yönelik çözümlerin nasıl bulunduğuna ilişkin çıkarımlara sahipti. Doğu Avrupa'daki başarıyla yönetilen geçişlerle AB demokratikleşme süreçlerinin aynı zamanda güvenli ve istikrarlı bir mahalleye/komşuluğa götürebileceğinden emindi. AB, 9/11 terör saldırısından sonra kendi güvenlik stratejisini kurduğunda, "güvenliğimiz için en iyi korumanın, iyi yönetilen demokratik bir dünya" olduğuna inanıyordu.⁶²⁴ Bunun arkasındaki fikir, demokrasilerin istikrarlı, müreffeh ve barışçıl olması ve dolayısıyla bölgedeki çatışmalara demokrasinin teşvik edilmesi ve böylece yasadışı göç sorunlarının iyileştirilmesi olabilir. Bu fikir, bugün Batı dünyasında siyasi bir inanç haline gelen demokratik barış tezi tarafından bilgilendirilmektedir. Sonuç olarak, AB'nin

⁶¹⁸ Romano Prodi, Shaping the New Europe., (2000). E.t. 2.12.2015. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/00/41&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>

⁶¹⁹ Javier Solana, Speech at The Sound of Europe Conference, (27 Ocak 2006), E.t. 2.12.2015. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/discours/88179.pdf

⁶²⁰ Huber, "Democratic Realism or Democratic Mission? The EU's Democracy Promotion In Its Mediterranean Neighbourhood", a.g.e., s. 26.

⁶²¹ Huber, "Democratic Realism or Democratic Mission? The EU's Democracy Promotion In Its Mediterranean Neighbourhood", a.g.e., s. 26. Waever, Ole, "Identity, integration and security: solving the sovereignty puzzle in E.U. studies." *Journal of International Affairs*, Cilt 48, No 2 (1995), s. 422.

⁶²² Ulrich Sedelmeier, "The EU's Role as a Promoter of Human Rights and Democracy", Ole Elgström ve Michael Smith (der.), *The European Union's Roles in International Politics: Concepts and Analysis*, (Routledge/ECPR studies in European political science 45. Abingdon, Oxon: Routledge, 2006), s. 126.

⁶²³ Keukeleire ve MacNaughtan, "yeni üye devletler, AB'nin potansiyel gücünü daha iddialı kullanmaya ve AB'yi demokrasi yanlısı hareket ve örgütlerin finanse edilmesine yönelik ABD modeline doğru daha fazla hareket ettirmeye yönelik baskıların arttığına" işaret etmiştir. Bkz. Keukeleire, Stephan ve Jennifer MacNaughtan, *The Foreign Policy of the European Union*, (New York: Palgrave Macmillan, 2008), s. 227.

⁶²⁴ European Council, A Secure Europe in a Better World - The European Security Strategy. S. 11. E.t. 2.12.2015. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

demokratikleştirmesinin “gönüllü, düşük maliyetli ve başarılı” olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak bundan daha da fazlası, Avrupa kimliğinin güçlü bir parçası olmuştur: “Avrupa projesinin ikinci mantığı, bu barış, demokrasi ve refah bölgesini kıtanın her köşesine yaymaktır”.

Üye devletlerin AB’nin norm ve değerleri üzerinde uzlaşarak bunu uluslararası sistemde kullanmaları, normatif araçları daha etkili kılmaktadır.⁶²⁵ Buna iten nedenler ise, AB’nin norm standart ve değerler üzerine tesis edilmesi ve uluslararası bir aktör olarak dış politikasının askeri açıdan kapasite ve kabiliyet yetersizliğidir.⁶²⁶ Dolayısıyla, uluslararası ilişkilerde güçlü aktör olabilmesi için dış politikada kurucu norm ve değerlerini diğer ulusal ve uluslararası aktörlere aktarmayı amaçlamaktadır.⁶²⁷ Dış politika alanında demokratik şartlara bağlı olma ve normatif araçları kullanma gereksinimi AB’nin ‘yumuşak güç’ olma eğilimini göstermektedir.⁶²⁸ Üye devletler yıllardır savunma ve güvenlik konularında çekinmektedirler. Bundan, uluslararası sistemde, üye devletlerin, AB’yi ‘yumuşak’ güç olarak rol almasını destekledikleri ifade edilebilir.⁶²⁹ Bu araçların bilhassa Avrupa’nın yakın coğrafyasına barış ve istikrar sağlayıp, tehditlerin yok edilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ancak, normatif araçlar zorlayıcı etkiye sahip değildir ve yalnızca diplomatik yolları kullanırlar. Bu yüzden, normatif araçların etkin olabilmesi üçüncü ülkelerin yönetimlerine bağlı olmaktadır.⁶³⁰ Zira, üçüncü ülkeler AB’nin sunduğu olanakları Rusya, Çin gibi küresel güçlerden bulabilme şansları vardır. Bu durumda AB’nin normatif ilke ve değerlerine uymayabilirler.⁶³¹

⁶²⁵ Fabian Krohn, “What kind of power? The EU as an International Actor”, (2009). S. 12-14. E.t. 11.06.2016. <http://www.atlanticcommunity.org/app/webroot/files/articlepdf/Fabian%20Krohn.pdf>

⁶²⁶ Gökhan Telatar, “Küresel Politikada AB ve ABD: Farklı Perspektifler (mi?)”. Dönmez, R. Ö., ve Telatar, G., *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, (Ankara: Phoenix, 2008), s. 289.

⁶²⁷ Bkz. Ian Manners, “Normative Power Europe. The International Role of the EU”, Paper presented at the biennial meeting of the European Community Studies Association, (Madison (WI), USA, 2001). http://aei.pitt.edu/7263/1/002188_1.PDF, e.t. 3.05.2015.

Sedelmeier, U., “Enlargement - From Rules for accession to a Policy towards Europe”, Wallace, H., Pollack, M. A. ve Young, A. R. (der.), *Policy-Making in the European Union*, (Oxford: Oxford University Press, 2010), s. 401-430. Bindi, F., “The EU and the Middle East”, F. Bindi (der.), *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe’s Role in the World*, (Washington DC: Brookings Institution Press, 2010), s. 183-196.

⁶²⁸ Helene Sjursen, “The EU as a “normative” power: how can this be?”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 13, No 2 (2006), s. 236.

⁶²⁹ Telatar, “Küresel Politikada AB ve ABD: Farklı Perspektifler (mi?)”, a.g.e., s. 288-290.

⁶³⁰ Keukeleire ve Delreux, *The Foreign Policy of the European Union*, a.g.e., s. 142.

⁶³¹ Aksoy ve Uğur, “Avrupa Birliği’nin Dış Politikadaki Aktörlüğüne Etki Eden Güç Unsurları: Sivil Güç, Askeri Güç ve Normatif Güç”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Yıl 12, No 1 (Bahar 2016), s. 222.

Bu noktada önemli bir diğer husus da ülkelerin demokrasi seviyelerindeki yükselmede etkili asıl faktör Avrupa Birliği mi, yoksa ülkenin kendi iç dinamikleri midir? Burada ülkenin iç dinamiklerinin önemi yadsınamaz. Ülkelerin demokrasi kalitesinin arttırılabilmesi için iç dinamiklerin reform yapmaya müsait olması oldukça önemlidir. Ancak iç dinamiklerin tıklandığı noktada dış dinamiklerin (AB) demokrasiyi desteklemesi bu tıkanıklığın üstesinden gelinmesine yardımcı olabilmektedir. Sonuç olarak, günümüz küresel dünyasında yer alan bir ülkenin demokratikleşmesinin gerçekleşebilmesinde iç ve dış dinamiklerin demokratikleşmeyi destekliyor olması son derece önemlidir. Yani her iki dinamiğin desteği ile birlikte demokrasisi zayıf ülkelerdeki siyasi yapı daha kolay demokratikleşebilir.⁶³² Bu bağlamda, bir sonraki bölümde AB'nin demokratikleştirme politikasının Kırgızistan örneği incelenecektir.

3. BÖLÜM: KIRGIZİSTAN'DA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ VE BU SÜREÇTE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DEMOKRATİKLEŞTİRME POLİTİKASININ ETKİSİ

3.1. Sovyet Sonrası Kırgızistan'da Demokratikleşme Süreci

⁶³² Nihat Yılmaz, Caner K. Doğan, “Avrupa Birliği (AB) Talepleri Doğrultusunda Çek ve Romanya Cumhuriyetleri'nin Demokratikleşme Reformları”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 39 (Güz 2013), s. 15-29.

1989 yılında, Orta Avrupa vatandaşlarının komünist diktatörlükleri devirmek için sokaklara dökülmesiyle başlayan Doğu Bloğundaki demokratikleşme dalgası, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerini de etki alanına almıştır. Batı tipi liberal modelin temelinde siyasal ve ekonomik sistemlerini dönüştürme atılımının ivme ve coşkusu, bir dizi içsel ve dışsal faktörün olumsuz etkisi nedeniyle kısa sürede sönmüştür. Modernite eksenli ulus devlet kurma ve ulusal kimliklerini yeniden inşa süreci ile küreselleşme ve dünyanın Avrasya dışındaki kısmında postmodernizm açılımlarının eşzamanlı baskıları, Sovyet döneminden devralınan siyasal ve ekonomik sorunların aşılma zorunluluğu ve zorluğu, Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında etki alanında gücünü yeniden kazanma girişimleri karşısında bağımsız ve egemen bir duruş sergilemelerindeki zayıflıkları, kökten dinci terör tehdidinde açık olmaları yanı sıra Avrasya'ya taşınan Soğuk Savaş sonrası büyük güçlerin çıkar mücadelesi gibi nedenlerle, yeni siyasal rejimler bağımsızlıklarının ilk yıllarında hızla liberalleşme çizgisinden uzaklaşarak otoriter rejimlere dönüşmüşlerdir.⁶³³

Orta Asya'da otoriter rejimlerin gitgide güçlenmesi demokratikleşme sürecinde tıkanıklığa neden olurken geniş toplumsal kitlelerin hoşnutsuzluğunu derinleştirmektedir. Bu çıkmazı aşmak için on yılı aşan bir bekleyişin ardından kitleler, seçimle işbaşına getirdikleri otoriter liderlerini değiştirmek üzere yeniden sokaklara döküleceklerdir. Eski Doğu Bloku'nun Batı ucunda başlayan yeni demokratikleşme dalgası Merkez Avrupa ve Baltıklar'dan, Balkanlara (Sırbistan -2000), Balkanlar'dan Sovyet sonrası alan içinde yer alan Kafkasya (Gürcistan-2003) ve Ukrayna'ya (2004) kadar yayılacak ve 2005 yılında Kırgızistan'daki gelişmeler ile Orta Asya'yı da etkisi altına alacaktır. "Kırgızistan, modern tarihi ve siyasal kültürüne meydan okuyan, Orta Asya'da daha önce örneği olmayan bir devlettir. Kırgızistan, devrimi, İsviçre tipi demokrasiyle aynı çizgide gelişmemiştir. Ancak, ilk defa, Kırgızların siyaseti etkileyebilme başarısının kabul edilmesi, Sovyet sonrası Orta Asya için yeni bir fıkirdir".⁶³⁴

Egemen Kırgızistan'ın titüler (esas, ana) halkı – Kırgız ulusu yazılı tarihte iki bin iki yüz yılı aşkın zamandan beri kayıtlı ulustur. Aynı zamanda, Kırgızlar devletin

⁶³³ Neziha Musaoğlu, "Orta Asya Cumhuriyetlerinin Demokratik Dönüşüm Sürecini Etkileyen Faktörler", I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongre Kitabı, *SSCB Sonrası Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Değişim*, (Türkiye: Kocaeli, 18-21 Eylül 2006), s. 319.

⁶³⁴ Tom Wood, "Kyrgyzstan: Too Early to Pass Judgement on Revolution", 19.01.2006. [Eurasia Insight](http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav012006.shtml), <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav012006.shtml> e.t. 8.10.2016.

bağımsızlığına yeniden 1991 yılında kavuşan, Ala-Too'da (Tanrı Dağlar) yeni egemen devleti oluşturan, dünyadaki devletlerin uluslararası ailesine çeyrek asırdan az bir vakit önce dahil olan bir ulustur.

Çok etnik yapıya sahip Kırgızistan'ın gururu sadece eski, orta yüzyıllık ve yeni dönemdeki tarihi değil, egemenlik dönemindeki demokrasi için kahramanlık mücadelesi de unutulmazdır. Hemen hemen çeyrek asır içinde Kırgızistan bölgedeki diğer komşu ülkelerden farklı olarak gayretli bir siyasi hayat geçirmiştir. 1990-91 yıllarındaki demokratik hareket, ülke vatandaşlarının, çok partili demokratik yönetim sistem, ifade özgürlüğü, piyasa ekonomisi, çok yönlü diplomasi ve diğer Sovyet döneminde akla hayale gelmeyen değişiklikler için yaptığı mücadelesi post-sovyet Kırgız toplumunu diğer komşulardan farkı kılmıştır. Bunun sonucunda Kırgızistan “Orta Asya'daki demokrasi adası” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

3.1.1. Kırgızistan'da Liberalleşme ve Demokrasi Deneyiminin Gelişimi

SSCB'nin dağılması, bir sistemin (ya da devletin) askeri güce başvurmadan bütün diğer sistemin yok edilmesinin başarıldığı, dünya tarihinin ilk örneği olmuştur. Bu örnek “barışçıl” siyasi teknolojinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. 25 yıl sonra, SSCB'nin dağılmasını sağlayan itici gücün ABD'nin askeri gücü değil, silahların yarışı değil “Batılı liberal demokrasinin yayılması” kisvesi altında kullanılan “barışçıl” siyasi teknoloji olduğunu ifade edebiliriz.

Orta Asya bölgesi ülkelerinden Kırgızistan ilk olarak 31 Ağustos 1991 yılında kendi bağımsızlığını ilan etmiştir. Ardından bölgedeki diğer komşuları onu takip etmiştir: 1 Eylül'de Özbekistan, 9 Eylül'de Tacikistan, 27 Ekim'de Türkmenistan ve 16 Aralık'ta da Kazakistan egemen olduklarını ilan etmişlerdir. Ancak onlar uzun bir mücadele vermeden egemenliklerini elde etmiş; devlet birleştirici prensipler ve ideolojisi olmadan devlet olarak çıkagelmışlerdir.⁶³⁵

Kırgızistan, de jure egemenliğini almış, yeni bir “piyasa demokrasisi” inşa deneyimini yaşayarak 25 yıl sonra demokratik gelişmenin karmaşık süreçlerini başından geçirmektedir. Ama şimdiye kadar, işin garibi, XVII-XVIII yüzyıllar Avrupa

⁶³⁵ Taşmanbet Kenensariyev, “Opıt Demokratii v Kırgızistane: İstoriya, realii i perspektivi”, Makale, “Avrasya sahasında demokratik reformların deneyimi. Karşılaştırmalı modeller ve pratik araçlar” adlı uluslararası bilimsel konferans bilgilerin derlemesinde yayınlanmıştır. Almatı, KISI, (28 Eylül 2006). <http://kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/opyt-demokratii-v-kyrgyzstane-istoriya-realii-i-perspek%20> e.t. 10.11.2016.

Aydınlanma filozoflarının fikirlerine atıfta bulunarak, modern Batı demokrasisinin temellerini atarak, kendisinin XXI. Yüzyılda Orta Asya’da yaşadığını ve Avrupa zihniyetinden, tarih ve kültüründen farklı olduğunu farkına varmadan birçok sorunun cevabını aramaktadır.⁶³⁶

Kırgızlar, Büyük Bozkırın en eski halklarından biri olarak,⁶³⁷ genetiklerinde olan, eski zamanlardan beri sosyal norm ve sosyal kurumsallaşma niteliğinde hareket ettiği ve temelini attığı demokratik ilkeleri özlerinde taşımıştır.⁶³⁸ Zamanında, “Kırgız demokrasisi dağlardan inmiştir” diyen eski Cumhurbaşkanı Askar Akayev’i onun sert rakibi Adahan Madumarov da “Kırgızistan’da demokrasi modern zamanların bir ürünü değildir” diyerek desteklemiştir.⁶³⁹ Yani, halkın egemenliği unsurları eski zamandan beri vardı. Bu zihniyetle onlar XIX. yüzyılın ortalarına kadar yaşamıştır. Ancak, Kırgızların Rus ve sonra Sovyet sosyal yönetim planlarının kabulünden sonra bu zihniyette şiddetli zorlanma oluşmaya başlamıştır. Belirli bir ölçüde eski geleneksel demokratik ilkeler kaybolmuştur veya Sovyet demokrasi kisvesi altında dönüştürülmüştür. Kırgızlarda yeni sosyal organizasyonun gerçek bir demokratik temellere dönüş süreci, “yeniden yapılanma” (perestroyka) çerçevesinde siyasi tartışmaların olduğu 1985’ten sonra başlamıştır.⁶⁴⁰

Kırgızistan Sovyetler Birliği yönetimi altındayken siyasi, ulusal açıdan sınırlandırılmış bir egemenliğe sahipti. Kırgız Sosyalist Cumhuriyeti’nin her bir adımını komünist resmi Kremlin gözetliyor, onun emrini Kırgız yöneticiler ses çıkartmadan yerine getiriyordu. Üstelik, Kırgızistan’ın yöneticileri Sovyetler Birliği’ndeki tek iktidar parti olan Komparti’nin (SSKP) liderleri tarafından atanırdı. Kremlin, hoşuna gitmediği yerli yöneticiyi istediği zaman görevinden alıkoyar, onun yerine karşılık vermeyen, daima “kabul ediyorum” diye söz dinleyenleri yönetici olarak atarlardı. “Ses çıkarmayan” yöneticiler otuz-kırk yıla kadar spiker (konuşmacı) gibi görevlerde kalırlardı.⁶⁴¹

⁶³⁶ Kenesariyev’e göre, Japonya, Malezya, Kore gibi Doğu ülkeleri bu tür soruların cevaplarını kendi geleneklerinden bulmaktadır. Onların toplumsal hayatı Batı’dan da öne gitmiştir. Bkz., Kenesariyev, “Opıt Demokratii v Kırgızistane: İstoriya, realii i perspektivi”, a.g.e.,

⁶³⁷ Kırgızlar ve Kırgız demokrasisi ile ilgili kısaca bilgiyi bkz., Gürbüz, Yunus, Emre, “Orta Asya’nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, (Güz 2011), s. 419-447.

⁶³⁸ Kenesariyev, “Opıt Demokratii v Kırgızistane: İstoriya, realii i perspektivi”, a.g.e.,

⁶³⁹ Mihail Kalişevskiy, “Kırgızstan: Metamorfozı s “demokratami”, (29.04.2014). <http://www.fergananews.com/articles/8123> e.t. 10.11.2016.

⁶⁴⁰ Kenesariyev, “Opıt Demokratii v Kırgızistane: İstoriya, realii i perspektivi”, a.g.e.,

⁶⁴¹ Kenesariyev, “Opıt Demokratii v Kırgızistane: İstoriya, realii i perspektivi”, a.g.e.,

Sovyet Ukrayna ve Belarus 1945 yılından itibaren BM'ye üye devletlerdir.⁶⁴² Kırgızistan ise dış ülkelerle bağımsız diplomatik ilişkiler kuramazdı. Cumhuriyet için önemli yapıları inşa etmeden evvel Moskova'nın özel iznini ve mali yatırımı alması gerekiyordu. Kısacası, Kırgızistan kendi başına önemli meseleleri çözüme kavuşturamayan bağımlı ülke olmuştu. SSCB'nin anayasasına gelecek olursak, Kırgızistan, elbette, SSCB'den ayrılma hakkına sahipti. Ancak, bu büyük Anayasal hukuku, bilimsel çalışmasında belirttiği için hukukçu Kubanış Nurbekov'un (1928-1985) zulme uğradığı tarihe kaydedilmiştir.

Nisan 1985'te Sovyetler Birliği'ndeki yeniden yapılanma (perestroyka) politikası git gide birlik cumhuriyetlerinin halklarını canlandırarak, onlara gerçek özgürlük konusunda açıkça bilgi vermeye imkan tanımıştı. İlk önce SSCB'den ayrılma meselesini Baltık ülkeleri olan Letonya, Litvanya ve Estonya ortaya çıkarmıştır. Baltık cumhuriyetlerinde çok sayıda anti-komünist gayri resmi örgütler yeniden yapılanma döneminde kurulmuştur. Onlar kendi cumhuriyetlerindeki ve SSCB'deki komünist rejime karşı açıkça hareketlenmeye başlamışlardı. Letonya Halk cephesi (Latvijas Tautas fronte, LTF), Estonya Halk cephesi (Eestimaa Rahvarinne), Litvanya'daki "Sajudis" - "Liberal Hareket" (Lietuvos Sąjūdis) ve diğer örgütler demokratik siyasi talepleri sıklıkla gündeme getirmeye başlamışlardı.⁶⁴³

Baltık ülkeleri Merkezi Avrupa'ya yakın olduklarından, onlar SSCB'nin doğu bölgelerine göre bağımsız haber alma açısından bir hayli geniş imkana sahipti. Bu ülkeler 1940 yılında SSCB tarafından işgal edilmişti. Latin alfabesine dayalı milli yazıları saklı kalmıştı. Onların halkı iki kuşak zaman öncesindeki devrin tadını henüz unutmamışlardı. Üstelik, 1956 yılında Macaristan'daki, 1968'de Çekoslovakya'daki reformcu hareketlerin cezalandırılması ve 1980 yılları Polonya'daki "Dayanışma" bağımsız sendikasının (Niezależny Samorządny Związek Zawodowy «Solidarność») demokrasi mücadelesi SSCB'nin doğu kısmına nazaran özellikle Baltık ülkelerinde daha etkili olmuştur. 23 Ağustos 1939 yılında Stalinci dışişleri komiseri V. M. Molotov

⁶⁴² Prensipite yalnız bağımsız devletler BM üyesi olabilir. Fakat dört üye ülke (Beyaz Rusya, Hindistan, Filipinler ve Ukrayna), üye olduklarında bağımsız değildiler. Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_%C3%BCyesi_devletler#Eski_.C3.9C_yeler

⁶⁴³ Nurzada Taşbayeva, "Egemendüülükün Este Kalgan Okuyaları", 19.09.2011, http://www.atamekenkg.com/index.php?option=com_content&view=article&id=13608:2011-09-18-20-13-07&catid=99:politic&Itemid=29, E.t. 11.10.2011. Tıncıtkbek Çorotegin, "Kırgızistan'dağı Demokratiyaçıl Küröştün Karlıgaçı – KDK'ga Çeyrek Kılım", (22 Mayıs, 2015). https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_democratic_movement_25th_anniversary_blog/27029594.html e.t. 28.12.2016.

ile Hitlerci dışişleri bakanı Joachim von Ribbentrop'un imzaladığı gizli bir anlaşma 1989'da ortaya çıkmış, Baltık ülkeleri kendi bağımsızlığı için tarihsel ve hukuki açıdan güçlü bir teşvik almışlardı. Rusya'da modernleşme mücadelesi başlamıştı. Bazı komünistler, bilim adamları ve SSCB'nin Halk Milletvekilleri ülkede yeniden oluşturulmaya başlayan hareketleri hem gizli hem de açık bir şekilde desteklemişlerdi. Akademisyen Andrei Sakharov gibi muhalifler, siyasete dönmek için bu fırsattan yararlanarak, totaliter toplumu eskisinden daha güçlü eleştirmeye başlamıştı.⁶⁴⁴

Kırgızistan'da özgürlük için mücadele en başta kendi yerine sahip olma, kendi evini özgürce inşa etme fikirleri, sosyal eşitliğe ulaşma çağrıları ile başlamıştı. Çünkü, 1920'li yıllardan itibaren Kırgız genç nüfuzunun kırsal kesimlerden şehirlere taşınıp yerleşmesi artmıştı. Ancak, Frunze (Bişkek), Oş şehirlerinde sabit hayata sahip Kırgız gençlerinin konut meselesine egemenlik dönemine kadar yeterli derecede dikkat edilmemişti. Özel konut inşa etmek için arsa talebinde bulunan Kırgız gençlerinin dilekçelerine yönetimdekiler kayıtsız kalmışlardı. Aynı zamanda ülkenin dış tarafından, özellikle Rusya'dan taşınan diğer ulusların temsilcileri hızlı bir şekilde evlere yerleştirilip, fazla olan evlerini şehirlerde on yıllardır evsiz yaşayan Kırgız gençlere kiraya veriyorlardı. Kendi ülkesinde kirada yaşayarak hayatını idame ettiren gençlerin sabrı taşmış, 1989 yılının Nisan-Haziran aylarında Bişkek şehrinin çevresindeki tarlaları izin almadan ele geçirmeye başlamışlardı. Komünist yönetimdekiler gençlerin böyle hareketlerini ayıplayıp, onları düzene çağırmaya çalışmışlardı.⁶⁴⁵

Yönetimdekilerin baskılarının arttığı 1990 yılının Haziran ayında Kırgız gençleri kendi çıkarlarını korumak adına "Aşar" toplumsal-siyasi hareketini ve aynı amacı güden başka örgütleri kurmuşlardı. Onların örgütlerinin tüzüklerini ve programlarını hazırlamaya genç bilim insanları yardım etmiştir. "Aşar" hareketinin temsilcileri ve genç Kırgız aydınları Baltık ülkelerindeki demokratik güçler ile "görünmeyen ip aracılığıyla" (Moskova'ya ve Petersberg'e vardıklarındaki Baltık aydınları ile buluşmaları sırasında) bağlantı kurarak, onlardan aldıkları tecrübeyi Kırgızistan'ın toplumsal-siyasi hayatında kullanmaya başlamışlardı. Bişkek'teki ve genel olarak ülke çapında ileri görüşlü aydın sınıfı temsilcileri gençlerin bu eylemlerini, egemenliğe çağrı yapan girişimlerini içten desteklemişlerdir. 1990 yılı Şubat-Nisan aylarında Kırgız aydınları ve gençleri Kırgızistan komünist partisi lideri Absamat Masaliyev ile

⁶⁴⁴ Çorotegin, "Kırgızistan'dağı Demokratiyaçıl Küröştün Karlıgaçı – KDK'ga Çeyrek Kılım", a.g.e., Taşbayeva, "Egemendüülüktün Este Kalgan Okuyaları", a.g.e.

⁶⁴⁵ A.g.e.,

başkentte birkaç kez açık tartışmaya çıkmış, kendilerinin siyaset, ekonomik reform alanında, kültürel meselelerin çözümünde, ekolojik durumu iyileştirmede vs. yönlerde sert taleplerini ortaya koymuşlardır. Neticede Kırgızistan’da da komünist rejime karşı mücadele eden siyasi güçler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Kırgız gençleri konut inşa etmek için arsa dışında devlet egemenliğine sahip olmak için de mücadeleye başlamışlardır.⁶⁴⁶

1990 yılı ilkbaharda Kırgızistan bölgelerinde gizli siyasi örgütleri oluşturma girişimleri başladı. Onlardan biri – Kadıraalı Matkaziye’ın liderliğinde “Asaba” hareketinin temsilcileri 1990 yılı 1 Mayıs bayramı sırasında Bişkek’in merkezi Ala-Too meydanındaki komünist gösterişe art arda rakip grup ile çıkarak, kırmızı bayrağın yerine mavi renkteki pankartları ve demokratik görüşteki sloganları taşımışlardı. Onlar “Yaşasın demokrasi!” şeklindeki sloganlar atarak sürekli tekrarlayıp bağırıyorlardı. Bu olaylardan sonra demokrasi yandaşları örgütlerin başını birleştirecek büyük bir siyasi blok oluşturmaya karar vermiştir.⁶⁴⁷

25-26 Mayıs 1990 yılında birkaç küçük sosyo-politik ve toplumsal örgüt Bişkek’te “Kırgızistan Demokratik Hareketi” (KDH) isimli büyük bir siyasi örgütü kurdu. KDH’nin kuruluşuna kadar ülkede tesis edilen 24 toplumsal örgüt ve bunun dışında hiçbir örgüte üye olmayan vatandaşlar KDH çatısı altında birleşmişlerdi. KDH’nin programında Kırgızistan’ın bağımsızlığının güçlendirilmesi, demokratik çok partili siyasi sistemin kurulması, komünist mülkiyet sistemi yerine özelleştirme çeşitliliği getirme, özelleştirmeye anayasa aracılığıyla izin verme amaçları yer almıştır. En önemlisi, söz konusu harekete Kırgızistan’da yaşayan çeşitli uyruğun ve dinin temsilcileri katılmış; hareketi çeşitli etnik demokratik görüşteki kesimler desteklemişlerdir. KDH Sovyetler Birliği’nde siyasi ve ideolojik liberalleşmenin sonucuydu. 1991 yılının sonunda KDH resmi olarak tescil edilmiştir.⁶⁴⁸

Topluma yeni, demokratik görüşleri yaymada KDH’ye üye olan birçok gazeteci ve yazarın rolü büyüktür. 1991’de kurulan KDH’nin haber ajansı “Maydan” gazetesini eleştirmen, şair ve çevirmen Aman Toktogulov yönetmiştir. Editörlüğünü ise Bakıt Orunbekov yapmıştır. Tabıldı Egemberdiyev gibi KDH’cilerin uyandırıcı, keskin

⁶⁴⁶ Çorotegin, “Kırgızistan’daki Demokratiyaçıl Küröştün Karlıgaçı – KDK’ga Çeyrek Kılım”, a.g.e., Taşbayeva, “Egemendüülüktün Este Kalgan Okuyaları”, a.g.e.

⁶⁴⁷ A.g.e.

⁶⁴⁸ Taşbayeva, “Egemendüülüktün Este Kalgan Okuyaları”, a.g.e.

makaleleri “Asaba”, Res Publica”, “Bişkek Şamı”, “Erkin Too”, “Kırgız Tuusu”, Kırgızistan Madaniyatı” vs. gazetelerde yayınlanmıştır. “Ala-Too” dergisi halk miraslarını, totaliter devirde yayınlanması yasak olan tarihçilerin, şairlerin çalışmalarını genel olarak okuyuculara ulaşamayan çalışmalarını yaymada önemli rol oynamıştır. Kırgızistan’da özgür basının oluşmasında KDH’nin de büyük etkisi olmuştur. “Azattyk” radyosunun yerel haberciliğine de KDH’ciler geçmişti. 1992’den itibaren “Azattyk” radyo yayını orta ve ultra kısa dalgada serbest dinlenmeye başlamasında KDH’nin yönetime geçen önceki temsilcilerinin büyük katkısı olmuştur.⁶⁴⁹

21 Ekim 1990 yılında KDH üyeleri ülkenin egemenliğinin güçlendirilmesi, yönetim sistemine cumhurbaşkanlık görevinin getirilmesi, ona uygun kişinin adil rekabet seçimi temelinde seçilmesi, çok partili sistemin getirilmesi, Sovyet Sosyalist Komünist Partinin tekelinin ortadan kaldırılması gibi taleplerle siyasi açlık grevini ilan etmeye karar vermişlerdi. Onların bu hareketini Cogorku Keneş’in reformcu/reformist 114 milletvekili desteklemişlerdi. Neticede siyasi greve başlayanlar 22 Ekim’de başlayan Cogorku Keneş’in 11.oturumu esnasında komünistlerin lideri Absamat Masaliyev’in Cogorku Keneş’in başkanlığından vazgeçmesi, cumhurbaşkanlık yönetim sisteminin tesisini, çok partililiğe geçmesini, Komünist partinin resmi yönetim partisi olarak statüsünün sona ermesini, Oş olaylarına siyasi değerlendirme yapmasını vs. talep etmişlerdi.⁶⁵⁰

Bu siyasi kampanya halkı da parlamento içi mücadeleyi de hareketlendirdi. Hükümet son hamlesini yapıp, kompartinin lideri A. Masaliyev’i cumhurbaşkanı olarak seçmeye gayret göstermişlerdi. Ancak, seçim sırasında milletvekilleri onun adaylığını desteklememişlerdi. Kırgızistan’da cumhurbaşkanlık için yarışan 12 aday içinden ikisi öne çıkmış, Nasirdin İsanov 62, Askar Akayev ise 179 milletvekili oylarını kazanmıştır.⁶⁵¹ Sonuç olarak, 27 Ekim akşamı, demokratik görüşlü milletvekilleri final turundaki rekabetli seçim yoluyla akademisyen Askar Akayev’i Kırgızistan’ın ilk cumhurbaşkanı seçmişlerdir.

⁶⁴⁹ Taşbayeva, “Egemenliğin Esti Kalgan Okuyaları”, 19.09.2011, http://www.atamekenkg.com/index.php?option=com_content&view=article&id=13608:2011-09-18-20-13-07&catid=99:politic&Itemid=29, E.t. 11.10.2011. Çorotegin, “Kırgızistan’daki Demokratiyaçıl Küröştün Karlıgaçı – KDK’ga Çeyrek Kılım”, a.ge.

⁶⁵⁰ Çorotegin, “Kırgızistan’daki Demokratiyaçıl Küröştün Karlıgaçı – KDK’ga Çeyrek Kılım”, (22 Mayıs, 2015).

https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_democratic_movement_25th_anniversary_blog/27029594.html

⁶⁵¹ Çorotegin, “Kırgızistan’daki Demokratiyaçıl Küröştün Karlıgaçı – KDK’ga Çeyrek Kılım”, a.ge.

Hükümete demokratik güçlerin temsilcisi olan Askar Akayev'in gelmesiyle 1990-91 yılları Kırgızistan'da siyasi durum iyileşmiştir. Ülke demokratik gelişme yoluna doğru yol almıştır. Kasım 1990'da Kırgızistan, resmi adı olan "sovyet" ve "sosyalist" kelimeleri iptal edilip, Kırgızistan Cumhuriyeti ilan edilmiştir. 15 Kasım 1990'da Cogorku Keneş "Bağımsızlık" Bildirgesini kabul etmiştir. Kırgızistan Sovyetler Birliği kapsamındaki egemen ülke olarak ilan edilmiştir.⁶⁵²

Ocak 1991'da ülkenin idari yönetim sistemi altı il (Çüy, Talas, Oş, Calal-Abad, Isık-Köl, Narın) ve başkent olarak yeniden kurulmuştur. KDH'nin eşbaşkanı Kazat Akmatov Cumhurbaşkanının danışmanlarından biri olarak görevlendirilmiştir. Ülkede çok partililiğe yol açılmıştır. Kırgızistan'ın özgürlüğü için mücadele eden siyasi örgütlere karşı zulüm durdurulmuştur. 5 Şubat 1992'de başkentini tarihi adı geri getirilip "Frunze" – "Bişkek" olarak değiştirilmiştir. Böylece, Kırgızistan Orta Asya cumhuriyetleri arasında demokratik gelişme yolunu tutmaya başlayan ilk cumhuriyet olarak dünya toplumunda tanınmaya başlamıştır.⁶⁵³

Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasından günümüze kadar liberalleşme ve demokratikleşme sürecini sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde ele almak üzere dört aşamaya bölmek mümkün: İlk aşama, Kırgızistan'da liberalleşme sürecinin başlangıcı başkent Frunze'de (Bişkek) demokratik görüşlü grupların birleşip KDH'nin ve diğer örgütlerin kurulduğu ve ülkenin Güney'indeki Kırgızlar ve Özbekler arasındaki çatışmanın⁶⁵⁴ başladığı 1990 olarak kabul edilebilir. Her iki milletin gençleri, o zaman varolan düzenin ilk ihlali olan mitinge gelmişlerdi. Taraflar, ülkenin liderlerine konut

⁶⁵² Taşbayeva, "Egemendülüktün Este Kalgan Okuyaları", 19.09.2011, http://www.atamekenkg.com/index.php?option=com_content&view=article&id=13608:2011-09-18-20-13-07&catid=99:politic&Itemid=29, E.t. 11.10.2011.

⁶⁵³ A.g.e.

⁶⁵⁴ Oş kavgası (1990)- ülkede birikmiş olan sosyal meselelerin zamanında çözüme kavuşamamasından dolayı ortaya çıkan, kan dökülmeye kadar giden milletler arası çatışmadır. 1990 yılının Haziran ayının ilk günleri gizlice Oş olayı organize edilerek, Kırgız ve Özbek halklarının çatışması Oş şehri, Özgön kasabası ve çevrelerinde ve diğer yerlerde gerçekleşmiştir. Nisan-Mayıs aylarında Oş şehrinde yaşayan Kırgız gençleri konut yapımı için arazi talebiyle yönetime başvurmuşlardı. Ancak, eyalet (oblas) yöneticileri bu talepleri olumlu anlamda çözüme kavuşturamamışlardı. Ne zaman ki gençlerin talepleri artmaya başladığında, yönetim onlara Oş şehrindeki Özbek azınlıklarının (diyaspora) yaşadığı bölgeden arazi vermişlerdi. Evsiz Kırgız gençlerinin Oş'un etrafından arsa alarak ev inşa etme çabaları bazı Özbek uyuşukundaki özerkliğe niyetlenen aşırı (ekstremist) yada radikalciler tarafından olumsuz kabul edilmişti ve küçük grupların birbiriyle çarpışması milletler arası kavgaya dönüşmüştü. Neticede, iki milletin ortasında kanlı çatışma gerçekleşmiş, bunun sonucunda Moskova araya girmiş ve özel hazırlık aşamasından geçen askeri tecrübeye sahip askerleri bölgeye sokmuştur. Haziran ayının başında Güney Kırgızistan'ın Oş, Özgön gibi bazı bölgelerinde, 7 Haziranda Bişkek'te sokağa çıkma yasak saati getirilmişti. Sonuç olarak, halk aklını başına almış ve bu tür çatışmaya yol açmayı amaçlayan olaylara son vermeye yetişmişti. Kırgız-Özbek tarihsel kardeşliği 200'ü aşan kişinin ölümüne yol açan bu sınava karşı gelebilmişti. İki millet barışı sağlamışlardı. Kırgızistan'daki demokratik hareketleri boğmak için Oş olayından faydalanma hareketleri amacına ulaşamamıştır. Bkz. A.A. Asankanov, Kırgız tarihi: Ensiklopediya, (Bişkek, 2003).

yapımı için arazi elde etme sorusunu gündeme getirmişlerdi. Buna ek olarak, Özbekler ve Kırgızlar hem ticaret hem de yönetim alanlarında karşıt etnik grubun temsilinden memnun değildi. Mevcut sistemin devrilmesi konusunda talep henüz yoktu. Yine de halkın bu faaliyetlerini liberalleşmenin ilk belirtileri olarak görmek mümkün. Yani, insanlar açıkça kendi medeni ve siyasi haklarını savunur hale gelmeye başlamıştı.⁶⁵⁵ Çatışma 1990'da Kırgızistan'ın güneyindeki Oş şehri ve Özgön Kasabasında yaşanmıştır. Çatışma sırasında 200'den fazla kişinin hayatını kaybetmesi nedeniyle dönemin Komünist Partisi Birinci Sekreteri Absamat Masaliyev istifa etmiştir. Aynı dönemde Kırgızistan Demokratik Hareketi güçlenmiştir. Söz konusu Hareketin desteğiyle bağımsızlık ilan edilmiş ve Cogorku Keneş'te gerçekleşen seçimle Askar Akayev Kırgızistan'da cumhurbaşkanı olmuştur.⁶⁵⁶ Dolayısıyla bu aşamayı 1990-2005 dönemini kapsayan Akayev dönemi olarak değerlendirebiliriz.

İkinci aşama ise Mart 2005 "Lale Devrimi" adı verilen halk ayaklanması sonucu Akayev'in istifa ettiği ve 10 Temmuz 2005 tarihinde Kurmanbek Bakiyev'in cumhurbaşkanı seçildiği 2005-2010 dönemidir. Üçüncü aşama Nisan 2010'a kadar devam edebilmiştir. Nisan devrimiyle ülkede yaşanan çatışmalar ve hareketler sonucunda Bakiyev ülkeyi terk etmiştir. Bakiyev iktidarının düşmesiyle, 6 aylık bir süre için 4 bakanlı geçici bir hükümet kurulmuştur. Cumhurbaşkanlık görevine de vekâleten Roza Otunbayeva getirilmiştir. Otunbayeva, 27 Haziran 2010 referandumu ile Ekim 2011 yılının sonuna kadar cumhurbaşkanlığı görevini sürdürmüştür.⁶⁵⁷

Dördüncü aşama 30 Ekim 2011 seçimlerinde Sosyal Demokrat Partisi Lideri (SDP) Almazbek Atambayev'in % 62,52 oy alarak cumhurbaşkanı seçildiği, 2011'den 2017 yılına kadar süren dönemi kapsamaktadır. Seçimlerde Bütün Kırgızistan Partisi Lideri Adahan Madumarov % 14,78, Milliyetçi Ata Jurt Partisi milletvekili Kamçıbek Taşiyev ise % 14,32 oranında oy almıştır. Seçimlere katılan 16 adaydan 13'ü de % 1'in altında oy almıştır. Kırgızistan'da seçimlerin şeffaf geçtiğini uluslararası gözlemciler dile getirmişlerdir.⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ Bkz., Bor'ba za suverenitet kirgizskogo gosudarstva, <http://www.welcome.kg/ru/history/nz/> e.t. 12.12.2016.

⁶⁵⁶ Bkz. Kırgızistan'da Demokrasinin Gelişimi, e.t. 10.11.2016.

<http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/kirgizistandademokrasiningelisimi.pdf>

⁶⁵⁷ A.g.e.

⁶⁵⁸ Bkz. Kırgızistan'da Demokrasinin Gelişimi, e.t. 10.11.2016.

<http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/kirgizistandademokrasiningelisimi.pdf> a.g.e.

Kırgızistan, Orta Asya ülkeleri arasında ‘demokrasi’ kavramı ile anılan ülkedir. Kırgızistan’da demokrasi gelişmesi belirli kırılma ve aşamalardan geçmektedir. Kırılmaların nedeni iç ve dış etkenlerdir. İç etkenlere, ülkede çok sık yapılan anayasa değişiklikleri, yolsuzluk, yoksulluk, kadrolaşma ve ülkenin coğrafi yapısıyla jeopolitik konumu dahil edilebilir. Kırgızistan, coğrafi açıdan dağlık ülkedir. Yüksek sıradağların bulunmasından dolayı ülke Kuzey ve Güney olarak ikiye bölünmüştür. Ülkede yaşanan çatışmaların bu bölünmeden kaynaklandığı söylenebilir. Jeopolitik konumuna bakıldığında, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında yer alan Fergana Vadisi büyük rol oynamaktadır. Sovyet idaresince çizilen karmaşık sınır yapısı dolayısıyla halk karayolu ile Güneyden Kuzeye Özbekistan sınırları içinde kalan Fergana Vadisi’ni geçerek gidebilmektedir.⁶⁵⁹

Kırgızistan, altı eyaletten (Kuzey bölge - Bişkek, Çüy, Narın ve Issık-Köl, Güney bölge - Oş, Batken ve Celalabad) oluşmaktadır. Demografik açıdan Kırgızistan nüfusunun %15’ini Özbekler, %12’si de Ruslar oluşturmaktadır. Özbek azınlıklar güney bölgede yaşamaktadır. Coğrafi bölünme kültürel, tarihi ve sosyal bölünmenin yanı sıra siyasi bölünmeyi ortaya çıkarmaktadır. Kırgızistan’da iktidar–muhalfeet çatışması, Kuzey–Güney klanlarının iktidar mücadelesinin temelini oluşturmaktadır. Kuzeyli olan Akayev’i 2005 yılında güneyli isyancıların, güneyli olan Bakiyev’i 2010 yılında kuzeyli isyancıların koltuklarını bıraktırttıkları şaşırtıcıdır.⁶⁶⁰

Dış faktörler bakımından, bilhassa Mart 2005 olaylarının dönemin konjonktürüyle beraber değerlendirilmesi gerekir. Nitekim, 2003 yılında Gürcistan, 2004 yılında Ukrayna’daki meydana gelen renkli devrimler dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Arkasından, Kırgızistan’daki Mart 2005 olayları bu zincirin devamı gibi düşünülmüştür.⁶⁶¹ Bunun yanında dış faktörler olarak; dış politikadaki yönlerin somut olmaması (tek yönlülük ile çok yönlülüğün istikrarsızlığı), batı ülkelerinin, özellikle ABD’nin ve “liberal demokrasisi” etkisiyle “batı değerlerinin ihracı”, Kırgızistan’ın dış borcunun artışı, mali yardım bekleme psikolojisi (devlet seviyesindeki dilencilik), ülkenin büyük devletlerin jeopolitik “büyük oyununun ortasında kalması”, çağdaş küreselleşme ve bölgeselleşme süreçlerinin Kırgızistan’a kötü yansıması, dış göçün artışı ve diğerleri söylenebilir.⁶⁶² Kırgızistan’daki 2005 ve 2010 yılındaki “renkli

⁶⁵⁹ A.g.e.

⁶⁶⁰ A.g.e.

⁶⁶¹ A.g.e.

⁶⁶² Kenensariyev, “2005, 2010 Cıldarındağı Kırgız Inkılapların İzildöö cana Tarihiy Caktan Baaloo”, (17 Mart 2015), http://oipikir.barakelde.org/unews/un_post:3651 e.t. 10.10.2016.

devrimlerin” hazırlanmasında iç faktörler birinci; dış faktörlerden oluşan sebepler ikinci sıradaki anlama sahiptir. Ancak, 2005 yılındaki devrimde ABD’nin etkisi, 2010’daki devrimde Rusya Federasyonu’nun etkisi gölgedeki karar verici değil “üçüncü güç” olarak kabul edilmelidir.⁶⁶³

Günümüzde Kırgızistan’da 2500 civarında Sivil Toplum Kuruluşu (STK) faaliyet göstermektedir. Bu STK’lar politik ve sosyal güce sahiptir. ABD kökenli misyoner grupların STK’lar üzerinde etkili olduğu yönünde iddialar ileri sürülebilirse de, yaşanan gelişmeler sadece dış müdahalelerle açıklanamaz. “Ukrayna ve Gürcistan’daki “demokratik devrimler” yoluyla gerçekleşen yönetim değişikliklerinin ‘bölgenin en zayıf halkası’ olan Kırgızistan’da meydana gelmesi ancak dış ve iç etmenler ile birlikte değerlendirildiğinde doğru olarak açıklanabilir. Görüldüğü üzere, Kırgızistan’da, yirmi altı yıllık bir zaman diliminde, demokrasinin inşa edilmesinin önünde birçok engelle karşılaşmış olmasına rağmen, yine de ülke, ‘demokrasi’ kavramı ile yan yana anılmayı başarabilmiştir. Elbette ki bu başarının sebebi ülkenin demokratikleşme adına gereken adımları atmasıdır.⁶⁶⁴

3.1.1.1. Akayev Dönemi (1990-2005)

Kırgızistan 1990 yılından itibaren, eski Sovyet ülkeleri içinden en liberal ülke olarak sayılmıştır. İlk olarak muhalefet ve özgür basını barındıran ve sürdürmekte olan ülkedir. 1990 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde Kırgızistan Komünist Partisi’nin üst düzey üyeleri yerine Askar Akayev seçilmiş, Komünist Parti iktidarı kaybetmiştir. Başkan Akayev, demokratik ve milliyetçi kesimlerin ve parlamento üyelerinin desteğiyle 1990 yılında uzlaşma figürü olarak güç elde etmiştir. Kırgızistan Demokrasi Hareketi adı altında birleşmiş bu kadroların giriştiği siyasi ve ekonomik alandaki değişiklikler Kırgızistan’ın ‘Orta Asya’nın demokrasi adası’ olarak tanınmasını sağlamıştır.

Akayev’in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte Kırgızistan’da siyasi düzen değişmiştir: ülke demokratik gelişme yolunu seçmiştir.⁶⁶⁵ Kırgızistan’da demokrasi, Sovyet sonrası birçok ülkede olduğu gibi, milliyetçilik, ulusal self-determinasyon fikri temelinde büyümüştür. Bunlar şunlardır: “Devlet dili üzerine” Kırgız Cumhuriyeti’nin 1989 yılında Yasa’sının kabul edilmesi; 1990’da Oş olayları sırasında siyasi faaliyet; 24

⁶⁶³ A.g.e.

⁶⁶⁴ Bkz. Kırgızistan’da Demokrasinin Gelişimi, e.t. 10.11.2016.

<http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/kirgizistandademokrasiningelisimi.pdf>

⁶⁶⁵ Çorotegin, “Kırgızistan’dagi Demokratiyaçıl Küröştün Karlıgaçı – KDK’ga Çeyrek Kılım”, a.g.e.

Ekim 1990 yılında Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı mevkinin kurulması; Kasım 1990'da Kırgızistan "sovyet" "sosyalist" sözcüklerini iptal edip Kırgız Cumhuriyeti ilan edilmesi, 15 Aralık 1990'da Cogorku Keneş (parlamento) tarafından Kırgızistan'ın Egemenliği konusunda ilk Deklarasyonu'nun kabul edilmesi ve 5 Mayıs 1993 tarihinde egemen Kırgız Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası'nın⁶⁶⁶ kabul edilmesidir. Kırgızistan Sovyetler Birliği'nden ayrılan bağımsız ülke olarak ilan edilmiştir.⁶⁶⁷

1990'lı yıllarda Akayev önderliğindeki Kırgızistan, Orta Asya'da demokrasiye en yakın rejim olarak görülmekteydi. Kırgızistan, Freedom House'un yıllık raporlarında kısmi özgür ve demokratik ülkeler kategorisinde değerlendirilmiştir.⁶⁶⁸ Akayev, hem siyasal hem de ekonomik alanda serbest piyasa ekonomisi oluşturmak amacıyla radikal kararlar almış ve bu kararları uygulamaya koymuştur. Mesela Kırgızistan, BDT içinde 1993 yılında kendi para birimini kabul eden ve 1998 yılında DTÖ'ye üye olan ilk ülke olmuştur. Uluslararası ekonomik kurumların danışmanlığında yapmaya çalıştığı ekonomik reformlar uluslararası alanda takdir ile karşılanmıştır.

Akayev'in politik prensibi "herhangi biri (siyasi parti) ile karşı karşıya gelmemek" şeklindeydi. Başkanın siyasi platformu, demokratik, çoğulcu bir toplumu tesis etmek ve çok partili bir siyasi sisteme geçmektir. Kırgızistan ekonomisinde köklü reform yapma ve liberalizasyon sürecini destekleme taahhüdünü vermişti. Başkan ve yönetimi kendilerini köklü değişikliklerin savunucusu ve demokratik kurumların kurumsallaşmasının temsilcisi olarak tanıtmışlardı. Akayev, ülkede çok partili sistemin kurumsallaması için büyük adımlar atmıştır. Başkan, Kırgızistan Demokratik Hareketi (KDH) sayesinde seçilmişti. Ancak, herhangi bir hareketin yada siyasi partinin üyesi olmayı reddetmiştir. Başkanın tüm siyasi partilerin üzerinde olması gerektiğini açıkça bildirmiştir. Tam tersine, tüm siyasi parti ve etnik grupları kapsayan bir tür istişare organı kurmuştur. Bu forum, farklı siyasi partilere, sonraki parlamento seçimleri öncesinde görüşlerini bildirme imkanı vermiştir.

Başkan Akayev'in yönetimi 1991'de başlayıp 2005'te sona ermiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında egemen Kırgızistan'ın yeni yönetici elitleri aşağıdaki gruplardan oluşmuştur:⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ Kırgız Respublikasının Konstitusiyası – Bışkek, 1993.

⁶⁶⁷ Taşmanbet Kenensariyev, "Opıt Demokratii v Kırgızistane: İstoriya, realii i perspektivi", a.g.e. Çorotegin, "Kırgızstan'dağı Demokratiyaçıl Küröştün Karlıgaçı – KDK'ga Çeyrek Kılım", a.g.e.

⁶⁶⁸ Bkz.; Freedom House, (2010), <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2010&country=7856>, e.t. 4.03.2017.

⁶⁶⁹ Aalibek Akunov, *Politiçeskiy Kırgızistan*, Uçebnoe posobie, (Bışkek, 2001), s. 56.

1. Parti elitlerinden aydınlar;
2. Reformcu ve Pazar odaklı iş temsilcilerinin elitleri;
3. “Duruma göre demokratlar” yani, hükümet ve yönetim yapısının her kademesindeki, kime ve neye hizmet ettiği umurunda olmadığı, önemli olan yönetmek olduğu – faydacılar;
4. Demokratik hareketi sosyal “asansör” olarak kullanmaya çalışan çeşitli sosyal gruplardan “outsiders”- grubun dışında olanlar-karyerciler;
5. Komünist rejimin ideolojik muhalifleri.⁶⁷⁰

Akayev iktidarı ilk beş yılı içerisinde demokratik reformları hızlandırmıştır. Özgür basın, çok partili sistem ve STK’ların oluşmasını sağlamış, din özgürlüğünü tesis etmiş, ulusal para birimine vaktinde geçilmiştir. Bundan başka, köklü ekonomik reformlar yapılmış, eğitim alanında aktif politika ve dengeli uluslararası azınlık politikası (ulusal azınlıklara daha çok önem verilmiştir) uygulamıştır. Rus dili statüsünün yeniden tesis edilmesini, dış ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla aktif işbirliğini oluşturmayı ve Kırgızistan’ın DTÖ’ye girmesini sağlamıştır. Ayrıca, Akayev’in şahsi çabaları sonucu donör ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tercihlili kredi sağlamışlardır. Kırgızistan yönetimi ve bizzat Akayev tarafından BDT topraklarındaki uluslararası çatışmaları (Tacikistan, Dağlık Karabağ) çözüme kavuşturma, ulaşım, hizmet ve ticaret alanlarında pazar ekonomisini oluşturma, dış ülkelerde öğrencilerin ve uzmanların eğitimini özendirme, Bişkek’in Orta Asya ve BDT’de bütünleşme süreçlerine etkin bir şekilde destekleme konusundaki etkin politikası da Akayev döneminin başarılı yanlarıdır.⁶⁷¹

Kırgız hükümeti, ekonomik reform ve sivil toplumun gelişmesine ve muhalefetin siyasi çalışmalarına olanak sağlayan düzenlemeler getirmiştir. Fakat “demokrasi adası” ifadesinin gerçek olmadığı, sorunlarını demokratik çerçevede çözüme kavuşturma kültüründen yoksun, etnik ve siyasi bölünmüşlüğü barındıran Kırgızistan’da istikrarın kırılgan olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Sorunları çözüme kavuşturma konusunda zorlanan yönetim 1990’ların sonunda giderek otoriter yapıya geri dönmeye başlamıştır. Yapılan tüm ekonomik reformlara rağmen yaşam

⁶⁷⁰ Mayramkül Okenaeva, “Pravyaşaya Elita Kırgızstana v Post Sovetskiy Period Regional’nyy Aspekt” (The Ruling Elite of Kyrgyzstan in the Post-Soviet Period, The Regional Dimension), *Nauka vçera, segodnya, zavtra: sbornik statey po mater. XXXIII mejdunarodn. Naučno-praktičeskoy konferentsii*, Cilt 26, No 4 (Novosibirsk: SibAK, 2016), s. 139-147.

⁶⁷¹ Burulkan Abdibaitova, “Özgür Kırgızistan 20 Yaşında”, *21. Yüzyıl*, No 35 (Kasım 2011), s. 19-20.

standartlarının iyileşmemesi, işsizliğin artması, yoksulluğun artması gibi sorunların yanı sıra yönetici kademesindeki yolsuzluklar ülke istikrarı için sağlam tehditler olmuştur.⁶⁷²

Akayev politikasının hatalarını şu şekilde sıralayabiliriz: 1993 yılındaki altın stoku skandalı, aynı yılda meclisin dağılması, 1999-2000 yıllarının aklanmamış kayıpları (Kırgız Cumhuriyeti'nin Silahlı Kuvvetlerinin çöküşünden sorumluluk), ulusal düzeyde yolsuzluğun artması, ulusal zenginliğin %63'ü Cumhurbaşkanı'nın aile yönetiminin elinde olması, Cumhurbaşkanı'nın yakın çevresinde yolsuzluk, büyük dış borç (2002 yılı için 1.8 milyar Dolar civarında, 2005'te 2 milyar Dolar'a ulaşması), Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Sepeti'nin 1400-2010 Som'u geçmemesi, ortalama maaş 60 dolar (Kazakistan ile kıyaslırsak ortalama maaş 450-500 dolar), ülkedeki uyuşturucu bağımlısının sayısı 80-100 bin insana ulaşması, dünyadaki 146 yolsuzluğa bulaşan ülkeler içinden Kırgızistan'ın 122. sırada oluşu,⁶⁷³ donörler için kimin sorumluluk alacağı sorusunun belirsizliği, bu sorunun çözümü için teknolojinin eksikliği; kuzey-güney çelişkisi, 2001'deki tartışmalı topraklar konusunda Kırgızistan dış politikasının başarısızlığı; Cumhurbaşkanlık yetkilerinin üçüncü döneme uzatılması; sosyo-ekonomik kriz, kitlesel işsizlik; yaşam standartlarının düşüşü; siyasi zulümler (F. Kulov konusu) ve bağımsız medyayı kovalama; halkın sosyal hoşnutsuzluğunun (özellikle Güney) ve klan çıkarları açısından "yasalsızlığın" (caizsizlik) büyümesi; zayıf insan kaynakları politikası; kamu mallarının başarısız özelleştirilmesi; endüstriyel üretimin birden ve aşırı düşüşü; kamu mallarının amaçsız kullanımı, işletmelerin iflası, Kazakistan, Çin, Özbekistan ve uluslararası şirketlerle tartışmalı konularda (su, elektrik, sınır bölgeleri, altın, tütün) Kırgızistan'ın stratejik çıkarlarını savunmada başarısızlık; çevre felaketi (Barskoon, siyanürlerin atılması); halk ile yönetim arasında sıkı ilişkilerin yokluğu, 2002 yılında yaşanan Aksı olayları;⁶⁷⁴ klanlar arası ilişkilerde dengesiz politika ve bütün

⁶⁷² Abdibaitova, "Özgür Kırgızistan 20 Yaşında", a.g.e., s. Devlet düzenindeki yolsuzluk topluma çok büyük zarar getirmiştir, yolsuzluğa karşı mücadele ancak kağıt üzerinde yürütülmüştür. Yolsuzlukla mücadele konusunda konseyler ve gruplar oluşturulmuştur, çeşitli fikirler üretilmiştir, ancak hiçbir şekilde etkili tedbirler alınmamıştır. Tüm bu gürültülü işler dünya cemiyetleşliğinin ve donör ülkelerini sakinleştirmek/rahatlatmak, donör ülkelerin Kırgızistan'da yolsuzluğa karşı gerçekten kararlı bir şekilde mücadele etmekte olduğu düşüncesini bırakma gayesi idi.

⁶⁷³ Raziya Sadıkova, "Kırgız Respublikasındaki 2005 Cılındığı Revolyutsianın Çıguusunun Sebepleri", *Oş Mamlekettik Üniversitetinin Carçısı/Vestnik Oşskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, No 3 (2011), s. 54-56. Turgut M. Demirtepe, "Bakiyev Dönemi Kırgızistan Dış Politikası Yapım Sürecinde İç Politik Faktörlerin Rolü", M. Turgut Demirtepe (der.), *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası* (USAK, 2008), s. 184.

⁶⁷⁴ Konu ile ilgili bilgi için bkz. Yaşar Sarı, "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü", *OAKA*, Cilt 5, No 9 (2010), Kaynak: Erkin-Too Gazetesi, No 45, (3 Haziran 2016), s. 3-6. http://www.erkintoo.kg/uploads/default/newspapers/ET_03_06_.pdf, e.t. 5.04.2017. Sadıkova, R. S., "Kırgız Respublikasındaki 2005 Cılındığı Revolyutsianın Çıguusunun Sebepleri", *Oş Mamlekettik Üniversitetinin Carçısı/Vestnik Oşskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, No 3 (2011), s. 59.

bunlar ülkede yönetim krizine yol açmıştır. Özellikle, devrimin gerçekleşmesine götüren etki 2005 parlamento seçimleri olmuştur.

2000-2001 yıllarında ülkede yaşanan enflasyon ve işsizliğin artması nedeniyle muhalafet parti ve yandaşları protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Ülke güneyindeki Özbek azınlarının yaşadığı Fegana vadisinde İslami hareketi Hizb-ut Tahrir gibi köktendinci siyasi örgütlerin faaliyetleri Kırgızistan güvenliğini tehdit etmektedir. Bu konu Kırgızistan ile Özbekistan ilişkilerini germektedir.⁶⁷⁵ Bunun dışında, doğal kaynakları kullanma ve Sovyetlerden kalma sınır problemlerinin oluşturduğu gerginlik ülke istikrarına ters etki vermektedir.⁶⁷⁶ Tüm bu meselelerle baş etmekte zorlanan Akayev yönetimi, iktidarı kaybetme korkusuyla bireysel özgürlükleri kısıtlamış ve muhalefete baskı uygulamıştır. Muhalefet ile Akayev ortasında büyük bir mücadele başlamıştır: siyasi ve ekonomik kaynakları kontrol etme, meclisin yetkileri, bilhassa 2000’de Akayev’in yeniden üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesini önleme.⁶⁷⁷ Anayasaya göre, Cumhurbaşkanı sadece 2 dönem görev yapabilecekti. Muhalefete göre, Akayev 1990 ve 1995 seçimlerinde Cumhurbaşkanı seçildiğinden 3. kez seçilemeyecekti. Akayev ve taraftarlarına göre, Akayev’in 2000 seçimlerinde 2. dönem için seçimlere katılmasının sebebi, Anayasanın 1993 yılında yürürlüğe girmesidir. Fakat, muhalefetin mücadeleleri başarısız olmuş ve Akayev 3.kez seçimlere katılmıştır. Dahası, seçim esnasında güvenlik güçleriyle yargı mekanizmalarını kullanıp, insan hakları savunucuları, bağımsız gazeteci, muhalefet ve yandaş politikacılarını susturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı yardımcısı ve Milli Güvenlik Bakanı Feliks Kulov ile muhaliflerden Topçubek Turgunaliyev hapsedilmiştir.⁶⁷⁸ Bunun üzerine özellikle 2005 yılı itibarıyla ülkede muhalefet tepkileri ve muhalefete bağlı halk gösterileri artmıştır. Daha sonra, Kurmanbek Bakiyev ve Roza Otunbayeva liderliğindeki muhalefet, iktidarı ele geçirmiş, Akayev ve ailesi ise ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır.

Akayev’in 14 yıl süren yönetimine yönelik değerlendirme yapıldığında, ne yazık ki, olumlu yanından çok olumsuz yanı öne çıkmaktadır. Kırgızistan’ın dışa yönelik

⁶⁷⁵ Sarı, “Kırgızistan’da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev’in Düşüşü”, a.g.e. s. 33. Ayrıca, Batken olayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Akimbekov, Sultan, “The Conflict in Afghanistan: Conditions, Problems, and Prospects”, Boris Rumer (der.), *Central Asia: A Gathering Storm?*, (Armonk: M. E. Sharpe, 2002), s. 93-95.

⁶⁷⁶ Demirtepe, “Bakiyev Dönemi Kırgızistan Dış Politikası Yapım Sürecinde İç Politik Faktörlerin Rolü”, a.g.e., s. 184.

⁶⁷⁷ A.g.e. 184

⁶⁷⁸ A.g.e. s. 184-185.

borcunun çokluğu ve toplumun düşük yaşam standardı, ülkenin asıl ekonomik sorununu oluşturmaktadır. Bunların yanında, ülkenin kaynaklardan yoksun olması, coğrafi konumu, düşük üretim, yolsuzluk, klanlık, aile yönetimi gibi unsurlar Akayev'in başarılı ekonomik reform yapmasına büyük engel teşkil etmiştir. Asıl merak edilen konu, Akayev'ten sonra yeni yönetimin Kırgızistan'daki mevcut olan söz konusu sorunlara çözüm getirip getiremeyeceği olmuştur.⁶⁷⁹

3.1.1.2. Bakiyev Dönemi (2005-2010)

Mart devrimi Kırgızistan'da yenilenmiş demokratikleşme beklentilerini yükseltmiştir. Mart devrimi sonrası 2005 yılında gerçekleşen seçimlerde Kurmanbek Bakiyev cumhurbaşkanı, Feliks Kulov ise başbakan olarak seçilmiştir. Fakat, siyasi ve bölgesel çatışmalardan dolayı Bakiyev ve Kulov ittifakı çökmüştür. Bunun sonucunda Kulov muhalefete geçmiş, Bakiyev ise Akayev'ten kalan otoriter yapıyı devam ettirmiştir.⁶⁸⁰

Bakiyev yönetimi 10 Temmuz 2005'te başlayıp 7 Nisan 2010 tarihinde bitmiştir. Kurmanbek Bakiyev'in seçim öncesi kampanyası şeffaf olmuştur. Neredeyse halkın %91'i Bakiyev'e özellikle ekonomik durumun düzeltilmesi, yolsuzluğa karşı ve ülkenin refahı için mücadele konusunda somut adımlar atması umuduyla kendi kaderini emanet etmişlerdi. Doğal olarak herkes ülke liderinden aile yönetimi olmayacağını bekliyordu. Ne yazık ki, ikinci Cumhurbaşkanı Bakiyev de devlet başkanı gücünü tek elde toplanmasını sağlayan anayasal değişiklikler yapmış ve Akayev'in izlediği yoldan gitmiştir.⁶⁸¹ Bakiyev yönetimi döneminde eski cumhurbaşkanı tarafından sistematize edilmiş olan klan sistemi, zaten çalışmış olan tüm mekanizmalar ve güç kolları eski cumhurbaşkanı oğlu ve ailesi tarafından yönetilen kabile ve aşiret birlikleri ile tamamen kemikleşmiştir.⁶⁸²

Kırgızistan'da ikinci kez Nisan devriminin gerçekleşmesine yol açan, o zamanın beş yıl zaman diliminde Kırgız halkı Bakiyev ailesinin, kardeşlerine ve yakın

⁶⁷⁹ Murat Laumulin, "Ostrovok Demokratii" v Tsentralnoy Azii – Kırgızstan", Murat Laumulin (der.), *Tsentral'naya Aziya v Zarubejnoj Politologii i Mirovoy Geopolitike*, Cilt 4 (Almatı: KİSİ, 2009), s. 268-269.

⁶⁸⁰ A.g.e.

⁶⁸¹ Okenaeva, "Pravyaşaya Elita Kırgızstana v Post Sovetskiy Period Regional'nyy Aspekt" a.g.e., s. 139-147.

⁶⁸² A.g.e.

arkadaşlarına yönetimin farklı kollarında görev vermeleri,⁶⁸³ çeşitli alanda vergilerin yükseltilmesi, elektrik fiyatlarının artması, ülkedeki az da olsa çalışmakta olan fabrikaları, ekonomi alanını özelleştirip⁶⁸⁴, sırasıyla onlara el koyması halkı öfkelenmiştir. Zaten Akayev rejiminden zayıf düşen Kırgızistan Uluslararası araştırmalara göre 2009 yılında ülke BDT'deki değil, dünyadaki en fakir ülkelerin sırasına girmiştir. Halkın %32'si yoksulluk içinde yaşamış, halk arasında işsizlik artmıştır.⁶⁸⁵ Dahası, resmi iktidardakiler muhalefettekilerle karşı sert baskı uygulamaya başlamıştır. Dolayısıyla böyle bir durumu dikkate alıp, siyasi muhalefetteki güçler birleşmeye, hükümete karşı önlem almaya karar vermişti. Neticede devrimin ilk günleri Almazbek Atambayev'in öncülük ettiği bir dizi muhalif liderler hapse atılmıştı. Onlar da sırasıyla tüm Kırgızistan çapında genel halk dalgalanması, resmi iktidara karşı gösterilen siyasi baskılar, talepler sonucunda özgürlüğe kavuşmuşlardı. Lale devrimi sonucunda 90 Kırgız genç vatandaşı özgürlük, siyasi ekonomik istikrar, halkın yönetimi için demokrasi uğruna vefat etmiştir. Elbette onların sergilemiş oldukları, kanında "özgürlüğün" yalını oynayan korkmayan cesareti, bir kez daha klanlık, yolsuzlaşan aile iktidarını ikinci kez devirmiştir.⁶⁸⁶ Akayev dönemindeki sorunlar sonraki dönemlerde de devam etmiş, reformlarda sıkıntılar yaşanmış, parlamenter sisteme geçişte büyük bir direnmeler olmuştur. Bu nedenle Kırgızistan Cumhuriyeti'nin kendi sürecinde değerlendirilmesi, Batılı parlamenter sistemlerle kıyaslanmaması yerinde olacaktır.

Hem Akayev hem de Bakiyev rejimini deviren inkılapların en temel sebebi uzun yıllar boyu toplum ile iktidarın ortasındaki çözilemeyen meseleler olduğu tartışılmaz. Böylece, birinci inkılap amacına ulaşamamış, ve ikinci inkılap demokratik değişimlere kök salmıştır.⁶⁸⁷ Neticede, yukarıda sözü geçen siyasi, sosyal ve ekonomik nedenler, eski Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva'nın düşüncesine göre 2010 yılının Nisan ayında

⁶⁸³ Johan Engvall, "Kyrgyzstan and the Trial of Independence", Marlene Laruelle ve Johan Engvall (der.), *Kyrgyzstan Beyond "Democracy Island" and "Failing State, Social and Political Changes in a Post – Soviet Society*, (Lexington Books, 2015), s. 14-32. Miskal Arapova, *Egemendüü cana Kız Karandısız Kırgızstanda Koomduk-Sayasıy Turmuştun Transformasialanuusuna Tarihiy Saresep* (Oş: Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi'nin Tarih ve Kültürel Miraslar Enstitüsü basılmamış doktora tezi, 2016), Sarı, "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü", a.g.e., s. 27-47. Okenaeva, *Pravyaşaya Elita Kırgızstana v Post Sovetskiy Period Regional'nyy Aspekt*, a.g.e.

⁶⁸⁴ Bakiyev'in ailesi "Çıgış Elektro", "Tündük Elektro", "Kırgıztelekom" gibi stratejik maanadaki şirketleri çekinmeden kendi özel mülkiyetine geçirmiştir. Otunbayeva Roza İsakovna, Kayrılıu, 7 Nisan kahramanları, Akipress, Barakelde, (Bişkek, 7 Nisan 2011), s. 3-6.

⁶⁸⁵ Kırgız Tuusu Gazetesi, (4 Nisan 2014).

⁶⁸⁶ Miskal Arapova, *Egemendüü cana Kız Karandısız Kırgızstanda Koomduk-Sayasıy Turmuştun Transformasialanuusuna Tarihiy Saresep*, a.g.e.

⁶⁸⁷ Roza Otunbayeva, Kayrılıu, 7 Nisan kahramanları, Akipress, Barakelde, (Bişkek, 7 Nisan 2011).

gerçekleşen olay anlamı itibariyle siyasi, karakteristik olarak halk devrimine yol açmıştır.⁶⁸⁸

3.1.1.3. Otunbayeva Dönemi (2010-2011)

Nisan devrimi tamamen amacına ulaştıktan sonra ülkedeki resmi hükümet geçici Hükümete geçmiştir. Geçici Hükümetin ilk Kararnamesi 7 Nisan 2010 tarihinde çıkmış, ilgili Kararname’de halka karşı çıkan Bakiyev rejiminin devrildiği, hükümetin tamamen Kırgız Cumhuriyeti’nin Geçici Hükümetine geçtiği ilan edilmiştir. Geçici Hükümetin 27 Haziran 2010 tarihinde gerçekleşecek olan halk referandumuna, Anayasa’nın yeni redaksiyonu kabul edilinceye kadar kendi görevini yapacağı teyid edilmiştir. Aynı gün Geçici Hükümetin üyeleri de tayin edilmiştir.⁶⁸⁹ Geçici hükümetin başına Akayev ile Bakiyev’e karşı muhalefetin önderlerinden olan eski Dışişleri Bakanı Roza Otunbayeva getirilmiştir. Diğer muhalefet liderleri de onun yardımcılıklarına atanmışlardır.⁶⁹⁰ Böylece 6 aylık bir süre için Roza Otunbayeva’nın başkanlığında 4 bakanlı geçici bir hükümet kurulmuştur.

Bakiyev’in iktidardan düşmesinden sonra devlet başkanlığı görevini üstlenen Roza Otunbayeva dönemi, Kırgızistan’a siyasi açıdan bir hayli yenilikleri getirmiştir. Ancak iktidarı elde eden Otunbayeva yönetimi ülkede kontrolü sağlayamamış, bazı bölgelerde çatışmalar çıkmış ve devlet otoritesi sağlam bir şekilde kurulamamıştır. Mesela, ülkenin güneyinde Bakiyev’in memleketi Celalabad şehrinde ve kuzeyde Ahıska Türkleriyle Rusların yaşadığı Mayevka köyünde çatışmalar çıkmıştır. Bunların en trajik olanı ise, önce Oş şehrinde başlayıp Celalabad şehrine sıçrayan ve çoğunluğu Oş çevresinde Kırgızlar ve Özbek azınlıklar arasında çıkan çatışmadır.⁶⁹¹ Söz konusu çatışma sonucunda bazı insanlar yaralanmış, bazıları da hayatlarını kaybetmiştir.⁶⁹²

Mart 2005 halk ayaklanması sonucu iktidara gelenler Parlamente’yu hemen feshetmemişlerdir. Oysa halk ayaklanmasına yol açan bu Parlamento seçimlerini özgür

⁶⁸⁸ Otunbayeva, a.g.e. Kayrılıu, 7 Nisan kahramanları, a.g.e.

⁶⁸⁹ Arapova, *Egemendüü cana Kız Karandısız Kırgızstandağı Koomduk-Sayasiy Turmuştun Transformasialanuusuna Tarihiy Saresep*, a.g.e.

⁶⁹⁰ Örneğin Almazbek Atambayev birinci yardımcısı, Azimbek Beknazarov adaletten, Temur Sariyev maliyeden, İsmail İsakov savunmadan, Ömürbek Tekebayev yeni anayasanın hazırlanmasından sorumlu olmuşlardır. Bkz.; International Crisis Group (ICG), “Kyrgyzstan: A Hollow Regime Collapses”, *Asia Briefing*, No 102 (27 Nisan 2010), s. 10.

⁶⁹¹ Sarı, “Kırgızistan’da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev’in Düşüşü”, a.g.e., s. 40.

⁶⁹² A.g.e., s. 40-41. Ayrıca, bkz. Eugene Huskey, “Kyrgyzstan in Transition”, *International Center For Transitional Justice*, (Ağustos 2010), s. 4. Kırgızistan ve geçiş dönemi adaleti hakkında daha fazla bilgi için, ICTJ’nin “Kırgızistan için Geçici Bir Adalet Yaklaşımı Olarak Değerlendirme: Kırgızistan Misyon Raporu, 30 Mayıs - 6 Haziran 2010” başlıklı raporu inceleyin. Bu arka plan özeti ICTJ için Eugene Huskey tarafından yazılmıştır.

bir ortamda gerçekleşmediğini iddia etmişlerdi. Başka bir deyişle, iktidarı elde eden muhaliflerin seçim sonuçlarını tanıdıkları anlamını taşıdığını söylemek mümkündür. Bunun dışında, Bakiyev'in yanı sıra diğer liderler 2005 halk ayaklanması öncesi anayasanın değiştirileceği ve Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin Parlamento ile paylaştırılacağına dair verdikleri sözlerini tutmamışlardı. 2005 halk ayaklanmasından farklı olarak 2010 halk ayaklanması sonrasında iktidarı elde edenler önceki Parlamento'yu hemen feshetmişlerdi. Devam eden süreçte, Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin Parlamento ile paylaşılmasını öngören anayasa değişikliğini hazırlamışlar ve 27 Haziran'da halkoyuna sunmuşlardı. Bundan başka, Otunbayeva'nın 2011 yılı sonuna kadar görevini yürütmesi ve yıl sonunda gerçekleşecek olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmaması kararı verilmiştir. Böylece yetkilerin tek bir elde toplanması engellenmiştir.⁶⁹³ Kimi uzmanlar, Otunbayeva ve onun yeni siyasal kadrosunun amacının demokratik ortamda seçim yapmak ve “*barışçıl ve hukuka dayalı bir yönetim değişikliği*” gerçekleştirmek olduğunu dile getirmişlerdir.⁶⁹⁴

27 Haziran 2010 tarihinde gerçekleşen referandumla ülkedeki katılımcıların oylarının %90.55'inin desteğiyle yeni Anayasası kabul edilmiştir. Böylece, Orta Asya'da ilk parlamenter cumhuriyet tesis edilmiş ve böylece bu dönemden itibaren ülkenin üçüncü yönetim aşaması başlamıştır.⁶⁹⁵ Bu aşamada gündemin önemli siyasal konusu yürütme erkinin gücünü sınırlamaktır. Bu gücün bilhassa tek elde toplanmaması amacıyla gereken yasal çerçeveyi oluşturmaktır. Bu amaçla 2010 yılında yeni anayasa kabul edilmiştir. Söz konusu anayasa ile devlet başkanı yetkileri oldukça kısıtlanmış ve parlamenter sistemin temelleri atılmıştır.⁶⁹⁶

Anayasa'nın kabul edilmesinden sonra 10 Ekim 2010 tarihinde Cogorku Kenes (parlamento) seçimlerinin yapılmasına karar verilmiştir. Hükümete geleli daha 3 ay olan Geçici hükümet kendi yetkilerini Cumhurbaşkanı'na ve Teknik hükümete teslim etmiş ve onun üyeleri A. Atambayev, T. Sariyev, Ö. Tekebayev, Bolot Şer, D. Çotonov v.s. diğerleriyle eşit haklarda aynı yılın parlamenter seçimine katılmışlardır. Tüm siyasi partiler, muhalefet, devrilen hükümetin taraftarları olsun tüm bunlar seçime katılma

⁶⁹³ Sarı, “Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü”, a.g.e., s. 41.

⁶⁹⁴ Pınar Akçalı, “Kırgızistan'da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Cilt 12, No 1 (Yaz 2012), s. 193-209. Ayrıca, bkz., Erica Marat, “Kyrgyzstan Marks the First Peaceful Transfer of Power”, *Eurasia Daily Monitor*, Cilt 8, No 219 (2011). <<http://ehis.ebscohost.com>>

⁶⁹⁵ Okenaeva, “Pravyaşaya Elita Kırgızstana v Post Sovetskiy Period Regional'nyy Aspekt”, a.g.e., s. 139-147. Arapova, *Egemendüü cana Köz Karandısız Kırgızstandağı Koomduk-Sayasiy Turmuştun Transformasiyalanuusuna Tarihiy Saresep*, a.g.e.

⁶⁹⁶ Akçalı, “Kırgızistan'da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme”, a.g.e., s. 197-198.

özgürlüğünü elde etmiştir. Bununla birlikte ülkede yeni siyasi kültürün tesisine imkan doğmuştur.⁶⁹⁷

Bağımsızlığından bu yana başından geçirdiği iki devrimin dersleri konusunda geçici hükümetin başkanı Roza Otunbayeva 30 Kasım 2011 tarihinde Cogorku Keneş'in (Parlamento) özel toplantısında, Cumhurbaşkanlık görevini Almazbek Atambayev'e teslim ederken konuşmasında: "Kendisinin iki Cumhurbaşkanını ülkeden kovan, altı referandumu ve Anayasanın sekiz kez değişimini, iki devrimi ve güneyde etnik kavgaya götüren müzevirliği başından geçiren Kırgızistan bağımsız (kendi başına) yönetimin tariflerini yazabilmiştir: Kırgızistan halkı ile hesaplaşmadan olmaz, çünkü o gerçek güçtür. Hiçkimsenin iktidar gücüne tek başına hakim olmaya hakkı yoktur."⁶⁹⁸ İktidarın, onu zorla faydalanmaya imkan tanımayacak şekilde kurulması lazım. Ülkenin liderleri halka verdiği sözü tutmalıdır. Siyasetçiler korkutma ve güç kullanmadan uzak durması lazım, çünkü her türlü güce karşı gelebilecek bir güç her zaman bulunur"⁶⁹⁹ demiştir. Otunbayeva'nın söyleminde, son Nisan devrimi dünya toplumu tarafından özellikle bir fenomen olarak değerlendirilmiştir. Çünkü, Nisan devrimi anlam olarak siyasi, karakteristik olarak halk devrimi olmuştur. Halkın ülkedeki yalnız siyasi iktidara değil, siyasi düzensizliğe, kayıtsızlığa karşı mücadeleye çıktığını işaret etmiştir.⁷⁰⁰

3.1.1.4. Atambayev Dönemi (2011-2017)

Kırgızistan'da Ekim 2010'da yapılan parlamento seçimleri sonrasında geniş katılımlı bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu hükümetin başbakanı Almazbek Atambayev bir yıl sonra Ekim 2011'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine de en iddialı aday olarak katılmıştı. Kuzeyli olan Atambayev'in karşısında iddialı iki güneyli aday, Kamçıbek Taşiyev ve Adahan Madumarov bulunmaktaydı. Kuzey Kırgızistan'da seçime katılım oranı %75 iken, güneyde bu oranın %50 olması ve Atambayev'in bilhassa Güneydeki Özbeklerden yoğun destek görmesi ile güneyde diğer adaylarla hemen hemen aynı oy oranına ulaşması Kuzey Kırgızistan'da oy oranı %80'i aşan Atambayev'i ülke genelinde %62 oy oranı ile cumhurbaşkanlığına taşıdı. Kırgız

⁶⁹⁷ Arapova, Egemendüü cana Kõz Karandısız Kırgızstandağı Koomduk-Sayasiy Turmuştun Transformasiyalanuusuna Tarihy Saresep, a.g.e., s. 146.

⁶⁹⁸ Bu konuyla ilgili ek bilgi için bkz. Pryahin Vladimir, "Kırgızstan: Politiceskaya İstoriya Dvatsati Let Nezavisimosti", *Tsentral'naya Aziya i Kavkaz*, Cilt 11, No 4 (2011), s. 114-124.

⁶⁹⁹ Roza Otunbayeva, "El menen esepeshey koyuga bolboyt", *Kırgız Tuusu*, (2 Aralık 2011), s. 5-6.

⁷⁰⁰ Aprel'skaya revolyutsiya v Kırgızstane – fenomen noveyshey istorii – Otunbayeva, KirTAG, (7 Nisan 2011).
http://kyrtag.kg/news/apreelskaya_revolyutsiya_v_kyrgyzstane_fenomen_noveyshey_istorii_otunbaeva/, e.t. 1.03.2016.

halkının içerde refah ve kalkınma vadeden ve dış politikada dengeleri gözeten Atambayev'i cumhurbaşkanlığına taşıması ve Bakiyev'den sonra devlet başkanlığını yürüten, bölgenin ilk kadın devlet başkanı, Roza Otunbayeva'nın resmi bir törenle görevi seçilmiş devlet başkanına bırakması Orta Asya'da parlamenter demokrasinin ilk başarılı uygulaması olarak "tarihi" bir anlam taşımaktadır. Böylece Arap baharı ülkelerine kıyasla çok daha az insan kaybıyla otoriter rejim devrilerek, uluslararası gözlemcilerin de raporlarında demokratikliğine vurgu yaptıkları bir seçimin ardından, halk iradesiyle seçilmiş bir devlet başkanı göreve başlamıştır. Kırgızistan'ın dönüşüm sürecinde uluslararası aktörlerin tavrı da dikkat çekicidir. Dönemin Rusya devlet başkanı Dmitriy Medvedev Kırgızistan'ın pek çok problemi olduğunu, kuvvetli, iyi organize olmuş bir otoriteye ihtiyaç duyduğunu belirterek parlamenter demokrasinin Kırgızistan'da mümkün olmadığını söylemişti.⁷⁰¹

Almazbek Atambayev Kırgızistan'ın egemenliğini eline aldıktan sonraki yeni tarihinde, ülke en ağır, kriz durumunda iken yönetimin başına geçmiştir. 2011 yılında cumhurbaşkanı koltuğuna oturduğunda, iki devrim yaşamış, aile-klan iktidarına mahkum olmuş, etnik çatışmalara, mitinglere sahne olmuştur. Halkın büyük çoğunluğu yoksulluk sınırının altında yaşayan Kırgızistan'da iktidara güvensizlik hakim olmuştu. Bu yüzden, cumhurbaşkanının birtakım etkin çalışmalar yapması gerekiyordu. Ne olursa olsun, halkı yöneten insanların zamanında yaptığı işleri tarih kendi terazisinde tartacaktır.⁷⁰²

Atambayev'in yönetime gelmesinden sonra yaptığı bazı önemli faaliyetlerini farketmek mümkündür. İlk olarak Gümrük Birliği'ne katılma kararı, ikincisi enerji sektöründe projelerin canlandırılması ve üçüncüsü rüşvet ve yolsuzluğa karşı mücadelenin başlatılmasıdır. Atambayev'in cumhurbaşkanlığının en büyük siyasi kararlardan birisi; Kırgızistan'ın, Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın oluşturduğu Gümrük Birliğine katılması kararı oldu. Siyasi elit, muhalefet, halk arasında bu konuda çok farklı eleştiriler, görüşler dile getirildi. Cumhurbaşkanı'nın bu kararını eleştirenler arasında "Kırgızistan, Rusya'nın boyunduruğuna girdi, Atambayev iş bilmeyen hükümeti ile birlikte Kırgızistan'ı bozuk tren gibi idare ederek Gümrük Birliğine sokuyor. Halk, fiyatlar yükselirse ne olacağız, bağımsızlığımız, dilimiz ne olacak diye endişe içinde"

⁷⁰¹ Natalya Kostenko, Dmitriy Dmitrienko, "Medvedev Nazval Pyat' Priznakov Demokratii", *Vedomosti*, (10 Eylül 2010). E.t. 21.11.2016.

http://www.vedomosti.ru/politics/articles/2010/09/10/medvedev_nazval_pyat_priznakov_demokratii

⁷⁰² Atambayev Üç Cılda Emne İş Casadı?, (2 Aralık 2014), e.t. 21.12.2016.

http://www.vb.kg/kabarordo/doc/254615_atambaev_ych_jyl_da_emne_ish_jasady.html

şeklinde karşı görüşler ileri sürenler var. Gerçekten de Kırgızistan, günümüzde dünyada gün geçtikçe değişen jeopolitik akımla yüzleşmek zorundadır. Bu açıdan bakıldığında Kırgızistan'ın sadece Rusya ile değil, Çin, Tacikistan ve Kazakistan ile de ilişkilerini pekiştirmekten başka çıkar yolu yoktur. Dünyada ekonomik açıdan güçlü devlete dönüşen komşu ülke Çin, ülkede çok sayıda yatırım projelerini gerçekleştirmektedir. Bu yüzden Gümrük Birliğine katılım, ülkenin uyum sürecinin bir talebi olarak ortaya çıkıyor.⁷⁰³

Cumhurbaşkanı Atambayev, devlet televizyonunda yayınlanan röportajında “Ekonomik ambargolar uygulanmasına, rublenin değer kaybetmesine rağmen Rusya, yeterli düzeyde istikrarlı bir ülke. Kırgızistan kalkınmış ülke olmak istiyorsa, ticarete dayalı ekonomiden üretim ve hizmet sektörünü geliştiren ekonomiye geçmesi gerekir. Kırgızistan şimdi Gümrük Birliği'ne girmezse, gelecekte bu oluşuma katılmak için yalvarması gerekebilir. Onlar dört gözle bizi kabul etmek için beklemiyor. Ben, Kazakistan ve Belarus ile birebir görüştim. Eğer bu ülkelerden biri dahi bize karşı olursa, Kırgızistan'da hiçbir gelişme olmaz. Kırgızistan Gümrük Birliği'ne dahil olmazsa sadece reeksportun yolu kapanmayacak, Kırgızistan'a ekonomik açıdan da set çekilmesi mümkün olacaktır. Gümrük Birliği ülkeleri ile iyi ilişkilerimiz nedeniyle benzinin tonunu 300 dolar daha ucuza alıyoruz. Gümrük Birliği ülkelerinin sırtlarını dönmeleri halinde bizde akaryakıtta, tarım ürünleri de pahalalanacak. Dolayısıyla beni ne kadar kötü görseler de nihayetinde bu adımı doğru alınmış bir karar olacağını anlayacaklar” diye konuştu.⁷⁰⁴

Ekonomik yönden baktığımızda üç yıl içinde hazine gelirleri yüzde 1.4 artarken, yurtiçi milli gelirdeki artış yüzde 6.8 oldu. Ancak devlet hâzinesi henüz düzelmiş değil. Böyle olmasına rağmen enerji, ulaştırma ve tarım sektöründe birtakım büyük projeler hayata geçirilmeye başladı. Enerji güvenliğini sağlamak için üç yıllık süre zarfında büyük elektrik güçleri, trafolar ve elektrik santralleri yapımı canlandı. Kırgızistan'ın enerjide tam bağımsızlığını sağlamak üzere 500 KWA'lık Kemin aktarma merkezi ve 500 KW'lık Datka-Kemin nakil hattı kuruldu. Bunun yanı sıra Yukarı Narın havzasında

⁷⁰³ Atambayev Üç Cilda Emne İş Casadı?, (2 Aralık 2014), e.t. 21.12.2016.

http://www.vb.kg/kabarordo/doc/254615_atambaev_ych_jylda_emne_ish_jasady.html Jumakadır Akeneev, “Pyat’ let Atambayevskogo pravleniya stali dlya Kirgizstana plodotvornim” *Gezitter.org*, (2 Aralık 2016).
http://www.gezitter.org/politic/55703_jumakadyir_akeneev_doktor_ekonomicheskikh_nauk_professor_py_at_let_atambaevskogo_pravleniya_stali_dlya_kyrgyzystana_plodotvornymi_/ e.t. 12.02.2017.

⁷⁰⁴ Atambayev Üç Cilda Emne İş Casadı?, (2 Aralık 2014), e.t. 21.12.2016.

http://www.vb.kg/kabarordo/doc/254615_atambaev_ych_jylda_emne_ish_jasady.html Akeneev, “Pyat’ let Atambayevskogo pravleniya stali dlya Kirgizstana plodotvornim”, a.g.e.

toplam 237,7 MW kapasiteli büyük hidroelektrik santrali inşaatı başladı. CASA-1000 projesi kapsamında 500 KW kapasiteli Datka-Hocent elektrik nakil hattı gerçekleştirilecek. Bişkek'teki termik santral yenileniyor ve yenileme sonrasında termik santralin gücü 300 MW'a yükselecek. Gazprom ile yapılan anlaşma temelinde ülkenin doğalgaz - sektörüne 20 milyon rubleden aşağı olmamak üzere yatırım yapılacak, Ttyrica Asya Kalkınma Bankasının desteğiyle Toktogul hidroelektrik santralinin modernizasyonu planlandı. Bu yüzden Atambayev'in yönetimi döneminde enerji alanına özel ilgili gösterildiğini söylemek abartma olmaz.⁷⁰⁵

Atambayev yönetime geldikten sonra ülkede Milli Güvenlik Hizmetine bağlı Yolsuzluk ve Rüşvetle Mücadele İdaresi kurumu açıldı. Yönetim organlarında siyasi ve sistematik rüşvet ve yolsuzluğun sebeplerini ortadan kaldırmak üzere 14 aralık 2011'de Cumhurbaşkanı Atambayev'in imzaladığı karar ile kurulmuştur. Bu kurumun çalışmalarını ne derece düzgün yaptığı konusunda hiç kimse tek yönlü bir şey söyleyemez, sadece bu konudaki istatistiklere bakılabilir. 2012-2013 yılları ile 2014'ün ilk dokuz ayında bazı kamu kurumlarındaki görevlilere yönelik soruşturmalar açılmıştır. Bunlar arasında geçmişte ve günümüzde parlamento ve bürokraside yer alan birçok kişi hakkında soruşturma açılmış; devletin uğradığı maddi zararın 900 milyon Somu tahsil edilmiştir.⁷⁰⁶

Atambayev'in cumhurbaşkanlık görevi resmi olarak 1 Aralık 2017'de sona ermiştir. 15 Ekim 2017 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı Seçimleri sonucunda ise, Başbakanlık görevinden istifa ederek Cumhurbaşkanlığına aday olan Sooronbay Ceenbekov geçerli oyların %54.82'sini alarak seçimleri kazanmış ve 24 Kasım 2017 tarihinde görevine başlamıştır. Kırgızistan'da ilk kez cumhurbaşkanı uygar bir seçim yoluyla değişmiştir. Güç bir sonraki cumhurbaşkanına devrimci değil, evrimci bir şekilde geçmiştir.⁷⁰⁷

Sooronbay Ceenbekov cumhurbaşkanlığı yemin töreninde Kırgızistan, Orta Asya ülkeleriyle işbirliğini geliştirmeyi, AB ile sıkı bir diyaloga devam edeceğini, Türkiye ve ABD ile ilişkileri planlı esasa dayalı geliştirmeye devam edeceğini dile

⁷⁰⁵ Akeneev, "Pyat' let Atambayevskogo pravleniya stali dlya Kırgızstana plodotvornım", a.g.e.

⁷⁰⁶ A.g.e.

⁷⁰⁷ Atambayev Üç Cılda Emne İş Casadı?, (2 Aralık 2014), e.t. 21.12.2016.

http://www.vb.kg/kabarordo/doc/254615_atambaev_ych_jylda_emne_ish_jasady.html Akeneev, "Pyat' let Atambayevskogo pravleniya stali dlya Kırgızstana plodotvornım", a.g.e.

getirmiştir. Ayrıca, hukukun üstünlüğü koruyup, yolsuzlukla mücadele edeceğinin sözünü vermiştir.⁷⁰⁸

3.1.2. Kırgızistan’da Demokrasi Kurumları

3.1.2.1. Anayasa

Kırgızistan’daki demokrasiyi bir süreç olarak ele alıp, tarihsel, siyasal, sosyo-ekonomik ve kültürel şartlar ile iç içe geçmiş bir olgu olarak değerlendirmek mümkündür. Temel demokratik yapılar ve kurumlar (anayasal ve parlamenter sistem, siyasal partiler ve sivil toplum kuruluşları gibi) ve değerler (temel insan hakları, özgürlükler, farklılığa saygı gibi) içinde yeşerdikleri tarihsel şartlar ile doğrudan ilişkilidir.

31 Ağustos 1991 yılında bağımsızlığının ilan edilmesiyle Kırgızistan’da anayasa yapımında devlet yönetimine başkanlık yönetiminin dahil edilmesi yönünde baskı yapılmaya başlamıştı. Kırgızistan’da Başkanlık yönetiminin oluşturulması ve Başkanlık seçiminin yapılmasının ardından Başkan Akayev’in başkanlığında Anayasa Komisyonu oluşturulması ve yeni Anayasa taslağı hazırlama çalışmaları başlamıştır. Komisyon bir buçuk yıl süren çalışmalar sonucunda yeni Anayasa taslağını tamamlamış ve kamuoyuna tartışmaya sunmuştur. Üç ay süren kamuoyu tartışmalarında taslak üzerine binlerce eleştiriler ve eklemeler yapılmıştır. Bununla beraber Parlamente’ye yine iki alternatif Anayasa taslağı sunulmuştur. Sonuç olarak gerek kamuoyundan gelen eleştiriler gerekse alternatif olarak Parlamente’ye sunulan diğer iki taslak göz önüne alınarak yeni bir Anayasa oluşturulmuştur. Bu Anayasayı, bağımsızlık sonrası Kırgızistan’ın ilk Anayasası olarak 5 Mayıs 1993’te Kırgızistan Parlamentosu kabul etmiştir. 17 Şubat 1996’da gerçekleşen halk oylamasından sonra söz konusu Anayasaya değişiklikler getirilmiştir. Sekiz bölüm, doksan yedi maddeden oluşan Anayasanın 1. bölümü cumhuriyetin tanımı, 2) vatandaş hak ve hürriyetlerine, 3) cumhurbaşkanı yetki ve sorumlulukları, 4) parlamento (Cogorku Keneş) yetki ve sorumlulukları, 5) yürütme erkinin yetki ve sorumluluğu, 6) yargı erki, 7) özerklik, 8) anayasanın değiştirilmesi usul ve yöntemini karara bağlamıştır.⁷⁰⁹

⁷⁰⁸ <http://ky.kloop.asia/2017/11/24/zheenbekov-prezidenttik-kyzmatka-kirishti/>, e.t. 28.12.2017.

⁷⁰⁹ Abbas Karaağaçlı, “Kırgızistan’ın Siyasi Yapısı ve Anayasal Sistemi”, *Bilgesam*, (24 Ekim 2012), e.t. 2.03.2016. <http://www.bilgesam.org/incele/180/-kirgizistan%E2%80%99in-siyasi-yapisi-ve-anayasal-sistemi/#.WOew-zvyjIU>

Akayev'in devrilmesinden hemen sonra ülkenin gündemindeki en önemli siyasal konu yeni anayasanın hazırlanması olmuştur. Yeni anayasada cumhurbaşkanı yetkilerinin azaltılması ve parlamentonun güçlendirilmesi kararlaştırılmış, sivil ve daha demokratik bir anayasa hazırlanması konusunda toplumsal mutabakat sağlanmıştır. Sonuç itibarıyla, ülkedeki siyaset bilimciler, bilim insanları, sivil toplum kuruluşları, aydın, sanatçı, sendikalar ve toplumun diğer tüm kesimlerinin öneri ve düşüncelerine önem verilerek yeni anayasa hazırlanmıştır. Ülke halkı yeni yönetim sisteminde olumlu değişimleri ümit ederek Kırgız Cumhuriyeti'nin Geçici Hükümetini desteklemiştir. 27 Nisan 2010'da halkın aktif katılımı sonucu ve % 90 oy oranıyla kabul edilen yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. Böylece, Kırgızistan Orta Asya'da yeni bir siyasi emsal yaratmıştır. Bölgede ilk kez parlamenter yönetime geçiş gerçekleşmiştir.⁷¹⁰

Ancak, daha sonra iktidar partisinin, Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in isteği doğrultusunda meclisteki bazı partilerle ortaklaşa mevcut anayasadaki 41. maddede değişiklik yapmak, başbakanın yetkililerini güçlendirmek ve yargı reformlarını hızlandırmak için anayasa taslağı hazırlanmış ve referandum kararı alınmıştır. 11 Aralık 2016 tarihinde halk oylamasına sunulan "Anayasa değişikliği yüzde 79,63 oyla kabul edilmiştir".⁷¹¹ Halk tarafından onaylanan yeni değişikliklere göre, başbakan veya başbakan yardımcılığı görevine seçilen milletvekilinin milletvekilliği düşmeyecek, yerel yönetimlere atama ve görev verme yetkisi yerel meclislerden alınarak başbakana verilecek ve geçici olarak cumhurbaşkanlığı görevini yürüten kişi, cumhurbaşkanlığı seçimlerine aday olamayacaktır. Kırgızistan'ın yeni anayasa değişikliğinde, cumhurbaşkanlığının görev ve yetkililerine ise dokunulmamıştır.

Kırgız Cumhuriyeti Anayasasına göre Kırgız Cumhuriyeti demokratik, laik, sosyal ve hukuk devletidir ve şu yüksek değerlere önem verir: 1) birey, onun hayatı, mutluluğu, sağlığı, hak ve özgürlüğü, vatana sevgisi, güvenliği, eğitimi, şeref ve haysiyeti; 2) bağımsızlık, devlet egemenliği, Kırgız Cumhuriyeti'nin milli menfaatleri; 3) Kırgız Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü; 4) Kırgızistan halkının birliği, ülkede barış ve uyum; 5) adalet, hukukun üstünlüğü ve kanun önünde eşitlik kuralı; 6) milli kültürün

⁷¹⁰ Roza K. Düyşeeva, "Sovremennaya političeskaya sistema Kirgizstana i perspektivı ee dal'neysey modernizatsii", (Şubat 2015), <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/KNUDUJSHEEVAR.K.2015-2.pdf>. E.t. 12.02.2017. Karaağaçlı, "Kırgızistan'ın Siyasi Yapısı ve Anayasal Sistemi", a.g.e.

⁷¹¹ Munara Borombayeva, "Tekst novoy Konstitutsii Kirgizstana opublikovan v gazete "Erkin Too", (30 Aralık 2016), <http://kyrtag.kg/society/tekst-novoy-konstitutsii-kyrgyzstana-opublikovan-v-gazete-erkin-too> e.t. 2.03.2017.

ve dilin korunması ve geliştirilmesi, tarihe özenle saygı; 7) ahlak, aile, çocukluk, babalık, annelik, ebeveynlerin bakımı, büyüklere saygı, gelenek ve ilerlemenin uyması/kaynaşması; 8) kişiliğinin ahenkli gelişmesi için elverişli ekonomik, sosyal ve diğer koşulların oluşturulması; 9) elverişli bir ortam.⁷¹² Yüksek değerler Kırgız Cumhuriyeti'nin yasasının ve diğer normatif hukuki eylemlerinin temelini belirler ve bütün devlet organlarının, yerel yönetim organlarının, bunların yetkililerinin faaliyetlerinin anlamı ve içeriğini belirler, ayrıca, vatandaşları ve tüzel kişileri bu değerlerin korunması ve teşvik edilmesine zorunlu kılar.⁷¹³ 4. Hiçbir ideoloji Kırgız Cumhuriyeti yüksek değerlerini baltalamaya amaçlanamaz.⁷¹⁴ “Uluslararası anlaşmalar ve genel kabul görmüş ilkeler ve uluslararası hukuk normlarının uygulanması için prosedür ve şartlar kanunla belirlenir”.⁷¹⁵

Seçimler; genel, eşit ve doğrudan seçim hakkına dayalı gizli oylamayla yapılmaktadır.⁷¹⁶ Bireylerin örgütlenmesi, siyasi partilere, sendikalara ve diğer sivil toplum kuruluşlarına üye olmaları serbesttir. Ancak ordu mensuplarının, kolluk kuvveti mensuplarının ve hâkimlerin siyasi partilere üye olmaları ve herhangi bir siyasi partiyi desteklemeleri yasaktır.⁷¹⁷ Dini, etnik temele dayalı siyasi partilerin kurulması, dini örgütler tarafından siyasi amaçlı faaliyetlerin yapılması yasaktır. Anayasanın 16. maddesi temel hak ve özgürlüklerin devredilemez ve doğuştan olduğunu belirtmiştir. İnsan hakları ve temel özgürlükler Kırgız Cumhuriyeti'nin en yüksek değerleridir. Onlar doğrudan kullanılır, bütün devlet organlarının, yerel yönetim organlarının, bunların yetkililerinin faaliyetlerinin anlamı ve içeriğini belirler.⁷¹⁸ Hiç kimse, cinsiyet, ırk, dil, engellilik, etnik köken, inanç, yaş, siyasi ya da diğer düşünce, eğitim, sosyal çevre, malvarlığı ve benzeri sebeplerle ayrımcılığa tabi tutulamaz.⁷¹⁹

Kırgız Cumhuriyetinde, insan hak ve özgürlüklerini ortadan kaldıran veya azaltan kanunlar, kabul edilemeyeceği, insan hak ve özgürlüklerinin, ulusal güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlık ve ahlakın veya diğer kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla Anayasa ve kanunla sınırlanabileceği belirtilmektedir. Bu tür

⁷¹² Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010, Md. 1, http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru, e.t. 2.03.2017. 2016. Md.1.(1-9). 2010 Anayasasına değişiklik getirilen 2016 tarihli Anayasaya için bkz., http://www.erkintoo.kg/uploads/default/newspapers/30_12_01.pdf, e.t. 2.03.2017.

⁷¹³ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2016. Md. 1(3).

⁷¹⁴ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2016. Md.1(4).

⁷¹⁵ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2016. Md. 6(3).

⁷¹⁶ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, (2010), Md. 2.

⁷¹⁷ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010, Md.4.

⁷¹⁸ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2016. Md. 16(1).

⁷¹⁹ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2016, Md.16.(2).

sınırlamalar askeri veya diğer kamu hizmetinin özelliklerini dikkate alarak getirilebilir. Bu sınırlamaların, belirtilen amaçlarla orantılı olacağı belirtilmektedir. En önemli husus ise insan hak ve özgürlüklerin idari düzenlemelerle sınırlamaya tabi tutulmasının kabul edilemeyeceğinin Anayasada düzenlenmesidir.⁷²⁰ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası sayılan temel hak ve özgürlükler arasında herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulamayacak hususlar arasında; düşünce ve kanaat özgürlüğü, din ve inancını seçme özgürlüğü, etnik kökenini belirleme ve ifade etme özgürlüğü sayılmıştır.⁷²¹

2005'ten önce Kırgızistan parlamentosu 35 üyeli yasama meclisinden ve 70 üyeli halk meclisinden oluşan çift meclisli sistemle çalışmıştır. Her iki meclis üyelerini beş yıllık süre için halk seçerdi. Anayasaya göre, hiçbir parti mecliste mutlak üstünlük kuramazdı.⁷²² Yeni anayasa gereği Cogorku Keneş (parlamento) başbakan ve bakanlar kurulu üyelerini seçmekle yükümlüdür. 27 Haziran 2010 tarihinde gerçekleşen anayasa referandumu ile Kırgızistan, 120 üyeli tek meclisli sisteme geçmiştir. 2010 anayasası cumhurbaşkanı yetkilerini sınırlamış, parlamento görevleri ve sorumluluk alanları genişletilmiş ve böylece Kırgızistan Orta Asya'da ilk olarak parlamenter sisteme geçmiştir.⁷²³ Yeni anayasa ile başbakanın yetkileri artırılmıştır. Ayrıca, devlet başkanı ile birlikte çalışmasını gerektirecek birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Otunbayeva, yeni anayasanın güçler ayrılığı ilkesini uygulamaya geçirdiğini ve yargının etkili ve bağımsız çalışabilmesine imkan tanındığını belirtmiştir. Ayrıca, yeni anayasanın “er ya da geç” diğer Orta Asya ülkelerinin benimseyeceği “yeni bir devlet modeli” ortaya çıkardığını da ifade etmiştir.⁷²⁴

Anayasanın Md.3,(2)'si güçler ayrılığı ilkesinin Kırgızistan siyasal rejiminin “en temel ilkelerinden biri” olduğunu açıkça belirtmektedir. Madde 5,(2)'ne göre, hiçbir grup, örgüt ve kişi devletin sınırları içinde siyasal gücü tek elde toplayamaz. Bunun “en ağır suçlardan biri olduğunu” açıkça bildirmektedir. Devlet başkanının görev süresi 6 yıllık tek bir dönem ile sınırlanmıştır. Madde 61,(2)'ye göre, açıkça aynı kişi birden fazla devlet başkanlığına seçilemeyecektir. Yeni anayasa ile parlamentoya (Cogorku Keneş) devlet başkanını görevinden uzaklaştırmaya ve sağlık gerekçesiyle görevinden erken ayrılmasına yönelik karar alma yetkisi verilmiştir.⁷²⁵ Bu işlemin ardından devlet

⁷²⁰ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2016, Md.20. (2).

⁷²¹ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010, Md.20(5(4-5-6)).

⁷²² Karaağaçlı, “Kırgızistan’ın Siyasi Yapısı ve Anayasal Sistemi”, a.g.e.

⁷²³ A.g.e.

⁷²⁴ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası Günü münasebetiyle düzenlenen törende Kırgızistan Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva’nın konuşması. 5 Mayıs 2011. <http://ia-centr.ru/expert/10447/>, e.t. 2.04.2017.

⁷²⁵ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010, Md.66.

başkanı hakkında yasal işlem başlatabilmektedir.⁷²⁶ Devlet başkanı artık parlamento seçimlerini erkene alma yada hükümeti düşürme yetkisine sahip değildir.⁷²⁷ Ayrıca, yasama sürecini başlatma yetkisine de sahip değildir.⁷²⁸ Hem yasaları veto edememekte, fakat on dört günlük kısa bir süre için (bütçe ve vergiler dışında) yasa tasarılarını bir daha görüşülmek üzere parlamentoya gönderebilmektedir.⁷²⁹ Artık Cogorku Keneş, nispi temsil yöntemiyle beş yıllığına seçilmiş 120 delegeden oluşmaktadır.⁷³⁰ Cogorku Keneş devlet başkanlığı seçimlerine karar verme ve anayasayı değiştirmeye yetkilidir.⁷³¹

2010 Anayasasına uygun olarak, Hükümet ve parlamentonun çoğunluğu daha büyük güçlere sahiptirler ve onların faaliyetlerine cumhurbaşkanının müdahale etme hakkı yoktur. Ancak, siyasi güçler arasında bir arabulucu olarak, halkın ve hükümetin birliğinin ve Kırgızistan'ın egemenlik ve toprak bütünlüğünün sembolü olarak Cumhurbaşkanı, parti tercihleri ve sempatizanlarının üstünde olmalıdır.⁷³²

Yeni Anayasa'ya göre, Kırgız Cumhuriyeti parlamentosu - Cogorku Keneş, yetkileri dahilinde yasama güç ve kontrol görevini yerine getiren en yüksek resmi temsili organdır. Bu unutulmamalıdır ki, seçimleri kazanan parti parlamentoda en fazla 65 sandalye elde edebilir,⁷³³ kalan 55 koltuk diğer partilere gidecektir. Kazanan taraf hükümet kurma hakkına sahip olacaktır,⁷³⁴ ancak Anayasayı değiştirme veya gücünü gasp etmeye yeterli oyu yetmeyecektir.⁷³⁵ Muhalefet, parlamento çoğunluğuna ve hükümete güçlerini kötüye kullanmasına izin vermez. Anayasa, muhalefete parlamento başkanı yardımcısı görevini ve yasal düzenleme ve bütçe komiteleri temsilcilikleri görevlerini garanti eder. Parlamento azınlıkları Hesap Mahkemesi, Merkez Seçim Komisyonu ve Hakimler Seçimi Konseyi'nin kadrosunun eşit oluşumuna katılma fırsatına sahip olacaktır.⁷³⁶

Bu gelişmeler uzun vadede, Kırgızistan'ı parlamenter sistem olarak daha iyi duruma getirmesini sağlayabilir. Fakat, bu süreçte dikkat edilmesi gereken,

⁷²⁶ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010, Md.67.(1).

⁷²⁷ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010. Md. 68.(2).

⁷²⁸ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010. Md.79.

⁷²⁹ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010. Md.81.

⁷³⁰ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010. Md.70.(2).

⁷³¹ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010. Md.74.(1,2).

⁷³² Düyşeeva, "Sovremennaya političeskaya sistema Kırgızstana i perspektivı ee dal'neyşey modernizatsii", a.g.e.

⁷³³ Düyşeeva, a.g.e., ve Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010. Md.70.(1,2).

⁷³⁴ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010. Md.74(3(1)).

⁷³⁵ A.g.e.

⁷³⁶ Düyşeeva, "Sovremennaya političeskaya sistema Kırgızstana i perspektivı ee dal'neyşey modernizatsii", a.g.e.

Kırgızistan'ın kendine has tarihsel, kültürel ve ekonomik şartlarıdır. Kırgızistan'daki siyasal istikrarın sağlanıp/sağlanamaması, parlamenter sistemin sağlıklı işleyebilmesi bu şartlara bağlı olmaktadır.⁷³⁷

3.1.2.2. Siyasi Partiler

1990 yılına kadar SSCB'ye dahil ülkelerde sadece Komünist Parti faaliyet gösteriyordu. Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'da çok sayıda siyasi parti çalışmaya başlamıştır. Ülkede yasal mevzuata uygun olarak tüm siyasi parti, mesleki örgüt ve sendika gibi kurumlar, düşünce özgürlüğü ve toplum çıkarları yönünde faaliyette bulunabilir. Bu hukuk devlet tarafından güvenceye alınmıştır. Siyasi partiler, tüm merkezi ve yerel seçimlere katılarak kendi adayını gösterebilirler. Ülkede sadece mezhep ve dini inançlara dayalı siyasi partiler faaliyet gösteremezler.⁷³⁸

Kırgızistan'ın Adalet Bakanlığı'nda 1 Haziran 2010 tarihine doğru toplamda 115 siyasi parti kaydedilmişse, 1 Aralık 2013'te bu rakam 113'e ulaşmıştır. Günümüzde resmi olarak kaydedilmiş siyasi parti sayısı 200'ü geçmiş durumdadır.⁷³⁹ Bu durum BDT alanında en büyük göstergedir, ancak partilerin sayısı sıfatına uyuşmamaktadır. Partilerin bu kadar çok olması siyasi amaçlara ulaşma gayretinden kaynaklanır. Siyasi sürece karışan tüm partilerin asıl hedefi – iktidara ulaşmaktır. Siyasi partiler de bu prensiple ilerlemektedir. Siyasi partiler parlamentoya ulaşma maksadıyla seçmenlerin oyları için mücadele etmeleri, cumhurbaşkanlık seçimlerde zafere ulaşmaları, ülkeyi kalkındırmaya katkıda bulunmaları gerekirdi. Malesef, uygulamada onlar diğer işlerle uğraşmaktadırlar. Kırgızistan'daki siyasi partiler oluşum sürecini başından geçiriyor oldukları için şimdilik büyük koalisyonlara dahil olamamaktadırlar.⁷⁴⁰

Kırgızistan'da ilk toplumsal siyasi örgütler 1991 yılından itibaren kurulmaya başlamıştır. Kırgızistan demokrasi hareketi ülkede çok partililiğe neden olmuş, 30'a yakın örgütü birleştirmişti (“Asaba”, “Ashar”, “Memorial” kulübü, “Slavyanskiy fond” ulusal kültür merkezi, Kırgızistan sosyal-demokratları v.s.). 1990 yılındaki parlamento

⁷³⁷ Akçalı, “Kırgızistan'da Parlamenter sisteme geçiş: Genel bir değerlendirme”, a.g.e., s. 193-209.

⁷³⁸ Kırgızistan'daki siyasi partiler ile ilgili bilgi için bkz., Bazarbayev, K., Jumagulov, B., *Politiceskiye partii Kirgizstana: teoriya i praktika*, (Bişkek, 2012). <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/bischkek/09685.pdf>, e.t. 2.02.2016.

⁷³⁹ Bkz., Kırgızistan Adalet Bakanlığı resmi websayfası, http://minjust.gov.kg/?page_id=6551, e.t. 10.03.2017. İsaev, Kuseyin., “Sayasiy partiyalar: önügüüsü jana öksüğü” (22 Mayıs 2015). http://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_blog_politics/27021014.html e.t. 10.02.2017.

⁷⁴⁰ Asel D. Murzakulova, *Kırgızstan: Jaran jana mamleket*, Yüksek Öğretim Kurumları için ders kitabı, (Bu ders kitap Polis Asya merkezinin “Vatandaşlık eğitim okulu” projesi çerçevesinde Astana şehrindeki Polonya büyükelçiliğinin desteğiyle basılmıştır), (Bişkek, 2013), s. 97.

seçimlerine partiler katılmamıştır, çünkü, o dönemde bunun için normatif zeminler mevcut değildi (partiler kaydedilmemişti). 1995’te mutlak çoğunluk sistemiyle tek üyeli bölgelere göre Cogorku Keneş’in ilk oturumu seçilmiştir: Yasama meclisi (45 milletvekili) ve Halkın temsilcisi meclisi (35, sonra 65 milletvekili). 2000 yılındaki seçimlerde 12 parti 32 koltuğa sahip olmuştur (%30). İşte bundan itibaren parti oluşumuna olan ilgi artmıştır. Yeni partiler kaydolmaya başlamıştır.⁷⁴¹

1995 yılında 11 parti içinden 9 parti parlamentoya girmeyi başarmıştır. 2000’deki parlamento seçimlerinde 5 parti kazanmıştır. Komünist parti, Kırgızistan sosyal-demokratları partisi, Kırgızistsan birlik partisi, “Erkin Kırgızistan – ErK” ve “Ata-Meken” partileri yeniden zafere ulaşmışlardır. 2000 yılında parlamento yeni partiler ile tamamlanmıştır, onların arasında “Adilet”, “Afgan gazilerinin partisi”, “Benim ölkem”, “Halk partisi” vardı. Seçim yasasının değiştirilmesine bağlı parti sisteminin gelişmesinde belli bir durgunluk dönemi oluşmuş, 2005 yılındaki parlamento seçimlerinde yeniden tek üyeli bölgelerde çoğunluk sistemi getirilmiş, söz konusu partilerin parlamentoya girme imkanını azaltmıştır. 2005’te parlamentoya sadece 4 partinin temsilcileri girmiştir. “Alga Kırgızstan” (13 koltuk), “Adilet” (2 koltuk), “KKP” (1 koltuk), “Novaya sila” (1 koltuk).⁷⁴²

2005 yıllarındaki seçimlerden sonra “hükümetin partisi” fikri anlam kazanmaya başlamıştır. Örneğin, Askar Akayev’in girişimiyle oluşan “Alga Kırgızstan” partisi siyasi güçleri birleştirip, muhalif siyasetçileri parlamentoya sokmamaya gayret göstermeye başlamıştır. “Alga Kırgızstan’a” kıyasla Bakiyev’in döneminde kurulan “Ak Jol” partisi siyasi sistemde korkunç dengesizliği getirmişti. Bu partinin yöneticilerinin gücü, yetkileri bir hayli genişletilmişti. Böyle bir partinin oluşumu iktidarı paylaşırmanın anayasal prensibine uymuyor. Parlamento çoğunluğunu oluşturan “hükümetin partisi” olarak yürütme gücünü ve cumhurbaşkanını denetlemeyi durdurmuştu.

7 Nisan 2010 tarihindeki olaylardan sonra parti oluşumunda kökten değişimler başlamıştır. Yürütölmekte olan anayasal reforma göre Kırgızistan parlamenter cumhuriyet olarak oluşmuş ve %100 orantılı seçim sistemi kabul edilmiştir. Bir parti 120 koltuğun sadece 65’ini almaya hak kazanır diyen anayasal norm getirilmiştir. Bu norm parlamentonun çok partili olmasına garanti veren ve tek partinin eline gücün

⁷⁴¹ Murzakulova, *Kırgızstan: Jaran jana mamleket*, a.g.e., s. 97.

⁷⁴² A.g.e.

toplanması mümkün olmadığını onaylamıştır.⁷⁴³ Neticede, 4 Ekim 2015 son parlamento seçimlerinde Cogorku Keneş'e girmek için mücadele eden 14 partinin içinden 6 parti %7'lik barajı geçerek parlamentoya girmeyi başarmıştır: “KSDP” (38 koltuk), “Respublika Ata-Jurt” (28 koltuk), “Kırgızstan” (18 koltuk), “Önügüü-Progress” (13 koltuk), “Bir Bol” (12 koltuk), “Ata-Meken” (11 koltuk).⁷⁴⁴

Kırgızistan'daki siyasi partilerin hiçbiri kitlesel niteliğe sahip değildir. Onlar halkın belirli bir sosyal tabakasının menfaatlerini gözetmezler, tam tersi, çeşitli kategorideki seçmenleri kendilerine çekip, sayılarını çoğaltmaya çalışmaktadır. Malesef, partilerin programları, ideolojik yönleri olmadığı için sadece resmi nitelikte oluşturulmuştur. Bu nedenle, parti ile halkın ortasındaki iletişim sadece seçim sırasında medyanın yardımıyla kurulup, partinin örgütlenme rolü bu süreçte çok zayıf kalmaktadır. Unutulmamalıdır ki, parti sisteminin zayıflığı siyasi sistemin gelişmesini de engelleyebilir.⁷⁴⁵

Günümüz yönetim devrinde elinde resmi gücü olanlar muhalefet olabilecek güçlü parti liderlerini devlet görevlerine görevlendirmekle “siyasetten oyalama geleneği” devam etmektedir. Böyle bir durum Akayev, Bakiyev döneminde de olmuştur. Diploması alanında yetenekli kadroların çok olmasına rağmen birçok parti liderlerini elçilik görevlerine göndermeleri buna kanıttır. Daha bir dikkat edilmesi gereken durum, parti liderlerinin seçim öncesi veya normal, yaz günleri yurtdışı büyük devletlerin (Rusya, ABD, Kazakistan v.s.) hükümetleri, siyasi elitleriyle istişareler yapması, bazı durumlarda maddi yardımları, manevi-siyasi destek almaları çeşitli olumsuz düşünceleri uyandırır. Bu nedenle Kırgız siyasi eliti gelecekte başka ülkelerin önünde bağımlı olmaya mecbur gibi fikirler doğmaktadır. Bu mecburilik Kırgızistan'ın tüm tarımı, iç-dış güvenliğinin başkalarına tamamen bağımlı olacağı anlamını taşır. Bu durum, Kırgızistan'da çok partililiğe dayanan parlamenter yönetime geçiş çabasına engel teşkil ederek, onu geliştirmemeye dış faktörlerin en büyük etkisi olarak kaldığı imajını vermektedir. Komşu ülkeler, özellikle Rusya, ülkenin bu tür adımlarının geleceği olmadığını açık bir şekilde dile getirmektedir. 2010 yılında dönemin Rusya devlet başkanı Dmitriy Medvedev Kırgızistan'da parlamenter devlet kurmak boş bir hayal olduğunu, bunun devleti yıkılmaya götüreceğini açık bir şekilde belirtmiştir.⁷⁴⁶

⁷⁴³ <http://www.easttime.ru/analytics/kyrgyzstan/rol-politicheskikh-partii-kyrgyzstana-i-postroenie-parlamentskoi-demokrarii/11525>, e.t. 10.03.2017.

⁷⁴⁴ <http://www.foms.kg/images/zip/kyr.pdf>, e.t. 10.03.2017.

⁷⁴⁵ Murzakulova, *Kırgızstan: Jaran jana mamleket*, a.g.e., s. 97.

⁷⁴⁶ <http://kommersant.ru/doc/1502512>, e.t. 12.02.2017.

Diğer bir eksiklik, halk tarafından, Kırgızistan'daki partilerin demokrasisi gelişmiş, daha çok parlamenter yönetim deneyimine sahip ülkelerle yaptıkları işbirliğinin yeterli bulunmamasıdır. Sadece, “Ata-Meken” partisinin Sosyalist komintern ile bağlantısı, Rusya'nın “Spravedlivaya Rossiya” partisi ile çok nadir ilişkisini hesaba katmadığımızda, Kırgız partileri uluslararası işbirliğinden uzak kalmaktadır.⁷⁴⁷ Daha bir önemli sorun, demokrasinin bir göstergesi – muhalefetin olmasıdır. İsayev'e göre, malesef, Kırgızistan'da muhalefetin özgür yaşamasına yasal olarak imkan tanınmıyor. “Kime muhalefet diyoruz? Hükümete küsenin, bağırının, talep edenin hepsine mi muhalefet diyeceğiz? Şimdiki parlamentoda muhalefet kağıt üstünde var, uygulamada yok diyebiliriz. Hükümetin ulaşmayan fraksiyonlarda (hizip) görüş birliğinin, prensiplerin olmayışı dolayısıyla “muhalefet denilenler de cumhurbaşkanının gözüne bakmaktadır” gibi fikirleri çok duymaktayız” demektedir. 2014 yılında “Kırgız Cumhuriyeti'nde muhalefet faaliyeti hakkında” yasal proje tartışmaya konulmuş, ancak hala sonuçlanmamıştır. İsayev, “eğer, yasal olarak muhalefet faaliyetlerinin türleri ve formları, muhalefetin hakları-görevleri, kısacası, muhalefet tanımı somut bir şekilde yazılırsa demokrasiye bir adım daha yaklaşmış olurduk. Muhalefet konusunda yasa kabul edilirse, devletin önündeki muhalefetin ve resmi hükümetin de sorumluluğu netleşir, siyasi durumumuz yasal çerçevesi de çizilirdi düşüncesindeyiz. Aksi takdirde, hükümetin etkisinde kalan medya kuruluşlarının muhalefet güçlerini tek taraflı eleştirme, kötöleme, halka düşman olarak gösterme “geleneği” devam eder” demektedir.⁷⁴⁸ Bu görüntü siyasi mücadelenin demokratik gelişimine olumsuz etki etmektedir.

Daha önemli faktör, partileri geliştirmede, seçimlerde başarıya ulaşmada bölgesel faktör önemli rol oynamaktadır. Bundan sonra da bunun önemi daha da artacak gibi gözükmektedir. Parti liderlerini seçerken kuzey-güney faktörü hepsinin hesaplayacağı realiteye dönüşmüş durumdadır. Resmi hükümet ile bölgesel siyasi güçler arasında parti menfaatleri değil, cemiyet, klan menfaatlerinin öne çıktığı hesaplaşmalar, pazarlıkların aktif bir şekilde yapıldığını fark etmek mümkündür. Bunun bir kanıtı olarak Kamçibek Taşiyev'in (eskiden tek parti olan Ata-Jurt partisi lideri) mahkeme aracılığıyla “temizlenme çabası”⁷⁴⁹ göstermek mümkündür. Parti lideri

⁷⁴⁷ Kuseyin İsayev, “Sayasiy partiyalar: önügüsü jana öksüğü” (22 Mayıs 2015). http://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_blog_politics/27021014.html e.t. 10.02.2017.

⁷⁴⁸ A.g.e.

⁷⁴⁹ Nazgul Begalieva, “Tashiev: Ya nameren nastaiwat' na snyatii sudimosti”. *Vecherniy Bishkek*, (20 Ekim 2014), http://www.vb.kg/doc/290357_tashiev:_ia_nameren_nastaiwat_na_sniatii_sydimosti.html e.t. 10.02.2017.

hangi bölgede doğup büyüdüyse partiyi de ilgili bölgeye ait yapanlar az değildir. Dolayısıyla parti liderlerini “arkalık-andijanlık” (Kırgızistan’ın kuzey bölgesinde doğup büyüyenleri – arkalık, güney bölgesi, yani Özbekistan’ın Andijan şehrine yakın bulunan güney bölgesini andijanlı olarak adlandırmaktadır) prensibiyle seçmek geleneğe dönüşmeye başlamıştır. Buna, “Respublika Ata-Jurt” (Babanov-Taşiyev) partisi⁷⁵⁰ örnek teşkil etmiştir. Diğer siyasi güçler de aynı yolda ilerlemeye çalışmaktadır. Partilerin kendi bünyelerinde “genç parti üyelerini” oluştururken de “kuzey-güney” fenomeniyle hesaplaşmaya, dengelemeye çalıştıklarını görmek mümkündür.

Ancak, yukarıdaki bahsedilen tüm gelişme ve eksiklikleri genelleştirecek olursak, Kırgızistan’ın çok partililik oluşum yolunda gitmekte olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Yeni siyasi sistem partilere kendi programlarını yürütmeye geniş imkanlar sundu. Parlamentoda çok vekile sahip partiler koalisyonu birleşip, onlara hükümeti kurma imkanı verildi. Kırgızistan’da çok partili sistem kuruldu, ancak, partilerin sivil toplumun önemli kurumuna dönüşmesi için daha çok zaman gerektirir. Genel milli siyasi partileri kurma aracılığıyla çok partili gerçek siyasi sistem kurulmalıdır. Ülkenin siyasi kültürünün seviyesini partilerin değerlemesine (gücüne) bakarak anlamak mümkündür. Kırgızistan’ın şimdilik parti temelinde inşa edilen gerçek parlamentarizm deneyimi yoktur. Sivil toplumun deneyimine sahip olmak zor ve ağır bir görevdir.

3.1.2.3. Sivil Toplum Örgütleri

Son 50 yıl içinde dünyanın çoğu ülkesinde sivil toplumun mevcudiyetine devletin kalkınmasını olumlu etkileyen, demokratik istikrarın temel şartı olarak bakılmaktadır. Bilim insanları arasında sivil toplumun yüzden fazla tanımlamaları vardır. Onun temelini demokrasi ile sivil toplumun ortasındaki ilişki oluşturur. Sivil toplumun temel amacı devletin siyasetini etkilemektir. Sivil toplumun katılımıyla hükümetin en iyi kararları almasına imkan tanınır. Çünkü, sivil toplum sosyal grupların içindeki amaçları, ihtiyaçları belirler, oluşturur, sağlamlaştırır. Neticede hükümet, doğru, faydalı bilgilere sahip olur; yönetim sürecinde bunlara dayanarak işini yürütür.

⁷⁵⁰ Ömürbek Babanov liderliğindeki Respublika partisi ile Kamçibek Taşiyev liderliğindeki Ata-Jurt partisi 2015 parlamento seçimleri öncesi birleşip, “Respublika-AtaJurt” partisi olarak parlamento seçimlerine katıldılar. Ancak, 16 Kasım 2016 tarihinde söz konusu parti tekrar ayrılma karar aldılar ve bir sonraki seçimde ayrı ayrı parti olarak katılacaklardır. Ancak, parlamentodaki “Respublika Ata Jurt” fraksiyonu parlamentodaki süresini sonuna kadar çıkaracaklardır. (16 Kasım 2016). <http://www.azattyk.org/a/28120225.html> e.t. 9.03.2017.

Kırgızistan'da 90'lı yılların başında beklenmedik bağımsızlık ekonomik krize ve aynı zamanda sivil toplum sektöründe hızlı bir büyümeye neden olmuştur. Gelişmekte olan sektör, çoğunlukla dış yardım fonunun anında bulunabilmesi ve devletin nüfusun artan yoksulluğuna hitap etmemesi nedeniyle hizmet sunumuna odaklanmıştır.⁷⁵¹ Yeni bağımsız Orta Asya devletleri, önemli doğal kaynaklar ve daha büyük iç pazarlarla donatılmış ve yabancı yatırım çekmişken, Kırgızistan kaynak zenginlikten yoksun ve yeni STK'ların oluşumunda artışa neden olan ülkede, gelişen tek şube uluslararası krediler ve yardımlar olmuştur.⁷⁵² 2000'lerin başında Kırgızistan'da 3000'den fazla STK kaydı yapılmıştır.⁷⁵³ STK'ların patlayan büyümesi, Kırgızistan'ın Orta Asya'da "demokrasi adası" olarak genel vizyonuna kesinlikle katkıda bulundu: "Birçok hesapta Kırgız Cumhuriyeti, Sovyet sonrası Orta Asya'da "sivil toplum" kurumlarının hızla büyüdüğü demokratik gelişimin bir örneğidir".⁷⁵⁴

2005 ve 2010'daki devrimlerin ardından Kırgızistan'a ve kayıtlı STK'lara olan yardımlar artmaya devam etmiştir.⁷⁵⁵ Donör yardımı 2010 devriminden sonra zirveye ulaşmış olabileceği ve şimdi azalmaya başladığı anlaşıyor.⁷⁵⁶ ACSSC (*Association of Civil Society Support Centers*), Kırgızistan Cumhuriyeti'nde 2013 yılında 10.627 kayıtlı STK'yı⁷⁵⁷ saymıştır, ve bunların içinden %33'ü "aktif",⁷⁵⁸ olarak nitelendirilmiştir. Genel olarak, Kırgızistan'daki STK sektöründe kayda değer bir kentsel-kırsal

⁷⁵¹ Charles Buxton, "NGO networks in Central Asia and global civil society: potentials and limitation", *Central Asian Survey*, Cilt 28, No 1 (2009), s. 46. Giffen, Janice; Earle, Lucy; Buxton, Charles; *The development of Civil Society in Central Asia*, (INTRAC NGO Management and Policy Series, 17, Oxford: INTRAC, 2005), s. 110.

⁷⁵² Joyce Connery, "Caught Between a Dictatorship and a Democracy: Civil Society, Religion and Development in Kyrgyzstan", *The Fletcher Journal of Development Studies*, Cilt 16 (2000), s. 3. <http://fletcher.tufts.edu/Praxis/Archives/~media/Fletcher/Microsites/praxis/xvi/Connery.pdf> . e.t. 8.03.2017.

⁷⁵³ Erica Marat, "Civil society in Kyrgyzstan before, during and after the March 24 Revolution", *Helsinki Monitor*, Cilt 16, No 4 (2005), s. 268. <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=84c2c0a7-01be-4313-9510-6dad61c6d69e%40sessionmgr4004&vid=2&hid=4114>. (Akt. Rothermel, Kathrin-Ann, "Sivil Society conceptions in the Kyrgyz Republic", (2014), http://iep-berlin.de/wp-content/uploads/2014/10/Paper_Rothermel.pdf, e.t. 1.02.2017).

⁷⁵⁴ Erkinbek Kasybekov, "Government and Nonprofit Sector Relations in the Kyrgyz Republic", Ruffin, M. Holt; Waugh, Daniel C. (der.), *Civil Society in Central Asia*, (Seattle: University of Washington Press, Center of Civil Society International, 1999), s. 71. Rothermel, Kathrin-Ann, "Sivil Society conceptions in the Kyrgyz Republic", (2014), http://iep-berlin.de/wp-content/uploads/2014/10/Paper_Rothermel.pdf, e.t. 1.02.2017.

⁷⁵⁵ Kanykey Jailobaeva, "Zusammenarbeit zwischen internationalen Entwicklungsorganisationen und Zivilgesellschaft in Kirgistan seit April 2010: Perspektiven, Risiken und Beschränkungen", *Zentralasien-Analysen*, No 60 (2012), s. 2-10. (Akt. Rothermel, "Sivil Society conceptions in the Kyrgyz Republic", a.g.e.).

⁷⁵⁶ ACSSC (Association of Civil Society Support Centers) (2013). The Status and Prospects of Development of the Non-Governmental Sector in Kyrgyzstan, Study with the help of USAID, (Bişkek: 2013), s. 11.

⁷⁵⁷ ACSSC 2013: 12

⁷⁵⁸ ACSSC 2013: 12.

bölünmeyi not ettiler.⁷⁵⁹ Ülkenin en büyük iki kentinde (Bişkek ve Osh) bulunan STK'ların % 63'ü "aktif" olarak nitelendirilmektedir.

Büyük bir STK sektörü genellikle sağlıklı bir sivil toplumun göstergesi olarak görülür. Bununla birlikte, bir çok analist, Kırgızistan'ın sivil toplumunu, bağışçıların çıkarları tarafından hakim ve manipüle edildiği şeklinde eleştirilmektedir.⁷⁶⁰ Diğer yandan, Kırgızistan'da sivil toplum örgütleri diğer Orta Asya ülkelerine göre daha etkin görünmelerine karşın önemli derecede kusurludur. Çünkü, Kırgızistan'da sivil toplum örgütlerinin çoğu Batılı bağışçılara bağlıdır. Bundan dolayı da güçlü değildirler. Batılı bağışçıların Kırgızistan'a sağladığı yardımlarda kesinti oluşmaya başlamasıyla Kırgızistan'da faaliyette bulunan sivil toplum örgütlerinin çoğunun sonu gelmiş olacaktır. Sivil toplum örgütlerinin Batılı bağışçılara bağımlı olmalarının asıl nedeni olarak ülkede yerel düzeyde bağışta bulunacak bağışçının bulunmamasını söylenebilir.⁷⁶¹

Diğer yandan, Kırgızistan'daki sivil toplum örgütler ülkedeki siyasi partiler gibi bölgesel ve hemşehrilik ilişkileri altında örgütlendiklerinden sağlıklı yurttaş bilinci sergileyememektedir.⁷⁶² Başka bir deyişle, Kırgızistan'daki sivil toplum örgütleri yurttaş bilincinin gelişmesi ve ortak hareket etmesi bakımından bir hayli geri bir düzeyde olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda Kırgızistan'daki sivil toplum örgütlerin daha gelişme aşamasında olduğu ve halkın bu örgütlere aktif katılım sağlamakta isteksiz davrandıkları söylenilebilir. Bağımsızlık sonrası siyasi gelişmelerdeki liberalleşme rüzgarına karşın Kırgızistan'daki sivil toplum örgütleri hala zayıf bir durum sergilemektedir.

Tüm bunlara rağmen günümüzde sivil toplumun rolü artmıştır. Örneğin, seçimler yapılırken sivil toplum örgütleri; seçimlerin temiz, şeffaf geçmesi için aktif rol oynamaktadır. Seçim sonuçlarıyla ilgili kendi değerlendirmelerini yaparlar. Bazı kararları bazen tekrar gözden geçirmeyi talep ederler. Kırgızistan'da sivil toplum

⁷⁵⁹ Aynı zamanda, Buxton, "NGO networks in Central Asia and global civil society: potentials and limitation", a.g.e., s. 44.

⁷⁶⁰ Boris Petric, "On a mangé nos moutons, le Kirghizstan, du berger au businessman", Abélès, Marc; Petric, Boris, (der.), *Anthropolis, une collection dirigée Paris*, (Berlin: Éditions de la MSH, 2013). (Akt. Rothermel, "Sivil Society conceptions in the Kyrgyz Republic", a.g.e.).

⁷⁶¹ Joyce Connery, "Caught Between a Dictatorship and a Democracy: Civil Society, Religion and Development in Kyrgyzstan", *The Fletcher Journal of Development Studies*, Cilt 16 (2000), s. 10-11. <http://fletcher.tufts.edu/Praxis/Archives/~media/Fletcher/Microsites/praxis/xvi/Connery.pdf> . e.t. 8.03.2017.

⁷⁶² John Anderson, "Creating a Framework for Civil Society in Kyrgyzstan," *Europe-Asia Studies*, Cilt 52, No 1 (2000), s. 87-88.

tarafından çeşitli faaliyetler gerçekleştirilir. Örneğin, 2007 yılındaki parlamento seçimlerinden sonra “Ben inanmam” adlı faaliyet gerçekleşmiştir. Devletin kabul ettiği kararları değerlendirmekle beraber sivil toplum kendi fikirlerini de beyan etmektedir. (Örneğin, 2007 yılında sivil toplumun baskısıyla Kırgızistan HIPC (*Heavily Indebted Poor Countries*)⁷⁶³ (ХИПКИ) programına dahil edilmemişti).⁷⁶⁴

Sivil toplum devletin kararlarını gözlemleyip denetler. Bununla birlikte sivil toplumun önemli görevlerinden biri – toplumsal bakış açısı medya aracılığıyla oluşturmaktır. Sivil toplum hükümete yasa dışı yollarla el koymaya izin vermemeye ve zamanında topluma haber vermeye yardımcı olur. Sivil toplum, insan haklarını korumaya “yol gösterici” olarak hizmet eder, topluluk faaliyetlerini organize eder.⁷⁶⁵

3.1.3. Kırgızistan’da Yeni Bir Demokrasi Anlayışı

2005 ve 2010 yıllarındaki iki iktidarın değişmesi Kırgızistan’a, karanlık bir demokrasi olarak belirsiz bir şöhret kazandırmış ve bu yeni devrimlerin ancak halk protestosunun aşırı baskısı altında gerçekleşmesi sağlanmıştır. Kamu protesto uygulamaları 2010’da en son şiddet değişikliği ile kaybolmamıştır. 3 Ekim 2012’de, birkaç meclis üyesi tarafından yönetilen bir grup protestocu, Hükümet Evi’ni ele geçirmek için başarısız bir girişim üstlenmiştir. Protesto eylemi başlangıçta, Kırgızistan Hükümeti ile ülkede önde gelen altın madenciliği şirketi olan Kumtor Operating Company arasındaki anlaşmayı yeniden gözden geçirme talebiyle başlamıştır. Anti altın madenciliği protestosu hızla şiddete dönüşmüş ve protestocular Hükümet Binası çitine tırmanmaya çalışmıştır.⁷⁶⁶ Protesto liderlerinden biri olan milletvekili Kamchibek Tashiev’in, diğer protestocuları cesaretlendirdiği videoya kaydedilmiştir. Ancak, miting, polis tarafından dağıtılmış, organizatörler gözaltına alınmış ve kilit lider Tashiev yargılanmış, bir yıl beş ay hapse mahkûm edilmiştir.⁷⁶⁷ Ancak bu oldukça kısa ve garip olayın önemli bir değeri “sokak demokrasisi” olarak adlandırılan olguyu göstermektedir. Yani, Kırgız Cumhuriyeti’nde demokratik özgürlükler, insan hakları ve vatandaşların katılımıyla ilgili söylemler, çeşitli gerçeklik faktörleri tarafından

⁷⁶³ <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2016/031516.pdf>, e.t. 12.02.2017.

⁷⁶⁴ Murzakulova, *Kırgızstan: Jaran jana mamleket*, a.g.e., s. 90.

⁷⁶⁵ A.g.e., s. 90.

⁷⁶⁶ RFE/RL Kyrgyz Service, “Hundreds rally in Bishkek against Kumtor Gold Mine”, *Radio Free Europe/Radio Liberty Kyrgyz Service*, (3 Ekim 2012).

https://www.ecoi.net/local_link/228056/350139_de.html

⁷⁶⁷ Begalieva, “Tashiev: Ya nameren nastaiivat' na snyatii sudimosti”, a.g.e.

çarpıtılmış ve “sokak demokrasisi” olarak adlandırılan melez bir rejime yol açmıştır.⁷⁶⁸ Kırgızistan’da sokak demokrasisi akademik bir terim değildir. Yerel halkın bu küçük ülkedeki kaotik özgürlüğü açıklaması için oldukça kullanışlı bir yoldur. Sokak demokrasisi, çoğunlukla yerli halk tarafından, Bişkek’de Beyaz Saray olarak da bilinen Hükümet Evi’nin ve hem Kırgızistan’ın başkentinde hem de illerde bulunan diğer önemli idari binaların dışındaki protesto eylemlerine atfen kullanılır.⁷⁶⁹

Bu olayın diğer bir özelliği, buna “Beyaz Saray Çit Fenomeni” isimlendirmesinin güçlendirmesidir. 2005 ve 2010 yıllarında Beyaz Saray, bazen illerden kilometre yürüyerek Başkan’ın ve yönetiminin Bişkek’teki fiziksel konumuna ulaşan protestocular için nihai varış yeri idi. Protestocuların talepleri ve sloganları zaman zaman değişmektedir: Beyaz Saray’a ulaşmak, çiti geçmek, Başkanlık Salonuna girmek ve yeni bir lider ilan etmek. Başkan ve Beyaz Saray, iki güçlü başkanlık rejimi altında iktidar sembolü haline gelmiştir. Günümüzde Kırgızistan kendisini bir parlamenter demokrasi olarak tanımlamakla birlikte, Parlamento ve Başkan Beyaz Saray’da bulunmakta ve bu da yine popüler hoşnutsuzluğun bir hedefi haline gelmektedir. Günümüzde herhangi bir sorunla karşı karşıya olan insanlar protesto gösterisine gitmektedir. Protesto eylemleri bir tür işe dönüşmektedir; politikacılar yararları için protesto eylemi uygulamakta, insanlar para kazanmak için bir araç olarak kullanmaktadır.

Dönemin parlamento sözcüsü Asylbek Jeenbekov, 3 Ekim 2012 çit deneyiminin (olayının) hemen ardından, genel kurul toplantısında Kırgızistan’ın sokak demokrasisinden parlamento demokrasisine geçmesi gerektiğini vurgulamıştır: “Barışçıl toplantılar yasaklanmaz, ancak kanun, hükümetin şiddet yoluyla devrilmesine izin vermez”.⁷⁷⁰ Bununla birlikte, bunu yapmak Kırgızistan’da son yirmi yıldır oluşan siyasi kültüre bakarsak zorlu bir görev olabilmektedir.

Kırgızistan’daki çalkantılı politik gelişmeler, kendi iç propagandaları yapmak için Orta Asya otoriter rejimlerine kullanışlı bir argüman olabilmektedir. Olumsuz dinamikler çeşitli faktörlere bağlı iken, son Kırgız deneyimi, yerel diktatörler için

⁷⁶⁸ Maksim Artemyev, “Ulichnaya demokratiya po-kirgizski”. *Новая Политика (Novaya Politika)*, (9 Kasım, 2006). <http://old.novopol.ru/-ulichnaya-demokratiya-po-kirgizski-text13071.html>. E.t. 10.02.2017.

⁷⁶⁹ Aijan Sharshenova, “The European Union’s assistance to Kyrgyzstan: Good intentions, mixed results”, Axyonova, Vera (der.), *European Engagement Under Review: Exporting Values, And Practices To The Post Soviet Space*, (Stuttgart: Ibidem Press, 2015), s. 112-113.

⁷⁷⁰ Aliya Moldaliev, “Neudavshiysya perevorot”, *Slovo Kyrgyzstana Gazetesi*, (5 Ekim 2012). E.t. 12.02.2017. <http://slovo.kg/?p=13264>.

demokratik gelişim yolunun kırılganlığını ve istikrarsızlığını göstermek açısından ve kendi otoriter konumlarını sağlamlaştırmak için elverişli bir örnektir.⁷⁷¹

Sokak demokrasisi, savunmasız devletle birlikte hem kusurlu bir demokratikleşme sürecinin hem de başarılı demokratikleştirme için engelleyici bir faktörün sonucudur. Bir yandan, sokak demokrasisi kavramı, demokratik özlemlerin ve söylemin beceriksiz bir çocuğudur. Öte yandan, sokak demokrasisinin sıkça yaptığı protesto eylemleri, hukukun üstünlüğü ve şiddet içermeyen kanuni vatandaş katılımı fikrini zayıflatmakta ve çarpıtmaktadır. Buna ek olarak, istikrarsız Kırgız demokrasisi, liberal olmayan bir toplumda demokratik ilkeler teşvik edilirse işlerin nasıl ters gidebileceğinin bir örneği haline gelmiştir. Kırgızistan'ın sürekli istikrarsızlık durumuna atıflar, iç dinleyicilerine hitap ederken demokrasiyi felakete çeviren Orta Asya'daki otoriter liderlerin söyleminde güçlü bir argüman haline gelmiştir. *“Komşu Kırgızistan tam demokratik bir düzen tesis etmeye çalışınca, halen içinden çıkamadığı bir felakete sürüklendi. Aynı şey Ukrayna ve Gürcistan'da da görülmektedir. Halk da görmektedir. Önce ekonomi, sonra siyaset olmalıdır. Kademe kademe ilerlemek gerekmektedir”*.⁷⁷²

3.2. Avrupa Birliği'nin Orta Asya Ülkeleri ve Kırgızistan Politikası

Orta Asya bölgesinde AB, yeni bir aktördür. Bununla birlikte, ilk adımı 2007'de değil, 1991'de yapmıştır. AB, Doğu Avrupa ve Orta Asya'dan 12 bağımsız yeni devlete bağışlar sağlayan BDT için Teknik Yardım (TACIS) programıyla gelmiştir. AB'nin değişik bölgelerle karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, Orta Asya bölgesi (Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan), hem genişleme perspektifi hem de Avrupa Komşuluk Politikası kapsamına girmemektedir. Son genişlemeyle AB'yi ilgilendiren önemli yakın çevre bölgelerinden biri olduğu görülmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren AB, söz konusu bölge için birtakım ekonomik, siyasi ve hukuki girişimleri olmuştur. Ancak bölgede varlığını ve etkinliğini gösterememiştir. Diğer bölgesel ve uluslararası aktörlerin yanında ikincil bir rol üstlenmekle yetinmiştir.⁷⁷³ Bunun nedeni ise o dönemde başta Balkanlar olmak üzere

⁷⁷¹ Sharshenova, *The European Union's assistance to Kyrgyzstan: Good intentions, mixed results*, a.g.e. s. 114.

⁷⁷² Nursultan Nazarbayev, (2010). “Önce ekonomi, sonra siyaset”. *Euronews.*, 15 Ocak. E.t. 10.02.2017. <http://tr.euronews.com/2010/01/15/nazarbayev-once-ekonomi-sonra-siyaset>.

⁷⁷³ Esra Hatipoğlu, “Avrupa Birliği-Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (Mu?)”, *OAKA*, Cilt 3, No 5 (2008), s. 1.

AB'nin Avrupa içi sorunlara ve genişlemeye önem vermesidir.⁷⁷⁴ Fakat 11 Eylül ve diğer uluslararası olaylar ve AB'nin genişlemesi ve derinleşmesine bağlı gelişmeler, AB'nin, dış ilişkilerini yeniden incelemesine neden olmuştur. Orta Asya da bu çerçevede değerlendirilmiştir.⁷⁷⁵ Bilhassa 2000'ler sonrası Orta Asya bölgesine ağırlık vermesinin nedeni AB'nin pragmatik ve ideal gerekçeleridir.⁷⁷⁶

Aralık 1995 Madrid Zirvesinde belirlenen ODGP çerçevesinde AB üye devletlerinin bölgeyle ortak dış politika yürütmesini ve ikili ilişkilerini ortak dış politika kapsamına alınması kararlaştırılmıştır. AB, bölgenin önemli hammadde potansiyeline sahip olması; bölgenin Avrupa ile Asya ve Uzakdoğu arasında bağlantı oluşturması; Çin, Rusya, ABD, Türkiye ve İran gibi güçlerin bölgeyle ilgilenmeye başlaması; oldukça fazla tüketicinin olduğu bir pazarın olmasından dolayı büyük bir kalkınma potansiyeli sahip olması; istikrarlı durumunun olmamasından dolayı uyuşturucu ve silah ticareti, uluslararası organize suçlar için önemli kapı oluşturması; bölgenin de AB ve üye devletlerle daha yoğun ilişkide bulunmak istemesi gibi nedenlerden dolayı bölgeyle ilgilenmektedir.⁷⁷⁷ Bölge Afganistan'a yakın olduğundan yasadışı göçmenler, uluslararası terörizm ve uyuşturucu ilaçların Avrupa Birliği'ne ihracat için dinamik olarak gelişen Orta Asya bölgesinin bir geçiş koridoru olduğu gösterilebilir.⁷⁷⁸

Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirmesi AB ekonomisi için büyük kazanç getirecektir. AB, bölge stratejisinde ve kullanmakta olduğu araçlarında, önceliği ekonomiye verdiği dikkat çekmektedir. AB ve üye devletleri, Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarını (başta Kazakistan ve Türkmenistan olmak üzere) enerji arzlarını çeşitlendirmek ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak için bir fırsat olarak tespit ettiler. Bu ülkelerin sahip oldukları geniş petrol ve doğalgaz kaynakları, Avrupa'nın enerji genişleme politikaları ve gelecekteki ekonomik refahı için iyi fırsatlar sunmaktadır. Dahası, Avrupa'nın "yakınında" yakın coğrafi konumu, bu ülkeleri AB için çok stratejik hale getiren ek bir faktördür. Dolayısıyla Orta Asya ülkeleri ile

⁷⁷⁴ Hatice Yazgan, "Normatif Güç Kavramı ve Realpolitik arasında Avrupa Birliği'nin Orta Asya Ülkeleri ile İlişkileri", *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, Cilt 7, No 1 (Mayıs 2010), s. 145.

⁷⁷⁵ Hatipoğlu, "Avrupa Birliği-Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (Mu?)", a.g.e., s. 1.

⁷⁷⁶ Samur, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası: İdealist Söylemlerin Yetersiz Eylemlerle Yürütme Çabası", a.g.e., s. 8.

⁷⁷⁷ Nahit Töre, *Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri*, (İstanbul: İstanbul Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1996), s. 14.

⁷⁷⁸ Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", *OAKA*, Cilt 4, No 8 (2009), s. 98.

stratejik bir ortaklık kurmak ve ilişkilerini güçlendirmek istemektedir.⁷⁷⁹ Ayrıca, AB'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinde güvenlik faktörü önemli yer tutmaktadır. Zira, kıta güvenliğini tehdit edici unsurların (nüfus ve sağlık, ekoloji, aşırı köktenci akımlar, uluslararası uyuşturucu ticareti, bölgesel ve etnik çatışmalar ve uluslararası terörizm) ve bölge dışı istikrarsızlığın Avrupa'ya taşınabilir korkusu vardır. Söz konusu sorunlar bölge kaynaklı ve bölge geçişlidir. AB'nin bu sorunları çözmesi için bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirmesi gerekmektedir.⁷⁸⁰

Demokrasi ve güvenlik arasındaki ilişki, 11 Eylül sonrası dünyada özellikle dikkat çekmiştir. Mevcut genel kanı, ABD'nin ve AB'nin politikası arasında gözle görülür bir benzerliğe sahip olan ve liberal demokrasilerin birbirlerine karşı savaşa girmeyen demokratik barış tezinin etkisiyle, demokrasinin en güvenli güvenlik garantörü olmasıdır.⁷⁸¹ Bu bağlamda AB'nin bölgeyle ilgili politikasında değişiklikler planladığının başlıca belirtisi Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde "Güvenliğimiz için en iyi korunma, iyi yönetilen demokratik devletler dünyasıdır".⁷⁸² Demokrasi ve güvenlik arasındaki bu bağlantının bir sonucu, demokratikleştirmenin AB'nin gündeminde, özellikle Orta Doğu'da değil, aynı zamanda Orta Asya'da da gündeme geldiğidir.⁷⁸³

Demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi, Orta Asya'ya da dahil olmak üzere AB'nin dış ve kalkınma politikasının temel amacı olarak defalarca belirtildi. İnsan hakları ve demokrasi, "kendi başına takip edilecek evrensel değerler" olarak değerlendirilmenin yanı sıra, çatışma önleme ve çözümü için hayati araçlardan biri olan Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşmanın ayrılmaz bir parçası olarak görülüyor ve terörle mücadele için vazgeçilmez bir çerçeve olarak belirlenmiştir.⁷⁸⁴ Bunlar hem AB'nin dış politika hedeflerini tamamlayıcı nitelikte olmayıp, aynı zamanda hem AB kalkınması

⁷⁷⁹ Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", a.g.e., s. 98-99. Bkz., Karluk, Sadık Rıdvan, "Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği'nin Orta Asya Ülkeleri ile Olan İlişkileri ve Bölgeye Yönelik Stratejisi". (II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi), (http://bildiri.anadolu.edu.tr/papers/bildirimakale/1073_b220p82.doc), (<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-263-2014070721sosbilkongre50.pdf>). E.t. 12.02.2017.

⁷⁸⁰ A.g.e., s. 95-119.

⁷⁸¹ Gordon Grawford, "Promoting Democracy in Central Asia: What's Needed and Why It Won't Happen", *Sicherheit und Frieden (S+F) / Security and Peace*, Cilt 25, No 3, Themenschwerpunkt: Ethische Aspekte von Auslandseinsätzen (2007), s. 134.

⁷⁸² European Council, (Aralık 2003). European Security Strategy: A Secure Europe a Better World, s. 10. <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, e.t. 12.12.2016.

⁷⁸³ Thomas Carothers, *Critical Mission. Essays on Democracy Promotion*, (Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2004), s. 63. Akt. Grawford, "Promoting Democracy in Central Asia: What's Needed and Why It Won't Happen", a.g.e., s. 134.

⁷⁸⁴ Gordon Grawford, "EU Human Rights and Democracy Promotion in Central Asia: From Lofty Principles and To Lowly Self-Interests", *Perspectives on European Politics and Society*, Cilt 9, No 2 (2008), s. 174.

hem de güvenlik politikasının son önemli bildirgelerinde güçlendiği gibi başarılarında temel bir rol oynamaktadır. Ortak değerlerin “insan hakları, temel özgürlükler, barış ve demokrasi” teşvik edilmesi Avrupa Kalkınma Konsensüs’ünde vurgulanmaktadır.⁷⁸⁵ 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi sağlam bir biçimde belirtmektedir: “Güvenliğimiz için en iyi korunma, iyi yönetilen demokratik devletler dünyasıdır”.⁷⁸⁶

Bu hedeflerin yüksek profili, demokrasi ve insan haklarını AB dış politikasında ana akımlaştırmaya yönelik girişimlere, yani, tüm ülkeler ve Bölgesel strateji belgeleri dahil “insan hakları ve demokratikleşme konularını, ticaret ve dış yardım da dahil AB politikalarının karar verme ve uygulamasının bütün yönlerine entegre etmesine” neden olmuştur.⁷⁸⁷ Bu, Birlik ile beş Orta Asya cumhuriyeti arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları’nda (OİA’lar) ve destek için “anahtar alanlar” olarak iyi yönetişimi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve demokratikleşmeyi vurgulayan yeni AB-Orta Asya Stratejisi 2007’de de yansımaktadır.⁷⁸⁸

Avrupa Birliği, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlığını yeni kazanan devletlerle ikili ve çok taraflı ilişkiler kurmuştur. AB ve Orta Asya ülkeleri ilişkilerinin hukuki temelini OİA, idari ve mali kısmını TACIS programı oluşturmuştur. Program, hem bölge ülkelerini serbest piyasa ekonomisine geçmesini kolaylaştırmayı, ekonomik kalkınmasını hem de bu ülkelerdeki demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri geliştirmek için demokratik kurumları güçlendirmeyi hedeflemiştir.⁷⁸⁹ 1996–2001 döneminde Orta Asya ülkeleriyle demokratikleşme ve liberal ekonomi ağırlıklı ilişkiler yürüteceğini belirtmiştir. Ancak, AB söz konusu ülkelere, siyasi konulardan çok, somut ve süreklilik arz eden alanlara yönelik yardımlar yapmıştır: ekonomik reform, devletleşme ve yabancı yatırımcının teşviki. 2001’den itibaren AB, bölge politikasını temelden değiştirerek, iyi yönetim, iyi komşuluk, demokratikleşme ve insan hakları

⁷⁸⁵ Council of the European Union, Joint Statement by the Council and the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council, the European Parliament and the Commission on European Union Development Policy: "The European Consensus", (Brussels: Council of the European Union, 22 Kasım 2005), s. 6. <http://aei.pitt.edu/37790/1/st14820.en05.pdf>, e.t. 12.12.2016. Akt. Grawford, “EU Human Rights and Democracy Promotion in Central Asia: From Lofty Principles and To Lowly Self-Interests”, a.g.e., s. 173.

⁷⁸⁶ Council of the European Union, EU Annual Human Rights Report for 2003, (Brussels: Council of the European Union, 10 Ekim 2003), s. 10. <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/HR2003EN.pdf>, e.t. 12.10.2016.

⁷⁸⁷ Grawford, “EU Human Rights and Democracy Promotion in Central Asia: From Lofty Principles and To Lowly Self-Interests”, a.g.e., s. 173.

⁷⁸⁸ European Community, Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf, s. 1., e.t. 10.03.2016.

⁷⁸⁹ Anna Matveeva, “EU Stakes in Central Asia”, *Chaillot Papers*, Institute for Security Studies, Paris, No 91 (2006), s. 7-95.

gibi kavramların yer aldığını siyasi konulara öncelik vermeye başlamıştır. Artık, ülkeler bu konularda sergiledikleri başarılarına uygun olarak AB'den teknik yardım alabileceklerdi. Böylelikle AB, proje bazlı anlayıştan stratejik işbirliği yaklaşımına geçmiştir.⁷⁹⁰

Orta Asya devletlerine Avrupa Birliği toplam 944.4 milyon Avro 1991-2002 arası dönemde yardım sağlamıştır: makro mali yardım 265.7 milyon Avro, Gıda Güvenliği Programı (Kırgızistan Türkmenistan ve Tacikistan) 137.4 milyon Avro; insani yardım (Kırgızistan ve Tacikistan) 153.5 milyon Avro ve TACIS programı 366.3 milyon Avro. Bölge ülkeleri, TACIS programı çerçevesinde siyasi konulara göre, devlet kurumlarını güçlendirme, yabancı yatırımları özendirme, eğitim reformunu gerçekleştirilme, tarım sektörünü geliştirme ve hukuksal düzenlemeleri yapma konularında katkı sağlamayı yeğlemiştir.⁷⁹¹

Eylül 2001'den itibaren AB, iki farklı bölge stratejisi geliştirmiştir. Birincisi 2002 – 2006 dönemini kapsayan stratejidir.⁷⁹² 2002-2006 Orta Asya stratejisiyle, bölgede ticaret ve yatırım ortamını iyileştirmeyi, siyasi ve sosyal gerilim kaynaklarını yok etmeyi ve çatışmayı önlemeyi ve güvenliğin teşvikini amaçlamıştır. 11 Eylül 2001 tarihindeki trajik olaylar ve Afganistan'daki müteakip olaylar Orta Asya'yı etkilemiştir. Bu nedenlerden hareketle söz konusu stratejide AB, diğer ülkelerdeki dış politika önceliklerini yeniden değerlendireceğini belirtmiştir.⁷⁹³ Aynı zamanda AB'nin bölgeyi potansiyel tehditler kaynağı olarak görmesi ve AB güvenliğini etkileyebileceği korkusu, güvenlik konusunun önceliklendirilmesine neden olmuştur.⁷⁹⁴ Sonuç olarak, Orta Asya'da sınır güvenliği ve uyuşturucuyla mücadele konularını içeren CADAP ve BOMCA gibi güvenlik alanında iki programı geliştirmiştir. Söz konusu programlar, "Orta Asya'da güvenliğin ve istikrarın sağlanmasında AB'nin stratejik çıkarlarının pratik bir ifadesi olarak tanımlanmaktadır".⁷⁹⁵

⁷⁹⁰ Ertan Efeğil, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 8, No 16 (Mayıs 2008), s. 66.

⁷⁹¹ A.g.e., s. 68-69.

⁷⁹² A.g.e.

⁷⁹³ European Union, Strategy Paper 2002–2006 and Indicative Programme 2002–2004 for Central Asia, (30 Ekim 2002), s. 3-5. http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/02_06_en.pdf, E.t. 10.02.2009.

⁷⁹⁴ Nicolás De Pedro, "The EU in Central Asia: Incentives and Constraints for Greater Engagement", Esteban, Mario ve De Pedro Nicolás (der.), *Great Powers and Regional Integration in Central Asia*, (Madrid: Exlibris Ediciones S.L., 2009), s. 116.

⁷⁹⁵ A.g.e.

AB tarafından 2005 yılında Orta Asya için özel temsilci atanmıştır. Amaç, Orta Asya politikasının tutarlılığını sağlamaktır. 2006 yılında oluşan Ukrayna - Rusya doğalgaz anlaşmazlığı AB'yi etkilemiştir. Dolayısıyla AB, Orta Asya politikasında enerji konusuna önem vermeye başlamıştır. Bu bağlamda 1990'larda oluşturulan Trans Hazar Boru Hattı projesi tekrar ele alınmıştır.⁷⁹⁶ Hazar ülkeleri Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan, Avrupa için petrol ve doğalgaz açısından ek tedarikçiler görünümündedirler.⁷⁹⁷ Bundan başka, AB'nin Doğu genişlemesi, Güney Kafkasya'nın Avrupa Komşuluk Politikası kapsamına girmesi ve "Karadeniz Sinerji Girişimi" gibi gelişmelerin AB ile Orta Asya'yı birbirine yaklaştırdığını söylemek mümkündür.⁷⁹⁸ Bu coğrafi yakınlığın, "AB komşularının komşusu" olarak Orta Asya'yı AB'ye yaklaştırdığını ve bölge güvenliği ve istikrarının AB için önemli hale geldiğini belirtebiliriz. 2007 yılında Almanya'nın AB dönem başkanlığınca kabul edilen "AB ve Orta Asya: Yeni Ortaklık Stratejisi" başlıklı belgede AB'nin Orta Asya'daki çıkarları istikrar ve güvenlik olarak tanımlanmış, AB-Orta Asya işbirliğini aktifleştirmek hedeflenmiştir.⁷⁹⁹ Belgede yer alan her bir bölge ülkesinin kendine has önceliğinin AB tarafından geliştirilmesi vurgulanmıştır. Bu strateji ile bölgeye yönelik yaklaşımların etkinliğini arttıracak ve bir önceki teknik yardım programı TACIS'in kapsamının ötesine geçen bir yaklaşım oluşturulmuştur. Yeni Orta Asya stratejisinde siyasi konular özellikle vurgulanmıştır. Bu bağlamda, bölgede güvenlik ve istikrarın korunması için AB hedefleri tanımlanmıştır. Başlıca uygulama alanları olarak ekonomik refahın artırılması, insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokratikleşme ve iyi yönetim belirlenmiştir. Enerji alanında işbirliğine de vurgu yapılmıştır.⁸⁰⁰

Strateji, tüm işbirliği (siyasi diyalogun güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, sınır yönetimi ve uyuşturucu ile mücadele, eğitim, enerji ve ulaştırma, çevre ve su ve ticaret-ekonomi) alanlarında AB ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesini öngörmüştür. 'Ulusal Öncelik Düzenlemeleri' ('National Priority Papers') adı altında stratejinin her bir Orta Asya ülkesinin özelliklerine göre uygulanması için araçları vardır. Bununla beraber, üç adet AB Bölgesel Girişimi

⁷⁹⁶ Matveeva, "EU Stakes in Central Asia", a.g.e., s. 72-73.

⁷⁹⁷ De Pedro, "The EU in Central Asia: Incentives and Constraints for Greater Engagement", a.g.e., s. 117.

⁷⁹⁸ Council of the EU, "European Union and Central Asia: Strategy for a New Partnership", (Ekim 2007), s. 9.

⁷⁹⁹ Council of the EU, a.g.e., s. 9.

⁸⁰⁰ Yazgan, "Normatif Güç Kavramı ve Realpolitik arasında Avrupa Birliği'nin Orta Asya Ülkeleri ile İlişkileri", a.g.e., s. 146.

oluşturulmuştur: 1) eğitim, 2) mevcut ikili insan hakları diyalogu kanalıyla devam eden hukukun üstünlüğü, 3) enerji konusuyla bağlantılı olarak su ve çevre konuları.⁸⁰¹

Haziran 2012’de AB 2007-2013 dönemi Orta Asya Stratejisi’ni gözden geçirmek için Dışişleri Bakanları düzeyinde yaptığı bir toplantı sonucunda söz konusu stratejinin devamını kararlaştırmıştır. Konsey 2012 ve 2014’te stratejiyi yeniden teyit etmiş ve “Bölgesel Orta Asya: Çok Yıllık Gösterge Programı” kabul edilmiştir. Değişim Gündemi ile uyumlu olarak, AB Bölgesel Gösterge programı, Orta Asya ülkeleri arasında geniş bir diyalog ve işbirliği sürecini desteklemeyi ve özellikle politik ve sosyal istikrar açısından hassas olan alanlarda, bölgedeki çatışma karşıtı bir yaklaşımı benimseyen bir ortamı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, enerji, su ve çevre ve sosyo-ekonomik kalkınmaya odaklanan sürdürülebilir bölgesel kalkınmaya verilen desteği ön planda tutmakta ve entegre sınır yönetimi ve uyuşturucu ve suçla mücadelele odaklanan bölgesel güvenliğin güçlendirilmesini öngörmektedir. Ayrıca, kurumsal, idari, yasal, ekonomik reform ve ticaret konularına odaklanan bir Teknik Yardım Kuruluşunun kurulmasını öngörmektedir. 2014-2020 dönemi için beş Orta Asya ülkesine 245 milyon Euro ayırmaktadır.⁸⁰² 2014-2020 döneminde AB’nin Orta Asya stratejisi kapsamında bölge için ayırdığı fonların 2007-2013 dönemine kıyasla %56 artış göstermekte ve 1,068 milyar Euro seviyesine ulaşmaktadır. Bu da AB’nin bölgeye yönelik artan ilgisinin bir diğer göstergesi olarak yorumlanabilir.

3.2.1. Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

AB ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler Sovyet dönemine kadar uzanmaktadır. 1989 yılında Avrupa Topluluğu ve Sovyetler Birliği arasındaki ticaret ve işbirliği anlaşması, SSCB’nin dağılmasından sonra bütün bağımsız cumhuriyetlere ayrı ayrı uygulanmıştır. 1992’de, AB ile eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinin önemini farkında olan Konsey, Komisyona tüm eski Sovyet cumhuriyetleriyle ortaklık ve işbirliği anlaşmaları konusunda kapsamlı müzakere için bir yetkiyi vermiştir.⁸⁰³ 31 Ağustos 1991 yılında Kırgızistan’ın bağımsızlığını tanıyan

⁸⁰¹ Pierre Morel, “EU Inter Institutional Debates over Central Asia”, *EUCAM Watch—EU-Central Asia Monitoring*, No 3 (Nisan 2009), s. 3. http://www.eucentralasia.eu/fileadmin/user_upload/PDF/Newsletters/EUCAM_Watch3.pdf, Akt. Yazgan, “Normatif Güç Kavramı ve Realpolitik arasında Avrupa Birliği’nin Orta Asya Ülkeleri ile İlişkileri”, a.g.e., s. 147.

⁸⁰² https://ec.europa.eu/europeaid/multi-annual-indicative-programme-2014-2020-regional-central-asia_en, e.t. 20.12.2017.

⁸⁰³ Avrupa Parlamentosu, “The Political and Economic Situation in Kyrgyzstan and EU - Kyrgyzstan Relations”, (2005), s. 18. E.t. 2.12.2015. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/nt/564/564887/564887en.pdf

AB, diplomatik ilişkileri 1992’de kurmuştur. Kırgızistan’ın AB’ye bağlı diplomatik misyonu 1995’te Brüksel’de kurulmuştur.⁸⁰⁴

Kırgızistan yönetimi bağımsızlığını ilan ettiği ilk günlerden itibaren dünyanın önde gelen bütünleşme yolundaki birlikler, gelişmiş ülkeler ve güçlü uluslararası örgütlerle karşılıklı ve eşit olarak yararlı bir işbirliği geliştirme yolunu seçmiştir. Kırgız Cumhuriyeti dış politikasının özünde belirtildiği üzere,⁸⁰⁵ “iç politikanın organik bir uzantısı olarak Kırgızistan’ın dış politikası cumhuriyetin çok uluslu, çok ittifaklı halklarının sağlamlaştırılmış çıkarlarını yansıtır. Devlet egemenliğinin sağlanması ve korunması, demokratik yönelimin ekonomik ve politik dönüşümleri için elverişli dış koşullar yaratılmasını hedefler”.⁸⁰⁶ Kırgızistan ile Avrupa Birliği ve üye devletlerinin çok taraflı ve ikili işbirliği, demokrasi ve pazar ekonomisi ilkelerini esas alarak yürümektedir. Kırgız yönetimi AB’nin uluslararası arenadaki rolünün gün geçtikçe arttığını ve gelecekte dünya kalkınmasında lider konuma gelebileceğini düşünmektedir.⁸⁰⁷ AB yönetimine göre Kırgızistan, güvenlik ve istikrarı arttırmayı özendirici ilişkileri geliştirebilen güvenilir ve öngörülebilir bir ortaktır. Bununla birlikte, son zamanlarda AB’nin Orta Asya’ya yönelik bölgesel projelerinin uygulanmasına Kırgızistan’ın aktif katılımı Birliğin Kırgızistan’a eğilimini arttırmaktadır.⁸⁰⁸ AB’nin resmi belgelerinde açıkça belirtildiği üzere, Birliğin Kırgızistan ile işbirliğinde şu konular “insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, demokratik prensipler ve piyasa ekonomisini güçlendirme” amaçlanmaktadır.⁸⁰⁹

Yukarıda belirtildiği gibi 1991’den itibaren AB – Orta Asya ülkeleri ilişkilerinin hukuki temelini OİA, idari ve mali temelini de TACIS programı (şuanda TACİS’in devamı niteliğindeki Kalkınma İşbirliği Aracı) oluşturmuştur. Program, hem bölge ülkelerini serbest piyasa ekonomisine geçmesini kolaylaştırmayı, ekonomik kalkınmasını hem de bu ülkelerdeki demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri

⁸⁰⁴ Abdibaitova, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, a.g.e., s. 102.

⁸⁰⁵ Omarov, Nur, “*Kırgızistan-Evropeyskiy Soyuz: evolyutsiya i prioritety sotrudniçestva v kontse XX-go naçale XXI-go vekov*”, *Tsentral’naya Aziya vo Vneşney Politike Evropeyskogo Soyuz*, (C. U. İbraşeva, Almatı, 2004). Akt. Abdibaitova, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, a.g.e., s. 100.

⁸⁰⁶ Kontseptsiya vnesney politiki, Bkz, http://old.president.kg/president/out_politic/conception_ext_policy_rv/, www.president.kg, E.t. 2.03.2016.

⁸⁰⁷ Abdibaitova, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, a.g.e., s. 100.

⁸⁰⁸ Nur Omarov, *Kırgızistan-Evropeyskiy Soyuz: evolyutsiya i prioritety sotrudniçestva v kontse XX-go naçale XXI-go vekov*, a.g.e.

⁸⁰⁹ “The EU’s Relations with Kyrgyz Republic”, 2006; http://ec.europa.eu/external_relations/kyrgyz_republic/index_en.htm. Ayrıca, e.t. 12.12.2008. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 4.04.2017.

geliştirmek için demokratik kurumları güçlendirmeyi hedeflemiştir. Kırgızistan, BDT ülkeleri içinden ilk olarak OİA'nın yapılması amacıyla görüşmeler yapmıştır.⁸¹⁰ Kırgızistan ile AB arasında OİA 9 Subat 1995'te imzalanıp 1 Haziran 1999'da yürürlüğe girmiştir. OİA kapsamında ticari, ekonomik, siyasi, hukuki ve kültür alanlarında işbirliği yapılmaktadır. Kasım 1996'da OİA'nın ticari ve ekonomik ölçülerini düzenleyen ara anlaşma imzalanmıştır. AB ve Kırgızistan'ın Ekim 1993'te imzalamış olduğu tekstil konusundaki anlaşması her sene uzatabilme koşuluyla 1998 yılına dek uzatılmıştır. Söz konusu düzenleme hiçbir şekilde miktar kısıtlamaları içermez.⁸¹¹ OİA kapsamında, taraflar arasındaki siyasi bağların güçlendirilmesi, Kırgızistan'daki siyasi ve ekonomik dönüşümlerin desteklenmesi, mühim küresel sorunların olduğu durumlarda tarafların görüşlerinin ahenkli olmasına katkıda bulunma yoluyla güvenliğin ve istikrarın pekiştirilmesi hedeflenmiştir.⁸¹²

OİA, AB üyesi ülkelerin Kırgızistan'ı “ortak değerler” paylaştıkları bir ülke olarak gördükleri ve her iki tarafın “siyasi ve ekonomik özgürlüklerin güçlendirilmesi” konusunda kararlı oldukları için özellikle değerlidir. Bu belgenin etkinliği “Kırgızistan'da yürütülen politik, ekonomik ve hukuki reformların devamı ve başarılması”na bağlıdır. Anlaşma, AB'nin Orta Asya'daki “refah ve istikrarın artırılması” için önemli bir koşul olarak bölgedeki işbirliğini genişletme ihtiyacına AB'nin kapsamlı yaklaşımını öngörmektedir. Sadece ekonomik işbirliği değil, aynı zamanda Kırgız Cumhuriyeti'ne teknik yardım da bu ortaklığın önemli bir bileşenidir. Sosyo-ekonomik kalkınmadaki önemli farklılıklara dikkat çeken Avrupa Birliği, Kırgız Cumhuriyeti'ni “gelişmekte olan bir ülke” olarak görmektedir. OİA'nın ana hedeflerinden birisi, “Kırgız ekonomisinin geliştirilmesi ve yeniden yapılandırılması için Topluluk yardımı yoluyla eşitsizliklerin” ortadan kaldırılmasıdır.⁸¹³ Bu doğrultuda AB ve Kırgızistan arasındaki OİA hükümlerini uygulayıp uygulamadıklarının tespiti amacıyla üç gözlemci kurum geliştirilmiştir: Parlamentolararası İşbirliği Komitesi, -

⁸¹⁰ “The Partnership and Cooperation Agreement between European Union and the Kyrgyz Republic (PCA)”, (9 Subat 1995), http://europa.eu.int/comm/external_relations/e.t. 12.12.2008. Ayrıca, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 4.04.2017.

⁸¹¹ Kaynarbek Toktomuşev, *Vneşnyaya politika nezavisimogo Kirgizstana*, (Bişkek: Sabır, 2001), s. 100. (Akt. Burulkan Abdibaitova, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, OAKA, Cilt 4, No 8 (2009), s. 95-119).

⁸¹² Abdibaitova, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, a.g.e., s. 101.

⁸¹³ “The Partnership and Cooperation Agreement between European Union and the Kyrgyz Republic (PCA)”, (9 Subat 1995), http://europa.eu.int/comm/external_relations/. E.t. 12.12.2008. Ayrıca, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 4.04.2017.

İşbirliği Komitesi ve İşbirliği Konseyi.⁸¹⁴ Aynı şekilde, AB ve Kırgız Cumhuriyeti yıllık İnsan Hakları Diyalogları ve Sivil Toplum Seminerleri ile uğraşmaktadır. Bölgesel düzeyde, Kırgız Cumhuriyeti, diğer Orta Asya ülkeleriyle beraber Avrupa Eğitim Girişimi, AB Hukukun Üstünlüğü Girişimi ve düzenli enerji diyalogunda yer almaktadır. OİA çerçevesinde, AB Kırgızistan Cumhuriyeti'ne önemli miktarda projeler için mali yardım veya hükümete bütçe desteği sağlayarak kalkınma konusunda geniş çaplı bir işbirliği sürdürmektedir. Bunun için ödenekler AB'nin siyasi kurumları tarafından kabul edilen çeşitli yasal araçlardan sağlanmaktadır. Fonların büyük kısmı, yedi yıllık bölgesel ve ulusal gösterge programları (Çok Yıllı Gösterge Programları) ile kaynakların belirli sektörlere ayrıldığı TACİS / Kalkınma İşbirliği Aracı tarafından gelmektedir.⁸¹⁵

Devam eden siyasi diyalog, aşağıdaki hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır: siyasi ilişkileri güçlendirmek; toplumu demokratikleştirmek, devlet yönetim yapılarını dönüştürmek, sivil toplumun gelişimini teşvik etmek için dönüşüm süreci boyunca yürütülen reformların desteklenmesi; ve Kırgızistan'da ve Orta Asya'da güvenlik ve istikrarın güçlendirilmesi. Ticareti ve ekonomik işbirliğini daha da güçlendirmek için siyasi diyalog kurmanın gerekli bir şart olduğu unutulmamalıdır.

AB ile işbirliğinin, dünya toplumuyla bütünleşmeyi ve önde gelen uluslararası siyasi, mali ve ticari ve ekonomik yapılara aktif katılımı amaçlayan devletin ulusal çıkarlarını tam olarak karşıladığı vurgulanmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, 1998'in sonunda Kırgızistan'ın DTÖ'ye katılmasına yardımcı olmak için AB'nin oynadığı önemli olumlu rolü hatırlamak önemlidir. DTÖ üyeliğine ilişkin temel parametreleri belirleme müzakereleri sırasında Avrupa Birliği ülkeleri tarafından (özellikle kilit üyeler tarafından) Kırgızistan desteği belirleyici bir rol oynamıştır. Kırgızistan, hem örgüt içinde hem de ikili düzeyde AB ile kapsamlı ilişkileri yoğunlaştırmak için elverişli fırsatlar elde etmiştir.⁸¹⁶ OİA'da belirtilen alanlara uygun olarak Kırgızistan ile AB ve üye devletleri arasındaki ikili ilişkiler olumlu gelişmeler göstermekte ve gün geçtikçe derinleşmektedir.

⁸¹⁴ Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", a.g.e., s. 101.

⁸¹⁵ Cesare De Montis, European Union - Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995-2015, (2015). https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/brochure_2015_en.pdf, e.t. 25.12.2016.

⁸¹⁶ Muratbek Azymbakiev, "Kyrgyzstan European Union: Facets of Cooperation", *Central Asia and Caucasus Journal*, Cilt 27, No 3 (2004), s. 168.

Yakın zamanda, AB Kırgızistan ilişkilerinin yasal çerçevesini oluşturan ve 1999 yılından bu yana yürürlükte olan mevcut Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının yerini alacak olan yeni bir anlaşma için AB, Kırgızistan ile müzakerelere başlamıştır. İlk turda, AB ve Kırgız Cumhuriyeti müzakere sürecinin usul yönleri üzerinde anlaşmaya varacak ve yeni anlaşmanın öngörülen hedefleri ve genel prensiplerine ilişkin görüş alışverişinde bulunacaklardır. Yeni anlaşmanın siyasi işbirliği, ticaret ve yatırım ilişkileri, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen ekonomik işbirliği ve ikili ilişkilerin diğer yönleri üzerinde durması beklenmektedir. Amaç, görüşmeler süresince hızlı ilerleme sağlamak ve Brüksel ile Bişkek arasındaki alternatif müzakere turlarıyla mümkün olan en kısa sürede iddialı bir anlaşma yapmak için çalışmaktır.

Kırgızistan ile AB arasındaki ilişkiler 2010'da Bakiyev rejiminin devrilmesinden sonra güçlenmiştir. AB, aynı yıl Bişkek'te tam teşekküllü bir Delegasyon açtı ve bunun 'demokratik ve yasal reformların başarısını [destekleme] taraftarı olduğunu' ve 'çatışma sonrası uzlaşmayı teşvik etmek' için eylemler olduğunu ilan etmiştir.⁸¹⁷

3.2.2. 2001 Öncesi Dönem: Avrupa Birliği'nin Kırgızistan'ın Ekonomik ve Siyasi Açidan Güçlendirilmesine Yönelik Politikası

Aslında 2007'deki Kalkınma İşbirliği Aracı'nın faaliyete geçmesinden önce AB Kırgızistan'a teknik ve mali yardımlarını TACIS Programı aracılığıyla yapmıştır.⁸¹⁸ Bu Program çerçevesinde Kırgızistan TRACECA⁸¹⁹, INOGATE⁸²⁰, WARMAP ve TEMPUS vs. projelerine katılmıştır.

AB Kırgızistan'daki ekonomik potansiyeli geliştirmek amacıyla yaptığı yardımları TACIS ile sağlamıştır. 1992-2001 yılları arasında bu alandaki cumhuriyete sağlanan hibeler yaklaşık 63 milyon Avro olmuştur.⁸²¹ Haziran 2001'de, 2001-2003 yılları arasında Orta Asya için TACIS Eylem Programı (50 milyon Avroluk bir bütçe ile) kabul edilmiştir. Ancak yeni koşulları göz önüne alarak, bu bütçe iki katına

⁸¹⁷ Avrupa Dış Eylem Servisi, 2012.

⁸¹⁸ Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", a.g.e., s. 102. TACIS (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım) Programı, detaylı bilgi için bkz., The European Commission's Tacis Programme 1991 – 2006, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/tacis_success_story_final_en.pdf, e.t. 12.12.2016.

⁸¹⁹ A.g.e., s. 102. TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru) Projesi, detaylı bilgi için bkz., European Commission "Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (TRACECA)", http://ec.europa.eu/europeaid/regions/central-asia/eu-support-transport-development-central-asia_en, e.t. 12.12.2016.

⁸²⁰ A.g.e., s. 102. INOGATE (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı) Programı, detaylı bilgi için bkz., <http://www.inogate.org/pages/1?lang=en>, e.t. 12.12.2016.

⁸²¹ European Commission, Strategy Paper 2002-2006 & Indicative Programme 2002-2004 for Central Asia, 30 Ekim 2002), http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/rsp2/. E.t. 10.02.2009.

Çıkarılmış ve aşağıdaki alanlara odaklanmıştır: yapısal, yasal ve idari reformların (devlet yönetimi, demokratikleşme, eğitim) desteklenmesi; özel sektöre yardım ve ekonomik kalkınma (ticaret, ticaret, finans sektörü); ve alt yapının iyileştirilmesi (enerji mühendisliği, ulaşım, telekomünikasyon).⁸²²

TACİS dışında, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (AİKB) ve Dünya Bankası ve AB ye devletleri Kırgızistan’a destek sağlamıştır. Kırgızistan için AİKB önemli finans kaynağıdır. AİKB’nin verdiği 138 milyon ECU ile 10 proje hayata geirilmistir. Bu projelerin içinde en göze çarpanı ise 5 yıldıızlı “Hyatt” Oteli, “Demir” Bankası ve altın üretimini sağlayan “Kumtor” fabrikasıdır. Kırgızistanla kapsamlı çalışmaların yürütülmesi ve kısa ve orta vadeli projelere kredi sağlanması için AB Endüstriyel Kredi Bankası’nın kurulmasını sağlamıştır.⁸²³ AB, TACIS’in Eylem programı kapsamında, altyapı ve özel sektörü geliştirmek amacıyla 1996-1997 dönemine 12 milyon Avro, 1998-1999 dönemine ayrı bir paket için 12 milyon Avro ayırmıştır.⁸²⁴ Avrupa Politikasını belirlemek maksadıyla TACIS, Kırgızistan’ın Hukuki Danışmanlık Merkezi’ni (Kyrgyzstan - Europe Policy and Legal Advice Centre (KYRPLAC)) OİA çerçevesinde kurmuştur. Söz konusu merkez, küçük işletmecilik alanında, Kırgızistan’da özel sektörün geliştirilmesini, telekomünikasyon, enerji ve nakliyat sektörlerinin yönetim reformlarını desteklemeyi amaçlamıştır.⁸²⁵

Kırgızistan ile AB Alt Komitesi arasında ilk toplantı 12 Mayıs 2000’de Bişkek’te gerçekleşmiştir. Söz konusu toplantıda sermaye ve gümrük sorunları, DT yükümlülüklerinin yerine getirilmesi, karşılıklı hizmet ve mal ticareti gibi konuları ele almışlardır. AB’nin Kırgızistan’a desteğinin devam ettireceğini bildirdiği ikinci toplantı 15 Mart 2001’de Brüksel’de yapılmıştır.⁸²⁶ 1996-2006 yılları arasında TACIS programı kapsamında Kırgızistan’a 132.9 milyon Avro kredi sağlanmıştır.⁸²⁷ Yapılan yardımlar, insan hakları ve azınlıkları korumayı, hukuk reformunu gerçekleştirmeyi, demokratikleşme sürecini geliştirmeyi, pazar reformu ve özel sektör ve altyapıyı destekleme gibi ülkenin kalkınması ve gelişmesine yardım edecek başlıklarda gereken

⁸²² Azimbakiev, “Kyrgyzstan European Union: Facets of Cooperation”, a.g.e., s. 170. (Akt. Burulkan Abdibaitova, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, OAKA, Cilt 4, No 8 (2009), s. 95-119).

⁸²³ “AB-Orta Asya İlişkileri”, Yeni Avrasya Stratejileri, 1999, s. 41.

⁸²⁴ European Commission, “The TACIS Programme Annual Report 1999”, s. 24.

⁸²⁵ A.g.e.

⁸²⁶ Abdibaitova, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, a.g.e., s. 100.

⁸²⁷ Joomart Ormonbekov, “Kırgızsko-evropeyskiye otnoseniya v kontekste Strategii ES po Tsentral’noy Azii”, *Bishkek Press Club*, (8 Ekim 2008); <http://www.bpc.kg/news/4388-08-1008>, e.t. 12.12.2008. (Akt. Abdibaitova, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, a.g.e.).

yardımları sağlamayı hedeflemiştir. Bu kapsamda AB'nin önemli projeleri olarak TRACECA, INOGATE, WARMAP, MERCURY ve LIEN sayılmaktadır.⁸²⁸ Özellikle yukarıda adı geçen TEMPUS projesi, AB ve BDT ülkeleri arasındaki yükseköğretimde trans-Avrupa işbirliği, Özbekistan, Ukrayna, Rusya, Moldova, Kırgızistan, Kazakistan, Gürcistan, Beyaz Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan'ı kapsamaktadır.⁸²⁹

Ticari İlişkiler: AB'nin Kırgızistan ile bu alandaki ilişkileri ilk başlarda bir hayli sınırlıydı. 2002'de yapılan AB'nin ithalatı 20 milyon Avro civarındaydı (2001'de çoğunluğu altından oluşan ithalatın değeri 117 milyon Avro), ihracatı ise 90 milyon Avro olmuştur. AB ihracatının yarısı makineler, ulaşım malzemeleri ve kimyasal mamullerden oluşmaktadır. 2004 yılında Kırgızistan AB üye devletlerinden %13,1 civarında ithalat gerçekleştirmiştir. AB ülkelerine ihracatı ise %5,4'ü oluşturmuştur. İki taraf arasında 2006'da gerçekleşen ticaret hacmi 186 milyon Avro'dur. Kırgızistan'ın genel dış ticaretinde Birlik beşinci, ihracatında altıncı ve ithalatında ise dördüncü sıradadır. AB'nin ithalatında Kırgızistan yüz altmış sekizinci, ihracatında yüz otuz yedinci ve genel dış ticaretinde ise yüz seksen altıncı sıradadır.⁸³⁰ Kimi yöneticilere göre, Kırgızistan'ın AB ile olan ilişkilerinde ticari ve ekonomik işbirliğinin, bilhassa yatırımcı çekme, tarım ürünlerinin işlenmesi, turizm ve su enerjisi gibi alanların geliştirilmesi gereklidir.⁸³¹

AB ile Kırgız Cumhuriyeti arasındaki ekonomik faaliyet gittikçe artmaktadır. Yıllık ticaretin yaklaşık 478 milyon Avro olduğu tahmin ediliyor. Bu artış, büyük oranda 1999'da imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'na tabidir. Ancak, AB ve Orta Asya: Yeni Bir Ortaklık Stratejisi - ticarete işbirliği ve yatırım - stratejinin ana hedeflerinden biri olduğu için ekonomik büyüme için bir başka teşvik kaynağıdır. AB, bölgedeki tüm ülkelere ve ulusal olarak çeşitli projelere fon sağlamaktadır. Kırgızistan, AB'nin Genel Tercih Tablosundan (GSP) yararlanmaktadır. GSP gelişmekte olan ülkeler ve bölgeler için AB pazarına öncelikli erişim imkânı sağlamaktadır. Ayrıca, AB'nin Ocak 2016'da Kırgız Cumhuriyeti'ne GSP + statüsü vermiştir. Bu ülkenin ihracatını çeşitlendirip ekonomisini güçlendirecektir. GSP + programı, 6 bin 200'den fazla AB tarife hattında Kırgızistan'a sıfır gümrük vergisi sunmaktadır. Buna karşılık

⁸²⁸ Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", a.g.e., s. 103.

⁸²⁹ Azimbakiev, "Kyrgyzstan European Union: Facets of Cooperation", a.g.e., s. 170.

⁸³⁰ Efegil, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş", a.g.e., s. 72.

⁸³¹ Biznes-vlast, 20 Subat 2009; http://www.madein.kg/ru/BusinessPower/item1846_20022009, e.t. 20.02.2009. (Akt. Burulkan Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", OAKA, Cilt 4, No 8 (2009), s. 95-119).

Kırgızistan, insan ve işçi hakları, çevre koruma ve iyi yönetim konularında 27 temel uluslararası sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanmasını taahhüt etmiştir. Kırgız Cumhuriyeti, 1998’de DTÖ’ye üye olmuştur.⁸³²

Kamu Yönetimi Reformu: Kırgızistan’daki sivil toplum örgütlerinin sorunlarını çözüme kavuşturmayı desteklemiştir. TACİS programı, sivil kurumlara yönelik eğitim projelerine krediyi Kamu Yönetimi Enstitüsü’nde sağlamıştır. Kamu yönetimleri ile özel sektörlerin eğitimi 1997’den itibaren bu proje kapsamında sağlanmaktadır.

Altyapının Geliştirilmesi: Ülkenin dünya ile ulaşım ve iletişim olanaklarını geliştirmek ve yeni hatlar kurmak amacıyla, TACIS ulaşım ve telekomünikasyon altyapısını iyileştirmeye yönelik Kırgızistan’a destek vermektedir. Bununla birlikte Kırgızistan ekonomisinin dünya pazarlarına kolay ulaşmasına imkan yaratmaktadır. Bu projeler TRACECA kapsamında hayata geçirilmektedir.

Girişimciliğin Teşvik Edilmesi: TACIS KOBİ ve insan kaynaklarını geliştirmek amacıyla bu alanlarda projeler gerçekleştirmiştir. Bununla beraber, yüksek öğretim kurumlarında kurslar verilmiş ve iş piyasaları adına birtakım projeler hazırlanmıştır. Ayrıca, TACİS uzun vade içinde Kırgızistan’daki KOBİ’lerin özelleştirilmesini sağlamaya ve işsizlik sorunlarını çözüme kavuşturmayı hedeflemiştir.

Enerji: TACIS, enerji sektöründe görülen birtakım eksikliklerin giderilmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Kırgız hükümetinin enerji üretiminden kaynaklanan kirliliği önlemesine ve endüstri bölgelerine enerji dağıtımını sağlamasına yardım sağlamıştır. TACIS’in bölgesel INOGATE programı çerçevesinde projeler, Kırgızistan’ı geçiş ülke haline getirmeyi, hukuksal düzenlemeler yapmayı ve böylece ülkeye yabancı yatırımcıları çekmeyi amaçlamaktadır. TACIS enerji sektöründe gelişme sağlamak amacıyla ülkenin Devlet Enerji Acentesi ile çalışmaktaydı.⁸³³

Devletlerarası Programlar: Bu program Orta Asya ülkeleri ile civar bölge ülkeleri arasında bölgesel işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda TRACECA Programı’nın Kırgızistan için önemi büyüktür. Program kapsamındaki bazı projeler şöyledir: Uluslararası Otoyol Transit Taşımacılığına Yardım Projesi, Oş-Kızıl-

⁸³² EU-Kyrgyz Republic relations, https://eeas.europa.eu/delegations/kyrgyz-republic/1397/node/1397_en \ https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/4079/EU-Kyrgyz%20Republic%20relations, e.t. 2.02.2017.

⁸³³ Abdibaitova, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, a.g.e., s. 103. Avrupa Komisyonu, Tacis 1998 Yıllık Raporu. Bkz., <http://aei.pitt.edu/6078/1/6078.pdf>. E.t. 22.12.2008.

Kıya-İsfana ve Oş-Sarı-Taş-Erkeştam Karayolunun Yeniden Yapılanmasına Teknik-Ekonomik Katkı Projesi, Fergana Vadisi, Kaşgar ve Bişkek'i Birleştiren Yeni Demiryol Hatlarına Teknik-Ekonomik Katkı Projesi, Orta Asya Otoyol Gümrük Karakolu Projesi.⁸³⁴

Çevre: Çevrenin kirliliği sorunlarıyla ilgili çok devletli ortak projeler TACIS çerçevesinde sunulmuştur. Orta Asya ülkelerine çevrenin korunmasıyla ilgili kamuoyunun bilinçlendirilmesi ve çevreyle ilgili konuları ele alacak medyanın oluşturulması gibi projelere katkı sağlamıştır.⁸³⁵

Gıda Güvenliği: Kırgız Cumhuriyeti'ndeki Gıda Güvenliği meselesi, AB için öncelikler listesinde yer almaktadır. Kırgızistan'ın bağımsızlığının başından itibaren AB gıda güvenliği için mali ve teknik destek sağlamaktadır. AB, bu konuda Kırgızistan'ın kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen bir ülke olması amacıyla 1996-2006 yılları için 91.85 milyon Avro tahsis etmiştir.⁸³⁶ Uluslararası tahıl piyasalarındaki son gelişmeler, fiyatların artışı ve arzdaki aksamalar, Kırgız Cumhuriyeti Hükümetinin fiyat durumunun zamanında gözlemlenmesine ve düzenleyici acil eylemlere başlamanın önemini ortaya koymuştur. Bu görüşte AB, Kırgız Cumhuriyeti'ndeki Ulusal Gıda Güvenliği Bilgi Sistemini Güçlendirme Projesine 1.4 milyon Avroluk bir hibe tahsis etme kararı aldı. Projeyi uygulamak için, BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), uzmanlaşmış bilgi ve teknolojilere sahip ve küresel pazarda gıda güvenliği izleme ve sağlama yetkisine sahip olarak tanımlandı.⁸³⁷

İnsani Yardım: Kırgızistan ihtiyacı olduğu zaman AB'nin gıda ve insani yardım programlarından faydalanabilir. AB, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ertesinde yaşanan ekonomik sıkıntının hafifletilmesi amacıyla ülkeye borç verme ve hibe şeklinde gıda desteği vermiştir. Bunlarla birlikte, insani yardım kapsamında, nüfusun zayıf, korumasız ve hasta kesimlerine AB, İnsanlık Ofisi ECHO aracılığıyla 1993'te 25.4 milyon Avro, 1999'da 22 milyon Avro katkı yapmıştır. DIPECHO (Afete Hazırlık) Programı 1996 yılında başlatılmıştır.⁸³⁸ Kırgızistan'da devam eden ECHO yardım

⁸³⁴ Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", a.g.e., s. 105. Programma TACIS, Bankovskiy Vestnik, Bişkek, (Mayıs 2001). Ayrıca, Avrupa Komisyonu, Tacis 1998 Yıllık Raporu. Bkz., <http://aei.pitt.edu/6078/1/6078.pdf>. E.t. 22.12.2008.

⁸³⁵ A.g.e., s. 103.

⁸³⁶ A.g.e., s. 106.

⁸³⁷ De Montis, Cesare, European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015, (2015). https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/brochure_2015_en.pdf, e.t. 25.12.2016.

⁸³⁸ Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", a.g.e., s. 106.

programı bulunmamaktadır. Ancak, ülke Orta Asya ve Güney Kafkasya için Afet-Düzenleme Eko (DIPECHO) eylem planı kapsamındadır. Bu planda toplumsal, ulusal ve bölgesel düzeylerde toplumun afetlere karşı bilinçli ve hazırlıklı olma kapasitelerini ve doğal afetlere karşı genel esnekliği artırmayı amaçlamaktadır.⁸³⁹ DIPECHO Programı,⁸⁴⁰ Nisan 2004'te ülkenin güney batısında toprak kaymalarının olduğu bölgelerin afete hazırlık çalışmalarına öncelik tanımaktadır.⁸⁴¹

Demokrasi ve İnsan Hakları: Demokrasi Programı TACIS kapsamındadır. Kırgızistan'da çoğulcu toplumu ve hukuk kurallarını oluşturulmak amacıyla 1992'den itibaren faaliyet göstermektedir. Projeler şu konuları kapsamaktadır: insan ve kadın haklarının korunması, ayrımcılığı önleyici çalışmalar, sendikaların geliştirmesi. AB, Avrupa Konseyi'ne Kırgızistan'ın tam üye olması için AB destek vermiştir. AB projeleri çerçevesinde polisler, hakimler ve gazeteciler demokrasi eğitimi görmektedirler. Ayrıca, sivil toplum örgütlerinin demokratik ortamda faaliyet göstermesine destek vermektedir. 2006'da daha da geliştirilen DİHAA Kırgızistan'da çoğulculuğun desteklenmesine öncelik vermektedir.⁸⁴²

*TACIS TEMPUS Programı:*⁸⁴³ Söz konusu program BDT ülkelerine çeşitli konularda olanak sunmaktadır. Kırgızistan 1994'de bu programa dahil olmuş⁸⁴⁴ ve dokuz Kırgız üniversitesi söz konusu programdan faydalanmıştır.⁸⁴⁵ Kırgız Parlamentosu ile Avrupa Komisyonu arasındaki anlaşma çerçevesindeki TEMPUS programı, ekonomi alanında öğretmenlerin eğitilmesi, eğitim planlaması ve geliştirmesi ve üniversite reformu gibi projelerle ilgilenmektedir..⁸⁴⁶

⁸³⁹ De Montis, a.g.e.

⁸⁴⁰ 1996 yılında DIPECHO Programı'nın açıklanmasından önce EICHO afete hazırlık için 120 milyon Euro yatırım yapmıştır; (http://ec.europa.eu/echo/aid/dipecho_en.htm)

⁸⁴¹ "The EU's Relations with Kyrgyz Republic", 2006; (http://ec.europa.eu/external_relations/kyrgyz/intro/index.htm)

⁸⁴² Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", a.g.e., s. 107. Bu politika belgesinin hedefleri ve niyet beyanı şu adreste listelenmiştir: (http://ec.europa.eu/europeaid/where/worldwide/eidhr/details_en.htm). E.t. 30.01.2009.

⁸⁴³ Tempus'un amacı, BDT ve Moğolistan'da yüksek öğretimin kalitesini ve yeniden yapılandırılmasını teşvik etmek ve AT üniversiteleri ile işbirliğini teşvik etmektir. Tempus, eski Sovyetler Birliği'ndeki en büyük teknik yardım programı olmuştur. 1990 yılından 2006 yılına kadar Tempus, AB ve Ortak Ülkelerden 2000 üniversite içeren 6500 projeye fon sağlamıştır. 2000-2006 yılları arasında 788 Ortak Avrupa Projeleri ve 1492 kişisel hareketlilik yardımı finanse edilmiştir. Buna ek olarak, aynı dönemde Tempus, tüm bölgelerde 270 Yapısal ve Tamamlayıcı Tedbirleri desteklemiştir.

⁸⁴⁴ http://eacea.ec.europa.eu/tempus/programme/history_tempus_en.php, e.t. 2.12.2008.

⁸⁴⁵ European Commission, TEMPUS COMPENIUM, Academic Year 1997/1998, (Brussels, 1998), s. 63

⁸⁴⁶ Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", a.g.e., s. 107. Programma TACIS TEMPUS, *Bankovskiy Vestnik*, (Mayıs 2001).

Orta Asya ülkelerine TACİS programı kapsamında siyasi konulara göre, daha çok proje bazlı teknik yardımlar yapılmıştır. Kırgızistan, Gıda güvenliği programı kapsamında 74.2 milyon Avro insani yardım almıştır. 3 milyon Avro değerinde de teknik yardım almıştır. Ayrıca, AB TACİS programı çerçevesinde ülkeye 63 milyon Avro değerinde katkı sağlamıştır.⁸⁴⁷ Genel olarak, Orta Asya ülkelerine, TACIS programı kapsamında devlet kurumlarını güçlendirme, yabancı yatırımları özendirme, eğitim reformunu gerçekleştirme, tarım sektörünü geliştirme ve hukuksal düzenlemeleri yapma konularında destek sağlanmıştır.

3.2.3. 2002-2006 Dönemi AB Stratejisi

AB, Orta Asya için iki strateji kabul etmiştir. Birincisi 2002-2006 dönemini, ikincisini ise 2007-2013 yıllarını kapsamaktadır. 2002-2006 dönemi Strateji Belgesi 2002-2004 yıllarını kapsayan Orta Asya için Tanıtıcı Programı da kapsamaktadır.⁸⁴⁸ Özellikle 2001'den sonra AB'nin ithal enerji kaynaklarına olan ihtiyacı çoğalmıştır. Bölgesel sorunlar bölge ve dünya güvenliği için tehlikeli bir durum yaratmıştır. Genişleme süreciyle beraber AB, Kafkasya ve Orta Asya bölgesine yaklaşmıştır. Böylece, Orta Asya bölgesine yönelik stratejisinin değiştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. AB'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinde siyasi, ekonomik ve güvenlik alanları önceliklidir. Temel araç niteliğinde görülen proje bazlı teknik yardımlar giderek stratejik işbirliğine dönmüştür. Böylece, bölge ülkeleri siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesine tabi olarak teknik yardımlar alabileceklerdir. AB'nin önceliği, demokratik kurumları ve iyi yönetim anlayışını geliştirme, insan haklarına saygı ve yoksulluğu azaltmadır. Bu bağlamda AB devlet kurumları ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği kurmaktadır.⁸⁴⁹

11 Eylül 2001 tarihindeki trajik olaylar ve Afganistan'daki müteakip olaylar Orta Asya üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Dolayısıyla, AB dış politika önceliklerinin yaygın bir şekilde tekrar değerlendirilmesine yol açmıştır. Çoğu Orta Asya devleti AB ile daha yakın ilişkiler kurma arzusunda bulunmuşlardır.⁸⁵⁰ Bununla

⁸⁴⁷ Efegil, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş", a.g.e., s. 69.

⁸⁴⁸ European Commission, Strategy Paper 2002-2006 & Indicative Programme 2002-2004 for Central Asia (30 Ekim 2002), http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/rsp2/. E.t. 10.02.2009.

⁸⁴⁹ Efegil, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş", a.g.e., s. 70.

⁸⁵⁰ European Commission, Strategy Paper 2002-2006 & Indicative Programme 2002-2004 for Central Asia (30 Ekim 2002), http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/rsp2/. E.t. 10.02.2009.

beraber AB, 2003'te kabul etmiş olduğu "Avrupa Güvenlik Stratejisinde",⁸⁵¹ Soğuk Savaş'tan sonra yeni güvenlik tehditleri olarak şunları algıladığını belirtmiştir: Keşmir, Kore sorunu, kitle imha silahlarının yayılması ve terörizm gibi bölgesel sorunlar ve zayıf devlet kurumlarının mevcudiyeti, organize suçlar, gücün kötüye kullanılması, yolsuzluk, kötü yönetim ve başarısız devletler gibi konular. Bunun dışında, baskıcı rejimlerin mevcudiyeti, insan hakları ihlali gibi demokratik sorunlar ve çevresel, sosyal ve ekonomik faktörler AGS kapsamına alınmıştır. AB, İyi Komşuluk İlişkileri⁸⁵² bağlamında ve uluslararası çapta güvenliğiyle ilgili var olan sorunlarını çözmeyi hedeflemiştir.⁸⁵³ Stratejide öngörülen alanlarda AB, Orta Asya ülkeleriyle yakın işbirliğinde olmayı istemiştir. AB'nin ve üye devletlerinin güvenliği için Orta Asya'da iyi yönetim, güvenlik ve istikrarın sağlanması çok gereklidir. Dolayısıyla önemli olan AB'nin doğusundaki ülkelerin demokratik anlayışla yönetilmesidir. İnsan haklarına saygı, hukukun üstünlüğünün inşası, gücün kötüye kullanılması ve yolsuzluk ile mücadele ve iyi yönetim AGS'nin ayrılmaz bir parçasıdır.⁸⁵⁴

Komisyon'un 2002'den sonra 2002-2004 dönemi için Tanıtıcı Program ve 2002-2006 dönemi için Orta Asya için Strateji Belgesi kararlaştırıldığı şekilde Orta Asya ülkelerine yardım sağlamıştır. Söz konusu Strateji Belgesi, bölgede yoksulluğu azaltmayı, güvenliği sağlamayı ve çatışmaları önlemeyi, ticaret ve yatırım ortamını iyileştirmeyi ve sosyal ve siyasi gerginlikleri ortadan kaldırmayı önceliklendirmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için "üç ayaklı" bir yaklaşım benimsemiştir. Bunları gerçekleştirilmek amacıyla 2002-2006 döneminde yıllık 50 milyon Avro değerinde tahsisat yapılmıştır.⁸⁵⁵

Demokratikleşme bunların arasında bahsedilmemekle birlikte, siyasi ve toplumsal gerginlik kaynaklarının ortadan kaldırdığı 2. hattın bir parçasını oluşturur. Bu

⁸⁵¹ Bkz: "European Parliament resolution on the European Security Strategy (2004/2167 (INI))", P6_TA (2005) 0133, Official Journal of the European Union, C33E/580, 9 Şubat 2006.

⁸⁵² Avrupa İyi Komşuluk ve Ortaklık Aracı'nın amacı (The European Neighbourhood and Partnership Instrument), demokrasi ve insan haklarına saygı gibi çağdaş değerleri geliştirmek ve komşu ülkelerle işbirliğini güçlendirmektir. Taraflar, karşılıklı ilişkilerde hukukun üstünlüğü, demokrasi, iyi yönetim, insan haklarına saygı gibi değerlere saygı duymalıdır. Bkz: "Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument", Official Journal of the European Union, L310/1, 9 Kasım 2006, http://eacea.ec.europa.eu/tempus/documents/tempus_enpi.pdf, e.t. 10.03.2017.

⁸⁵³ Efegil, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş", a.g.e., s. 70.

⁸⁵⁴ A.g.e., s. 70.

⁸⁵⁵ Abdibaitova, "Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar", a.g.e., s. 107-108. European Commission, *Strategy Paper 2002-2006 and Indicative Programme 2002-2004 for Central Asia*, (30 Ekim 2002), Brussels, çevrimiçi: http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/02_06_en.pdf, E.t. 10.02.2009.

nedenle, AB, demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesinin ‘bölgede uzun vadeli istikrarın sağlanmasının tek yolu’ olduğunu belirtirken,⁸⁵⁶ 2002-2006 stratejisinin nedensel bağlantının başka bir şekilde çalıştığını kabul edemediği görülüyor, yani, işleyen egemenliğin demokratik bir gelişme için bir ön şart olduğunu söylemektedir. Ayrıca, AB Strateji Belgesi, AB’nin Orta Asya ülkeleri ile olan işbirliğinin temel hedeflerinin demokratik ilkelere ve insan haklarına saygıyı artırmak ve iyi yönetişimi teşvik etmek olduğunu vurguladı.⁸⁵⁷ Dahası, ilerlemenin tatmin edici olması halinde AB’nin çekirdek önceliklerinin “kurumsal güçlendirme ve kapasite geliştirme” üzerine daha fazla odaklanılarak takip edilebileceğini belirtti.⁸⁵⁸

2002-2006 yılları arasında OA Strateji Belgesi, bölgenin karşılaştığı güçlüklerle daha iyi yanıt vermek ve etkinlik, tutarlılık ve genel etkiyi artırmak üzere bölgesel bir yaklaşımla bölgedeki ülkelere yeni bir çerçeve sağlamıştır. OA stratejisi, i) kurumsal, yasal ve idari reform, ii) doğal kaynaklar/ağlar ve iii) geçişin toplumsal sonuçlarının ele alınmasında destek olmak üzere üç öncelikli alan üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda, Tacikistan ve Özbekistan ile beraber Kırgızistan’da da kurumsal, yasal ve idari reformlara destek öncelikler arasında yer almıştır. Kırsal ekonomilerin gelişimi AB’nin Tacikistan ve Özbekistan’daki stratejisine ve Kırgızistan ve Tacikistan’daki altyapı ağlarının geliştirilmesine karar vermiştir. Kırgızistan ve Özbekistan’daki benzersiz odak sırasıyla, özel sektör/ekonomik kalkınmaya olmuştur ve geçişin toplumsal sonuçlarına değiniyordu/yöneltiyordu.⁸⁵⁹

AB Orta Asya’nın en büyük bağışçılarından biridir. Sadece Avrupa Topluluğu’nun sağladığı yardım 1991’den beri 1 milyar Avrodan fazlaya ulaşmıştır, yani yıllık ortalama 100 milyon Avro yardımı sağlanmıştır (2001 yılı öncesi TACİS programı çerçevesinde yardım yıllık olarak sınırlı kalmıştır, yani, ortalama 50 milyon Avro yardım sağlanmıştır).⁸⁶⁰ Buna, TACIS programı kapsamında (bölgesel, sınır ötesi ve nükleer güvenlik bileşenleri dahil) yardımlar ve makro finansal yardım, DİHAA ve

⁸⁵⁶ European Commission, a.g.e., s. 18.

⁸⁵⁷ European Commission, a.g.e., s. 4-5.

⁸⁵⁸ Norling, Nicklas ve Cornell Svante, “The role of the European Union in democracy-building in Central Asia and the South Caucasus”, *International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)*, (Stockholm, 2016), s. 10. <http://www.idea.int/sites/default/files/publications/the-role-of-the-european-union-in-democracy-building-in-central-asia-and-the-south-caucasus.pdf>, e.t. 12.02.2017. Ayrıca, bkz., European Commission, Strategy Paper 2002–2006 and Indicative Programme 2002–2004 for Central Asia, (30 Ekim 2002), http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/02_06_en.pdf, E.t. 10.02.2009.

⁸⁵⁹ European Commission, Strategy Paper 2002–2006 and Indicative Programme 2002–2004 for Central Asia, (30 Ekim 2002), a.g.e., s. 14.

⁸⁶⁰ European Commission, a.g.e., s. 19.

ECHO tarafından sağlanan insani yardım ve afete hazırlık eylemlerdir. OASB'nin (2002-2006) kapsadığı beş yıl boyunca, mevcut kaynakların %26'sı bölgesel işbirliğine, %54'ü ikili programlara ve %25'i hedefli yoksulluk azaltma programlarına tahsis edilmiştir.

Bununla beraber, Kurumsal Yapılanma ve Ortaklık Programı (IBPP) ve yukarıda sözü edilen DIHAA aracılığıyla daha spesifik siyasal demokrasi tanıtımı yoluyla sivil toplum ve yerel girişimlere destek sağlanmıştır. IBPP, Avrupa STK'ları, yerel yönetimler ve Orta Asya STK'ları tarafından uygulanan daha küçük projeler için fon sağlamak amacıyla 2001 yılında TACIS çerçevesinde kurulmuştur.

Kırgızistan'a Gıda Güvenliği Programı ve FEOGA kapsamında 1996 yılından bu yana 74,2 milyon Avro hibe tahsis edilmiş ve bunun 3 milyon Avrosu fonlarını yöneten teknik yardım için tahsis edilmiştir. 2002-2003 yılları arasında 20 milyon Avroluk iki yıl süreli program AB üye devletlerine Ekim 2002'de ülke tarafından hazırlanan Yoksulluğun Azaltılması Strateji Belgesi ile aynı doğrultuda sunulacaktı. Kırgızistan'da Gıda Güvenliği Programı, Tarım ve Su Kaynakları ve İşleme Endüstrisi'ne, ayrıca Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı'na ve Ulusal İstatistik Komisyonuna hedefli yardım yoluyla tarımsal ve sosyal sektörlerdeki reformları desteklemektedir. Nüfusun çoğunluğu için gıda kullanılabilirliğini ve gelirini (gıda erişimine katkıda bulunmak) arttırmak için yerel para birimi cinsinden bütçe desteği ve karşı para birimleri kullanılır.⁸⁶¹

Kırgızistan, ulusal olarak tahsis edilen TACIS fonlarında 63 milyon Avroluk paradan da yararlandı. 2001-2003 ulusal gösterge programında seçilen işbirliği alanları, ekonomik kalkınma ve altyapı geliştirme, özel sektöre destek ve kurumsal, yasal ve idari reform idi. Bu çerçevede, (9 milyon Avro'luk bir bütçeyle) 2001'de 2 yıl süreli ulusal eylem programı (yüksek öğrenim alanında 0,9 milyon Tempus tahsisatı ayrı bir Avro ile), yukarıdaki işbirliği alanlarını kesen ve aşağıdakileri amaçlayan projeler içermektedir: Merkezi ve yerel düzeyde kamu hizmeti reformu için; Kapsamlı Bir Kalkınma Çerçevesi⁸⁶² sekreterliğini Kırgızistan Başkanlık İdaresi bünyesinde

⁸⁶¹ European Commission, Strategy Paper 2002–2006 and Indicative Programme 2002–2004 for Central Asia, (30 Ekim 2002), a.g.e., s. 39.

⁸⁶² Kırgızistan, Dünya Bankası ile işbirliği içinde 2010 yılına kadar sürecek olan Kapsamlı Bir Kalkınma Çerçevesi (KKÇ) oluşturmuştur. KKÇ'sinde Kırgızistan, insan potansiyelinin geliştirilmesi, özel sektörün geliştirilmesi, kurumsal reformlar ve sürdürülebilir çevre yönetiminde yardım olmak üzere dört önemli önceliği belirlemektedir: nüfusun yaşam standartlarında artış; Yıllık% 5'ten az bir GSYİH artışı; Hem eyalette hem de yerel düzeyde yönetişimin güçlendirilmesi; Demokratik toplumun güçlendirilmiş temelleri; Kırgızistan'ın doğal kaynaklarını ve ekolojik güvenliğini korumak; Bölgelerinin eşit sosyal ve

güçlendirmek; Özel sektör ve Issık-Göl ilçesinde ekonomik kalkınma; tarımsal işleme ve turizm sektörlerinde küçük işletmeler üzerinde özel bir odaklanma; Bankacılık dışı finans sektörünün güçlendirilmesi; ulaştırma hizmetlerinin gelişimine destek. Ayrıca 2001 Eylem Programı, politika tavsiyesi, kurum oluşturma ortaklıkları, istatistik ve yönetim eğitimi alanında bir takım küçük projeler içeriyordu.⁸⁶³

2002-2006 yılları arasındaki Orta Asya Stratejisinin önemli bir etkisi, iyi ilişkilerin önemini vurgulamak ve Orta Asya devletlerinin TACIS bölgesel programlarına katılımını arttırmak ve mevcut ek kaynaklar yoluyla sağlamaktır. Aynı zamanda kendi alt-bölgesel işbirliği ve AB/OA diyalogunun yoğunlaşmasını da teşvik etmiştir. Bu programlar, AB'nin kendi deneyimlerine veya uzmanlığın nerede olduğuna ilişkin sektörlerle ve AB'nin kendi yetki alanlarına ilişkin sektörlerle veya Komisyon ve AB'nin siyasi ağırlığını arkasına koydukları dış politikayla ilişkili AB politikalarına odaklanmıştır. OA stratejisinin ikinci büyük etkisi, TACIS'in yoksullukla mücadele politikaları ve programları ile ikili programların odak noktasını artırmak ve sivil toplumu ve demokratikleşmeyi teşvik ederken AB ile yakınsamış ticaret ve yatırım reformlarını artırmak olmuştur.⁸⁶⁴

3.2.4. 2007-2013 Dönemi AB-Orta Asya: Yeni Ortaklık Stratejisi

Yirmi altı yıl aralığında AB'nin Orta Asya ile ilgili en kapsamlı çalışması “AB ve Orta Asya: Yeni Bir Ortaklık İçin Strateji Belgesi”dir. Almanya Dönem Başkanlığınca yapılan yoğun çalışma sonucu ortaya çıkmış ve 2007’de AB tarafından resmileştirilmiştir. Belge ilk defa teknik yardımları aşmış ve gerçek anlamda “stratejik işbirliği” geliştirmiştir. Söz konusu belgenin özelliği, Stratejinin “güvenlik” ve “istikrar” üzerine kurulduğudur. Bu bağlamda barışçıl, demokratik ve ekonomik bakımdan sağlam bir Orta Asya’yı oluşturmayı, bölge devletlerinde barışı korumayı ve

ekonomik kalkınmasını sağlamak; Ve ülkenin ve vatandaşlarının güvenliğini artırmak. Kırgızistan'daki KKÇ'nin merkezi bir unsuru, dünya topluluğuna hızlı bir şekilde entegre olacak bir "açık kapı" politikasıdır. Bkz., European Commission, Strategy Paper 2002–2006 and Indicative Programme 2002–2004 for Central Asia, 30 Ekim 2002, http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/02_06_en.pdf, s. 44

⁸⁶³ European Commission, Strategy Paper 2002–2006 and Indicative Programme 2002–2004 for Central Asia, 30 Ekim 2002, http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/02_06_en.pdf, s. 39-40.

⁸⁶⁴ European Community, Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf, e.t. 10.03.2016.

refahı sağlamayı hedeflemektedir.⁸⁶⁵ Yeni Ortaklık Stratejisi yedi konuyu önceliklendirmiştir, bunlar; kültürler arası diyalog, köprüler kurma, ortak tehditler ve sorunlara karşı mücadele, su kaynakları, çevresel sürdürülebilirlik, enerji ve ulaştırma bağlarını güçlendirmek, yatırım ve ticaret teşviki, ekonomik kalkınma, gençlik ve öğrenim, geleceğe yatırım, demokratikleştirme ve insan hakları, iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü.⁸⁶⁶

Avrupa Birliği, Dışişleri Bakanları düzeyinde yıllık görüşmelerle “düzenli bölgesel siyasi diyalog” süreci başlatılmıştır. Bundan başka, strateji belgesinde enerji konusunda düzenli işbirliğinin yanı sıra “AB hukuk düzeni inisiyatifi”, “insan hakları diyalogu”, “Avrupa Eğitim İnisiyatifi”ne yer verilmiştir. Bu hedefleri gerçekleştirmek adına eşit düzeyde diyalog, şeffaflık ve çözüm merkezliliği benimsemektedir. AB, yapılması beklenen projeler için 719 milyon Avro 2007-2013 yıllarında tahsis etmiştir. AB söz konusu stratejisiyle, bölgeye yönelik jeostratejik-jeoekonomik yaklaşımından uzaklaşarak idealist yaklaşıma kaydığını farketmek mümkün. Orta Asya’da serbest pazar ekonomisi, insan hakları, hukuk devleti ve demokratik değerleri yerleştirerek AB “çıkarlarına” ulaşacağını düşünmekte ve bu doğrultuda yatırımlarını yapmaktadır.⁸⁶⁷

Esasında, AB’nin Orta Asya stratejisi, Avrupa bütünleşmesi yolunda kaydettiği gelişmelerin neticesinde kendini göstermiştir. Çoğu uzman tarafından AB hakkında “ekonomik dev - siyasi cüce” olarak yakıştırılan AB, siyasi ve askeri açıdan dünyanın tüm ülke ve bölgeleriyle yakın işbirliği geliştirme arzusundadır. AB’nin Orta Asya politikasını, Birliğin söz konusu arzusunun devamı gibi değerlendirilmesi gerekir.⁸⁶⁸

Strateji, uygulanma şekli hakkında çok sayıda eleştiriye uğramaktadır. Bunun nedeni belgenin kendisinin ikili karakteridir. Bir yandan, demokrasiyi ve insan haklarını güçlendirmeyi amaçlıyor. Bir diğeri ise, belgenin amacı, Birlik için enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve göçmenlerin, silahların ve uyuşturucu trafiğinin akışını engellemek için enerji ve güvenlikte işbirliğini arttırmaktır. Eleştirinin hedefi, belgenin demokratik

⁸⁶⁵ Murat M. Erdoğan, *Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları*, (Rapor), Murat Yılmaz (der.), (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. İnceleme-Araştırma dizisi; yayın no: 08, Ankara: Tasarım Baskı, 2011), s. 72.

⁸⁶⁶ European Community, Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf, e.t. 10.03.2016.

⁸⁶⁷ European Community, Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013, a.g.e.

⁸⁶⁸ Abdibaitova, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, a.g.e., s. 97.

bileşenidir. Eleştirmenler, güvenlik konusundaki dengesizlik ve diyalogun demokratik bileşenler üzerinde tutulmasında zorluk yüzünden başarısız olduğunu savunmaktadır.⁸⁶⁹

Stratejiyle ilgili aydınların ve Kırgız kitle iletişim araçlarının analizi, Stratejinin beyan edildiği andan itibaren Birliğin Orta Asya'daki pratik politikasıyla ilgili olduğu açıktır. AB, demokratik değerlerin savunucusu olarak değil, bölgedeki jeopolitik oyuncularından biri olarak algılanıyordu. Gerçekte, bu değerlerin devlet politikasına dahil edilmesi için herhangi bir ön koşul bulunmamaktadır. Yani, Strateji yalnızca TACIS'in başarılı projeleri ile ilerlemektedir.⁸⁷⁰

2007-13 Stratejisi, AB'nin bölgedeki önceki programlarının mantıksal bir devamıdır: TACIS ve 2002-2006 Stratejisi. TACIS'in başlamasının nedeni, Sovyet sonrası ülkelerdeki geçiş döneminin aşılması olurken, Stratejinin nedenleri bin yılın yeni zorluklarıydı. Birincisi, 12 Aralık 2003 tarihli AGS, AB'nin terörizm, (Kitle İmha Silahlar) KİS'lerin yaygınlaştırılması, bölgesel çatışmalar, devlet başarısızlığı ve organize suçla karşı karşıya kalacağı yeni tehditleri tanımlamıştır.⁸⁷¹ Tehditlerin tamamen askeri olmadığı kabul edildi, bu nedenle tehditlerle yüzleşmek için araçların birleşimine ihtiyaç duyulduğu anlaşıldı. Bu, yalnızca çok yönlü işbirliği durumunda yapılması mümkündür.⁸⁷²

AB, OA bölgesini AB komşusunun komşusu olarak tanımlıyor. 2004-2007 genişlemesi sonrasında komşuluk sorunu daha acil hale gelmişti. Bu nedenle, AB öncelikle bölgedeki istikrardan ve vatandaşlarını destekleyebilecek demokratik hükümeti uygulamak için tüm demokratik başlangıçları kolaylaştırmaya hazırdı. İkincisi, Strateji, AB'nin enerji kaynaklarının arzı konusundaki AB bağımlılığını da tanımakta ve Orta Asya'yı, zengin enerji mülklerine sahip bir bölge ve Avrupa pazarına ulaşım yolları için uygun coğrafi konum olarak algılmaktadır. Dolayısıyla, INOGATE ve TRACECA programlarının önemini teyit etmektedir.

Stratejinin hedefleri şunlardır: Orta Asya bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi; yoksulluğu azaltmak ve yaşam standartlarını arttırmak; demokratikleşme, insan hakları, iyi yönetim ve ekonomik reformun desteklenmesi. Bir

⁸⁶⁹ Anna Gerk, EU Kyrgyzstan Cooperation: A Comprehensive Approach?, (Kırgızistan, Bişkek: American University of Central Asia, basılmamış lisans tezi, 2010).

⁸⁷⁰ A.g.e.

⁸⁷¹ European Community, a.g.e.

https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf, e.t. 10.03.2016, s. 5.

⁸⁷² Gerk, EU Kyrgyzstan Cooperation: A Comprehensive Approach?, a.g.e., s. 39.

taftan, amaçlar AB'nin değerleri ve yasal dayanağı ile yakından örtüşmektedir: ABA, Md. 6, 11; ATA., Md. 177. Diğeri itibariyle, beş ülkenin tamamında ulusal stratejilerinde benzer hedefler bulunmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik kalkınma, yoksulluğun azaltılması ve bölgede istikrarın sağlanması konularında AB ile ulusal çıkarlar arasında bir köprü bulunmaktadır.

Stratejinin yeniliği alıcı devletlere kapsamlı bir yaklaşımın getirilmesidir. Yaklaşım, “demokratik, ekonomik ve sosyal konular da dahil olmak üzere ortak zorlukların özetini; yardımın sağlanması içeriğinin planlamasını; ve bölge ve ülke düzeyinde Orta Asya için AB'nin cevabını, amaçlarını ve önceliklerini ifade etmektedir”.⁸⁷³ Bu yaklaşım, birkaç sektörü ve işbirliğinin seviyelerini kuşatmaya izin vermektedir.

3.2.5. Avrupa Birliği'nin Kırgızistan'ın Demokratikleşmesine Yönelik Politikası

3.2.5.1. Avrupa Birliği'nin Kırgızistan'ın Demokratikleşmesine Yönelik Kalkınma Yardımı ve Araçları

AB, çeşitli araçlar vasıtasıyla dış ilişkilerinde insan haklarını ve demokratikleşmeyi teşvik etme imkânına sahiptir. Bunlar geleneksel dış politika araçlarından kalkınma işbirliği programları vasıtasıyla finansal ve teknik yardıma kadar çeşitlilik gösterir. Aşağıdaki bölümler Kırgızistan'daki uygulamalarını incelerken farklı araçları özetlemektedir.

Esasında, Kırgızistan'a ve genel olarak Orta Asya'ya AB yardımı, Avrupa Dış İşleri Genel Müdürlüğü (RELEX) tarafından hazırlanan Komisyon belgeleriyle şekillenmekte ve Avrupa Yardım ve İşbirliği Ofisi (AIDCO), Kırgızistan'daki ve diğer komşu ülkelerdeki AB Delegasyonu vasıtasıyla uygulanmaktadır.⁸⁷⁴ Bölgesel Strateji Belgeleri (BSB) (Regional Strategy Papers - RSP), finansal kaynakların bütçe tahsisi ve dağıtımını düzenleyen ana belgelerdir. 2007-2013 dönemi için oluşturulan Bölgesel

⁸⁷³ European Community, Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf, e.t. 10.03.2016, s. 3.

⁸⁷⁴ Avrupa Dış Eylem Servisi, Orta Asya, Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Tacikistan ve Özbekistan'da sırasıyla 4 delegasyona sahiptir. Ayrıca, Türkmenistan için bir chargé d'affaires, Avrupa Komisyonu Almatı, Kazakistan'da insani yardım ve sivil koruma için bir bölge ofisi vardır. Bkz. European Union External Action: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/2068/Central%20Asia. E.t. 10.10.2016

Strateji Belgesi kapsamında Orta Asya bölgesine yönelik toplam yardım miktarı 750 milyon Avrodur. BSB yardımı üç öncelikli hedefe bölünmektedir: Orta Asya bölgesel işbirliğinin ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi yaşam standartlarının iyileştirilmesi (%40-45); ve (toplam yardımın yaklaşık %30-35); yoksulluğun azaltılması ve insan hakları ve demokratikleşme konuları da dahil olmak üzere ekonomik reform ve iyi yönetim için destek (%20-25), yedi yılda toplam 719 milyon Avro'ya ulaşmıştır.⁸⁷⁵ AB Stratejisine ilaveten, 2007-2010 ve 2011-2013 yıllarını kapsayan 2 ayrı dönem için yıllık gösterge programları oluşturulmuştur. Her yıl bölge ülkeleri için yıllık eylem planları hazırlanmaktadır. Ayrıca, her bir ülke için de özel programlar düzenlenmektedir. 2007-2010 yılları için Gösterge Programına 314 milyon Avro tahsis edilmiş, bunların %70'i ikili ilişkilere (Tacikistan 66 milyon Avro, Kırgızistan 55, Kazakistan 44, Özbekistan 32,8, Türkmenistan 22 milyon Avro), %30'u ise genel programlara (eğitim 25 milyon Avro, enerji 22, ulaşım 15, çevre 16,2, BOMCA/CADAP 16 milyon Avro) tahsis edilmiştir.⁸⁷⁶ 2011-2013 yılları için Gösterge Programı 321 milyon bütçeye sahiptir ve üç öncelikli alan arasında paylaşılmıştır: bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri, sürdürülebilir bölgesel kalkınma 50 milyon Avro dahil olmak üzere, enerji 25; çevre 20; ticari işbirliği ağları 5 milyon Avro; yoksullukla mücadele ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, etkili devlet yönetimi ve ekonomik reformlardır.⁸⁷⁷

Axyonova'ya göre, Komisyonun "insan hakları ve demokratikleşme konularını dış yardım da dahil olmak üzere AB politikalarının karar verme ve uygulanmasına ilişkin tüm yönleriyle yaygınlaştırma"⁸⁷⁸ niyetinde bulunduğu belirtildiğine göre, Bölgesel Strateji Belgeleri, insan haklarına ve demokratik gelişmeye ilişkin durumun değerlendirilmesini dahil etmelidir. Daha sonra, demokratikleşme açısından iyileştirme sağlamaya yönelik yardım stratejisini bilgilendirmelidir. Bu nedenle, AB'nin Orta Asya

⁸⁷⁵ European Community, Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf, e.t. 10.03.2016, s. 3.

⁸⁷⁶ European Commission, *Central Asia Indicative Programme 2007-2010*, http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/nip_07_10_en.pdf, E.t. 2.12.2016.

⁸⁷⁷ European Commission, *Central Asia DCI Indicative Programme 2011-2013*, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/central_asia_multi-annual_indicative_programme_2011-2013_of_the_eu_development_co-operation_instrument_dci.pdf, E.t. 2.12.2016.

⁸⁷⁸ European Commission, *European Instrument for Democracy and Human Rights Strategy Paper 2007 – 2010*, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/thematic-strategy-paper-eidhr-2007_en_1.pdf, e.t. 12.03.2017, s. 13.

devletlerine sağladığı mali ve teknik destek, demokratik ilerlemelerine bağlı olarak yapılabilir.⁸⁷⁹

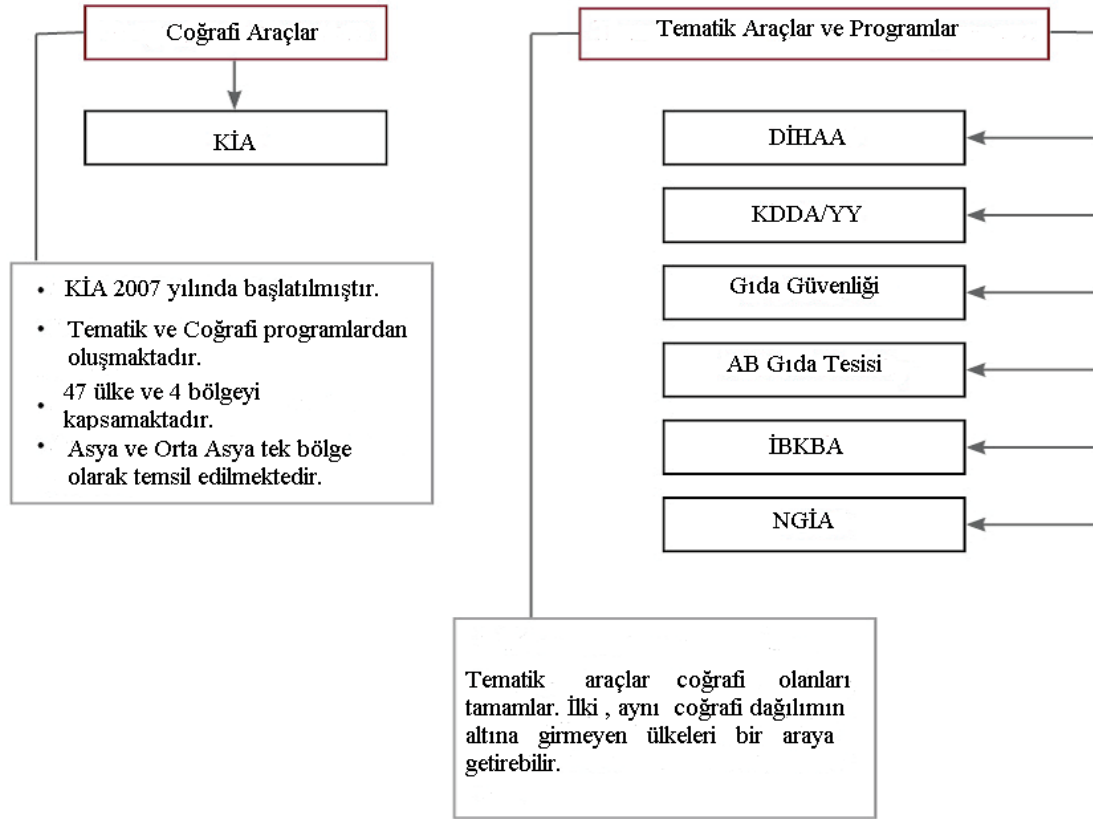
2006 yılına kadar, Orta Asya için AB yardımlarının büyük bir kısmı TACIS Programı aracılığıyla sağlanmıştır. Binyıl Kalkınma Hedefleri ile daha yakın bir bağlantı kurulması ve AB yardım araçlarının daha kapsamlı revizyonunun bir parçası olarak TACIS'in yerine Kalkınma İşbirliği Aracı (KİA) getirildi. Buna göre, önem, AB adayları için Kopenhag kriterlerine uygun olarak TACIS'in eski Sovyet cumhuriyetlerinin tam teşekküllü piyasa ekonomileri ve demokrasiler haline gelmesi için yardımcı olma yaklaşımından, insan hakları, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim ve demokrasi göz ardı edilmeden, yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik KİA yaklaşımına hafifçe kaymıştır. Daha önce kabul edilen TACIS projeleri, KİA yardımıyla paralel olarak 2007'den beri sürüyor, ancak çoğu TACIS çalışması şu ana kadar sonuçlandırıldı.⁸⁸⁰

⁸⁷⁹ Axyonova, Vera, "European Democracy Promotion in Difficult Environments: the case of Central Asia". Jivanta Schoettli (der.), *Democracy, Governance and Citizenship: A Comparative Perspective of Conceptual Flow*, Heidelberg Papers in South Asian and Comparative Politics, Working Paper No 59 (Şubat 2011), s. 142.

⁸⁸⁰ Boonstra, Jos ve Hale, Jacqueline, "EU Assistance to Central Asia: Back to the Drawing Board?", *EUCAM Working Paper*, No 8 (Ocak 2010), s. 5.

Sekil 2:

Coğrafi (Bölgesel) ve Tematik Araçlar

Kaynak: Tsertsvadze, T., ve Boonstra, J., “Mapping EU development aid to Central Asia”, EUCAM Factsheet, No 1 (Temmuz 2013), s. 6.

Yukarıdaki Şekil 1’de⁸⁸¹ görüldüğü gibi KİA, birçok tematik ve bölgesel programlarla tamamlanmaktadır. Orta Asya örneğinde, ilgili tematik programlar; DİHAA insan hakları ve demokrasi odaklı projeler yoluyla sivil topluma destek sağlamaktadır.⁸⁸² DİHAA, DİHAG (Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi)’nin yerini almış, 2007’de başlatılmış programdır. 1994’te AP’nin bir girişimi olarak başlatılmış ve 2006’da AB’nin mali aracı haline gelmiştir. DİHAA çerçevesinde AB üyesi olmayan ülkelerde demokratikleşme sürecinin güçlendirilmesi ve insan haklarının geliştirilmesi için sivil toplumun yürüttüğü çalışmalara mali yardım

⁸⁸¹ Tika Tsertsvadze, Jos Boonstra, “Mapping EU development aid to Central Asia”, *EUCAM Factsheet*, No 1 (Temmuz 2013), s. 6.

⁸⁸² European Community, Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf, e.t. 10.03.2016, s. 32.

yapılmaktadır. İstikrar ve Barışa Katkıda Bulunan Araç (IcSP – eskiden İstikrar için Araç veya IfS olarak da bilinir) özellikle ortaya çıkan krizlerde ve kriz sonrası ülkelerde küresel güvenlik ve kalkınma sorunlarını ele alır,⁸⁸³ Kalkınmada Devlet Dışı Aktörler ve Yerel Yönetimler Programı⁸⁸⁴, kalkınmaya yerel katılımı desteklemeyi ve yönetişimi geliştirmeyi, yoksulluğun azaltılması ve temel hizmetlerin sağlanmasına odaklanarak, aşağıdan yukarıya bir yaklaşımla yönetim düzeyini artırmayı amaçlıyor.⁸⁸⁵ DİHAA, NSA/LA ve IBPP'nin temel özelliği, sözü edilen devletlerin hükümetlerini doğrudan hedeflemiyor ve desteklemiyorlar, ancak hemen hemen hepsi sivil toplum örgütlerine güvenmektedir.⁸⁸⁶ 'Projelerin seçim sürecinin bir parçası olarak, program göstergelerinin katılımcı demokrasiyi onayladığı halde hem IBPP hem de NSA/LA, DİHAA'nın aksine, ev sahibi ülke onayını talep etmektedir.⁸⁸⁷ Gıda Güvenliği programı, aşırı yoksulluk seviyelerinde olan devletlere yardım etmeyi amaçlıyor; AB Gıda Hizmeti (Facility) Programı, artan gıda fiyatlarından ciddi oranda etkilenen ülkeleri destekliyor. Buna ek olarak, Orta Asya, öncelikle Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ı hedef alan Nükleer Güvenlik İşbirliği Aracı'ndan (NSCI) yararlanmaktadır.⁸⁸⁸

Bölgesel programlar, Orta Asya'ya yönelik özel olarak hazırlanmış çeşitli konularda bulunmaktadır; örneğin Orta Asya Yatırım programı; enerji programları INOGATE ve TRACECA; ERASMUS + (eski adı TEMPUS) adlı geniş eğitim programı; ve BOMCA (sınır kontrolü) ve CADAP (uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele için) güvenlik yönelimli programları.⁸⁸⁹ Bu arada, KİA, Akdeniz, Ortadoğu, Doğu

⁸⁸³ European Community, Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013,

https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf, e.t. 10.03.2016, s. 32.

⁸⁸⁴ 2007'ye kadar Orta Asya'ya TACIS'e ek olarak Kurumsal Yapılanma Ortaklığı Programı (IBPP) ve yukarıda sözü edilen DİHAA aracılığıyla daha spesifik siyasal demokrasi tanıtımı yoluyla sivil toplum ve yerel girişimlere destek sağlanmıştır. IBPP, Avrupa STK'ları, yerel yönetimler ve Orta Asya STK'ları tarafından uygulanan daha küçük projeler için fon sağlamak amacıyla 2001 yılında TACIS çerçevesinde kuruldu. IBPP, Orta Asya eyaletlerinin dördünde durduruldu ve aşamalı olarak bugün sadece Özbekistan'da faaliyet gösteriyor. IBPP programlarının önemi sosyal olarak yönlendirilmiş projelerdir. (Central Asia: Regional Strategy Paper 2007-2013, (2007)). 2007'de IBPP'nin yerini alan yeni bir program ise Kalkınmada Devlet Dışı Aktörler ve Yerel Yönetimlerdir (NSA / LA).

⁸⁸⁵ European Community, Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013,

https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf, e.t. 10.03.2016, s. 20.

⁸⁸⁶ Vera Axyonova, "EU Human Rights and Democratisation Assistance to Central Asia: In Need of Further Reform", *EUCAM Policy Brief*, No 22 (Ocak, 2012), s. 1.

⁸⁸⁷ A.g.e., s. 2-3.

⁸⁸⁸ Tsertsvadze ve Boonstra, "Mapping EU development aid to Central Asia", a.g.e., s. 7.

⁸⁸⁹ Boonstra ve Hale, "EU Assistance to Central Asia: Back to the Drawing Board?", a.g.e., s. 5.

Avrupa ve Güney Kafkasya ülkeleriyle ilgili olan Avrupa Komşuluk Politikaları Aracı (ENPI) ile bağlantı kurmaya çalışmaktadır.

AB'nin Kırgız Cumhuriyeti ile kalkınma işbirliğinde üstleneceği en büyük hedef, yoksulluğun azaltılmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya ve ulusal güvenlik, uzlaşma ve uyumun desteklenmesine yardım ederken demokrasinin sağlamlaştırılmasını desteklemektir. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde AB, bir dizi “araç” vasıtasıyla Kırgız Cumhuriyeti'ne mali yardım sağlamaktadır. Buna KİA, DİHAA ve Barışa Katkıda Bulunan Araç (IcSP), Nükleer Güvenlik İşbirliği Aracı ve küresel eğitim desteği ve değişim programları (ERASMUS + (eski adı TEMPUS)) dahildir.

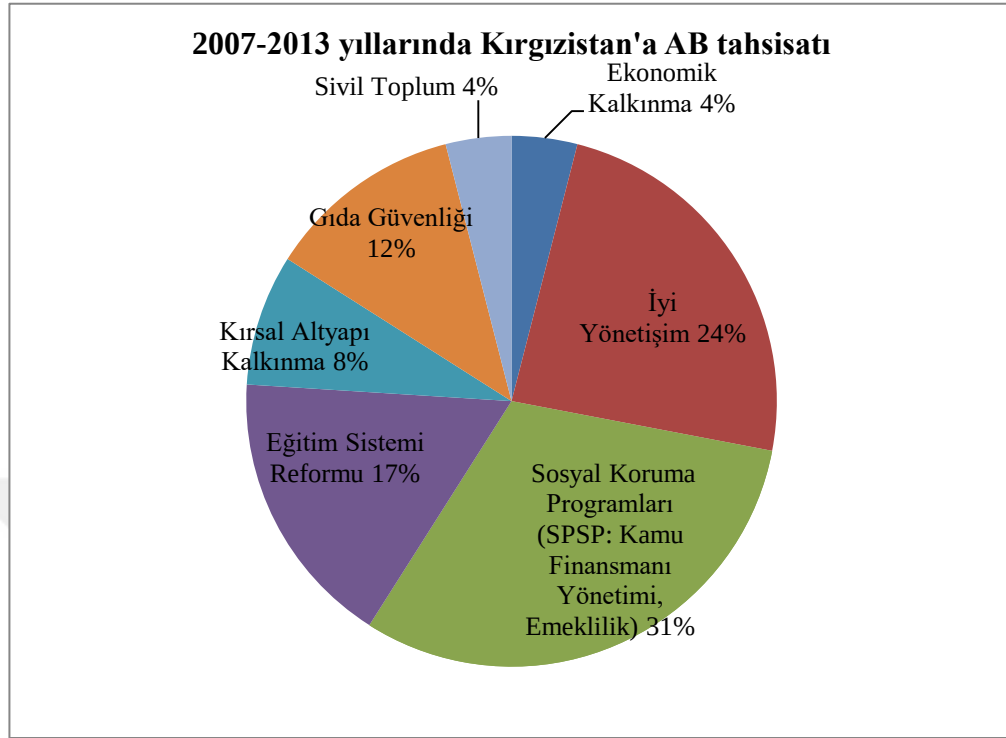
Buna ek olarak, geçmişte hem KİA hem de Avrupa Komisyonu İnsani Yardım ve Sivil Koruma Genel Müdürlüğü olan ECHO aracılığıyla acil durum ve gıda yardımı sağlandı. Sözde ‘harmanlama’ sayesinde AB, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Avrupa Yatırım Bankası (EIB) gibi Avrupa Finansal Kurumlarından (EFIs) kaynak tahsis edebiliyor. EFI kredilerini nispeten küçük bağışlar ile harmanlayarak Kırgız hükümetine sunulan şartları iyileştirdi ve bu projelere yapılan yatırımların hacmini artırdı. Son zamanlarda AB, Kırgızistan Cumhuriyeti'ne Makro-Mali Yardım (MFA) sözleşmesi de sunmayı kabul etmiştir.⁸⁹⁰

AB, 2007'den 2012'ye kadar Kırgızistan'a 106.15 milyon Avroluk bir taahhütte bulunmuştur. Buna ek olarak, KİA tematik programlarına (Gıda Güvenliği, Gıda Tesisi ve NSA-LA) 21,11 milyon Avro ve diğer araçlar (DİHAA ve IcSP) aracılığıyla 17,83 milyon Avro tahsis edilmiştir. Kırgızistan, Nisan 2010 ihtilali ve 2010 yılı Haziran ayında ülkenin güneyinde yaşanan etnik şiddet sonrasında IcSP aracı altında tahsis edilen fonlarda bir artış görmüştür. AB, sektör bütçesi desteği ile 2007 yılından 2012 yılına kadar 61 milyon Avro tahsis etmiştir.⁸⁹¹

⁸⁹⁰ De Montis, “European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015”, a.g.e.

⁸⁹¹ Tsertsvadze ve Boonstra, “Mapping EU development aid to Central Asia”, a.g.e., s. 9.

Sekil 3:

Sivil topluma tahsisatlar kapsamında sadece NSA-LA ve EIDHR tutarları hesaplanmaktadır.

Kaynak: Tika Tsertsvadze, Jos Boonstra, “Mapping EU development aid to Central Asia”, EUCAM Factsheet, No 1 (Temmuz 2013), s. 6.

Tablo 3:

2007-2013 döneminde sektörlere göre tahsisler (tüm rakamlar milyon AVRO'luk)

Kırgızistan 2007-2013							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Kalkınma İşbirliği Aracı							
Tarımsal işleme sektörünün iyileştirilmesi yoluyla ekonomik çeşitliliğe destek	1.6						
Cezaevi Reformuna Destek	2.949						

Sektör politika destek programı, sosyal koruma ve PFM (Public Financial Management) - Kırgızistan 2007-2009		9					
Eğitim sektörüne destek		5.5					
Kırsal alanlarda altyapı gelişimine destek (sulama)		2.5					
Sektör politika destek programı: sosyal koruma ve PFM Kırgızistan			9				
Sosyal adalet için iyi yönetişimi yürütmek			3				
Kırsal altyapı geliştirme ve toplumsal yeniden bütünleşme (Kırgızistan'ın Fergana Vadisi)			8.6				
Sektör politika destek programı: sosyal sektör				13			
Sektör politika destek programı: sosyal koruma ve PFM					13		
Kırsal alanlarda gelir getirici faaliyetler					4.5		
Şeffaflık ve hesap verebilirlik konularına ağırlık vererek, hukukun üstünlüğüne saygının teşvik edilmesi						13.5	
Sektör politika destek programı: eğitim sektöründeki reforma destek						20	
TOPLAM							106.15
Tematik programlar							
Gıda Güvenliği Stratejik Öncelik 5: kronik gıda güvenliği olmayan ülkelere özel tahsis (Orta Asya)	8.36						
Gıda Tesisleri (hayvan sağlığı ve üretimi)			7				
Kırgızistan'da gıda güvenlik bilgi sisteminin geliştirilmesine destek				2			
Kalkınmada Devlet Dışı Aktörler ve Yerel Yönetimler	0.6	0.75	0.75	0.75	0.45	0.45	

TOPLAM							21.11
Araçlar							
DİHAA		0.6	0.6	0.6		0.9	
TOPLAM							2.7
Yargı reformuna destek IcSP		2.5					
Anayasa reformuna destek IcSP		1.46					
Demokrasi ve istikrarı teşvik etmek IcSP			5.35				
Haziran 2010 olaylarıyla ilgili uluslararası soruşturma komisyonu IcSP				0.25			
Kırgızistan'da demokratik geçiş için siyasi liderlik IcSP				0.35			
Mevzuat reformu IcSP				0.08			
İmha edilen evlerin yeniden yapılandırılması yoluyla sosyal istikrar IcSP				2.00			
Fergana Vadisi sınır sınırlaması					0.319		
Karar verme kapasitelerini ve diyalogu güçlendirmek IcSP				0.07			
Kırgızistan seçim destek projesi IcSP				1.45			
İnsan hakları koruması ve çatışmaların önlenmesi için sivil gözlem IcSP					2		
Yeni yasal çerçevenin uygulanmasına kurumsal destek IcSP					1		
Medya reformunun desteklenmesi ve çatışmaya duyarlı raporlamanın güçlendirilmesi IcSP					0.3		
TOPLAM							15.13
GENEL TOPLAM							146.45

Kaynak: Tika Tsertsvadze, Jos Boonstra, “Mapping EU development aid to Central Asia”, EUCAM Factsheet, No 1 (Temmuz 2013), s. 9-10.

2007-2010 döneminde, AB, Orta Asya bölgesindeki KİA programlarını desteklemek için toplamda yaklaşık 314 milyon Avro ayırmıştır. Bunlardan Kırgızistan’a ülke özel yardım, Kırgızistan için ikili finansman da dahil olmak üzere toplamda 51 milyon Avro olan yardım 321 milyon Avro’ya ulaşmıştır. Buna ek olarak, AB, KİA (21.11 milyon Avro), DİHAA (2.7 milyon Avro) ve IcSP (15.13 milyon Avro) gibi tematik araçlar aracılığıyla yardım sağlamıştır. 2007-2013 yılları arasında AB, Kırgızistan’a toplam 146.45 milyon Avro ayırmıştır.⁸⁹² Bir sonraki bütçe döngüsü için (2014-2020), çok yıllık mali çerçeve, Orta Asya’daki kalkınmaya yardımcı olmak için 1 milyar Avro tahsis etmiştir. Bunların içinden Kırgızistan’a çoğunlukla hukukun üstünlüğü, eğitim ve bütünleşmiş kırsal kalkınma alanlarında AB 2014-2020 dönemi için 184 milyon Avro tahsis etmiştir.⁸⁹³

3.2.5.1.1. Tematik Programlar Çerçevesinde AB’nin Kırgızistan’ın Demokratikleşmesine Yönelik Gerçekleştirdiği Önemli Projeler

3.2.5.1.1.1. Hukukun Üstünlüğü ve Hapishane Reformu Yönetimi

“Hukukun üstünlüğü ve hapishane reformu yönetimi” çerçevesinde AB, Kırgızistan’daki ceza infazı sisteminin reformlarına bağışta bulunmakta ve bir dizi önemli projeye finansman sağlamıştır. Her şeyden önce, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suçlarla Mücadele Dairesi tarafından Aralık 2009’dan Haziran 2013’e kadar uygulanan “Hapishane Reformuna Destek” projesine AB 2,5 milyon Avro katkıda bulunmuştur. Proje, hapishane reformu ve hapishane alternatifleri için mevzuat, normatif, politika ve stratejilerinin iyileştirilmesine, hapishane kadrosunun kurumsal ve idari kapasitelerinin arttırılmasına, gelir getirici faaliyetlerin yönetimi ve mahpusların

⁸⁹² Tsertsvadze ve Boonstra, “Mapping EU development aid to Central Asia”, EUCAM Factsheet, No 1 (Temmuz 2013), s. 9-10.

⁸⁹³ De Montis, “European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015”, a.g.e. Ayrıca, bkz., https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

topluma kazandırılması ve cezaevlerinde yaşam çevresi ve daha sağlıklı çalışmayı teşvik etme konularında başarılı bir şekilde yardımcı olmuştur.⁸⁹⁴

Somut sonuç örnekleri şunlardır:

- Cezaevi yönetimini ve koşullarını iyileştirmek amacıyla 6 kanun, 25 hükümet kararnamesi, 5 hükümet kararının ve 110 ceza infaz emrinin kabul edilmesi;

- 6 yeni hapisane gelir üretim faaliyetleri ve ilgili mesleki eğitim programları, ekmek, soya içeceği, makarna, bitkisel yağ üretimi ve tekstil ve metal ürünlerinin imalatı için en az 174 tutuklu çalıştırılarak 4 hapisanede başlatılmıştır; ve sonuç olarak Hükümet, cezaevinde üretim tesislerinin daha da geliştirilmesi için 350,000 Avro daha tahsis etmiş ve “Kelechek” Devlet İşletmesini kurmuştur;

- Yaklaşık 3.000 tutsak ve 400 cezaevi personeli için sıhhi, ısıtma ve su temini koşullarını iyileştirdiği 4 cezaevinde tadilat çalışmaları tamamlanmıştır.

- “Köprü: Serbest bırakılmadan önce ve sonra mahkumların sosyal açıdan desteklenmesi için sistematik bir mekanizmanın geliştirilmesini ve daha ileri toplumsal rehabilitasyonunun teşvik edilmesi.

AB, ceza infaz sektöründeki reformları daha da geliştirme yönünde kararlı kalmaktadır. Geçmişteki projelerin sonuçlarını, Cezaevi Hizmeti ve diğer kurumlar tarafından dile getirilen ihtiyaçları, Cezaevi Reformu Ulusal Stratejisinde belirtilen taahhütleri ve zaman çizelgelerini ve 2014-2020 yılları için yeni AB kalkınma stratejilerini dikkate alarak yeni bir program düşünmektedir.⁸⁹⁵

Hukukun üstünlüğü alanında AB programları bölgesel ve ulusal düzeyde uygulanmaktadır. Bölgesel ölçekte, AB, bölgesel işbirliğini destekleyen, her ülkenin belirlediği özel öncelikleri de dikkate alarak, Orta Asya için Bir Hukuk Oluşturma Kuralı geliştirmiştir. Hukukun Üstünlüğü Girişimi, iki tür eylem öngörüyor: AB - Orta Asya Hukukun Üstünlüğü Platformu ve uzun vadeli projeler. Platform, bölgesel ve ulusal seminerler ve çalışma ziyaretleri aracılığıyla yargı sistemlerinin reformunda Avrupa deneyimini sunmaktadır.

⁸⁹⁴ De Montis, “European Union - Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 - 2015”, a.g.e. Ayrıca, bkz., https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

⁸⁹⁵ A.g.e.

Kırgız Cumhuriyeti'ndeki özel projeler şu ana kadar halkın savunmasız grupları için sosyal hizmetlere erişimine ve demokratikleşme ve istikrar unsurlarının geliştirilmesine odaklanmıştır. Eylül 2013'te AB ve Kırgız Cumhuriyeti arasında "Kırgız Cumhuriyeti'nde Hukukun Üstünlüğüne Saygının teşvik edilmesi ve Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik" üzerine özel önem verilmesi için bir finansman anlaşması imzalanmıştır. 3 bileşenin uygulanması öngörüldüğü: (1) gözetim mekanizmalarının geliştirilmesi, (2) yargı sisteminin vatandaşlara daha verimli ve erişilebilir olmasını sağlamak için yargı reformuna destek sağlanması ve (3) sivil toplum ve medya işbirliği ve onların, ulusal otoritelerin insan haklarına saygılarını gözetmelerine destek verilmesidir.⁸⁹⁶

Program, Adalet Bakanlığı, Cumhurbaşkanının İdaresi, Parlamento komisyonları, adli kurumlar ve savcılar, STK'lar, avukat dernekleri ve medya ve bütün ilgili Kırgız ulusal kurumlarıyla yakın işbirliği içerisinde ayrıntılı bir şekilde hazırlanmıştır. İlk iki bileşen (9,5 milyon Avroluk), Alman Uluslararası İşbirliği Kurumu (GIZ) liderliğindeki AB üye devletleri kuruluşların bir konsorsiyumu ile diğer Alman, Danimarka, Fransız ve Avusturya kurumlarıyla işbirliği içinde ve Uluslararası Kalkınma Hukuku Örgütü ile işbirliği içinde ortak olarak uygulanmaktadır. Üçüncü bileşen (3 milyon Avroluk) uluslararası ve yerel STK'lar ve teklif çağrılarının sonucu olarak seçilen medya tarafından uygulanacaktır. AB, Kırgızistan'da AB yardımlarının üç odak sektöründen biri olan Hukukun Üstünlüğü için 2014-2020 dönemi bütçesini önemli ölçüde artırmış ve çok fazla meşgul olmaya devam etmektedir.⁸⁹⁷

Tezin 2. Bölüm'ünde de değinildiği üzere, DİHAA, DİHAG (Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Girişimi)'nin yerini almış, 2007'de başlatılmış programdır. 1994'te AP'nin bir girişimi olarak başlatılmış ve 2006'da AB'nin mali aracı haline gelmiştir. DİHAA kapsamında AB üyesi olmayan ülkelerde demokratikleşme sürecinin güçlendirilmesi ve insan haklarının geliştirilmesi için sivil toplumun yürüttüğü çalışmalara yardım yapılmaktadır.

DİHAA'nın bütçesi 1994'de 59.1 milyon ECU'dan 1999'da 98 milyon ECU'ya sürekli artmıştır. 1999-2009 yılları arasında %44 artmıştır. 2007-2013 yılları için

⁸⁹⁶ De Montis, "European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015", a.g.e. Ayrıca, bkz., https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

⁸⁹⁷ A.g.e.

bütçesi 1.104.000 Avro'dur (seçim gözlem dahil olmak üzere yılda yaklaşık 157.000.000 Avro). Ağırlıklı olarak teklif çağrı yoluyla (heyetler veya Genel Müdürlük) uygulanır. Bugün itibarıyla DİHAA 100'ün üzerinde ülkede 1200'den fazla proje finanse etmektedir.

DİHAA çeşitli alanlarda yapılan faaliyetlere finansal katkıda bulunmaktadır:

- İnsan hakları ve temel özgürlüklerin en çok tehlikede olduğu ülke ve bölgelerde, bu değerlere yönelik saygının artırılması;
- Siyasi temsil ve katılımın güçlendirilmesi faaliyetlerinde, insan hakları ve demokratik reformun desteklenmesinde, sivil toplumun desteklenmesi ve grup menfaatlerinin barışçıl yöntemlerle uzlaştırılması çabalarında;
- AB İnsan Hakları Yol Gösterici İlkeleri (EU Guidelines on Human Rights) çerçevesindeki alanlarda yürütülen faaliyetlerin desteklenmesi: Çocuklar ile kadına yönelik şiddet konularında diyalog, silahlı çatışma, işkence, ölüm cezası, insan hakları savunucuları ve insan hakları;
- Demokrasi ve hukukun üstünlüğü, adalet ve insan haklarının korunması konularında bölgesel ve uluslararası çerçevenin desteklenmesi,
- Seçim süreçlerinin izlenmesi yoluyla, demokratik seçim süreçlerinin şeffaflığını ve güvenilirliğini artırılması.⁸⁹⁸

Burada devlet mekanizmaları olmadan proje uygulanmaktadır. Dolayısıyla, bu proje doğrudan tabana yönelik özelliğe sahiptir. DİHAA, doğrudan sivil toplum örgütlerine maddi destek sağlayan ve bu nedenle belgeye yönelik devlet müdahalesini engelleyecek durumda farklıdır. Dahası, DİHAA, özellikle devlet yetkililerinden bağımsızlıklarını korumak isteyen sivil toplum kuruluşlarına odaklanmaktadır. Özellikle hedef hükümetlerin rıza göstermesine isteksiz olacağı insan hakları ve demokratik gelişme konularını kapsayacak şekilde tasarlanmıştır.

Dar anlamda demokrasi, öncelikle Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı aracılığıyla desteklenmektedir. 2005 öncesinde, Orta Asya cumhuriyetleri, uygun ülkeler olarak dahil edilmemeleri nedeniyle, DİHAA'dan çok sınırlı ve düzensiz destek almıştır. Finansman üç ayrı yol için sağlanmaktadır: 1) işkence, yabancı düşmanlığı,

⁸⁹⁸ <http://www.eidhr.eu/whatis-eidhr>

azınlık ve etnik ayrımcılıkla mücadele; 2) insan hakları; ve 3) demokratik süreci desteklemek. Devam eden DİHAA projeleri için hazırlanan mikrofişlere (microfiches) göre, finansman, insan haklarının geliştirilmesi amacıyla üç hat arasında eşit olarak paylaşılmıştır. Ekim 2009'un sonunda AB, 2.323.788 Avroluk bir proje hacmi ile devam eden 21 DİHAA projeleri gerçekleştirmiştir. Bu projelerin çoğu, bölgedeki komisyon temsilcilikleri tarafından yönetilen, 10.000 Avro ila 100.000 Avro arasında mikro projelerdir. Büyük projeler Brüksel'deki Komisyon genel merkezinden yürütülür. Bunlara Kazakistan'daki bağımsız medyayı geliştirme konusundaki Decenta Vakfı (201.109 Avro) ve Kırgızistan'da ulusal bir video diyalog ağı kurmak için Demokrasi ve Sivil Toplum Kuruluşu Koalisyonu (149.994 Avro) gibi alıcılar dahildir. Bu projelerin hiçbiri dış desteğin engellendiği Özbekistan ve Türkmenistan'ı hedeflememektedir. Fonlar, reformların halihazırda devam ettiği ve Özbekistan ve Türkmenistan'a göre daha az ihtiyaç duyulan rejimler üzerine yoğunlaşmaktadır. DİHAA projeleri 2009'dan itibaren daha da artmıştır.⁸⁹⁹

Demokrasinin konsolidasyonu, barışın korunması ve çatışmanın önlenmesi AB'nin dış eyleminin temel bir parçasını oluşturmaktadır. Nisan 2010'daki siyasi olaylar ve Haziran 2010'daki etnik çatışmalar, Kırgız Cumhuriyeti'ndeki istikrar için iki büyük zorluk oluşturmuştur. Geçiş dönemi hükümeti, ülkenin siyasi sistemini temelden reforme etmek için bir süreç başlattığında, AB kurumsal reformu ve demokrasi konsolidasyon gündemini destekleyen projeler için hızla fon sağlamıştır. Çeşitli projelerle Anayasa Konseyi çalışmaları desteklenmiş, Venedik Komisyonu'nun tavsiyeleri alınmış ve eski devlet adamlarına danışılmıştır. Yeni Anayasanın kabul edilmesinin ardından, Adalet Sektörü reformuna yasal çerçevenin ve girdinin uyumlaştırılması sağlanmıştır. AB, 2010'da Parlamento seçimleri ve 2011'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin tutumlarını desteklemiştir. Projeler BM Kalkınma Programı, (Birleşmiş Milletler) İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bürosu (OHCHR), Avrupa Konseyi ve Club de Madrid tarafından hayata geçirilmiştir. Temmuz 2013'te Kırgız Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi çalışmalarına başlamıştır. Mahkemenin uluslararası standartlara uygun, bağımsız ve profesyonel bir kurum olarak insanların ve siyasi kurumların güvenini kazanabilmesinin çok önemli olduğunu anlayan AB,

⁸⁹⁹ De Montis, "European Union - Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 - 2015", a.g.e. Ayrıca, bkz., https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

Anayasa Mahkemesini desteklemek ve anayasal yargı sisteminin niteliğini ve verimliliğini arttırmak için bir program hazırlamıştır.⁹⁰⁰

AB'nin 2010'daki ikinci büyük soruna (Oş olayları) verdiği cevap çok yönlü olmuştur. Acil müdahale, doğrudan şiddet olaylarından etkilenen insanlara yapılan yardımları kapsamaktadır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'ne (BMİHK) fon sağlanması yoluyla sığınma evleri ve evlerin yeniden inşası desteklenmiş ve insanların kimlik ve mülkiyet belgelerinin eski haline getirilmesi için yardım sağlanmıştır. AB, insan güvenliğini artırmak ve polis ile vatandaşlar arasında güven inşa etme konusunda AGİT Güvenlik Topluluğu girişimini desteklemiştir. BMİHK tarafından uygulanan bir proje kapsamında, STK'lar hakları ihlal edilen vatandaşlara yasal yardım sağlamak ve insan hakları durumunu izlemek için hibeler almıştır. Hükümet kurumları insan haklarını koruma rolünü üstlenmek için destek almıştır.⁹⁰¹

İkinci kuşağın tepkisi Haziran 2010'daki çatışmaların altında yatan nedenleri ele almış ve ulusal ve topluluk düzeyde çalışmıştır. BMİHK tarafından uygulanan proje, azınlıklarla ilgili araştırma yapmış ve azınlıklara ilişkin politikalar konusunda ulusal makamlara tavsiyelerde bulunmuştur. Güney'de, AB, halkın geçim koşullarını iyileştirmesine yardımcı olmuş ve uyuşmazlığın önlenmesi için topluluk kapasitesini güçlendirmiştir. Bu proje, çözümlerin topluluk üyelerinin kendileri tarafından belirlenmesini sağlayarak aşağıdan yukarıya bir yaklaşım izlemiştir. Buna ek olarak, projeler gençlerin ve kadınların barış süreçlerinde ses ve rollerini arttırmaya başlamıştır. 2010 yılından bu yana İstikrar ve Demokratikleşme (IcSP'den) için toplam taahhüt yaklaşık 18.5 milyon Avrodur; 16,1 milyon Avroluk ödeme yapılmıştır. Buna ek olarak, Haziran 2010 şiddetine tepki olarak ECHO tarafından 4,5 milyon Avro'luk insani yardım (tıbbi, koruma, barınak) harekete geçirilmiştir.⁹⁰²

3.2.5.1.1.2. İnsan Hakları, Demokrasi ve Devlet Dışı Aktörler

AB, demokrasi, hukukun üstünlüğü, eşitlik, özgürlük, insanlık onuru ve azınlık haklarını da kapsayan insan haklarına saygı değerlerine dayanmaktadır. Söz konusu değerler, ayrımcılık yapılmama, çoğulculuk, dayanışma, adalet, hoşgörü ve kadınlar ile

⁹⁰⁰ https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

⁹⁰¹ De Montis, "European Union - Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 - 2015", a.g.e.

⁹⁰² https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

erkekler arasındaki eşitliğin hakim sürdüğü bir toplumda Üye devletler için ortaktır. AB'nin dış faaliyeti, Birleşmiş Milletler Şartı'nın ve uluslararası hukukun ilkelerine dayanışma ve saygıyı gerektiren, AB'nin yaratılmasına ilham veren değerlerle yönlendirilir.⁹⁰³

Bu bağlamda AB, insan haklarını ve demokrasiyi küresel, bölgesel ve ulusal seviyelerde destekleyen projeler yürütmektedir. Kırgız Cumhuriyeti'nde, 2013 ve 2014 yıllarında toplam değeri yaklaşık 3 milyon Avro olan 11 proje finanse edilmiştir. AB, bu çeşitli projelerle çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler, göçmenler ve tutukluların hayatlarını olumlu bir şekilde etkilemiştir;

- Hapsedilmiş yaşlıların gözetim koşullarının iyileştirilmesi;
- İşkence ve kötü muamelenin önlenmesi için Kamu İzleme Kurullarının ve Ulusal İşkenceyi Önleme Merkezi'nin kapasitesinin artırılması;
- İşkence ve kötü muamele için yetkilileri sorumlu tutmak için pratik reformları kolaylaştırmak;
- İşkence cezasızlığına karşı mücadeleyi güçlendirmek ve hesap verebilirliği artırmak, telafi ve tazminat geliştirmek;
- Toplumu toplumsal seferberlik için teşvik etmek ve aile içi şiddet sorununun çözümü yolunda girişimlerde bulunmak;
- Sömürü, şiddet ve taciz riski altındaki mağdur çocukların korunması ve korunmasına ilişkin hakları teşvik etmek;
- Çeşitli sivil toplum aktörleri arasında polislik ve diğer güvenlikle ilgili konular hakkında diyalog ve işbirliğinin desteklenmesi;
- Gençlerin ve kadın haklarının korunması için kanun yaptırım organları, yerel yönetimler ve STÖ'ler arasındaki etkileşimi güçlendirmek;
- Hukuki analizlerin AB uygulamalarını paylaşmak ve savunmasız gruplarla ilgili yasaları hazırlamak;
- İnsan hakları film festivalinde farkındalık yaratmak;

⁹⁰³ Lizbon Antlaşması ile değişik ABA md.21(1).

- İkamet belgesini basitleştirerek dahili göçmenlerin haklarının güvence altına alınması ve karar alma ve seçim süreçlerine katılımlarını arttırmak; ve
- Özürlü çocukların kapsamlı eğitimini teşvik etmek.

Özel “İnsanlık” programı sayesinde çocukların yerel, bölgesel ve ulusal karar alma süreçlerine katılımlarını iyileştirmek için okul parlamentolarını güçlendiren bir projeye 0,4 milyon Avro daha sağlanmıştır. Ayrıca, her yıl 2013’te adil yargılanma veya 2014’te işkence ve kötü muamelenin önlenmesi gibi en kritik insan hakları konularında büyük sivil toplum forumları düzenlenmekte ve elde edilen tavsiyeleri yıllık yüksek düzey AB-Kırgız Cumhuriyeti İnsan Hakları Diyaloglarına taşımaktalar.⁹⁰⁴ Bununla ilgili ilk sivil toplum semineri 2009 yılında Bişkek’te gerçekleşmiş ve bu seminerde çocuk ve mahkum haklarının korunması üzerinde durulmuştur. 2010 yılında ise kadın haklarıyla ilgili bölgesel seminer Kırgızistan dahil tüm Orta Asya ülkelerinde gerçekleşmiştir.⁹⁰⁵ AB, Kırgızistan Cumhuriyeti’nde insan hakları ve demokrasiyi desteklemeye kararlıdır. İşkence ve kötü muamelenin daha da önlenmesi, örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğünün teşviki, ayrımcılığa karşı savunma, düşünce, vicdan ve din veya inanç özgürlüğü için STK’lara 1,6 milyon Avro ayırmak için yeni öneriler çağırısı başlatmak üzeredir.⁹⁰⁶

Yıllar boyunca devlet dışı aktörlerin “topluluğu” oluşmuş ve giderek farklı paydaş gruplarının daha fazla temsilciliği haline gelmiştir. AB bu gelişmede büyük bir kolaylaştırma ve fonlama rolü oynamıştır. AB, sivil toplum kuruluşları ve diğer sivil toplum kuruluşlarının (devlet dışı aktörler) yanı sıra kalkınma alanındaki yerel ve merkezi olmayan otoritelerle işbirliğine dayanan uzun soluklu bir ilişkiye sahiptir. Bu ise AB’nin yoksullukla mücadele ve hukukun üstünlüğünü teşvik etme ve AB kurucu antlaşmalarında öngörülen temel özgürlüklere bağlılık taahhüdünün bir parçasıdır.

1976’da, Avrupa Komisyonu’nun kendi kalkınma işbirliği politikasının bir parçası olarak, kalkınma işbirliğinde uzmanlaşmış Avrupa STK’larının önerdiği eylemleri desteklemesi için “STK’larla Ortak Finansman” programı kuruldu. Bu eylemler, gelişmekte olan ülkelerdeki dezavantajlı ve marjinalleştirilmiş yaşam

⁹⁰⁴ De Montis, “European Union - Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 - 2015”, a.g.e.

⁹⁰⁵ Vera Axyonova, “The EU-Central Asia Human Rights Dialogues: Making a Difference?”, *EUCAM Policy Brief*, No 16 (Nisan, 2011), s. 2.

⁹⁰⁶ https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

koşullarının ve gelişme ihtimallerinin iyileştirilmesine doğrudan ve kalıcı bir katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır. 1992’den itibaren “Merkezi Olmayan (decentralised) İşbirliği” programı, devlet dışı aktörler ve merkezi olmayan makamlarla başka bir ayrıcalıklı işbirliği kanal olarak eklenmiştir.⁹⁰⁷

Yukarıdaki programların ardılı olarak 2007-2013 dönemi için 2007’de “Kalkınmada Devlet Dışı Aktörler ve Yerel Yönetimler” temalı programı tanıtıldı. Devlet dışı aktörler ve yerel makamlar tarafından önerilen girişimlere destek vererek kapasite geliştirmeyi hedefleyen aktör odaklı programdır. Temel amacı, Binyıl Kalkınma Hedefleri’nin (Milenyum Kalkınma Hedefleri) takibi de dahil olmak üzere sürdürülebilir kalkınma bağlamında yoksulluğun azaltılmasına yardımcı olmaktır. Program, devlet dışı aktörlerin ve yerel yetkililerin daha fazla katılımını teşvik ederek kalkınmaya kapsamlı bir yaklaşım getirmektedir. Kırgız Cumhuriyeti için, ortak ülkelerdeki kapsayıcı ve güçlendirilmiş bir toplumun teşviki amacıyla AB yardımı, devlet dışı aktörlerin yoksulluğun azaltılması ve Kırgız Cumhuriyeti’nin kırsal alanlarında sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi yönündeki eylemlerine destek vermeye odaklanmıştır. Kırgız Cumhuriyeti’nde, 2007-2013 yılları arasında “Kalkınmada Devlet Dışı Aktörler ve Yerel Yönetimler” programı, yerel devlet dışı aktörlerin katılımını arttırmış ve kalkınma ve yönetim aktörleri olarak güçlenmelerine ve kapasite geliştirmelerine katkıda bulunmuştur.

Yerel toplulukların kalkınma süreçlerine aktif katılımını sağlamak amacıyla, bu alandaki AB yardımı, yerel toplulukların öncelikle kendi inisiyatiflerinin etkin bir şekilde hazırlanmasıyla daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak için “kendi kendine yardım” kapasitelerini geliştirmeye, toplumsal refaha katkıda bulunmaya odaklanmaktadır. Sonuç olarak, yerel topluluklarla birlikte devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen topluluk temelli girişimlerin yoksulluğun azaltılması için olumlu bir katkı sağladığı kanıtlanmıştır. Sosyal ve ekonomik bağımlılıktan kendi kendine yardım ve kendi kaderini tayin hakkına geçişte yardımcı olmak ve sürdürülebilirlik önemli bir gerekliliktir. Yerleşik toplum temelli kuruluşlarla çalışmak insanları güçlendirir, güven ve yerel mülkiyet yaratır ve proje sonrası amaç ve taahhüt kaybı riskini azaltır. Devlet dışı aktörler ve yerel yetkililer için daha fazla ilerleme ve destek düşüncesiyle, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetimler” adlı yeni tematik

⁹⁰⁷ De Montis, “European Union - Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 - 2015”, a.g.e.

program 2014-2017 dönemi için geliştirilmiş ve 2015'te kabul edilmiştir. 2015-2017 dönemi için 'Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetimler' Tematik Programı (STK'lar) için Çok Yıllık Eylem Programı, 30 Haziran 2015'te kabul edilmiştir. Dönemin toplam bütçesi, 723 814 924 Avrodur.⁹⁰⁸

3.2.5.1.1.3. Eğitim ve Sosyal Koruma

Eğitim ve Sosyal Koruma çerçevesinde AB, geleneksel projelere karşı yardım yöntemi olarak bütçe desteğiyle sektör yaklaşımını giderek daha fazla kullanmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti'ndeki bütçe desteği, ortak hükümetin sosyal koruma ve eğitim alanındaki sektör programını desteklemek için genel işbirliği paketinin bir parçasıdır. İşbirliği, politika diyalogu, finansal transferler, performans değerlendirmesi ve kapasite geliştirme konularını içermekte ve ortaklık ve karşılıklı hesap verebilirliğe dayanmaktadır. AB Bütçe desteği, AB mali kaynaklarının, kabul edilen kıstas şartları uyarınca hibe bazında Kırgız Cumhuriyeti Merkez Hazinesine aktarılmasıdır. Para transferi yapıldıktan sonra, alınan finansal kaynaklar ülkenin cumhuriyet bütçesinin bir parçası haline gelir. AB, bütçe desteği sayesinde Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine, sosyal koruma ve eğitim alanındaki reform süreçlerini ve sektör stratejisini uygulamaya ve finansal istikrarı sağlamada yardımcı olmaktadır.⁹⁰⁹

Devir gerçekleşikten sonra, aktarılan kaynakların yönetim sorumluluğu Kırgızistan Hükümeti'ne aittir. AB, harcamaları takip etmekle ilgilenmemekte ancak kabul edilen reformların uygulanmasının izlenmesi ve desteklenmesi ve beklenen sonuçların elde edilmesi ile ilgilenmektedir. AB, 1996'dan beri Kırgızistan Cumhuriyeti'ne bütçe desteği sağlamıştır. Başlangıçta AB 1996'dan 2007'ye kadar faaliyet gösteren Gıda Güvenliği Programı aracılığıyla bütçe desteğini sağlamıştır. Bu yıllarda, ülkenin yoksulluğun azaltılması stratejilerinin kilit unsurları olarak, tarım ve sosyal koruma reformlarının uygulanması için Kırgız Cumhuriyeti Hükümetine bütçe desteği olarak 93 milyon Avro ödenek ayrılmıştır.⁹¹⁰

AB, 2008 yılından bu yana Sosyal Koruma ve Kamu Finansmanı Yönetimi'nde Sektör Politika Destek Programını (SPSP) sağlamıştır. Bu program bütçe desteğini bir

⁹⁰⁸ http://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/commission-decision-cso-las-maap-30062015_en.pdf. E.t. 12.12.2016.

⁹⁰⁹ De Montis, "European Union - Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 - 2015", a.g.e.

⁹¹⁰ https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

finansman modeli olarak kullanmaktadır ve program çerçevesinde öngörülen reformların uygulanmasını desteklemek için Hükümete teknik yardım sağlamaktadır. 2008-2014 yılları arasında SPSP kapsamında, doğrudan bütçe desteği olarak 63.75 milyon Avro, teknik yardım için 6.25 Avro ödenekle toplam 70 milyon Avro planlanmıştır.⁹¹¹

Yıl	Bütçe desteği	Teknik yardım
2008	€ 8.5 milyon	€ 0.5 milyon
2009	€ 8.0 milyon	€ 1.0 milyon
2010	€ 9.0 milyon	0
2011-2014	€ 12.25 milyon	€ 0.75 milyon
2015-2017	€ 26 milyon	€ 4.0
Toplam	€ 63.75 milyon	€ 6.25 milyon

Kaynak: Cesare De Montis, , “European Union - Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 - 2015”.

3.2.5.1.1.4. Üretken Sektörler ve Kırsal Kalkınma

Otomobil taşımacılığı ülkedeki yük ve yolcuların % 95’ini taşıırken, yeniden konumlandırma yollarının inşa edilmesi Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti’nin ülkedeki yoksulluğun azaltılmasına yönelik çabalarına yardımcı olmaktadır. Kırgız Cumhuriyeti, kara yolu altında bir ülke olması nedeniyle, karayolu ağının inşası ve rehabilitasyonuna öncelik veren, iç ve dış pazarlara ulaşmada lojistik zorluklarla karşı karşıya bulunmaktadır. Osh-Batken-Isfana yolunun yapımı büyük bir önem taşır, zira bu, ülkenin güneybatısındaki kısmını (Batken bölgesi) daha iyi bir hale getirecektir.

Osh-Batken-Isfana Yol Koridoru, bölgeyi ve aslında ülkenin bütün güneybatısını Kırgız Cumhuriyeti’nin orta kesimiyle birbirine bağlayan tek arteriyel Karayolu Koridorudur. Kısmen Özbek topraklarındadır, geçmişte sık sık anlaşmazlıklar ve yol

⁹¹¹ Bkz., https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

kapanışları yaşanan ve yolun açık kaldığı Pulgon kasabasının yanındadır. Ancak, yalnızca Özbek yetkililerinin iyi niyetiyle sınırda ikiye bölünmüş durumdadır. Bu, Batken bölgesinin nüfusuna bir zorluk kaynağı olmuştur. Mevcut Osh-Isfana Yol Koridoru'nun Kok Talaa'dan Pulgon (km 108-125) bölümüne 14,7 km'lik yeniden düzenleme ve rehabilitasyon için, AB mali yardımı ile bu bölümün yapımı için 10 Ekim 2012'de İş Sözleşmesi imzalanmıştır. Toplam sözleşme bedeli 7,095,398.00 Avro'dur. Buna ek olarak, AB inşaat denetimi hizmetlerini 591.480,00 Avro tutarında finanse etmektedir.⁹¹²

Orta Asya'daki en verimli toprağa sahip olan Fergana Vadisi, tarihsel olarak toprak yetiştiriciliği için önemli bir merkez olmuştur. Bununla birlikte, kötü ya da bazı durumlarda yıkılmış altyapı, özellikle sulama ve drenaj kanalları Kırgız halkının verimli toprağı verimli bir şekilde kullanmasını ve tarım sektörünü daha da geliştirmesini engellemiştir. Harap durumda olan altyapı nedeniyle, suya erişim sınırlı hale gelmiş ve kırsal alanlardaki yoksul hanelere yeterli miktarda gıda tedarikini sağlamaya büyük bir engel oluşturmıştır. Su eksikliği, tarımsal endüstrinin gelişimine önemli bir engel oluşturmaktadır. Mevcut sulama sistemleri, su yönetiminde beceri eksikliği ve çoğu durumda zayıf tarım uygulamaları nedeniyle kapasitenin çok altında çalışmaktadır. Bağımsızlıktan sonra başlatılan özelleştirme süreci, Su Kullanıcıları Dernekleri'nin (WUAs) yeni olgusu tarafından temsil edilen sulama tesislerinin çoğunu yerel topluluklara aktarmıştır. Bunlar, su kullanıcıları tarafından toplanan sulama hizmeti ücretlerini (ISF) kullanarak tarımsal tesislerin uygun şekilde idare edilmesi, yönetimi ve bakımından giderek daha fazla sorumlu tutulmaktadır.⁹¹³

Sulama suyunun daha verimli kullanılmasına katkıda bulunmak amacıyla Kırgız Cumhuriyeti'nin Batken, Oş ve Jalal-Abad bölgelerinin kırsal alanlarını hedef alan AB, "Sulama odaklı kırsal alanlarda Altyapı Geliştirme Desteği" projesi için 2,5 milyon Avro ayırmıştır. Proje, yoksul topluluklara ve hedef bölgelerin en uzak bölümlerine uzanan iki ana bileşen aracılığıyla gerçekleştirilmiştir:

1. Su Kullanıcıları Dernekleri ve yerel toplulukların kapasitelerini güçlendirmeyi amaçlayan teknik yardım ve

⁹¹² De Montis, "European Union - Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 - 2015", a.g.e. Ayrıca, bkz., https://eeas.europa.eu/delegations/kyrgyz-republic/1397/kyrgyz-republic-and-eu_en#Trade+and+economic+relations, e.t. 12.02.2017.

⁹¹³ A.g.e.

2. Su Kullanıcıları Dernekleri ve topluluklar tarafından uygulanan küçük ölçekli hibe projeleri.

Proje kapsamında kullanılan topluluğa dayalı yaklaşımın etkinliği, proje çerçevesinde başlatılan bir dizi küçük çaplı hibe projeleri tarafından kanıtlanmıştır. Rehabilitasyon ve sulama tesislerinin inşası yoluyla mevcut suyun etkin ve mantıklı bir şekilde kullanımını artırmak amacıyla projeler doğrudan yerel halk tarafından uygulanmış ve yerel ve uluslararası STK'lar tarafından koordine edilmiştir. Planlama, idare ve kapasite geliştirme faaliyetlerine doğrudan katılımı ile inşaat işleri, kalifiye mühendis/saha denetçilerinin yakın rehberliği ve denetimi altında gönüllü olarak topluluk üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. İnşaat malzemeleri hibe sözleşmesi ile teslim edilmiştir. Topluluk işçiliğinin 'Aşar' sistemi (toplu ve gönüllü) çok başarılı olmuş ve bazı durumlarda yüzde 40 gibi yüksek bir oranla toplulukların girdilerinin çok önemli olduğunu ortaya koymuştur. Kapasite geliştirme ve önceden eğitim ve yakın denetim ve rehberlik bunun gerçekleşmesi için bir ön koşuldur.⁹¹⁴

AB, yerel ekonomik ve sosyal kalkınma girişimlerini ve kırsal gelir üretmeyi destekleme amacıyla "Kırgızistan'ın kırsal alanlarında gelir getirici faaliyetler" projesini başlatmıştır. Proje, yerel kırsal Topluluk Temelli Kuruluşların güçlendirilmesi için geçim kaynaklarını iyileştirme, yerel düzeyde ekonomik fırsatlar yaratmaya katkıda bulunacak gelir üreten faaliyetlerle aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanlara, ayrıca savunmasız gruplar için (çoğunlukla kadınlar için) istihdam yaratma ve topluluk odaklı girişimler sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Topluluk temelli ve güdümlü kalkınma yaklaşımı, bu kaynakların yerel talebi karşılayacak şekilde uygulanmasını sağlamak için yatırımların daha şeffaf olmasını sağlamak üzere seçilmiştir. Aslında proje, mahalli toplulukların yerel makamlarla yakın koordinasyon ve işbirliği içinde yerel sorunlara tepki vermek için "kendi kendine yardım" kapasitelerini geliştirmeye yönelik güçlendirilmesi ve harekete geçirilmesi ile darboğazların aşılabileceğini gösterecektir. Proje, (i) topluluğa dayalı kaynak seferberliğinin ve kalkınma faaliyetlerinin teşvik edilmesi, (ii) ekonomik faaliyetler ve toplumsal yeniden bütünleşme yoluyla kırsal alanların geliştirilmesi ve (iii) yerel düzeydeki yönetişimin iyileştirilmesi konularını ele almaktadır.⁹¹⁵ Topluluk katılımı, performans dayalı sivil toplum kuruluşlarının

⁹¹⁴ De Montis, "European Union - Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 - 2015", a.g.e.

⁹¹⁵ A.g.e.

katılımı, taban seviyesindeki kapasite geliştirme ve tüm kilit paydaşlarla ortaklık yoluyla onlara hitap etmektedir.

Yapılan stratejik seçim, projeyi merkezi hükümet bakanlıkları aracılığıyla değil, halk ve topluluk gruplarının köy düzeyindeki projeleri planlamak ve uygulamak ve doğrudan bu gruplara yönlendirmek için tabandan kurumlar aracılığıyla gerçekleştirmektir. AB, yerel toplulukların, yerel yönetim görevlilerinin ve yerel yetkililerin kapasitelerinin geliştirilmesi için Teknik Yardım; ve topluluk temelli kuruluşlar tarafından uygulanan hibe projeleri aracılığıyla yerel ekonomik ve sosyal kalkınma girişimlerine destek olmak için toplam 4.5 milyon Avro tahsis etmiştir.⁹¹⁶

3.2.5.1.2. Bölgesel Projeler: Orta Asya’da Güvenlik ve Sınır Yönetimi BOMCA ve CADAP

2002-2006 dönemi için Orta Asya yardım stratejisi uyuşturucuyla mücadele, sınır kontrolü ve yönetimi alanlarında Birliğin Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesini vurgulamıştır.⁹¹⁷ Bu amaçla 2003’te BM Kalkınma Programı ve AB tarafından güvenlik alanında iki önemli CADAP ve BOMCA programı geliştirilmiştir. Bölgedeki ülkelerin sınır güvenliklerini pekiştirmeyi ve malların ve kişilerin sınırlardan yasal çerçevede geçmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. BM Kalkınma Programı Orta Asya ülkeleri yerel temsilcileriyle birlikte programın uygulanmasını sağlamaktadır. “Orta Asya’da Uyuşturucu İlaçların Yayılmasını Engelleme Programı” kapsamında AB, proje geliştirmektedir. 2010 yılına kadar Avrupa Komisyonu, BOMCA projesine 12 milyon Avro tahsis etmiştir. 2003-2008 yılları için CADAP projesine 5 milyon Avro tahsis etmiştir. CADAP’ın 2002-2003 dönemi için bütçesi yaklaşık 3 milyon Avro olmuştur. Ancak, 9/11 trajik olayları ve onu müteakip Afganistan’daki anti-terörist mücadeleden sonra, AB Afgan sorununu bölgenin tüm sorunlarıyla ilişkilendirmesi gerektiğini kabul etmiştir ve Orta Asya ülkeleri hakkındaki politikasını gözden geçirmiştir. Böylece, yardım miktarı iki katına çıkarılmış ve TACIS Programı çerçevesinde tahsis edilmiştir. Bu yardımlar Orta Asya ülkelerine tahsis edilmiş, yapılan yardımların büyük bir kısmını Kırgızistan almıştır.⁹¹⁸

⁹¹⁶ De Montis, “European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015”, a.g.e.

⁹¹⁷ “Strategy Paper 2002-2006 & Indicative Programme 2002-2004 for Central Asia”, October 30, 2002, s. 5. (http://ec.europa.eu/external_relations/ceeca/rsp2/). E.t. 10.02.2009.

⁹¹⁸ “Pomoş Evrokomissii Kırgızstanu v realizatsii program “Bomka-Kadap” v 2008 godu budet uveličena v svyazi s uspeşnoy ih realizatsiyey”, 6 Aralık 2007; (http://www.madein.kg/ru/Society/item522_06122007). (Akt. Abdibaitova, Burulkan, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, OAKA, Cilt 4, No 8 (2009), s. 95-119).

7 Subat 2008’de Bişkek’te BOMCA/CADAP Programları’nın hedeflerine ulaşmasına yönelik Koordinasyon Komitesi’nin ilk oturumu yapılmıştır. AB’nin söz konusu programlarını gerçekleştirme konusunda Kırgızistan’ı seçmesinin önemi belirtilmiştir. Kırgızistan, uluslararası uzmanları ve onların entelektüel potansiyellerini, ek yatırımları kendisine çekmek için özel imkan sağlamaktadır.⁹¹⁹ Söz konusu programlar desteğiyle ülkede, sınır ve gümrük hizmetlerinde çalışan görevlilere eğitim ve seminerler düzenlenmektedir. Bu programları gerçekleştirmek amacıyla Özbekistan sınırındaki Kara-Suu köyüne ve Kazakistan sınırındaki Ak-Col köyüne 2 yeni giriş-kontrol merkezinin kurulması sağlanmıştır.⁹²⁰

Bundan başka, AB, Orta Asya’da 45 sınır geçiş noktası ve sınır karakolu, 7 eğitim merkezi ve 7 sınırdaki eğitim sınıfı, 4 yurt, 6 köpek eğitim sınıfı ve 2 ilaç hazırlama birimi kurmuştur. Örneğin, Kazak-Kırgız sınırındaki önemli “Merke-Zheleznodorozhnoe” demiryolu sınır kapısı ve Kırgızistan’daki Devlet Gümrük Servisi profesyonel ve köpek eğitim merkezi yenilenmiştir. Ayrıca, AB Sınır Muhafızları Komutanlarının bölgesel toplantıları veya Sınır Güvenlik Girişiminin Konferansı gibi bir dizi bölgesel konferans ve seminer düzenlemiştir. 2012’de Kırgızistan’da Entegre Sınır Yönetimi Ulusal Stratejisinin benimsenmesine yol açan sistem reformları desteklenmiştir.⁹²¹

Orta Asya’da uygulanmasından yaklaşık 10 yıl sonra, CADAP programı bölgede AB’nin amiral gemisi yardım müdahalesi haline gelmiş ve bu hükümetler ve diğer ilgili paydaşlar tarafından halen kabul görmektedir. Programın genel amacı, AB’nin ve uluslararası kuruluşların kademeli olarak benimsenmesi, uyuşturucuya karşı mücadelede iyi uygulamalar ve uyuşturucu talebi azaltma politikalarına ve Orta Asya’daki programlara katkıda bulunulmasıdır. Bir önceki aşamada (CADAP 5), AB, Orta Asya ülkelerine yıllık ulusal ve bölgesel raporlarda veri toplama, analiz etme ve sunma, bölgesel işbirliği ve ağ oluşturma konularında bilgi verme, uyuşturucu ile ilgili konularda farkındalık yaratma, uyuşturucu bağımlılarının tedavisinin iyileştirilmesi, cezaevindeki kullanıcılar, topluluk ortamlarında pilot muamele, hedef kitleye özgü

⁹¹⁹ Basma söz kızmata 7 Subat 2008; (<http://www.president.kg/press/news/1138/>). (Akt. Abdibaitova, Burulkan, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, OAKA, Cilt 4, No 8 (2009), s. 95-119).

⁹²⁰ Obşestvo, 6 Aralık 2007; (http://www.madein.kg/ru/Society/item522_06122007). (Akt. Abdibaitova, Burulkan, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, OAKA, Cilt 4, No 8 (2009), s. 95-119).

⁹²¹ De Montis, “European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015”, a.g.e.

iletişim stratejilerinin geliştirilmesi ve yerel medya kampanyalarının geliştirilmesi ve Bişkek'teki Narkoloji Merkezi Rehabilitasyon Birimi de dahil olmak üzere tedavi olanaklarına modern ekipman sağlanması hedeflerini gerçekleştirmiştir.

Mevcut durumda, CADAP programı 6. evresiyle devam etmektedir. CADAP 6, uyuşturucuya bağlı bakanlıkların, devlet kurumlarının, rehabilitasyon merkezlerinin ve diğer menfaat sahiplerinin kapasite artırımı ve mesleki becerilerin geliştirilmesine yatırım yaparak, önceki aşamalardaki sonuçlara odaklanmaya devam etmekle birlikte, Avrupa'daki iyi uygulama örneklerinin kurumsallaştırılmış uygulamasını teşvik etmekte ve daha da savunmaktadır. Avrupa Alanında İlaç Stratejisi, Ulusal Odak Noktaları, Opiate ikame tedavisi, uyuşturucu kullanıcılarıyla sosyal çalışma, cinsiyete duyarlı ilaç politikaları vb. uyuşturucu talebi / zarar azaltma programın odağı olmaya devam edecek ve böylelikle AB'nin Eroin Rotası ve BOMCA Programlarına paralel olarak uyuşturucu arz kontrolüne ilişkin talebi tamamlayacaktır.⁹²²

Eroin Rotası: Mevcut seviyelerde, dünya eroin tüketiimi (340 ton) ve nöbetler, yıllık eroin 430-450 ton küresel eroin pazarına akışı temsil etmektedir. Bu toplamın yaklaşık 380 ton eroin ve morfin, sadece Afgan afyonundan üretiliyor. Yaklaşık 375 ton, dünya çapında Afganistan'a komşu ölkelere giren ve bu ölkelere giden yollarla ulaşılıyor. Kuzey rotası başta Tacikistan ve Kırgız Cumhuriyeti (ya da Özbekistan ya da Türkmenistan) üzerinden Kazakistan ve Rusya Federasyonu'na kadar uzanıyor. Bu pazarın büyüklüğünün yılda toplam 13 milyar dolar olduğu tahmin ediliyor. AB, bölgenin istikrarını güçlendirmek ve eroin yolları boyunca ölkelerde yaşayan nüfusun güvenliğini ve sağlığını, Afganistan'dan ve Afganistan'a ticaretle mücadelede bölgeler arası işbirliğini destekleyerek güçlendirmek için sözde bir Eroin Rotası/Heroin Route Programı oluşturmuştur. AB, Interpol ulusal bürolarının güçlendirilmesi, uzmanlaşmış sınır birliklerine destek verilmesi, adli laboratuvarların geliştirilmesi veya katılımcı ölkelerin sınırları içinde ve dışında çeşitli kurumlar arasında bilgi ağlarının oluşturulması gibi faaliyetler için bu programa yaklaşık 16 milyon Avro yatırım yapmıştır.⁹²³ Program, BOMCA ve CADAP gibi Orta Asya'daki diğer bölgesel faaliyetlerle koordine edilmektedir.

⁹²² De Montis, "European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015", a.g.e.

⁹²³ A.g.e., Ayrıca, bkz., https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

3.2.5.1.3. Enerji ve Ulaştırma Alanında Projeler

INOGATE, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen en uzun süre çalışan enerji teknik yardım programlarından biridir. 1996 yılında başlatılmış ve Bakü Girişimi ve Doğu Ortaklığı politikaları çerçevesinde çalışmaya başlamıştır. INOGATE, fosil yakıtlara ve ithalata olan bağımlılığının azaltılmasını desteklemek, enerji arz güvenliğini artırmak ve genel iklim değişikliğini azaltmak için 11 Ortak Ülkeyle işbirliği yapmaktadır.⁹²⁴ Kırgız Cumhuriyeti 1996 yılından beri bir INOGATE Ortak Ülkesi olup 69 INOGATE projesinin 38'inden yararlanmıştır.

INOGATE, enerji sektörünün çeşitli alanlarında Kırgız Cumhuriyeti'ni desteklemeye devam etmektedir:

- Enerji Piyasaları: INOGATE, artan yatırımları teşvik etmeyi amaçlayan Kırgız Cumhuriyeti'nin elektrik dağıtımı ve gaz şebekeleri ile bağlantı kurma kurallarının geliştirilmesine yardımcı olmuştur. INOGATE desteğinin bir diğer önemli alanı, tarife ayarı da dahil olmak üzere yasal ve düzenleyici çerçevenin iyileştirilmesi yoluyla Kırgız Cumhuriyeti'nde enerji düzenleyici/regülatörün bağımsızlığını güçlendirmektir. INOGATE ayrıca, gaz ve elektrik standartlarını uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmeye yönelik çalışmaları desteklemektedir.⁹²⁵

- Enerji İstatistikleri: INOGATE yardımı ile Kırgız Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Komitesi, kaliteli bir enerji dengesinin geliştirilmesine odaklanan 2012-14 için Enerji İstatistikleri Eylem Planını geliştirdi. INOGATE, enerji veri toplama ve enerji dengesi derlemesi için özel olarak hazırlanmış bir metodoloji ve kullanıcı dostu bir araç geliştirmeyi kolaylaştırdı.

- Yenilenebilir Enerji: INOGATE, Kırgız Cumhuriyeti'nde yenilenebilir enerji (RES) potansiyelinin değerlendirilmesi için ulusal programların geliştirilmesinde yardım sağlamaktadır. RES gelişimi için alternatif senaryoların bir analizini takiben, daha fazla gelişme için tekrarlanabilir pilot projeler belirlenecektir.

⁹²⁴ <http://www.inogate.org/pages/1?lang=en>, E.t. 12.12.2016.

⁹²⁵ De Montis, "European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015", a.g.e. Ayrıca, bkz., https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 12.02.2017.

• Enerji Verimliliği: INOGATE Kırgızistan Hükümetini Ulusal Enerji Tasarrufu Programını güncelleme konusunda desteklemektedir. Sadece enerji verimliliği hedeflerinin belirlenmesi için değil, aynı zamanda bu hedeflere ulaşmak için hem ulusal hem de belediye düzeyindeki kurumsal çerçevenin iyileştirilmesi için teknik yardım sağlanmaktadır. INOGATE, konutlardan gelen enerji / ısıtma tüketiminin %60'ı ile Bişkek City Kalkınma Ajansı ve Bişkek Belediyesi ile %70 tasarrufla sonuçlanabilecek konut projelerini güçlendirmek için tekrarlanabilir mali planların belirlenmesi amacıyla bir pilot proje başlatmıştır.

INOGATE Programı halen devam eden iki projeyle Kırgız Cumhuriyet''nde faaliyet göstermektedir - birincisi “Yeni INOGATE Teknik Sekreterliği ve Bakü Girişimi ve Doğu Ortaklığı enerji hedeflerini destekleyen entegre programı” ve ikincisi “Orta Asya Sürdürülebilir Enerji Programı: RES ve EE” (CASEP). INOGATE’e bağlı bir proje de “Doğu Avrupa ve Orta Asya Şehirlerinin Belediye Başkanları Sözleşmesine Katılımının Desteklenmesi” devam etmektedir.⁹²⁶

TRACECA kısaltması, Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru’na atıfta bulunmaktadır ve iki ayrı ama birbirine bağlı olan şeyleri kapsamaktadır: AB tarafından finanse edilen mali yardım programı ve çok taraflı bir siyasi süreç. Bir AB mali yardım programı olarak TRACECA, Avrupa’dan Çin’e, Karadeniz, Kafkaslar, Hazar Denizi ve Orta Asya yoluyla bir ulaşım koridoru geliştirmek amacıyla 1993 yılında başlatılmıştır. Programın temel amacı AB ile programa katılan ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri, ticaret ve ulaştırma bağlantılarını güçlendirmektir: Özbekistan, Ukrayna, Türkmenistan, Türkiye, Kazakistan, Moldova, Tacikistan, Bulgaristan, Romanya, Kırgızistan, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan.

1993 yılında kurulan ve ortak ülkeler tarafından onaylanan TRACECA’nın dört genel (üst düzey) hedefleri şunlardır:

- Alternatif ulaşım yolları yoluyla Avrupa ve dünya pazarlarına girme kapasitelerini arttırarak cumhuriyetlerin siyasi ve ekonomik bağımsızlığını desteklemek;
- Ortak ülkeler arasındaki bölgesel işbirliğini güçlendirmek;

⁹²⁶ De Montis, “European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015”, a.g.e., s. 30. INOGATE Programı’nın çalışmaları ile ilgili daha fazla bilgi için bkz., www.inogate.org.

- TRACECA'yı, Uluslararası Mali Kuruluşlar (IFIs) ve özel yatırımcıların yardımını almak amacıyla bir katalizör olarak kullanmak;

- TRACECA rotasını Trans-Avrupa Ağları (TEN'ler) ile ilişkilendirmek.

AB, altyapı geliştirme, taşımacılıkta emniyet ve güvenlik ile ticaretin kolaylaştırılması ve lojistik alanlarında 80'i aşkın proje için toplam 180 milyon Avro'dan fazla finansal yardımla bu programı desteklemiştir. 2004 yılından bu yana, AB tarafından finanse edilen teknik yardım projeleri, çoğunlukla ulaştırma emniyeti ve güvenliği, yasal uyumlaştırma girişimleri, ticaretin kolaylaştırılması ve eğitim dahil kurumsal destek üzerine yoğunlaşmıştır.

Günümüzde TRACECA ülkeleri, 2015 yılına kadar uluslararası taşımacılık Avrupa-Kafkasya-Asya koridorunun geliştirilmesi için Hükümetlerarası Komisyonu TRACECA Stratejisini kademeli olarak uygulamaktadır; Trans-Avrupa Ulaştırma Ağlarına (TAUA) koridorun adım adım bütünleşmesi ile çok çoklu taşımayı sağlayan sürdürülebilir bir altyapı zincirinin oluşturulmasını amaçlamıştır.⁹²⁷

3.2.5.1.4. Çevre: Nükleer Güvenlik

Nükleer atık yönetiminde destek, Nükleer Güvenlik İşbirliği Aracı (NGİA) alanında yapılan çalışmaların önemli bir parçasıdır. Orta Asya ve Kırgızistan'daki amiral gemisi projesi, ulusal ve yerel otoriteler arasında uzlaşi sağlayarak uranyum miras/kalıt bölgelerinin güvenliğini artırmayı ve gelecekteki iyileştirme çalışmalarının temelini hazırlamayı hedeflemektedir. NGİA altında, AB, şuan Mailuu-Suu, Min-Kush ve Shekaftar'ın uranyum miras siteleri için Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) ve Fizibilite Çalışmaları (FS) için 5.25 milyon Avro finansman sağlamaktadır. Bu projeler, gelecekteki iyileştirme çalışmalarının ve teknik özelliklerinin belirlenmesini sağlayacaktır. NGİA, Orta Asya'daki uranyum miras bölgelerinin güvenliğini artırmak amacıyla, iki bölgesel proje için 11.45 milyon Avro ve AİKB tarafından yönetilen Çevresel İyileştirme Fonu'na katkı sağlayacaktır.⁹²⁸

⁹²⁷ De Montis, "European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015", a.g.e., s. 31. Daha fazla bilgi edinmek için bkz., <http://www.traceca-org.org/en/home/>

⁹²⁸ A.g.e.

3.2.5.1.5. Eğitim: TACIS TEMPUS'un devamı olan TEMPUS / ERASMUS

+

Küreselleşme ve teknolojik gelişme, dünyadaki Yüksek Öğretim manzarasını kökten değiştirmektedir. Teknoloji ve öğrencilerin beklentileri de değiştirmektedir. Öğrenciler, bireysel ihtiyaçları ve çıkarlarına göre, ne öğreneceklerini, nasıl öğreneceklerini ve ne zaman öğreneceklerini seçmeyi giderek arzuluyorlar. Onlar bunu kendi menşei ülkelerinde, yurtdışında, çevrimiçi sunulan derslerle veya bu olanakların tümünü birleştiren harmanlanmış öğrenme biçimleri yoluyla yapmaya hazırdırlar.

Bologna Süreci, Erasmus, Tempus, Erasmus Mundus gibi eğitim programları ve Avrupa Kredi Transfer ve Biriktirme Sistemi ve Avrupa Nitelik Belirleme Çerçevesi gibi şeffaflık araçları, AB ulusal yüksek öğretim sistemlerine önemli ölçüde Avrupa içi uluslararasılaşma sağlamak için yardımcı olmuştur. Oysa uluslararasılaşma, AB içinde işbirliği ve hareketlilik konularının ötesinde küresel boyutta yükselen bir olgudur. Yüksek öğretimin uluslararasılaştırılması, öğrencilerin yurt dışına çıkmasına, küresel bir dünyada yaşamak, deneyim ve bilgilerini, istihdam edilebilirlik, üretkenlik ve kazanç güçlerini arttırmasına yardımcı olacaktır.

Erasmus + Programı, yukarıda belirtilen eğitim araçlarını entegre ederek çeşitli mevcut dış eğitim programlarının parçalanmasına son vermekte ve AB eylemlerini daha görünür, tutarlı ve çekici hale getirmeyi hedeflemektedir. 2014-2020 dönemi için Erasmus + programı, uluslararasılaştırma stratejilerinin kilit alanlarına AB düzeyinde önemli bir yatırım sağlayacaktır: uluslararası hareketlilik, ortak dereceler ve dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde kapasite geliştirme ve personel gelişimi de dahil olmak üzere uluslararası işbirliği ortaklıkları. 2014-2020 döneminde uluslararasılaştırma stratejilerine katkıda bulunmak için AB şunları yapacaktır:

- Yeni AB Erasmus programı + yoluyla, AB üyesi olmayan ülkelere/öğrencilere hareketlilik sağlamak için mali desteğin artırılması, 135.000 öğrenci ve personele ulaşılması;

- Yüksek Erasmus + aracılığıyla Ortak Yüksek Lisans ve Doktora dereceleri geliştirmek ve 60.000'e kadar mezun için üst düzey burs sağlamak amacıyla uluslararası Yüksek Öğretim Kurumları (YÖK) konsorsiyumunu desteklemek;

- AB ve AB üyesi olmayan YÖK'ler arasında 1.000'e kadar kapasite geliştirme ortaklığı da dahil olmak üzere işbirliği ve yenilik için stratejik ortaklıkları desteklemek.

Ortak ülke olarak Kırgız Cumhuriyeti, yeni Erasmus + Programından yararlanacaktır. Ülke, önemli ortaklar ve dünya genelindeki bölgelerle yüksek öğrenim politikaları üzerine uluslararası diyaloga girmek için Tempus ve Erasmus Mundus programlarının desteğiyle sağlam zemin oluşturmuştur. 1995'den bu yana Kırgız Cumhuriyeti Yüksek Öğretim Kurumları, yaklaşık 15,8 milyon Avro tutarında 58 Tempus projesine katılmıştır. Tempus, mevcut yükseköğretim reformunun temel taşı olmuştur; çünkü, özellikle kredi transfer sisteminin (ECTS sistemi) tanıtımı, Bologna üç döngülü derece sistemine geçiş, kalite değerlendirme sisteminin kuruluşu ve bazı kilit reformları test etmiş ve yaymıştır. Son birkaç yıldır, AKTS en az sekiz Tempus projesi vasıtasıyla AB üniversiteleri ile ikili anlaşmalar çerçevesinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. 2007'den bu yana Kırgız Cumhuriyeti YÖK'leri 23 Erasmus Mundus projesine katılmış ve 23 öğrenciye yurtdışında eğitim bursu verilmiştir. Yeni Erasmus + programı çerçevesinde, Kırgız YÖK'lerine yönelik bir dizi proje ve bursun önemli ölçüde artırılması beklenmektedir.⁹²⁹

3.2.5.1.6. Orta Asya için Yatırım Fonu ve Programı

2010 yılında Kalkınma İşbirliği Aracının bir parçası olarak kurulan Orta Asya için Yatırım Fonu (OAYF), Orta Asya için AB Stratejisini destekleyen araçlardan biridir. Fon, başta enerji, çevre ve sosyal alanlar olmak üzere temel altyapıyı finanse etmek için Orta Asya ülkelerinin karşı karşıya kaldıkları zorlukları çözmeye, özel sektör faaliyetini, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeleri geliştirmeye ve teşvik etmeye yardımcı olmuştur. Kırgızistan Sürdürülebilir Enerji Finans Kuruluşu (KırSEFK), OAYF tarafından desteklenmektedir.⁹³⁰

2001 yılında kurulan Orta Asya Yatırım Programının amacı, sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı özendirmek amacıyla bölgedeki orta ve küçük ölçekli işletmeleri desteklemektir. 2007'de başlatılan Orta Asya Yatırım programı, özellikle Kazakistan, Kırgızistan Cumhuriyeti, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da özel sektörün, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesini desteklemektedir. Program iki aşamalı olarak çalışmaktadır: Orta Asya İş Aracı Kuruluşları düzeyinde 2007 yılından

⁹²⁹ De Montis, "European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015", a.g.e.

⁹³⁰ A.g.e., s. 33.

başlayarak, küçük ve orta ölçekli işletmeler hizmetlerini iyileştirmek için, ve 2010 yılından bu yana genel iş ortamını iyileştirmek için politika düzeyinde çalışmaktadır. Program bugüne kadar 2008’de (Aşama 1’de 11 proje), 2010’da (Aşama 2’de 9 proje) ve 2013’te (Aşama 3’te 8 proje) sınırlı teklif çağrıları ile seçilen toplam 28 milyon Avroluk projeye 12 milyon Avro para birimi ile gerçekleştirilmiştir. Bu projeler, Orta Asya İş Aracı Kuruluşlarının küçük ve orta ölçekli işletmeler için hizmetlerini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Buna ek olarak, 2. ve 3. aşamalardaki Orta Asya Yatırım Programı, KOBİ’lerin iş ortamını iyileştirmek ve bölgesel ekonomik bütünleşmeyi teşvik etmek için OECD’nin (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) Orta Asya’daki “Avrasya Rekabetçilik Programı”na toplam 2 milyon Avro katkıda bulunmuştur. Halen, Kırgızistan Cumhuriyeti’nde toplam 1.459.714,00 Avro tutarında üç proje uygulanmaktadır.⁹³¹

3.2.6. Kırgızistan’ın AB’nin 2007-2013 Dönemi AB-Orta Asya: Yeni Ortaklık Stratejisine Bakışı

Genel olarak Stratejinin bölgenin sorunlarına çözüm getirdiği düşünülmektedir. Belge, beş ülkedeki güncel olaylara genel bir bakış sunmaktadır. AB’nin, ülkelerin Strateji hedeflerini yerine getirme kapasitelerinin farkında olduğu izlenimi vermektedir. AB, Strateji’yi yüksek önem taşıyan bir belge olarak sunmaktadır. Bununla birlikte, bu belge Kırgız tarafında oldukça sınırlı bir yanıt almıştır.

AB, Kırgızistan’a önemli miktarda yardım sağlamıştır. Uygulamaları, incelemeleri ve raporlamayı yapmaya gelince, esnek olmayan ve bürokratik olarak kabul edilmesine rağmen, en cömert bağışçılardan biridir. Avrupa fonlarının alıcıları; Kırgızistan hükümeti, onun çeşitli altyapıları ve mahalli idareler; ve sosyal hayatın her alanında sivil toplum örgütleri - hem yerel hem de yabancı sivil toplum örgütleridir.

AB, Rusya ve ABD gibi diğer büyük güçlerle birlikte Orta Asya’daki büyük oyunun ana oyuncusu olarak görülmektedir. Mevcut AB vizyonu, jeopolitik çıkarları olan diğer oyunculardan hiçbir farkı olmadığı algılanmaktadır. Diğer yandan, Kırgız medyası, Kırgızistan’daki AB faaliyetinin demokrasi konusundaki belirsiz tutumlardan ziyade uygulanabilir projelerinin çok olduğu fikrini desteklemektedir.

⁹³¹ De Montis, “European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015”, a.g.e., s. 34.

Kırgızistan'daki AB heyeti, ülkedeki demokratik kalkınmayı destekleyen en aktif, cömert ve geniş çapta odaklanan donörlerden biridir. Fakat bu destek, ülkedeki Rusya'nın güçlü varlığı ve Çin'in artan rolü nedeniyle, hem olumlu hem de olumsuz anlamda öncelikli olduğu, genel halk arasında iyi bilinmemektedir. Kırgız elitleri arasında AB, Moskova ile Pekin arasında 'sıkışan' bir alternatif olarak, ABD'den daha az tartışmalı olarak görülüyor. Milliyetçi çevrelerde, 2010 şiddetinde Özbek yanlısı bir tutum takınan olarak AB'ye yönelik olumsuz bir izlenim vardır.⁹³²

Geniş kapsamlı etkinliklere ve destek alanlarına rağmen AB, diğer bağışçılar ve işbirliği ortakları ile karşılaştırıldığında genel halk tarafından daha az tanınmaktadır. Şubat 2012'de yapılan bir kamuoyu araştırmasında, "hangi üç ülkenin Kırgızistan'ın politikaları için en etkili olduğu" sorulduğunda, yüzde 4'ü AB'den (anket amacıyla bir ülke olarak sunuldu), yüzde 87'si Rusya'dan bahsederken, yüzde 37'si Kazakistan, yüzde 36'sı ABD ve yüzde 20'si Çin'den bahsetmiştir. 'Belirtilen ülkelerden hangisinin olumlu olduğu ve Kırgızistan'daki demokratik gelişme üzerinde olumsuz etkisi olan' bir takip sorusuna yanıt olarak, yüzde 55 AB'yi olumlu bir aktör olarak belirtmiştir.⁹³³ Resmi kurumlar, siyasi ve ticari seçkinler ve çoğunlukla AB hibeleri ile çalışan STK'lar arasında elbette AB ile ilgili daha fazla farkındalık ve nispeten daha olumlu bir algı vardır. Fakat bu gruplar arasında bile AB, Kırgızistan'ın en önemli ortaklarının listesine dahil değildir. AB ve bu vatandaşlar arasındaki etkinliklerin farkında olmamasının görece bir kaç nedeni vardır.⁹³⁴

Birincisi, AB'nin bir varlık olarak daha az bilinen doğası vardır. Çoğu sıradan vatandaşa göre, AB'nin ne bir tip ülke ne de BM veya AGİT gibi açıkça bir örgüt olmaması, bunun ne olduğunu ve ne yaptığını anlamayı zorlaştırmaktadır. İş dünyası, Avrupa hakkında daha net bir fikre sahipken, üye devletler üzerinde daha fazla durmaktadırlar. Dahası, Kırgız ekonomisinin zayıflığı ikili ilişkilerin geleceğini sınırlamaktadır.⁹³⁵

İkincisi, AB markasının (brand) diğer bağışçılar ve Avrupa kökenli uygulayıcı kuruluşlar arasında dağılımı görüntüyü bozmaktadır. AB genellikle sırasıyla Alman ve

⁹³² Emil Juraev, "Kyrgyzstan", Sébastien Peyrouse (der.), *How Does Central Asia view the EU?*, EUCAM Working Paper No 18 (2014), s. 7.

⁹³³ Bu sonuçların, soruların ortaya çıkışı da dahil olmak üzere çeşitli yorumları vardır: 1310 katılımcının yüzde 94'ü Rusya'nın Kırgızistan'da demokrasi için olumlu bir faktör olduğunu düşünüyor ve 536 katılımcının yüzde 63'ü ABD'nin olumsuz bir faktör olduğunu düşünüyor. Dolayısıyla, bu verilere yapılan atıflar yalnızca bir gösterge olarak görülmelidir. Bkz., Juraev, Emil, "Kyrgyzstan", a.g.e., s. 7.

⁹³⁴ Juraev, "Kyrgyzstan", a.g.e., s. 8.

⁹³⁵ A.g.e.

Fransız kalkınma ajansları GIZ ve ACTED gibi daha tanınmış ve ‘somut’ Avrupalı varlıklar ile eş tutulur veya ilişkilendirilir. Bu ajanslar fiziksel olarak kentlerde ve topluluklarda mevcut olup projelerini yerel ortaklarla doğrudan yürütmektedir.⁹³⁶

Üçüncüsü, AB’nin çoğunlukla bir başlangıç olduğu ve Kırgızistan’da bir uygulama ajansı olmadığı gerçeği görünürlüğünü etkilemektedir. AB, projeleri yürüten ve projeye doğrudan katılan alanda görülmemektedir: AB projeleri ve paranın nihai faydalanıcıları (kasaba ve köylerdeki vatandaşları) karşılayan noktada mevcut değildir. Tüm kredinin fon sağlayıcıya verilmesine rağmen, tanınmanın hakim olan kısmı nihayetinde uygulayıcılara verilir.⁹³⁷

Dördüncüsü, AB’nin Kırgızistan’da az sayıda personeli var ve heyet diplomatik-politik bir rol oynamakla birlikte bir hibe kuruluşu gibi hareket etmektedir. Bu, pek çok Kırgız için kafa karıştırıcı ve karışık bir resim ortaya çıkarmaktadır. Bir siyasi oluşum olarak AB’nin kendi başına temsil edilmesi gerektiği takdirde, Delegasyon’un Avrupa Birliği adına konuşma ve mevcut bir elçilik rolü üstlenmesi beklenmektedir. Aynı zamanda, AB Delegasyonu bürosu, kasabadaki diğer herhangi bir ulusal elçiliğe göre çok daha fazla bir kalkınma ve hibe idare kuruluşudur. Diğer büyükelçilikler ve delegasyonlar durumunda, gelişimsel ve büyük yönetici roller genellikle GIZ (Almanya), USAID (ABD) ve JICA (Japonya) gibi kalkınma ve işbirliği kurumlarına devredilir.⁹³⁸

AB bürosunun temsilden bir delegasyona geçirilmesi 2009 yılında AB’nin Kırgızistan’daki görünürlüğünü iyileştirme yönünde olumlu bir adım olmuştur, esasen büroya bir elçilik statüsü kazandırmıştır. Bu, misyonun hem Brüksel hem de Bişkek’in gözünde otomatik olarak yükselmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, birçok yararlanıcı bu gelişmenin farkında değildir. Genel olarak AB ve Avrupa ile ilgili geniş çaplı kamu bilinciyle ilgilenen misyonun daha fazla çaba göstermesi, yalnızca AB’nin görünürlüğünü artırmaya yardımcı olmakla kalmayacak, aynı zamanda demokrasi, insan hakları ve daha iyi yönetim kavramlarını açıklayıcı şekilde teşvik edecektir. Amerikan eşdeğerinden çok daha az siyasi yükümlülüğe sahip Avrupa deneyiminin önemli olduğu alanları - teşvik etmek yararlı olabilir.⁹³⁹

⁹³⁶ Juraev, “Kyrgyzstan”, a.g.e.

⁹³⁷ A.g.e., s. 8.

⁹³⁸ A.g.e.

⁹³⁹ A.g.e.

Dikkat çekilmesi gereken iki nokta, projelerde AB görünürliğini artırmak için delegasyonun boyutunu arttırmak ve hibe yönetimi ve kalkınma yardımı faaliyetlerini politik ve kamusal temsil faaliyetlerinden örgütsel olarak ayırarak ilgili personel tarafından daha fazla yoğunlaştırılmasını sağlamaktır. Belirli işlevleri yerine getirmek ve Kırgızistan'ın faydalanıcısını delegasyonun içinde neler yaptığına açıklık getirmektir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi kolay olmayabilir.

AB markasının diğer bağışçılar arasında yayılmasını ve AB fonlarının projeleri uygulamadığını belirtmek daha da zor olacaktır: AB bu haliyle kendi kalkınma yardımının uygulama ajansı olamaz. Bununla birlikte, olumlu bir adım, gerçek uygulama ve hibe veren kuruluşlarla daha yakından çalışmak olacaktır. Buna ek olarak, Avrupa Birliği katkılarının daha etkili olduğunu kabul etmelidir.⁹⁴⁰

Kırgızistan'daki birkaç aydın Strateji görüşlerini ifade etmiştir. Aslında AB-Kırgızistan ilişkilerine ayrılmış sayılı makale var: Omarovlar'ın "Rusya, ABD ve AB'nin dış politikasındaki Orta Asya devletleri", Joomart Ormonbekov'un "Orta Asya için AB Stratejisi bağlamında Kırgızistan-AB ilişkileri", Emilbek Juraev, Ayjan Sharshenova'nın makaleleri ve Erkin Bakyt'ın yorumları mevcuttur. Nur ve Mels Omarovlar, Strateji'ye genel bir bakış sunar ve bölgedeki Avrupa'nın ana menfaatinin hidrokarbon kaynaklarına ücretsiz eriştiği sonucuna varırlar. AB, Orta Asya sahnesinde enerji kaynaklarıyla daha fazla ilgilenen büyük oyunculardan biri olarak gösterilmektedir.⁹⁴¹

Joomart Ormonbekov, AB ilişkilerinin kapsamı ile daha spesifik olduğundan, özellikle AB-Kırgızistan ilişkileri üzerine yoğunlaşıyor. Yazar, ilişkiyi bağışçı-müşteri olarak tanımlar; Stratejinin eksikliğine yani, pratik sonuçları sağlamak için zorunluluk olmadığına işaret eder. Sonuç, ekonomik ve kurumsal reformlar, uyuşturucu kaçakçılığı ve sınır kontrolünün yönetimi konusunda ciddi değişiklikler getirmediği için AB faaliyetinin etkisiz olmasına değiniyor. Ormonbekov, etkisizliğin sebebinin Birlik içerisinde ağır bir karar verme süreci ve Strateji'nin amaçlarını gerçekleştirmek için ulusal araçların eksikliği olduğunu belirtiyor.⁹⁴² Ayjan Sharshenova, AB'nin Kırgızistan'da yaşamsal menfaatlerinin olmaması dolayısıyla daha önceliğe sahip diğer

⁹⁴⁰ Jurayev, "Kyrgyzstan", a.g.e., s. 8.

⁹⁴¹ Mels Omarov, Nur Omarov, "Gosudarstva Tsentral'noy Azii vo vneşney politike Rossii, SŞA i Evropeyskogo Soyuza", *ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ И КАВКАЗ*, Cilt 3, No 63 (2009). <http://www.cac.org/journal/2009-03-rus/06.shtml>, e.t. 10.10.2016.

⁹⁴² Ormonbekov, "Kırgızsko-evropeyskiye otnoşeniya v kontekste Strategii ES po Tsentral'noy Azii", *Bishkek Press Club*, 8 Ekim 2008; e.t. 12.02.2009. (<http://www.bpc.kg/news/4388-08-10-08>)

bölgeler Kırgızistan'ı AB dış politika gündeminden uzaklaştırarak AB'nin Bişkek'le ikili ilişkiye olan bağlılığını en aza indirdiğini dile getiriyor.⁹⁴³ Erkin Bakyt, Orta Asya'ya yönelik AB Stratejisinin bir eylem planı değil niyetlerle ilgili bir beyan olduğunu savunuyor. Ona göre, Birliğin bölgedeki önceliğini - demokrasi ya da enerji açısından tanımlamalı - aksi takdirde işbirliği çıkar çatışmasına götürecektir.⁹⁴⁴

Yazarlar, Birliğin Kırgızistan'daki pratik çıkarları veya işbirliği başarısızlığı hakkında fikirlerini dile getirmişlerdir. Kapsamlı yaklaşımdan hiçbiri bahsetmemiştir. Demokratik değerler hakkında çok az konuşma olmuştur. Bu, AB'nin belirli makul ve uygulanabilir menfaatlere sahip bir başka jeopolitik oyuncu olarak algılanması anlamına geliyor. Kırgız entelektüelleri demokratik bileşeni etkileyici görmediği için görmezden gelmişlerdir.

Gerçekte, aydınların görüşleri sebepsiz değildir. AB yetkilileri, demokrasi konusunda daha sessiz davranmaktadırlar. Bunu zaman perspektifinde Kırgız medyasında görmek kolaydır. Stratejinin ilk günlerinden itibaren, AB Komisyonu Temsilcisi Jorg Ketelsen, AB'nin katılacağı çeşitli etkinliklere dikkat çekmiştir. Birincisi, sivil sektör ve STK'ların desteği idi. Bu amaçla Birlik, 1,1 milyar Avro ayırmıştır.⁹⁴⁵ İkincisi, 5 milyon Avro, Kırgızistan ve Orta Asya'daki ticaret derneklerinin gelişimine yönlendirilmiştir.⁹⁴⁶ Üçüncüsü, Birlik şarbonun yayılmasını önlemek amacıyla veterinerlik hizmetini desteklemiştir.⁹⁴⁷

Zamanla, AB yetkilileri demokrasi konusunda daha sessiz davrandılar. 2009'da, Elizabet Jeggler, AB Komisyon Raporunun değerlendirilmesiyle ilgili olarak Kırgız basınında konuşma yaparken bunu belirtmemiştir.⁹⁴⁸ Pierre Morel, Stratejinin uygulanmasının üçüncü yılı bitimine kadar yükseliş ve düşüşünü onaylamıştır.⁹⁴⁹ En zor

⁹⁴³ Sharshenova, "The European Union's assistance to Kyrgyzstan: Good intentions, mixed results", Axyonova, Vera (der.), *European Engagement Under Review: Exporting Values, And Practices To The Post Soviet Space*, (Stuttgart: Ibidem Press, 2015), s. 95-116.

⁹⁴⁴ Erkin Bakyt, "Evropeyskiy Soyuz i Tsentral'naya Aziya: energetika ili demokratiya?", 24.kg, 20 Ekim 2007. <http://24.kg/politic/26087-2007/10/20/65823.html>, e.t. 12.12.2016.

⁹⁴⁵ Jıldızbek İbraliyev, "Evropeyskaya komissia vıdelyaet Kırgızstanu 1,2 milliona evro na razvitie demokratičeskih tsennostey", 24.kg, 29 Kasım 2007. <http://24.kg/archive/ru/community/28049-2007/11/29/69749.html>, e.t. 12.10.2016.

⁹⁴⁶ Jıldızbek İbraliyev, "Evropeyskiy Soyuz vıdelyaet na razvitie biznes-assotsiatsiy Kırgızstana 5 millionov evro", 24.kg, 14 Aralık 2007, <http://24.kg/archive/ru/economics/28824-2007/12/14/71299.html>

⁹⁴⁷ Jıldızbek İbraliyev, "Evropeyskiy Soyuz nameren okazat' pomoş veterinarney slujbe Kırgızstana", 24.kg, 2 Kasım 2007. <http://24.kg/archive/ru/community/26831-2007/11/02/67309.html>, e.t. 12.10.2016.

⁹⁴⁸ Yuliya Lipoviç, "Elizabet Jeggler: Strategiya ES v Tsentral'noy Azii vıvela otnoşeniya mejdu Evropoy i stranami regiona na noviy uroven", 24.kg, 15 Nisan 2009. <http://arch.24.kg/politic/49249-2009/04/15/112161.html>, e.t. 9.03.2016.

⁹⁴⁹ Pierre Morel, "Strategiya ES v Tsentral'noy Azii uspeşna", 24.kg, 11 Şubat 2010. <http://24.kg/bigiraj/69195-per-morel-strategiya-es-v-centralnoj-azii.html>, e.t. 9.03.2016.

bölümün, insan hakları ve demokrasi diyalogunun oluşturulması olduğunu; oysa, bu uğraşların durumu düzeltilmesi için yapıldığını dile getirmiştir. Pierre Morel, Stratejinin diğer amaçlarının Orta Asya ülkeleri tarafından daha hoş karşılandığını vurgulamıştır. Demokrasiye yönelik çabaları güvence altına almakla birlikte, Birliğin pratik adımıyla yalnızca demokrasi ve insan hakları sorunu üzerindeki kötüleşen durumla ilgili endişeler ifade edilmektedir. Birlik, Kırgızistan'ı bu tür sorunları çözmek için İşbirliği Konseyi'nin 11. oturumunda acilen karmaşık önlemleri almaya çağırıştır.⁹⁵⁰ Gerçekte, Kırgız hükümetinin karmaşık önlemleri alamadığı iyi bilinen bir gerçektir.

Böylece, demokrasinin önemi ile kapsamlı yaklaşımının anlamı Kırgız aydınları tarafından göz ardı edilmiştir. AB Stratejisini bir niyet bildirgesi ve bir başka jeopolitik oyuncunun sunum belgesi olarak algılamışlardır. AB yetkilileri, demokratik bileşeni diğer alanlardaki destek programları ile birlikte tanıtmak konusunda çok aktif davranmışlardır. Sonuç olarak, Stratejiyle ilgili Kırgız aydınlarının görüşü: AB'nin Orta Asya'da enerji çıkarları olan bir diğer jeopolitik oyuncu olduğudur.⁹⁵¹

3.2.7. Avrupa Birliği'nin Orta Asya Ülkeleri Politikasının Kırgızistan'ın Demokratikleşmesi Üzerindeki Rolü

Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından bu yana demokratikleştirme gittikçe AB'nin Orta Asya devletleriyle ilişkilerinin merkezi bir özelliği haline gelmiştir. AB bu ülkelerin önemini çoğu zaman kabul etmekle birlikte AB gelişmekte olan enerji güvenliği stratejisindeki potansiyel rolleri açısından bölgedeki daha iyi yönetişimin yaygınlaştırılmasına ve bu devletlerin demokratik ve insan hakları eksikliklerini hafifletmeyi teşvik etmeye kararlı olduğunu belirtmiştir. Son yıllarda, AB ve üye devletleri, Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarını (başta Kazakistan ve Türkmenistan olmak üzere) enerji arzlarını çeşitlendirmek ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmak için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu ülkelerin sahip oldukları geniş petrol ve doğalgaz kaynakları, Avrupa'nın enerji genişleme politikaları ve gelecekteki ekonomik refahı için iyi fırsatlar sunmaktadır. Dahası, Avrupa'nın "yakınında" yakın coğrafi konumu, bu ülkeleri AB için çok stratejik hale getiren ek bir faktördür. Bununla birlikte, Orta Asya ülkelerindeki enerji kaynakları siyasi istikrarsızlıklar, kırılgan ekonomiler ve zayıf toplumsal ve kurumsal yapılarla güçlü bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Sonuç olarak,

⁹⁵⁰ Anton Lımar, "Evropeyskiy Soyuz vırazil bespokoystvo otnositel'no voprosov uhudşeniya prav çeloveka i fundamental'nıh svobod v Kırgızstane", 24.kg, 24 Şubat 2010. <http://24.kg/politic/69759-evropejskij-soyuz-vyrazil-bespokojstvo.html>, e.t. 9.03.2016.

⁹⁵¹ Gerk, *EU Kyrgyzstan Cooperation: A Comprehensive Approach?*, a.g.e.

Avrupa Birliği enerji çıkarlarının bölgeye kazandırılmasından dolayı Orta Asya ile olan ilişkilerini geliştirmeye öncelik vermiştir. 2007’de AB, Orta Asya devletleri için bir Bölgesel Strateji Belgesi yayınlamıştır. Bölgeyle olan ilişkisini artırmayı ve güvenlik, istikrar ve bölgesel kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Buna ek olarak, AB, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde bazı Orta Asya devletleriyle ikili anlaşmalar imzalamıştır. Bu arada, Avrupa Komisyonunun 2007-2013 Bölgesel Yardım Strateji Belgesi, kalkınma yardımı önceliklerine işaret etmektedir. Bu anlaşmaların hepsinde, insan hakları, iyi yönetim, demokrasi ve sosyal kalkınma “işbirliği öncelikleri” olarak tanımlanmıştır.

Kazakistan’da (petrol ve gaz), Türkmenistan’da (gaz) ve Özbekistan’da (gaz) önemli petrol ve gaz rezervleri, demokratikleştirmeden daha üst düzey AB dış politika önceliğini oluşturmaktadır. Özellikle, Rusya ile Ukrayna (Ocak 2006) ve Rusya ile Beyaz Rusya (Ocak 2007) arasındaki gaz anlaşmazlıkları ile bağımsızlığı ve kırılganlığı özellikle belirginleştiği için, enerji ihtiyaçları için Rusya’ya olan güveninden endişe duymakta ve alternatifler aramaktadır. Orta Asya’nın enerji zenginlikleri, Rusya’ya olan bağımlılığını azaltmak ve AB’nin enerji güvenliğini artırmak için önemli bir araç olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla, güvenlik, enerji ve ticari çıkarlarını korumak için AB, bölgede siyasi istikrarın sürdürülmesi için demokratikleşme çabalarından daha büyük önem vereceğine dikkat çekmektedir.⁹⁵²

Demokratik değerlerin şüphe götürmeyen önemine rağmen, Orta Asya ülkeleri ile ikili işbirliği uygulamasının gösterdiği gibi, söz konusu değerler genellikle ya baştan yok sayılmakta veya bölgede Avrupa Birliği’nin daha önemli çıkarlarına öncelik verilmektedir. Kısmen bu 2007 yılının ikinci yarısındaki olayların doğru olduğunu kanıtlamıştır. Türkmen insan hakları savunucularının sayısız protestolarına rağmen, Avrupa Birliği, enerji çıkarlarından dolayı sadece Aşkabat ile temaslarını kesmemiş, tam tersi genişletmiştir.⁹⁵³ Bir başka örnek, AB’nin Kazakistan ile olan ilişkileri üzerine kendi web sayfası, medya organları, muhalefet grupları ve hükümet politikalarını eleştiren hükümet dışı organlarda çatışmalar açısından demokratik gerilemeyi özetlemektedir. Ancak ilişkiler etkilenmeden devam etmektedir. Gerçekten de, AB’nin Dış İlişkilerden Sorumlu Üyesi, Benito Ferrero-Waldner’in Orta Asya’ya ilk önce Kazakistan’ı Ekim 2006’da ziyaret etmesi ve Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in Brüksel’e

⁹⁵² Crawford, “Promoting Democracy in Central Asia: What's Needed and Why It Won't Happen”, a.g.e., s. 134-135.

⁹⁵³ Nur Omarov, “Zaçem Evrope Tsentral’naya Aziya?”, *Nezavisimaya Gazeta*, (7 Aralık 2008), http://www.ng.ru/courier/2008-06-30/17_asia.html, e.t. 12.02.2017.

dönüş ziyaretiyle ekonomik çıkarlara odaklanan ilişkiler gittikçe daha sıcak ve uyumlu hale gelmiştir.⁹⁵⁴ Diğer önemli bir örnek, Kasım 2007'deki AGİT'in Madrid zirvesi kararıdır. Kazakistan'ın son yıllardaki otoriter yönüne rağmen onun 2009 AGİT başkanı olarak tanınmasına ilişkin kararı önemlidir. Böylece, stratejinin pragmatizmi, onun ilan ettiği bir dizi “idealist” demokratikleştirme hedefleriyle çatışmaktadır. Aynı zamanda, AB'nin demokratikleşme konusunda sınırlı tutumu, Orta Asya ülkelerinin iç siyasi gelişimine müdahale etme isteksizliği nedeniyle çoğu zaman oldukça belirsizdir.⁹⁵⁵

Stratejinin diğer bir ciddi sorunu, AB'nin 2005'te Özbekistan'a karşı uyguladığı yaptırımını geri almasıdır. Resmi Taşkent ile uzlaşma bulmak için Avrupalı yetkililerin sayısızca girişimleri sonucunda Ekim 2008'de vize yasağını kaldırarak ilişkileri normalleştirme yönünde ilk adım atmıştır. Ardından da AB Özbekistan ile olan işbirliğinin “yeni bir kapsam ve kalite” kazandığını söyleyerek, silah ambargosunu da düşürmüştür.⁹⁵⁶

Strateji belgeleri, Birlik yetkilileri söylemleri ve Orta Asya'yı kapsayan tüm politika metinlerinde önceliğin değerlere verileceğini sıkça belirtmiştir. Ancak, genel olarak AB'nin değerlere dayalı dış politikasında yeterince etkili ve ısrarlı olamadığı söylenebilir. Kimi zaman söz konusu önceliklerini gerçek menfaatleri uğruna gözden çıkarabilmektedir. Özbekistan'daki Andican olayı sonrası yapılan ambargo örneğinin gösterdiği gibi, baskı oluşturmaya çalışmasına rağmen son aşamada ısrarcı olamamakta ve güvenilirliğini kaybetmektedir.⁹⁵⁷

Orta Asya bölgesinde, sağlam otoriter çevre ve anti-demokratik güçler nedeniyle demokratikleştirme, zorlu bir görevdir. Buna ek olarak, bazen AB normatif hedefleri, diğer daha az normatif çıkarları (örneğin, enerji, ticaret veya güvenlik) nedeniyle kendi Avrupa üyeleri için daha az önemliymiş gibi görünmektedir ve demokratikleştirme aracı bu itmeyi başaramamaktadır. Normatif ve normatif olmayan çıkarların uyuşması zorunlu değildir, ancak bazı durumlarda stratejik çıkarlar hedef ülkedeki demokratikleştirme politikalarına karışarak AB'nin girişimini etkileyebilir.⁹⁵⁸

⁹⁵⁴ Crawford, “Promoting Democracy in Central Asia: What's Needed and Why It Won't Happen”, a.g.e.

⁹⁵⁵ Omarov, “Zaçem Evrope Tsentral'naya Aziya?”, a.g.e.

⁹⁵⁶ A.g.e.

⁹⁵⁷ Samur, “Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası: İdealist Söylemlerin Yetersiz Eylemlerle Yürütme Çabası”, a.g.e., s. 25.

⁹⁵⁸ Sharshenova, “The European Union's assistance to Kyrgyzstan: Good intentions, mixed results”, Axyonova, Vera (der.), *European Engagement Under Review: Exporting Values, And Practices To The Post Soviet Space*, (Stuttgart: Ibidem Press, 2015), s. 102-103.

AB, “demokrasi, uluslararası hukuk ilkeleri ve insan haklarına saygının tarafların iç ve dış politikalarını güçlendirdiğini ve ortaklığın vazgeçilmez bir unsurunu oluşturduğunu” belirterek normatif motivasyonunu ve kimliğini Kırgız tarafına yansıtmaktadır. AB, Kırgızistan’daki normatif olmayan çıkarlara göre normatifi öncelik haline getirme konusunda kendisini iyi bir konumda bulmaktadır. Çünkü ülkedeki normatif olmayan çıkarlar güçlü değildir. Örneğin ülkede sağlam bir Avrupa ticaret varlığı yoktur. Kırgızistan herhangi bir enerji kaynağı sunamaz ve önemli ticaret ve yatırım girişimleri yapma kapasitesine sahip değildir.

Bölgesel güvenlik genellikle Orta Asya’da bir AB hedefi olarak belirtilir, ancak Kırgızistan’ın ciddi sorunlara neden olması veya makul çözümler sunması ve sürdürmesi için yeterli potansiyele sahip değildir. Kırgızistan aslında bir güvenlik tehdidi oluşturmamaktadır; AB güvenliği ile diğer ülkeler arasında da geçerlidir. Kırgızistan aşırı milliyetçi veya terörist grupların evi değil, Afganistan ve Pakistan’da aşırı radikal ve terörist merkezlerin bulunduğu bölgedir. Kırgızistan uyuşturucu kaçakçılığı için önemli bir kaynak değil ancak kendisini önemli bir uyuşturucu ticareti rotasında bulmaktadır. Afgan afyonları, Avrupa’ya kuzey rota –Orta Asya ve Rusya üzerinden ve buna ek olarak Balkan ve güney hatlarına⁹⁵⁹ teslim edilmektedir.

Rusya, Kırgızistan göçmenlerinin yüzde 95’ine ev sahipliği yapması nedeniyle⁹⁶⁰ Kırgızistan’daki yasal ve yasadışı göçmenler için Avrupa birincil bir hedef değildir. Fakat bölgesel bir kriz, göçmenlerin ve mültecilerin Avrupa’ya akın edebileceği anlamına gelebilir. Bu sorunların önemi göz ardı edilmemekle birlikte, bu kötü durum senaryoları, Kırgızistan’ın uzak coğrafi konumu ve varolan güçlü ama demokratik olmayan bölgesel güvenlik çerçevesi göz önüne alındığında, Avrupa için daha az tehdit oluşturmaktadır. Stratejik çıkarların eksikliği, AB’yi değerlerini pragmatik menfaatlerle dengelemekten kurtarmaktadır. Buna ek olarak, AB’nin demokratik değerlerin aktarımı için cazip bir adım atma kapasitesi bulunmaktadır. AB üyelik hedefinin en cazip “havyuçlarından” birini sunamasa da, AB’nin Kırgızistan’da diğer Orta Asya ülkelerinin çoğundan daha fazla eğilimi vardır. Düzenli bütçe açığı sorunları olan düşük gelirli, ağır borçlu bir ülke olan Kırgızistan, neredeyse her türlü yardım ve maddi enjeksiyonu ağırlamaktan memnuniyet duymaktadır. Sosyal güvenlik programlarının sürdürülmesi ve toplumsal huzursuzluğun önlenmesi için bütçe desteği

⁹⁵⁹ UNODC (the United Nations Office on Drugs and Crime). (2014). *World Drug Report 2014*. Kaynak; https://www.unodc.org/documents/wdr2014/World_Drug_Report_2014_web.pdf. E.t. 2.12.2016.

⁹⁶⁰ IOM. (2015). *World Data. International Organisation on Migration*. Kaynak: <http://www.iom.int/>

hayati öneme sahiptir. Yerel faydalanıcılar, teknik ve mali yardım sağlamak karşılığında AB koşullarını dikkate almak için olumlu tepkiler vermektedir. Uluslararası toplumun nispeten yeni bir üyesi olarak, Kırgızistan'ın siyasi desteğe ve uluslararası sahnede yer bulması için tanınmaya ihtiyacı vardır. Dolayısıyla, AB'nin ülkenin değişimini teşvik etmek için hem teknik hem de siyasi itme mekanizmaları olabilir. Aynı zamanda, Kırgız tarafında iyi bir çekiş potansiyeli mevcuttur. Dünyanın en baskıcı rejimini (Özbekistan ve Türkmenistan) ağırlayan bölgenin arka planına karşı Kırgızistan olağandışı bir istisnadır. Kırgız liderliği resmen demokrasiyi kabul etmiş ve bir parlamento-cumhurbaşkanı cumhuriyeti kurma kararını ilan etmiştir. Bunun sonucunda 15 Ekim 2017 tarihinde gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçiminde Kırgızistan'da ilk kez cumhurbaşkanı uygar bir seçim yoluyla değişmiştir. Güç bir sonraki cumhurbaşkanına devrimci değil, evrimci bir şekilde geçmiştir. Kırgızistan açık ve nispeten liberal bir devlettir. Burada canlı sivil toplum, Orta Asya'da eşi benzeri görülmemiş bir hareket ve ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu katkıda bulunan faktörler Kırgızistan'ı duyarlı bir hedef ülke yapmaktadır.⁹⁶¹

Kırgızistan için AB'nin diğer Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinin hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır: Birincisi, Kırgızistan diğer Orta Asya ülkeleri içinden doğal zenginliklere sahip bir ülke değildir, dolayısıyla, AB'nin Kırgızistan'da yaşamsal stratejik çıkarları yoktur. Pragmatik menfaatlerin olmaması, AB sözleşmelerinde normatif hedeflerin önceliklendirilmesini artırabilmektedir. Bununla birlikte, AB-Kırgızistan ilişkileri söz konusu olduğunda, kazanılmış menfaatlerin olmaması AB'nin demokrasi teşvik çabalarını azaltmaktadır. AB'nin çıkarları Kırgızistan'da bir ölçüde varlığını ve görünürlüğünü sağlamak için belirli faaliyetlerde bulunmak için yeterli olmaktadır. Ancak AB'nin ülkede stratejik çıkarları bulunmaması nedeniyle daha önceliğe sahip diğer ülkeler Kırgızistan'ı AB dış politika gündeminden uzaklaştırarak AB'nin Bişkek'le ikili ilişkiye olan bağlılığını en aza indirmektedir.

AB'nin Kırgızistan'da diğer bölge ülkelerine göre hem yaşamsal stratejik çıkarlarının olmaması hem de Kırgızistan'ın demokratikleşme çabası göz önüne alındığında, normatif bir aktör olma gayretinde bulunan AB'nin kendini bu konuda temsil etmesi açısından iyi bir fırsattır. AB, Kırgızistan'daki normatif olmayan çıkarlara göre normatifi öncelik haline getirme konusunda iyi bir konumda bulunmaktadır.

⁹⁶¹ Sharshenova, *The European Union's assistance to Kyrgyzstan: Good intentions, mixed results*, a.g.e. s.105.

3.2.8. Avrupa Birliği'nin Kırgızistan'ın Demokratikleşmesine Yönelik Politikasında Karşılaşılan Zorluklar

Kırgızistan'da dış demokratikleştirme için makul derecede olumlu koşullara rağmen, AB demokrasi yardımının verimliliği ve etkinliği birçok önemli zorlukla karşı karşıyadır. Demokratikleştirmeyi engelleyebilecek çok çeşitli faktörleri tanımlamak ve analiz etmek mümkün olsa da bunlardan birkaçına odaklanmak yerinde olacaktır.

Daha önce de tartışıldığı gibi, AB, normatif hedeflerini, Kırgızistan'daki normatif olmayan hususlar (örneğin enerji ticareti) ile dengelemek zorunda olmadığı için, normatif bir itki oluşturma kapasitesine sahiptir. Bu görünüşte olumlu faktör, demokrasi yükselişinin etkinliği için olumsuz etkilere sahip olabilir. AB ve Kırgızistan neredeyse hiç gerginlik olmadan güçlü ikili ilişkiler kurmayı başarmışlardır. Her iki taraf bölgesel güvenlik, istikrar ve ekonomik kalkınma konularındaki ilgisini resmi olarak ifade etmekte ve çeşitli ortak faaliyetlerde bulunmaktadır. AB-Kırgızistan arasındaki ikili ilişkiler gerçekten de olumlu dinamikler göstermektedir, ancak önemli bir unsuru kaçırmaktadırlar: işbirliğini dindiren hayati karşılıklı çıkarlar. Kırgızistan bir taraftan şüphesiz Avrupa pazarına girme, Avrupa yatırımını, sosyo-kültürel ve eğitim alışverişi ve vatandaşları için vize düzenlemelerini kolaylaştırma ile ilgilenmektedir. Bununla birlikte, Kırgız Hükümeti, bu isteklerin sınırlarını, yani Avrupa'nın Kırgızistan için olağanüstü ve coğrafi olarak daha az erişilebilir olduğunu kabul etmektedir.⁹⁶²

Diğer taraftan, AB'nin belirli normatif hedefleri var ancak ülkeyle daha fazla etkileşimde bulunacak diğer stratejik sürücülerden yoksundur. Karşılıklı stratejik çıkarların olmaması, Kırgızistan'a AB desteği için çeşitli imkânlarla sahip olabilmektedir. Birincisi, normatif hedeflerin önceliklendirilmesini kolaylaştırabilmektedir. Normatif olmayan güçlü çıkarların yokluğunda, AB, ülkedeki kolektif (AB) ve bireysel menfaatlerini (AB üye devletlerinin) sarsmadan güvenle demokratikleştirmeye meşgul olabilmektedir. İkincisi, Kırgızistan'da daha derin bir katılımı engelleyebilmekte, çünkü Kırgızistan'a AB içerisinde maddi destek ihtiyacını savunmak, bu ülkede doğrudan acil çıkarların bulunmaması durumunda zorlu bir görev olabilmektedir. Mali kriz ve katı sıkılaştırma önlemleri, üçüncü ülkelere Avrupa halkını haklı göstermeyi zorlaştırmaktadır. Üçüncüsü, AB açısından çıkar eksikliği Kırgızistan'daki yerel paydaşlar için açık ve Kırgızistan ve bölge ile Avrupa katılımının

⁹⁶² (Başbakanlık, cumhurbaşkanı yönetimi ve Kırgızistan Cumhuriyeti Parlamentosu'ndaki devlet görevlileri ile yapılan röportajlar, Ağustos-Eylül 2012). , Bişkek. Kaynak: Sharshenova, a.g.e.

arkasındaki gerçek motivasyon hakkındaki şüphelerini artırmaktadır.⁹⁶³ Ülkedeki AB faaliyetleri, özellikle de normatif bileşenleri, bazen diğer, daha bencil çıkarlar için bir kılıf olarak görülmektedir. Kırgızistan'daki AB faaliyetlerinin ardında iki takım etmen görülmektedir. Resmi versiyon, AB'nin reformları teşvik ederek Kırgızistan'daki demokratikleşme sürecini kolaylaştırmasıdır. Gayrı resmi versiyon, daha derin jeopolitik hususları ifade etmekte ve bölgedeki çeşitli güçler arasındaki rekabet ve işbirliği dinamizmini içermektedir: Rusya, Çin ve ABD, Orta Asya ile farklı seviyelerde ilişki kurmakta ve politik, ekonomik ve bazen askeri varlıklarını güvence altına almaktadır. Ortaya çıkan bir güç olarak AB, bölgede bulunmaya ve aynı zamanda küresel erişime sahip bir uluslararası aktörün statüsünü korumaya mecbur hissedebilir.⁹⁶⁴ Diğer yerel aktörler, pragmatizmin olmamasından endişe ediyorlar: “AB-Kırgız ilişkileri iyi olsa da, pragmatik, çıkarlara dayalı işbirliği için sağlam bir platformdan yoksun olduklarını belirtmek önemlidir”.⁹⁶⁵ Kırgız milletvekili, başka ülkelerdeki AB politikalarını karşılaştırmış ve AB gerçekten demokratikleştirme istediğinde, Kırgızistan'dakine göre çok daha fazla çaba ve kaynak ayırdığını vurgulamıştır. Transit bir başka Sovyet sonrası ulus olan Gürcistan'ın Kırgızistan'dan çok daha fazla yardım ve siyasi destek aldığını belirtmiştir.⁹⁶⁶ AB demokratikleştirmesi ile ilgili yerel anlatılar, daha fazla yapılabileceği konusunda kalıcı bir duygu ile şükran ve takdirin bir kombinasyonunu ifade etmektedir.⁹⁶⁷

Diğer zorluklar, en iyi uygulamaların ve demokratik normların ve ilkelerin aktarılmasını sağlamak için kullanılan dağıtım mekanizmalarına derinden bağımlıdır: teknik destek ve bütçe desteği. Araştırmacılar, AB'nin Orta Asya'daki yardımlarını sunmak için kullandığı üç yöntem belirlemektedir: sektör bütçesi desteği; teknik yardım (proje yaklaşımı); ve sivil toplum ve devlet dışı aktörlere destek.⁹⁶⁸

Hükümete sağlanan teknik yardım, yerel aktörlerin stratejik hesaplama mantığına dayanmaktadır: Rasyonel seçim merkezli araştırma, dışarıdan desteklenen normların benimsenmesinin yararlarının, rejim için böyle bir kabulün sonuçta ortaya

⁹⁶³ (Cumhurbaşkanlığı İdaresinde resmi bir röportaj, 31/07 / 2012, Bişkek). Kaynak: Sharshenova, a.g.e.

⁹⁶⁴ (Ekonomi Bakanlığı'ndaki bir yetkili ile yapılan röportaj, 03.08.2012, Bişkek). Kaynak: Sharshenova, a.g.e. s. 108-109.

⁹⁶⁵ (Kırgız dış politika analisti ile röportaj, 18.08.2012, Bişkek).

⁹⁶⁶ (Kırgız milletvekili ile röportaj, 22.04.2013, Bişkek).

⁹⁶⁷ Sharshenova, *The European Union's assistance to Kyrgyzstan: Good intentions, mixed results*, a.g.e. s. 108.

⁹⁶⁸ Tsersvadze ve Boonstra, “Mapping EU development aid to Central Asia”, *EUCAM Factsheet*, No 1 (Temmuz 2013), s. 7.

çıkan maliyetlerinden daha yüksek olması gerektiğini varsaymaktadır.⁹⁶⁹ Bununla birlikte, bu hesaplama, alternatif kalkınma yardımı kaynaklarının varlığından etkilenebilmektedir. Bölgedeki yoksul ülkelerden biri olan Kırgızistan, büyük ölçüde dış yardıma bağımlıdır. 1991-2013 yılları arasında Kırgızistan, devletler, ulus ötesi sivil toplum kuruluşları ve uluslararası finansal kuruluşlar da dahil olmak üzere 49 donörün sağladığı 7,7 milyar dolarlık uluslararası yardım almıştır. Bu bağışçıların ve örgütlerin çoğunun Batılı kökenleri ve bağlılıkları vardır ve genellikle demokrasiyi teşvik eder veya yardımlarına demokratik bileşene sahip olmayı önemsemeyen Çin ve Rusya gibi bazı bağışçılar daha az demokratik geçmişten gelir. Bu tür bağış çeşitliliği, AB koşulluluklarının etkinliğini etkileyebilmektedir. Kırgızistan yönetimi, insan haklarının korunması ya da Avrupa desteğindeki kayıplara yol açan diğer alanlarda demokratik ilkelerin uygulanmasına ilişkin AB gerekliliklerini yerine getirmemezse eksik yardımın diğer kaynaklarla değiştirilmesini isteyebilmektedir. Diğer bir deyişle, Çin ve Rusya, yardımları normatif koşullar olmadan desteklenen iki otoriter bölgesel güç gibi ülkelere bakabilmektedir. Çin büyük bir ekonomik ortak ve Kırgızistan’da en iyi yatırımcı konumundadır. Yalnızca 2013’te Çin, Kırgızistan’dan Çin’e bir petrol boru hattı genişletmesi yapmak için 1,4 milyar dolarlık finansman da dahil olmak üzere enerji ve altyapı projeleri için 3 milyar dolarlık çok fazla kredi teklif etmiştir. Çin de bazı yararlar sağlayan önemli dış yardım sunmaktadır. İlk olarak, faydalanıcılar, sosyal ve ekonomik kalkınma için gerekli olan önemli miktarda kaynaktan yararlanmaktadırlar. İkincisi, yerel yönetimler, Batı yardımına ve siyasi koşullarına bağımlılıklarını azaltmak için bir fırsat bulmaktadır. Batı yardımına bir alternatif oluşturan yerel yöneticiler, otoriter politikalarında daha az kısıtlanmış hissetmektedir.⁹⁷⁰

Çin yardımı boldur, ya da en azından yerel aktörlere öyle gibi gözükmektedir. Çin’in yardımlarını nasıl sağladığı yerel paydaşları asla etkilemez. Bu yardımın aslında ne derece cömertçe görülebileceği sorgulanabilir. Zira Çin’in oldukça bulanık ve geniş bir yardım tanımı vardır: örneğin, krediler ve yatırım projeleri “yardım” olarak sunulmaktadır. Bununla birlikte, bu yardımın büyük miktarda ve cömert jest şeklinde geldiği gerçeği etkileyici bir öznel etkiye sahiptir. Başkan Xi Jinping, Eylül 2013’te Orta Asya’da yapılan tek seferde Kırgızistan’a enerji ve altyapı projeleri için yaklaşık 3 milyar dolarlık kredi sağlamaya söz vermiştir. Buna karşılık, 2007-2013 yıllarında AB

⁹⁶⁹ Alexander Warkotsch, “Human rights, democratization and good governance”, Warkotsch, Alexander (der.), *The European Union and Central Asia*, (New York, Londra: Routledge, 2011), s. 102-115.

⁹⁷⁰ Sharshenova, *The European Union’s assistance to Kyrgyzstan: Good intentions, mixed results*, a.g.e. s. 110.

Kırgızistan'a sadece 146.45 milyon Avro sağlamıştır.⁹⁷¹ Avrupa bağış yardım prensiplerine uygun olarak, bu miktarlara genellikle belirli şartlar ve şeffaflık ve hesap verebilirlik ile ilgili sıkı koşullar eşlik etmektedir. Bu türden karşılaştırmaların sonucunda, yerel paydaşlar bölgede Çin'i gittikçe desteklemektedir. Gayri resmi bir konuşmada, Dışişleri Parlamentosu Komisyonu üyesi olan bir Kırgız Milletvekili, Avrupa yardımının Çin yardımı ile karşılaştırıldığında şüpheli olduğunu belirtmiştir.⁹⁷²

Avrupa'dan alınan yardım Çin'e nazaran gerçekten küçüktür. Çin çok daha fazlasını sunmakta ve altyapıya (yol yapımı, köprüler ve diğer tesisler) ve enerji sektörüne yatırım yapmaktadır. Çin yardımı Avrupa'ya kıyaslanamaz, ancak Çinliler her gazeteye yardım başlıklarını koymazlar. Bu tür kıyaslamalar açıkça AB lehine sonuç vermemektedir. Donör çeşitlilik çağında demokratikleştirme ajanları, koşulluluk mekanizmalarının, daha az koşulla yardım sunan demokratik olmayan ülkelere gelen mali ve diğer maddi destek biçiminde güçlü alternatiflere sahip olabileceğini kabul etmelidir.⁹⁷³

Bağışcılığın çeşitliliği, Avrupa koşulluluğunu zayıflatan bir dış faktördür, ancak belirli yardım türlerinin doğasında da doğal olarak sorunlu yönler vardır. Kırgızistan'a yönelik toplam AB kalkınma yardımının yüzde 31'i sosyal güvenlik programlarına tahsis edilmekte ve çoğu bütçe desteğine gidilmektedir.⁹⁷⁴ Kırgızistan'da sürekli bütçe açığının arka planında bu destek, ülke ekonomisine çok fazla ihtiyaç duyulan finansal bir araçtır ve sosyal koruma programları ile sürdürülmesi için güçlü bir araçtır. Bununla birlikte, uzun vadede bazı komplikasyonları gerektirmektedir. Yararlanıcı tarafında iyi yönetim, şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlamak için sayısız çabaya rağmen sürekli bütçe desteği verimsiz yönetim desteğini ima edebilmektedir. Bütçe açığı kısmen, kalkınma ve ekonomik politikaları yolsuzluk ve yanlış mali yönetim tarafından zayıflatılan Kırgız hükümetinin hatasıdır. Bütçe desteğinin sağlanması, yalnızca öngörülemeyen sosyal gruplar için değil, aynı zamanda yozlaşmış ve verimsiz hükümet elitleri için bir güvenlik ağı sağlanması anlamına gelmektedir. Bütçe desteği, hükümetin aksi takdirde başarısız olmuş olacağı politikalarından kurtulmasına yardımcı olur. Bu

⁹⁷¹ Tsertsvadze ve Boonstra, *Mapping EU development aid to Central Asia*, a.g.e. s. 8-12.

⁹⁷² (Kırgız Milletvekili Röportajı, 22.04.2013, Bişkek). Kaynak: Sharshenova, a.g.e.

⁹⁷³ Sharshenova, *The European Union's assistance to Kyrgyzstan: Good intentions, mixed results*, a.g.e.

⁹⁷⁴ Tsertsvadze ve Boonstra, *Mapping EU development aid to Central Asia*, s. 9.

güvenlik ağı olması, hükümetin yapısal değişiklik yapma ve köklü değişiklikler yapma konusundaki isteksizliğine yol açmaktadır.⁹⁷⁵

Yerel paydaşlar maddi destekle ilgili karışık duygularını dile getirmektedir. Yararlanıcı tarafındaki programa dahil olan bir Kırgız devlet memuru, AB bütçe desteğinin hem zamanında hem de yararlı olduğunu belirtmekte; bu da, nüfusa toplumsal faydalar sağlanmasına izin vermektedir. Ancak Kırgızistan'ın dış yardım bağımlılığına da katkıda bulunmaktadır. Bağımsızlığından bu yana ilk yirmi iki yıl içinde Kırgızistan 7,7 milyar dolar yardım almıştır.⁹⁷⁶ Toplam 50 çeşitli finansman kuruluşu, ülkeye 6.000'den fazla projeyle bağış yardım sağlamış ve hala yardım sağlamaktadır.⁹⁷⁷ Donör yardımı kısa vadeli perspektifte bir zorunluluk olsa da, uzun vadeli bağış bağımlılığı ve devletin küçülen rolü, devlet işlevlerinin kadrolu aktörlere aşamalı olarak aktarılabilceği anlamına gelebilir.

⁹⁷⁵ Sharshenova, *The European Union's assistance to Kyrgyzstan: Good intentions, mixed results*, a.g.e. s. 111.

⁹⁷⁶ Aid Data, 2015. Open data for international development. Aid Data Portal, College of William and Mary, Development Gateway and Brigham Young University. <http://aiddata.org>.

⁹⁷⁷ Aid Data, 2015.

SONUÇ

Bu tezin temel konusu AB'nin demokratikleştirme politikasının özünü ortaya koyduktan sonra Kırgızistan örneğinde, AB'nin 2007 Orta Asya için Ortaklık Stratejisi öncesi ve sonrası dönemde Kırgızistan'a uyguladığı demokratikleştirme politikası uygulamalarının gerçekleşip gerçekleşmediğini ortaya koymaktı. Bu çalışmada AB'nin demokratikleştirme politikasına meydan okuyan, yani AB üyeliği potansiyelinden yoksun, AB ile daha yakın siyasi ve ekonomik işbirliğinin bir parçası olmayan, otoriter devletlerle çevrili, zor koşullarda bulunan Kırgızistan'ın demokratikleştirilmesi değerlendirilmiştir.

Son yirmi yılda AB, demokratik reformları ve liberal değerleri teşvik etmek amacıyla Kırgızistan'a düzenli olarak yardım sağlamıştır. Bu tezde AB'nin 1991 öncesi demokrasi yükselme tecrübesine ya da sosyokültürel benzerliklere sahip olmadığı ülkedeki AB dış demokratikleştirmesine itiraz eden bazı konular incelenmiştir. AB demokrasisinin Kırgızistan'a verdiği desteğin, ülkedeki liberal demokratik normların ve değerlerin teşvikini engelleyen ve görünen sonuçları çarpıtmak için çeşitli zorluklarla karşı karşıya olduğu savunulmuştur.

Demokratikleştirme basit bir süreç olarak görünebilir. Demokratikleştirme amili, koşulların, normların ve değerlerin aktarımı (sosyalleşme) yoluyla gerçekleşir ve bir hedef ülke ya yeterli iç etkiyle buna yanıt verir, normları ve değerleri kabul eder ya da reddeder. Bununla birlikte, demokratikleştirmenin gerçekliği, müdahale eden faktörlerin geniş yelpazesi nedeniyle karmaşıktır.

Demokratikleştirmeyi açıklayan yaklaşımlara baktığımızda bu ilişkinin taraflarının arz eden ve talep eden taraflar olarak gruplandığını görüyoruz. Bu açıdan baktığımızda arz eden taraf ödül karşılığında koşulları sunma üzerine yoğunlaşırken diğer tarafta ise hedef ülke, ödülleri talep etmektedir ve bu yüzden koşullara uyması beklenmektedir. Bu yaklaşım demokratikleştirmenin çerçevesini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği'nin bütünleşme sürecine, genişleme sürecine ve üçüncü ülkelerle dış ilişkilerine baktığımızda AB'nin koşulluluk ilkesini üyelik için kullanabileceği gibi, diğer dış politika araçları bakımından da uygulayabildiğini görmek mümkündür. Bu çerçevede, ticaret ve işbirliği anlaşmalarının akdedilmesi veya ortaklık ilişkisinin kurulması ya da sürdürülmesi ile çeşitli yardımlar yapabilmesi azınlıkların korunması, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi koşullara bağlanabilmektedir.

Örneğin, bir Orta Asya ülkesi olan ve Mayıs 2005 tarihli Andican katliamının uluslararası seviyede incelenmesine karşı çıkan Özbekistan'a Ekim 2005'te AB yaptırım kararı almıştır. Bu çerçevede ülke içinde kullanma tehlikesi yaratabilecek tüm silah ve buna benzer ekipmanların Özbekistan'a ihracatı yasaklanmıştır. OİA uyarınca taraflar arasında gerçekleştirilmesi planlanan toplantılar da askıya alınmıştır.

Bu bağlamda AB'nin koşulluluk uygulamalarını katılım kapsamı dışındaki üçüncü ülkelerle ilişkileri düzenleyen koşulluluk ve üyelik koşulluluğu olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bu yaptırımların amacı doğrultusunda AB'de ekonomik bütünleşme daha fazla örgütlenmeyi gerektirecek ve sonuçta siyasi bütünleşmeyi beraberinde getirerek Avrupa'da barışı kalıcı kılacaktır. Yani, üye devletler çıkarlarını gerçekleştirmek için ödül karşılığı koşullar sunarken, bu koşullar sonucu ödül alacak aday ya da üçüncü/hedef ülkeler de hızla demokratikleşecektir.

Üye devletlerin AB'nin norm ve değerleri üzerinde uzlaşarak bunu uluslararası sistemde kullanmaları, normatif araçları daha etkili kılmaktadır. Buna iten nedenler ise, AB'nin norm standart ve değerler üzerine tesis edilmesi ve uluslararası bir aktör olarak dış politikasının askeri araçları kullanma konusundaki kapasite ve kabiliyet yetersizliğidir. Dolayısıyla, uluslararası ilişkilerde güçlü aktör olabilmesi için dış politikada kurucu norm ve değerlerini diğer ulusal ve uluslararası aktörlere aktarmayı amaçlamaktadır. Dış politika alanında demokratik şartlara bağlı olma ve normatif araçları kullanma gereksinimi AB'nin 'sert güç' yerine 'yumuşak güç' olma eğilimini göstermektedir. Bu araçların bilhassa Avrupa'nın yakın coğrafyasına barış ve istikrar sağlayıp, tehditlerin yok edilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ancak, normatif araçlar zorlayıcı etkiye sahip değildir ve yalnızca diplomatik yolları kullanırlar. Bu yüzden, normatif araçların etkin olabilmesi üçüncü ülkelerin yönetimlerine bağlı olmaktadır. Zira, üçüncü ülkeler AB'nin sunduğu olanakları Rusya, Çin gibi küresel güçlerden bulabilme şansları vardır. Bu durumda AB'nin normatif ilke ve değerlerine uymayabilirler.

AB, diyalog ve danışma mekanizmalarını oluşturarak, üçüncü ülkelere kendi değerlerini aktarmayı ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde diplomatik yolları kullanarak, Avrupa coğrafyasında başardığı 'barış adası' projesini dünyaya yaymak için çaba göstermektedir. AB kendine yakın coğrafyadaki devletlerin yönetim biçimlerini değiştirme sürecinde bu normlarını başarılı bir biçimde kullanmıştır. Bilhassa eski SSCB devletlerinin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü

şartlarının yerine getirmesi koşuluyla üyeliğe kabul edilmesi Birliğin mühim bir norm aktarıcı rolünü ortaya çıkarmıştır. AB ödüllendirme mekanizması çerçevesinde, normatif değerler ihlal edildiği durumlarda, ilgili ülkelerle ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkilerini askıya alabilmekte ve böylece cezalandırabilmektedir. Bu normların haricinde Birliğin dış politika hedefi barışı sağlama, barış koruma, çatışma önleme ve kriz yönetimi araçlarıdır. Bu hedefler doğrultusunda, Lizbon Antlaşması sonrasında oluşan AB Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi makamı ve Avrupa Dış Eylem Servisi üye devletlerle iyi bağlantı kurarak küresel kriz durumlarında arabulucuk yapmaktadır. Böylece AB'nin normatif hedefleri diplomatik yollarla gerçekleştirilmektedir.

Avrupa Birliği'nin değişik bölgelerle karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, beş ülkeden (Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan) oluşan Orta Asya bölgesi, hem genişleme hem de Avrupa Komşuluk Politikası kapsamı dışında yer almaktadır. Aynı zamanda AB'yi ilgilendiren önemli yakın çevre bölgelerinden biridir. AB'nin 1991'den beri Orta Asya konusunda en kapsamlı çalışması, Almanya Dönem Başkanlığınca hazırlanarak 2007 yılında AB tarafından yayımlanan “AB ve Orta Asya: Yeni Bir Ortaklık İçin Strateji Belgesi” olmuştur. Belge ilk defa teknik bazlı yardımlardan “stratejik işbirliği” boyutuna geçmiştir. Bu belgenin esas özelliği, söz konusu Stratejinin “güvenlik” ve “istikrar” üzerine kurulduğudur. Bu bağlamda, ekonomik, demokratik ve barışçıl açıdan sağlam bir Orta Asya oluşturmayı, komşu devletlerde barışı korumayı ve refahı sağlamayı amaçlamaktadır. AB söz konusu stratejisiyle bölge ülkeleriyle işbirliğinin öncelikli alanlarını belirleyerek, ikili ve bölgesel düzeyde işbirliği geliştirmektedir. Yeni Ortaklık Stratejisi yedi konuyu önceliklendirmiştir, bunlar; kültürler arası diyalog, köprüler kurma, ortak tehditler ve sorunlara karşı mücadele, su kaynakları, çevresel sürdürülebilirlik, enerji ve ulaştırma bağlarını güçlendirmek, yatırım ve ticaret teşviki, ekonomik kalkınma, gençlik ve öğrenim, geleceğe yatırım, demokratikleştirme ve insan hakları, iyi yönetim ve hukukun üstünlüğüdür.

Kırgızistan'ın bağımsızlığı sonrası AB bu ülkede demokratikleşmeyi desteklemek için normatif ve yasal zemin oluşturmuştur. Bu doğrultuda 2007-2013 yıllarını kapsayan AB – Orta Asya Ortaklık Stratejisine ilave olarak 2007-2010 ve 2011-2013 yıllarını kapsayan iki ayrı dönem için yıllık gösterge programları oluşturulmuştur. Orta Asya Gösterge Programları çerçevesinde “AB'nin demokrasi, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim ve bölgedeki insan haklarına ve temel özgürlüklere

saygıya değer katmalarına katkıda bulunacağını”⁹⁷⁸ açık bir şekilde bildirmektedir. Kırgızistan ile imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması 1995 yılında imzalanmış ve 1999’dan bu yana yürürlüğe girmiş olup, Kırgızistan’ın demokrasisini sağlamlaştırma çabalarını desteklemek için tarafsız bir ortaklık hedefi belirlemiştir.

AB, dış demokratikleştirme için genel stratejisine uygun olarak, Kırgızistan’daki demokratik değerleri ve ilkeleri teşvik etmek için kalkınmaya yönelik bir yaklaşım benimsemektedir. AB’nin ülkeye yardımı, yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması demokrasiyi, iyi yönetişimi, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını göz ardı etmemeyi amaçlamaktadır. Sosyo-ekonomik kalkınma ve demokratik siyasi reformlar, AB’nin Kırgızistan’a yönelik politikasının ayrılmaz ve eşit derecede önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kalkınma ve demokrasi desteğinin birleşimi, AB tarafından finanse edilen belirli projelerde izlenebilir: tüm projeler demokratik unsurlarla kalkınma odaklı girişimler içermektedir. AB, Kırgızistan’a demokrasi ve kalkınma yardımı sağlama konusunda uzun zamandan beri bir rekor sahibidir. 1990’lı yılların başında hızlı bir reformcu olan Kırgızistan, uluslararası finansal kurumlar tarafından desteklenen köklü ekonomik, politik ve sosyal reformlarla - toplu olarak “şok terapi” olarak bilinen reformları gerçekleştirmiştir.

Bu dönemde AB, BDT ülkelerine TACIS programı kapsamında Kırgızistan’a destek sağlamıştır. TACIS çerçevesinde 1991’den 2006’ya kadar süre boyunca, tüm Orta Asya ülkelerine bölgesel yardım yapılmasına rağmen, AB, Kırgızistan’ı tek başına desteklemek için toplam 130 milyon Avro tutarında 500’den fazla proje finanse etmiştir. TACIS, eski Sovyetler Birliği’ndeki piyasa ekonomilerine geçişlere daha fazla odaklanmıştır. Yani, Kırgızistan’da belli bir miktarda fon ve çabanın bu amaçla yönlendirilmesine rağmen demokratikleşmeye verilecek destek öncelikli değildi.

2007’de Kalkınma İşbirliği Aracı, Orta Asya ülkelerine AB yardımları sağlayan TACIS faaliyetlerini devralmıştır. KİA gelişmekte olan ülkelerde çalışmakta ve yoksulluğun azaltılması ve demokratikleşmeye odaklanmaktadır. Düşük gelirli bir ulus olarak, Kırgızistan, yoksulluğun ortadan kaldırılması, eğitim, sağlık, yönetim ve demokrasi, kırsal kalkınma ve su yönetimi üzerine odaklanan KİA’nin coğrafi programlarından destek almaya elverişlidir. Buna ek olarak Kırgızistan, insan güvenliği,

⁹⁷⁸ European Commission, 2010, s. 6.

http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/nip_07_10_en.pdf

https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/central_asia_multi-annual_indicative_programme_2011-2013_of_the_eu_development_co-operation_instrument_dci.pdf

evre yönetimi, gıda güvenliği ve devlet dışı aktörler ile ilgili tematik programlardan yararlanmaktadır. KİA, tıpkı nceki TACIS gibi yerel hükümetin izninin de uygulanmasını gerektiriyor.

Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı, yurtdışından teminat sağlamak için bir diğer AB aracıdır. DİHAA devlet dışı aktörleri desteklemektedir ve hükümetin faaliyet izni gerektirmemektedir. Orta Asya devletleri, 2000’li yılların başından beri DİHAA çerçevesinde istihdam sağlama hakkına sahiptir. İstikrar Aracı acil istikrar krizlerini ele alır ve tipik bürokratik işlemler tarafından yavaşlatılmadığı için hızlı uygulama mekanizması olarak öne çıkmaktadır.

şu anda Kırgızistan, AB bölgesel ve ikili ilişkiler çerçevesinde fonlar almaktadır. AB’nin Kırgızistan’a sağladığı büyük fonların çoğunluğunu hükümete verilen hibeler oluşturmaktadır. Yardımın büyük kısmı kondisyon desteği olarak tahsis edilmiştir. Özellikle bt desteği ve gıda güvenliği programları Kırgızistan’ı genellikle yolsuzlukla mücadele politikasıyla ilgili belirli şartları yerine getirmek ve şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlamak için zorunlu kılmıştır. AB desteklerinin en büyük sektörü sosyal koruma programlarıdır. Yoksulluğun azaltılması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve siyasi istikrar için hayati önem taşıdığından AB sosyal koruma politikalarının reformuna desteğini artırmıştır. İyi yönetişim AB desteklerinin en büyük ikinci, eğitim sistemi reformu üçüncü büyük sektör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yakın zamanda, AB Kırgızistan ilişkilerinin yasal çerçevesini oluşturan ve 1999 yılından bu yana yürürlükte olan mevcut Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının yerini alacak olan yeni bir anlaşma için AB, Kırgızistan ile müzakerelere başlamıştır. İlk turda, AB ve Kırgız Cumhuriyeti müzakere sürecinin usul yönleri üzerinde anlaşmaya varacak ve yeni anlaşmanın öngörülen hedefleri ve genel prensiplerine ilişkin görüş alışverişinde bulunacaklardır. Yeni anlaşmanın siyasi işbirliği, ticaret ve yatırım ilişkileri, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen ekonomik işbirliği ve ikili ilişkilerin diğer yönleri üzerinde durması beklenmektedir. Amaç, görüşmeler süresince hızlı ilerleme sağlamak ve Brüksel ile Bişkek arasındaki alternatif müzakere turlarıyla mümkün olan en kısa sürede iddialı bir anlaşma yapmak için çalışmaktır.

AB, normatif hedeflerini, Kırgızistan’daki normatif olmayan hususlar (rneğin enerji ticareti) ile dengelemek zorunda olmadığı için, normatif bir itki oluşturma kapasitesine sahiptir. Bu görünüşte olumlu faktör, demokrasi yükselişinin etkinliği için

olumsuz etkilere sahip olabilir. AB ve Kırgızistan neredeyse hiç gerginlik olmadan güçlü ikili ilişkiler kurmayı başardılar. Her iki taraf bölgesel güvenlik, istikrar ve ekonomik kalkınma konularındaki ilgisini resmi olarak ifade etmekte ve çeşitli ortak faaliyetlerde bulunmaktadır. AB-Kırgızistan arasındaki ikili ilişkiler gerçekten de olumlu dinamikler göstermektedir, ancak önemli bir unsuru kaçırmaktadır: işbirliğini dindiren hayati karşılıklı çıkarlar. Kırgızistan bir taraftan şüphesiz Avrupa pazarına girme, Avrupa yatırımını, sosyo-kültürel ve eğitim alışverişi ve vatandaşları için vize düzenlemelerini kolaylaştırma ile ilgilenmektedir; Bununla birlikte, Kırgız Hükümeti, bu isteklerin sınırlarını, yani Avrupa'nın Kırgızistan için coğrafi olarak daha az erişilebilir olduğunu kabul etmektedir.

Diğer taraftan, AB'nin belirli normatif hedefleri var ancak ülkeyle daha fazla etkileşimde bulunacak diğer stratejik sürücülerden yoksundur. Karşılıklı stratejik çıkarların olmaması, Kırgızistan'a AB desteği için çeşitli imkânlarla sahip olabilir. Birincisi, normatif hedeflerin önceliklendirilmesini kolaylaştırabilir. Normatif olmayan güçlü çıkarların yokluğunda, AB, ülkedeki kolektif (AB) ve bireysel (AB üye devletlerinin) menfaatlerini sarsmadan güvenle demokratikleştirmeye meşgul olabilir. İkincisi, menfaatlerin olmaması AB'nin Kırgızistan'da daha derin bir katılımını engelleyebilmektedir. Çünkü Kırgızistan'a AB içerisinde maddi destek ihtiyacını savunmak, bu ülkede doğrudan acil çıkarların bulunmaması durumunda zorlu bir görev olabilir. Mali kriz ve katı sıkılaştırma önlemleri, üçüncü ülkelere Avrupa halkını haklı göstermeyi zorlaştırmaktadır. Üçüncüsü, AB açısından çıkar eksikliği Kırgızistan'daki yerel paydaşlar için açık ve Kırgızistan ve bölge ile Avrupa katılımının arkasındaki gerçek motivasyon hakkındaki şüphelerini artırmaktadır. Ülkedeki AB faaliyetleri, özellikle de normatif bileşenleri, bazen diğer, daha bencil çıkarlar için bir kılıf olarak görülmektedir. Kırgızistan'daki AB faaliyetlerinin ardında iki takım faktör görülmektedir. Resmi versiyon, AB'nin reformları teşvik ederek Kırgızistan'daki demokratikleşme sürecini kolaylaştırmasıdır. Gayrı resmi versiyon, daha derin jeopolitik hususları ifade eder ve bölgedeki çeşitli güçler arasındaki rekabet ve işbirliği dinamizmini içerir: Rusya, Çin ve ABD, Orta Asya ile farklı seviyelerde ilişki kurmakta ve politik, ekonomik ve bazen askeri varlıklarını güvence altına almaktadır. Ortaya çıkan bir güç olarak AB, bölgede bulunmaya ve aynı zamanda küresel erişime sahip bir uluslararası aktörün statüsünü korumaya mecbur hissedebilmektedir. Diğer yerel aktörler, pragmatizmin olmamasından endişe etmektedir: “AB-Kırgız ilişkileri iyi olsa

da, pragmatik, çıkarlara dayalı işbirliği için sağlam bir platformdan yoksun olduklarını belirtmek önemlidir”.⁹⁷⁹

Orta Asya’nın enerji zenginlikleri, Rusya’ya olan bağımlılığını azaltmak ve AB’nin enerji güvenliğini artırmak için önemli bir araç olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla, güvenlik, enerji ve ticari çıkarlarını korumak için AB, bölgede siyasi istikrarın sürdürülmesi için demokratikleşme çabalarından daha büyük önem vereceğine dikkat çekmektedir. Strateji belgeleri, Birlik yetkilileri söylemleri ve Orta Asya’yı kapsayan tüm politika metinlerinde önceliğin değerlere verileceğini sıkça belirtmiştir. Ancak, genel olarak AB’nin değerlere dayalı dış politikasında yeterince etkili ve ısrarlı olamadığı söylenebilir. Kimi zaman söz konusu önceliklerini gerçek menfaatleri uğruna gözden çıkarabilmektedir. Özbekistan’daki Andican olayı sonrası yapılan ambargo örneğinin gösterdiği gibi, baskı oluşturmaya çalışmasına rağmen son aşamada ısrarcı olamamakta ve güvenilirliğini kaybetmektedir.

Bunun nedeni ise bölgede Batı ile iyi ilişkilerin koşulluluğu olarak demokratikleşme talepleri, “soru sormayan” Rusya ve Çin tarafından bertaraf edilebilmektedir. Bu açıdan bugün Avrasya’da, Doğu Avrupa’nın Batı ile bütünleştiği ortamdaki çok daha farklı bir ortam mevcuttur. Tek çekim merkezinin Batı olmaması, hedef coğrafyada demokratikleşme süreçlerinin Batı’nın istediği şekilde ve tarzda olmasını engellemektedir. AB tarafından geliştirilen yardım araçları ve ticaret için mevcut araçlar kendi içinde bir değere sahip olmakla birlikte, alternatif teklifler göz önüne alındığında, Orta Asya elitlerinin gerçekten sınırlı Avrupa teşviklerine ne kadar ilgi duyduklarını göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Demokratik olmayan dış aktörlerin sağladığı alternatif fırsatlar göz önüne alındığında, AB, Orta Asya ülkelerinde koşulluluk yoluyla demokratikleşmeyi teşvik etmek için güçlü teşviklerden ve yaptırımlardan mahrum kalmaktadır.

AB yardımlarının Kırgızistan’daki demokratik reformlara olan etkisini ölçütlere dayanarak ölçmek zordur. Elbette AB ve diğer demokratik odaklı uluslararası bağışçılar, yerel siyasal seçkinler arasında bir “demokrasi aşılama (*infused*)” söyleminin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Kırgızistan’daki sokak demokrasisi anlayışı, iyi yönetim, vatandaş katılımı ve hukukun üstünlüğü yönünde AB niyetlerine önemli bir tehlike teşkil etmektedir. Çünkü, müşteri sadakatleri ve politikacıların kişisel hevesleri tarafından körüklendiği iddia edilen düzenli kitlesel protesto eylemlerinin varlığı yeni

⁹⁷⁹ (Kırgız dış politika analisti ile röportaj, 18.08.2012, Bişkek).

kurulan Kırgız devletine yönelik tehditlerdir. Kararsız sokak demokrasisi ve kaos görüntüleri ve kontrol eksikliği, geniş bir bölgedeki demokratikleştirme çabalarını da engellemektedir. Bölgesel hükümetlerin ve ilgili toplumların gözünde, Kırgız demokrasisinin sürekli siyasi istikrarsızlığı ve belirsizliği demokrasiye karşı güçlü örnektir/davadır.

Sokak demokrasisine veya halk iradesinin kaotik uygulamasına ek olarak, demokrasi teşviki ve demokratikleşmeyi etkileyebilecek başka olaylar da vardır. Devlet yönetiminin zayıf performansı, devlet kurumlarını hedef alan faaliyetlerin yürütülmesi için bir insan kaynağı sorunudur. Kamu kurumlarında kamu güveninin eksikliği, işlevsel bir siyasi sistemin vazgeçilmez bir bileşeni olan halk ile hükümet arasında istikrarlı ve güvenilir bağlantılar kurulmasını engellemektedir. Buna ilaveten, kayıt dışı siyasetin resmi siyasi düzenlemeler üzerinde net bir şekilde hakim olması hem Avrupalılar tarafından yerel siyasetin anlaşılmasını hem de demokrasi ile ilgili projelerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır.

Kırgızistan için AB'nin diğer Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinin hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır: Öncelikle, AB Kırgızistan'da hayati stratejik çıkarlara sahip değildir. Pragmatik menfaatlerin olmaması, AB sözleşmelerinde normatif hedeflerin önceliklendirilmesini artırabilmektedir. Bununla birlikte, AB-Kırgızistan ilişkileri söz konusu olduğunda, kazanılmış menfaatlerin olmaması AB demokrasi teşvik çabalarını azaltmaktadır. AB'nin çıkarları Kırgızistan'da bir ölçüde varlığını ve görünürlüğünü sağlamak için belirli faaliyetlerde bulunmak için yeterli olmaktadır. Ancak AB'nin ülkede stratejik çıkarları bulunmaması nedeniyle daha önceliğe sahip diğer bölgeler Kırgızistan'ı AB dış politika gündeminden uzaklaştırarak AB'nin Bışkek'le olan ikili anlaşmaya olan bağlılığını en aza indirmektedir.

İkincisi, yardım dağıtım yöntemleri öngörülmeleyen tepkiler veya sonuçlara yol açabilmektedir. Bu bağlamda, bütçe desteği, teknik yardım ve koşulların kullanılması ilginç vakalar sunmaktadır. Kırgızistan'ın zayıf ekonomik durumunda AB mali ve diğer maddi imkanlar sunarsa, koşulluluğa dayalı toplumsallaşma mekanizmalarını demokratik normlara daha duyarlı hale getirmektedir. Bununla birlikte, Kırgızistan'daki bağışçıların dinamik yapısı bu baskı mekanizmasını daha az verimli hale getirebilmektedir: Kırgız hükümeti, tek bir dış yardım kaynağına bağımlı değildir. Kırgızistan, AB tarafından teşvik edilen demokratik prensipleri, uygulamaları ve

değerleri daha demokratik olmayan sağlayıcıların lehine uyarlanmasında seçici olabilmektedir.

AB'nin Kırgızistan'ın demokratikleşmesi için çabasının neden istenen sonuçları getirmekte zorlandığını anlamak için yukarıda değinilen hususlar dahilinde ülkenin siyasi ve ekonomik dinamiklerini değerlendirmek gerekmektedir. AB'nin Kırgızistan'daki değişimi uygulamak için verdiği mücadele, ülkenin zayıf ekonomik durumu, parlamenter sistemi uygulama deneyiminin eksikliği, komşu olan rejimlerin otoriter niteliği ve Orta Asya bölgesini karakterize eden özel karmaşıklıklar ile büyük ölçüde açıklanabilir. AB tarafından teşvik edilen demokratik reformların uygulanması genellikle Birlik tarafından ciddi bir şekilde denetlenmediği için bu reform uygulaması zayıf kalmaktadır.

AB esnek olmayan ve bürokratik olarak kabul edilmesine rağmen, Kırgızistan'daki demokratik kalkınmayı destekleyen en aktif, cömert ve geniş çapta odaklanan bağışçılardan biridir ve önemli miktarda yardım tahsis etmektedir. Fakat bu destek, ülkedeki Rusya'nın güçlü varlığı ve Çin'in artan rolü nedeniyle, hem olumlu hem de olumsuz anlamda öncelikli olduğu, genel halk arasında iyi bilinmemektedir. Kırgız elitleri arasında AB, Moskova ile Pekin arasında 'sıkışan' bir alternatif olarak, ABD'den daha az tartışmalı olarak görülmektedir.

AB'nin çoğunlukla bir bağışçı olduğu ve Kırgızistan'da bir uygulama ajansı olmadığı gerçeği görünürlüğünü etkilemektedir. AB, projeleri yürüten ve projeye doğrudan katılan alanda görülmemektedir: AB projeleri, paranın nihai faydalanıcılarına (kasaba ve köylerdeki vatandaşları) ulaşan noktada mevcut değildir. Tüm kredinin fon sağlayıcıya verilmesine rağmen, tanınmanın hakim olan kısmı nihayetinde uygulayıcılara verilir. Avrupa fonlarının alıcıları; Kırgızistan hükümeti, onun çeşitli altyapıları ve mahalli idareler; ve sosyal hayatın her alanında sivil toplum örgütleri - hem yerel hem de yabancı sivil toplum örgütleridir.

Bölgedeki yoksul ülkelerden biri olan Kırgızistan, büyük ölçüde dış yardıma bağımlıdır. Bağımsızlığından bu yana devletler, ulus ötesi sivil toplum kuruluşları ve uluslararası finansal kuruluşlardan önemli miktarda uluslararası yardım almıştır. Bu bağışçıların ve örgütlerin çoğunun Batılı kökenleri ve bağlılıkları vardır ve genellikle demokrasiyi teşvik eder veya yardımlarına demokratik bileşene sahip olmayı önemsemeyen Çin ve Rusya gibi bazı bağışçılar daha az demokratik geçmişten gelir.

Bağışçılığın çeşitliliği, Avrupa koşulluluğunu zayıflatan bir dış faktördür, ancak belirli yardım türlerinin doğasında da doğal olarak sorunlu yönler vardır. Bağış çeşitliliği, AB koşulluluklarının etkinliğini etkileyebilmektedir. Kırgızistan yönetimi, insan haklarının korunması ya da Avrupa desteğindeki kayıplara yol açan diğer alanlarda demokratik ilkelerin uygulanmasına ilişkin AB gerekliliklerini yerine getirmezse eksik yardımın diğer kaynaklarla değiştirilmesini isteyebilmektedir. Diğer bir deyişle, Çin ve Rusya, yardımları normatif koşullar olmadan desteklenen iki otoriter bölgesel güç gibi ülkelere bakabilmektedir.

AB mali yardım yaparken demokratikleşmeyi sağlama koşulunu öngörmekte, havuç sopa etkisi ile uluslararası arenada varlığını ıspatlamaktadır. Mali yardım yapıyorum ama koşulum var demek ve kendini AB olarak kabul ettirmektedir. Yine AB üye devletlerinin tek başlarına sağlamayacağı avantajı üye devletlerine sağlamaktadır. Güvenli enerji ve ticaret yolu elde etmektedir.

ABD, Rusya, Çin ve AB, Orta Asya bölgesi ülkelerine ve bu tezin özelinde Kırgızistan'a farklı amaçlar ile mali yardım yapmaktadır. Bunlardan AB yardımları, diğer aktörlerden farklı olarak demokratikleşme görüntüsü taşımaktadır. Ancak, burada önemli olan, Kırgızistan'ın AB'nin mali yardımlarını demokratikleşme doğrultusunda ne ölçüde kullandığıdır. Zira, AB'nin bu açıdan bir yaptırım gücü yoktur. Yine de AB, varlığını bölgede hissettirmek istemektedir. Keza, tam anlamıyla gerçekleşme kavramı olarak demokratikleştirmenin Kırgızistan'ın gündemine girmiş olması bir gelişme olarak görülmektedir.

Kırgızistan'ın siyasi istikrarsızlık eğiliminin, ülkenin yönetim yapılarının yoksulluk, bölgecilik ve yolsuzluk nedeniyle zayıflatılmasıyla öngörülebilir bir gelecekte devam etmesi olasılığı yüksektir. Siyasi sistemdeki parlamenterizm için bir değişiklik, başkanların yetkilerini azaltacak olsa da, yukarıda bahsedilen faktörler demokratik sürece zarar vermektedir. Kırgızistan böylece AB'ye ortak olmayı bırakmayacak, ancak siyasi kargaşa ve uygulama kapasitelerinin eksikliği AB'nin ülke üzerindeki etkisini daha da kısıtlayacak ve potansiyelini bir norm destekçisi olarak sınırlandıracaktır. Bununla birlikte, Kırgızistan'daki demokratikleşmeyi pekiştirmek için AB'nin sağladığı fonların devam ettirilmesi elzemdir.

Çalışmada yararlanılan kavramsal ve kuramsal çerçevenin demokrasi sorunsalını açıklamada önemli katkısı olduğu düşünülmektedir. Normların ve değerlerin aktarımı,

çeşitli faktörler tarafından zayıf düşürülebilen karmaşık bir süreçtir, bu çalışmada ele alınan Kırgızistan örneği demokratikleşmenin karmaşıklığını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, bu, norm devrinin imkansız olduğu ve demokratikleştirme politikalarının yararsız olduğu, aynı zamanda AB'nin demokrasiyi teşvik etme kapasitesinin yetersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bu çalışmada ortaya konduğu gibi, demokratikleştirme girişimleri uzun vadede mevcut ve potansiyel zorlukları dikkate alarak sonuçlar doğurabilir. Sonuç olarak, AB'nin kendi güvenliğini sağlamak için dünyada küresel barışı sağlamak amacıyla yaymaya çalıştığı demokrasinin dolayısıyla demokratikleştirme politikasının Kırgızistan örneğinde başarılı olması demokratikleşme kurumlarının devam ettirilmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

A. KİTAPLAR

Aggestam, Lisbeth, *A European Foreign Policy? Role Conceptions and the Politics of Identity in Britain, France and Germany*, Cilt 106, (Akademitryck, Stockholm University, Department of Political Science, 2004).

Akçay, B., Kahraman, S., Baykal, S., (der.), *Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2008).

Akunov, A. A., *Politiçeskiy Kırgızstan, Uçebnoe posobie*, (Bişkek, 2001).

Altun, Fahrettin, *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2002).

Anderson, John, *Kyrgyzstan: Central Asia's Island of Democracy?* (Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 1999).

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 3. B. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004).

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001).

Arı, Tayyar (der.), *Orta Asya ve Kafkasya, Rekabetten İşbirliğine*, (Bursa: MKM Yayıncılık, 2010).

Asankanov, A.,A., *Kırgız tarihi: Ensiklopediya*, (Bişkek, 2003).

Axyonova, Vera, *The European Union's Democratization Policy For Central Asia, Failed In Success Or Succeeded In Failure?* (Stuttgart: İbidem Press, 2014).

Axyonova, Vera (der.), *European Engagement Under Review: Exporting Values, And Practices To The Post Soviet Space*, (Stuttgart: İbidem Press, 2015).

Aydın, Mustafa (der.), *Küresel Politikada Orta Asya*, (İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2005).

Bazarbayev, K., Jumagulov, B., *Politiçeskiye Partii Kırgızstana: Teoriya i Praktika*, (Bişkek, 2012).

Bindi, Federiga (der.), *The Foreign Policy Of The European Union, Assessing Europe's Role in the World*, (Washington, D.C., Brookings Institution Press, 2010).

Börzel A. Tanja ve Risse Thomas, “*From Europeanisation to Diffusion*”, West European Politics Series, 1. B. (Routledge, 15 Ocak, 2014).

Bretherton, C. ve Vogler, J., *The European Union as a Global Actor*, 2. B. (Londra ve New York: Routledge, 2006).

Bridoux, Jeff ve Kurki, Milja, *Democracy Promotion: A Critical introduction*, (New York, Londra: Routledge, 2014).

Burnell, Peter, (der.). *Democracy Assistance, International Co-operation for Democratization*, (University of Warwick, New York, Londra: Routledge, 2013).

Carothers, Thomas, *Democracy Promotion: Comparing the Challenges and Opportunities of 1989 and 2011*, (Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2011).

Carothers, Thomas, *Critical Mission. Essays on Democracy Promotion*, (Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2004).

Carothers, Thomas, *Democracy Policy under Obama: Revitalization or Retreat?*, (Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2012).

Conklin, L. Alice, *A Mission to Civilize, The Republican Idea of Empire in France and West Africa, 1895-1930*, (Stanford: Stanford University Press, 1997).

Cummings, N. Sally (der.), *Oil, Transition and Security in Central Asia*, (New York, Londra: Routledge, 2010).

Cooper, Robert, *The Postmodern State and the World Order*, (Londra: DEMOS 2000).

Dahl, A. Robert, *Demokrasi Üstüne*, (Çev. Betül Kadioğlu) (Phoenix Yayınevi, 2001).

Dahl, Robert A., *Polyarchy: participation and opposition*, (New Haven: Yale University Press, 1971).

Dahl, A. R., *Democracy and Its Critics*, (Yale University Press, 1989).

Demir, Nesrin, *Avrupa Birliği'nde Demokrasi*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007).

Demirtepe, M., Turgut, (der.), *Orta Asya'da Siyaset ve Toplum: Demokrasi, Etnisite ve Kimlik*, (Ankara: USAK, 2012).

Demirtepe, M., Turgut ve Özkan, Güner, (der.), *Uluslararası Sistemde Orta Asya, Dış Politika ve Güvenlik*, (Ankara: USAK, 2013).

Demirtepe, M., Turgut, (der.), *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası*, (Ankara: USAK, 2008).

Dinan, Desmond, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi Birinci Cilt A-H*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005).

Dinan, Desmond, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi İkinci Cilt H-Z*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005).

Djalili, M. R., Kellner, T., *Yeni Orta Asya Jeopolitiği: SSCB'nin bitiminden 11 Eylül sonrasına*, çev. Dr. Reşat Uzmen, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2009).

DPT, *Avrupa Birliği Kronolojisi 1946-2002*, (DPT Yayını, Mayıs 2002).

DTM & TOBB, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, 5. B. (Ankara: Doğuşum Matbaacılık, Kasım 2002).

Erdoğan, M., Murat, *Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikaları*, (Rapor), Murat Yılmaz (der.), (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi. İnceleme-Araştırma dizisi; yayın no: 08, Ankara: Tasarım Baskı, 2011)

Etzioni, Amitai, *Political Unification Revisited: On Building Supranational Communities*. (Lanham: Lexington Books, 2001).

Foster, Nigel, G., *Blackstone's EC Legislation 2004-2005*, (Oxford: University Press, 2005).

Fox, G. H., ve Roth, B. R., (der.), *Democratic Governance and International Law*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

Ghazaryan, Nariné, *The European Neighbourhood Policy and the Democratic Values of the EU, A Legal Analyses*, (Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2014).

Giffen, Janice; Earle, Lucy; Buxton, Charles; *The development of Civil Society in Central Asia*, (INTRAC NGO Management and Policy Series, 17, Oxford: INTRAC, 2005).

Ginsberg, Roy, *The European Union in World Politics*, (Boulder: Rowman ve Littlefield, 2001).

Gowa, Joanne, *Ballots and Bullets: The Elusive Democratic Peace*, (Princeton: Princeton University Press, 1999).

Grab, Alexander, *Napoleon and the Transformation of Europe*, (New York: Palgrave Macmillan, 2003).

Grabbe, Heather, “Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process”, Kevin Featherstone, Claudio M. Radaelli (der.), *The Politics of Europeanization*, (Oxford: Oxford University Press, 2003).

Grabbe, Heather, *The EU’s Transformative Power. Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*, (New York: Palgrave Macmillan, 2006).

Graçev M.N., ve Madatov A.S., *Demokratiya, Metodologiya İssledovaniya, Analiz Perspektiv: Monografiya*, (Moskova: Alkigamma, 2004).

Graziano, Paolo, ve Vink, P. Maarten, *Europeanization New Research Agendas*, (Palgrave Macmillan, 2008).

Grugel, Jean, *Democratization: A Critical Introduction*, (New York: Palgrave Macmillan, 2002).

Gürkaynak, Muharrem, *Avrupa’da Savunma ve Güvenlik*, (Ankara: Asil Yayın ve Dağıtım, 2004).

Gürsoy-Naskali, Emine ve Erdal Şahin (der.), *Bağımsızlıklarının Onuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri*, (Haarlem, Hollanda: SOTA, 2002).

Hartley, T.C., *The Foundations of European Community Law*, 6. B. (Oxford: Oxford University Press, 2007).

Hobson, Christopher ve Kurki, Milja, *The Conceptual Politics of Democracy Promotion*, (New York, Londra: Routledge, 2012).

Huber, Daniela, *Democracy Promotion and Foreign Policy, Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, (Palgrave Macmillan, 2015).

Huntington, Samuel P., *Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme*, Ergun Özbudun (çev.), Gözden Geçirilmiş 3.Baskı, (Ankara: Kilit Yayınları, 2010).

Kagan, Robert, *Paradise and Power. America and Europe in the New World Order*, (Londra: Atlantic Books, 2002).

Karluk, S. Rıdvan, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (Beta Yayınları, 2005).

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, 2. B. (ABD: Harper Collins Publishers, 1989).

Keukeleire, Stephan ve Delreux, Tom. *The Foreign Policy of the European Union, The European Union Series*, 2. B., (New York: Palgrave Macmillan, 2014).

Keukeleire, Stephan ve Jennifer MacNaughtan, *The Foreign Policy of the European Union*, (New York: Palgrave Macmillan, 2008)

Kırgız Respublikasının Konstitutsiyası, (Bişkek, 1993).

Köker, Levent, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, (İletişim Yayınları, 2000).

Lamelle, Marlene ve Engvall, Johan, *Kyrgyzstan beyond “Democracy Island” and “Failing State” Social and Political Changes in a Post-Soviet Society*, (Lexington Books, 2015).

Lavenex, Sandra ve Schimmelfennig, Frank, (der.), *Democracy Promotion in the EU’s Neighbourhood: From Leverage to Governance?* (New York, Londra: Routledge, 2013).

Lipset, Seymour M., *Siyasal İnsan*, (çev.) Mete Tunçay, (Ankara: Teori Yayınları, 1986).

Magen, Amichai, Risse, Thomas, McFaul, Michael, A., *Promoting Democracy and The Rule of Law: American and European Strategies*, (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2009).

Marat, Erica, *The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After, March 15, 2005- March 24, 2006*, (Washington D.C.: The Jamestown Foundation, 2006).

Marsh, Steve ve Maskenstein, Hans, *The International Relations of the European Union*, (Pearson Yayınları, Longman, 2005).

McLaren, Lauren M., *Constructing Democracy in Southern Europe – A comparative analysis of Italy, Spain and Turkey*, (Abingdon, Oxon: Routledge, 2008).

Melvil, Y. Andrey, *Demokratiçeskiye Tranziti: Teoretiko-metodologiçeskiye i prikladniye aspekti*, (Moskova: Moskovskiy Obşestvenniy Nauçniy Fond, 1999).

Murzakulova, D., A., *Kırgızstan: Jaran jana mamleket*, Yüksek Öğretim Kurumları için ders kitabı, (Bu ders kitap Polis Asya merkezinin “Vatandaşlık eğitim okulu” projesi çerçevesinde Astana şehrindeki Polonya büyükelçiliğinin desteğiyle basılmıştır), (Bişkek, 2013).

Nye, S., Joseph ve Welch, A., David, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, çev. Renan Akman, 2. B. (İstanbul: Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2011).

O'Donnel, Guillermo, Schmitter, Philippe, C., ve Whitehead, Laurence, *Transition from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*, (Londra: The Johns Hopkins University Press, 1986).

Omarov, Nur, *Kırgızstan-Evropeyskiy Soyuz: evolyutsiya i prioriteti sotrudniçestva v kontse XXgo naçale XXI-go vekov, Tsentral'naya Aziya vo Vneşney Politike Evropeyskogo Soyuzu*, (C. U. İbraşeva, Almatı, 2004).

Omeliçeva, Y., Mariya, *Democracy in Central Asia, Competing Perspectives and Alternative Strategies*, (Kentucky: University Press of Kentucky, 2015).

Öke, Mim Kemal (der.), *Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 1999).

Özdal, Barış, *Avrupa Birliği, Siyasi Bir Cüce Askeri Bir Solucan mı?*, (Bursa:Dora, 2013)

Peceny, Mark, *Democracy at the Point of Bayonets*, (University Park, PE: The Pennsylvania State University Press, 1999).

Pridham, Geoffrey, *Designing Democracy, EU Enlargement and Regime Change in Post- Communist Europe*, (New York: Palgrave Macmillan, 2005).

Robinson, William, I., *Promoting Polyarchy. Globalization, United States Intervention and Hegemony*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

Russet, Bruce, *Grasping The Democratic Peace, Principles for a Post-Cold War World*, (Princeton, Princeton University Press, 1993).

Schimmelfennig, Frank ve Sedelmeier, Ulrich, *The Europeanization of central and Eastern Europe*, (Cornell University Press, 2005).

Schimmelfennig, F., Engert, S., ve Knobel, H., *International Socialization in Europe: European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change*, (Bakingstoke: Palgrave Macmillan, 2006).

Siroeyjkin, Konstantin, *Tsentral'naya Azia Segodnya: vizovı i ugrozı*, (Almatı: KİSİ, 2011).

Smith, Tony, *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, (Princeton: Princeton University Press, 1994).

Smith, E. Karen, *EU Foreign Policy in a Changing World*, (Cambridge: Polity Press, 2003).

Smith, Hazel, *European Union Foreign Policy: What It Is and What It Does*, (Londra: Pluto Press, 2002).

Sogge, David, *Kaşıık ve kepçe: Dış yardım hakkında bilmek istediğiniz her şey*, (çev.), M. Sağlam, (İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003).

Sørensen, George, *A Liberal World Order in Crisis: Choosing Between Imposition and Restraint*, (Ithaca, Londra: Cornell University Press, 2011).

Sørensen, George, *Democracy and Democratization: Processes and Prospects in a Changing World*, 3. B. (Colorado, Boulder: Westview Press, 2008).

Steiner, Josephine, ve Woods, Lorna, *EU Law*, (Oxford: Oxford University Press, 2006).

Tangör, Burak, *Avrupa Birliği'nin Dış Güvenlik ve Savunma Politikaları: OGSP*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2010).

Tezcan, Ercüment, *Avrupa Birliği Komisyonu*, (Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2007).

Tocci, Nathalie (der.), *Who is A Normative Foreign Policy Actor? The European Union and its Global Partners*, (Brussels: Centre For European Policy Studies, 2008).

Toktomuşev, Kaynarbek, *Vneşnyaya politika nezavisimogo Kırgızstana*, (Bişkek: Sabır, 2001).

Töre, Nahit, *Avrupa Birliği ve Türk Cumhuriyetleri*, (İstanbul: İstanbul Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1996).

Turan, Güngör, *Sovyet Sonrası Orta Asya, Sosyalist Devletten Sosyal Devlete Geçiş*, (İstanbul: Tasam Yayınları, 2006).

Ülger, İrfan Kaya, *Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu*, (Ankara: Gündoğan Yayınları, Mayıs 2002).

Ülger, İrfan Kaya, *Avrupa Birliği'nin ABC'si*, 2. B. (Ankara: Sinemis Yayınları, 2003).

Warkotsch, Alexander (der.), *The European Union and Central Asia*, (New York, Londra: Routledge, 2011).

Weede, Erich, *Güç Dengesi, Küreselleşme ve Kapitalist Barış*, çev. Murat Saraçlı, (Ankara: Liman Kitapları, 2012).

Wetzel, Anne ve Orbie, Jan, (der.), *The Substance of EU Democracy Promotion, Concepts and Cases*, (Palgrave Macmillan, 2015).

White, Brian, *Understanding European Foreign Policy*, (Houndmills: Palgrave, 2001).

Whitehead, Laurence, (der.), *The International Dimensions of Democratization: Europe and The Americas*, (Oxford University Press, 2003).

Woolf, Stuart, *Napoleon's Intergation of Europe*, (Londra: Routledge, 1991).

Youngs, Richard (der.), *The European Union and Democracy Promotion: A Critical Global Assessment*, (Johns Hopkins University Press, 2010).

Youngs, Richard , Martiningui Ana (der.), *Challenges for European Foreign Policy in 2012: What kind of geo-economic Europe?*, 1. B. (İspanya: Fride, 2011).

Youngs, Richard (der.), *Is the European Union Supporting Democracy in its Neighbourhood?*, (FRIDE in association with the European Council on Foreign Relations (ECFR) 2008).

B. MAKALE VE KİTAP BÖLÜMLERİ

Abdibaitova, Burulkan, “Avrupa Birliği ve Kırgızistan İlişkilerinde Sorunlar ve Fırsatlar”, *OAKA*, Cilt 4, No 8 (2009), s. 95-119.

Akçalı, Pınar, “Orta Asya’da Siyasal İstikrar ve Demokrasi Dengesi: Kırgızistan Örneği”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, No 34, (Aralık 2007), s.113-136.

Akçalı, Pınar, “Kırgızistan’da Parlamenter Sisteme Geçiş: Genel Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12, No 1 (Yaz 2012), s.193-209.

Akimbekov, Sultan, “The Conflict in Afghanistan: Conditions, Problems, and Prospects”, Boris Rumer (der.), *Central Asia: A Gathering Storm?*, (Armonk: M. E. Sharpe, 2002), s. 69-113.

Akgül-Açıkmeşe, Sinem, “Avrupa Birliği’nde Genişleme”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2012), s. 613-630.

Akgül-Açıkmeşe, Sinem, “Avrupa Birliği’nde “Koşullu” Genişleme”, Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (der.), *Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008), s. 419-451.

Akgül-Açıkmeşe, Sinem, “Avrupa Birliği’nin Geleceği Konvansiyonu’nda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası’nın Yeri”, *ATAUM Bülteni*, (Güz, 2002).

Aksoy, Metin ve Uğur, Ömer, “Avrupa Birliği’nin Dış Politikadaki Aktörlüğüne Etki Eden Güç Unsurları: Sivil Güç, Askeri Güç ve Normatif Güç”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Yıl 12, No 1 (Bahar 2016), s. 213-228.

Alonso, Sonia ve Maravall, Jose Maria, “Democratizations in the European Periphery”, Jack Hayward ve Anand Menon (der.), *Governing Europe*, (Oxford: Oxford University Press, 2003), s. 264-297.

Anderson, John, “Creating a Framework for Civil Society in Kyrgyzstan”, *Europe-Asia Studies*, Cilt 52, No 1 (2000), s. 77–93.

Arslan, İbrahim, “21. Yüzyılda Afrika-Avrupa Birliği İlişkileri: İki Birlik, Tek Vizyon”, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23 , No 1 (2015), s. 109-135.

Arslan, Rıza, “Avrupa Birliği ve Savunma Politikası: Dünya Sahnesine Geri Dönüş Mü?”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 7, No 1 (2005), s. 229-248.

Arslan, E., Kiper, K., “Dış yardım nedir? Niçin Yapılır?”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, No 34 (Ocak-Haziran 2015), s. 9-26.

Axyonova, Vera, “The EU-Central Asia Human Rights Dialogues: Making a Difference?”, *EUCAM Policy Brief*, No 16 (Nisan, 2011), s.1-4.

Axyonova, Vera, “EU Human Rights and Democratisation Assistance to Central Asia: In Need of Further Reform”, *EUCAM Policy Brief*, No 22 (Ocak, 2012), s. 1-4.

Axyonova, Vera, “European Democracy Promotion in Difficult Environments: the case of Central Asia”. Jivanta Schoettli (der.), *Democracy, Governance and Citizenship: A Comparative Perspective of Conceptual Flow*, Heidelberg Papers in South Asian and Comparative Politics, Working Paper No 59 (Şubat 2011), s. 136-155.

Azymbakiev, Muratbek, “Kyrgyzstan European Union: Facets of Cooperation”, *Central Asia and Caucasus Journal*, Cilt 27, No 3 (2004), s.167-171.

Aydın, Zülküf, “Demokrasi Mühendisliği ve Azgelişmiş Ülkeler”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, No 1 (Nisan 2008), s. 50-83.

Aydın, Mustafa, “Demokratikleşme Evreni Barış ve Refaha Ulaştırır mı?” *Panorama Khas*, No 3 (Yaz 2011), s. 2-3.

Balcı, Fatih, “Do Democracies Promote Peace In The Lights of Democratic Peace Theory?”, *International Journal Of Human Science*, Cilt 8, No1 (2011), s. 729-739.

Baracani, Elena, “The EU and Democracy Promotion: A Strategy of Democratization in the framework of Neighbourhood Policy”, Fulvio Attinà ve Rosa Rossi (der.), *European Neighbourhood Policy: Political, Economic and Social Issues*, The Jean Monnet Centre “Euro med”, (Catania 2004), s.37-57.

Baranov, N. A., “Demokratiçeskiy Tranzit”, Baranov, N. A., (der.), *Transformatsii Sovremennoy Demokratii*, (Sankt-Petersberg: Uçebnoe Posobie, Baltık Teknik Üniversitesi, 2006).

Bayraktaroğlu-Özçelik, Gülüm, “Avrupa Birliği’nin Kurumsal Yapısı ve Lizbon Antlaşması”, Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (der.), *Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008), s. 203-235.

Bayraktaroğlu-Özçelik, Gülüm, “Avrupa Topluluğunun La Haye Milletlerarası Özel Hukuk Konferansına Üyeliği”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 57, No 3 (2008), s.133-165.

Bayraktaroğlu-Özçelik, Gülüm, “Avrupa Topluluğunun Milletlerarası Özel Hukuk Alanında Uluslararası Anlaşma Akdetme Yetkisi ve C-01/03 Sayılı ve 7 Şubat 2006 Tarihli Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Görüşü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 57, No 2 (2008), s. 17-59.

Beck, Martin, “From Divergent Views to a Common Policy: U.S. and EU Approaches to Promoting Democratization in the Middle East”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 4, No 2 (Eylül 2005), s. 123-135.

Beichelt, Timm, “The Research Field of Democracy Promotion”, *Living Reviews in Democracy*, Cilt 3 (Temmuz 2012), s.1-12.

Bell, Duncan, “Before the democratic peace: Racial utopianism, empire and the abolition of war”, *European Journal of International Relations*, Cilt 20, No 3 (2014), s. 647–670.

Benoit, Kenneth, “Democracies Really Are More Pacific (in General)”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 40, No 4 (Aralık 1996), s. 636-657.

Bickerton, J., Christopher, “Functionality in EU Foreign Policy: Towards a New Research Agenda?”, *Journal of European Integration*, Cilt 32, No 2 (2010), s. 213-227.

Bilecen, Halil, “Maastricht Antlaşması’ndan Günümüze Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 1, No 1 (2005), s. 143-164.

Boonstra, Jos, “Democracy in Central Asia: Sowing in Unfertile Fields”, *EUCAM Policy Brief*, No 23 (Mayıs 2012), s. 2-4.

Boonstra, Jos, “The EU’s Interests in Central Asia: Integrating Energy, Security and Values Into Coherent Policy”, *Working Paper, EDC 2020*, No 9 (Ocak 2011), s. 4-20.

Boonstra, Jos ve Hale, Jacqueline, “EU Assistance to Central Asia: Back to the Drawing Board?”, *EUCAM Working Paper*, No 8 (Ocak 2010), s. 4-16.

Bossuyt, F., Kubiak, P., “Advancing Democracy on Difficult Terrain: EU Democracy Promotion in Central Asia”, *European Foreign Affairs Review*, No16 (2011), s.639–658.

Bozdemir, İsmail, “Avrupa Birliği-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri”,
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa117.doc (Erişim tarihi: 21.05.2009).

Börzel, A. Tanja, ve Risse, Thomas, “One Size Fits All! EU Policies for the Promotion of Human Rights, Democracy and the Rule of Law”, *Prepared for the Workshop on Democracy Promotion, Oct. 4-5, 2004, Center for Development, Democracy, and the Rule of Law*, Stanford University, (Ekim 2004), s. 1-32.

Börzel, A. Tanja, Risse, Thomas, “Venus Approaching Mars? The European Union’s Approaches to Democracy Promotion in Comparative Perspective”, Amichai MAGEN vd. (der.), *Promoting Democracy and the Rule of Law American and European Strategies*, (New York: Palgrave Macmillan, 2009), s.34-60.

Bremer, Stuart, A., “Dangerous Dyads: Conditions Affecting the Likelihood of Interstate War, 1816-1965”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 36, No 2 (Haziran 1992), s. 309-341.

Brinar, Irena, ve Svetlicic, Marjan, “Enlargement of the European Union: The Case of Slovenia”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 6, No 5 (Aralık 1999), s. 802-821.

Broberg, Morten, “EU Humanitarian Aid after the Lisbon Treaty”, *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Cilt 22, No 3 (Eylül 2014), s. 166-173.

Burnell, Peter, “Lessons of Experience in International Democracy Support, Implications for Supporting Democratic Change in North Africa”, *UNU-WIDER*, Working Paper, No 84 (Aralık 2011), s. 1-34.

Burnell, Peter, “Does international democracy promotion work?”, *Discussion Paper / Deutsches Institut für Entwicklungspolitik*, No 17 (Bonn 2007), s. 1-14.

Burnell, Peter, “Political Strategies of External Support for Democratization”, *Foreign Policy Analysis*, Cilt 1, No 3 (2005), s. 361-384.

Burnell, Peter, “Promoting Democracy Backwards”, *Fride*, Working Paper, No 28 (Kasım 2006), s. 1-13.

Burnell, Peter, “Democracy Promotion: The Elusive Quest for Grand Strategies”, *IPG*, No 3 (2004), s.100-116.

Burnside, C., ve Dollar, D., “ Aid, Policies, and Growth”, *American Economic Review*, Cilt 90, No 4 (Eylül 2000), s. 847-868.

Buxton, Charles, “NGO networks in Central Asia and global civil society: potentials and limitation”, *Central Asian Survey*, Cilt 28, No 1 (2009), s. 42-58.

Büyükakıncı, Erhan, “The Neo-Communist Parties and Power in Central and Eastern Europe: Change in Political Discourses and Foreign Policy Positions”, *East European Quarterly*, Cilt 39, No 3 (Eylül 2005), s. 367-403.

Büyükbaş, Hakkı ve Atıcı, Nilgün, “Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No 40 (Haziran-Aralık 2012), s. 1-19.

Büyüktanır, Derya, “Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği’nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, No 27 (Güz 2010), s. 87-110.

Cameron, R. David, “Post-Communist Democracy: The Impact of the European Union”, *Post-Soviet Affairs*, Cilt 23, No 3 (2007), s. 185-217.

Cameron, Fraser, “The Future of the Common Foreign and Security Policy”, *The Brown Journal of World Affairs*, Cilt 9, No 2 (Kış/İlkbahar 2003), s. 115-124.

Sheila Carapico, “Foreign Aid for Promoting Democracy in the Arab World”, *Middle East Journal*, Cilt 56, No 3 (Yaz 2002), s. 379-395.

Cardwell, P., James, “Mapping Out Democracy Promotion in the EU’s External Relations”, *European Foreign Affairs Review*, No16 (2011), s. 21-40.

Carothers, Thomas, “Democracy Assistance: Political vs. Developmental?”, *Journal of Democracy*, Cilt 20, No 1 (Ocak 2009), s. 6-19.

Carothers, Thomas, “Does Democracy Promotion Have A Future?”, The Backlash Against Democracy Promotion, *Foreign Affairs*, (Mart/Nisan 2006), s. 55-68.

Carothers, Thomas, ve Youngs, Richard, “Looking for Help, Will Rising Democracies Become International Democracy Supporters?”, *Democracy and Rule of Law*, The Carnegie Papers, (Temmuz 2011), s. 3-29.

Carothers, T., “The End of the Transition Paradigm”, *Journal of Democracy*, Cilt 13, No 1 (2002), s. 5-21.

Carothers, T., “The Continuing Backlash against Democracy Promotion”, P. Burnell ve R. Youngs (der.), *New Challenges to Democratization*, (Londra: Routledge, 2010).

Chan, Steve, “Mirror, Mirror on the Wall... Are Freer Countries More Pacific?”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 28, No 4 (Aralık 1984), s. 617-648.

Collins, Kathleen ve Owen, Erica, “Islamic Religiosity and Regime Preferences: Explaining Support for Democracy and Political Islam in Central Asia and the Caucasus”, *Political Research Quarterly*, Cilt 65, No 3 (Temmuz 2012), s. 499-515.

Connery, Joyce, “Caught Between a Dictatorship and a Democracy: Civil Society, Religion and Development in Kyrgyzstan”, *The Fletcher Journal of Development Studies*, Cilt 16 (2000), s.1-17.

Crawford, Gordon, “EU human rights and democracy promotion in Central Asia: From Lofty principles to Lowly self-interests”, *Perspectives on European Politics and Society*, Cilt 9, No 2 (1 Haziran 2008), s. 172 – 191.

Crawford, Gordon, “Foreign Aid and Political Conditionality: Issues of effectiveness and consistency”, *Democratization*, Cilt 4, No 3 (1997), s. 69-108.

Crawford, Gordon, “The European Union and Democracy Promotion in Africa: The Case of Ghana”, *The European Journal of Development Research*, Cilt 17, No 4 (2005), s. 571 – 600.

Crawford, Gordon, “Promoting Democracy in Central Asia: What’s Needed and Why It Won’t Happen”, *Sicherheit und Frieden (S+F) / Security and Peace*, Cilt 25, No 3 (2007), s.133 – 138.

Çayhan, B. Esra, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 2, No 3 (Mayıs 2002), s. 42-55.

Dağcı, Kenan, “Avrupa Birliği’nin Dış Politikası: Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Bir Dış Politika Yapımı Mümkün Mü?”, Bayram Kodaman, Süleyman Seydi, Hayri Çapraz, Turgut Erumcu ve Murat Kılıç (der.), *Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu*, 22-24 Ekim 2008, (Isparta: Isparta, 1.Basım, Aralık, 2008), s. 466-474.

Dalia, Daniela, “The European Union’s Humanitarian Aid and Cooperation with Partners: The Framework Partnership Agreements,” Carol Cosgrove-Sacks (der.), *Europe, Diplomacy and Development*, (Palgrave Macmillan, 2001), s. 166-179.

Dany, Charlotte, “Politicization of Humanitarian Aid in the European Union”, *European Foreign Affairs Review*, Cilt 20, No 3 (Ekim 2015), s. 419-438.

De Mesquita, Bueno ve James D. Morrow, Randolph Siverson, Alastair Smith, “An Institutional Explanation of the Democratic Peace”, *American Political Science Review*, Cilt 93, No 4 (Aralık 1999), s. 791-807.

De Mesquita, Bueno, B., ve Downs, George W., “Intervention and Democracy”, *International Organization*, Cilt 60, No 3 (2006), s. 627-649.

De Pedro, Nicolás, “The EU in Central Asia: Incentives and Constraints for Greater Engagement”, Esteban, Mario ve De Pedro Nicolás (der.), *Great Powers and Regional Integration in Central Asia*, (Madrid: Exlibris Ediciones S.L., 2009), s. 113-137.

Dedeoğlu, Beril, “Avrupa Birliği’nin Bütünleşme Süreci II: Avrupa Birliği’nin Yakın Geçmişi”, Beril Dedeoğlu (der.), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, (İstanbul: Boyut Yayınları, 2003).

Demirtepe, M. Turgut, “Bakiyev Dönemi Kırgızistan Dış Politikası Yapım Sürecinde İç Politik Faktörlerin Rolü”, M. Turgut Demirtepe (der.), *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası* (USAK, 2008), s. 179-211.

Diamond, J. Larry, “Promoting Democracy”, *Foreign Policy*, No 87 (Yaz 1992), s. 25-46.

Dimitrova, Antoaneta ve Pridham, Geoffrey, “International Actors and Democracy Promotion in Central and Eastern Europe: The Integration Model and its Limits,” *Democratization*, Cilt 11, No 5 (2004), s. 91- 112.

Dinç, Cengiz, “Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler”, *Akademik Bakış*, Cilt 5, No 9 (2011), s. 31-58.

Doğan, Nejat, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, Ksenya M. Khovanovai, Nejat Doğan, Maxym Kovalev, (der.), *Expanded EU From Autonomy to Alliance*, (Amsterdam, New York: Rodopi, 2008), s.13-26.

Doğan, Nejat, “Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Gelişimi ve ABD’nin Uluslararası Sistemdeki Yeri”, Bildiri *Türk Sosyal Bilimler Derneği*, Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, (ODTÜ 2005).

Doğan, Nejat, “The Interaction between Democracy and Peace, Bridging the Gap between Liberalism and Realism in International Relations”, Ksenya M. Khovanovai Nejat Doğan, Maxym Kovalev, (der.), *Expanded EU From Autonomy to Alliance*, (New York: Rodopi, 2008), s. 13-26.

Doyle, Michael, “Liberalism and World Politics”, *American Political Science Review*, Cilt 80, No 4 (1986), s. 1151-1169.

Doyle, Michael W., "Liberalism and World Politics Revisited", Charles W. Kegley Jr. (der.), *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, (New York: St. Martin's Press, 1995), s. 83-106.

Doyle, Michael W., "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, Cilt 20, No 3 (1983), s. 205-235.

Doyle, Michael W., "Peace, Liberty and Democracy: Realists and Liberals Contest a Legacy", Michael Cox, G. John Ikenberry, Takashi Inoguchi (der.), *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts*, (New York: Oxford University Press, 2000), s. 21-40.

Drake, Paul W., "From Good Men to Good Neighbors: 1912-1932". Abraham Lowenthal, (der.), *Exporting Democracy: The United States and Latin America, Themes and Issues*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1991), s. 3-40.

Duchêne, Francois, "Europe's Role in World Peace", Richard Mayne (der.), *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, (Londra: Fontana, 1972).

Dunne, Tim, "Liberalism", Jhon Baylis ve Steve Smith (der.), *The Globalisation of World Politics an Introduction to International Relations*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), s. 162-182.

Easterly, William, "Can Foreign Aid Buy Growth?", *Journal of Economic Perspectives*, Cilt 17, No 3 (Yaz 2003), s. 23-48.

Efegil, Ertan, "Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 8, No 16 (Mayıs 2008), s.65-82.

Efegil, Ertan ve Musaoğlu Nezih, "Demokratikleştirme Bağlamında AB'nin Orta Doğu Politikası", *Akademik*, Orta Doğu, Cilt 3, No 1 (2008), s. 166-174.

Ekmekçi, Faruk, "Demokratik Barış Teorisi: Bir Değerlendirme", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 7, No 26 (2011), s. 107-124.

Elebayeva, A., B., "Osobennosti političeskoy transformatsii v Kırğızskoy Respublike", *Vestnik AUPKR/Вестник АУПКР*, No 12 (2011), s. 1-13.

Emerson, M., Aydın, S., Noutcheva, G., Tocci, N., Vahl, M., ve Youngs, R., “The Reluctant Debutant. The European Union as Promoter of Democracy in its Neighbourhood”, *Center for European Policy Studies (CEPS)*, No 223 (Temmuz 2005), s. 1-36.

Emerson, Michael ve Noutcheva, Gergana, “Europeanisation as a Gravity Model of Democratisation”, *Center for European Policy Studies (CEPS) Working Document* No 214 (Kasım 2004), s. 1-24.

Engvall, Johan, “Kyrgyzstan and the Trial of Independence”, Marlene Laruelle ve Johan Engvall (der.), *Kyrgyzstan Beyond “Democracy Island” and “Failing State, Social and Political Changes in a Post –Soviet Society*, (Lexington Books, 2015), s. 14-32.

Ercan, Bilge ve Ercan, Arda, “Avrupa Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Avrupa Vatandaşlığı İlişkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, No 41 (Aralık 2015), s. 407-420.

Eriksen, Erik Oddvar ve Fossum, John Erik, “Democracy through Strong Publics in the European Union?” *JCMS: Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, No 3 (Eylül 2002), s. 401-424.

Falk, Richard, “Recycling Interventionism”, *Journal of Peace Research*, Cilt 29, No 2 (Mayıs 1992), s.129-134.

Furstenberg, Saipira, “EU democracy promotion in Central Asia”, *EUCAM*, No 22 (Temmuz 2013), s. 2-3.

Gartzke, Erik, Li, Quan, ve Boehmer, Charles, “Investing in the Peace: Economic Interdependence and International Conflict”, *International Organization*, Cilt 55, No 2 (İlkbahar 2001), s. 391– 438.

Gault, John, “EU Energy Security and the Periphery,” Roland Dannreuther, (der.), *European Union Foreign and Security Policy: Towards A Neighbourhood Strategy*, (Londra: Routledge, 2004), s. 170-186.

Ginsberg, H., Roy, S., “Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası”, Dinan, Desmond (der.), *Avrupa Birliği Ansiklopedisi İkinci Cilt H-Z*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005).

Gorm Rye Olsen, “Promotion of democracy as a foreign policy instrument of ‘Europe’: Limits to international idealism”, *Democratization*, Cilt 7, No 2 (2000), s. 142-167.

Gowa, Joanne, “The Democratic Peace After The Cold War”, *ECONOMICS & POLITICS*, Cilt 23, No 2 (Temmuz 2011), s. 153-171.

Grawford, Gordon, “Promoting Democracy in Central Asia: What’s Needed and Why It Won’t Happen”, *Sicherheit und Frieden (S+F) / Security and Peace*, Cilt 25, No 3, Themenschwerpunkt: Ethische Aspekte von Auslandseinsätzen (2007), s. 133-138.

Grawford, Gordon, “Promoting Democracy in Central Asia: What’s Needed and Why It Won’t Happen”, *Sicherheit und Frieden (S+F) / Security and Peace*, Cilt 25, No 3, Themenschwerpunkt: Ethische Aspekte von Auslandseinsätzen (2007), s. 172-191.

Günay, Defne, “Avrupalılaşıma”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2012), s. 646-647.

Gürbüz, Yunus, Emre, “Orta Asya’nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, (Güz 2011), s. 419-447.

Haddadi, Said, “Two Cheer for whom? The European Union and Democratization in Morocco”, *Democratization*, Cilt 9, No 1 (2002), s. 149-169.

Haglund, A., “The European Union and Humanitarian Assistance: Definition, Context and Developments”, C. Cosgrove-Sacks (der.), *Europe, Diplomacy and Development: New Issues in EU Relations with Developing Countries*, (New York: Palgrave, 2001),

Hassan, Oz, “American Democracy Promotion in the Middle East: Lessons for Europe?”, J. Peters (der.), *The European Union and the Arab Spring: Promoting Democracy and Human Rights in the Middle East*. (Lexington Books: New York. 2012), s.127-139.

Hatipoğlu, Esra, “Avrupa Birliği-Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru (mu)?”, *OAKA*, Cilt 3, No 5 (2008), s. 1-25.

Hawkins, D., “Protecting democracy in Europe and the Americas”, *International Organization*, Cilt 62, No 3 (2008), s. 373–403.

Hayes, Jarrod, "The Democratic Peace and The New Evolution of An Old Idea", *European Journal of International Relations*, Cilt 18, No 4 (2012), s. 767–791.

Hill, Christopher, "CFSP: Conventions, Constitutions and Consequentiality", *The International Spectator*, Cilt 37, No 4 (2002), s. 75-89.

Hill, C. "European Foreign Policy: power block, civilian model – or flop?", Rummel, R., (der.), *The evolution of an international actor: Western Europe's new assertiveness*, (Boulder,CO/ Oxford: Westvie, 1990), s. 31-55.

Hirş, Ernest, "Kant'ın Ebedi Barış Üzerindeki Felsefi Denemesi", *AÜHFD*, Cilt 3, No1 (1946), s. 3-31.

Hobson, Christopher, "Towards a Critical Theory of Democratic Peace". *Review of International Studies*, Cilt 37, No 4 (2011), 37, s. 1903-1922.

Hoffmeister, Frank, "Outsider or Frontrunner? Recent Developments under International and European Law on the status of the European Union in International Organizations and Treaty Bodies", *Common Market Law Review*, Cilt 44, No 1 (Şubat 2007), s. 41-68.

Horowitz, Shale, "Sources of Post-Communist Democratization: Economic Structure, Political Culture, War and Political Institutions", *Nationalities Papers*, Cilt 31, No 2 (Haziran 2003), s. 119-137.

Huber, Daniela, "US and EU Human Rights and Democracy Promotion since the Arab Spring. Rethinking its Content, Targets and Instruments", *The International Spectator*, Cilt 48, No 3 (2013), s. 98-112.

Huber, Daniela, "Democracy Assistance in the Middle East and North Africa: A Comparison of US and EU Policies", *Mediterranean Politics*, Cilt 13, No 1 (Şubat 2008), s. 43-62.

İgumnova, Lyudmila, O., "Tseli i Motivı Yevropeyskogo Soyuza kak Antreprenera Norm (Goals and motives of the European Union as a norm entrepreneur)", *Вестник Томского государственного университета. История/Tomsk State University Journal of History*, Cilt 17, No 1 (2012), s. 80-88.

Juraev, Emil, "Kyrgyzstan", Sébastien Peyrouse (der.), *How Does Central Asia view the EU?*, *EUCAM Working Paper* No 18 (2014), s. 7-9.

Kahl, Colin, “Constructing a Separate Peace: Constructivism, Collective Liberal Identity and Democratic Peace”, *Security Studies*, Cilt 8, No 2 (1998-99), s. 94-144.

Kahraman, Sevilay “Avrupa Birliği’nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası”, (der.), Çağrı Erhan ve Deniz Senemoğlu, *Avrupa Birliği Politikaları*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2011), s. 121-169.

Kant, Immanuel, “Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose”, Hans Reiss (der.), Kant, I., *Political Writings*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 41-53.

Kant, Immanuel, “Perpetual Peace: A Philosophical Sketch”, Hans Reiss (der.), Kant, I., *Political Writings*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 93-130.

Kasybekov, Erkinbek, “Government and Nonprofit Sector Relations in the Kyrgyz Republic”, Ruffin, M. Holt; Waugh, Daniel C. (der.), *Civil Society in Central Asia*, (Seattle: University of Washington Press, Center of Civil Society International, 1999), s. 71-84.

Kaya, Taylan Özgür, “Constituting the Common Foreign and Security Policy: The European Union’s Pursuit of Being a Coherent and Effective Foreign and Security Policy Actor in Global Politics”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, Cilt 5, No 9 (2005), s. 123-153.

Kegley, Charles W., Jr. ve Hermann, Margaret G., “How Democracies Use Intervention: A Neglected Dimension in Studies of the Democratic Peace”, *Journal of Peace Research*, Cilt 33, No 3 (1996), s. 309-322.

Kegley, Charles W., Jr. ve Hermann, Margeret G., “Democracies and Intervention: Is There a Danger Zone in the Democratic Peace?”, *Journal of Peace Research*, Cilt 38, No 2 (2001), s. 237-245.

Kegley, Charles W., Jr. ve Hermann, Margeret G., “A Glass Half Full? The Impact of U.S. Interventionism on the Enlargement of Democracy, *Futures Research Quarterly*, Cilt 13, No 1 (1997), s.65-83.

Kegley, Charles W., Jr. ve Hermann Margeret G., “A Peace Dividend? Democracies” Military Interventions and Their External Political Consequences”, *Cooperation and Conflict*, Cilt 32, No 4 (1997), s. 339-368.

Kenensariyev, T. K., “Opıt Demokratii v Kırğızistane: İstoriya, realii i perspektivi”, Makale, “Avrasya sahasında demokratik reformların deneyimi. Karşılaştırmalı modeller ve pratik araçlar” adlı uluslararası bilimsel konferans bilgilerin derlemesinde yayınlanmıştır. Almatı, KISI, (28 Eylül 2006). <http://kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/opyt-demokratii-v-kyrgyzstane-istoriya-realii-i-perspek%20> e.t. 10.11.2016.

Kızıltan, Alaattin ve Kaya, Yasemin, “Avrupa Birliği’nin Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikasına Bir Bakış”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 19, No 1 (Nisan 2005), s. 201-225.

Klages, R., “The European Union’s Aid Policy”, C. Cosgrove-Sacks (der.), *Europe, Diplomacy and Development: New Issues in EU Relations with Developing Countries*, (Palgrave Macmillan, 2001), s. 180-190.

Knack, Stephen, “Does Foreign Aid Promote Democracy?”, *International Studies Quarterly*, Cilt 48, No 1 (Mart 2004), s. 251-266.

Knodt, Michèle ve Jünemann, Annette, “EU External Democracy Promotion Approaching Governments and Civil Societies”, Beate Kohler-Koch, Dirk De Bièvre, William A. Maloney (der.), *Opening EU-Governance to Civil Society, Gains and Challenges*, (Connex Report Series, No 5, Mannheim, Şubat 2008), s. 259-295. http://www.mzes.unimannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/BookSeries/Volume_Five/Chapter11_Knodt_Juenemann.pdf, e.t. 12.12.2013.

Koeberle, Stefan, Bedoya, Harold, Silarszky, Peter, Verheyen, Gero, “Overview”, S. Koeberle, H. Bedoya, P. Silarszky, G. Verheyen (der.), *Conditionality Revisited: Concepts, Experience and Lessons*, (Washington D.C.: World Bank, 2005), s. 3-17.

Kotzian, P., Knodt, M., ve Urdze, S., “Instruments of the EU’s External Democracy Promotion”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 49, No 5 (2011), s. 995-1018.

Kubicek, Paul, “The European Union and Democratization in Ukraine”, *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt 38, No 2 (2005), s. 269-292.

Kurki, Milja, “Democracy through technocracy? Reflections on technocratic assumptions in EU democracy promotion discourse”, *Journal of Intervention and Statebuilding*, Cilt 5, No 2 (2011), s. 211-234.

Kuziemko, Ilyana ve Werker, Eric, “How Much Is a Seat on the Security Council Worth?, Foreign Aid and Bribery at the United Nations”, *Journal of Political Economy*, Cilt 114, No 5 (Haziran 2006), s. 1-28.

Kümmel, Gerhard, “Democratization in Eastern Europe. “The Interaction of Internal and External Factors: An Attempt at Systematization”, *East European Quarterly*, Cilt 32, No 2 (Haziran 1998), s. 243-267.

Laumulin, Murat, “Ostrovok Demokratii” v Tsentralnoy Azii – Kırgızstan”, Murat Laumulin (der.), *Tsentral’naya Aziya v Zarubejnoj Politilogiyi i Mirovoy Geopolitike*, Cilt 4 (Almatı: KİSİ, 2009), s. 269-294.

Layne, Christopher, “Kant or Cant: The Myth of the Democratic Peace”, *International Security*, Cilt 19, No 2 (Sonbahar, 1994), s. 5-49.

Leal-Arcas, Rafael, “EU Legal Personality in Foreign Policy?”, *Boston University International Law Journal*, Cilt 24, No 165 (2006), s. 1-48.

Letki, Natalia, “Socialization for Participation? Trust, Membership and Democratization in East- Central Europe”, *Political Research Quarterly*, Cilt 57, No 4 (Aralık 2004), s. 665-679.

Light, Margot, “The export of democracy”, Smith, Karen E. ve Light, Margot, (der.), *Ethics and Foreign Policy*. LSE monographs in international studies, (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), s.75-92.

Linz, J. Juan, “Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri” (Çev. Ergun Özbudun), Larry Diamond, Marc Plattner (der.), *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, 1. B. (Yetkin Yayınları, 1995), s.

Luif, Paul, Gündoğar, S. Sabiha ve Ak, Z. Ceren, “Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası: Türkiye Nereye Ait?”, *Dış Politika analiz Serisi-9*, Tesev Yayınları, (Eylül 2009).

Lucarelli, S., "Introduction: values, principles, identity and European Union Foreign Policy", S. Lucarelli ve I. Manners (der.), *Values and Principles in European Foreign Policy*, (Londra ve New York: Routledge, 2006), s. 13.

MacFarlane, S. Neil, "The Caucasus and Central Asia: Towards a Non-strategy", Roland Dannreuther (der.), *European Union Foreign and Security Policy: Towards a Neighbourhood Strategy*, (Londra; New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2004), s. 118-135.

Magnette, Paul, ve Nicolaïdis, Kalypso, "The European Union's Democratic Agenda", M. Telò (der.), *The EU and Global Governance*, (New York: Londra, Routledge 2009), s. 43-63.

Maior, G. Cristian, ve Matei, Mihaela, "The Black Sea Region in an Enlarged Europe: Changing Patterns, Changing Politics", *Mediterranean Quarterly*, Cilt 16, No 1 (Kış 2005), s. 33-51.

Manners, Ian, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies (JCMS)*, Cilt 40, No 2 (2002), s. 235-258.

Manners, Ian, "The Symbolic Manifestation of the EU's Normative Role in the World Politics", Elgström, Ole, ve Smith Michael (der.), *The European Union's Roles in the International Politics: Concepts and Analysis*, (Oxon: Routledge, 2006), s. 66-84.

Manners, Ian, "The normative power of the European Union in a globalized world", Zaki Laïdi (der.), *EU Foreign Policy in a Globalized World: Normative power and social preferences*, (Londra: Routledge, 2008), s. 23-38.

Mansfield, Edward D. ve Snyder, Jack, "Democratization and the Danger of War", *International Security*, Cilt 20, No 1 (1995), s. 5-38.

Maoz, Zeev ve Bruce Russett, "Normative and Structural Causes of Democratic Peace, 1946-1986", *The American Political Science Review*, Cilt 87, No 3 (1993), s. 624-638.

Marat, Erica, "Civil society in Kyrgyzstan before, during and after the March 24 Revolution", *Helsinki Monitor*, Cilt 16, No 4 (2005), s. 267-277.

Matveeva, Anna, "EU Stakes in Central Asia", *Chaillot Papers*, Institute for Security Studies, Paris, No 91 (2006), s. 7-95.

McFaul, Michael, “Democracy Promotion as a World Value”, *The Washington Quarterly*, Cilt 28, No 1 (Kış 2004-2005), s.147-163.

Meernik, James, “United States Military Intervention and the Promotion of Democracy”, *Journal of Peace Research*, Cilt 33, No 4 (Kasım 1996), s. 391-402.

Melvin, Neil ve Boonstra, Jos, “The EU Strategy for Central Asia @ Year One”, *EUCAM*, No 1 (Ekim 2008), s. 1-9.

Melvin, Neil, “The EU Needs a New Values-Based Realism for its Central Asia Strategy”, *EUCAM*, No 28 (Ekim 2012), s. 2-5.

Menon, Anand, “From Crisis to Catharsis: ESDP After Iraq”, *Intenational Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, The Transatlantic Relationship, Cilt 80, No 4, (Temmuz 2004), s. 631-648.

Musaoğlu, Neziha, “Orta Asya Cumhuriyetlerinin Demokratik Dönüşüm Sürecini Etkileyen Faktörler”, *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongre Kitabı, SSCB Sonrası Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Değişim*, (Türkiye: Kocaeli, 18-21 Eylül 2006), s. 319-337.

Norling, Nicklas ve Cornell Svante, “The role of the European Union in democracy-building in Central Asia and the South Caucasus”, *International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)*, (Stockholm, 2016). <http://www.idea.int/sites/default/files/publications/the-role-of-the-european-union-in-democracy-building-in-central-asia-and-the-south-caucasus.pdf>, e.t. 12.02.2017.

Okenaeva, Mayramkül, “Pravyaşaya Elita Kırgızstana v Post Sovetskiy Period Regional'nyy Aspekt” (The Ruling Elite of Kyrgyzstan in the Post-Soviet Period, The Regional Dimension), *Nauka vçera, segodnya, zavtra: sbornik statey po mater. XXXIII mejdunarodn. Nauçno-praktičeskoy konferentsii*, Cilt 26, No 4 (Novosibirsk: SibAK, 2016), s.139-147.

Okutan, Gül, “Yetki Açısından Topluluğun Üye devletler Karşısındaki Durumu”, Gülören Tekinalp ve Ünal Tekinalp (der.), *Avrupa Birliği Hukuku*, (İstanbul, Beta Yayınları, 2000), s. 82-89.

Olsen, P. Johan, “The Many Faces of Europeanization”, *Journal of Common Market Studies (JCMS)*, Cilt 40, No 5 (2002), s. 921–952.

Olsen, G. Rye, “Challenges to Traditional Policy Options, Opportunities for New Choices: The Africa Policy of the EU”, *The Round Table, The Commonwealth Journal of International Affairs*, Cilt 93, No 375 (2004), s. 425-436.

Olsen, G.R., “The European Union: An Ad Hoc Policy with a Low Priority”, Schraeder, P. J. (der.), *Exporting Democracy: Rhetoric vs. Reality*, (Boulder, CO: Lynne Rienner, 2002).

Omarov, M., Omarov, N., “Gosudarstva Tsentral’noy Azii vo vneşney politike Rossii, SŞA i Evropeyskogo Soyuza”, *ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ И КАВКАЗ*, Cilt 3, No 63 (2009). <http://www.ca-c.org/journal/2009-03-rus/06.shtml>, e.t. 10.10.2016.

Öner, Şirin, N. Aslı, “Avrupa Birliği’nin İnsani Yardımlar: Suriye Örneği”, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23, No 1 (2015), s. 137-157.

Ongur, Hakan, Övünç, “Avrupahılaşma Avrupalı Mı?”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, No 1 (2009), s. 237- 258.

Onuf, Nicholas G. ve Thomas J. Johnson, “Peace in the Liberal World: Does Democracy Matter?”, Charles W. Kegley Jr. (der.), *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, (New York: St.Martin’s Press, 1995), s. 179-197.

Oren, Ido, “The Subjectivity of the ‘Democratic’ Peace. Changing U.S. Perceptions of Imperial Germany”, *International Security*, Cilt 20, No 2 (1995), s. 147-184.

Owen, John M., “How Liberalism Produces Democratic Peace”, *International Security*, Cilt 19, No 2 (1994), s. 87-125.

Öztürk, Hasan, “Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu’da Demokrasinin Yayılması”, *Bilge Strateji*, Cilt 4, No 7 (Güz 2012), s. 94-106.

Pardo, Pachero, Ramon, “Normal Power Europe:Non-Proliferation and the Normalization of EU’s Foreign Policy”, *European Integration*, Cilt 34, No 1 (2012), s. 1-18.

Pace, Michelle, “Interrogating the European Union’s Democracy Promotion Agenda: Discursive Configurations of ‘Democracy’ from the Middle East”, *European Foreign Affairs Review*, No 15 (2010), s. 611-28.

Popescu, Nicu, "Europeanization and conflict resolution: a view from Moldova", *European Centre for Minority Issues, Germany*, (2004), <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Comment02.pdf> e.t. 10.09.2016.

Pridham, Geoffrey, "EU Enlargement and Consolidating Democracy in Post-Communist States- Formality and Reality", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, No 3 (2002), s. 953-973.

Pridham, Geoffrey, "The European Union's Democratic Conditionality and Domestic Politics in Slovakia: the Meciar and Dzurinda Governments Compared", *Europe-Asia Studies*, Cilt 54, No2 (2002), s. 203-227.

Pridham, Geoffrey ve Tatu Vanhanen, "Conclusion," Pridham, Geoffrey ve Tatu Vanhanen (der), *Democratization in Europe, Domestic and International Perspectives*, (London: Routledge, 1994), s. 255- 263.

Quackenbush, Stephen L., ve Michael Rudy, "Evaluating the Monadic Democratic Peace", *Conflict Management and Peace Science (CMPS)*, Cilt 26, No 3 (2009), s. 268-285.

Radaelli, M. Claudio, "Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change" *European Integration online Papers (EIoP)*, Cilt 4, No 8 (2000), s. 1-25.

Risse-Kappen, Thomas, "Democratic Peace- Warlike Democracies? A Social Constructivist Interpretation of the Liberal Argument", *European Journal of International Relations*, Cilt 1, No 4 (1995), s. 491-517.

Risse-Kappen, Thomas, "Collective Identity in A Democratic Community-the Case of NATO," Peter J. Katzenstein, (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in the World Politics*, (New York: Columbia University Press, 1996), s. 357-400.

Robinson, W. I., "Promoting capitalist polyarchy: The case of Latin America", Cox, M. G., Ikenberry, J., ve Inoguchi, T., (der.), *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts*, (Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 308–325.

Rousseau, David, L., Christopher Gelpi, Dan Reiter ve Paul K. Huth, “Assessing the Dyadic Nature of the Democratic Peace, 1918-88”, *The American Political Science Review*, Cilt 90, No 3 (1996), s. 512-533.

Rummel, Rudolph, J., “Libertarianism and International Violence”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 27, No 1 (Mart 1983), s. 27-71.

Rummel, Rudolph, J., “Democracies are Less Warlike Than Other Regimes”, *European Journal of International Relations*, Cilt 1, No 4 (Aralık 1995), s. 457-479.

Russett, Bruce, Cristopher Layne, David E. Spiro, Michael W. Doyle, “Correspondence: The Democratic Peace”, *International Security*, Cilt 19, No 4 (İlkbahar 1995), s. 164-184.

Saatçioğlu, Beken, “Avrupa Birliği ve Demokratikleşme”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2012), s. 653-673.

Sadıkova, R. S., “Kırgız Respublikasındaki 2005 Cılındığı Revolyutsianın Çıguusunun Sebepleri”, *Oş Mamlekettik Üniversitetinin Carçısı/Vestnik Oşskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, No 3 (2011), s. 58-60.

Sağır, Meral Öztoprak ve Kargın, Naci, “Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 5, No10 (Kasım 2005), s. 1-26.

Salmon C. Trevor, “Avrupa Siyasi İşbirliği”, Dinan, Desmond (der.), *Avrupa Birliği Ansiklopedisi* Birinci Cilt A-H, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), s. 182-185.

Samur, Hakan, “Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, No 27 (KİŞ 2009), s.18-35.

Samur, Hakan, “Avrupa Birliği’nin Orta Asya Politikası: İdealist Söylemlerin Yetersiz Eylemlerle Yürütme Çabası”, *OAKA*, Cilt 7, No 13 (2012), s. 1-29.

Santiso, Carlos, “Sisyphus in the Castle: Improving European Union Strategies for Democracy Promotion and Governance Conditionality”, *The European Journal of Development Research*, Cilt 15, No 1 (2003), s. 1-28.

Santiso, Carlos, “Promoting Democracy by Conditioning Aid? Towards a More Effective EU Development Assistance”, *International Politics and Society*, No 3 (2002), s. 107-133.

Sarı, Yaşar, “Kırgızistan’da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev’in Düşüşü”, *OAKA*, Cilt 5, No 9 (2010), s. 27-47.

Sedelmeier, Ulrich, “The EU’s Role as a Promoter of Human Rights and Democracy”, Ole Elgström ve Michael Smith (der.), *The European Union’s Roles in International Politics: Concepts and Analysis*, (Routledge/ECPR studies in European political science 45. Abingdon, Oxon: Routledge, 2006), s. 118-135.

Sedelmeier, U., “Enlargement - From Rules for accession to a Policy towards Europe”, Wallace, H., Pollack, M. A. ve Young, A. R. (der.), *Policy-Making in the European Union*, (Oxford: Oxford University Press, 2010), s. 401-430.

Schimmelfennig, Frank ve Scholtz, Hanno, “EU Democracy Promotion in the European Neighbourhood: Political Conditionality, Economic Development, and Transnational Exchange”, *European Union Politics*, Cilt 9, No 2 (Haziran 2008), s. 187-215.

Schimmelfennig, Frank, Stefan Engert ve Heiko Knobel. “Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey”, *JCMS*, Cilt 41, No 3 (2003), s. 495–518.

Schraeder, Peter, J., “The State of the Art in International Democracy Promotion: Results of a Joint European-North American Research Network”, *Democratization*, Cilt 10, No 2 (2003), s. 21-44.

Schultz, Kenneth, A., “Domestic Opposition and Signaling in International Crises”, *The American Political Science Review*, Cilt 92, No 4 (Aralık 1998), s. 829-844.

Schweller, Randall L., “Domestic Structure and Preventive War: Are Democracies More Pacific?”, *World Politics*, Cilt 44, No 2 (1992), s.235-269.

Scott Burchill, “Liberal Internationalism”, Scott Burchill, Andrew Linklater ve diğerleri (der.), *Theories of International Relations*, (New York, St. Martin’s Press, 1996), s. 54-81.

Schmitz, Hans, Peter, “Domestic and Transnational Perspectives on Democratization”, *International Studies Review*, Cilt 6, No 3 (2004), s. 403-426.

Sharshenova, Aijan, “The European Union’s assistance to Kyrgyzstan: Good intentions, mixed results”, Axyonova, Vera (der.), *European Engagement Under Review: Exporting Values, And Practices To The Post Soviet Space*, (Stuttgart: İbidem Press, 2015), s. 102-103.

Smith, Karen, “Understanding the European Foreign Policy System”, *Contemporary European History*, Cilt 12, No 2 (2003), s. 239-254.

Spanger, Hans-Joachim ve Wolff, Jonas, “Why Promote Democratization? Reflections on the Instrumental Value of Democracy”, Marieke van Doorn ve Roel von Meijenfildt (der.), *Democracy: Europe’s Core Value?*, (Eburon Academic Publishers, 2007), s. 33-51.

Spiro, David E., “The Insignificance of the Liberal Peace”, *International Security*, Cilt 19, No 2 (1994), s. 50-86.

Sjursen, H., “The EU as a “normative” power: how can this be?”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 13, No 2 (2006), s. 235-251.

Sullivan, D. J., “American Aid To Egypt, 1975-96: Peace Without Development”, *Middle East Policy*, No 4 (1996), s. 36-49.

Sümer, Gültekin, “Bölgesel Alt Sistemler Karşısında Demokratik Barış”, *Alternatif Politika*, Cilt 3, No 2 (Eylül 2011), s. 198-221.

Tangör, Burak, “Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri”, Belgin Akçay, Sevilay Kahraman, Sanem Baykal (der.), *Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2008), s. 365-397.

Tangör, Burak, “Avrupa Entegrasyonu ve Karadeniz”, Öztürk, Osman Metin ve Sarıkaya, Yalçın (der.), *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, (Ankara: Platin, 2005), s. 57-79.

Tangör, Burak, “Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, (İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2012), s. 581-607.

Telatar, G., “Küresel Politikada AB ve ABD: Farklı Perspektifler (mi?)”.
Dönmez, R. Ö., ve Telatar, G., *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, (Ankara: Phoenix, 2008), s. 261-318.

Tilly, Charles, “Processes and Mechanisms of Democratization”, *Sociological Theory*, Cilt 18, No 1 (Mart 2000), s. 1-16.

Thomas, C. Daniel, “Constitutionalization through enlargement: the contested origins of the EU’s democratic identity”. *Journal of European Public Policy*, Cilt 13, No 8 (Aralık 2006), s.1190-1210.

Thukydides, *Peleponnesos Savaşları*, Furkan Akdemir (çev.), 2.Baskı, (İstanbul: Belge Yayınları, 2000).

Tsertsvadze, T., ve Boonstra, J., “Mapping EU development aid to Central Asia”, *EUCAM Factsheet*, No 1 (Temmuz 2013), s. 6-12.

Tucker, Robert, W., “The Triumph of Wilsonianism?”, *World Policy Journal*, Cilt 10, No 4 (1993), s. 83-100.

Usul, Ali Resul, “Avrupa Birliği’nin Demokrasi/Siyasi Şartlılığında Çekme-İtme Dengesi ve Bu Dengenin Bozulması”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, No 17 (Bahar 2008), s. 105-125.

Usul, Ali Resul, Demokrasi, Otoriterlik, Uluslararası Politika: Entegre Bir Yaklaşım Arayışı, *SAM Papers* (Aralık 2014), s. 2.

Versluys, Helen, “European Union Humanitarian Aid: Lifesaver or Political Tool?” J. Orbie (der.), *Europe’s Global Role: External Policies of the European Union*, (İngiltere ve ABD: Ashgate, 2008), s. 91-116.

Vink, Maarten, “What is Europeanization? And Other Questions on a New Research Agenda”, *European Political Science*, Cilt 3, No 1 (Ocak 2005), s. 63–74.

Vorrath, Judith ve Krebs, Lutz, F., “Democratisation and Conflict in Ethnically Divided Societies”, *Living Reviews in Democracy*, (Mart 2009), s. 1-8.

Waeber, Ole, “Identity, integration and security: solving the sovereignty puzzle in E.U. studies.” *Journal of International Affairs*, Cilt 48, No 2 (1995), s. 389-431.

Waltz, Kenneth N., “Correspondence: Fair Fights or Pointless Wars?”. *International Security*, Cilt 28, No 3 (Kış 2003/04), s.181-181.

Waltz, Kenneth N., “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Cilt 25, No 1 (Yaz 2000), s. 5–41.

Ward, Michael, D., ve Gleditsch, Kristian, S., “Democratizing for Peace”, *The American Political Science Review*, Cilt 92, No 1 (Mart 1998), s. 51-61.

Warkotsch, Alexander, “The European Union and Democracy Promotion in Bad Neighbourhoods: The Case of Central Asia” *European Foreign Affairs Review*, Cilt 11, No 4 (2006), s. 509-525.

Weede, Erich, “Democracy and War Involvement”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 28, No 4 (Aralık 1984), s. 649-664.

Weiner, Robert, “The European Union and Democratization in Moldova”, Henry F. Carey (der.), *European Institutions, Democratization, and Human Rights Protection in the European Periphery*, (Lexington Books, 2014), s. 125-153.

Weiner, Robert, “The United Nations and war in the Twentieth and Twenty-First Centuries,” *The New England Journal of Public Policy*, Cilt 19, No 1 (2003), s. 9-21.

Wejnert, Barbara, “Diffusion, Development, and Democracy, 1800–1999”, *American Sociological Review*, Cilt 70, No 1 (2005), s. 53-81.

Wetzel, Anne ve Orbie, Jan, “The EU’s Promotion of External Democracy: In search of the plot”, *CEPS Policy Brief*, No 281 (13 Eylül 2012), s. 1-6.

Whitehead, Laurence, “Losing “the Force”? The “Dark Side” of democratization after Iraq”, *Democratization*, Cilt 16, No 2 (2009), s. 215-242.

Whitehead, Laurence, “Three International Dimensions of Democratization”, L. Whitehead (der.), *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), s. 3-25.

Whitehead, Laurence, “Democracy by Convergence: Southern Europe”, L. Whitehead (der.), *The International Dimension of Democratization; Europe and the Americas*, (Oxford: Oxford University Press, 2001), s. 261-284.

Wolff, Jonas ve Wurm, Iris, “Towards a Theory of External Democracy Promotion: A proposal for theoretical classification”, *Security Dialogue*, Cilt 42, No 1 (Mart 2011), s. 77-96.

Wolff Jonas ve Joachim Spanger, Hans “Democracy Promoters’ Conflicting Objectives: the research agenda”, Jonas Wolff, Hans Joachim Spanger, Hans Jürgen Puhle (der.), *The Comparative International Politics of Democracy Promotion*, (Routledge, 2014), s. 24-45.

Yalvaç, F., “Savaş ve Barış”, Atila Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s. 251-285.

Yazgan, Hatice, “Normatif Güç Kavramı ve Realpolitik arasında Avrupa Birliği’nin Orta Asya Ülkeleri ile İlişkileri”, *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, Cilt 7, No 1 (Mayıs 2010), s.143–162.

Yazgan, Hatice, “Bir Kavramsal Çerçeve Olarak “Avrupalaşma”: Kapsam, Gerekliklik ve Sınırlar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 12, No 4 (2012), s. 123-140.

Yazgan, Hatice, “Avrupa Birliği ve Orta Asya”, Cengiz Dinç (der.), *Avrupa ve Avrupa Birliği Teori Güncel İç Gelişmeler ve Dış İlişkiler*, (Ankara: Savaş Yayınevi, 2015), s. 407-425.

Yılmaz, Sait, “Uluslararası Müdahale ve Meşruiyet, Libya Örneği”, *21. Yüzyıl Dergisi*, No 34 (Ekim 2011), s. 35-40.

Yılmaz, E. Sare ve Uğurlu, Yücel, “Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 12, No 2 (2013), s. 81-104.

Yiğit, Dilek, “Democracy in the European Union from the Perspective of Representative Democracy”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 6, No 23 (2010), s.119-145.

Youngs, Richard, “Democracy Promotion: The Case of European Union Strategy”, *CEPS Working Document*, No167 (Ekim 2001), s. 1-53.

Youngs, Richard, “Is European Democracy Promotion on the Wane?”, *CEPS Working Document*, No 292, (Mayıs 2008), s. 1-15.

Youngs, Richard, “Misunderstanding the maladies of liberal democracy promotion”, *FRIDE, Working Paper*, No106, (Ocak 2011), s. 2-12.

Youngs, Richard, “Security through democracy: Between Aspiration and pretence”, *FRIDE, Working Paper*, No103 (Ekim 2010), s.1-13.

Youngs, Richard, “European foreign policy and the economic crisis: what impact and how to respond?”, *FRIDE, Working Paper*, No111 (Kasım 2011), s.

Youngs, Richard, “Democracy promotion as external governance?”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 16, No 6 (2009), s. 895-915.

Zhovtis, Eugheniy, “Democratisation and Human Rights in Central Asia: Problems, Development Prospects and the Role of the International Community”, *CEPS Policy Brief*, No 134 (Temmuz 2007), s. 1-11.

Zielonka, Jan, “Challenges of EU Enlargement”, *Journal of Democracy*, Cilt 15, No 1 (Ocak 2004), s. 22-35.

Tezler

Arapova, Mıskal, Egemendüü cana Kız Karandısız Kırgızstandağı Koomduk-Sayasiy Turmuştun Transformasialanuusuna Tarihiy Saresep (Oş: Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi’nin Tarih ve Kültürel Miraslar Enstitüsü basılmamış doktora tezi, 2016).

Arıkbuka, A. Mehmet, “Avrupa Birliği’nin Son Genişlemesinin Birlik Dış Politikasına Etkileri”, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi 2006).

Berber, Seçkin, Orta Doğu’nun Demokratikleşmesi Bağlamında Avrupa Birliği’nin Komşuluk Politikası (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi, 2009).

Brunner, M. Anja, Exporting Democracy, Strategies and Approaches of the United States and the European Union in Transformation Countries: The Case of Ukraine, (Fransa: Nice, Institut Européen des Hautes Études Internationales Diplôme des Hautes Études Européennes et Internationales Année 2007/2008).

Gerk, Anna, EU Kyrgyzstan Cooperation: A Comprehensive Approach?, (Kırgızistan, Bişkek: American University of Central Asia, basılmamış lisans tezi, 2010).

Furtun, Fatih, Demokratikleşme Teorisinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde Uygulanabilirliği Sorunu, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi, 2006).

İnan, Murat, İnsani Yardım ve Avrupa Birliği Boyutu, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Avrupa Birliği Programı basılmamış yüksek lisans tezi, 2012).

Karagöz, Yelda, Avrupa Birliği Demokrasi Anlayışının Aday Ülkedeki Demokratikleşme Üzerindeki Etkisi: Türkiye, Bulgaristan ve Romanya, (Ankara: Başkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü basılmamış yüksek lisans tezi, 2005).

Murzayeva, Dinara, Transition To The Democracy In Post-Soviet Kyrgyzstan: Leaders, Citizens And Perceptions Of Political Legitimacy, (Ankara: ODTÜ, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü basılmamış doktora tezi, 2011).

Özçayan, Onay, Demokrasinin Üçüncü Dalgası ve AB Akdeniz Genişlemesi, (İstanbul: Beykent Üniversitesi, basılmamış yüksek lisans tezi, 2013).

Somuncuoğlu, Anar, ABD'nin Demokrasi Özendirme Politikası: Kazakistan Örneği, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi, 2008).

Turan, Yıldırım, Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Politikası: Türkiye'nin Demokratikleşmesindeki Rolü ve İkilemi, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi basılmamış doktora tezi, 2011).

Basılmamış Konferans Tebliğleri

Aydın, Mustafa, “Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri”, Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası içinden, basılmamış ders notları; T.E. Ders Notu, Dönem: 32, Dosya No:10. Tarih: 5.12.2005. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi. S. 5.

Gstöhl, Sieglinde, 'Partchwork Power' Europe? The EU's Representation in International Organisations, (Bruges Regional Integration and Global Governance

Papers, 2008), s. 7. http://aei.pitt.edu/33529/1/BRIGG_2-2008_Gst%C3%B6hl.pdf, e.t. 1.02.2016.

Hahn, Irene, “Democratising Power Europe? EU Democracy Promotion Policies in Post-Socialist Europe”, Paper prepared for the 6th ECPR General Conference, held at the University of Iceland, 24-27 Ağustos 2011, Panel: EU Foreign Policy: Normative Power Europe and EU Neighborhood Policy, s. 2.

Huber, Daniela, “Democratic Realism or Democratic Mission? The EU’s Democracy Promotion In Its Mediterranean Neighbourhood”, Paper prepared for the 2011 Annual Convention of the Italian Political Science Association in Palermo. <http://www.sisp.it/files/papers/2011/daniela-huber-1051.pdf> e.t. 11.12.2015.

Huskey, Eugene, The Changing Role of the Opposition in Post Communist Kyrgyzstan, (Bişkek: CASI Working Paper, Presented at the First Annual CASI Conference in October 2011).

Karacasulu, Nilüfer ve Cepel, Unalp, Zuhail, “European Neighbourhood Policy and Democracy Promotion”, European Consortium for Political Research Conference, 2006, s. 4-5. erisim; <http://www.jhubc.it/ecpr-istanbul/virtualpaperroom/062.pdf>, e.t. 12.03.2013.

Karluk, Sadık Rıdvan, “Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği’nin Orta Asya Ülkeleri ile Olan İlişkileri ve Bölgeye Yönelik Stratejisi”. (II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi), (http://bildiri.anadolu.edu.tr/papers/bildirimakale/1073_b220p82.doc), <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-263-2014070721sosbilkongre50.pdf>. E.t. 12.02.2017.

Manners, I., “Normative Power Europe. The International Role of the EU”, Paper presented at the biennial meeting of the European Community Studies Association, (Madison (WI), USA, 2001). http://aei.pitt.edu/7263/1/002188_1.PDF, e.t. 3.05.2015.

Marchesi, Daniele, The EU Common Foreign and Security Policy in the UN Security Council: Between Representation and Coordination, (San Francisco: ISA Convention, Basılmamış Konferans Tebliği, 27 Mart 2008). http://aei.pitt.edu/33530/1/BRIGG_3-2008_Marchesi.pdf e.t. 2.03.2016.

Meinardus, Ronald, Democracy, Democratization and the Challenges of Sustaining and Promoting Democratic Governance, (Taipei, Taiwan, Democratic Pacific Assembly (DPA) Basılmamış Konferans Tebliği, 12-25 Ağustos 2004), Kaynak, <http://www.fnf.org.ph/liberallibrary/democracy-democratization.htm>, (erişim tarihi: 12.03.2012).

Pace, Michelle ve Thomas Diez, Normative Power Europe and Conflict Transformation. Paper presented at the Tenth European Union Studies Association (EUSA), (17-19 Mayıs 2007), s. 1-16. <http://aei.pitt.edu/7798/1/diez-t-01a.pdf>, e.t. 12.02.2016.

Spanger, Hans-Joachim ve Wolff, Jonas, Complementary Objectives, Conflicting Actions? Democracy Promotion as Risk Management, (Hawaii: Honolulu, ISA Annual Convention, Basılmamış Konferans Tebliği, 1-3 Mart 2005).

Sjursen, Helene, “Enlargement and the Common Foreign and Security Policy: Transforming the EU’s External Policy?”, Arena Working Papers, No 18, 1998, University of OSLO, ss., 1-13. http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994-2000/1998/wp98_18.htm

Wolff, Jonas ve Wurm, Iris, Towards a Theory of External Democracy Promotion? Approximations from the perspective of International Relations theories, (New Orleans, LA, 51st Annual Convention of the International Studies Association (ISA), Basılmamış Konferans Tebliği, 17-20 Şubat, 2010).

Resmi Belgeler, Haberler ve İnternet Kaynakları

“A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”, (12 Aralık 2003), Brüksel. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsupload/78367.pdf>. E.t. 11.09.2016.

Acemoğlu, D., Cantoni, D., Johnson, S., ve Robinson, J., A., The Consequences of Radical Reform: The French Revolution, (NBER Working Paper, Nisan, 2009), s. 11. http://scholar.harvard.edu/files/jrobinson/files/jr_consequences_frenchrev.pdf?m=1360039173, e.t. 5.03.2016.

ACP-EC Partnership Agreement (Cotonou Agreement), e.t. 21.08.2016. https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/cotonou-agreement_en.pdf.

Aid Data, 2015. Open data for international development. Aid Data Portal, College of William and Mary, Development Gateway and Brigham Young University. <http://aiddata.org>.

Апрел'skaya revolyutsiya v Kirgıztane – fenomen noveyshey istorii – Otunbayeva, KirTAG, (7 Nisan 2011). http://kyrtag.kg/news/aprelskaya_revolyutsiya_v_kyrgyzstane_fenomen_noveyshey_istorii_otunbaeva/, e.t. 1.03.2016.

Artemyev, Maksim, “Ulichnaya demokratiya po-kirgizski”. Новая Политика (Novaya Politika), (9 Kasım, 2006). <http://old.novopol.ru/-ulichnaya-demokratiya-po-kirgizski-text13071.html>. e.t. 10.02.2017.

Atambayev Üç Cılda Emne İş Casadı? (Atambayev üç yılda ne iş yaptı?), (2 Aralık 2014). e.t. 21.12.2016. http://www.vb.kg/kabarordo/doc/254615_atambaev_ych_jylda_emne_ish_jasady.html

Avrupa Birliği Antlaşması,

Avrupa Komisyonu, ECHO bilgi dosyası, Avrupa Mutabakatı, 2014. E.t. 10.03.2016. http://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/thematic/consensus_tr.pdf

Avrupa Komisyonu, Tacis 1998 Yıllık Raporu. <http://aei.pitt.edu/6078/1/6078.pdf>. E.t. 22.12.2008.

Bakyt, Erkin, “Evropeyskiy Soyuz i Tsentral'naya Aziya: energetika ili demokratiya?”, 24.kg, (20 Ekim 2007). <http://24.kg/politic/26087-2007/10/20/65823.html>, e.t. 12.12.2016.

Basma söz kızmataı, (7 Subat 2008); (<http://www.president.kg/press/news/1138/>), e.t. 12.12.2012.

Begalieva, N., “Tashiev: Ya nameren nastaivat' na snyatii sudimosti”. *Vecherniy Bishkek*, (20 Ekim 2014), http://www.vb.kg/doc/290357_tashiev:_ia_nameren_nastaivat_na_sniatii_sydimosti.html e.t. 10.02.2017.

Biznes-vlast, (20 Subat 2009); http://www.madein.kg/ru/BusinessPower/item1846_20022009, e.t. 20.02.2009.

Bor'ba za suverenitet kirgizskogo gosudarstva (Kırgız devleti egemenliğı için mücadele), <http://www.welcome.kg/ru/history/nz/> e.t. 12.12.2016.

Borombayeva, Munara, “Tekst novoy Konstitutsii Kırgızstana opublikovan v gazete “Erkin Too”, (30 Aralık 2016), <http://kyrtag.kg/society/tekst-novoy-konstitutsii-kyrgyzstana-opublikovan-v-gazete-erkin-too> e.t. 2.03.2017.

Carothers, Thomas, “Democracy Policy under Obama: Revitalization or Retreat?”, (12 Ocak 2012), <http://carnegieendowment.org/2012/01/12/democracy-promotion-under-obama-revitalization-or-retreat>, e.t. 10.09.2015.

COM(93) 362 final Brussels, (28 Temmuz 1993). E.t. 2.07.2016.
<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51993DC0362&rid=5>

Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). Art. 214 (1). S.97. Official Journal of the European Union, 26.10.2012. E.t. 12.03.2016. http://eurlex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_2&format=PDF

Çomak, Hasret, “Türkiye, NATO ve AGSK ve AGSP”, “Türkiye, NATO, AGSK ve AGSP”, <http://www.stradigma.com/>, (Şubat 2003 sayısı), e.t. 5.10.2009.
http://72.14.203.104/search?q=cache:krS3ot2_m5AJ:www.stradigma.com/turkce/subat2003/makale6.html+HASRET+%C3%87OMAK+AGSK&hl=tr

Çorotegin, Tinçtıkbek, “Kırgızstan'dağı Demokratiyaçıl Küröştün Karlıgaçı – KDK'ga Çeyrek Kılım”, (22 Mayıs, 2015)
<http://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan-democratic-movement-25th-anniversary-blog/27029594.html> e.t. 28.12.2016.

<http://www.fco.gov.uk/news/newstext.asp?1795>

Davignon Report (Luxembourg, 27 October 1970). Report by the Foreign Ministers of the Member States on the problems of political unification. <http://www.ena.lu> e.t. 13.09.2007.

De Montis, Cesare, “European Union – Kyrgyz Republic Cooperation for Development, 20 years of the EU - Kyrgyzstan Partnership and Cooperation Agreement 1995 – 2015”, (2015). https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/brochure_2015_en.pdf, e.t. 25.12.2016.

Değirmenci, Gamze, “Avrupa Birliği’nin □Demokratikleşme Sorunsalı□ve Lizbon Antlaşması ile Atılan Adımlar”, *Bilgesam*, (11 Ağustos 2010). <http://www.bilgesam.org/incele/774/-avrupa-birligi%E2%80%99nin-%E2%80%9Cdemokratikleşme-sorunsalı%E2%80%9D-ve-lizbon-antlasmasi-ile-atilan-adimlar/>. E.t. 11.01.2012.

Delegation of the Europea Union to the Kyrgyz Republic, “Humanitarian Aid”, http://eeas.europa.eu/delegations/kyrgyzstan/eu_kyrgyzstan/humanitarian_aid/index_en.htm, e.t. 4.01.2014.

Demirtepe, Turgut, “Tartışmaların Odağında Seçim Gözlem Misyonları”, *Analist* (Eylül 2012), <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=81> e.t. 12.02.2013.

Democracy’s Impact on Society and Community, <http://www.worldhistory.biz/ancient-history/71801-7-democracy-s-impact-on-society-and-community.html>, e.t. 10.01.2016.

Düyşeeva, R., K., “Sovremennaya politiçeskaya sistema Kırgızstana i perspektivı ee dal’neyşey modernizatsii”, (Şubat 2015), <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/KNUDUJSHEEVAR.K.2015-2.pdf>. E.t. 12.02.2017.

Erdoğan, Mustafa. “Liberal Zemin Olmadan Demokrasi Olmuyor”, *Zaman Gazetesi*, (5 Kasım 2014), (http://www.zaman.com.tr/yorum_liberal-zemin-olmadan-demokrasi-olmuyor_2255508.html), e.t. 12.02.2015.

Erdoğan, Mustafa. “Türkiye İçin Bir Demokratikleşme Ve Sivilleşme Perspektifi”, 2006. <http://www.liberal.org.tr/sayfa/turkiye-icin-bir-demokratiklesme-ve-sivillesme-perspektifi-mustafa-erdogan,348.php>, e.t. 1.03.2015.

Erkin-Too Gazetesi, No 45, (3 Haziran 2016), s. 3-6. http://www.erkintoo.kg/uploads/default/newspapers/ET_03_06_.pdf, e.t. 5.04.2017.

EIDHR hakkında bilgi için, https://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/eidhr_en.htm_en,

https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/publication-compendium-promoting-human-rights-worldwide-2007-2009_en_0.pdf, e.t. 9.12.2014.

https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/publication-compendium-promoting-human-rights-worldwide-2000-2006_en_0.pdf e.t. 9.12.2014.

European Commission, "Wider Europe-Neighbourhood Policy: A New Framework For Relations With Our Eastern And Southern Neighbours", COM(2003)104, 11.03.2003.
http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf, e.t. 12.12.2016.

European Commission, "European Neighbourhood Policy-Strategy Paper", 12.05.2004, COM(2004)373 final, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf, e.t. 12.12.2016.

European Commission, European Instrument for Democracy and Human Rights Strategy Paper 2007 – 2010, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/thematic-strategy-paper-eidhr-2007_en_1.pdf, e.t. 12.03.2017.

European Commission, Central Asia Indicative Programme 2007-2010. http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/nip_07_10_en.pdf, E.t. 2.12.2016.

European Commission, Central Asia DCI Indicative Programme 2011-2013. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/central_asia_multiannual_indicative_programme_2011-2013_of_the_eu_development_co-operation_instrument_dci.pdf, E.t. 2.12.2016.

European Commission, (2001). European Governance. A White Paper, http://ec.europa.eu/governance/white_paper/en.pdf, E.t. 12.02.2015.

European Commission External Action, Election Observation, http://eeas.europa.eu/eueom/index_en.htm

European Commission, COM (2000) 191 (final), <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0191:FIN:EN:PDF>, e.t. 3.03.2016.

European Commission, "The TACiS Programme Annual Report 1999" <http://tyr.kabar.kg/2009/04/03/kirgizistan-ve-italya-isbirligi-konusu-ele-alindi/> e.t. 24.12.2016.

European Community, Regional Strategy Paper for Assistance to Central Asia for the Period 2007-2013, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/regional_strategy_paper_for_assistance_to_central_asia_2007-2013.pdf, e.t. 10.03.2016.

European Council, (Aralık 2003). European Security Strategy: A Secure Europe a Better World, <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, e.t. 12.12.2016.

European Council, (Haziran 2007). The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership. Brussels, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/st_10113_2007_init_en.pdf, e.t. 12.12.2016.

European Council, (14 Aralık 1973). Document on European Identity. E.t. 10.05.2016. http://aei.pitt.edu/4545/1/epc_identity_doc.pdf.

European Council, Report on the Implementation of the European Security Strategy, (2008), s. 3. E.t. 12.11.2014. https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf

European Council, (2001). Laeken Presidency Conclusions, E.t. 2.11.2014. http://ec.europa.eu/governance/impact/background/docs/laeken_concl_en.pdf

“European Parliament resolution on the European Security Strategy (2004/2167 (INI))”, P6_TA (2005) 0133, Official Journal of the European Union, C33E/580, 9 Şubat 2006.

European Union, Strategy Paper 2002–2006 and Indicative Programme 2002–2004 for Central Asia, (30 Ekim 2002).

European Union External Action, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 10.10.2016.

Freedom House, (2010), <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2010&country=7856>, e.t. 4.03.2017

Gawrich, Andrea, Melnykovska, Inna, ve Schweickert, Rainer, “Neighbourhood Europeanization Through ENP: The Case of Ukraine”, KFG Working Paper Series, No 3, (Ağustos 2009), Kolleg-Forschergruppe (KFG) “The Transformative Power of Europe”, Free University Berlin, s. 5-11.

Green Paper on relations between the European Union and the ACP countries,
(20.11.1996), E.t. 26.09.2016,
http://aei.pitt.edu/1206/1/ACP_21st_gp_COM_96_570.pdf.

Huber Daniela, “Democratic Realism or Democratic Mission?”, Explaining Variance in the Application of Democracy Promotion as a Foreign Policy. <http://social.huji.ac.il/content/newsletter/may07/daniella.pdf>, e.t. 02.03.2015.

İbraliyev, Jildızbek, “Evropeyskiy Soyuz nameren okazat’ pomoş veterinarnoy slujbe Kırğızstana”, 24.kg, (2 Kasım 2007). <http://24.kg/archive/ru/community/26831-2007/11/02/67309.html/> e.t. 12.10.2016.

İbraliyev, Jildızbek, “Evropeyskiy Soyuz vıdelyaet na razvitie biznes-assotsiatsiy Kırğızstana 5 millionov evro”, 24.kg, (14 Aralık 2007), <http://24.kg/archive/ru/economics/28824-2007/12/14/71299.html/> e.t. 12.10.2016.

İbraliyev, Jildızbek, “Evropeyskaya komissia vıdelyaet Kırğızstanu 1,2 milliona evro na razvitie demokratiçeskih tsennostey”, 24.kg, (29 Kasım 2007). <http://24.kg/archive/ru/community/28049-2007/11/29/69749.html/> e.t. 12.10.2016.

İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu 2009, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf

International Crisis Group (ICG), “Central Asia: What Role for the European Union?”, Asia Report, No 113 (10 Nisan 2006), s. 1-29. <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/113-central-asia-what-role-for-the-european-union.pdf>, e.t. 1.03.2016.

International Crisis Group (ICG), “Kyrgyzstan: A Hollow Regime Collapses”, Asia Briefing, No 102 (27 Nisan 2010), s. 1-15. <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b102-kyrgyzstan-a-hollow-regime-collapses.pdf>, e.t. 2.07.2016.

IOM. (2015). World Data. International Organisation on Migration. Kaynak: <http://www.iom.int/>

İsaev, Kuseyin., “Sayasiy partiyalar: önügüsü jana öksüğü” (22 Mayıs 2015). http://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_blog_politics/27021014.html e.t. 10.02.2017.

Kalişevskiy, Mihail, “Kırgızistan: Metamorfozı s “demokratami”, (29 Nisan 2014). <http://www.fergananews.com/articles/8123> e.t. 10.11.2016.

Karağaçlı, Abbas, “Kırgızistan’ın Siyasi Yapısı ve Anayasal Sistemi”, Bilgesam, (24 Ekim 2012), e.t. 2.03.2016. <http://www.bilgesam.org/incele/180/-kirgizistan%E2%80%99in-siyasi-yapisi-ve-anayasal-sistemi/#.WOew-zvyjIU>

Kenensariyev, T., “2005, 2010 Cıldarındağı Kırgız Inkılapların İzildöö cana Tarıhıy Caktan Baaloo”, (17 Mart 2015), http://oipikir.barakelde.org/unews/un_post:3651 e.t. 10.10.2016.

Kırgız Tuusu Gazetesi, (4 Nisan 2014), s. 3-6.

Kırgız Cumhuriyeti Anayasası, 2010, http://www.gov.kg/?page_id=263&lang=ru, e.t. 2.03.2017. 2010 Anayasasına değışiklik getirilen 2016 tarihli Anayasaya için bkz., http://www.erkintoo.kg/uploads/default/newspapers/30_12_01.pdf, e.t. 2.03.2017.

Kırgız Cumhuriyeti Anayasası Günü münasebetiyle düzenlenen törende Kırgızistan Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva’nın konuşması. (5 Mayıs 2011). <http://ia-centr.ru/expert/10447/>, e.t. 2.04.2017.

Kırgızistan’da Demokrasinin Gelişimi, <http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/kirgizistandademokrasiningelisi.pdf>, e.t. 10.11.2016.

Kortmann, Karin, Keynote presentation: democracy promotion – key to peace, stability and development in a globalised world. Worldwide promotion of democracy: challenges, role and strategy of the European Union, (Brussels 5-6 June 2007), Published in the framework of the project Dialogue on Development Policy at the European Office of the Konrad-Adenauer-Stiftung. S. 17. Ayrıca bkz. http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.3.1.pdf

Kostenko, N., Dmitrienko, D., “Medvedev Nazval Pyat’ Priznakov Demokratii”, Vedomosti, (10 Eylül 2010). E.t. 21.11.2016. http://www.vedomosti.ru/politics/articles/2010/09/10/medvedev_nazval_pyat_priznakov_demokratii

Krohn, Fabian, “What kind of power? The EU as an International Actor”, (2009), s. 12-14.
<http://www.atlanticcommunity.org/app/webroot/files/articlepdf/Fabian%20Krohn.pdf>,
E.t. 11.06.2016

Lımar, Anton, “Evropeyskiy Soyuz vırazil bespokoystvo otnositel’no voprosov uhuğşeniya prav çeloveka i fundamental’nıh svobod v Kırğızstane”, 24.kg, (24 Şubat 2010). <http://24.kg/politic/69759-evropejskij-soyuz-vyrazil-bespokojstvo.html>, e.t. 9.03.2016.

Lipoviç, Yuliya, “Elizabet Jeggel: Strategiya ES v Tsentral’noy Azii vıvela otnoşeniya mejdu Evropoy i stranami regiona na novıy uroven’”, 24.kg, (15 Nisan 2009). <http://arch.24.kg/politic/49249-2009/04/15/112161.html>, e.t. 9.03.2016.

Lizbon Antlaşması

Lomé Anlaşmaları ile ilgili detaylı bilgi için bkz:
<http://www.acp.int/search/node/lom%C3%A9%20agreements>

Lomé Anlaşması, (önsöz, Md. 4 ve ek I), s. 153.
<http://www.acp.int/sites/acpsec.waw.be/files/story-pdf/en/Lome-III-en.pdf>, e.t. 2.10.2016

Lomé Anlaşması, <http://www.acp.int/content/lome-convention>. E.t. 1.09.2016.

Marcie Mersky, Bogdan Ivanişević, Huskey, Eugene, “Assessing a Transitional Justice Approach for Kyrgyzstan, Kyrgyzstan Mission Report, (30 Mayıs-6 Haziran 2010), International Center For Transitional Justice (ICTJ), (Ağustos 2010), s. 4-7.
<https://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Kyrgyzstan-TJ-2010-English.pdf>, e.t. 11.03.2016.

Moldalieva, Aliya, “Neudavshiysya perevorot”, *Slovo Kırğızstana*, (5 Ekim 2012). E.t. 12.02.2017. <http://slovo.kg/?p=13264>.

Morel, Pierre, “Strategiya ES v Tsentral’noy Azii uspeşna”, 24.kg, (11 Şubat 2010). <http://24.kg/bigtiraj/69195-per-morel-strategiya-es-v-centralnoj-azii.html>, e.t. 9.03.2016.

Norgaard, Ole, “Democracy, Democratization and Institutional Theory”, *DEMSTAR Research Report No 4*, Department of Political Science, University of

Aarhus (Aralık 2001), s. 6-51. <https://tr.scribd.com/document/95290507/Ole-Norgaard-Democracy-Democratization-and-Institutional-Theory#>, e.t. 3.10.2016.

Obşestvo, (6 Aralık 2007);
(http://www.madein.kg/ru/Society/item522_06122007).

Omarov, Nur, “Zaçem Evrope Tsentral’naya Aziya?”, *Nezavisimaya Gazeta*, (7 Aralık 2008), http://www.ng.ru/courier/2008-06-30/17_asia.html, e.t. 12.02.2017.

Ormonbekov, Joomart, “Kırgızsko-evropeyskiye otnoşeniya v kontekste Strategii ES po Tsentral’noy Azii”, Bishkek Press Club, (8 Ekim 2008); e.t. 12.02.2009.
(<http://www.bpc.kg/news/4388-08-10-08>).

Otunbayeva, Roza. “El menen esepţespey koyuga bolboyt”, *Kırgız Tuusu*, (2 Aralık 2011), s. 5-6.

Özcan, Mehmet, “AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, e.t. 12.02.2015.
http://www.euroacademic.org/tr/?act=show&code=ayin_konu&resume=0&id=54&id_page=0

Popescu, Nicu, “Europeanization and conflict resolution: a view from Moldova”, European Centre for Minority Issues, Germany, (2004), s.14.
<http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2004/1-2004Comment02.pdf> e.t. 10.09.2016.

Prodi, Romano, “2000-2005: Shaping the New Europe”, (Strazburg, 15 Şubat 2000). E.t. 2.12.2015.
<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/00/41&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>

Programma TESIS TEMPUS, *Bankovskiy Vestnik*, (Mayıs, 2001).

Ramet, Valerie, “A General Survey Of Development Policy”, (2016), http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_6.3.1.pdf, e.t. 10.10.2016.

Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument”, Official Journal of the European Union, L310/1, 9 Kasım 2006, http://eacea.ec.europa.eu/tempus/documents/tempus_enpi.pdf, e.t. 10.03.2017.

RFE/RL Kyrgyz Service, “Hundreds Rally in Bishkek against Kumtor Gold Mine”, Radio Free Europe/Radio Liberty Kyrgyz Service, (3 Ekim 2012). https://www.ecoi.net/local_link/228056/350139_de.html, e.t. 2.12.2016.

Rothermel, Kathrin-Ann, “Sivil Society conceptions in the Kyrgyz Republic”, (2014), http://iep-berlin.de/wp-content/uploads/2014/10/Paper_Rothermel.pdf, e.t. 1.02.2017.

Solana, Javier, “Speech at The Sound of Europe Conference”, (27 Ocak 2006), E.t. 2.12.2015. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/discours/88179.pdf

Solana, Javier, Identity and Foreign Policy, ESDP Newsletter, No 3 (Ocak 2007), s. 9. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/ESDP_3_final.pdf. E.t. 2.09.2016.

Solana, Javier, Solana’s Statement at the 58th UN Human Rights Commission, (2002). <http://eu-un.europa.eu/eu-presidency-statement-h-r-javier-solanas-at-the-58th-un-human-rights-commission/>. E.t. 2.09.2016.

Şahin, Yeliz, “AB, Dış ve Güvenlik Politikasında Küresel Strateji için Düğmeye Bastı”, İKV Değerlendirme Notu, 137, İktisadi Kalkınma Vakfı (Temmuz 2015),. [http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme137\(2\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme137(2).pdf), e.t. 5.09.2016.

Taşbayeva, Nurzada, “Egemendüülükün Este Kalgan Okuyaları”, (19 Eylül 2011), http://www.atamekenkg.com/index.php?option=com_content&view=article&id=13608:2011-09-18-20-13-07&catid=99:politic&Itemid=29, E.t. 11.10.2011.

The European Commission’s Tacis Programme 1991 – 2006, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/tacis_success_story_final_en.pdf, e.t. 12.12.2016.

“The European Union in a changing global environment”, Avrupa Dış İlişkiler Servisi, (30 Haziran 2015). http://eeas.europa.eu/docs/strategic_review/eu-strategic-review_strategic_review_en.pdf. E.t. 5.09.2016.

“The EU’s Relations with Kyrgyz Republic”, 2006; (http://ec.europa.eu/external_relations/kyrgyz/intro/index.htm).

UNODC (the United Nations Office on Drugs and Crime). (2014). World Drug Report 2014. Kaynak; https://www.unodc.org/documents/wdr2014/World_Drug_Report_2014_web.pdf. E.t. 2.12.2016.

Wood, Tom, “Kyrgyzstan: Too Early to Pass Judgement on Revolution”, 19.01.2006. Eurasia Insight, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav012006.shtml> e.t. 8.10.2016.

Youngs, Richard, “Europe’s Flawed Approach to Arab Democracy”, Centre for European Reform, (Ekim 2006), s. 1- 6. <http://www.cer.org.uk/publications/archive/essay/2006/europes-flawed-approach-arab-democracy> e.t. 2.02.2017.

<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45632&>

<http://www.easttime.ru/analytics/kyrgyzstan/rol-politicheskikh-partii-kyrgyzstana-i-postroenie-parlamentskoi-demokrtii/11525>, e.t. 10.03.2017.

http://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/commission-decision-cso-las-maap30062015_en.pdf. E.t. 12.12.2016.

http://ec.europa.eu/echo/aid/dipecho_en.htm

http://ec.europa.eu/europeaid/where/worldwide/eidhr/details_en.htm

http://eeas.europa.eu/archives/docs/central_asia/rsp/02_06_en.pdf, E.t. 10.02.2009.

https://eeas.europa.eu/delegations/kyrgyz-republic/1397/kyrgyz-republic-and-eu_en#Trade+and+economic+relations, e.t. 12.02.2017.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Ar17002>, Son güncelleme 29.09.2010. e.t. 1.09.2016.

www.inogate.org.

<http://www.traceca-org.org/en/home/>

“The Partnership and Cooperation Agreement between European Union and the Kyrgyz Republic (PCA)”, 9 Subat 1995; http://europa.eu.int/comm/external_relations/.

E.t. 12.12.2008. Ayrıca, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/4079/eu-kyrgyz-republic-relations_en, e.t. 4.04.2017.

ÖZET

Bu tez, Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinde demokratikleştirme politikasının Kırgızistan'ın demokratikleşmesine etkisini incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada Avrupa Birliği'nin demokratikleştirme politikasının gelişimi, kuramsal kökenleri, amaçları, nedenleri ve Kırgızistan örneğinde dış ilişkilerinde uygulanması analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, dünyada demokratik devletlerin artmasıyla demokratik barış alanı genişler ve bütün devletlerin demokratik olmasıyla dünyada barış ortamı tesis edileceğini iddia eden Demokratik barış tezi incelenmiştir. AB barış kurmanın ve korumanın yolları olarak ekonomik bütünleşme kadar, son yıllarda, demokratik barış tezinden ilham alarak demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları üzerine kurulu rejimlerin yaygınlaştırılmasını da işlevsel bulmaktadır. Bu amaçla Avrupa Birliği dış ilişkilerinde gerek üyelik yolundaki aday ülkelerle, gerekse üyelik perspektifi olmayan üçüncü ülkelerle ilişkilerinde demokratik değerleri ön plana çıkarmaktadır. Liberal demokratik rejimlerle bir tür Avrupa güvenliğini sağlama politikası, AB dış politika ve güvenlik arayışlarına etkisini hissettirmiştir. Bu bağlamda, çalışmada demokratikleştirme kavramı Demokratik barış tezi çerçevesinde analiz edilmiştir.

Bu çalışmada AB'nin demokratikleştirme politikasının özünü ortaya koyduktan sonra Kırgızistan örneğinde, AB'nin 2007 Orta Asya için Ortaklık Stratejisi öncesi ve sonrası dönemde Kırgızistan'a uyguladığı demokratikleştirme politikası uygulamalarının gerçekleşip gerçekleşmediğini ortaya koymaktı. AB, Orta Asya'ya yönelik AB Stratejisi çerçevesinde demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim alanını üst düzey bir işbirliği önceliği haline getirmiştir. Güçlü normatif unsurların Stratejiye dahil edilmesi, AB'nin demokratik ilkelere bağlılığı ve Orta Asya'daki demokratikleşme ilerlemesinin eksikliği nedeniyle gerçekleşmiştir.

Kırgızistan Orta Asya bölgesi ülkeleri arasında parlamenter sisteme sahip tek ülke olmakla birlikte doğal kaynaklardan yoksun, otoriter devletlerle çevrili, zor koşullarda bulunan bir ülkedir. Bu çalışmada AB'nin Kırgızistan'a demokratikleştirme politikasını, ülkenin demokratikleşmesini etkileyen iç (ülkenin istikrarsız demokratikleşme süreci, yoksulluk, yaygın yolsuzluk, bölgesel bölünmüşlük v.s.) ve dış faktörler (Rusya, Çin, otoriter rejime sahip komşu ülkeler v.s.) göz önünde bulundurarak değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

This thesis was prepared to examine the effect of democratization policy of the European Union in the democratization of Kyrgyzstan in external relations. The development of the European Union's democratization policy, its theoretical origins, its aims, its causes and its application in external relations in the case of Kyrgyzstan have been tried to be analyzed in this dissertation. For this purpose, with the increase of democratic states in the world, the area of democratic peace expands and the democratic peace thesis, which claims that a peaceful environment will be established in the world, is examined. The EU, as well as economic integration as the means of establishing and protecting peace, has also been inspired by the democratic peace thesis in recent years to find the popularization of regimes based on democracy, the rule of law and human rights. For this purpose, the European Union has put forward democratic values in its external relations with the candidate countries and the third countries with no membership perspective. The policy of securing a kind of European security with liberal democratic regimes has felt the impact on EU foreign policy and security quests. In this context, the concept of democratization was analyzed within the framework of the democratic peace thesis.

After putting forward the essence of the EU's democratization policy in this dissertation, in the case of Kyrgyzstan, it was to find out whether the EU's democratization policy implementations applied to Kyrgyzstan before and after the Partnership Strategy for Central Asia in 2007. In the framework of the EU Strategy for Central Asia, the EU has made democracy, human rights, the rule of law and good governance a top priority for cooperation. The inclusion of strong normative elements in the Strategy was due to the EU's commitment to democratic principles and the lack of progress in democratization in Central Asia.

Kyrgyzstan is the only country with a parliamentary system among the countries of the Central Asian region, but lacking natural resources and surrounded by authoritarian states. The EU's democratization policy in Kyrgyzstan has been evaluated considering the internal (the country's unstable democratization process, poverty, widespread corruption, regional division etc.) and external factors (Russia, China, neighboring countries with authoritarian regime etc.) affecting the democratization of the country in this dissertation.

